

VILNIAUS UNIVERSITETAS

Renata Volodko

TEORINIAI IR PRAKTINIAI
NETURTINĖS ŽALOS INSTITUTO TAIKYMO ASPEKTAI
LIETUVOS CIVILINĖJE TEISĖJE

Daktaro disertacija
Socialiniai mokslai, teisė (01 S)

Vilnius, 2009

Disertacija rengta 2004 - 2008 metais Vilniaus universiteto Teisės fakultete ir Šveicarijos lyginamosios teisės institute Lozanoje.

Mokslinis vadovas:

Doc. dr. Vytautas Mizaras (Vilniaus universitetas, socialiniai mokslai, teisė - 01 S)

TURINYS

ĮVADAS	1
1. SKYRIUS. NETURTINĖS ŽALOS SAMPRATA	
1.1. SKIRSNIS. NETURTINĖS ŽALOS SĄVOKA: ISTORINIS, LINGVISTINIS, TURININGASIS BEI LYGINAMASIS ASPEKTAI	20
1.1.1. Neturtinės žalos kompensavimas: istorinis aspektas	20
1.1.2. Neturtinės žalos sąvoka: lingvistinis aspektas	28
1.1.2.1. <i>Moralinė</i> ar <i>neturtinė</i> žala?	28
1.1.2.2. <i>Asmeninė</i> ar <i>neturtinė</i> žala?.....	32
1.1.2.3. Neturtinės žalos sąvokos struktūra	34
1.1.3. Neturtinės žalos sąvoka: turiningasis aspektas arba neturtinės žalos turinio atskleidimas Lietuvos teismų praktikoje	39
1.1.3.1. Dvilypė neturtinės žalos prigimtis	39
1.1.3.2. Neturtinė žala „perspektyviaja“ prasme	44
1.1.3.3. „Mažareikšmė“ neturtinė žala	49
1.1.4. Neturtinės žalos sąvoka: lyginamasis aspektas	57
1.2. SKIRSNIS. NETURTINĖS ŽALOS INSTITUTO PRIGIMTIES SUVOKIMO PROBLEMATIKA: FUNKCIJOS	66
1.3. SKIRSNIS. NETURTINĖS ŽALOS ATLYGINIMO SANTYKIS SU KITAIS CIVILINIŲ TEISIŲ GYNIMO BŪDAIS	74
1.4. SKIRSNIS. TEISĖS Į NETURTINĖS ŽALOS ATLYGINIMĄ PRIGIMTIS: PERĖJIMO PROBLEMA	82
2. SKYRIUS. NETURTINĖ ŽALA, KAIP CIVILINĖS ATSAKOMYBĖS SĄLYGA: NUSTATYMAS BEI ĮRODINĖJIMAS	
2.1. Bendrieji neturtinės žalos nustatymo bei įrodinėjimo klausimai	99
2.2. Procesinės teisinės priemonės neturtinei žalai nustatyti	102
2.3. Materialinės teisinės priemonės neturtinei žalai nustatyti: neturtinės žalos prezumpcija.....	107

3.	SKYRIUS. NETURTINĖS ŽALOS ATLYGINIMO RIBOS	
3.1.	Civilinių įstatymų leidėjo nenuoseklumas reglamentuojant ir suvokiant instituto ribas	117
3.2.	Neturtinės žalos atlyginimo ribų praplėtimo galimybės	122
3.3.	Tiesioginis Konstitucijos taikymas, kaip priemonė teisei į neturtinės žalos atlyginimą, pagrįsti	127
3.4.	Problematiškesni neturtinės žalos atlyginimo galimybės identifikavimo atvejai Lietuvos teismų praktikoje	136
3.4.1.	Civilinio kodekso 6.250 straipsnio 2 dalies aiškinimo bei taikymo problemos	137
3.4.2.	Neturtinės žalos kompensavimo problema veikiant valstybiniam socialiniam draudimui	141
3.4.3.	Neturtinės žalos, padarytos neteisėtais „privatų“ teisinių profesijų atstovų veiksmais, atlyginimo problema	146
3.4.4.	Draudiko pareigos kompensuoti neturtinę žalą problema esant transporto priemonės valdytojo civilinės atsakomybės draudimui	152
3.4.4.1.	Teisės doktrinos ir teismų praktikos pozicijų apibūdinimas	154
3.4.4.2.	Teismų pozicijų kolizijos sprendimo problema	159
3.4.4.3.	Susiklosčiusios teisinės situacijos vertinimas	163
3.5.	Neturtinės žalos atlyginimas nusikalstamos veikos padarymo atveju: neturtinės žalos kompensavimo civiliniame ir baudžiamajame procesuose santykis	171
4.	SKYRIUS. NETURTINĖS ŽALOS ATLYGINIMO DYDŽIO NUSTATYMO PROBLEMATIKA	
4.1.	SKIRSNIS. BENDRIEJI NETURTINĖS ŽALOS ATLYGINIMO DYDŽIO NUSTATYMO KLAUSIMAI	179
4.1.1.	Neturtinės žalos atlyginimo formos	179
4.1.2.	Įstatymų leidėjo nenuoseklumas reglamentuojant neturtinės žalos atlyginimo dydį (istorinis aspektas) ir jo sukeltų kolizijų įveikimo problema	187
4.1.3.	Bendrieji neturtinės žalos atlyginimo dydžio nustatymo principai, gairės ir probleminiai klausimai	194

4.1.4. Motyvacijos bei argumentacijos teismų sprendimuose svarba nustatant neturtinės žalos kompensacijos dydį	213
4.2. SKIRSNIS. BENDRIEJI NETURTINĖS ŽALOS ATLYGINIMO DYDŽIO NUSTATYMO KRITERIJAI IR JŲ TAIKYMO PROBLEMATIKA LIETUVOS TEISMŲ PRAKTIKOJE	218
4.2.1. Neturtinės žalos atlyginimo dydžio nustatymo kriterijų klasifikavimas	218
4.2.2. Pažeistos vertybės pobūdis	222
4.2.3. Fizinį bei dvasinių kančių laipsnis ir pobūdis	226
4.2.4. Neturtinės žalos pasekmės	230
4.2.5. Kaltė	237
4.2.6. Asmenybės bruožai ir charakteristikos	251
4.2.7. Turtinė žala	271
4.2.8. Turtinė padėtis	275
4.2.9. Kiti neturtinės žalos atlyginimo dydžio nustatymo kriterijai ir „antikriterijai“	293
4.2.10. Teisingumo, protingumo ir sąžiningumo principų taikymas nustatant neturtinės žalos atlyginimo dydį	298
4.2.11. Kompleksinio neturtinės žalos atlyginimo dydžio nustatymo kriterijų vertinimo svarba	305
4.3. SKIRSNIS. NETURTINĖS ŽALOS ATLYGINIMO DYDŽIO NUSTATYMO SPECIFIKA ATSKIRŲ KATEGORIJŲ BYLOSE	307
4.3.1. Neturtinės žalos atlyginimo dydžio nustatymo specifika sveikatos sužalojimo atvejais	307
4.3.2. Neturtinės žalos atlyginimo dydžio nustatymo specifika gyvybės atėmimo atvejais	326
4.3.3. Neturtinės žalos atlyginimo dydžio nustatymo specifika garbės ir orumo, privataus gyvenimo neliečiamumo ir kai kurių kitų asmeninių neturtinių vertybių, užtikrinančių asmens individualizaciją visuomenėje, pažeidimo atvejais	338
4.3.3.1. Neturtinės žalos atlyginimo viešiesiems asmenims garbės ir orumo, privataus gyvenimo ir atvaizdo pažeidimo atvejais.....	359

4.3.4. Neturtinės žalos, padarytos neteisėtais ikiteisminio tyrimo pareigūnų, prokuroro, teisėjo ir teismo veiksmais, atlyginimo dydžio nustatymo specifika	364
4.3.5. Neturtinės žalos atlyginimo dydžio nustatymo specifika šeimos bylose	380
4.4. SKIRSNIS. ORIGINALIŲ METODIKŲ, PAGRĮSTŲ TIKSLIAIS SKAIČIAVIM AIS IR KIT AIS OBJEKT YVIAIS METOD AIS, TAIKYMO GALIMYB Ė NUSTATANT NETURTIN ĖS ŽAL OS ATLYGINIMO DYDĮ	389
4.4.1. Lietuvos teismų praktikos patirtis	390
4.4.2. Teismo naudojami tarifai	395
4.4.3. Baudžiamųjų sankcijų dydis	405
4.4.4. „Preziumuojama“ ir „tikroji“ neturtinė žala	412
4.4.5. Paskirtos bausmės metodas	418
4.4.6. Draudimo kompanijų metodikos	420
4.4.7. Alternatyvios neturtinės žalos kompensavimo sistemos	422
4.4.8. Gautų pajamų skaičiavimas	427
4.4.9. Apibendrinimas	430
REKOMENDACIJ OS TEISMAMS SPRENDŽIANT BYLAS DĖL NETURTIN ĖS ŽAL OS ATLYGINIMO	433
IŠVADOS	442
ŠALTINIŲ IR LITERATŪROS SĄRAŠAS	446
AUTOR ĖS MOKSLINIŲ PUBLIKACIJŲ DISERTACIJ OS TEMA SĄRAŠAS	479

*„Neturtinės žalos kompensavime glūdi altruizmas,
aukščiausio lygmens humanizmas,
moralė ir pagarba asmenybei
bei pačiai didžiausiai vertybei –
vidiniam žmogaus pasauliui...“¹*

IVADAS

Ypatingai intensyvus visuomeninio gyvenimo vystymasis, globalizacijos, socializacijos, kompiuterizacijos bei kiti pažangūs evoliuciniai procesai, nuolat augantis šiuolaikinio žmogaus gyvenimo tempas, platus individo socialinių ryšių mastas bei aibė kitų dabartiniame - toli gražu netobulame - pasaulyje veikiančių objektyvios ir subjektyvios prigimties faktorių sąlygoja tai, kad grėsmė patirti didesnę ar mažesnę žalą - nebūtinai susijusią su turinio pobūdžio praradimais - vienokioje ar kitokioje kasdienėje situacijoje iš esmės yra neišvengiama. Vargu, ar šiandien būtų galima surasti žmogų, kuris pasakytų, kad niekada nebuvo patyręs kančių ar išgyvenimų: stresas, nemalonumai, sukrėtimai, nusivylimas, skausmas ir kiti negatyvūs, visų pirma dvasinį (emocinį) žmogaus pasaulį liečiantys pojūčiai bei padariniai, atsirandantys dėl asmens bendravimo su kitais asmenimis, susidūrimo su gamtos objektais, pagaliau – dėl paprasčiausio atsitiktinio aplinkybių sutapimo, deja, tampa neatsiejamu egzistenciniu individo palydovu. Viena vertus, tokią realybę galima būtų priimti, kaip duotybę, susitaikyti su kasdienių sukrėtimų lavina. Kita vertus, galima pamąstyti, koku būdu fizinę ar emocinę skriaudą patyręs asmuo galėtų apsiginti, atgauti pažeistą emocinę bei fizinę pusiausvyrą, susigrąžinti prarastas vertybes, susitvarkyti su jį išstikusia nelaimė - jam padaryta neturtine (nematerialia, psichofizine, moraline, emocine ir pan.) žala. Viena reikšmingiausių bei efektyviausių *teisinių priemonių*, nukreiptų į individo teisių ir teisėtų lūkesčių apsaugą tokiais atvejais galėtų būti civilinis teisinis neturtinės žalos kompensavimo institutas arba, kitaip tariant, neturtinės (moralinės) žalos atlyginimo teisė, mokslinėje literatūroje vaizdingai vadinama "pažemintųjų ir nuskriaustųjų, sužalotųjų, subjaurotųjų ir suvedžiotųjų teisė"¹.

¹ БЕЛЯЦКИН, С.А. Возмещение морального (неимущественного) вреда. Москва, 1996, p. 60.

Šio darbo objektas - neturtinės žalos institutas Lietuvos civilinėje teisėje, aktualiausi jo norminio reguliavimo ir praktinio taikymo aspektai, o būtent pozityviosios civilinės teisės bei teismų praktikos įgyvendinant neturtinę žalą ir jos kompensavimą reglamentuojančias teisės normas įvertinimas, probleminių neturtinės žalos atlyginimo, kaip civilinių teisių gynimo būdo, klausimų išskėlimas bei analizė, o taip pat efektyvių, racionalių, teisiškai pagrįstų jų sprendimo būdų paieška.

Iš karto reikėtų pastebėti, kad neturtinės žalos kompensavimo problematika yra nepaprastai plati, sudėtinga ir įvairiapusė, ji talpina savyje daugybę aspektų, reikalaujančių aptarimo ir nuodugnios mokslinės analizės. Jų gausa verčia atlikti tyrimo klausimų selekciją ir sukonzentruoti dėmesį tik ties esminiais bei aktualiausiais aspektais, todėl analizuojant teorines ir praktines neturtinės žalos instituto Lietuvos teisėje problemas, darbe *nėra nagrinėjami*:

1) Kadangi disertacijoje koncentruojamasi ties neturtinės žalos instituto veikimu realizuojant privatinės teisės siaurąją prasme nuostatas (iš esmės Civilinio kodekso reguliavimo rėmuose), t.y. išimtinai civilinėje teisėje, įvairiuose jos pošakiuose bei institutuose (daugiausia – deliktų teisėje), darbe nėra nagrinėjami neturtinės žalos ir jos kompensavimo baudžiamojo² ar administracinio procesų rėmuose, taip pat taikant darbo bei kitas tiek privatinės, tiek viešosios teisės šakų ir pošakių normas klausimai. Būtent tokios tyrimo apimties pasirinkimas yra sąlygotas civilinė teisės reguliuojamų teisinių santykių aktualumo, kasdienio taikymo, daugybės gilesnės mokslinės analizės bei įvertinimo reikalaujančių problemų, pagaliau – normų, skirtų neturtinei žalai bei jos kompensavimui reguliuoti, kiekybės, tuo tarpu tyrimo objekto išplėtimas ir kitų teisės šakų bei procesų atžvilgiu neleistų nuodugniau ir išsamiau išnagrinėti darbe iškeltų pačių svarbiausių ir aktualiausių dalykų. Kita vertus, disertacijoje analizuojami ir tokie probleminiai neturtinės žalos atlyginimo civiliniame procese klausimai, kurie yra universalūs, aktualūs ir „naudingi“ kitoms teisės šakoms (pavyzdžiui, bandoma nustatyti santykį tarp neturtinės žalos kompensavimo civiliniame bei baudžiamajame procesuose).

² Neturtinės žalos atlyginimas baudžiamojoje, o taip pat ir civilinėje teisėje, esant nusikalstamos veikos padarymui išsamiai nagrinėjamas, pavyzdžiui, doc. A.Rudzinsko moksliniuose darbuose: RUDZINSKAS, A. *Nusikalstama veika padarytos žalos atlyginimo materialiniai ir procesiniai teisiniai aspektai*. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01 S). Mykolo Romerio universitetas. Vilnius, 2001; RUDZINSKAS, A. *Nusikalstama veika padarytos žalos atlyginimas: lyginamieji aspektai*. *Justitia*. 2001. Nr. 3, p. 15-17; 28-29; RUDZINSKAS, A. *Neturtinės žalos samprata bei jos kompensavimo problemos civilinėje ir baudžiamojo proceso teisėje*. *Jurisprudencija*. 2001, T. 21(13), p. 69-79, ir kt. Taip pat žr. *Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras*. I-IV dalys (1-220 straipsniai). Vilnius, 2003 ir t.t.

2) Kadangi darbo tikslas nėra išsamios lyginamosios neturtinės žalos instituto analizės atlikimas, o neturtinės žalos kompensavimo problematikos Lietuvoje ištyrimas, ir lyginamoji teisėtyra darbe naudojama tik kaip papildomas įrankis įvertinti Lietuvos teisės sistemoje vykstančius procesus, todėl neturtinės žalos atlyginimui tarptautinių teismų (Europos Žmogaus Teisių Teismo, Europos Sąjungos Teisingumo Teismo) bei užsienio valstybių teismų praktikoje, nėra skiriamas centrinis vaidmuo.

3) Darbe nekalbama apie alternatyvius teismiam neturtinės žalos kompensavimo mechanizmus, tokius kaip tarkim, neturtinės žalos atlyginimas smurtinių nusikaltimų aukoms iš valstybės biudžeto³ ar draudimo teisiniuose santykiuose veikiančius kompensacinius būdus. Disertacijoje koncentruojamasi ties neturtinės žalos institutą reglamentuojančių teisės normų taikymo nacionalinių teismų praktikoje teisingumo bei efektyvumo įvertinimu, kadangi būtent vieša konkrečių realiame gyvenime kylančių ginčų nagrinėjimo praktika suteikia daugiausia informatyvios medžiagos moksliniams tyrinėjimams, padeda identifikuoti šioje srityje gimstančias problemas, įvertinti pozityviojo teisinio reguliavimo tinkamumą bei surasti labiausiai jo realijas ir bendrąsias tendencijas atitinkančius sprendinius.

4) Disertacijoje nėra plačiau nagrinėjami klausimai, kylantys identifikuojant subjektą, turintį teisę į neturtinės žalos atlyginimą, *inter alia* neturtinės žalos kompensavimas juridiniams asmenims. Šis neturtinės žalos instituto aspektas jau yra pakankamai išsamiai ištirtas nacionalinėje teisės doktrinoje⁴, esminiai probleminiai trečiųjų asmenų („netiesioginių“ nukentėjusiųjų) galimybės reikalauti jų patirtos neturtinės žalos dėl kitų subjektų („tiesioginių“ nukentėjusiųjų) atžvilgiu padaryto teisės pažeidimo atlyginimo aspektai, taip pat neturtinės žalos atlyginimo juridiniams asmenims esmė, prigimtis, fundamentalūs kompensavimo principai jau yra atskleisti,

³ Plačiau apie tai žr., pavyzdžiui, RUDZINSKAS, A. Nusikalstama veika padarytos žalos atlyginimas: lyginamieji aspektai. *Justitia*. 2001, Nr. 3, p. 15-17; 28-29; RUDZINSKAS, A. Neturtinės žalos samprata bei jos kompensavimo problemos civilinėje ir baudžiamojo proceso teisėje. *Jurisprudencija*. 2001, T. 21(13), p. 69-79 ir t.t.

⁴ Plačiau žr. pavyzdžiui, dr. S.Cirtautienės mokslinius darbus: CIRTAUTIENĖ, S. *Šiuolaikinė neturtinės žalos atlyginimo, kaip civilinių teisių gynimo būdo, koncepcija*. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01 S). Mykolo Romerio universitetas. Vilnius, 2008; CIRTAUTIENĖ, S. Neturtinės žalos atlyginimo tretiesiems asmenims galimybės sveikatos sužalojimo ir gyvybės atėmimo atveju. *Justitia*. 2006. Nr. 2 (60), p. 30-39; 2006. Nr. 3 (61); CIRTAUTIENĖ, S. Juridinio asmens teisės į neturtinės žalos atlyginimą kitimo tendencijos civilinės teisės derinimo kontekstu. In *Šiuolaikinės civilinės teisės raidos tendencijos ir perspektyvos*. Mokslinių straipsnių rinkinys. (red. V.Mizaras), Vilnius, 2007, p. 22-38. Taip pat žr. MIKELĖNIENĖ, D.; MIKELĖNAS, V. Neturtinės žalos kompensavimas. *Justitia*. 1998. Nr. 2, p. 2-5; 23-25; Nr.3, p. 6-9; 25.

todėl dėl šios priežasties, o taip pat siekiant išvengti pasikartojimo, darbe norima skirti didesnę dėmesį moksliniu lygmeniu dar nepaliestoms ir giliau nenagrinėtoms problemoms, kylančioms taikant neturtinės žalos institutą.

5) Disertacijoje skiriama nedaug dėmesio neturtinės žalos kompensavimui sutartiniuose teisiniuose santykiuose (*inter alia* esant sutartinei civilinei atsakomybei), kur tai yra ne taisyklė, o veikiau išimtis. Darbe koncentruojamasi ties nematerialios skriaudos atlyginimo problematika deliktų teisėje, ir iš esmės tais atvejais, kai padaroma žala asmeniui, o ne turtui ar turtiniams interesams. Tai paaiškinama žymiai mažesne neturtinės žalos kompensavimo reikšme sutarčių pažeidimo bei žalos turtui padarymo situacijose, ką rodo ir daugumos pažangių užsienio teisės sistemų pasyvumas bei nenoras atlyginti nematerialią žalą, kylančią šiose sferose⁵, o svarbiausia – disertacijos autorės siekiu išsiaiškinti ir pačias aktualiausias ir nedelstino išsprendimo reikalaujančias problemas, kurios daugiausiai kyla būtent deliktinės civilinės atsakomybės taikymo plotmėje, ir kuomet neturtinė žala padaroma fiziniam asmeniui, jo identitetui bei asmeninėms neturtinėms vertybėms.

6) Kadangi darbe iš esmės koncentruojamasi ties probleminiais materialinio teisinio pobūdžio neturtinės žalos reguliavimo ir taikymo aspektais, disertacijoje paliečiami tik kai kurie civilinio proceso teisės institutai (pavyzdžiui, neturtinės žalos fakto įrodinėjimas, ieškinio sumos įvardijimo tikslingumas), nesigilinant į kitus specifinius procesinius klausimus, kylančius bylose dėl neturtinės žalos atlyginimo.

Darbo tikslas – išanalizuoti neturtinės žalos institutą nacionalinėje civilinėje teisėje, identifikuoti aktualiausias teorines ir praktines jo realizavimo problemas, iširti šių problemų atsiradimo priežastis, įvertinti naudojamus, o taip pat pasiūlyti alternatyvius šių problemų sprendimo būdus, pateikti konkrečius pasiūlymus bei rekomendacijas taikymui patobulinti ir palengvinti, siekiant užtikrinti sklandų, nuoseklų, logiškai ir teisiškai pagrįstą neturtinės žalos kompensavimo civiliniuose teisiniuose santykiuose mechanizmą, tokiu būdu papildyti nacionalinės teisės doktriną šioje srityje. Darbo tikslas, tarkim, nėra ir negali būti pateikti universalią formulę, pagal kurią turėtų būti

⁵ Žr. plačiau, pavyzdžiui, *Unification of Tort Law: Damages* (ed. U.Magnus). European Centre of Tort and Insurance Law. Kluwer law international. 2001, p. 189, 192. *Compensation for Personal Injury in a Comparative Perspective* (ed. B.A.Koch; H.Kozioł). European Centre of Tort and Insurance Law. Wien NewYork: Springer, 2003. p. 424-425.

nustatomas kompensacijos už neturtinę žalą dydis, tačiau darbe bandoma susisteminti bei iškristalizuoti neturtinės žalos sampratos suvokimo bei neturtinės žalos atlyginimo principus ir taisykles, nubrėžiančias kelią, kuriuo turėtų būti einama kompensuojant konkretaus asmens konkrečioje situacijoje patirtą nematerialią žalą materialia forma.

Siekiant iškelto tikslo, keliami tokie **darbo uždaviniai**:

1) Visapusiškai atskleisti neturtinės žalos sampratą, o būtent paaiškinti ir patikslinti teisės moksle bei praktikos apyvartoje vartojamą sąvoką asmens fiziniams ir dvasiniams išgyvenimams apibūdinti; išanalizuoti ją istoriniu, lingvistiniu, lyginamuoju, o svarbiausia – turininguoju aspektais; parodyti, kaip yra suvokiama neturtinės žalos kompensavimo instituto esmė, tikslai bei šio teisių gynimo būdo santykis su kitais civilinių teisių gynimo instrumentais, tuo pačiu įvertinant, ar pasirinkta ir taikoma pozicija yra teisinga bei pateikiant galimus alternatyvius požiūrius;

2) Išanalizuoti neturtinės žalos nustatymo ir jos atsiradimo įrodinėjimo problematiką, pristatyti, įvertinti bei pasiūlyti materialinio ir procesinio, teorinio ir praktinio pobūdžio teisinius problemų šioje srityje sprendimo būdus, kurie atsižvelgiant į dabartinį neturtinės žalos instituto funkcionavimo Lietuvos teisėje etapą, ir ypač į teismų praktikos tendencijas, palengvintų neturtinės žalos fakto nustatymo procesą;

3) Įvertinti neturtinės žalos instituto taikymo civilinėje teisėje ribas, t.y. tuos teisės dėmesio „nusipelnančius“ atvejus, kuomet yra įmanomas piniginis asmens patirtos nematerialios žalos kompensavimas, nuodugniau nagrinėjant sudėtingesnes situacijas, o taip pat neturtinės žalos atlyginimo atvejų praplėtimo įstatymų leidybos, teismų praktikos ar teisės doktrinos pagalba tikslingumą ir galimybes;

4) Visapusiškai ištirti pinigines kompensacijos už neturtinę žalą dydžio nustatymo mechanizmą, pateikiant tiek universalius, tiek specifinius atitinkamose situacijose jo veikimo principus, nuodugniai išanalizuojant konkrečius neturtinės žalos atlyginimo dydžio nustatymo kriterijus bei jų taikymo specifiką atskirų kategorijų bylose; identifikuoti pozityviosios teisės bei teismų praktikos spragas šioje srityje, jų atsiradimo priežastis, o taip pat pasiūlyti praktikai reikšmingas rekomendacijas, palengvinančias neturtinės žalos atlyginimo dydžio suradimą;

5) Įvertinti matematinių, statistinių ir kitų objektyvių metodikų, siūlomų tiek teisės moksle, tiek teismų praktikoje, taikymo galimybes nustatant neturtinės žalos atlyginimo dydį Lietuvos teisėje, ir tuo pačiu pagrįsti arba paneigti hipotezę, kad neturtinės žalos kompensavimo mechanizmas negali ir neturi būti spaudžiamas į objektyviais skaičiavimais paremtus rėmus, varžančius teisingumo pasiekimo konkrečioje situacijoje galimybes.

Nagrinėjama mokslo problema, darbo naujumas bei aktualumas. Dėmesys neturtinės žalos ir jos kompensavimo problemoms yra ypač svarbus nepriklausomai Lietuvos valstybei įgyvendinant Konstitucijos⁶ preambulėje įtvirtintą tikslą siekti teisingos, darnios visuomenės ir teisinės valstybės sukūrimo. Laiduojant visokeriopą turtinių interesų apsaugą, valstybė ir jos teisės sistema negali likti abejinga nematerialiai individo gyvenimo pusei, ją teisiškai ignoruodama bei palikdama likimo valiai.

Pasirinktos temos aktualumą lemia tai, kad neturtinės žalos institutas, jo norminis reglamentavimas bei praktinis realizavimas Lietuvos teisėje (skirtingai nuo daugelio kitų kontinentinės teisinės sistemos valstybių), yra pakankamai *naujas* reiškinys, pradėtas kurti tik po nepriklausomybės atkūrimo, o iš esmės vystyti ir tobulinti – tik po 2000 m. Civilinio kodekso⁷ įsigaliojimo, ir šiuo metu esantis tik pradinėje teisinės evoliucijos atkarpoje. Kaip žinia, nors tarpukario Lietuvoje galioję įstatymai ir numatė tam tikrą, itin siaurą jo veikimo sritį, tačiau realaus taikymo nebuvo, tuo tarpu ilgą laiką Lietuvoje diegta valstybinė ir teisinė (sovietinė) ideologija nepripažino galimybės teisiškai reguliuoti vidinį asmens gyvenimą, o juo labiau, pinigais vertinti bei kompensuoti tokius nematerialius reiškinius, kaip asmens fizinis skausmas ar dvasinės kančios. Todėl tik išsivadavus iš tokios ideologijos bei pradėjus kurti nacionalinę teisės sistemą, buvo suvokta neturtinių vertybių teisinės apsaugos svarba, *inter alia* – neturtinės žalos kompensavimo instituto pagalba. Taigi, iš esmės nesant jokių pažangių asmeniui padarytos nematerialios skriaudos reguliavimo bei realaus jos atlyginimo tradicijų, taip pat gilesnių doktrinių tyrinėjimų šioje srityje, mokslinis šio naujo, tačiau neabejotinai reikšmingo fenomeno

⁶ Lietuvos Respublikos Konstitucija, V.Ž., 1992, Nr. 33-1014.

⁷ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas, patvirtintas 2000 m. liepos 18 d. įstatymu Nr. VII-1864, V.Ž., 2000, Nr.74-2263.

įvertinimas, jo reguliavimo ir taikymo gairių nubrėžimas bei tradicijų kūrimas tampa ypatingai svarbiu uždaviniu.

Temos svarbą bei aktualumą pagrindžia ir tas faktas, kad pakankamai neilga neturtinės žalos instituto veikimo nacionalinėje teisėje patirtis jau spėjo atskleisti nemažai sudėtingų, nedelstino išsprendimo reikalaujančių tiek *teorinio*, tiek *praktinio pobūdžio problemų*, su kuriomis susiduria ne tik suinteresuoti, neturtinę žalą patyrę ir siekiantys jos kompensavimo subjektai, bet ir kompetentingos valstybės institucijos, visų pirma, teismai, kurie atlikdami teisės aiškinimo bei taikymo funkciją, vykdydami teisingumą, užtikrindami teisės principų pusiausvyrą demokratinėje visuomenėje, pažeistų asmens teisių apsaugą, pagaliau, nuoseklią ir darnią ginčų sprendimo praktiką, tiesiogiai sprendžia klausimus, susijusius su neturtinės žalos atlyginimu. Neturtinės žalos instituto taikymo komplikuotumas, be jokios abejonės, didžiaja dalimi yra nulemtas pačios neturtinės žalos specifikos: ji pagal savo prigimtį nėra „matematinė“, neturi ekonominės išraiškos, materialaus turinio ir formos, skirtingai nuo turtinės žalos, kurios piniginių įvertinimą galima vienaip ar kitaip objektyviai apibrėžti. Kita vertus, ši aplinkybė negali tapti kliūtimi eliminuoti šį fenomeną iš ypatingo teisės, *inter alia* teisės doktrinos, dėmesio nusipelnančių klausimų sąrašo, priešingai – tokiai sudėtingai temai tyrinėti turėtų būti skiriama kuo daugiau mokslinio potencialo.

Pagaliau, neturtinės žalos instituto, jo mokslinio įvertinimo, o taip pat ir rekomendacijų tobulinimui paieškos poreikį apsprendžia ir ta aplinkybė, kad civilinė atsakomybė, ir ypač atsakomybė už asmeniui padarytą neturtinę žalą, pradeda užimti centrinę vietą visuomeniniuose civiliniuose teisiniuose santykiuose, ir šiandien jau pakankamai *sunku rasti civilinę bylą dėl žalos atlyginimo, kurioje nebūtų reiškiamas reikalavimas dėl neturtinės žalos kompensavimo*⁸. Tai leidžia teigti, kad neturtinės žalos institutas tampa nepaprastai įdomia tema ne tik teorine prasme, bet ir neįkainojamą praktinę reikšmę, netgi didžiulį „pasisekimą“ turinčiu reiškiniu. Esmė ta, kad individo vidinis pasaulis, jo emocinė pusiausvyra, orumas visuomet jam

⁸ Pažymėtina, kad nuolat didėjantis ieškinių dėl neturtinės žalos atlyginimo bei plėtantis situacijų, kurioms įvykus jie reiškiami, skaičius, vis dėlto, šiuolaikinėje europinėje mokslinėje erdvėje yra traktuojami kaip nedžiuginanti tendencija, sąlygojama šiuolaikinio žmogaus mentaliteto reikšti pretenzijas kiekvienu įmanomu atveju, kiekvieną patiriamą nemalonumą gyvenime laikant atlygintine žala, kurią kažkas turi kompensuoti. Įvairiais istoriniais laikotarpiais, ir net dabar svarbų vaidmenį tebevaidina psichologinio – socialinio pobūdžio faktorius - nukentėjusio asmens noras bet kokia kaina ir bet kokiomis priemonėmis surasti skriaudą padariusį asmenį ir priversti jį vienaip ar kitaip atsakyti už savo poelgį. Žr. plačiau, pavyzdžiui, *European Tort Law 2003*. European and Insurance Law Yearbook. European Centre of Tort and Insurance Law. Wien NewYork: Springer, 2004. p. 23.

būdavo labai svarbūs, todėl ir instrumentai, *inter alia* teisiniai, kuriais galėtų būti ginamos šios nematerialios vertybės, natūraliai kelia didžiulį susidomėjimą. Būtent todėl neturtinės žalos kompensavimo problema išlieka viena labiausiai diskutuotinių ir neprarandančių savo aktualumo tiek teisės žinovų plačiąja prasme, tiek ir “paprastų” žmonių tarpe: tolimas nuo jurisprudencijos asmuo dažniausiai turi menką supratimą apie tai, kas yra, tarkim, reali žala, netiesioginiai nuostoliai, negautos pajamos, netesybos ir pan., tačiau kas yra moralinė (neturtinė) žala, koks reikalingas yra jos piniginis atlyginimas, suvokia praktiškai kiekvienas. Paradoksalu, bet būtent šioje srityje įstatymų leidėjas apsiriboja pakankamai abstrakčiomis formuluotėmis ir kukliu teisiniu reglamentavimu, suteikdamas didžiulę interpretacinę laisvę⁹. Būtent todėl neturtinės žalos kompensavimo mechanizmo ištyrimas, jo paaiškinimas, giluminė analizė, tobulinimas yra nepaprastai reikšmingi ne tik išimtinai teisiniu – doktrininu, teisiniu - praktiniu, bet ir socialiniu požiūriais, siekiant sukurti kiekvienam individui suprantamą, aiškia, nuoseklią, prognozuojamą, protingą ir sąžiningą jam padarytos skriaudos atlyginimo sistemą.

Darbo originalumas ir reikšmė. Atsižvelgiant į tai, kad neturtinės žalos institutas vis dėlto yra, minėta, palyginti naujas fenomenas mūsų teisės sistemoje, Lietuvos teisės doktrina negali pasigirti gausiais moksliniais tyrimais, kurie būtų skirti jo teorinėms studijoms, neskaitant pavienių, daugiausia – aprašomojo pobūdžio darbų, kuriuose paliečiami vienokie ar kitokie neturtinės žalos kompensavimo specifiniuose teisiniuose santykiuose klausimai, o tai savo ruožtu didina visaapimančio neturtinės žalos instituto tyrimo, kuris atliktas šiame darbe, reikšmę.

Manytina, kad integruotas neturtinės žalos instituto veikimo nacionalinėje teisėje tyrimas galėtų būti naudingas tiek teoriniu – doktrininu požiūriu, tiek ir įgyti svarbią praktinę - taikomąją reikšmę. Darbe iš esmės yra susitelkiama ties aktualiaisiais ir problemiškaisiais asmens patirtų fizinių bei dvasinių išgyvenimų kompensavimo mechanizmo veikimo praktikoje (teismų) aspektais, sunkiai įveikiamais kazusais, iškylančiais ar galinčiais kilti sprendžiant konkretų teisinį konfliktą, bandoma surasti racionaliausią, labiausiai teisiškai ir logiškai pagrįstą

⁹ ЕРОФЕЕВА, А.С. Возмещение морального вреда в связи с повреждением здоровья: правовые проблемы и пути совершенствования законодательства. *Российское право в Интернете*. 2005 (03). [interaktyvus]. [Žiūrėta 2008 m. rugsėjo 1 d.]. Prieiga per internetą: <<http://rli.consultant.ru/magazine/2005/03/civillaw/art1>>.

sprendimą, pateikti konkrečias rekomendacijas aiškinant ir taikant neturtinės žalos institutą, atsižvelgiant į praktinius poreikius, o tai savo ruožtu galėtų tapti rimta paspartinti teismams, kai jie susiduria su neaiškiais klausimais, bet neturi galimybės pažvelgti į jų mokslinį įvertinimą, sužinoti doktrinos poziciją.

Atlikto tyrimo reikšmę sustiprina ir tai, kad jame yra svarstoma apie konkrečių civilinių įstatymų normų, reglamentuojančių neturtinės žalos atlyginimo teisinius santykius, veiksmingumą, tinkamumą, pateikiami tam tikri pasiūlymai įstatymų leidėjui tobulinant šių santykių reguliavimą.

Pagaliau, norėtuši, kad atliktas tyrimas pažadintų ir tolimesnes mokslines diskusijas aptariama tema, paskatintų gilesnius šios pakankamai naujos teisės srities tyrinėjimus ir būtų naudingas tiek teisininkams - praktikams, tiek mokslininkams, tiek ir visiems besidomintiems šio itin gyvenimiško, kasdieniško ir aktualaus teisinio reiškinių reglamentavimo bei taikymo problemomis.

Negalima nepažymėti, kad nacionalinės teisės doktrinos požiūriu šis darbas nėra pirmasis mėginimas integruotai pažvelgti į neturtinės žalos institutą bei įvertinti jo teisinį reguliavimą ir taikymą, kadangi dr. Solveiga Cirtautienė yra atlikusi disertacinį tyrimą „Šiuolaikinė neturtinės žalos atlyginimo, kaip civilinių teisių gynimo būdo, koncepcija“¹⁰, tačiau norėtuši akcentuoti, jog mokslininkės tyrimas yra orientuotas į lyginamąją neturtinės žalos reguliavimo analizę įvairiose Europos teisės sistemose, siekiant įvertinti atitinkamo teisinio reguliavimo efektyvumą, o svarbiausia – nustatyti neturtinės žalos kompensavimo, kaip civilinių teisių gynimo būdo, europinio harmonizavimo galimybes bei identifikuoti bendrąsias instituto funkcionavimo tendencijas, kurių esminė – neturtinės žalos atlyginimo ribų praplėtimo būtinybės pripažinimas, atsisakant tradicinio požiūrio į neturtinės žalos atlyginimą, kaip išimtinį teisių gynimo būdą, taikomą tik įstatymo numatytais atvejais. Dr. S.Cirtautienės darbe yra paliečiami ir tam tikri neturtinės žalos kompensavimo Lietuvos teisėje klausimai, tačiau tai nėra dominuojantis tyrimo tikslas ir objektas, o veikiau bendrąsias Europos šalių tendencijas vienokiu ar kitokiu neturtinės žalos reguliavimo klausimu papildantis momentas.

Šioje gi disertacijoje yra koncentruojamasi ties aktualiaisiais probleminiais neturtinės žalos instituto teisinio reguliavimo ir praktinio taikymo aspektais,

¹⁰ CIRTAUTIENĖ, S. *Šiuolaikinė neturtinės žalos atlyginimo, kaip civilinių teisių gynimo būdo, koncepcija*. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01 S). Mykolo Romerio universitetas. Vilnius, 2008.

iškylančiais betarpiškai nacionalinėje civilinėje teisėje, nacionalinių teismų praktikoje, ir nuodugnai bei visapusiškai sprendžiamos įvairios būtent Lietuvos teisėje gimstančios ir egzistuojančios problemos, ieškoma tinkamiausių, racionaliausių jų sprendimo kelių nacionaliniame kontekste, lyginamąją analizę pasitelkiant tik kaip pagalbines, toli gražu ne pagrindinę vietą užimančią priemonę instituto suvokimui palengvinti bei reikšmingoms rekomendacijos ir išvadoms pateikti. Būtent šis momentas, manytina, ir suteikia darbui naujumą ir originalumą, kadangi, kaip jau buvo minėta, visapusiška bei nuodugni, bet ne fragmentiška ar aprašomoji neturtinės žalos instituto veikimo Lietuvos teisės sistemoje analizė iki šiol stokojo teisės mokslininkų ir praktikų dėmesio.

Ginamieji disertacijos teiginiai. 1. Neturtinė žala turėtų būti suprantama kuo platesne - tiek turinio, tiek ir laiko aspektais - prasme – kaip bet kokie negatyvūs asmens sąmonėje vykstantys (psichofiziniai) ir/ar sąveikoje su aplinka pasireiškiantys (išoriniai), įprastų rūpesčių ir nemalonumų ribas peržengiantys nepalankūs asmeniui neturtinio pobūdžio pasikeitimai, atsiradę dėl neteisėtų kito subjekto veiksmų ir neturintys tikslaus materialaus įvertinimo būdo bei ekvivalento.

2. Viena racionaliausių materialinių teisinių priemonių, galinčių palengvinti neturtinės žalos fakto nustatymą bei įrodinėjimą, galėtų būti dalinis įstatyminis neturtinės žalos prezumpcijos įtvirtinimas.

3. Ženklus neturtinės žalos atlyginimo atvejų išplėtimas bei radikalesni neturtinės žalos instituto ribų pokyčiai, bent jau dabartiniame jo funkcionavimo Lietuvos civilinėje teisėje etape, būtų per ankstyvi: tik įveikus konceptualias neturtinės žalos kompensavimo problemas esant „klasikinių“ asmeninių neturtinių (taip pat ir turtinių) vertybių pažeidimams, galima būtų mąstyti apie instituto veikimo sferos išplėtimą, specifiškesnio teisinio reguliavimo įdiegimą bei žengti kitus žingsnius atsisakymo nuo jo išimtinumo koncepcijos link.

4. Neturtinės žalos atlyginimo dydžio nustatymo procesas turi būti pagrįstas kompleksiniu tiek bendrų - tiek specialių, tiek objektyvių – tiek subjektyvių, tiek kompensaciją didinančių - tiek ir ją mažinančių orientacinių kriterijų įvertinimu, siekiant teisingos, protingos ir sąžiningos jų tarpusavio pusiausvyros, o tuo pačiu atsižvelgiant į jų aiškinimo bei taikymo specifiką atskirų kategorijų teisiniuose santykiuose.

5. Tiksliais matematiniais skaičiavimais, objektyviais, iš anksto žinomą teisinį rezultatą garantuojančiais mechanizmais ir principais pagrįstos metodikos negali būti naudojamos nustatant neturtinės žalos kompensacijos dydį.

Tyrimų apžvalga ir šaltiniai. Nors postsovietinėje teisinėje erdvėje, tuomet dar moraline vadintos žalos atlyginimo galimybė buvo įtvirtinta jau nuo 1990 metų¹¹, kas rodo, kad neturtinės žalos kategorija yra daugiau ar mažiau žinoma Lietuvos teisei jau beveik dvidešimtmetį, tačiau per visą šį laikotarpį nacionalinėje teisinėje literatūroje neturtinės žalos atlyginimo tematika, kaip jau buvo minėta, pakankamai sunku rasti mokslinių diskusijų, kadangi šiai dienai yra paskelbti tik keli moksliniai straipsniai, kuriuose daugiau ar mažiau, dažniausiai – tik fragmentiškai ir tik pakankamai siauru aspektu, t.y. specifinių teisinių santykių ir privatinės teisės institutų kontekste aptariami atskiri neturtinės žalos kompensavimo klausimai¹². Reikėtų išskirti prof. V.Mikelėno¹³, doc. A.Rudzinsko¹⁴ bei dr. S.Cirbautienės¹⁵ mokslinius darbus

¹¹ Pirmą kartą moralinės žalos atlyginimas buvo numatytas Lietuvos TSR spaudos ir kitų masinės informacijos priemonių įstatyme (V.Ž., 1990, Nr.7-163), šiuo metu jau netekusiame galios, o nuo 1992 metų - ir Lietuvos Respublikos Konstitucijoje.

¹² Pavyzdžiui, MIKELĖNAS, V. Asmens reputacijos gynimo lyginamoji analizė. *Teisė. Mokslo darbai*. 1995. Nr. 29, p. 71-106; MIKELĖNAS, V. Teisė į privatų gyvenimą ir jos gynimas. In *Asmeninės neturtinės teisės ir jų gynimas*. Vilnius, 2001; MEŠKAUSKAITĖ, L. *Žiniasklaidos teisė*, Vilnius, 2004. Šiuose darbuose *inter alia* aptariamas moralinės žalos atlyginimas esant asmens garės ir orumo bei privataus gyvenimo neliečiamumo pažeidimui; Taip pat MIKELĖNAS, V. *Civilinės atsakomybės problemos: lyginamieji aspektai*. Vilnius, 1995 – šioje monografijoje lyginamuoju aspektu kalbama apie neturtinės žalos, kaip civilinės atsakomybės sąlygos, sampratą, taip pat jos kompensavimo specifika tam tikrų kategorijų bylose, pavyzdžiui, esant asmens gyvybės atėmimui ar sveikatos sužalojimui; MIZARAS, V. *Autorių teisės: civiliniai gynimo būdai*. Vilnius, 2003; MIZARAS, V. Neturtinės žalos atlyginimas už autorių ir atlikėjų teisių pažeidimą. *Teisė. Mokslo darbai*. 2003, Nr. 47, p. 90-102 – šiuose moksliniuose darbuose paliečiami tam tikri neturtinės žalos atlyginimo esant autorių teisių pažeidimui aspektai; KONTAUTAS, T. *Lietuvos draudimo sutarčių teisė: teoriniai ir praktiniai aspektai*. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01 S), Vilnius, 2006 – svarstoma apie draudiko pareigą mokėti draudimo išmoką už neturtinę žalą esant privalomojo transporto priemonės valdytojo civilinės atsakomybės draudimo sutarčiai.

¹³ MIKELĖNIENĖ, D. MIKELĖNAS, V. Neturtinės žalos kompensavimas. *Justitia*, 1998, Nr. 2, p. 2-5; 23-25; Nr.3, p. 6-9; 25. Šiame straipsnyje kompleksiskai, pasitelkiant įvairių teisės sistemų patirtį, analizuojami neturtinės žalos sąvoka, jos kompensavimo atvejų įvairovė, dydžio nustatymo mechanizmai ir būdai, subjektų, galinčių tikėtis neturtinės žalos atlyginimo, ratas ir pan.

¹⁴ RUDZINSKAS, A. Neturtinės žalos atlyginimo klausimai naujajame Civiliniame kodekse. *Jurisprudencija*. 2002, T. 28(20), p. 119-123; RUDZINSKAS, A. Neturtinės žalos, atsiradusios dėl nesutartinių prievolių, atlyginimo klausimai. *Jurisprudencija*. 2003, T. 37(29), p. 73-78; RUDZINSKAS, A. Neturtinės žalos samprata bei jos kompensavimo problemos civilinėje ir baudžiamojame procese teisėje. *Jurisprudencija*. 2001, T. 21(13), p. 69-79; RUDZINSKAS, A. Nusikalstant padarytos moralinės (neturtinės) žalos apskaičiavimo metodikos problemos. *Jurisprudencija*. 1999, T. 12(4), p. 41-46; RUDZINSKAS, A. Nusikalstama veika padarytos žalos atlyginimas: lyginamieji aspektai. *Justitia*. 1998, Nr.3, p. 15-17; 28-29; VASILIAUSKAS, J.; RUDZINSKAS, A. Nusikalstama veika padarytos žalos atlyginimo problema. *Jurisprudencija*. 2000, T. 17(9), p. 67-71 ir t.t.

neturtinės žalos kompensavimo tematika, kuriuose atlikta jau labiau kompleksinio pobūdžio lyginamoji bei istorinė neturtinės žalos instituto analizė, nevengiant ir Lietuvos teisės sistemos realijų šioje srityje apžvalgos bei įvertinimo, tačiau koncentruojantis tik ties tam tikrais neturtinės žalos atlyginimo institutais (pavyzdžiui, neturtinės žalos atlyginimu esant nusikalstamai veikai; subjektų, turinčių teisę į neturtinės žalos atlyginimą, identifikavimu ir pan.). Kaip jau buvo minėta, dr. S.Cirbautienė atliko itin svarbų ir reikšmingą mūsų teisės sistemai lyginamąjį neturtinės žalos atlyginimo, kaip civilinių teisių gynimo būdo, tyrimą, atskleidė šiuolaikinę šio teisių gynimo būdo koncepciją, taikymo tendencijas bei problematiką, taip pat ir atskirų probleminių neturtinės žalos instituto taikymo Lietuvos teisėje klausimų kontekste, pasiūlė pažangų požiūrį į šio teisių gynimo būdo realizavimą¹⁶. Be jokios abejonės, dr. S.Cirbautienės disertacija tapo itin svaria paspirtimi ruošiant šį mokslinį darbą, kuriame jau stengiamasi koncentruotis išimtinai į nacionalinę teisinę problematiką.

Užsienio valstybių, ypač praktikuojančių neturtinės žalos atlyginimą dešimtmečiais ar net šimtmečiais, teisės doktrinoje yra atlikta žymiai daugiau vertingų tyrimų, skirtų neturtinės žalos sampratos, instituto ribų, kompensacijos dydžio nustatymo bei kitų klausimų norminio reguliavimo bei praktinio taikymo analizei. Susidomėjimas neturtinės žalos atlyginimo problematika užsienyje, o taip pat ir lyginamųjų studijų šioje srityje skaičius, kaip rodo paskutinių kelių dešimtmečių patirtis, nuolat auga. Itin reikšmingą vaidmenį lyginamojoje neturtinės žalos instituto teisėtyroje atlieka Europos deliktų ir draudimo teisės centras (*European Centre of Tort and Insurance Law (ECTIL)*), vykdamas teisinius projektus bei studijas nacionalinės, tarptautinės ir lyginamosios deliktų bei draudimo teisės sferose, analizuojantis įvairių Europos teisės sistemų panašumus ir skirtumus, taip pat Europos deliktų teisės harmonizavimo galimybes. Pavyzdžiui, 2000 metais būtent ECTIL organizavo simpoziumą neturtinės žalos instituto taikymo svarbiausiose Europos jurisdikcijose tematika, parengė lyginamąją apžvalgą, kurioje pristatyta

¹⁵ CIRBAUTIENĖ, S. Neturtinės žalos atlyginimo tretiesiems asmenims galimybės sveikatos sužalojimo ir gyvybės atėmimo atveju. *Justitia*. 2006, Nr. 3 (61); CIRBAUTIENĖ, S. Juridinio asmens teisės į neturtinės žalos atlyginimo kitimo tendencijos civilinės teisės derinimo kontekstu. In *Šiuolaikinės civilinės teisės raidos tendencijos ir perspektyvos* (red. V.Mizaras). Mokslinių straipsnių rinkinys. Vilnius, 2007, p. 22-38.

¹⁶ CIRBAUTIENĖ, išnaša 10.

įvairių Europos valstybių patirtis neturtinės žalos instituto reguliavimo srityje, aptartos instituto unifikavimo perspektyvos¹⁷.

Tarp reprezentatyviausių užsienio teisės doktriną formuojančių mokslininkų, atlikusių ir tebeatliekančių tiek fragmentinius, tiek kompleksinius, tiek nacionalinio lygmens, tiek ir lyginamuosius mokslinius tyrimus neturtinės žalos kompensavimo srityje, galima būtų paminėti D.McIntosh ir W.V.H.Rogers (Didžioji Britanija), B.Markesinis ir U.Magnus (Vokietija), H.Koziol (Austrija), G.Gomande ir F.D.Busnelli (Italija), S.Galand-Carval (Prancūzija), P.Tercier (Šveicarija), M.Nesterowicz, A.Szpunar ir E.Baginska (Lenkija), N.S.Malein, M.N.Maleina ir A.M.Erdelevskij (Rusija)¹⁸ ir kt.

Aukščiau nurodytais doktriniais teisės šaltiniais, paminėtų autorių moksliniais darbais, o taip pat ir kita teorine bei praktine medžiaga, surinkta tiek Lietuvos bibliotekose bei kitose institucijose, tiek mokslinės stažuotės Šveicarijos lyginamosios teisės institute (*Institut Suisse de Droit Comparé*) metu, tiek dalyvaujant įvairiose konferencijose, seminaruose bei mokymuose ir buvo naudotasi rengiant šią disertaciją.

Atskleidžiant temos klausimus remiamasi šiuo metu Lietuvoje galiojančiais norminiais aktais, jų ankstesnėmis redakcijomis, jau nebegaliojančia normine medžiaga, teisės aktų projektais ir kitais parengiamaisiais dokumentais, taip pat svarbiausiais kai kurių užsienio valstybių kodifikacinio pobūdžio norminiais aktais. Ne mažiau reikšmingas, o galbūt ir svarbesnis disertacijos šaltinis yra „gyvoji“ teisė - Lietuvos teismų praktika, kurioje ir atsiskleidžia esminiai neturtinės žalos atlyginimo

¹⁷ *Damages for Non-Pecuniary Loss in a Comparative Perspective* (Ed. W.V.H.Rogers). European Centre on Tort and Insurance Law. Vien NewYork: Springer, 2001. ECTIL taip pat rengia Europos deliktų ir draudimo teisės metraščius (*Tort and Insurance Law Yearbook*), kuriuose pateikiamos aktualesios atskirų valstybių teisės sistemų naujovės įvairiose deliktų teisės institutuose, taip pat atlieka ir kitus mokslinius projektus, kuriuose paliečiama ir neturtinės žalos tematika. Žr., pavyzdžiui, *Compensation for Personal Injury in a Comparative Perspective* (ed. B.A.Koch; H.Koziol). European Centre of Tort and Insurance Law. SpringerWienNewYork, 2003; *Unification of Tort Law: Damages* (ed. U.Magnus). European Centre of Tort and Insurance Law. Kluwer law international, 2001 ir t.t.

¹⁸ Pavyzdžiui, prof. A.M.Erdelevskij pasižymi ypatingai dideliu mokslo darbų neturtinės (moralinės) žalos kompensavimo srityje skaičiumi, apimtimi, originalių teorijų ir metodikų pasiūla: ЭРДЕЛЕВСКИЙ, А.М. *Компенсация морального вреда. Анализ законодательства и судебной практики*. Москва, 2000; ЭРДЕЛЕВСКИЙ, А.М. Моральный вред: Соотношение с другими видами вреда. *Российская юстиция*. 1998, №. 6, p. 19-21; ЭРДЕЛЕВСКИЙ, А.М. *Моральный вред и компенсация за страдания*. Научно-практическое пособие. Москва, 1998; ЭРДЕЛЕВСКИЙ, А.М. Споры о компенсации морального вреда. *Российская юстиция*. 1997, №. 2, p. 37-40; ЭРДЕЛЕВСКИЙ, А.М. Критерии и метод оценки размера компенсации морального вреда. *Государство и право*. 1997, №. 4, p. 5-12; ЭРДЕЛЕВСКИЙ, А.М. Компенсация морального вреда третьим лицам. Переход и зачет права на компенсацию. *Законность*. 1998, №. 2, p. 16-21 ir t.t.

mechanizmo funkcionavimo aspektai, teigiamos ir neigiamos teisinio reguliavimo pusės, tapę šio mokslinio tyrimo objektu. Tyrimas apima itin platų tiek laikotarpį, tiek savo pobūdžiu teismų praktikos spektrą: darbe apžvelgiama, analizuojama bei vertinama bendrosios kompetencijos teismų praktika civilinėse bylose, kuriose paliečiami vienokie ar kitokie su neturtinės žalos atlyginimu susiję klausimai¹⁹, daugiausia dėmesio skiriant Lietuvos Aukščiausiojo Teismo, Lietuvos apeliacinio teismo ir apygardų teismų patirčiai, taip pat tam tikra dalimi žvelgiama ir į administracinių teismų bei Konstitucinio Teismo jurisprudenciją, tačiau tik tiek, kiek tai būtina neturtinės žalos instituto įgyvendinimo privatinuose teisiniuose santykiuose bei procesuose problemoms aptarti. Pagaliau, nagrinėjant kai kuriuos principinius neturtinės žalos instituto suvokimo klausimus nevengiama pažvelgti ir į kai kurių užsienio šalių - pagrindinių kontinentinės bei precedentinės teisės valstybių – praktiką, o tuo pačiu ir mokslinės minties pasiekimus.

Tyrimo rezultatų aprobavimas. Disertacijos autorė yra paskelbusi keletą mokslinių straipsnių neturtinės žalos tematika²⁰, taip pat pristačiusi savo mokslinių tyrimų eigą ir preliminarius rezultatus Šveicarijos lyginamosios teisės institute (Lozanoje). Tyrimų rezultatais buvo naudotasi rengiant metodinę medžiagą ir vedant civilinės teisės bei šeimos teisės seminarus Vilniaus universiteto Teisės fakultete. Autorės darbo Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriuje metu tenka betarpiškai dalyvauti sprendžiant civilines bylas dėl neturtinės žalos atlyginimo, rengti procesinių sprendimų šios kategorijos bylose projektus, teikti teises konsultacijas bei rekomendacijas teismui neturtinę žalą reguliuojančių teisės normų aiškinimo ir taikymo klausimais.

¹⁹ Analizuojamos aktualiausios, gausiausios savo praktika, o tuo pačiu ir problematiškiausios bylų dėl neturtinės žalos atlyginimo kategorijos - neteisėto asmens gyvybės atėmimo, sveikatos sužalojimo, asmens garbės ir orumo, privataus gyvenimo neliečiamumo bei atvaizdo pažeidimo, teisės į laisvę, neteisėtais valstybės valdžios, teisėsaugos institucijų ir pareigūnų veiksmais padarytos žalos kompensavimo, šeimos, intelektinės nuosavybės ir kitus teisinius santykius paliečiantys atvejai.

²⁰ VOLODKO, R. Neturtinės žalos dydžio nustatymo sveikatos sužalojimo bylose ypatumai remiantis Lietuvos teismų praktika. *Teisė. Mokslo darbai*. 2007, Nr. 63, p. 116-133; VOLODKO, R. Subjekto, turinčio teisę į neturtinės žalos atlyginimą, nustatymo problematika bei jo asmeninių savybių įtaka neturtinės žalos atlyginimo dydžiui remiantis Lietuvos teismų praktika. In *Šiuolaikinės civilinės teisės raidos tendencijos ir perspektyvos*. Mokslinių straipsnių rinkinys (red. V.Mizaras), Vilnius, 2007, p. 88-111; VOLODKO, R. Draudiko pareigos kompensuoti neturtinę žalą nustatymo problema esant transporto priemonės valdytojo civilinės atsakomybės draudimui. *Teisė. Mokslo darbai*. 2008, Nr. 66(2), p. 112-126; VOLODKO, R. Neturtinės žalos identifikavimo ir įrodinėjimo problemos. *Justitia*, 2008, Nr. 2(68), p. 25-35.

Darbo struktūra. Darbo struktūra yra nulemta iškeltų tikslų bei uždavinių. Kadangi apžvelgus teisės aktų neturtinės žalos kompensavimo srityje bazę, mokslinę literatūrą bei Lietuvos teismuose išnagrinėtas bylas, vienaip ar kitaip paliečiančias neturtinės žalos instituto taikymo klausimus, identifikuotas problemas galima suskirstyti į tam tikras grupes, jos ir yra palaiapsniui gvildenamos disertacijoje.

Pirmame darbo skyriuje analizuojami daugiau teorinio pobūdžio dalykai, susiję su neturtinės žalos, kaip teisinio fenomeno, samprata, neturtinės žalos instituto esmės bei prigimties (tikslų ir funkcijų) suvokimu, visapusiškai – istoriniu, lingvistiniu, turininguoju bei lyginamuoju aspektais atskleidžiama neturtinės žalos sąvoka (siauraja ir plačiąja prasmėmis), jos turinio vystymas teismų praktikos būdu, bandoma rasti ir pateikti visaapimančią neturtinės žalos definiciją. Ypatingas dėmesys skiriamas neturtinės žalos kompensavimo santykiui su kitais civilinių teisių gynimo būdais (pirmiausia - su turtinės žalos atlyginimu), o taip pat teisės į neturtinės žalos atlyginimą perėjimo tretiesiems asmenims (perleidimo, paveldėjimo) problematikai atskleisti.

Antrame disertacijos skyriuje gvildenami neturtinės žalos (iš esmės, kaip vienos iš civilinės atsakomybės sąlygų) buvimo nustatymo klausimai, įvardijami nematerialių fizinių bei dvasinių asmens išgyvenimų įrodinėjimo sunkumai, pasiūlomos materialinio ir procesinio pobūdžio teisinės priemonės jiems įveikti, įvertinamas tokių priemonių veiksmingumas bei „prigijimo“ mūsų teisės taikymo praktikoje galimybės.

Trečiame darbo skyriuje tyrinėjamos neturtinės žalos atlyginimo ribos, vertinamas šiuo metu egzistuojantis atveju, kuomet galimas neturtinės žalos kompensavimas, katalogas, svarstomos jo pakeitimo (praplėtimo) galimybės, atsižvelgiant į šiuolaikinėje teisinėje erdvėje stebimas europines neturtinės žalos atlyginimo, kaip civilinių teisių gynimo būdo, taikymo tendencijas. Ypatingas dėmesys skiriamas problematiškesniems Lietuvos teismų praktikai neturtinės žalos kompensavimo galimybės identifikavimo atvejams, įvertinami šiuo metu taikomi, o taip pat pasiūlomi alternatyvūs, autorės nuomone, tinkamesni kylančių problemų sprendimo būdai.

Paskutiniame ir plačiausiame tiek apimtimi, tiek nagrinėjamų klausimų gausa darbo skyriuje nuodugniai ir visapusiškai tyrinėjama esminė neturtinės žalos instituto taikymo problema – kompensacijos už neturtinę žalą dydžio nustatymas. Pradedama

galimų neturtinės žalos atlyginimo formų pristatymu, universalios pobūdžio principų, kuriais reikėtų vadovautis ieškant kompensacijos sumos, aptarimu. Tęsiama universalių bei specialių (tam tikroms teisinių santykių kategorijoms būdingų) kriterijų, padedančių nustatyti atlygio sumą, analize, jų aiškinimo teismų praktikoje peripetijomis. Skyrius baigiamas originalių matematinių bei kitų objektyvių metodų, nukreiptų į tikslų kompensacijos už neturtinę žalą dydžio apskaičiavimą, pristatymu, jų taikymo nacionalinėje teisinėje plotmėje galimybių ir tikslingumo įvertinimu. Didesnis dėmesys skiriamas neturtinės žalos atlyginimo dydžio nustatymo specifikai pačių aktualiausių ir svarbiausių kiekvienam asmeniui asmeninių neturtinių vertybių - gyvybės, sveikatos, laisvės ir t.t. - pažeidimų situacijose, bandoma sisteminti esančią norminę ir praktinę teisinę medžiagą, nubrėžti kompensacijos dydžio nustatymo kriterijų taikymo ypatumus ir pateikti rekomendacijas.

Pažymėtina, kad visose disertacijos dalyse, nagrinėjant atitinkamus su neturtinės žalos instituto reglamentavimu bei taikymu susijusius klausimus, yra kritiškai analizuojamos tiek įstatymleidystės nuostatos, tiek ir teismų „produkcija“, teikiami pasiūlymai dėl galimo jų tobulinimo, o taip pat rekomendacijos, padedančios užpildyti teisės doktrinos vakuumą vienokiu ar kitokiu neturtinės žalos institutą liečiančiu aspektu.

Darbo pabaigoje, reziumuojant pagrindinius aptartus neturtinės žalos instituto reguliavimo bei taikymo aspektus, koncentruota forma pateikiamos konkrečios rekomendacijos teismams sprendžiant bylas dėl neturtinės žalos atlyginimo.

Atliktas disertacinis tyrimas vainikuojamas išvadomis, pagrindžiančiomis bei detalizuojančiomis ginamuosius disertacijos teiginius.

Tyrimų metodika. Darbo uždaviniams pasiekti bei reikšmingoms išvadoms prieiti naudojami tradiciniai jurisprudencijos metodai – dokumentų, loginė, lingvistinė, sisteminė, istorinė, teleologinė bei lyginamoji analizė, taip pat hipotetinis modeliavimas bei kai kurie neteisiniai mokslinio tyrimo instrumentai.

Dokumentų tyrimo metodika pasitelkiama susipažįstant ir atskleidžiant Lietuvos, užsienio ir tarptautinių teisės aktų, jų parengiamosios medžiagos, o taip pat Lietuvos bei užsienio teismų procesinių sprendimų turinį.

Lingvistinė (gramatinė) analizė labiausiai atsispindi tyrinėjant neturtinės žalos sąvoką, o taip pat interpretuojant ir gilinantis į painias bei nevienareikšmiškai

aiškintinas teisės normas ir jurisprudenciją, aktualią neturtinės žalos instituto nagrinėjimui, sprendžiant teismų praktikoje kylančius probleminius kazusus.

Loginės analizės metodai (indukcijos, dedukcijos, sintezės) intensyviai naudojami analizuojant iš esmės visas tiek teorines, tiek praktines neturtinės žalos instituto įgyvendinimo problemas, ieškant pagrįstų, motyvuotų, argumentuotų ir protingų jų įveikimo būdų bei tolesnio instituto tobulinimo rekomendacijų. Taikant loginį metodą žvelgiama į teisės normų bei jų išreiškimo formų vidinę logiką, prasmę, daromi motyvuoti apibendrinimai, nuoseklios išvados, padedančios pasiūlyti pagrįstus sklandaus instituto funkcionavimo kelius.

Istorinė retrospektyva naudota atskleidžiant neturtinės žalos instituto bei įvairių jo aspektų (funkcijų, kompensavimo atvejų bei dydžių ir pan.) evoliuciją tiek Lietuvos teisėje, tiek ir pasauliniu mastu, taip pat lyginant dabartinę teisinio reguliavimo bei realizavimo situaciją, šiuolaikines tendencijas su ankstesnių laikotarpių patirtimi, išryškinant stipriąsias bei silpnąsias puses, ieškant racionalių teisinių priemonių šiuo metu kylančioms problemoms spręsti.

Sisteminės analizės ir teleologinis (įstatymų leidėjo ketinimų) metodai užima centrinę vietą tiriant iš esmės visus probleminius neturtinės žalos instituto veikimo aspektus, kadangi jie padeda išaiškinti neturtinės žalos kompensavimo paskirtį, egzistuojančias ir tebesivystančias neturtinės žalos instituto funkcionavimo ribas, identifikuoti esminius kompensavimo principus bei kriterijų turinį, o svarbiausia – užpildyti teises spragas, pašalinti kylančius normų suvokimo neaiškumus, kolizines situacijas (tiek civiliniame įstatyme, tiek jo taikymo praktikoje), atkleisti esamas nenuoseklaus, nesistemiško ir riboto teisės normų taikymo, neretai ydingos teisėkūros problemas, jų susiformavimo priežastis, o tuo pačiu pasiekti efektyvias, racionalias bei labiausiai teisėtus visų suinteresuotų subjektų lūkesčius patenkinančias rekomendacijas jų sprendimui. Teleologinės analizės metodas naudojamas siekiant identifikuoti tikslą, kurio buvo siekiama vienokio ar kitokio teisinio reguliavimo įtvirtinimu. Teleologine – paskirties (tikslų) teisės dimensija taip pat vertinama įveikiant tiek aktualių teisės normų turinio, tiek ir teismų praktikos aiškinimų, jų atsiradimo, egzistavimo peripetijas bei potekstę, pagrindžiant objektyviai būtiną teisės pertvarkų poreikį.

Kritikos metodas pasitelkiamas siekiant atskleisti teisinio reguliavimo ir teisės normų realizavimo kolizijas, tačiau svarbiausia – kritiškai pažvelgti į tam tikrų

klausimų nacionalinį teisinį reguliavimą, teismų praktikos bei teisės doktrinos vystomą jų aiškinimą, kolizijų sprendimą ir spragų šalinimą.

Kadangi, kaip buvo minėta, darbas nepretenduoja tapti lyginamąja neturtinės žalos instituto analize, nes jo tikslas yra kitoks – išnagrinėti Lietuvos neturtinės žalos kompensavimo institutą, todėl *lyginamosios teisėtyros* metodas naudojamas pakankamai ribotai, kaip papildomas įrankis parodyti, kad kitose teisės sistemose egzistuoja vienoks ar kitoks atitinkamo neturtinės žalos instituto aspekto reglamentavimo būdas, o tuo pačiu ir kaip pagalbinė priemonė paaiškinti bei įvertinti Lietuvos teisinėje plotmėje vykstančius procesus, išryškinti nacionalinės teisės problemas, atrasti naujų idėjų ir sprendinių, pažvelgti, kaip tos idėjos gali veikti realybėje. Kita vertus, atskleidžiant fundamentalius ir principinius neturtinės žalos kompensavimo aspektus, nevengiama atsigręžti į didžiausią reikšmę bei įtaką mūsų teisės sistemai šioje sferoje turinčių kontinentinės Vakarų ir Rytų Europos valstybių (Vokietijos, Austrijos, Prancūzijos, Italijos, Lenkijos, Nyderlandų, Rusijos ir pan.) patirtį, taip pat ir į anglo – saksų teisinę sistemą reprezentuojančių šalių (visų pirma, Didžiosios Britanijos) tendencijas²¹. Pažymėtina, kad lyginamojo metodo naudojimo apimtis iš esmės buvo diktuojama konkrečios analizuojamos problemos. Pavyzdžiui, ieškant originalių kompensacijos už neturtinę žalą dydžio nustatymo procesą galinčių palengvinti metodų, svarstant apie jų pritaikymo nacionalinėje teisėje galimybes ir tokiu būdu bandant užpildyti nacionalinės teisės doktrinos bei teismų praktikos vakuumą šiuo klausimu, tiesiog neįmanoma išsiversti be didžiausią patirtį juos praktikuojant turinčių užsienio teisės sistemų apžvalgų.

Siekiant įvertinti neturtinės žalos kompensacijos dydžio nustatymo objektyvizavimo ir didesnio prognozavimo užtikrinimo galimybes, priemonių, palengvinančių neturtinės žalos atlyginimo dydžio apskaičiavimą, tinkamumą ir efektyvumą darbe pasitelkiami ir įvairūs *tikslųjų mokslų* siūlomi metodai, pagrįsti didesnio ar mažesnio sudėtingumo aritmetiniais skaičiavimais, kiekybine analize. Disertacijoje taip pat naudojami *statistinės analizės* metodai, padedantys apibendrinti teismų praktikos neturtinės žalos atlyginimo bylose masę (iš esmės, kiek tai liečia jose priteisiamas kompensacines sumas) - aktualią bendrosios kompetencijos teismų

²¹ Konkrečių valstybių teisės pasirinkimas lyginamajai analizei sąlygotas tradicinio Vakarų valstybių teisinių sistemų skirstymo į bendrosios ir kontinentinės teisės šeimas bei skirtingo conceptualaus požiūrio į neturtinės žalos instituto prasmę ir paskirtį atskirose valstybėse.

praktiką, nuodugniau ištyrinėti atskiras teisinių ginčų kategorijas bei išvelgti tolesnio instituto vystymosi tendencijas.

Nagrinėjant fizinių kančių bei dvasinių išgyvenimų buvimo, jų pasireiškimo formų nustatymo bei įrodinėjimo problematiką, o tuo pačiu ir įvairius vidinius bei išorinius psichofiziologinius pokyčius asmenyje bei jo santykiyje su aplinka, patenkančius į neturtinės žalos sąvoką, pasitelkiami *psichologijos, psichiatrijos* mokslų siūlomi metodai.

Hipotetinio modeliavimo bei prognozavimo metodų pagalba ieškoma racionaliausių, efektyviausių, labiausiai teisės sistemos lygį bei tradicijas atitinkančių sunkumų, kylančių reglamentuojant, realizuojant bei mokliškai vertinant neturtinės žalos kompensavimo teisinius santykius, įveikimo kelių bei krypčių, bandoma nuspėti labiausiai tikėtinas tolimesnio neturtinės žalos instituto vystymosi tendencijas, vienokio ar kitokio teisinio reguliavimo bei aiškinimo modelio įsitvirtinimo padarinius.

Pažymėtina, kad tik visų aukščiau paminėtų tyrimo būdų ir metodų visuma, jų kompleksinis pritaikymas leidžia pilnai nubrėžti neturtinės žalos instituto paveikslą ir visapusiškai išanalizuoti teisinį jo veikimo mechanizmą, atskleisti teisinio reguliavimo bei normų įgyvendinimo trūkumus, privalumus, o taip pat surasti tinkamiausią tolesnio vystymosi kelią.

1 SKYRIUS. NETURTINĖS ŽALOS SAMPRATA

1.1. SKIRSNIS. NETURTINĖS ŽALOS SĄVOKA: ISTORINIS, LINGVISTINIS, TURININGASIS BEI LYGINAMASIS ASPEKTAI

Viena fundamentaliausių bei aktualiausių Lietuvos teisės doktrinai ir teismų praktikai problemų, nuo kurios vertėtų pradėti neturtinės žalos instituto mokslinę analizę ir nuo kurios suvokimo bei išsprendimo priklauso visas tolesnis šio teisinio reiškimo tyrinėjimas, yra neturtinės žalos apibrėžimo problema, o tiksliau vieningos jos sąvokos pateikimas, tinkamas neturtinės žalos, kaip teisinės kategorijos, definicijos ir turinio interpretavimas bei nuoseklus vartojimas.

Be jokios abejonės, į šią problemą galima būtų žvelgti kaip į grynai teorinio - doktrininio pobūdžio klausimą, t.y. temą teisės mokslo tyrinėjimams, įvairių koncepcijų užsimezgimui, vystymuisi, gyvavimui, pliuralizmui bei konkuravimui. Kita vertus, negalima ignoruoti vis augančios ir stiprėjančios teisės doktrinos pasiekimų įtakos praktinei teisinei veiklai, o būtent teisės normų, *inter alia* įtvirtinančių neturtinės žalos sąvoką, reglamentuojančių jos atlyginimo atvejus, civilinės atsakomybės už neturtinę žalą taikymo ypatumus, piniginio atlygio nustatymo procesą ir t.t., mokslinio aiškinimo poveikio realiam jų taikymui. Nuo to, kas yra sutalpinama į neturtinės žalos sąvoką, kokia apimtimi ji aiškinama, kokie neigiami nematerialinio pobūdžio pasikeitimai asmens vidiniame ir/ar išoriniame pasaulyje priskirtini neturtinės žalos kategorijai, kaip nubrėžiama riba tarp jos ir kitų neturtinių pokyčių, priklauso ir visas teisės normų, reglamentuojančių neturtinės žalos atlyginimą, įgyvendinimas apskritai.

1.1.1. Neturtinės žalos kompensavimas: istorinis aspektas

Prieš bandant atsakyti į klausimą, kaip yra ir kaip turėtų būti suprantama neturtinė žala, vertėtų įvertinti neturtinės žalos kompensavimo instituto užuomazgas Lietuvoje, o taip pat esminius istorinius šio teisinio fenomeno formavimosi bei vystymosi bruožus.

Netiesioginių galimybės kompensuoti nematerialią žalą, atsirandančią pažeidus tam tikrus asmeninius neturtinius gėrius (pavyzdžiui, asmens garbę, orumą,

gerą vardą visuomenėje, sveikata), įtvirtinimo teisėje užuomazgų galima aptikti jau pirmuosiuose mums žinomuose istoriniuose teisės šaltiniuose. Dvylikos lentelių įstatymai numatė mirties bausmę už šmeižikiškų ar įžeidžiančių dainų kūrimą ir atlikimą; kūno sužalojimo atveju šalia taliono principo buvo taikomos ir piniginės baudos, kurios turėjo nubausti kaltininką ir kartu kompensuoti nukentėjusiojo praradimus, kas reiškė taip vadinamąjį *actionem poenales* institutą²². Šis Romėnų teisės principas Vakarų Europoje išliko net iki pat XIX amžiaus pradžios kartu su įstatymais, pagal kuriuos asmeniui padarytos žalos kaltininkas buvo baudžiamas bauda, turėjusia tikslą ne tik nubausti, bet ir iš dalies kompensuoti padarytą žalą.

Taip pat ir kitas romėniškasis - *actio injuriarum aestimatoria* (ieškinys dėl skriaudos) - apėmė visus įžeidžiančius nepagarbos asmeniui atvejus, nukentėjusiajam suteikiant teisę reikalauti atlyginti žalą pinigais, kurių konkrečią sumą nustatydavo teisėjas, įvertinęs atitinkamos situacijos aplinkybes. Šio ieškinių pagalba įžeistas asmuo turėjo galimybę reikalauti piniginės sumos už skriaudą - bet kokį tyčinį kėsimąsi prieš asmenybę ir asmenines teises, įsibrovimą į svetimą būstą, paliekant teisėjui visišką laisvę vertinimo, kiek reikalaujama priteisti suma yra teisinga, procese²³.

Kita vertus, jeigu nukentėjęs asmuo neturėdavo galimybės pasinaudoti aukščiau nurodytais ieškiniiais, jis galėdavo pasitelkti taip vadinamą *actiones vindictam spirantes*, kaip ypatingus ieškinius, pagal kuriuos kaltininkui buvo skiriama piniginė bauda, ir kurių tikslas buvo moralinis bei viešasis interesas²⁴. Pastarieji ieškiniai, kaip ir *actio injuriarum*, buvo ieškiniai su baudžiamuoju teisiniu „atspalviu“, kadangi jais buvo siekiama ne tiek kompensuoti patirtą žalą, kiek nubausti pažeidėją, nors griežta „demarkacinė linija“ tarp civilinės ir baudžiamosios teisės ir nebuvo brėžiama. Jeigu ir buvo galima kalbėti apie kaltininko nubaudimą, tai bet kuriuo atveju toks nubaudimas buvo privatus (*poena privata*), o ne viešas (*poena publica*), nes bauda atitekdavo nukentėjusiajam. Galima teigti, kad tokia privati bausmė ir buvo savotiškas patirtos skriaudos atlyginimo prototipas.

Nepaisant šių romėnų teisėje egzistavusių ieškinių (*actio*), kurie iš esmės buvo pritaikyti pažeistoms turtinėms teisėms ginti, teisės moksle ilgą laiką vyravo ir tebevyrauja nuomonė, kad romėnų teisė visiškai ignoravo neturtinę žalą bei dvasinius

²² SZPUNAR, A. *Zadośćuczynienie za szkodę niemajątkową*. Bydgoszcz, 1999. p. 20.

²³ Ten pat. p. 20-21.

²⁴ CIRTAUTIENĖ, išnaša 10.

ir moralinius žmogaus interesus, paisydama tik žalą ir interesus, vertinamus pinigais. Literatūroje teigiama, kad Romos deliktų teisėje neturtinės žala apskritai nebuvo atlyginama, ir Romos teisininkai tiesiog vadovausi Gajaus Digestoje išreikštu principu, jog neturtinė žala, nesant tinkamo jos įvertinimo kriterijaus, negali būti įvertinama pinigais²⁵.

Vis dėlto, giliau susipažinus ir ištyrinėjus romėnų teisės šaltinius matyti, kad tokia nuomonė yra nevisai teisinga: nors turtinių interesų apsauga ir buvo romėnų teisės branduolys, tačiau klasikinė romėnų teisė neignoravo moralinių interesų tiek, kad apskritai nesuteiktų jiems jokios apsaugos. Į pirmą vietą iškeldama materialines vertybes, ji tuo pačiu stebėjo ir tuos atvejus, kai Romos piliečiui buvo padaroma fizinė žala ar dvasinis skausmas, nepalikdama kaltininko be bausmės, o nukentėjusiojo be satisfakcijos. Romėnų teisėje sutinkami ne tik aukščiau paminėti ieškiniai, bet ir atvejai, kuomet, pavyzdžiai, piniginis atlyginimas buvo suteikiamas už moralinę vaikų skriaudą, už neteisingą laisvo žmogaus patraukimą teisman kaip vergo, už artimųjų įžeidimą ir t.t. Evoliucijos eigoje Romėnų teisė dar labiau svorio centrą nustūmė nuo daikto link asmenybės - į pirmą planą prasiveržė siekis, kad kaltininkas patirtų tam tikrą turtinę prievolę, o tuo pačiu ir nukentėjusysis įgytų tam tikrą atlyginimą²⁶.

Taigi, aukščiau paminėti ieškiniai ir normos leidžia romėnų teisėje išvelgti šioias tokias neturtinės žalos atlyginimo, besivystančio, visų pirma, iš privačių bausmių, idėjos užuomazgas (ypač sveikintinas laisvos teismo nuožiūros nustatant baudos, kaip savotiškos kompensavimo formos, išraišką, pripažinimas), nors ji ir nebuvo aiškiai išskirta bei apibrėžta. Tenka apgailestauti, kad ši idėja nespėjo įgauti griežtesnių bei aiškesnių formų, nors žlugus Romos imperijai jos teisę recepavusios ir kaip pagrindą savo nacionalinėms teisės sistemoms kurti paėmusios valstybės bandė ją vystyti toliau, tiesa - kiekviena savaip, vedama ją jau savo pačios nacionaliniam identitetui, vertybių hierarchijai, moralės, religijos normų sistemai bei tradicijoms būdingais teisinės evoliucijos keliais. Jau vien atvejų, kuriais įvairiais istoriniais laikotarpiais būdavo ir tebėra įmanomas neturtinės žalos kompensavimas, skirtingumams (*inter alia*, apsunkinantis šio instituto harmonizavimo bei unifیکavimo tarptautiniu lygmeniu galimybes), kuomet valstybėse, priklausomai nuo aukščiau

²⁵ MIZARAS, V. Neturtinės žalos atlyginimas už autorių ir atlikėjų teisių pažeidimą. *Teisė. Mokslo darbai*. 2003, Nr. 47, p. 91.

²⁶ БЕЛЯЦКИН, išnaša 1. p. 22.

paminėtų faktorių, aptinkama nevienoda teisės dėmesio ir apsaugos nusipelnančių vertybių skalė, bei jų priežastims analizuoti galima būtų skirti savarankišką studiją.

Kita vertus, nepaisant skirtingo istorinio neturtinės žalos instituto vystymosi atskirose teisės sistemose, bendras bruožas buvo tas, kad dar pakankamai ilgą laiką buvo daugiau ar mažiau išlaikomos įvairios privačių bausmių formos, ir jos buvo susijusios su tardomojo (*accusative*) baudžiamojo proceso vyrovimu. Situacija pasikeitė XVI amžiuje, kuomet iškilus absoliutizmui bei įsitvirtinus stipriai ir centralizuotai monarchų valdžiai, o tuo pačiu ir inkviziciniam baudžiamajam procesui, o taip pat baudžiamajai teisei pradėjus atsiskirti nuo civilinės teisės, privačios bausmės prarado savo reikšmę. Ypatingai svarbų vaidmenį europiniame neturtinės žalos instituto vystimesi suvaidino Vokietijoje XVII amžiuje atsiradęs reikalavimas dėl atlyginimo už skausmą (*Schmerzensgeld*), kurio tikslas ir buvo neturtinės žalos atlyginimas. Didelę reikšmę neturtinės žalos instituto raidai turėjo ir prancūzų teisėje XVII bei XVIII amžiuose vykę kodifikaciniai procesai, atskyrę baudžiamąją teisę nuo civilinės, o tuo pačiu ir bausmę nuo atlyginimo. Pagaliau, XVIII amžiuje atsiskleidusi prigimtinės teisės mokykla išskėlė prigimtinių žmogaus teisių, ginančių jo asmenybę, bei jų visokeriopos apsaugos koncepciją, o tuo pačiu pradėjo deklaruoti pinigines kompensacijas, turėjusios uždavinį sušvelninti fizines bei psichines kančias, leistinumą. Prigimtinės teisės mokyklos įtaka akivaizdžiai matoma XVIII pabaigos – XIX amžiaus pradžios kodifikacijose, kuomet įvyksta teisinės motyvacijos poslinkis, išskyla kompensacinė atlyginimo forma ir įstatyme numatytais asmeninių teisių pažeidimo atvejais pradėdama pripažinti teisę į piniginę kompensaciją už padarytą nematerialią skriaudą. Tokiu būdu neturtinės žalos atlyginimo institutas užgimė ir tapo surištas, visų pirma, su asmens teisių apsaugos tematika²⁷.

Tolesnis instituto vystimasis, vykęs istorinės teisės mokyklos įtakoje, jau atmetė prigimtinės teisės mokyklos tezę apie asmenybės teisių bei jų civilinės teisinės apsaugos prioritetą: buvo teigiama, kad civilinė teisė turi ginti tik turtinius individo interesus, ir nors istorinė teisės mokykla nebuvo itin galinga, tačiau ji turėjo įtakos Vokietijoje XIX amžiuje egzistavusioms pažiūroms - buvo akceptuotas neturtinės žalos atlyginimo išimtinumas ir galimumas tik *actio injuniarum aestimatoria* forma itin ribotais atvejais. Toks nusistatymas nematerialaus žmogaus pasaulio atžvilgiu

²⁷ SZPUNAR, išnaša 22. p. 23.

buvo sąlygotas ir nepažabojamos teismo laisvės baimės, o taip pat psichologinio – visuomeninio pobūdžio priežasčių: buvo manoma, kad asmeninių vertybių įvertinimas pinigais reiškia ne ką kitą, kaip nukentėjusiojo pažeminimą. Kita vertus, nors ir itin ribotai, tačiau XIX amžiaus civilistikoje neturtinė žala, tiek tiesioginio įstatymų leidėjo įsikišimo, tiek ir teismų praktikos pagalba įvairiose Europos šalyse (Vokietijoje, Austrijoje, Italijoje, Graikijoje) jau buvo įtvirtinama kaip atskiros rūšies žala, atlyginama pagal specifines deliktų teisės taisykles, arba kaip žala, be jokių apribojimų priteisiama tokia pat tvarka, kaip ir turtinė (Prancūzijoje, Belgijoje, Ispanijoje), tačiau detali itin intensyvaus tolimesnio neturtinės žalos kompensavimo instituto vystymosi įvairiose bipoliarinės ir singularinės tradicijos sistemose analizė jau galėtų sudaryti atskiro tyrimo dalyką, išeinantį už šio darbo ribų²⁸.

Bandant surasti neturtinės žalos reglamentavimo užuomazgų ir vis dėlto ilgalaikio vieningo neturtinės žalos suvokimo nebuvimo priežasčių Lietuvos teisėje, pirmiausia reikėtų pažymėti, kad Lietuvos teisės sistema, skirtingai nuo kitų romanų - germanų teisės šeimos valstybių, negali pasigirti giliomis istorinėmis neturtinės žalos instituto reguliavimo ir praktinio taikymo tradicijomis, nes ilgus metus ji apskritai nepripažino galimybės atlyginti neturtinę žalą, o net ir išvelgus tam tikras jos apraiškas istoriniuose teisės šaltiniuose, yra pakankamai sunku kalbėti apie savarankiško instituto suvokimą, formavimąsi bei autonomiškumą, todėl neturtinės žalos esmės atskleidimas yra gana naujas ir sunkiai ištiriamas dalykas.

Pažvelgus į istorinius Lietuvos teisės šaltinius matyti, kad instituto raida savo esme buvo labai panaši į šio instituto vystimąsi Romėnų teisėje. Iki XV amžiaus pagal Kazimiero Teisyną už nužudymą, kūno sužalojimą buvo atlyginama vadinamosiomis laisvosiomis kompozicijomis, kurios reiškė kartu ir bausmę, ir žalos atlyginimą, t.y. už asmeninės neturtinės vertybės (gyvybės, sveikatos) pažeidimą kaltininkas turėjo taip pat ir kompensuoti tai, ką padarė savo neteisėtais veiksmais. XV amžiuje Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje kunigaikščio Aleksandro 1492 m. paskelbtoje privilegijoje minimos, kaip svarbesnės, bylos dėl bajorų garbės (tiesa, daugiau priskirtinos baudžiamajai teisei), 1506 m. Žygimanto Senojo privilegijoje

²⁸ Išsamesnę istorinę neturtinės žalos instituto analizę atliko dr. S.Cirtautienė, kurios disertacijoje „Šiuolaikinė neturtinės žalos atlyginimo, kaip civilinių teisių gynimo būdo, koncepcija“ (išnaša 10) nagrinėjamos istorinės instituto ištakos bei ypatumai įvairiose teisės sistemose; taip pat ir doc. A.Rudzinskas atliko neturtinės žalos instituto genezės tyrimus savo moksliniuose darbuose, visų pirma disertacijoje „Nusikalstama veika padarytos žalos atlyginimo materialiniai ir procesiniai teisiniai aspektai“ (išnaša 2).

nurodoma, kad apšmeižęs ir šmeižto teisme neįrodęs asmuo turi būti baudžiamas griežčiausia bausme²⁹. LDK už bendruomenės papročių pažeidimą ar šmeižto skleidimą teismai taikė pinigines baudas ir įvairias bausmes – pavyzdžiui, plakimą per padus, suveržus kaladėje abi kojas³⁰. XV amžiuje LDK galutinai įsitvirtinus Magdeburgo teisės modeliui, viena iš nusikaltimų prieš asmenį rūšių buvo nusikaltimai dėl garbės atėmimo. Lietuvos Statutuose taip pat minimi nusikaltimai, pasireiškiantys bajoro garbės įžeidimu, atskirai įvardytas teisėjų įžeidimas žodžiu, už kuriuos būdavo baudžiama kalėjimu. Nors, kaip matyti, nusižengimams prieš asmens garbę ir buvo skiriama daug dėmesio, tačiau ši asmens vertybė ir savybė iš esmės buvo pripažįstama tik bajorijai bei dvasininkijai, tuo tarpu „prastojo“ luomo žmonių garbė galėjo būti įžeista tik netiesiogiai, t.y. įžeidžiant asmenį teisme, apšmeižiant liudytojus ir pan., ir šiuo atveju asmuo, įžeidęs kitą, turėjo viešai teisme atsiprašyti, be to, sumokėti tam tikro dydžio piniginę baudą, o tai jau leidžia išvelgti šiame reglamentavime šiek tiek tokias įžeidimu padarytos skriaudos kompensacines užuomazgas³¹.

Esminis posūkis, be jokios abejonės, įvyko atsiskyrus civilinei teisei nuo baudžiamosios, ir pripažinus bausmės, kaip baudžiamosios teisės sankcijos, bei nuostolių atlyginimo, kaip civilinės atsakomybės formos, skirtingumą, o kartu ir suvokus būtinumą išskirti dvi kategorijas - turtinę ir neturtinę žalą. Jau tarpukario Lietuvos teisėje galima rasti šiek tiek tokių neturtinių vertybių gynimo išimtinai civiliniais teisiniais metodais užuomazgų, nors apie moralinę skriaudą buvo kalbama tik esant tam tikriems turtinio pobūdžio netekimams. Iki 1940 metų didesnėje nepriklausomos tarpukario Lietuvos teritorijos dalyje galiojęs Rusijos įstatymų sąvadas (X tomo I dalies 670 straipsnis) numatė, kad asmens nuoskaudos ar įžeidimo nukriaustojo patirti kredito ar turto nuostoliai atlyginami teismo nuožiūra ir nutarimu, tačiau rasti šios normos taikymo pavyzdžių neįmanoma³².

Sovietmečiu Lietuvoje galioję įstatymai pripažino asmenines neturtines teises ir vertybes, tačiau žinojo tik turtinės žalos kategoriją, o neturtinės žalos atlyginimo

²⁹ ANDRIULIS, V.; MAKSIMAITIS, M.; PAKALNIŠKIS, V.; PEČKAITIS, J.S.; ŠENAVIČIUS, A. *Lietuvos teisės istorija*. Vilnius. 2002, p. 64-65.

³⁰ Ten pat. p. 81.

³¹ Ten pat. p. 231.

³² MIKELĖNIENĖ, D.; MIKELĖNAS, V. Neturtinės žalos kompensavimas. *Justitia*. 1998, Nr. 3. p. 9.

apskritai nenumatė³³, tad moralinės žalos sampratos ir atlyginimo klausimai tebuvo tik mokslinių diskusijų dalykas, iš kurių esminis - moralinės žalos kompensavimo pinigine forma leistinumo problema. Manytina, nemažą įtaką tokiai akademiniai pozicijai turėjo dar XX amžiaus pradžios teisės doktrinos atstovo prof. L. Petražickio, vieno aršiausių moralinės skriaudos atlyginimo priešininko, idėjos. Jis teigė, kad „naująją“ civilinę teisę ir naujuoju civilinių teisių principu, skirtingai nuo žemiausių kultūriniu požiūriu teisių, yra teisės pažeidėjo civilinės atsakomybės apsiribojimas pareiga atlyginti jo padarytus turtinius nuostolius, kad nukentėjęs asmuo negautų jokios turtinės naudos iš kito asmens padaryto poelgio, tuo tarpu moralinės žalos atlyginimas – „asmeninių savybių transformavimas į pinigus“, buvo laikomas antikultūrinis, antisocialinis ir amoralus reiškiniu³⁴. Sovietiniu laikotarpiu taip pat buvo deklaruojama, kad nukentėjęs asmuo tam tikrais atvejais gali reikalauti asmens, suteikusių jam kančias, išgyvenimus, dvasinį skausmą, nubaudimo baudžiamąja ar administracine tvarka, bet negali prašyti sau pinigines kompensacijos. Teismų praktika taip pat buvo stabili: teismai atsisakydavo tenkinti ir taip gana retai reikštus ieškininius reikalavimus dėl moralinės žalos pinigine forma atlyginimo, o mokslinėse diskusijose vyravo nuomonė, kad neturtinės žalos atlyginimas, būdamas buržuazinės teisės institutas, nei klasiniu, nei moraliniu požiūriu tarybinei teisei nėra priimtinas, nes dvasinių ir fizinių išgyvenimų įvertinimas pinigais prieštarautų socialistinei doktrinai, teisinei sąmonei bei moralei³⁵. Teisiniuose doktriniuose veikaluose buvo teigiama, kad neįmanoma išmatuoti sovietinio žmogaus orumo metalu, nes jo asmenybė yra nepasiekiamame ir neįmanomame išmatuoti pinigais lygmenyje³⁶.

Kita vertus, kai kurie sovietmečio teisės doktrinos atstovai suvokė, kad toks "aukštas" tikslas negali ir neturi būti siekiamas, todėl pavienių moralinės žalos instituto įstatyminio įtvirtinimo (ir ne tik deliktiniuose, bet ir sutartiniuose teisiniuose santykiuose) šalininkų idėjų branduolys ir esminis argumentas buvo ne asmens neturtinių teisių matavimas pinigais, o teisių pažeidėjo pareigos atlikti turtinio pobūdžio veiksmus, nukreiptus į suteiktų išgyvenimų aštrumo sušvelninimą,

³³ Pavyzdžiui, sovietinė civilinė teisė pripažino vienintelį asmens garbės ir orumo gynimo būdą – tikrovės neatitinkančių žinių paneigimą, ir nenumatė galimybės kompensuoti neturtinę žalą pinigais.

³⁴ Cituojama pagal БЕЛЯЦКИН, išnaša 1. p. 55.

³⁵ MIKELĖNIENĖ D.; MIKELĖNAS V. Neturtinės žalos kompensavimas. *Justitia*. 1998, Nr. 2, p. 23.

³⁶ Plačiau žr. СМИРНОВ, В.Т.; СОБЧАК, А.А. *Общее учение о деликтных обязательствах в советском гражданском праве*. Ленинград, 1983; КАЗАНЦЕВ, В. Возмещение морального вреда. *Российская юстиция*. 1996, Nr. 5, p. 48-49; *Гражданское право*. Учебник 2. Москва, 1998. p. 323.

įtvirtinimas, pinigus vertinant ne kaip išgyvenimų ekvivalentą, o kaip teigiamų emocijų, galinčių iš dalies ar visiškai nugesinti negatyvų žmogaus psichikai padarytą poveikį, šaltinį³⁷. Kitaip tariant, teisinio neturtinės žalos instituto reglamentavimo tikslas turėjo būti ne autoįvykio metu prarastos kojos ar rankos vertės (kainos) nustatymas, o to, ką žmogus neteko ir išgyveno dėl šios netekties, kompensavimas. Būtinumas įvesti neturtinės žalos institutą į teisę buvo grindžiamas ir tuo, kad civilinis - teisinis reguliavimas apima ne tik turtinius, bet ir asmeninius neturtinius santykius, juo labiau, kad ir kai kuriose to metu socialistinėse valstybėse (pavyzdžiui, tuometinėje Lenkijos Liaudies Respublikoje, Čekoslovakijoje, Vengrijoje, Vokietijos Demokratinėje Respublikoje) buvo palaikomas ir teisiškai reglamentuojamas neturtinės žalos atlyginimo principas. Pagaliau, tuometinėje praktikoje buvo reiškiami ieškiniai dėl neturtinės žalos atlyginimo tais atvejais, kai, pavyzdžiui, „sovietinio“ piliečio sveikata buvo sužalojama ar gyvybė atimama „kapitalistinėje“ valstybėje ir byla buvo nagrinėjama pagal teisės pažeidimo padarymo vietos teisę³⁸. Nors moralinės žalos kompensavimo priešininkai šioms tendencijoms bandė oponuoti tuo, kad net ir suteikus dėl vienokių ar kitokių vertybių praradimo nukentėjusiems asmenims neturtinės žalos atlyginimo teisę, būtų neįmanomas objektyvus turtinis moralinės žalos įvertinimas, tačiau tokia pozicija reiškė ne ką kitą, kaip civilinei teisei būdingo ekvivalentiško atlyginimo principo suabsoliutinimą, ir joje nebuvo atsižvelgiama į tai, kad žalos asmeninėms neturtinėms teisėms bei kitiems nematerialiems gėriams padarymo atveju ekvivalentiškumo (visiško nuostolių atlyginimo) principas netaikytinas.

Lietuvai atkūrus nepriklausomybę ir pradėjus mąstyti apie savo nacionalinės civilinės teisės sistemos kūrimą, buvo suvokta, kad teisėje, o ypač privatinėje, turi vyrauti ir "įsitvirtinti bendražmogiškų vertybių prioriteto principas"³⁹, reiškiantis, kad garantuodama visokeriopą turtinių teisių bei interesų gynimą, teisė negali ignoruoti ir „diskriminuoti“ asmeninių neturtinių vertybių, palikdama jas be efektyvios teisinės apsaugos. Sekant aukščiau nurodytomis jau paskutiniaisiais „sovietinio“ režimo dešimtmečiais puoselėtomis mokslinėmis idėjomis, iš pradžių pavieniuose specialiuose norminiuose aktuose, o vėliau ir kodifikuoto pobūdžio įstatyme tuomet

³⁷ ЭРДЕЛЕВСКИЙ, А.М. *Моральный вред и компенсация за страдания*. Научно-практическое пособие. Москва, 1998. p. 1.

³⁸ Plačiau žr. МАЛЕИН, И.С. О моральном вреде. *Государство и право*. 1993, № 3, p. 32-39.

³⁹ МАЛЕИНА, М.И. *Личные неимущественные права граждан. Понятие, осуществление, защита*. Москва, 2000. p. 39.

dar moraline vadintos žalos kategorija buvo palaipsniui legalizuojama, atsargiai diegiama į privatinės teisės sistemą.

Pirmą kartą postsovietinėje Lietuvos teisėje moralinės žalos atlyginimo galimybė (pažeidus asmens garbę ir orumą) buvo įtvirtinta 1990 metų Spaudos ir kitų masinės informacijos priemonių įstatyme⁴⁰. Po to buvo pradėtas modifikuoti 1964 metų "sovietinis" Civilinis kodeksas⁴¹: jis buvo papildytas 7¹ straipsniu, įteisinsiu moralinės žalos atlyginimą garbės ir orumo bei privataus gyvenimo neliečiamumo pažeidimo atvejais. Tik 1992 metais moralinės žalos atlyginimas tapo (ir iki šiol išlieka) konstitucine nuostata (LR Konstitucijos 30 str. 2 d.), "paskatinusia nedelsiant padaryti daugiau galiojančių įstatymų korekcijų ir atsižvelgti į šios teisės egzistavimą ir jos apsaugos būtinumą priimant naujus įstatymus"⁴².

1.1.2. Neturtinės žalos sąvoka: lingvistinis aspektas

1.1.2.1. *Moralinė ar neturtinė žala?*

Gilinant is į neturtinės žalos sąvoką lingvistiniu (gramatiniu), o taip pat neatsiejamu nuo jo - turiningoju aspektais, reikėtų apsisotiti ties dviem esminiais dalykais. Visų pirma, ilgalaikis vieningo legalinio bei doktrininio neturtinės žalos apibrėžimo, o taip pat ir jos sampratos suvokimo nebuvimas mūsų teisėje sąlygojo tai, kad po nepriklausomybės atkūrimo tiek naujuose ar atitinkamais straipsniais papildytuose teisės aktuose, tiek teismų bei kitų institucijų praktikoje, tiek teisinėje literatūroje, tiek ir įvairiose bendrinės kalbos pasireiškimo sferose (pavyzdžiui, visuomenės informavimo priemonėse, įvairiose publikacijose ir pan.) buvo ir iki šiol tebėra vartojama, manytina, netiksli sąvoka asmens vidiniams išgyvenimams bei kančioms apibūdinti - *moralinė žala*, dažniausiai ją suvokiant, kaip neturtinės žalos sinonimą. *Moralinės žalos terminas* (tiesa, vis dar gana plačiai naudojamas ir kai kurių užsienio valstybių, pavyzdžiui Rusijos, daugelio postsovietinių šalių, Kanados Kvebeko provincijos įstatymuose) į Lietuvos civilinius įstatymus buvo mechaniškai perkeltas iš 1961 metų Baudžiamojo proceso kodekso⁴³, kurio 60 straipsnis numatė, kad

⁴⁰ Lietuvos TSR spaudos ir kitų masinės informacijos priemonių įstatymas. V.Ž., 1990, Nr.7-163.

⁴¹ Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos civilinis kodeksas, V.Ž., 1964, Nr. 19-138.

⁴² MIKELĖNIENĖ, išnaša 32, p. 9.

⁴³ Lietuvos TSR 1961 m. birželio 26 d. Baudžiamojo proceso kodeksas.

nukentėjusiuoju pripažįstamas asmuo, kuriam nusikaltimu padaryta moralinės, fizinės ar turinės žalos, tokiu būdu lyg ir siekiant išsaugoti terminologinį pereinamumą ir vienodumą⁴⁴.

Moralinės žalos terminas yra vartojamas Lietuvos Respublikos Konstitucijoje⁴⁵, iki paskutinių pakeitimų jis buvo įtvirtintas daugelyje įstatymų bei poįstatyminių teisės aktų (pavyzdžiui, senos redakcijos LR Autorių teisių ir gretutinių teisių įstatyme⁴⁶, LR Sveikatos sistemos įstatyme⁴⁷, LR Visuomenės informavimo įstatyme⁴⁸ ir pan.). Ilgą laiką galiojęs 1964 m. Civilinis kodeksas vienu metu operavo tiek *moralinės* žalos, tiek ir *nematerialinės* žalos sąvokomis.

Nepaisant gausių įstatymų keitimo, pildymo bei koregavimo iniciatyvų, įstatymų leidėjo pastangų, o svarbiausia – teisės mokslo raginimų harmonizuoti ir vienodinti teisinę lingvistiką, pašalinti sampratų painiavą ir įvairovę, užtikrinti vieningą gramatinę bei prasminę analizuojamo teisės instituto išraišką, bei esminio žingsnio – naujojo Civilinio kodekso, pateikusio neturtinės žalos definiciją bei suvienodinusių terminiją šioje srityje, įsigaliojimo, vis dėlto *moralinės* žalos kategorija dar aptinkama kitų teisės šakų norminiuose aktuose (pavyzdžiui, baudžiamojo proceso įstatymuose), jau nekalbant apie teismų praktiką (įskaitant Konstitucinio Teismo jurisprudenciją)⁴⁹, ir juo labiau apie kitų institucijų bei subjektų priimamus aktus, kuriuose ir toliau painiojami terminai, neteisingai suvokiama jų tikroji reikšmė bei prasmė, t.y. yra kalbama ne apie neturtinę žalą, kaip platesnę ir tikslesnę sąvoką apibūdinant ne turtui padarytą neigiamą poveikį, bet apie moralinę žalą. Paprasčiausiai teisės sistemoje ir teisininkų sąmonėje yra itin stipriai įsitvirtinę du terminai - *moralinė* žala ir *neturtinė* žala, kurie vartojami kaip sinonimai. Kita vertus, kai kurie teisės mokslo atstovai ragina nesureikšminti šių terminologinių netikslumų bei painiavos, teigdami, kad

⁴⁴ Pažymėtina, kad šiame BPK moralinė žala buvo suvokiama siaurąja prasme, t.y. tik kaip tam tikrų nusikaltimų – šmeižimo bei įžeidimo – padarinys; taip pat pažymėtina, jog ir naujajame Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekse (V.Ž., 2002, Nr.37-1341) yra vartojamos tiek *moralinės*, tiek *neturtinės* žalos konstrukcijos.

⁴⁵ Kita vertus, šiam teisės aktui turėtume būti itin atlaidūs dėl sudėtingos socialinės ir politinės aplinkos, kurioje jis buvo kuriamas ir priimamas.

⁴⁶ V.Ž. 1999, Nr. 50-1598.

⁴⁷ V.Ž., 1994, Nr.63-1231.

⁴⁸ V.Ž., 1996, Nr. 71-1706.

⁴⁹ Pavyzdžiui, LAT CBS teisėjų kolegijos 2007 m. spalio 12 d. nutartis c.b. *G.T. v UAB „Klaipėdos“ laikraščio redakcija*, Nr. 3K-3-411/2007; Lietuvos apeliacinio teismo 2008 m. liepos 17 d. nutartis c.b. *A.B. v Lietuvos Respublika*, Nr. 2A-194/2008; Konstitucinio Teismo 2006 m. rugpjūčio 19 d. nutarimas „Dėl LR Žalos, padarytos neteisėtais kvotos, tardymo, prokuratūros ir teismo veiksmais, atlyginimo įstatymo 3 straipsnio (2001 m. kovo 13 d. redakcija) 3 dalies ir 7 straipsnio (2001 m. kovo 13 d. redakcija) 7 dalies atitikties LR Konstitucijai“ (V.Ž., 2006, Nr. 90-3529).

terminų vartojimas yra susitarimo reikalas, ir jeigu terminas prigyja teisinėje sąmonėje, yra aiškus ne tik teisininkams, jo nevertėtų keisti kitu⁵⁰.

Nors žodžių junginys *moralinė žala* iš tikrųjų ir tapo savotišku teisiniu frazeologizmu, yra itin plačiai paplitęs ir nusistovėjęs, vis dėlto manytina, kad pritarti aukščiau pateiktai nuomonei, nesureikšminančiai terminologinių netikslumų, galima būtų nebent tuo atveju, jeigu *moralinė žala* iš tikrųjų būtų suprantama taip, kaip šiuo metu yra suprantama *neturtinė žala* Civilinio kodekso 6.250 str. 1 d. prasme, tačiau kadangi dažniausiai *moralinė žala* yra interpretuojama nevienodai, teisiškai iškreiptai, paprastai siaurąja prasme - tik kaip dvasinio pobūdžio emocijos, sukrėtimai, išgyvenimai, neapimantys fizinio skausmo ir negalios - kalbėti apie termino daugiareikšmiškumo ignoravimą bei *moralinės žalos* prilyginimą *neturtinei žalai* būtų nelogiška ir nepriimtina. Tinkamos ir taisyklingos lingvistinė prasme terminijos siekimas ir naudojimas neturėtų būti nuvertinamas, kadangi teisingo gramatinė prasme termino nebuvimas apsunkina ar apskritai užkerta kelią vieno ar kito teisinio instituto sistematizacijos ir klasifikacijos įsitvirtinimui, o tai savo ruožtu neigiamai veikia teisinio reguliavimo detalizavimą ir sąlygoja teisės taikymo praktikos spragas, trūkumus bei ydingumą, gali nulemti neteisingas išvadas⁵¹, todėl neturėtų būti toleruojamas.

Galima vienareikšmiškai teigti, kad *moralinės žalos* sąvoka nėra tinkama asmens fiziniams bei dvasiniams išgyvenimams apibūdinti, ir tai, kad žymiai tikslesnis bei taisyklingesnis yra *neturtinės žalos* terminas, galima pagrįsti įvairiais argumentais, visų pirma - per sąvokos *žala* analizę. Dažniausiai žala yra apibūdinama, kaip fizinio asmens sužalojimas, jo gyvybės atėmimas, kitoks didesnis ar mažesnis pakenkimas asmeniui, jo teisėms ar įstatymų saugomiems interesams, taip pat asmens turto sužalojimas⁵². Teisiniu gi požiūriu apie žalą gali būti kalbama tik kai yra pakenkiama būtent teisės saugomoms turtinėms ar neturtinėms vertybėms bei objektams, kas savo ruožtu leidžia žalą klasifikuoti į atsirandančią pažeidus turtinius gėrius, tai yra objektus, turinčius ekonominę vertę, išreikštą pinigais, bei žalą, sukeltą neturtinių interesų, tai yra objektų, kurie neturi ekvivalentinės išraiškos, rodančios jų ekonominę – matematinę vertę, pažeidimu. Tad, logiška būtų žalą skirstyti į turtinę ir neturtinę,

⁵⁰ RUDZINSKAS, A. Neturtinės žalos samprata bei jos kompensavimo problemos civilinėje ir baudžiamojo proceso teisėje. *Jurisprudencija*, 2001, T. 21(13), p. 73.

⁵¹ ЭРДЕЛЕВСКИЙ, išnaša 37. p. 5.

⁵² MIKELĖNAS, V. *Civilinės atsakomybės problemos: lyginamieji aspektai*. Vilnius, 1995. p. 141.

priklausomai nuo objekto, kuriam ji padaryta, prigimties bei jų pažeidimu sukeltų pasekmių, o ne į turtinę ir moralinę.

Kita vertus, reikėtų pažymėti, jog neturtinė žala gali atsirasti ir paprastai atsiranda pažeidus ne tik asmenines neturtines teises bei vertybes, bet ir turtinės žalos padarymo atveju, nors yra atlyginama tik konkrečiais įstatymo nustatytais atvejais. Pavyzdžiui, nusikalstamu būdu netekęs nuosavybės teise priklausančio daikto valdymo savininkas patiria ne tik turtinio pobūdžio netekimus, bet ir didesnę ar mažesnę psichologinę traumą, todėl neigiamo poveikio turtui ir ne turtui pasekmių atribojimo tikslais žymiai patogiau ir taisyklingiau būtų vartoti būtent turtinės ir neturtinės žalos kategorijas, o ne tarsi iškrentančią iš lingvistinio konteksto *moralinės* žalos sąvoką.

Moralinės žalos sąvoka lingvistine prasme yra nepriimtina ir dėl to, kad sukelia asociacijas ne su teise, o su morale, dorove, pamokslais ir panašiomis neteisinėmis kategorijomis. Moralė, kaip visuma išsivaizdavimų bei pažiūrų į tai, kas yra gera ir bloga, teisinga ir neteisinga, dora ir nedora, yra filosofinė materija. Žala negali būti padaroma moralei: ji gali būti padaroma nebent moralės saugomai vertybei (žmogaus garbei, orumui, laisvei ir kt.). Dar daugiau, žala turi būti padaryta konkrečiai teisės saugomai ir ginamai vertybei ar interesui, kadangi teisė gina ir tokius objektus, kurių atžvilgiu moralė gali būti indiferentiška ar kuriems moralės kategorija apskritai nevertotina (pavyzdžiui, juridinio asmens teisę į pavadinimą). Pagaliau, pažeidus juridinio asmens neturtines teises, juo labiau negalima kalbėti apie moralę, nes ši sąvoka vartotina tik kalbant apie žmogų (fizinį asmenį) ir jo dorovines nuostatas, bet ne apie dirbtinį teisinį junginį.

Reikėtų pastebėti, kad kai kurių teisės doktrinos atstovų nuomone, apskritai nevertėtų vartoti nei *moralinės*, nei *neturtinės* žalos sąvokų, kadangi jos iš tikrųjų neatspindi, kokioms vertybėms padaroma žala, ir tarpusavyje skiriasi tik lingvistine prasme⁵³, todėl asmens kančias siūloma apibūdinti tikslesne - *psichinės* žalos - sąvoka. Teigiama, kad toks terminas padėtų suvokti, koks teisinės apsaugos objektas yra pažeistas, o taip pat žymiai palengvintų neturtinės žalos atribojimą nuo turtinės žalos, kuris yra ypač aktualus, kai asmeniui padaroma fizinė žala: šiuo atveju turtinės žalos atlyginimas nukreipiamas į pažeisto organizmo disfunkcijų ar jų išorinių pasireiškimų pašalinimą ar sušvelninimą, tuo tarpu neturtinė žala orientuojama į

⁵³ RUDZINSKAS, išnaša 50. p. 72.

išgyvenimų, kančių, susijusių su fizine žala, pašalinimą ar sušvelninimą. Vis dėlto, pilnai sutikti su tokia pozicija nesinorėtų, kadangi kaip ir *moralinės* žalos situacijoje, taip ir kalbant apie *psichinę žalą*, asociacijos pirmiausiai kyla tik su vienu iš neturtinės žalos komponentų – dvasiniais, emociniais jūtimais, atsispindinčiais žmogaus psichikoje, tačiau lieka nepastebėtas kitas elementas - fizinis skausmas ir fiziologiniai nepatogumai. Visa tai tik dar labiau parodo, kad tiksliausia ir racionaliusia operuoti būtent *neturtinės* žalos sąvoka, jungiančia savyje visus reikšmingus neigiamus nematerialaus pobūdžio potyrius ir reiškinius.

1.1.2.2. Asmeninė ar neturtinė žala?

Be turtinės ir neturtinės žalos sąvokų norminėje, o taip pat ir mokslinėje literatūroje yra vartojama ir *asmeninės* žalos kategorija, norint pabrėžti, kad žala yra padaroma ne turtui, o asmeniui - jo gyvybei, sveikatai ar dvasinei būsenai. Tokia žala asmeniui, iš vienos pusės, gali būti materialinė, fizinė, nes padaroma žmogaus kūnui ar paliečia turtinę sferą, o iš kitos pusės - nematerialinė, t.y. padaroma pažeidus dvasinę asmens būseną. Tačiau ir fizinė žala kartu neretai reiškia, kad asmuo šalia fizinės negalios ir fizinio skausmo dažniausiai patiria ir dvasinius išgyvenimus. Būtent todėl, siekiant išvengti galimo tos pačios sąvokos daugiareikšmiškumo, nevienodo apibrėžimo ir yra tiksliausia vartoti sąvoką *neturtinė* žala, ją suvokiant, kaip "asmeninės žalos rūšį, pasireiškiančią neturtinio pobūdžio praradimais dėl pakenkimo asmeninėms neturtinėms vertybėms ar dėl neteisėto fizinio poveikio asmens kūnui"⁵⁴.

Kita vertus, tokiai pozicijai nėra visuotinai pritariama, ir diskutuojama dėl to, ar neturtinė žala turėtų būti traktuojama, kaip žalos asmeniui dalis, atlyginama šalia turtinės žalos, ar vis dėlto neturtinė žala turėtų būti laikoma savarankiška teisine kategorija, egzistuojančia greta žalos asmeniui bei žalos turtui, nacionalinės teisės kontekste tampa itin aštri bei aktuali.

Neturtinės žalos sąvokos šiuo aspektu problema iškilė į paviršių Lietuvos teismų praktikoje, kuomet teko spręsti neturtinės žalos, padarytos eismo įvykio metu, esant apdraustai transporto priemonės valdytojo civilinei atsakomybei, kompensavimo klausimus, o būtent identifikuoti neturtinę žalą privalantį kompensuoti subjektą prievolėje su skolininkų daugėtu (žalą padaręs asmuo bei draudikas). Esmė ta, kad

⁵⁴ MIKELĖNIENĖ, išnaša 35. p. 3.

pirminėje ir ilgą laiką galiojusioje LR Transporto priemonių savininkų ar valdytojų civilinės atsakomybės privalomojo draudimo įstatymo redakcijoje⁵⁵ pateikta *žalos asmeniui* definicija teismų praktikoje buvo suprantama nevienodai, kas savo ruožtu sąlygojo dviejų viena kitai prieštaraujančių pozicijų įsitvirtinimą bei precedentų kolizijos susiformavimą. Minėtas įstatymas žalą asmeniui apibrėžė, kaip žalą trečiojo asmens sveikatai ir (ar) žalą, atsiradusią dėl gyvybės atėmimo, padarytą autoavarijos metu, ar atsiradusią kaip autoavarijos pasekmė (2 straipsnio 18 dalis), ir tuo pačiu įtvirtino draudiko pareigą atlyginti autoavarijos metu padarytą žalą asmeniui draudimo sumos ribose. Būtent nevienodas *žalos asmeniui* sąvokos interpretavimas, kuris pasireiškė tuo, kad dalis teismų šią kategoriją aiškino kaip apimančią tiek turtinę, tiek ir neturtinę žalą asmeniui, o kita dalis - priešingai, kaip išimtinai turtinio pobūdžio asmens praradimus, patiriamus dėl sveikatos sužalojimo ar gyvybės atėmimo eismo įvykyje, ir tapo kertiniu sprendimu, ir atrodo, nelabai sėkmingai įveikiamu kazusu, kuris detaliau analizuojamas kitoje disertacijos dalyje⁵⁶. Čia norėtuši tik pažymėti, kad teismų praktikoje „nugalėjo“ pozicija, pagal kurią neturtinė žala pripažinta patenkančia į žalą asmens sveikatai bei gyvybei sąvoką: neturtinė žala dėl savo asmeninio pobūdžio yra neatsiejama žalą asmens sveikatai bei gyvybei dalis, o transporto priemonės valdytojo civilinės atsakomybės draudimo teisiniuose santykiuose draudikas, įsipareigodamas išmokėti draudimo išmoką už žalą asmeniui, tuo pačiu įsipareigoja kompensuoti ir tretiesiems asmenims padarytą neturtinę žalą draudimo sumos ribose, tuo tarpu aplinkybė, kad neturtinės žalos atlyginimas įsakmiai nėra paminėtas Įstatyme, neturi reikšmės ir nesudaro teisinio pagrindo aiškinti *žalos asmeniui* sąvoka draudėjo ir nukentėjusiojo nenaudai bei atleisti draudiką nuo pareigos ją kompensuoti, juo labiau, kad tokia pareiga išplaukia ši sisteminio Civilinio kodekso bei Įstatymo nuostatų aiškinimo, taip pat iš Europos Sąjungos teisės aktų šioje srityje⁵⁷.

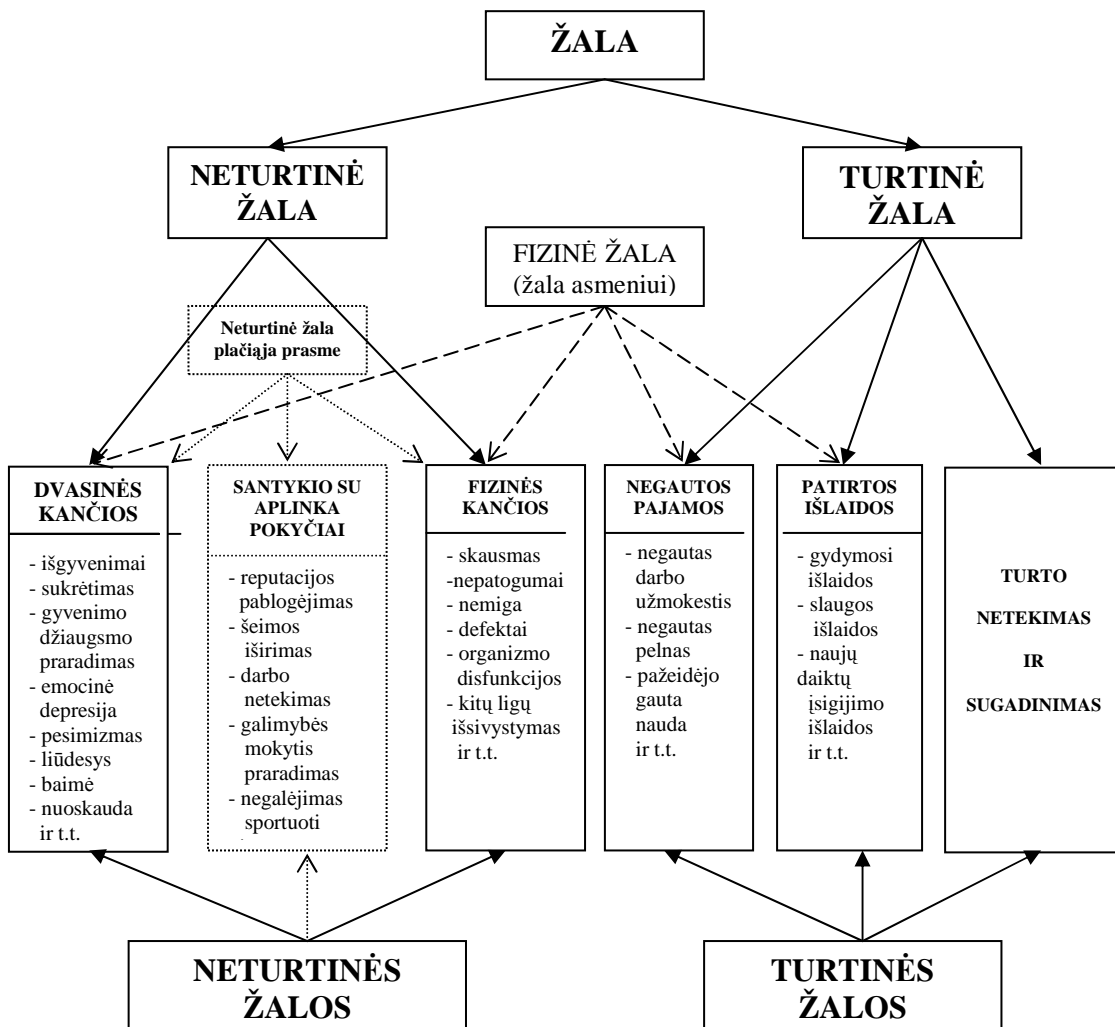
⁵⁵ V.Ž., 2001, Nr. 56-1977.

⁵⁶ Žr. disertacijos 3.4.4. skirsnį „Draudiko pareigos kompensuoti neturtinę žalą problema esant transporto priemonės valdytojo civilinės atsakomybės draudimui“.

⁵⁷ Tokia pozicija buvo galutinai suformuluota LAT CBS išplėstinės teisėjų kolegijos 2006 m. balandžio 11 d. nutartyje c.b. *O.V. v UAB DK „PZU Lietuva“*, Nr. 3K-7-115/2006. Ji taip pat gvildinama ir vystoma daugelyje kitų precedentų: pavyzdžiui, žr. LAT CBS teisėjų kolegijos 2004 m. rugsėjo 29 d. nutartis c.b. *D.M. v R.O., Lietuvos ir Rusijos draudimo UAB „Baltik garant“*, Nr. 3K-3-475/2004; LAT CBS teisėjų kolegijos 2005 m. lapkričio 21 d. nutartis c.b. *J.V. v K.N.*, Nr. 3K-3-588/2005; LAT CBS teisėjų kolegijos 2004 m. lapkričio 17 d. nutartis c.b. *G.G. v UADB „Balticums draudimas“*, Nr. 3K-3-633/2004; LAT CBS teisėjų kolegijos 2005 m. vasario 14 d. nutartis c.b. *A.A., G A. v N.J., AB „Lietuvos draudimas“*, Nr. 3K-3-85/2005; LAT CBS teisėjų kolegijos 2005 m. spalio

1.1.2.3. Neturtinės žalos sąvokos struktūra

Aiškiausiai neturtinės žalos esmę, turinį, o svarbiausia - santykį su kitomis žalos rūšimis galima būtų pavaizduoti tokiu schematiniu būdu⁵⁸:

Iš schemos, parengtos tiek CK 6.250 str. 1 d. pateikto apibrėžimo, tiek Lietuvos bei užsienio teisės moksle dominuojančio požiūrio pagrindu, matyti, kad pačia bendriausia prasme neturtinė žala apima fizinio ir dvasinio pobūdžio kančias, išgyvenimus bei sukrėtimus. Bendriausia prasme *fizinės kančios* reiškia skausmą, kuomet dėl neteisėtų kaltininko veiksmų atsiranda tam tikrų negatyvių fiziologinių

26 d. nutartis c.b. E.M., I.M. v AB „Kauno grūdai“, AB „Lietuvos draudimas“, Nr. 3K-3-509/2005 ir t.t.

⁵⁸ Schema parengta žymaus rusų neturtinės žalo instituto tyrinėtojo prof. A.M. Erdelevskio siūlomos schemos pagrindu (plačiau žr. ЭРДЕЛЕВСКИЙ, išnaša 37. p. 5), ją kiek pakoregavus ir papildžius.

pokyčių, sukeliančių skausminius pojūčius bei fizinį diskomfortą. *Dvasinės kančios* reiškia neigiamas emocijas ir emocines būsenas, sąlygotas neteisėto įsiskverbimo į dvasinę asmenybės sąmonę⁵⁹, dvasinį sukrėtimą, susijusį su psichologinio pobūdžio išgyvenimais - baime, pasipiktinimu, skriauda, liūdesiu, gėda, vienatve, bejėgiškumu, depresija, psichine trauma, noro gyventi praradimu, asmenybės kompleksais ir panašiais individualiais jausmais. Atkreiptinas dėmesys, kad būtent "kančios" – lemiamas skiriamasis terminas apibrėžiant neturtinę žalą, kadangi neteisėtas ją padariusio asmens poelgis būtinai turi atsispindėti nukentėjusiojo sąmonėje jutimų - fizinių potyrių ir/ar įsivaizdavimų (išgyvenimų) - dvasinių potyrių pavidalu.

Štai, tarkim, dvasinės kančios, kurių sąvokai yra artimiausia „išgyvenimų“ kategorija, galėtų būti apibrėžiamos, kaip asmens psichinės veiklos pokyčiai, bet kokie negatyvūs nematerialios prigimties pažeidimai, „reakcija į kritinę situaciją, pasireiškianti emocijomis; žmogaus nesugebėjimas valdyti procesą, adaptuotis prie pasikeitusios situacijos, kas gali sukelti gilesnes pasekmes psichologiniame lygmenyje nervozės ir kitų nervinių reakcijų forma, kurios savo ruožtu sąlygoja fizinius išgyvenimus; šie padariniai gali taip pat sąlygoti dvasinius išgyvenimus dėl socialinio ir fizinio nepilnavertiškumo pojūčių sustiprėjimo“⁶⁰.

Pažymėtina, kad būtent dvasinės kančios ir išgyvenimai sudaro moralinės žalos kategorijos, ilgą laiką vartotos ir tebevartojamos Lietuvos teisėje, turinį, ir tokią išvadą perša tiek 1964 m. Civilinio kodekso bei kitų teisės aktų, tiek ir teismų praktikos analizė. Pavyzdžiui, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Senatas, siekdamas suvienodinti teismų praktiką garbės ir orumo bei privataus gyvenimo neliečiamumo gynimo bylose, savo 1997 metų nutarime moralinę žalą apibrėžė, kaip asmens dvasinį skausmą, išgyvenimus, nepatogumus, dvasinį sukrėtimą, emocinę depresiją, reputacijos pablogėjimą, bendravimo galimybių sumažėjimą, gero vardo praradimą ir panašius veiksmus⁶¹, kurie, kaip matyti, atspindi tik vieną neturtinės žalos pusę - dvasinį aspektą.

⁵⁹ БУДЯКОВА, Т.П. *Индивидуальность потерпевшего и моральный вред*. Санкт – Петербург, 2005, p. 31.

⁶⁰ КАЛИНИНА, А.М. УСОВ, А.И. Комплексный характер судебной экспертизы по гражданским делам о компенсации морального вреда. *Российское право в Интернете*. 2006 Nr. 03. [Interaktyvus]. [Žiūrėta 2008 m. rugsėjo 1 d.]. Prieiga per internetą: <http://rli.consultant.ru/magazine/2006/03/civil_law/art1/index.html>.

⁶¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Teisėjų Senato 1998 m. gegužės 15 d. nutarimas Nr. 1 "Dėl Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 7, 7¹ straipsnių ir Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymo taikymo teismų praktikoje nagrinėjant garbės ir orumo civilines bylas". Lietuvos Aukščiausiojo Teismo biuletenis "Teismų praktika". 1998, Nr. 9.

Reikėtų atkreipti dėmesį į tai, kad schemoje pavaizduota *fizinė žala* - tai turtinė (materiali) ir kartu neturtinė (nemateriali) žala. Esmė ta, kad dėl tam tikro išorinio poveikio (pavyzdžiui, sveikatos sužalojimo) įvykstantys pakitimai kūniškoje nukentėjusiojo sferoje, gali sukelti neigiamus pokyčius tiek neturtinėje, tiek ir turtinėje srityse. Neigiamūs pokyčiai nematerialioje asmenybės terpėje pareiškia tam tikromis fizinėmis ir dvasinėmis kančiomis (neturtinė žala), o neigiamūs pokyčiai turtinėje sferoje - išlaidomis, susijusiomis su fizinių trūkumų korekcija, stebėjimu, profilaktika, pajamų praradimu ir panašiai (turtinė žala). Tokiu būdu bet kuri fizinė žala jos atlyginimo tikslu (o būtent žalos atlyginimas ir yra civilinio teisinio reguliavimo tikslas) skirstytina į neturtinę ir turtinę žalą. Tokią išvadą leidžia daryti ir 2000 m. Civilinio kodekso normos, kurios numato galimybę, pavyzdžiui, sveikatos sužalojimo atveju, kuomet yra pažeidžiama asmens fizinė gerovė, reikalauti nuostolių, sudarančių negautas pajamas, kurias nukentėjęs asmuo būtų gavęs, jeigu jo sveikata nebūtų sužalota, ir su sveikatos grąžinimu susijusių išlaidų atlyginimo, o taip pat dėl sveikatos sužalojimo patirtos neturtinės žalos kompensavimo (6.283 straipsnis). Tad, pavyzdžiui, netekusio kojos autoįvykio metu asmens neturtinės žalos turinį sudarys tik ta fizinės žalos dalis, kuri apima fizinės kančias sužalojimo metu, žaizdų gijimo laikotarpiu, kitus skausmingus pojūčius, o taip pat dėl nepilnavertiškumo, pažeidžiamumo, ankstesnio gyvenimo būdo bei darbo sugrąžinimo negalimumo suvokimo jaučiamas dvasines kančias. Šis pavyzdys puikiai iliustruoja ir tai, kad neturtinė žala gali vienu metu apimti tiek fizinės, tiek dvasinės kančias, todėl "neturtinę žalą reikia suvokti, kaip fizinės ir (ar) dvasinės kančias, o ne kaip šių kančių derinį atmetančią jų alternatyvą"⁶².

Kai kurie teisės doktrinos atstovai į neturtinės žalos, kaip fizinės ir dvasinės žalos samplaikos, apibrėžimo problematiką žvelgia itin giliai ir kategoriškai nurodo, kad fizinės kančios, fizinė žala turėtų būti visiškai atskirta nuo dvasinių kančių tokiu būdu, kaip tai yra baudžiamojo proceso įstatymleidystėje, kur nukentėjusiuoju pripažįstamas asmuo, kuriam nusikalstama veikla padarė fizinės, turtinės ar moralinės žalos⁶³. Matydami tokį žalos klasifikavimo modelį, jie kelia klausimą, kodėl, kokiu pagrindu ir tikslu civilinis įstatymas apjungia fizinę (kūnišką) ir moralinę (dvasinę)

⁶² МАЛЕИНА, išnaša 39. p. 48.

⁶³ Tokios pozicijos laikosi ir, pavyzdžiui, doc. A. Rudzinskas, kaip jau buvo minėta, siūlantis vartoti *psichinės* žalos terminą bei skirti tris savarankiškas žalos rūšis – turtinę, fizinę ir psichinę. Žr. plačiau RUDZINSKAS, išnaša 50.

žalą, juo labiau, kad jos atsispindi skirtingose žmogaus veiklos sferose: idealioje (dvasinėje) ir materialioje (kūniškoje), kas savo ruožtu suponuoja ir naudojamų tokios žalos vertinimo bei kompensavimo principų skirtingumą.

Ir iš tikrųjų, viena vertus, fizinių bei dvasinių kančių kompensavimo principai negali būti tapatūs: kadangi fizines kančias sukelia fizinė žala, padaroma materialioje (kūniškoje) sferoje, jos gali būti žymiai objektyviau įvertintos, t.y. savo esme fizinių kančių kompensacija yra pakankamai artima turtinės žalos atlyginimui, nes tam tarnauja kad ir kūno sužalojimų klasifikavimas bei grupavimas pagal jų pobūdį ir sunkumą; tuo tarpu dvasinio pobūdžio išgyvenimai negali būti taip įvertinti, kaip fiziniai, ir norint juos kompensuoti laikantis teisingumo, sąžiningumo ir protingumo kriterijų, būtina itin nuodugniai ir visapusiškai ištirti konkrečias žalos padarymo aplinkybes, žalą padariusio ir nukentėjusio asmenybių ypatumus, kitaip tariant turi būti maksimizuotas individualizuotas požiūris į situaciją. Pripažinimas, kad rankos netekimą eilinis darbuotojas ir garsus smuikininkas jaučia skirtingo stiprumo fiziniu skausmu, reikštų pripažinimą, jog vieno žmogaus kūnas „kainuoja“ daugiau negu kito žmogaus, ir abejotina, ar toks požiūris atitiktų šiuolaikinės lygiateisės demokratinės visuomenės idėją bei pamatinius konstitucinius principus. Kita vertus, vargu, ar galima būtų smerkti teismą, jeigu jis profesionalaus smuikininko išgyvenimus netekus rankos pripažintų aštresnius, gilesnius ir „nusipelnančius“ didesnės piniginės kompensacijos. Būtent todėl aukščiau pateikti mokslininkų argumentai neatrodo pakankami ir įtikinami pagrįsti neturtinės žalos išskaldymo į fizinę bei moralinę būtinumą, t.y. fizinių kančių išskyrimo iš bendros neturtinės žalos koncepcijos poreikį sprendžiant reikalavimus dėl asmens kūnui padarytos žalos atlyginimo, juo labiau, kad kaip parodė atliktas neturtinės žalos kompensavimo bylų tyrimas, neturtinės žalos pobūdis (o nustatyti neturtinės žalos pobūdį - reiškia identifikuoti, ar asmuo patyrė fizinį skausmą, ar jautė dvasinio pobūdžio išgyvenimus, ar ir vieną ir kitą, o taip pat identifikuoti, kokia forma tas skausmas pasireiškė), kaip kriterijus, iš esmės neturi jokios didesnės reikšmės bei įtakos neturtinės žalos kompensacijos dydžio nustatymo procese⁶⁴.

⁶⁴ Nustatyti, kokios būtent kančios – fizinės ar psichinės – yra stipresnės ir „nusipelno“ didesnės teisinės apsaugos piniginės kompensacijos forma tiek apskritai, tiek konkrečios deliktinės situacijos kontekste, iš esmės yra neįmanoma, kaip, pavyzdžiui, ir lyginti įvairias fizinio skausmo bei nepatogumų pasireiškimo formas - pykinimą ir galvos svaigimą, smaugimą ir pilvo skausmą, o juo labiau konstruoti jų hierarchinę piramidę. Toks asmens patirtų išgyvenimų klasifikavimas galėtų būti naudingas ir informatyvus nebent suvokiant asmens patirtą neturtinę žalą, atskleidžiant jos turinį, t.y.

Aukščiau darbe pateikta schema puikiai iliustruoja ne tik pačios neturtinės žalos turinį, fizinių ir dvasinių kančių santykį, bet ir nubrėžia *takoskyrą tarp turtinės ir neturtinės žalos*, kuri neretai yra sunkiai apčiuopiama jau vien dėl to, kad pinigai yra universalus turtinis tiek materialių, tiek nematerialių praradimų „ekvivalentas“. Jeigu pažeidus neturtinę vertybę (pavyzdžiui, sveikatą) atsiradusi turtinė žala apima tam tikrus materialinio pobūdžio nuostolius, praradimus, tai "neturtinės žalos tiesioginis objektas yra ne nukentėjusiojo ekonominė gerovė, o jo asmeninis ir idealusis pasaulis; neturtinė žala, būdama fizine ar dvasine kančia, netalpina savyje jokio turtinio elemento"⁶⁵. Neturtinė žala tik netiesiogiai įtakoja nukentėjusiojo turtinę sferą, pavyzdžiui, apriboja asmens darbingumą, atima maitintoją iš jo išlaikomų asmenų gyvybės atėmimo atveju ir t.t., kas sukelia šiems subjektams turtinio pobūdžio problemų. Kitaip tariant, neturtinės žalos atribojimui nuo turtinės bei žalos atlyginimui yra svarbi ne tik vienokios ar kitokios teisės ginamos vertybės, į kurią buvo pasikėsinta, prigimtis, bet ir tokio pasikėsinimo rezultatas (pasekmės), atsispindintis turtinėje arba neturtinėje nukentėjusio asmens gyvenimo sferose, o taip pat atsiradusios žalos „objektyvios kalkuliacijos“ (*objective calculation*) - „subjektyvaus įvertinimo“ (*subjective estimation*) galimybės⁶⁶.

Pagaliau, pateikta schema taip pat norima pasakyti, kad neturtinės žalos sąvoka galėtų būti suprantama siaurąja ir plačiąja prasmėmis. Aukščiau gvildentas neturtinės žalos turinio suvokimas nemalonių psichofiziologinių pasikeitimų, paties asmens jutimų (fizinių bei dvasinių kančių samplaikos ar alternatyvos) pavidalu sudaro *siaurąją neturtinės žalos suvokimą*, tuo tarpu neturtinės žalos atskleidimas ne tik per negatyvius skausminius procesus, vykstančius pačiame asmenyje ir atsiradusius dėl nepageidaujamo kito subjekto įsikišimo, bet ir per vienokius ar kitokius nukentėjusiojo santykio su aplinka pokyčius, t.y. dėl neteisėtų veiksmų įvykusias nematerialias korekcijas įvairiose nukentėjusiojo gyvenimo sferose, galėtų sudaryti *neturtinės žalos plačiąją prasmę suvokimą*. Kaip rodo 2000 m. Civiliniame kodekse pateikiama neturtinės žalos definicija (6.250 str. 1 d.), kurioje kalbama ne tik apie

nustatant jos buvimą apskritai. Neturtinės žalos atlyginimo dydžio nustatymo prasme gali būti aktualu tik tai, jog tiek fizinių, tiek dvasinių kančių patyrimas tuo pačiu metu gali būti pagrindas priteisti didesnę kompensaciją. Plačiau žr. disertacijos 4.2.3. skirsnį „Fizinių bei dvasinių kančių laipsnis ir pobūdis“.

⁶⁵ БЕЛЯЦКИН, išnaša 1. p.15.

⁶⁶ *Unification of Tort Law: Damages* (ed. U.Magnus), U. European Centre of Tort and Insurance Law. Kluwer law international, 2001, p. 193.

fizinį skausmą, dvasinį sukrėtimą, emocinę depresiją, bet ir apie reputacijos pablogėjimą, bendravimo galimybių sumažėjimą ir pan., iš esmės atsiskleidžiančius per asmens sąveiką su išoriniu pasauliu, o tai pat ir teismų praktikoje stebimas požiūris į neturtinės žalos kategoriją (kuris detaliau analizuojamas kitame darbo skirsnyje), būtent pastarasis – platusis (visaapimantis) neturtinės žalos kategorijos suvokimas laikytinas išsamesniu ir tinkamesniu ne turtui padarytai žalai suprasti, nors, kita vertus, aiškinant neturtinę žalą siaurąja prasme, minėti išoriniai nematerialūs padariniai bei nukentėjusiojo santykio su aplinka pokyčiai, kaip vertingi duomenys teisingam skriaudos kompensavimui, niekur „nedingsta“ ir jokių būdu nepraranda savo informacinės reikšmės, tiesiog jie jau traktuotini ne kaip sudėtiniai neturtinės žalos sąvokos (turinio) elementai, bet kaip neturtinės žalos pasekmės - vienas iš neturtinės žalos atlyginimo dydžio nustatymo kriterijų.

Tokiu būdu apibendrinant aukščiau pristatytus požiūrius, reziumuojant mokslinius svarstymus bei akcentuojant lingvistinį pradą, galima būtų teigti, kad pačia bendriausia civiline teisine prasme *neturtinė žala turėtų būti suvokiama, kaip dėl neteisėtų veiksmų, nukreiptų į neturtines ar/ir turtines vertybes, asmens patirtos fizinės ir dvasinės kančios, išgyvenimai, skausmai bei kiti negatyvūs neturtinio pobūdžio pasikeitimai ir padariniai, neturintys tikslaus materialaus (piniginio, turtinio, ekonominio) įvertinimo bei ekvivalento.*

1.1.3. Neturtinės žalos sąvoka: turiningasis aspektas arba neturtinės žalos turinio atsiskleidimas Lietuvos teismų praktikoje

1.1.3.1. Dvilypė neturtinės žalos prigimtis

Civiliniuose įstatymuose bei civilinės teisės moksle pateikiama neturtinės žalos sąvoka yra universalus pobūdžio ir gali būti naudinga sprendžiant ne tik civilinių, bet ir kitų teisinių santykių rėmuose iškylančius nematerialios skriaudos identifikavimo bei atlyginimo klausimus. Kita vertus, konkretūs neturtinės žalos pasireiškimai, jos turinį sudarantys komponentai, kompensavimo atvejai, sąlygos ir tvarka, teisę turinčio subjekto specifika bei daugybė kitų aspektų yra šakinio pobūdžio ir geriausiai gali būti atskleisti analizuojant ne tiek konkrečios teisės šakos teisinę norminę bazę, kiek jos praktinio realizavimo medžiagą. Kadangi šiame darbe

koncentruojamasi ties neturtinės žalos institutu privatinėje teisėje siauriaja prasme, t.y. civilinėje teisėje, būtent civilinių įstatymų taikymo praktikai ir norėusi skirti didžiausią dėmesį detalizuojant neturtinės žalos sąvoką bei atskleidžiant šio teisinio fenomeno turinį.

Civilinis kodeksas, pateikdamas legalinę neturtinės žalos definiciją, nurodo pavyzdinį jos turinį galinčių sudaryti nematerialių fizinio bei dvasinio pobūdžio pasikeitimų sąrašą, iš dalies detalizuodamas, kuo gi gali pasireikšti neturtinė žala: fiziniu skausmu, dvasiniais išgyvenimais, nepatogumais, dvasiniu sukrėtimu, emocine depresija, pažeminimu, reputacijos pablogėjimu, bendravimo galimybių sumažėjimu ir pan. (6.250 str. 1 d.). Šį sąrašą išplėsti, konkretizuoti, papildyti ir taip atskleisti įstatyme vartojamas konstrukcijas, priartinti jas prie gyvenimo realijų bei įkvėpti joms gyvybės, be jokios abejonės, geriausiai gali teismų praktika, parodydama, kuo gi konkrečioje situacijoje gali pasireikšti konkretaus asmens su jam būdingu moralinių, dorovinių, socialinių, psichologinių charakteristikų rinkiniu patiriamas nematerialus „nuostolis“. Kitaip tariant, būtent praktika padeda aiškiau suvokti, kokie fizinės bei dvasinės prigimties reiškiniai laikytini neturtine žala, kokius "negatyvius pokyčius žmogaus psichinėje sferoje, išreikštus fizinių ir dvasinių kančių patyrimu bei išgyvenimu"⁶⁷, apima neturtinės žalos sąvoka.

Iš tikrųjų, neturtinė žala gali pasireikšti labai įvairiai, ir ją patyrę bei suinteresuoti jos kompensavimu asmenys operuoja pakankamai plačiomis jos pasireiškimo formomis. Apžvelgus ir apibendrinus itin didelį kiekį praktinės neturtinės žalos instituto taikymo medžiagos, pirmiausia – nukentėjusių asmenų ieškinius, o taip pat teismų procesinius sprendimus, kuriuose konstatuojamas neturtinės žalos patyrimo faktas bei pagrindžiama jos kompensacija, galima teigti, kad viena vertus, neturtinės žalos turinį sudaro tam tikri negatyvūs vidiniai asmens išgyvenimai, t.y. nemalonūs *psichofiziniai pasikeitimai pačiame asmenyje*, o kita vertus – *nukentėjusiojo santykio su aplinka pokyčiai*, t.y. dėl neteisėtų veiksmų įvykusios negatyvios neturtinės korekcijos bei praradimai įvairiose nukentėjusiojo gyvenimo sferose, gyvenimo kokybės vienu ar kitu aspektu (aspektais) pablogėjimas apskritai, kurie gali būti traktuojami arba kaip sudėtiniai neturtinės žalos turinio elementai (suvokiant neturtinę žalą plačiąja prasme), arba kaip neturtinės žalos pasekmės (suvokiant neturtinę žalą siauriaja prasme):

⁶⁷ ЭРДЕЛЕВСКИЙ, išnaša 37. p. 16.

Vidiniai psichofiziniai pasikeitimai <i>(pačiame asmenyje)</i>	Išoriniai neturtinio pobūdžio pasikeitimai <i>(asmens santykyje su aplinka)</i>
<p><i>Dvasiniai išgyvenimai</i> dvasinis skausmas emocinis sukrėtimas vidinės kančios gyvenimo džiaugsmo ir prasmės praradimas emocinė depresija pesimizmas nusivylimas liūdesys nerimas baimė fobijos išgąstis kompleksai gėda graužatis nuoskauda neviltis pažeminimas tikėjimo praradimas ir pan.</p>	<p><i>Reputacijos pablogėjimas</i> gero vardo, teigiamo visuomeninio vertinimo smukimas ar visiškas praradimas neigiamos nuomonės susiformavimas ir pan.</p> <p><i>Santykių su aplinkiniais pasikeitimais</i> jų atšalimas bendravimo galimybių sumažėjimas, visiškas ryšių nutrūkimas visuomeninis atstūmimas ir pan.</p> <p><i>Neigiami pokyčiai profesinėje srityje</i> darbo/pragyvenimo šaltinio praradimas pažeminimas pareigose karjeros, dalykinių ryšių užmezgimo ir palaikymo galimybių praradimas įsidarbinimo, tobulėjimo profesinėje srityje perspektyvų sumažėjimas ar praradimas abejonės profesionalumu ir kompetentingumu dalykinės reputacijos smukimas ir pan.</p>
<p><i>Fizinis skausmas</i> kančios nepatogumai pykinimas skausminiai simptomai ir pojūčiai galvos svaigimas nemiga negalia fiziniai defektai organizmo vientisumo pažeidimas ilgalaikių, naujų ligų išsivystymas senų ligų paaštrėjimas, komplikacijos ir pan.</p>	<p><i>Neigiami pokyčiai visuomeninėje veikloje</i> galimybių mokytis, užsiimti visuomenine veikla, sportuoti, šokti, dainuoti ar užsiimti kitais pomėgiais sumažėjimas ar praradimas ir pan.</p> <p><i>Neigiami pokyčiai šeimyniniame (asmeniniame) gyvenime</i> santykių šeimoje, su artimaisiais ir draugais pablogėjimas santykių atšalimas, nutrūkimas šėimos krizė galimybių sukurti, gausinti šeimą sumažėjimas ar visiškas praradimas abejonės seksualine orientacija ir gebėjimais baimė senatvėje likti vienišam, baimė nesulaukti moralinės ir materialinės pagalbos ir pan.</p>

Iliustratyviu neturtinės žalos turinio atsiskleidimo ir vaizdingo civiliniame įstatyme pateiktos definicijos išplėtimo teismų praktikoje pavyzdžiu, savyje koncentruojančiu tiek vidinius, tiek išorinius nukentėjusių asmenų pokyčius, galėtų būti kad ir byla *S.A.R., A.I.R. ir kt. v UAB „Ergo Lietuva“, M.K.*⁶⁸, kurioje buvo sprendžiamas klausimas dėl ieškovų tėvo, sutuoktinio ir sūnaus gyvybės atėmimu autoįvykio metu patirtos neturtinės žalos atlyginimo ir kurioje ieškovai itin išsamiai, detaliai ir nuodugniai aprašė bei pagrindė savo patirtus dvasinius išgyvenimus ir kitus neigiamus pasikeitimus, visapusiškai atskleisdami savo pojūčių bei kančių turinį ir tokiu būdu padedami teismui nustatyti svarbias civilinei deliktinei atsakomybei atsirasti sąlygas bei neturtinės žalos pinigines kompensacijos dydį. Ieškovai nurodė, kad dėl atsakovės neatsargumo žuvusiojo autoįvykyje ir ieškovų šeimyniniai santykiai buvo labai aktyvūs ir darnūs, todėl vyro, tėvo ir sūnaus netektis juos labai paveikė; buvo pažeista ieškovų dvasinė pusiausvyra, dėl išgyvenimų pasidarė sunku susikaupti, nukentėjo dukters darbo pasiekimai bei sūnaus mokslo rezultatai, o bendras šeimyninis gyvenimas tapo tiesiog išmuštas iš įprastinių vėžių; ieškovų šeima turėjo daug bendrų laisvalaikio pomėgių ir draugų, kurių žuvus jų artimiausiam žmogui neteko; visa šeima aktyviai sportavo atitinkamoje draugijoje ir buvo kitų sportininkų vertinama kaip nepriekaištinga; ieškovai jaučia nuolatinį nerimą ir baimę, net eidami šaligatviu, nes bijo tos pačios lemties - būti mirtinai sužaloti automobilio, kaip tai atsitiko jų šeimos nariui, iš pradžių net negalėjo važiuoti automobiliu, o pamatę automobilį labai išsigąsdavo; ieškovus giliai sukrėtė atsakovės - vairuotojos lengvabūdiškumas - ieškovai patyrė stiprų šoką dėl žinios, kad sukėlusioji eismo nelaimę paliko gulinčią auką ir po eismo įvykio nesuteikė žuvusiajam jokios pagalbos; įvykus nelaimei ieškovus apėmė depresija, ir jie iki šiol vis dar negali valdyti situacijos, todėl teko kreiptis dėl psichologinės pagalbos - visi lanko psichologinės pagalbos šeimoms seansus, bando išreikšti savo jausmus ir susidoroti su esama situacija; stresas, begalinis skausmas ir magiškas netekties jausmas vis dar yra kasdieninis ieškovų palydovas.

Norėtusi pastebėti, kad kai kurių užsienio valstybių aukščiausių instancijų teismai, formuodami bei užtikrindami vienodą teisės normų įgyvendinimą, rengia teismų praktikos bylose dėl neturtinės žalos atlyginimo apibendrinimus, apžvalgas ar kitus

⁶⁸ Vilniaus apygardos teismo 2006 m. gegužės 25 d. sprendimas c.b. Nr. 2-636-34/06.

panašius savo esme bei paskirtimi sisteminio - integracinio pobūdžio dokumentus, kuriuose aptaria aktualiausius neturtinės žalos atlyginimo klausimus, *inter alia* galimas nematerialios skriaudos pasireiškimo formas, jos turinio elementus, jų evoliuciją, tolesnio plėtojimo tendencijas. Pavyzdžiui, net ir postsovietinės Rusijos Federacijos Aukščiausiojo Teismo Plenumo dar 1994 metais priimtu nutarimu „Dėl kai kurių moralinės žalos atlyginimo įstatymleidystės taikymo klausimų“⁶⁹ buvo apibendrinta turima teismų praktikos medžiaga, ir atsižvelgiant į teisės aktų, reguliuojančių santykius, susijusius su moralinės žalos padarymu, įvairovę, skirtingus jų įsigaliojimo ir pasikeitimo laikotarpius, taip pat į naujojo – 1995 m. Civilinio kodekso įsigaliojimą, buvo koncentruota forma aptarti problematiškiausi šio instituto aspektai, pateikiant paaiškinimus (*inter alia* atskleidžiant moralinės žalos turinį) bei rekomendacijas teismas, kurios turėtų užtikrinti vienodą bei efektyvią moralinę žalą patyrusių asmenų teisių apsaugą.

Nepaisant šiuolaikinėje nacionalinėje konstitucinėje teisinėje doktrinoje vyraujančios tendencijos atsisakyti aukščiausios instancijos teismo rengiamų integracinio pobūdžio nutarimų (taip pat ir apžvalgų), reziumuojančių teismų praktikos realijas, kaip teisės šaltinio vertinimo, o taip pat suvokimo, kad probleminių tam tikros teisės srities ar instituto aspektų identifikavimas bei sprendimas yra teisės doktrinos bei mokslinių tyrimų dalykas, vis dėlto manytina, kad už vienodos teismų praktikos formavimą atsakingos institucijos parengta informacinio pobūdžio teismų praktikos taikant neturtinės žalos kompensavimą reglamentuojančias teisės normas apžvalga bei rekomendaciniai išaiškinimai šioje srityje - ypač nesant plačiam įstatyminiam neturtinės žalos instituto reguliavimui bei stingant mokslinių veikalų šiuo klausimu - būtų naudingi neturtinės žalos instituto suvokimo palengvinimui bei taikymo unifیکavimui Lietuvoje egzistuojančiame teisiniame kontekste, juo labiau, kad šiuo metu jau galima kalbėti apie pakankamai didelę savo apimtimi praktinę neturtinės žalos kompensavimo medžiagą, kaip tyrimų ir apibendrinimų lauką⁷⁰.

⁶⁹ Постановление Пленума Верховного Суда Российской Федерации от 20 декабря 1994 года № 10 „О некоторых вопросах применения законодательства о компенсации морального вреда. [interaktyvus]. [Žiūrėta 2008 m. rugsėjo 1 d.].

Prieiga per internetą: <http://vsrf.ru/vscourt_detale.php?id=923> .

⁷⁰ Pažymėtina, kad minėtas 1998 metais Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Senato parengtas nutarimas ir apžvalga, *inter alia* reziumuojantys moralinės žalos atlyginimo praktiką garbės ir orumo bei privataus gyvenimo neliečiamumo gynimo byloje (žr. išnašą 61), paliečia tik pakankamai siaurą ir specifinę santykių sritį, be to buvo parengti dar galiojant 1964 m. Civiliniam kodeksui (su jame įtvirtintu reglamentavimu ir asmeninių neturtinių vertybių suvokimu bei paskirtimi), jau nebeatitinka šiuo metu galiojančio Civilinio kodekso dvasios bei šiuolaikinės teisės doktrinos idėjų. Todėl daugiau ar mažiau

1.1.3.2. Neturtinė žala „perspektyviaja“ prasme

Žvelgiant į Lietuvos teismų praktikos tendencijas neturtinės žalos kompensavimo byloje, negalima nepastebėti tam tikrų bandymų kiek pakoreguoti civiliniame įstatyme pateiktą neturtinės žalos sąvoką, išėiti už jau tradiciniais tapusių jos turinį sudarančių elementų ir pasireiškimų rėmų bei suteikti jiems kiek kitokią teisinę prasmę, ir čia ypatingo dėmesio nusipelno keli aspektai.

Visų pirma, vienoje itin garsiai nuskambėjusioje bei didelį visuomenės susidomėjimą sulaukusioje byloje *L.Z., M.Z., V.Z., G.Z. v VŠĮ „Marijampolės ligoninė“⁷¹*, kurioje buvo sprendžiamas neturtinės žalos, padarytos mažamečiams kūdikiams bei jų tėvams nerūpestingais ir aplaidžiais medikų veiksmais, kurie pasireiškė tuo, kad ką tik gimę dvynukai buvo paguldyti ant karštų termoforų ir iš dalies nudeginti, kompensavimo klausimas, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, atskleisdamas neturtinės žalos turinį pažymėjo, kad neturtinė žala fiziniam asmeniui yra padaroma fizinio ir dvasinio pobūdžio pakenkimais, kurie sukelia kančias ir išgyvenimus, ir tai yra asmeniui nenaudingas, nepalankus, nepriimtinas poveikis: tai gali būti fizinis skausmas, kūno sužalojimas, organizmo vientisumo pažeidimas, taip pat juos lydintys dvasiniai išgyvenimai, nes asmuo apmąsto įvykusias pasekmes. Tačiau šioje byloje teismas neapsiribojo tokiu pakankamai „tradiciniu“ požiūriu į neturtinę žalą ir kiek praplėtė jos sąvoką, įpindamas į ją „ateities“ faktorių, o būtent pastebėdamas, kad fizinės pasekmes nukentėjusysis vertina ne vien dėl jau įvykusio fakto (t.y. dėl jo atžvilgiu padarytų neteisėtų veiksmų), bet neišvengiamai vertina ir ateities požiūriu – kaip skausmo sukėlimas ar kūno sužalojimas paveiks tolimesnę jo sveikatą, nes natūralu, kad fizinis asmuo būna nuolat susirūpinęs savo ateitimi ir išlikimu, savo fiziniu ir dvasiniu saugumu. Buvo pažymėta, kad tais atvejais, kai neigiamas fizinis poveikis, pasireiškęs pavojingų gyvybei sunkių kūno sužalojimų padarymu, yra lydimas paties sužaloto asmens dvasinių išgyvenimų, kurie asmeniui yra destruktivūs ir dėl to vertinami kaip darantys neturtinę žalą ir kuomet fiziniai sužalojimai yra tokio pobūdžio, kad iš karto nepašalinamos jų pasekmės (pavyzdžiui, lieka randai, kuriuos pašalinti galima tik būsimomis operacijomis), tai *be išgyvenimų dėl sužalojimo fakto, prie neturtinės žalos gali būti priskiriami ir išgyvenimai, kaip*

unifikuoto požiūriu į įvairius bendro pobūdžio, o taip pat ir specifinius neturtinės žalos instituto aspektus, *inter alia* neturtinės žalos turinį, pateikimas dabartiniame etape būtų sveikintinu dalyku.

⁷¹ LAT CBS teisėjų kolegijos 2005 m. balandžio 18 d. nutartis c.b. Nr.3K-3-255/2005.

susirūpinimas būsimomis pasekmėmis, t.y. išgyvenimai dėl to, kaip sužalojimas paveiks nukentėjusiojo sveikatą ateityje, ar sužalojimo pasekmes pavyks galutinai pašalinti darant plastines ar kitokias operacijas, pagaliau išgyvenimai vien jau dėl to, kad tokias operacijas reikės atlikti, ir tai neišvengiamai sukels papildomų fizinių, organizacinių ir materialinių pasekmių atsiradimą (fizinį skausmą, nepatogumus, laiko eikvojimą, važinėjimą tyrimams ir operacijoms, turtines išlaidas, kurios ne visada gali būti nustatytos ir padengiamos). Teismas akcentavo, kad toks susirūpinimas dėl sužalojimo pasekmių šalinimo negali būti vertinamas kaip būsimoji neturtinė žala arba nereali žala, nes jis yra realus ir suprantamas, ir nors didelį fizinį skausmą, estetiškos išvaizdos pakitimus aukščiau paminėtos bylos atveju patyrę kūdikiai šiuo metu dar yra maži ir net gali daug ko nesuprasti, tačiau laikui bėgant, jiems gali neišvengiamai kilti dvasinių išgyvenimų ir kitokių nepatogumų, o tai savo ruožtu reikalauja įvertinimo bei adekvataus kompensavimo.

Taigi, šioje byloje Lietuvos Aukščiausiasis Teismas žengė pakankamai rimtą, ir manytina, sveikintiną, žingsnį aiškinant neturtinės žalos sąvoką ir iš esmės pasisakė už jos praplėtimo „perspektyviają“ prasme idėją, susivedančią į tai, kad į vertintinos bei kompensuotinos neturtinės žalos kategoriją turėtų patekti ne tik šiuo metu ar iš karto po įvykio jaučiamas fizinis skausmas ir dvasiniai išgyvenimai, dabartiniame nukentėjusiojo gyvenimo etape įvykę ar vykstantys negatyvūs pokyčiai, bet ir kankinimasis dėl neišvengiamų tolimesnių nemalonumų ir nepatogumų, dėl neigiamų potyrių, ateityje būsiančių emocinių ir fizinių sukrėtimų. Manytina, kad visa tai būtina turėti omenyje teismams sprendžiant reikalavimus dėl neturtinės žalos atlyginimo ir gilinantis į konkretaus asmens konkrečioje situacijoje patirtą neturtinę žalą, juo labiau, kad neturtinės žalos, kaip susirūpinimo dėl ateities nemalonumų bei rūpesčių idėja pradeda įgauti vis didesnę palaikymą mūsų teismų praktikoje. Pavyzdžiui, *E.J. v Vilniaus universiteto Onkologijos institutas*⁷² byloje teismas, nustatydamas neturtinės žalos kompensacijos dydį ieškovei, kurios organizmo viduje dėl aplaidžių medikų veiksmų buvo palikta chirurginė adata, sąlygojusi jos sveikatos pablogėjimą, ir kuri negali būti pašalinta dėl operacijos pavojingumo sveikatai, *inter alia* atsižvelgė ir į nukentėjusiosios susirūpinimą dėl būsimų pasekmių, o būtent dėl suvokimo, kad svetimkūnis jau ilgą laiką yra ir toliau lieka jos organizme bei neišvengiamai kenks fizinei ir psichinei savijautai, kels nepatogumų. Taip pat ir

⁷² LAT CBS teisėjų kolegijos 2007 m. birželio 18 d. nutartis c.b. Nr. 3K-3-337/2007.

byloje *L.G. v T.G., AB „Lietuvos draudimas“*⁷³, kurioje ieškovės reikalavimas dėl neturtinės žalos atlyginimo buvo grindžiamas dėl itin didelio atsakovo neatsargumo jai padarytu sunkiu sveikatos sutrikdymu autoįvykio metu, teismas, priteisdamas 70000 Lt kompensaciją, vertino ir galimas ateityje patirti dvasines kančias bei fizinius nepatogumus, akcentuodamas, kad po autoavarijos 36 metų moteris, praradusi 75 procentus darbingumo, nebegali vaikščioti ir stovėti (gali judėti tik invalido vėžimėlyje), pilnai valdyti rankų, jai reikalinga nuolatinė kitų žmonių priežiūra, prognozė dėl pilno organizmo atsistatymo yra nepalanki, ji negali užsiimti profesine veikla, be to kentė ir tebekenčia fizinį skausmą, dvasinius išgyvenimus, labai didelius nepatogumus, ir ši fizinė trauma, negrįžtamo pobūdžio sveikatos praradimai, fizinis nepilnavertiškumas ir dvasinis diskomfortas lydės nukentėjusiąją visą likusį gyvenimą⁷⁴.

Be jokios abejonės, apie taip vadinamą neturtinę žalą *perspektyviaja* prasme, atsirasiančią dėl praeityje įvykusių neteisėtų veiksmų, negali būti kalbama visais be išimties atvejais. Itin svarbu, kad asmens patiriami *išgyvenimai būtų susiję su padariniais, kurie yra objektyvūs, realūs, labai tikėtini, iš esmės neišvengiami*. Todėl paprastai tokia žala gali būti pagrįstai nustatyta tik esant akivaizdžiai sunkiam neturtinės vertybės pažeidimui, itin skaudžioms, o svarbiausia – ilgalaikėms, tęstinėms, sunkiai įveikiamoms ar apskritai nepašalinamoms dvasinėms ar fizinėms kančioms, kaip yra, tarkim, sveikatos sutrikdymo situacijose, kuomet asmuo suluošinamas visam ar didžiąjai gyvenimo daliai ir kuomet „dinaminis“ neturtinės žalos aspektas, kai jaučiamas skausmas laikui bėgant gali likti toks pats, kiek sumažėti ar, atvirkščiai, dar labiau suintensyvėti, yra ypatingai ryškus ir akivaizdus. Visa tai negali būti ignoruojama nustatant priteistinos kompensacijos, nukreiptos į besitęsiančių kančių sušvelninimą, sumą: teismas turėtų numatyti, kas gali nutikti nukentėjusiajam ateityje, o taip pat, koks būtų jo gyvenimas, jeigu nebūtų buvę pažeidimo⁷⁵.

Svarbu atkreipti dėmesį į tai, kad kompensuotinos neturtinės žalos dėl būsimų kančių ir nepatogumų negalima painioti su jau praėjus tam tikram laikui po ginčo

⁷³ Lietuvos apeliacinio teismo 2006 m. gruodžio 18 d. nutartis c.b. Nr. 2A-481/06.

⁷⁴ Taip pat žr. Lietuvos apeliacinio teismo 2008 m. balandžio 1 d. nutartis c.b. *M.L. v K.P.*, Nr. 2A-259/2008; Lietuvos apeliacinio teismo 2008 m. rugpjūčio 5 d. nutartis c.b. *K.R., J.R. v Kėdainių lopšelis-darželis „Varpelis“*, Nr. 2A-423/2008 ir kt.

⁷⁵ *Compensation for Personal Injury in Sweden and other Countries* (ed. C.Oldertz; E.Tidefelt), Stockholm, 1988. p. 111.

išsprendimo nukentėjusių asmenų naujai reiškiamuose ieškiniuose dėl neva padidėjusios ar naujai iškilusios neturtinės žalos, padarytos tais pačiais neteisėtais atsakovo veiksmais, nurodomais išgyvenimais. Deja, apžvelgus Lietuvos teismų praktiką, tenka konstatuoti, kad šie skirtumai ne visuomet yra aiškiai pastebimi, ir joje pasitaiko, manytina, netinkamo tiek materialinių, tiek ir procesinių teisės institutų taikymo pavyzdžių. Tarkim, byloje *D.Ž., S.P. v V.M.*⁷⁶ apeliacinės instancijos teismas, keisdamas pirmosios instancijos teismo, atmetusio ieškinį, sprendimą, pažymėjo, kad nepaisant to, jog baudžiamojoje byloje ieškovams, patyrusiems sunkius kūno sužalojimus autoįvykio metu, jau buvo priteista kompensacija už patirtą neturtinę žalą, tačiau vis dėlto fizinį skausmą bei dvasinius sukrėtimus ieškovai patyrė ir gydymo eigoje, taip pat vėliau tapę invalidais, todėl tokia neturtinė žala turi būti kompensuota civilinio proceso tvarka. Byloje *S.M. v UAB „Yazaki W.T. Lietuva“*⁷⁷ teismas, priteisdamas profesine liga susirgusiai ir darbingumo netekusiui ieškovei 10000 Lt neturtinės žalos kompensaciją, pažymėjo, kad ateityje paaiškėjus, jog ieškovei padaryta didesnė žala, negu šiuo metu konstatuotoji, ieškovė galės kreiptis į teismą su nauju ieškiniu dėl neturtinės žalos atlyginimo.

Tokie teismų samprotavimai, vis dėlto, vertintini kritiškai, nes jiems pritarus, visų pirma, būtų pažeistas civilinių teisinių santykių stabilumas, kadangi atsakovas, iš kurio galutiniu ir įsiteisėjusiu teismo procesiniu sprendimu, priimtu kompleksiskai įvertinus visas reikšmingas aplinkybes, jau buvo priteista atitinkama pinigų suma jo padarytai skriaudai kompensuoti, niekada negalės būti tikras tuo, kad ateityje nebus vėl įtrauktas į naujus teismo procesus už tą patį elgesį. Pripažinus aukščiau minėtose bylose išdėstytus teismų aiškinimus, būtų iš esmės paneigta ir teismo sprendimo ar nuosprendžio *res judicata* galia, o taip pat prejudicinių faktų instituto taikymo teorija ir praktika. Pagaliau, tokiais atvejais iškyla Civilinio kodekso 6.286 - 6.287 straipsniuose įtvirtinto, nors turtinei žalai skirto, tačiau pagal analogiją ir neturtinės žalos institutui galinčio būti taikomo draudimo peržiūrėti teismo priteistą nukentėjusiam asmeniui, netekusiam darbingumo, žalos atlyginimą, jį didinti ar mažinti vėliau pasikeitus darbingumui, jeigu tokia žala buvo atlyginta priteisiant konkrečią vienkartinę pinigų sumą, pažeidimo grėsmė. Būtent todėl manytina, kad nepagrįsti teismų bandymai atverti kelią iš esmės nežabojamam ir neribojamam nei laiku, nei teisiniais instrumentais pretenzijų neturtinę žalą padariusiems asmenims

⁷⁶ Lietuvos apeliacinio teismo 2006 m. liepos 18 d. nutartis c.b. Nr. 2A-32-690/2006.

⁷⁷ LAT CBS teisėjų kolegijos 2008 m. vasario 26 d. nutartis c.b. Nr. 3K-3-129/2008.

pareiškimams, neturėtų būti toleruojami ir skatinami. Manytina, kad reikėtų sekti kad ir byloje *J.A. v UAB DK „PZU Lietuva“*⁷⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo išsakyta pozicija dėl pakartotinio reikalavimų kompensuoti tuo pačiu deliktu padarytą neturtinę žalą reiškimo, ir juo labiau jų tenkinimo, negalimumo. Šioje byloje tiek pirmosios, tiek apeliacinės instancijos teismai atsakovo – draudimo kompanijos, apdraudusios žalą autoįvykio metu ieškovui padariusio transporto priemonės savininko civilinę atsakomybę, - argumentą, kad ieškovo civilinis ieškinys dėl neturtinės žalos, padarytos šiuo eismo įvykiu, jau buvo išspręstas baudžiamojoje byloje, priteisus iš kaltininko 25000 Lt dydžio kompensaciją, todėl šiame civiliniame procese apskritai negali būti nagrinėjamas, atmetė tuo pagrindu, kad ieškinys yra pareikštas kitam atsakovui – draudimo įmonei, dėl ko nėra tapatus. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas tokias teises interpretacijas pripažino netinkamomis ir pabrėžė, kad jeigu nusikalstamais veiksmais padaryta neturtinė žala jau buvo teismo nustatyta ir priteista nuosprendžiu baudžiamojoje byloje išnagrinėjus nukentėjusio asmens civilinį ieškinį, tai laikoma, kad neturtinės žalos dydžio nustatymo klausimas jau yra išspręstas teismo ir negali būti svarstomas civilinėje byloje, kurią nukentėjusysis iškėlė nuteisto asmens draudikui, apdraudusiam pastarojo civilinę atsakomybę.

Be jokios abejonės, šiomis Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nuostatomis juo labiau turėtų būti vadovaujamosi tose situacijose, kai po baudžiamosios (taip pat ir civilinės) bylos išnagrinėjimo civilinis ieškinys reiškiamas tam pačiam asmeniui (buvusiam teisiamajam) dėl tuo pačiu įvykiu padarytos neturtinės žalos atlyginimo. Juk yra akivaizdu, kad neturtinės žalos padarymas nukentėjusiajam gali būti asmens nusikalstamų veiksmų pasekmė, ir jeigu tokios žalos buvimo fakto ir dydžio klausimai jau išspręsti pagal nukentėjusio asmens ieškinį baudžiamajame procese, tai tiek įsiteisėjusiu teismo nuosprendžiu patvirtintas neturtinės žalos egzistavimas, tiek jos kompensacijos dydis negali būti peržiūrimi iš naujo (*inter alia* civilinio proceso tvarka). Taip pat ir ieškinio pareiškimas ne tiesioginiam kaltinimui, o, tarkim, jo draudikui neturėtų būti pagrindu persvarstyti teismo baudžiamojo proceso tvarka nustatytą neturtinės žalos faktą ir dydį (tai galėtų būti padaryta nebent baudžiamojo proceso tvarka peržiūrint nuosprendžio dalį dėl civilinio ieškinio išsprendimo), t.y. iš

⁷⁸ LAT CBS teisėjų kolegijos 2006 m. spalio 6 d. nutartis c.b. Nr. 3K-3-531/2006.

naujo svarstyti, ar teismo priteista pinigine kompensacija yra pakankama, ir juo labiau reikalauti „papildomai“ patirtos neturtinės žalos atlyginimo⁷⁹.

Tokiu būdu apibendrinant aukščiau išdėstytus argumentus, manytina, kad siekiant išvengti galimų teisinių „nesusipratimų“ ateityje bei nepagrįsto žalą padariusio asmens atsakomybės praplėtimo, *teismai turėtų būti orientuojami į emocinių išgyvenimų, dvasinių kančių ir fizinio skausmo dėl realių ir neišvengiamai ateityje kilsiančių nepatogumų bei sukrėtimų įvertinimą bei kompensavimą* (kančių intensyvumo, tęstinumo, trukmės prognozavimą), t.y. į neturtinės žalos *perspektyviaja prasme nustatymą jau „pirminiame“ ir vieninteliame neturtinės žalos atlyginimo procese* (civiliniame ar baudžiamajame), o ne skatinami dėti „daugtaškį“ ir suteikti galimybę nukentėjusiajam dar *n*-kartų kreiptis su pretenzijomis žalą padariusiam asmeniui.

1.1.3.3. „Mažareikšmė“ neturtinė žala

Gilinantis į neturtinės žalos turinį, norėtuși atkreipti dėmesį į dar vieną, manytina, ypatingai svarbų ir įdomų aspektą, o būtent susimąstyti, ar iš tikrųjų bet kokie asmens dvasiniai išgyvenimai ir fizinis skausmas, atsiradę dėl neteisėtų kito asmens veiksmų, automatiškai patenka į CK 6.250 str. 1 d. veikimo sferą ir tampa pinigines kompensacijos dalyku, t.y. „nusipelno“ atsakovo civilinės atsakomybės materialaus atlyginimo pavidalu. Juk didesnių ar mažesnių nemalonumų, nepatogumų, problemų, nesusipratimų bei kitų neigiamų išgyvenimų, sukeliančių negatyvias emocijas, patyrimo kiekviename žingsnyje tikimybė šiuolaikinio gyvenimo sąlygomis yra didžiulė ir praktiškai neišvengiama, todėl kyla klausimas, ar kompensacija turėtų būti priteisiama kiekvienu atveju vos patyrus šiuos nemalonumus ir destruktivius pojūčius. Ieškant atsakymo, galimas dvejopas požiūris tiek į neturtinės žalos kompensavimą, kaip civilinių teisių gynimo būdą, jo paskirtį ir esmę, tiek ir į pačią neturtinės žalos sampratą.

Viena vertus, dar byloje *K.D. v B.M.*⁸⁰ Lietuvos Aukščiausiasis Teismas pastebėjo, kad sprendami klausimą dėl neturtinės žalos atlyginimo, teismai visuomet

⁷⁹ Jeigu tas pats atsakovas atlieka naujus neteisėtus veiksmus to paties nukentėjusiojo atžvilgiu ateityje ir sukelia naujas ar padidina esamas psichofizines kančias, tai sudaro jau savarankišką teisinį neturtinės žalos kompensavimo pagrindą.

⁸⁰ LAT CBS teisėjų kolegijos 2001 m. rugsėjo 5 d. nutartis c.b. Nr. 3K-3-747/2001.

turėtų apsvarstyti, ar asmens teisės buvo pažeistos tokiomis aplinkybėmis ir tiek stipriai, kad proporcingumo aspektu būtina atsakovo atžvilgiu taikyti turtinę atsakomybę neturtinės žalos atlyginimo forma. Dar labiau susimąstyti privertė bylose *K.R. v Lietuvos valstybė*⁸¹ ir *K.R. v Lietuvos Respublika*⁸² teismų išsakytas požiūris, kad vis dėlto, *neturtinė žala nėra be koks, net menkiausio laipsnio asmeniui padarytas neigiamas poveikis: neturtinė žala turi sukelti ne vienkartinis ar trumpalaikius išgyvenimus bei emocijas arba sudaryti nesudėtingas bei nesunkiai įveikiamas kliūtis, bet gali būti kompensuojama tik tada, kai ją darantys veiksmai yra pakankamai intensyvūs, o ne mažareikšmiai ar smulkmeniški*⁸³. Įdomiausia tai, kad tokia pozicija buvo ne tik pastebėta, bet ir palaikyta paskesnės teismų praktikos⁸⁴: pavyzdžiui, byloje *N.N. v UAB „Lietuva Statoil“*, kurioje reikalavimą dėl 20000 Lt neturtinės žalos atlyginimo ieškovas grindė psichinės sveikatos sužalojimu, o būtent jį ištikusiu stresu ir šoku dėl to, kad netinkamai veikiant automatinei automobilių plovimo sistemai, plovimo šepetis nukrito ir prispaudė ieškovo automobilį, jį sugadino, o tuo pačiu jame sėdėjusiam ieškovui sukėlė didžiulį stresą (jis negalėjo sustabdyti plovimo mechanizmo, ištrūkti iš veikiančios plovyklos patalpos ir tik pastebėjus kitiems žmonėms ir iškvietus gaisrinę, buvo išlaisvintas), pirmosios instancijos teismas, atmesdamas ieškinį nurodė, kad *stresas yra natūralus gyvenimo reiškinys, sutinkamas kiekviename žingsnyje, jo niekada neįmanoma visiškai išvengti, nes niekas negali apsaugoti asmens nuo jaudinančių įvykių, nemalonumų, įtampų, pavojų, todėl reikalauti neturtinės žalos dėl kiekvienoje stresinėje situacijoje patirtų nepatogumų yra neprotinga ir nesąžininga*; byloje *K.M. leidykla „Briedis“, M.B., V.J., R.M., A.L. v J.K. leidykla „Saulabrolis“, UAB „Arlila“, S.D.* teismas atsisakė priteisti ieškovams, kurių autorių teisės buvo pažeistos, neturtinės žalos atlyginimą,

⁸¹ LAT CBS teisėjų kolegijos 2005 m. gruodžio 28 d. nutartis c.b. Nr. 3K-3-664/2005.

⁸² LAT CBS teisėjų kolegijos 2006 m. gegužės 17 d. nutartis c.b. Nr. 3K-3-337/2006.

⁸³ Šiose bylose to paties ieškovo reikalavimai dėl neturtinės žalos atlyginimo, buvę grindžiami nepagrįstai ilga civilinio proceso trukme bei tuo, jog išnagrinėjus civilinę bylą teismo sprendime buvo nurodyta panaikinti nekilnojamojo turto areštą, tačiau sprendimas nebuvo laiku išsiųstas ir daugiau negu metus areštas nebuvo išregistruotas iš registro, buvo atmesti kaip tik dėl patirtų nemalonumų ir išgyvenimų mažareikšmiškumo, nesudarančio pagrindo piniginės kompensacijos priteisimui ir civilinės atsakomybės taikymui.

⁸⁴ Pavyzdžiui, LAT CBS teisėjų kolegijos 2007 m. spalio 12 d. nutartis c.b. *J.N. v T.M., V.M.*, Nr. 3K-7-304/2007; LAT CBS teisėjų kolegijos 2006 m. rugsėjo 11 d. nutartis c.b. *N.N. v UAB „Statoil Lietuva“*, Nr. 3K-3-465/2006; LAT CBS teisėjų kolegijos 2007 m. balandžio 11 d. nutartis c.b. *K.M. leidykla „Briedis“, M.B., V.J., R.M., A.L. v J.K. leidykla „Saulabrolis“, UAB „Arlila“, S.D.* Nr. 3K-3-48/2007; LAT CBS teisėjų kolegijos 2007 m. lapkričio 6 d. nutartis c.b. *A.Š. v Kauno miesto savivaldybė, Lietuvos valstybė*, Nr. 3K-3-469/2007; Lietuvos apeliacinio teismo 2008 m. vasario 8 d. nutartis c.b. *A.B., T.P. v Šiaulių miesto savivaldybės administracija*, Nr. 2A-154/2008 ir kt.

kadangi jų patirtą neturtinę žalą pripažino minimalia, ir pažymėjo, kad ieškovams nepateikus įrodymų, jog dėl neteisėto kūrinio panaudojimo iš esmės būtų nukentėjusi jų reputacija ar patirti dideli emociniai sukrėtimai, blogiau vertinami profesiniai sugebėjimai ar sumažėtų iš kūrybinės veiklos gaunamos pajamos, pakankamu jų pažeistų teisių atkūrimu laikytinas vien autorių teisių pažeidimo konstatavimas; pagaliau, byloje *A.Š. v Kauno miesto savivaldybė, Lietuvos valstybė* taip pat buvo pasakyta, kad rūpesčiai ginant savo teises yra neišvengiama būtinybė, tuo tarpu *pagrindas neturtinei žalai atsirasti egzistuoja tada, kai asmens rūpesčiai peržengia įprastas pastangas* ir konstatuojamas dvasinių sukrėtimų, emocinės depresijos, asmens garbės ir orumo pažeidimo faktas.

Tokių teismų procesiniuose sprendimuose sukoncentruotų motyvų analizės pagrindu galima teigti, kad neturtinės žalos sampratą bei jos teisinį turinį yra bandoma šiek kiek pakoreguoti, įvedant tam tikrus „kvalifikuotus“, papildomus reikalavimus esant pretenzijai į piniginę kompensaciją. Tam tikros vertybės pažeidimo, vienokio ar kitokio teisei priešingo elgesio ir dėl to patiriamų kito subjekto nepatogumų, rūpesčių ar išgyvenimų jau nebepakanka. Kad galėtų vadintis neturtine žala ir būti kompensuotais, tokie išgyvenimai ir nepatogumai turi atitikti tęstinumo, pakankamo stiprumo, intensyvumo ir kitus panašius kriterijus, t.y. peržengti „įprastų rūpesčių“ ribas. Galima netgi teigti, kad mūsų teismų praktikoje bandoma taikyti taip vadinamą *minima non curat praetor* (teisėjo nedomina smulkmenos) principą ar įdiegti savotišką „mažareikšmiškumo“ kategoriją, leidžiančią atsisakyti tenkinti reikalavimą dėl nematerialios žalos atlyginimo, jeigu asmeniui padaryta skriauda yra minimali, mažareikšmė, pasireiškianti tik nežymiais fiziniiais jutimais ar trumpalaikiais, momentiniais, ženklesnių pėdsakų nepaliekančiais, įprastai būdingais identiškoje situacijoje nemalonumais.

Manytina, kad tokiam pakankamai moderniam požiūriui į teisinę neturtinės žalos sąvoką, pamažu skinančiam kelių teismų praktikoje, reikėtų pritarti. Automatiškas piniginių pretenzijų, reiškiamų dėl menkausio įbrėžimo, pastūmimo, įžeidimo, nemalonumo ar streso, tenkinimas (o tuo pačiu ir dideliais tempais gausėjanti bei plačiai (tiesa, nepagrįstai) neturtinės žalos prezumpciją taikanti teismų praktika paprasčiausiai iškreiptų neturtinės žalos institutą ir jo paskirtį, o taip pat neleistina peržengtų protingas žalą padariusio asmens atsakomybės ribas, pažeistų žalą padariusio ir žalą patyrusio asmenų teisių pusiausvyrą. Kaip jau ne kartą buvo

akcentuota, vienokių ar kitokių nemalonumų ir nesusipratimų, sukeliančių neigiamas emocijas, patyrimo kiekviename žingsnyje tikimybė šiuolaikinio gyvenimo sąlygomis yra neišvengiama, todėl masinis piniginių kompensacijų dėl šių nemalonumų reikalavimas bei tenkinimas kiekvienu atveju, vos patyrus šiuos destruktivius pojūčius, būtų nelogiškas. Jeigu pirminiame neturtinės žalos instituto susikūrimo bei evoliucijos etape egzistavo poreikis plėsti jos kompensavimo apimtį, užtikrinant ne tik fizinio skausmo, bet ir dvasinių išgyvenimų, netekimų ir praradimų tiek pačiam tiesioginiam nukentėjusiajam, tiek ir jo artimiesiems atlyginimą, tai pasiekus pakankamą jo išsivystymo lygį, ir ypač suaktyvėjus įvairiems visuomeniniams procesams, didinantiems kančių patyrimo grėsmes ir paverčiantiems jas neišvengiamu kasdienio gyvenimo palydovu (tuo pačiu individui suteikiami žymiai pažangesni instrumentai bei priemonės, ir ne tik teisinės, kovoti su neigiamais šių procesų padariniais), yra svarbu nustatyti tam tikrus neturtinės žalos kompensavimo rėmus, kad būtų užtikrinama protinga bei optimali nukentėjusiojo bei žalą padariusiojo turtinių ir neturtinių interesų pusiausvyra, o taip pat užkertamas kelias neproporcingam ir neprotingam instituto ribų bei kaltininko atsakomybės apimties išplėtimui.

Būtent todėl negalima nesutikti su vieno garsiausių rusų teisės doktrinos atstovų ir moralinės žalos instituto tyrinėtojų - S.A.Beliackino išsakyta mintimi, kad nustatant, ar asmuo apskritai turi teisę pretenduoti į neturtinės žalos atlyginimą (ar jis patyrė neturtinę žalą teisine prasme), esminis vaidmuo turi būti skiriamas jo patirtų fizinių bei dvasinių kančių laipsnio bei stiprumo analizei: į lengvas dvasines nuotaikas, nors ir suteikiančias laikiną psichinį skausmą, kaip ir į nesunkų trumpalaikį kūno skausmą, neturi būti atsižvelgiama, ir tik veikos, ženkliai (iš esmės) paliečiančios asmenines teises ir gėrybes, gali sukelti atlyginimo prievolę⁸⁵.

Tokia pozicija yra tęsiama ir šiuolaikiniame teisės moksle. Pavyzdžiui, žymaus šių dienų Šveicarijos teisės mokslininko prof. P.Trecier nuomone, šiuolaikinė teisė, gindama turtines vertybes, negali nesaugoti dvasinės, psichologinės asmens gerovės, tačiau idėja kompensuoti bet kokius asmens patiriamus neigiamus išgyvenimus nepriimtina, nes gyvenimas visuomenėje susideda iš mažų įsibrovimų, ir tai yra kiekvieno asmens, gyvenančio visuomenėje, kasdienė dalis, todėl teisė turi įsikišti tik tais atvejais, kai pažeidimai rimti ir kai palikti nukentėjusįjį be teisinės

⁸⁵ БЕЛЯЦКИН, išnaša 1. p. 73-74.

apsaugos priemonių būtų neteisinga⁸⁶. Taip pat ir kontinentinės Europos valstybių, pavyzdžiui, Vokietijos teismų praktikoje laikomasi jau minėto *minima non curat praetor* principo bei atsisakoma kompensuoti nežymius išgyvenimus, nors nesant aiškaus žalos „mažareikšmiškumo“ kriterijaus, neretai kyla sunkumai atibojant bei vertinant padarytą žalą⁸⁷. Net ir singularinės teisinės tradicijos šalyse, kuriose nėra daromas skirtumas tarp turtinės ir neturtinės žalos, ir nematerialios skriaudos atlyginimo galimybė nėra siejama su atsakomybės rūšimi ar atskirų įstatyme numatytų teisių pažeidimu (pavyzdžiui, Prancūzijoje, Belgijoje), pripažįstama, kad už bendro pobūdžio jausmus, tokius kaip baimė, stresas, nerimas, nesaugumo jausmas, susierzinimas ir pan., neturtinė žala savaime neatlyginama, nes žala turi būti legitimi, o negatyvūs jausmai turi būti susiję su tam tikro teisėto intereso, kad ir kaip plačiai jis bebūtų suprantamas, pažeidimu⁸⁸. Pagaliau, ir naujausiuose Europos deliktų teisės harmonizavimo dokumentuose figūruoja taip vadinama *de minimis* taisyklė, pagal kurią nežymių ir nereikšmingų nuostolių nėra paisoma⁸⁹.

Kita vertus, tokiai neturtinės žalos „mažareikšmiškumo“ koncepcijai oponuojantys autoriai nurodo, kad nuo pažeidimo sunkumo galėtų priklausyti neturtinės žalos atlyginimo dydis, bet ne galimybė atlyginti neturtinę žalą⁹⁰. Be to, aukščiau išsakyta pozicija reikalauja asmens patiriamų dvasinių ir fizinių išgyvenimų diferencijavimo į lengvus - sunkius, rimtus – nerimtus, įprastus – peržengiančius įprasto toje situacijoje sukrėtimo ribas, nusipelnančius – nenusipelnančius teisės dėmesio, pakankamus – nepakankamus piniginiam įvertinimui ir kompensavimui, o tai yra pakankamai subjektyvu ir vargu, ar palengvintų ir taip aibę diskursinių problemų keliančio, sunkiai suvokiamo neturtinės žalos instituto taikymą. Kitaip tariant, egzistuoja rizika, kad reikalavimas įvertinti asmens patirto streso ar skausmo stiprumą bei intensyvumą jo pakankamumo piniginiam kompensavimui aspektu įvestų dar didesnę painiavą, kadangi suteiktų erdvę itin nevienodam bei subjektyviam panašių savo esme ir pobūdžiu situacijų vertinimui, piktnaudžiavimui teismo

⁸⁶ *Damages for Non-Pecuniary Loss in a Comparative Perspective*. (ed. W.V.H.Rogers), European Centre on Tort and Insurance Law. Vien New York: Springer, 2001, p. 309.

⁸⁷ ЭРДЕЛЕВСКИЙ, А. Компенсация морального вреда в Германии. *Законность*. 1997, Nr. 7. p. 44-50.

⁸⁸ Ten pat.

⁸⁹ Pavyzdžiui, Europos Civilinio kodekso rengimo grupės parengtos Civilinio kodekso dalies - *Nesutartinė atsakomybė, atsirandanti dėl kitam sukeltos žalos (Non-Contractual Liability Arising out of Damage Caused to Another)* (toliau – SGECC TortLiab) - 6:102 str. (*Trivial damage is to be disregarded*).

⁹⁰ MIZARAS, V. *Autorių teisės: civiliniai gynimo būdai*. Vilnius, 2003. p. 91.

diskrecija ir pan. Pastebėtina ir tai, kad žvelgiant išimtinai formaliuoju aspektu matyti, jog pateikdamas neturtinės žalos sąvoką, jokių „kvalifikuotų“ sąlygų ir papildomų reikalavimų kompensuotiems dvasiniams ir fiziniams išgyvenimams civilinis įstatymas neįtvirtina, t.y. nenurodo, kad neturtine žala laikomas tik stiprus, tęstinis, netrumpalaikis fizinis skausmas ar nevienkartiniai dvasiniai išgyvenimai. Pagaliau, atsisakius patenkinti nukentėjusiojo pretenziją esant akivaizdiems neteisėtiems skriaudą padariusio asmens veiksams, viena vertus, galėtų kilti nukentėjusiojo nuoskaudos ir nusivylimo teisingumu jausmas, valstybės abejingumo jo atžvilgiu padarytam teisės pažeidimui išpūdis, o kita vertus, žalą sukėlusio asmens „nebaudžiamumo“, „nepasmerkimo“ civilinės teisės siūlomų priemonių pagalba problema, kuomet neteisėtus veiksmus atlikę, bet nepatyrę jokių neigiamų padarinių asmenys lyg ir būtų skatinami atlikti tokius veiksmus ateityje. Kitaip tariant, kompensacinių reikalavimų dėl rimtesnio emocinio efekto ar ženklesnio neigiamo poveikio nukentėjusiojo gyvenimui atmetimo atveju nebūtų realizuota nei kompensacinė atsakomybės funkcija, nukreipta į nukentėjusiojo interesų patenkinimą bei satisfakcijos jam suteikimą, nei būtų pasiekta prevencinė – auklėjamoji jos paskirtis kaltininko atžvilgiu.

Tačiau kone esminis argumentas, verčiantis susimąstyti, ar nederėtų atsisakyti neturtinės žalos „mažareikšmiškumo“ teorijos, yra neturtinės žalos sampratos ištyrimas per sąvokos „sveikata“ analizę. Esmė ta, kad Pasaulio sveikatos organizacija (*World Health Organization*) sveikatą apibrėžia kaip visišką asmens fizinę, socialinę ir dvasinę (psichinę) gerovę, o ne tik ligų bei defektų nebuvimą⁹¹. Iš esmės identiškas *sveikatos* suvokimas įtvirtintas ir LR Sveikatos sistemos įstatymo 2 str. 1 d., kurioje pažymima, jog sveikata – tai asmens ir visuomenės fizinė, dvasinė ir socialinė gerovė⁹². Tai reiškia, kad sveikatos sužalojimu reikėtų pripažinti bet kokią visiškos fizinės, psichinės ar socialinės gerovės praradimą, o tuo atveju, jei dėl neteisėtų kito subjekto veiksmų asmuo patiria, tarkim, emocinius išgyvenimus ar psichines kančias, savo esme patenkančias į neturtinės žalos kategoriją, konstatuotinas dvasinės sveikatos komponentės, nusakančios psichinę bei protinę žmogaus būties gerovę, subalansuotus nervų sistemos dirginimo ir slopinimo procesus ir pan., pažeidimas, kitaip tariant žala psichinei asmens sveikatai. Sekant

⁹¹ Pasaulio sveikatos organizacijos Konstitucija. [interaktyvus]. [Žiūrėta 2008 m. rugsėjo 1 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.searo.who.int/LinkFiles/About_SEARO_const.pdf>.

⁹² V.Ž., 1994, Nr. 63-1231.

tokia logika, galima teigti, kad sąvokos *žala sveikatai* ir *neturtinė žala* iš dalies sutampa savo turiniu, kadangi dvasinių išgyvenimų ar panašių negatyvių sąmonės jutimų (nepriklausomai nuo jų intensyvumo, laipsnio ir pobūdžio) patyrimas automatiškai reiškia asmens psichinės gerovės praradimą, o žalos asmens sveikatai kompensavimo klausimai, *inter alia* neturtinės žalos atlyginimo galimybė, yra aiškiai ir nedviprasmiškai įtvirtinti daugelyje civilinės teisės normų (Civilinio kodekso 6.250 str. 2 d., 6.283 str. ir kt.).

Vis dėlto, į pateiktus argumentus, kuriais siekiama pagrįsti būtinumą kompensuoti neturtinę žalą kiekvienu atveju, kai tik asmenį ištinka stresas, nemalonūs emociniai pojūčiai, negatyvūs psichiniai išgyvenimai, nepatogumai, net ir trumpalaikiai ar nežymūs, galima būtų atsikirsti ne tik aukščiau išdėstytais motyvais, bet ir apeliuojant į kitus svarbius momentus. Visų pirma, norėtųsi akcentuoti, kad daugelyje Vakarų Europos valstybių teisės sistemų (pavyzdžiui, Austrijos, Olandijos, Didžiosios Britanijos) jau pakankamai ilgą laiką ir pakankamai giliai laikomasi pozicijos, jog tuo atveju, jeigu dėl kito asmens neteisėtų veiksmų yra sukeliama psichikos sužalojimas, t.y. emocinės kančios ar išgyvenimai, jie gali būti kompensuojami tik konstatavus sunkią ar pakankamai rimtą psichikos ligą, pavyzdžiui, vienokius ar kitokius nervų sistemos sutrikimus, migreną, depresiją, psichozę, t.y. ženklų neteisėtų veiksmų poveikį asmens psichinei sveikatai ar papildomas sąlygas, tuo tarpu paprastas stresas, nemalonumas ar susierzinimas yra nepakankami piniginei kompensacijai gauti⁹³. Būtent todėl manytina, kad nors neturtinės žalos sampratos aiškinimas per sąvokos „sveikata“ turinį sudarančių elementų bei būsenų pažeidimą ir galėtų tapti rimtu teisiniu pagrindu tikėtis piniginių kompensacijų patyrus bet kokius psichinius išgyvenimus, o tuo pačiu ir galimybė plėsti neturtinės žalos instituto veikimo ribas Lietuvoje apskritai, tačiau toks pagrindimas būtų priimtinas nebent rimtų psichikos sutrikimų, reiškiančių psichinę ligą ar negalią, situacijose. Visais kitais atvejais, automatiškas dvasinių kančių bei išgyvenimų, vykstančių asmens psichikos plotmėje, prilyginimas sveikatos sužalojimui reikštų ne ką kitą, kaip pripažinimą, jog neturtinė žala turėtų būti kompensuojama iš esmės visais neteisėtų veiksmų padarymo atvejais, net ir nepaminėtais įstatymuose, kadangi neturtinė žala visuomet reikštų žalą asmens sveikatai, kurios kompensavimas imperatyviai numatytas CK 6.250 str. 2 d., 6.283

⁹³ ROGERS, išnaša 86, p. 5, 57.

str. bei kitose normose. Kitaip tariant, tokia praktika paprasčiausiai lemtų neturtinės žalos kompensavimo, kaip civilinių teisių gynimo būdo, išimtinumo paneigimą, neturtinės žalos atlyginimo visuotinio pripažinimą, kuriais vadovaujamosi singuliarinės teisės sistemos valstybėse. Be to, tokiu atveju nereikėtų svarstyti nei klausimų dėl neturtinės žalos kompensavimo ribų praplėtimo ar vertybių, nusipelnančių teisinės apsaugos neturtinės žalos instituto pagalba, atrankos, nei kitų problemų, kylančių bipoliarinėse teisės sistemose (įskaitant Lietuvą), susiduriančiose su neturtinės žalos atlyginimo situacijų apibrėžimo bei koregavimo problematika.

Kad ir koks reikšmingas bebūtų prevencinis – auklėjamasis atsakomybės už neturtinę žalą efektas subjekto, sukėlusio kad ir nežymius ar nesunkiai pašalinamus nepatogumus, atžvilgiu, vien tik šiuo pagrindu inicijuoti teismo procesą ir po to priteisti nukentėjusiajam simbolinio dydžio kompensaciją, būtų netikslinga. Viena vertus, satisfakcija tokius nepatogumus bei rūpesčius patyrusiam asmeniui, o tuo pačiu ir tam tikros neigiamos (neretai žymiai didesnę prevencinį poveikį turinčios) pasekmės kaltininkui įmanomos naudojant neturtinius pažeistų teisių gynimo metodus (pavyzdžiui, viešą neteisėtų veiksmų pripažinimą, įpareigojimą atlikti tam tikrus veiksmus ir pan.). Kita vertus, simbolių kompensacijų už tokius pat „simbolinius“ emocinius potyrius priteisimas yra netikslingas. Pažymėtina, kad, pavyzdžiui, Lenkijoje nukentėjusiajam pareiškus reikalavimą dėl simbolinio atlygio už neturtinę žalą bei teismui tokį reikalavimą patenkinus, vis tiek išsaugoma teisė vėl kreiptis į teismą dėl „realios“ neturtinės žalos atlyginimo, nebent konstatuojama, kad ta simbolinė kompensacija ir yra realiai patirtos skriaudos atlyginimas, tuo tarpu Ispanijos jurisprudencijoje simbolių sumų nukentėjusiesiems priteisimas apskritai draudžiamas, laikantis nuostatos, jog simbolinio atlygio reikalavimas paprasčiausiai reiškia neturtinės žalos nebuvimą (nepatyrimą), o neturtinės žalos kompensavimo instituto paskirtis yra spręsti realias problemas, o ne teikti moralinę satisfakciją ar tenkinti ambicijas⁹⁴.

Atsižvelgiant į visus aukščiau išsakytus argumentus, manytina, kad prioritetą vis dėlto, reikėtų teikti ne kiekybiniam, o *kokybiniam* neturtinės žalos instituto taikymo aspektui, o būtent kelio masiniam, „konvejeriniam“, piktnaudžiavimą teise skatinančiam, pagaliau – neprotingai teismą apkraunančiam reikalavimų dėl menkiausių nesklaidumų ir rūpesčių kompensavimo reiškinio bei tenkinimo

⁹⁴ ROGERS, išnaša 86, p. 210.

užkirtimui, juo labiau kad į tai orientuoja ir minėtos šiuolaikinės užsienio jurisprudencijos tendencijos.

Tokiu būdu ankstesniame darbo poskyryje pateiktą bendrąją teisinę neturtinės žalos definiciją būtų tikslinga šiek tiek pakoreguoti ir papildyti ją naujuoju akcentu: *neturtinė žala turėtų būti suvokiama kaip dėl neteisėtų veiksmų, nukreiptų į neturtines ar turtines vertybes, asmens patirtos fizinės ir dvasinės kančios, išgyvenimai, skausmai bei kiti negatyvūs ir pakankamai reikšmingi psichofiziniai (vidiniai) bei išoriniai neturtinio pobūdžio pasikeitimai ir padariniai, neturintys tikslaus materialaus (piniginio, turtinio, ekonominio) įvertinimo bei ekvivalento.*

1.1.4. Neturtinės žalos sąvoka: lyginamasis aspektas

Pirmiausia, įdomu pastebėti, kad 2000 m. priėmus Civilinį kodeksą, Lietuva tapo viena iš nedaugelio valstybių, kurių įstatymuose pateikiama neturtinės žalos sąvoka (neturtinės žalos legalinės definicijos aptinkamos, pavyzdžiui, Rusijos, Švedijos civiliniuose įstatymuose), nes dažniausiai kodifikuoti teisės aktai vengia definicijų, juose sunku rasti kokio nors konkretaus teisės instituto formalizuotą apibrėžimą, juo labiau, kuomet yra kalbama apie tokį pakankamai neapčiuopiamą ir sunkiai identifikuojamą bei vertinamą dalyką, kaip asmens išgyvenimai, fizinis skausmas, vidinis pasaulis. Galima būtų ilgai diskutuoti apie vieno ar kito teisinio fenomeno sąvokos pateikimo teisės aktuose tikslingumą ir būtinumą, tačiau manytina, kad mūsų teisės sistemos atveju, ypač atsižvelgiant į jau paliestą istorinį neturtinės žalos instituto atsiradimo bei vystymosi aspektą, o būtent ilgalaikį jo atmetimą ir naujumą nacionalinėje teisėje, įstatyminio apibrėžimo pateikimas laikytinas reikalingu ir sveikintinu dalyku, nes jis leidžia išvengti didesnių nagrinėjamos teisinės kategorijos suvokimo sunkumų, padeda vienodai ir teisingai vartoti sąvokas tiek norminiuose aktuose, tiek teismų praktikoje, tiek teisinėje ir visuomeninėje literatūroje apskritai, o tai tam tikra dalimi prisideda prie darnaus ir nuoseklaus civilinės teisės normų, *inter alia* reglamentuojančių neturtinės žalos institutą, įgyvendinimo, vieningo ir nuoseklaus pažeistų teisių gynimo, pagaliau, fundamentalių civilinės teisės principų realizavimo užtikrinimo.

Atkreiptinas dėmesys į tai, kad Civiliniame kodekse pateikiama neturtinės žalos samprata iš tikrųjų perteikia ne tik iki šiol negausios postsovietinės Lietuvos teismų

praktikos ir doktrinos suformuotą supratimą apie nematerialią žalą, tačiau daugiau ar mažiau perima ir Vakarų Europos valstybių, turinčių žymiai gilesnes šio instituto teisinio reglamentavimo bei praktinio įgyvendinimo tradicijas, patirtį, jų teisės moksle bei teisės taikymo praktikoje diegiamą neturtinės žalos aiškinimą.

Antra, reikėtų pažymėti, kad užsienio valstybių civiliniuose įstatymuose neturtinė žala yra apibrėžiama labai įvairiai, ir pagal įvairiose teisės sistemose vartojamą neturtinės žalos apibūdinimą, gali būtų išskirti keletą jų grupių:

a) Valstybes, kurių įstatymuose apskritai nepateikiama jokia definicija (pavyzdžiui, Didžioji Britanija) arba pateikiamas itin lakoniškas nematerialios žalos apibrėžimas negatyviaja prasme, neturtinę žalą apibūdinant kaip priešingą turtinei žalai kategoriją (pavyzdžiui, Vokietija, Belgija)⁹⁵;

b) Valstybes, kuriose neturtinė žala apibūdinama neigiamų padarinių, nesusijusių su turto sumažėjimu, pagrindu (pavyzdžiui, Austrija, Olandija);

c) Valstybes, kuriose neturtinės žalos sąvokoje akcentuojamas subjektyvusis jos pobūdis (pavyzdžiui, Italija)⁹⁶;

d) Valstybes, kuriose neturtinė žala apibrėžiama pozityviaja prasme, pateikiant jos turinį galinčių sudaryti neigiamų nematerialių pasireiškimų sąrašą (pavyzdžiui, Lietuva, Rusija, Latvija).

Kita vertus, net ir nesant civiliniame įstatyme platesnio nematerialios žalos apibūdinimo, pozityviają - turiningąją jos definiciją, be jokios abejonės, visuomet galima rasti teismų praktikoje bei teisės doktrinoje.

Trečia, daugumos valstybių civilinėje teisėje vartojama būtent *neturtinės* žalos, o ne *moralinės* žalos sąvoka. Tiesa, kaip jau buvo minėta, pastarąją kategoriją yra operuojama Rusijos, Kanados Kvebeko provincijos, Graikijos civiliniuose kodeksuose, nors nepaisant skirtingos terminijos, ja apibūdinami teisiniai reiškiniai savo turiniu iš esmės yra labai panašūs. Pavyzdžiui, *Rusijos Civilinis kodeksas*⁹⁷ panašiai, kaip ir Lietuvos, moralinę žalą apibrėžia, kaip fizines ir dvasines kančias, kurios atsiranda pažeidus piliečio asmenines neturtines teises arba kėsinantį į kitas

⁹⁵ Pavyzdžiui, Vokietijos Civiliniame kodekse nemateriali žala (*immaterieller Schaden*) paprasčiausiai apibūdinama kaip žala, kuri nėra turtinė, o teisės doktrinoje ji vadinama žala, kuri nepasireiškia, kaip turto sumažėjimas; Žr. Vokietijos Civilinis kodeksas. [interaktyvus]. [Žiūrėta 2008 m. rugsėjo 1 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.gesetze-im-internet.de/englisch_bgb/englisch_bgb.html>.

⁹⁶ Pavyzdžiui, Italijos Civiliniame kodekse nurodoma, jog neturtinė žala apima asmens subjektyvų fizinį skausmą ir dvasinius išgyvenimus. Žr. Italijos Civilinis kodeksas. [interaktyvus]. [Žiūrėta 2008 m. rugsėjo 1 d.]. Prieiga per internetą: <www.unicam.it/ssdici/codice.html>.

⁹⁷ Rusijos Federacijos Civilinis kodeksas. [interaktyvus]. [Žiūrėta 2008 m. rugsėjo 1 d.]. Prieiga per internetą: <www.cis-legal-reform.org/civil-code/russia/gkrf-1-rus.htm>.

nematerialias gėrybes, taip pat kitais įstatymo numatytais atvejais. Teismai⁹⁸ ją aiškina dar plačiau, detalizuodami neteisėto pasikėsimo objektų ir moralinės žalos pasireiškimo formų sąrašą: moralinė žala apima dvasines ar fizines kančias, sukeltas veiksmų ar neveikimo, kuriais kėsiamasi į žmogui nuo gimimo priklausančias ar įstatymo suteiktas nematerialias vertybes (gyvybę, sveikatą, orumą, dalykinę reputaciją, privataus gyvenimo neliečiamumą, asmeninę ir šeimos paslaptį ir pan.) arba kuriais pažeidžiamos jo asmeninės neturtinės teisės (teisė naudotis vardu, autorystės teisė), arba kurie pažeidžia turtines piliečio teises; moralinė žala pasireiškia dvasiniais išgyvenimais dėl giminaičių netekimo, negalėjimo tęsti aktyvaus visuomeninio gyvenimo, darbo netekimo, šeimos arba gydytojo paslapties atskleidimo, tikrovės neatitinkančių žinių, piliečių orumą arba dalykinę reputaciją žeminančių duomenų paskleidimo, laikinų kokių nors teisių ribojimo arba atėmimo, fizinio skausmo, susijusio su suluošinimu arba kitokiu sveikatos sužalojimu, arba dėl dvasinių išgyvenimų sukeltos ligos.

Panašiai ir kontinentinės teisės valstybėse, pavyzdžiui, *Vokietijoje*, kalbant apie nematerialinę arba neturtinę žalą (*Nichtvermoegenschaden*) yra turima omenyje žala, atsiradusi pažeidus tam tikras asmenines vertybes ir jausmus, o būtent žala, kompensuojama sužalojus asmens sveikatą, pažeidus laisvę, seksualinį neliečiamumą, sugadinus atostogas, o taip pat pasikėsinus į tam tikras asmenybės teises⁹⁹, nors, kaip jau buvo minėta, pačiame Civiliniame kodekse yra pateikiamas pakankamai lakoniškas nematerialios žalos, tiesiog kaip žalos, kuri nėra turtinė, apibūdinimas. Pažymėtina, kad pakankamai lėtą neturtinės žalos instituto, o tuo pačiu ir jo sampratos, vystymąsi *Vokietijoje* sąlygojo romėnų teisės, nespėjusios sukonstruoti išbaigto neturtinės žalos atlyginimo mechanizmo, vyravimas, t.y. senoji romėnų teisės tradicija, kuri iki paskutiniųjų laikėsi įstatymo raidės, žalą aiškindama išskirtinai, kaip ekonominę, piniginę. *Vokietijos* teisėje buvo vadovautasi gana primityviais, mūsų akimis žvelgiant, argumentais, kad laisvas žmogaus kūnas negali būti įkainotas (tarsi neturtinės žalos atlyginimui būtų būtinas objektyvus žmogaus kūno įvertinimas, o ne žalos, susijusios su tam tikro žmogaus kūno organo netekimu, kompensavimas).

⁹⁸ Постановление Пленума Верховного Суда Российской Федерации от 20 декабря 1994 года № 10 „О некоторых вопросах применения законодательства о компенсации морального вреда. [interaktyvus]. [Žiūrėta 2008 m. rugsėjo 1 d.]. Prieiga per internetą: <http://vsrf.ru/vscourt_detale.php?id=923>.

⁹⁹ ЭРДЕЛЕВСКИЙ, А. Компенсация морального вреда в Германии. *Законность*. 1997, № 7. p. 44-50.

Vokietijos teisės mokslo atstovai visiškai ignoravo ir tą aplinkybę, kad greta jų darbo su romėnų teisės šaltiniais, tautinė teisinė savimonė vis dėlto reiškė vis stiprėjančią nepakantumą ir reikalavo piniginio atlyginimo už skausmą, už „laisvo kūno“ kančias. Nuo seno tautinės teisinės savimonės vystytas taip vadinamų „skriaudos pinigų“ arba atlyginimo už skausmą bei kančias institutas – *Schmerzensgeld* - kaip tik ir tapo neturtinės žalos instituto Vokietijos teisėje pagrindu: pamažu nukentėjusieji įgijo teisę į žalos, nesusijusios su turiniais praradimais, kompensavimą, esant kūno sužalojimui, neteisėtam laisvės atėmimui, pasikėsinimui į moters garbę, t.y. tam tikrais įsakmiai įstatymo numatytais atvejais¹⁰⁰. Šiuolaikinėje teisinėje plotmėje *Schmerzensgeld* yra pakankamai plati sąvoka, apimanti tokias žalos (jau pripažįstamas ir Lietuvos teisės sistemoje) pasireiškimo formas, kaip skausmas ir kančios, galimybių bei gyvenimo džiaugsmo praradimą, subjurojimą, gyvenimo lūkesčių netekimą ir t.t. – šios subkategorijos išskiriamos teisinėje literatūroje, o teismai jas turi omenyje nustatydami kompensacijos už neturtinę žalą dydį¹⁰¹.

Vokiečių teisės doktrinoje ilgainiui įsitvirtino ir kita sąvoka – *Persoenlicheit*, savo esme labai artima bendrojoje teisinėje tradicijoje sutinkamai *privacy* kategorijai, dėl ko teismų praktikoje susiformavo bei išsivystė specifinės deliktų kategorijos, leidžiančios neturtinės žalos atlyginimą teisės į vienatvę pažeidimo, asmeninio pobūdžio faktų atskleidimo, žmogaus apkalbėjimo bei sumenkinimo visuomenės akyse, vardo ir atvaizdo panaudojimo ir panašiais individo identitetą bei privatumą liečiančiais atvejais, tiesiogiai nepaminėtais civiliniame įstatyme, tačiau teismų pripažintais reikalaujančiais didesnės, nei mano įstatymų leidėjas, teisinės apsaugos¹⁰². Kita vertus, skirtingai nuo anglo-amerikiečių deliktų teisės, labai aiškiai ir griežtai apibrėžiančios tas teisės pažeidimų privataus gyvenimo sferoje rūšis, už kurias galimas neturtinės žalos atlyginimas, tiek vokiečių pozityvioji teisė, tiek ir praktika neapsiriboja aukščiau paminėtais deliktais, ir teismas savo nuožiūra jau iš esmės už bet kokį įsiskverbimą į *Personlicheit* sritį gali priteisti piniginę kompensaciją.

¹⁰⁰ БЕЛЯЦКИН, išnaša 1. p. 24-25.

¹⁰¹ MARKSEINIS, B.S.; UNBERATH, H. *The German Law of Torts. A Comparative Treatise*. Oxford and Portland, Oregon, 2002. p. 915.

¹⁰² Žr. plačiau, pavyzdžiui, MARKESINIS, B.; COESTER, M.; ALPA, G.; ULLSTEIN, A. *Compensation for Personal Injury in English, German and Italian Law. A Comparative Outline*. Cambridge, 2005, p. 59-62.

Nors Prancūzijos civiliniuose įstatymuose¹⁰³ neturtinės žalos definicija nėra pateikiama, tačiau teisės literatūroje ir teismų praktikoje yra išskiriami: neturtinė žala (*dommage moral*), atsirandanti pažeidus asmens garbę, privataus gyvenimo neliečiamybę ar kitas asmenines neturtines teises, taip pat apimanti skausmą, patiriamą dėl artimojo mirties; bei nematerialinė žala (*dommaqus immateriels*), kurią sudaro fizinės kančios, estetinė žala bei malonumų, gyvenimo džiaugsmo (galimybės sportuoti, užsiimti menu ir pan.) praradimas¹⁰⁴.

Gretai šių kategorijų, teisinėje literatūroje, o tai pat ir teismų praktikoje yra išskiriamos ir laikinų nepatogumų kompensacijos, priteisiamos iš esmės tik už tam tikrą laiką jaučiamą fizinį skausmą, esant pakankamai greitam pasveikimui ar aiškiam sveikatos sugrąžinimo terminui, bei taip vadinamos nuolatinės kompensacijos, jeigu paaiškėja, kad nukentėjusiojo sveikatos būklė negali būti stabilizuota, ir jis niekada visiškai neatsigaus. Pastarosiose situacijose nukentėjusysis turi teisę ne tik į bet kokių kasdienio gyvenimo nepatogumų kompensavimą, kaip ir pirmuoju atveju, bet taip pat į piniginių atlygį už: 1) fiziologinę žalą (*le prejudice physiologique*) - fizinių, psichologinių ir intelektinių funkcijų pažeidimą; 2) estetinę žalą (*le prejudice esthetique*), paprastai priteisiamą nudegimų atvejais, išlikus randams ir pan.; 3) seksualinę žalą (*le prejudice sexuel*), kompensuojamą esant seksualinių bei reprodukcinų funkcijų pažeidimui; 4) gyvenimo džiaugsmo praradimą (*le prejudice d'agrement*), kuomet asmuo netenka galimybės naudotis ir mėgautis įprastais malonumais – vaikščioti, skaityti, sportuoti ir pan. Pažymėtina, kad toks nematerialios žalos rūšių ir kompensacijų už jas, ypač papildomų, išskyrimas yra kritikuojamas teisės moksle, kaip nepagrįstas ir netikslingas, iš esmės esant pakankamam tik vientisam atlygiui už psichofizinę žalą supratimui, bet ne skaidymui bei gradavimui¹⁰⁵.

Reikėtų atkreipti dėmesį į tai, kad vis dėlto, neturtinės žalos samprata Prancūzijos teismų praktikoje iš esmės nesutampa su neturtinės žalos samprata daugelyje kitų Vakarų Europos valstybių, taip pat ir Lietuvoje, tuo aspektu, jog Prancūzijoje jau pats savaime vienokių ar kitokių neturtinių teisių ir gėrybių pažeidimas laikomas neturtine žala, tuo tarpu tiek Lietuvoje, tiek kitose jurisdikcijose neturtinė žala suvokiama kaip

¹⁰³ Prancūzijos Civilinis kodeksas. [interaktyvus]. [Žiūrėta 2008 m. rugsėjo 1 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.lexinter.net/ENGLISH/civil_code.htm>.

¹⁰⁴ RUDZINSKAS, išnaša 50. p. 71.

¹⁰⁵ ROGERS, išnaša 86, p. 92-93.

išgyvenimai, patiriami dėl neturtinių, o kartais ir turtinių teisių bei interesų pažeidimo. Šis iš pirmo žvilgsnio į akis nekrentantis skirtumas vis dėlto turi esminę reikšmę, kadangi, kaip matyti, „prancūziškasis“ neturtinės žalos atlyginimo modelis nekelia klausimo dėl kompensavimo galimumo/negalimumo priklausomai nuo kančių patyrimo ar nepatyrimo¹⁰⁶.

Belgijos teisės doktrinoje yra vengiama vartoti turtinės (*pecuniary*) ir neturtinės (*non-pecuniary*) žalos sąvokas, ir žymiai populiariesni terminai žalai yra ekonominės (*patrimonial*) ir neekonominės (*non-patrimonial*) arba moralinės (*moral*) ir materialinės (*material*) žalos deferenciacijos vardikliai. Paprastai skirtumas tarp visų šių lingvistinių apibrėžimų nėra daromas, ir jie vartojami kaip sinonimai, nors ir sutinkama, kad nesusipratimų bei neaiškumų šioje srityje būtų galima išvengti, jeigu būtų naudojama bei įstatyme pateikiama vienintelė nekvestionuotina žalos, įskaitant neturtinę, definicija¹⁰⁷. Įdomu tai, kad asmens patirta žala Belgijoje gali pretenduoti vadintis neturtine žala ir būti kompensuojama tik tuo atveju, jeigu yra patenkinamos visos trys teisės doktrinos išvystytos sąlygos: 1) nemateriali žala turi būti tikra, reali, akivaizdi (*certain*) – žalos buvimo tikėtinumą turi būti tokio laipsnio, kad teisėjui neliktų jokių rimtesnių abejonų šiuo klausimu, net jeigu ir išlieka teorinė žalos nebuvimo tikimybė; 2) žala turi būti asmeninė (*personal*) – šiuo atveju svarbu daryti skirtumą tarp situacijų, kuomet neturtinę žalą patiria tretieji asmenys, kaip netiesioginiai nukentėjusieji, dėl kitam asmeniui padaryto pažeidimo bei jo jaučiamų kančių, bei situacijų, kuomet neturtinė žala betarpiškai atsiranda asmens, kuriam buvo neteisėtai atimta gyvybė, artimiesiems; 3) neturtinė žala turi būti legitimi, teisėta, paremta įstatymais (*legitimate*) – atsiradusi pažeidus teisėtą interesą.

Italijos teisės doktrinoje, kalbant apie nematerialią žalą (*danno non-patrimoniale*), yra operuojama keliais terminais: *danno biologico* kategorija, skirta žalai, padarytai asmens psichofiziniam neliečiamumui bei vientisumui apibūdinti, kuri ir iš esmės yra tapati žalos asmens sveikatai (*danno alla salute*) sąvokai¹⁰⁸ bei nukreipta į bet kokių neturtinių sunkumų, nepatogumų ir neigiamų padarinių, atsiradusių dėl pakenkimo asmens sveikatai, kompensavimą; bei *danno morale* kategorija, apimančia asmens patiriamą skausmą, kančias bei išgyvenimus, susijusius su pažeidimu (sveikatos

¹⁰⁶ ЭРДЕЛЕВСКИЙ, А.М. *Компенсация морального вреда. Анализ законодательства и судебной практики*. Москва, 2000, p. 13-14.

¹⁰⁷ ROGERS, išnaša 86, p. 29.

¹⁰⁸ ALPA, G. Personal Injury. Features of the Italian Legal System. In *European Tort Law. Eastern and Western Perspectives*. p. 170.

sutrikdymu, defamacija, privatumo, vardo, atvaizdo pažeidimu ir pan.), t.y. išimtinai vidinę individo sferą, ir paprastai preziumuojama esant netgi tuo atveju, jeigu sunku identifikuoti kokius nors aiškesnius išorinius jos buvimo požymius¹⁰⁹.

Ispanijos jurisprudencijoje, kaip ir daugelyje aukščiau paminėtų teisės sistemų, taip pat „mėgstamas“ neturtinių praradimų klasifikavimas, ir čia išskirtini trys pogrupiai: 1) biologinė žala arba psichologinė ar psichofizinė žala, kuri gali būti įvertinta medicininio požiūriu ir kurios kompensavimas visiems asmenims turi būti vienodas; 2) specifiniai asmeniniai praradimai – estetinė, seksualinė žala, galimybių bei gyvenimo džiaugsmo praradimas, ypatingas skausmas ir pan., kurie negali būti įvertinti medicininio aspektu, tačiau gali būti apibūdinti medicinine terminologija; 3) neturtinė žala, apimanti dvasinius išgyvenimus, skausmą, nerimą, liūdesį ir pan., kurie apskritai negali būti nei įvertinti, nei apibūdinti medicininio požiūriu. Ispanijos teismai kompensuoja visas šias žalos rūšis, jungdami jas į bendrą neturtinės žalos (*dano moral*) sąvoką¹¹⁰.

Anglo-saksų teisinės sistemos valstybių teisėje yra sunkoka rasti vienodą prasminę ir lingvistinę neturtinės žalos instituto išraišką, ką iš dalies lemia precedentinės teisės kazuistika, nors Didžioji Britanija buvo pirmoji valstybė, kuri žymiai ankščiau negu kitos, suvokė neturtinės žalos atlyginimo principo svarbą, įpynė jį į savo teisės sistemą, išvystydama esminius romėnų teisės demokratinius postulatus šioje srityje. Anglijos teisėje vadovaujamosi nuostata, kad bet kokia žala, jeigu tik ji yra reali ir rimta, turi būti atlyginta, nepriklausomai nuo to, ar ta žala padaryta neteisėtais veiksmais, ar sutarties pažeidimu. XIX amžiaus pabaigoje buvo įdiegta nauja, jau kiek ankščiau paminėta deliktų rūšis, pažeidžianti privatumo (*privacy*) sferą, kurios funkcija susiveda į asmenybės neliečiamumo ir viso to, kas padeda žmogui išsaugoti save, kaip individualybę, apsaugą nuo teisės į vienatvę pažeidimo, įsibrovimo į asmeninį gyvenimą, faktų, glaudžiai susijusių su asmeniu ar jo artimaisiais, pavišimo, asmens vardo pasisavinimo ar išvaizdos panaudojimo siekiant naudoti, taip pat informacijos, paniekinančios asmenį, paskleidimo ir pan.

Vis dėlto, anglosaksų teisinės tradicijos valstybių doktrinoje neturtinė žala yra apibrėžiama kaip asmens patirtas fizinis ir dvasinis skausmas, dvasiniai išgyvenimai, nepataisomi veido ir kitų kūno dalių defektai, galimybės aktyviai dalyvauti

¹⁰⁹ MARKESNIS, išnaša 102. p. 83-94.

¹¹⁰ ЭРДЕЛЕВСКИЙ, išnaša 106. p. 270.

visuomenės gyvenime, gyvenimo džiaugsmo praradimas ir t.t.¹¹¹, o teismų praktika šią definiciją detalizuoja, atskleisdama daugybę jos aspektų ir niuansų. Anglijos, o taip pat ir JAV moksle galima aptikti aibę neturtinės žalos klasifikavimo, nukreipto į kompensacinio proceso palengvinimą, modelių.

Pavyzdžiui, kalbant apie neturtinę žalą, vartojamos tokios sąvokos, kaip psichinė žala, reiškianti fizines ir psichines kančias (*psychological injury*), psichiatrinė žala (*psychiatric injury*), nervinis šokas (*nervous shock*), paprastas šokas, paprastas sukrėtimas (*ordinary shock*). Ši pakankamai paini terminologinė įvairovė nereiškia skirtingų mokslinių nuomonių dėl lingvistiškai ar moksliskai teisingesnio bei taisyklingesnio termino taikymo būtinumo, bet paprasčiausiai parodo skirtingą prievolių, kylančių dėl žalos padarymo, teisinį reguliavimą: "priklausomai nuo delikto rūšies ir kaltės formos neturtinės žalos atlyginimas įgyja skirtingą teisinę reikšmę ir tikslą, o būtent esant neatsargumui - kompensacinę funkciją, esant tyčiai - kompensacinę - baudinę funkciją"¹¹². Pakankamai įvairiaspalvė terminija neatspindi ir medicininių aspektų, tačiau gali būti laikoma pakankamai patogia atribojant ieškinius dėl tyčia padarytos žalos atlyginimo nuo ieškinių dėl neatsargiai padarytos žalos atlyginimo ar ieškinių dėl sutarties pažeidimu padarytos žalos atlyginimo. Pavyzdžiui, sąvoka *nervinis šokas* vartojama norint apibūdinti ieškinį dėl neatsargaus delikto padaryto dvasinio sužalojimo.

Bendrosios teisės doktrinoje pateikiamas ir kiek kitoks neturtinės žalos subkategorijų katalogas, talpinantis savyje moralinę žalą (*moral damages*), fizinį skausmą (*physical pain*), psichologinę žalą (*psychological damage*), estetinę žalą (*aesthetic damage*), seksualinę žalą (*sexual damage*), malonumų bei gyvenimo džiaugsmo praradimą (*loss of pleasure and delight*) bei papildomą žalą, kaip jauno nukentėjusiojo amžiaus pasekmė (*extra damage as a result of the victims's young age*)¹¹³.

Vis dėlto, manytina, logiškiausias ir bent kiek aiškesnis kontinentinei teisei sąmonei tampa paskutinių metų jurisprudencijoje itin plačiai gvildenamas trijų neturtinės žalos elementų - skausmo (*pain*), kaip tam tikro nervų ar smegenų efekto, paprastai nedelsiant jaučiamo ir betarpiškai susijusio su asmens kūno būkle; išgyvenimų (*sufferings*) bei gyvenimo džiaugsmo (malonumų, lūkesčių) praradimo

¹¹¹ MIKELĖNIENĖ, išnaša 35. p. 4.

¹¹² Ten pat.

¹¹³ Žr. išnašą 106.

(*loss of amenity*) – išskyrimas. Be šių kategorijų, priklausomai nuo konkrečios situacijos specifikos, prie neturtinės žalos plačiaja prasme priskiriami fiziniai nepatogumai (*physical inconvenience and discomfort*), socialinė diskreditacija arba reputacijos praradimas (*social discredit*), atsirandantys asmens garbės ir orumo pažeidimo, neteisėto nuteisimo ir įkalinimo atvejais, psichinis sutrikimas (*mental distress*), kaip asmens jausmų įžeidimo išraiška, sutinkama dažniausiai šeimos teisiniuose santykiuose ar vėlgi, asmens garbės ir orumo paniekimo situacijose, pagaliau – šeimos ryšių praradimas (*loss of society of relatives*).

Pažymėtina, kad tokios klasifikacijos dažniausiai tebelieka tik teoriniame lygmenyje, tuo tarpu teismai, sprenddami reikalavimą dėl neturtinės žalos atlyginimo ir priteisdami kompensaciją, jos dydžio kiekvienai iš šių sub-kategorijų nediferencijuoja¹¹⁴.

Taigi, apibendrinus įvairiose užsienio teisės sistemose puoselėjamą neturtinės žalos sąvoką, vartojamus šio teisinio fenomeno apibrėžimus ir turinį, kuris talpinamas į neturtinės žalos kategoriją, galima konstatuoti, kad nors šį teisinį fenomeną apimančių kančių atvejų laipsnis, apimtis, įstatyminio detalizavimo mastas, lingvistinis pavidalas bei kiti aspektai vienaip ar kitaip skiriasi, tačiau daugiau ar mažiau sutinkama, kad *neturtinė žala - tai tam tikri (didesni ar mažesni) jokio turtinio (ekonominio) elemento savyje netalpinantys neigiami asmens psichofiziologiniai pakitimai, destruktiviai veikiantys jo fizinę ir dvasinę savijautą* (nemalonūs kūno pokyčiai, sujauktos emocijos, elgesio pakitimai, nerviniai tikai, sutrikusios psichikos funkcijos) *bei negatyvūs santykio su aplinka pokyčiai* (galimybių, gyvenimo džiaugsmo praradimai), atsirandantys pažeidus atitinkamas turtines ir/ar asmenines neturtines vertybes. Pažymėtina, kad ir lyginamąjį Europos šalių neturtinės žalos instituto, *inter alia* sampratos aiškinimo tyrimą atlikusių bei instituto unifikavimo galimybių ieškančių mokslininkų, o tuo pačiu ir Europos deliktų teisės principų kūrėjų bei komentatorių, neturtinė žala apibrėžiama iš esmės panašiai, t.y. per „anti-ekonominę“ prizmę, tik žymiai bendriau ir universaliau - kaip praradimai, kurie nėra žala asmens turtui, materialiai gerovei, pajamoms ar kitoms turtinėms vertybėms ir kurie dėl to negali būti apskaičiuojami objektyviais finansiniais rinkos būdais¹¹⁵.

¹¹⁴ Plačiau žr. pavyzdžiui, ALLEN, D. *Damages in Tort*. London, 2000, p. 244; taip pat *McGregor on Damages*. London, 2003. p. 53-59.

¹¹⁵ Žr. plačiau *Principles of European Tort Law. Text and Commentary*. European Group on Tort Law. Wien NewYork: Springer, 2005, p. 27-28. taip pat žr. ЭРДЕЛЕВСКИЙ, išnaša 106, p. 246.

1.2. SKIRSNIS. NETURTINĖS ŽALOS INSTITUTO PRIGIMTIES SUVOKIMO PROBLEMATIKA: FUNKCIJOS

Kaip žinia, šiuolaikinės teisinės atsakomybės priemonės daugiausia yra nukreipiamos ne tiek į formalų teisę paneigusio asmens nubaudimą, kiek į tai, kad būtų užtikrintas pažeistas visuomenės interesas bei atkurti neteisėtu elgesiu pažeisti visuomeniniai santykiai¹¹⁶. Šiuo atveju teisinė atsakomybė įgyvendina teisės atkuriamąją arba kompensacinę funkciją, kuri - visą dėmesį sutelkdama į betarpišką žalos pašalinimą, pažeistų teisių atkūrimą, prievartinį pareigų įvykdymą, neteisėtos būsenos pašalinimą, vaidina kone esminį vaidmenį kalbant apie civilinę teisinę atsakomybę. Fundamentali tokios turtinės atsakomybės paskirtis - kompensuoti patirtus nuostolius, t.y. vietoj vienos prarastos vertybės pasiūlyti jos ekvivalentą, gražinant nukentėjusį asmenį į padėtį, buvusią iki teisės pažeidimo padarymo.

Kita vertus, turint omenyje šiuolaikinėje teisinėje plotmėje blankstančią viešąją ir privatinę teisę skiriančią ribą, kompensacinės ir nubaudimo (represinės) teisinės atsakomybės funkcijų tarpusavio santykis tampa viena sudėtingiausių teisės teorijos mokslo problemų. Teisės doktrinoje teigiama, kad sprendžiant šį santykį, turėtų būti vadovaujamosi nuostata, jog tais atvejais, kai pilietinėje visuomenėje teisės pažeidimas padaro žalą asmens teisėms, pirmaeile užduotimi turėtų būti pažeistų teisių atkūrimas, žalos atlyginimas teisės pažeidėjo sąskaita, o tai savo ruožtu leidžia kalbėti apie prioritetinį kompensacinės funkcijos vaidmenį¹¹⁷.

Vis dėlto, kalbant apie civilinę teisinę atsakomybę už asmeniui padarytą neturtinę žalą, kompensacinės ir nubaudimo funkcijų tarpusavio santykio problematika, o taip pat šių teisinės atsakomybės funkcijų ryšys su prevencine bei auklėjamąja paskirtimi tampa pakankamai opiu diskursiniu klausimu. Ko gero, "dėl objektų, už kurių pažeidimą gali būti reikalaujama neturtinės žalos atlyginimo, specifikos, jų turtinės vertės neturėjimo"¹¹⁸, tiek teisės doktrinoje, tiek teismų praktikoje ilgą laiką nebuvo bendros nuomonės, kokių tikslų apskritai turi būti siekiama neturtinės žalos kompensavimu.

¹¹⁶ VAIŠVILA, A. *Teisės teorija*. Vilnius, 2000. p. 357.

¹¹⁷ LASTAUSKIENĖ, G. Požiūrio į teisinę atsakomybę paieška. *Jurisprudencija*. 2001, T. 19 (11). p. 173.

¹¹⁸ MIZARAS, išnaša 90, p. 126.

Viena vertus, pasisakoma už *kompensacinės civilinės atsakomybės funkcijos* siekimą, pabrėžiant, kad asmens patirto fizinio skausmo ar emocinių kančių atlyginimas turėtų būti traktuojamas kaip kompensacija už patirtus išgyvenimus bei nematerialius praradimus, t.y. neturtinės žalos atlyginimas turi tarnauti nukentėjusiojo satisfakcijai¹¹⁹. Kita vertus, egzistuoja ir oponuojantis požiūris, kurio šalininkai įrodinėja neturtinės žalos atlyginimą esant paprasčiausia baudine sankcija, kurios funkcija yra ne kompensuoti nukentėjusiojo dvasines ar fizines kančias, bet *nubausti* žalą padariusį asmenį. Istoriniu aspektu tokiai pozicijai įtakos turėjo neturtinės žalos instituto ištakos, o būtent neturtinės žalos susiejimo su bauda (bausme) idėja, vyravusi iš esmės iki pat XXI amžiaus pradžios¹²⁰. Pastarąja idėja buvo persmelktas ir 1964 m. Lietuvos Civilinis kodeksas bei kiti civiliniai įstatymai, kuriuose ilgą laiką buvo nustatytos tvirtos piniginės sumos, kaip dvasinių bei fizinių kančių kompensacijos ribos, kurios būdamos iš anksto žinomomis (potencialiam kaltininkui, žalą padariusiam asmeniui, pagaliau – teismui), galėjo sudaryti labiau baudinės - represinės, skiriamąją ribą tarp civilinės ir baudžiamosios teisės trinančios, negu kompensacinės sankcijos vaizdą, o taip pat sunkiai galėjo įgyvendinti prevencinę - auklėjamąją civilinės atsakomybės funkciją. Šiuolaikinėje jurisprudencijoje baudinę neturtinės žalos kompensavimo paskirtį galima būtų aiškinti per pačią neturtinės žalos esmę: kadangi nematerialių, dažniausiai vidinį žmogaus pasaulį liečiančių praradimų apskritai neįmanoma kaip nors objektyviai įvertinti ar apskaičiuoti, ir nukentėjusiajam priteisiamas atlyginimas niekada nebus pajėgus pilnai kompensuoti jo patirtą skausmą, todėl visas neturtinės žalos kompensavimo institutas, kaip toks, yra tiesiog baudinė sankcija, nukreipta prieš akivaizdžią žalą padariusį asmenį.

Vis dėlto, pritarti pastarajam požiūriui, ypač dabartinio tiek nacionalinio, tiek tarptautinio teisinio civilinės atsakomybės teisinių santykių reguliavimo kontekste, būtų neteisinga: jį paprasčiausiai „sugriauna“ jau vien ta aplinkybė, kad „įstatyme yra vartojama sąvoka „neturtinė žala“, o tai reiškia, kad yra kalbama apie civilinę atsakomybę nuostolių atlyginimo forma, o ne baudos forma, todėl priteisiama pinigų suma laikytina ne bauda, o pinigine kompensacija už dvasinius ir fizinius

¹¹⁹ Žr., pavyzdžiui, Europos deliktų teisės grupės parengtų Europos deliktų teisės principų (*Principles of European Tort Law*; toliau - PETL) 10:101 str. [interaktyvus]. [Žiūrėta 2008 m. rugsėjo 1 d.]. Prieiga per internetą: <www.egtl.org> .

¹²⁰ Plačiau apie neturtinės žalos atlyginimo paskirties istorinę evoliuciją ir transformaciją nuo baudos iki kompensacijos žr. dr. S.Cirčiau daktaro disertacijoje „Šiuolaikinė neturtinės žalos, kaip civilinių teisių gynimo būdo, koncepcija, išnaša 10.

praradimus“¹²¹. Neturtinės žalos atlyginimo, kaip baudos, koncepcijos oponentai, pabrėždami jos ydingumą, atkreipia dėmesį į tai, kad taikant prioritetą kaltininkui nubausti, o ne nukentėjusiojo fiziniams ir dvasiniams išgyvenimams kompensuoti, kaip tik ir yra nusižengiama civilinės atsakomybės prigimčiai ir esmei. Pagaliau, sąmoningas šiuo metu galiojančio Civilinio kodekso atsisakymas nuo konkrečių (minimalių/maksimalių) piniginių atlygio už nematerialią skriaudą rėmų apibrėžimo, suteikiant plačią erdvę laisva nuožiūra veikiančiam teismui, atsižvelgiant į konkrečios situacijos aplinkybes, nustatyti adekvačią ir konkretaus nukentėjusiojo atžvilgiu teisingą piniginę satisfakciją, tik dar labiau išryškina įstatymų leidėjo pritarimą kompensaciniam atsakomybės už neturtinę žalą tikslui.

Tokiu būdu galima teigti, kad pakankamai archaiško neturtinės žalos, kaip baudos, instituto prasmės suvokimo reikėtų atsisakyti, pripažįstant neturtinės žalos atlyginime užprogramuotą idėją materialių priemonių pagalba sušvelninti nukentėjusiojo patirtus išgyvenimus ir kančias, visiškai ar iš dalies pašalinti neigiamas neteisėtų veiksmų pasekmes, suteikti galimybę nuskriaustajam nukreipti gautas pinigines lėšas į vienokį ar kitokį moralinį ar materialinį pasitenkinimą, teigiamas emocijas galinčius atnešti dalykus, o esant galimybei netgi pakeisti prarastą vertybę kita, t.y. vienokia ar kitokia kompensacine forma teigiamai paveikti nukentėjusiojo psichinę bei fizinę būseną. Kaip rodo lyginamasis šiuolaikinių neturtinės žalos atlyginimo, kaip civilinių teisių gynimo būdo, taikymo užsienio teisės sistemose tendencijų tyrimas, neturtinę žalą padariusio asmens nubaudimo koncepcijos ar bent jau dominuojančio jos vaidmens yra atsisakoma, ir absoliučioje daugumoje Europos valstybių baudinis atsakomybės efektas tam tikru, tačiau toli gražu nedominuojančiu laipsniu ir tik itin siaura apimtimi gali pasireikšti ir būti pateisintas nebent išimtiniais atvejais – tose situacijose, kuomet yra kalbama apie tyčinį žalos pačioms fundamentaliausioms asmeninėms vertybėms (sveikatai, gyvybei) padarymą, o taip pat apie itin grubų ir turtinės naudos siekimu pagrįstą asmens privatumo, garbės ir orumo paniekimą¹²². Didesnė reikšmė baudiniam – prevenciniam atsakomybės aspektams šiais atvejais argumentuojama iš esmės dviem pagrindiniais motyvais: esant asmens sveikatos bei gyvybės pažeidimams žalą

¹²¹ MIKELĖNAS, V. Asmens reputacijos gynimo lyginamoji analizė. *Teisė. Mokslo darbai*. 1995, Nr. 29, p.100.

¹²² Žr. plačiau, pavyzdžiui: *Unification of Tort Law: Damages* (ed. U.Magnus). European Centre of Tort and Insurance Law. Kluwer law international. 2001. p. 186-187; MEŠKAUSKAITĖ, L. *Žiniasklaidos teisė*, Vilnius, 2004. p. 244-245.

dažniausiai atlygina ne tiesioginis pažeidėjas, o jo draudimo kompanija, tuo tarpu garbės ir orumo, o taip pat asmens privataus gyvenimo neliečiamumo bylos – tai ta civilinės teisės sfera, kurioje yra nereikšmingas ir neefektyvus baudžiamosios teisės normų poveikis, o tai savo ruožtu leidžia civilinės atsakomybės normoms pasireikšti kiek plačiau, suteikiant didesnę, negu įprastai, satisfakciją nukentėjusiajam¹²³.

Lietuvos teismų praktikos realiųjų bei tendencijų analizė leidžia teigti, kad adekvačios kompensacijos už asmeninių neturtinių teisių ir interesų praradimu sukeltą skausmą idėjai pritariama, suvokiant, kad neturtinių, o taip pat ir turtinių teisių bei interesų apsauga ir gynimas nebūtų visaverčiai teisinėje valstybėje, jei įstatymai nenumatytų teisės į piniginę kompensaciją, adekvačią pažeidimui. Jau minėtame garbės ir orumo bei privataus gyvenimo neliečiamumo gynimo praktiką apibendrinančiame Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Senato nutarime¹²⁴ buvo pabrėžta, jog moralinės žalos kompensavimas reikalauja, kad asmuo gautų įstatymo leidžiamo dydžio piniginę kompensaciją, kuri būtų tinkamiausiu atlygiu už patirtus neturtinio pobūdžio praradimus. Taip pat ir daugelyje procesinių sprendimų, priimamų bylose, kuriose neturtinės žalos instituto prigimties identifikavimas tampa vienu aktualiausių teisingam bylos išsprendimui klausimų, teismai nevengia pasisakyti dėl priteisiamos kompensacijos funkcijų¹²⁵, nors net ir nesant aiškiam teismo pasakymui, kompensacinė neturtinės žalos atlyginimo esmė gali būti numanoma ir išvelgta beveik kiekvieno sprendimo motyvacijoje. Pavyzdžiui, byloje *R.K. v Lietuvos valstybė*¹²⁶ buvo pažymėta, kad įvertinant pinigais asmens patirtus išgyvenimus, t.y. nustatant jų materialų atlyginimą, būtina vadovautis proporcingumo principu, nes turtinės kompensacijos už moralinę skriaudą paskirtis – sudaryti materialias prielaidas

¹²³ VAN DAMM, C. *European Tort Law*. Oxford, 2006. p. 306.

¹²⁴ Žr. išnašą 61.

¹²⁵ Pavyzdžiui, LAT CBS teisėjų kolegijos 2003 m. spalio 20 d. nutartyje c.b. *R.L. v UAB "Brolių Tomkų leidyba"*, Nr. 3K-3-1000/2003, Lietuvos apeliacinio teismo 2006 m. gruodžio 18 d. nutartyje c.b. *L.G. v T.G., AB „Lietuvos draudimas“* c.b. Nr. 2A-481-2006, pažymėta, kad neturtinės žalos atlyginimu ir priteisiama pinigine satisfakcija siekiama kiek įmanoma teisingiau kompensuoti nukentėjusiojo patirtą dvasinį skausmą, todėl teismo funkcija yra nustatyti teisingą piniginę kompensaciją už patirtą skriaudą. LAT CBS teisėjų kolegijos 2001 m. sausio 31 d. nutartyje c.b. *M.V. v UAB „Vilniaus televizija“*, Nr. 3K-3-121/2001, nurodyta, kad garbės ir orumo pažeidimo dydį tikslia pinigine išraiška įvertinti negalima, todėl yra svarbu tai, kad asmuo gautų įstatymo leidžiamo dydžio kompensaciją, kuri būtų tinkamiausias atlygis už patirtą skriaudą. LAT CBS teisėjų kolegijos 2003 m. kovo 26 d. nutartyje c.b. *N.Ž. v UAB „Vilniaus troleibusai“*, Nr. 3K-3-371/2003, akcentuota, jog kalbant apie neturtinės žalos atlyginimą, negalimas visiško nuostolių atlyginimo principo taikymas pilna apimtimi, todėl įstatymas ir numato piniginę satisfakciją, kuria siekiama kiek įmanoma teisingiau kompensuoti patirtą dvasinį, fizinį skausmą ir t.t.

¹²⁶ LAT CBS teisėjų kolegijos 2007 m. spalio 22 d. nutartis c.b. Nr. 3K-3-417/2007.

iš naujo sukurti tai, ko negalima sugražinti, kuo teisingiau atlyginti tai, ko žmogui neretai apskritai niekas, juo labiau, materialus turtas, negali atstoti.

Labai dažnai neturtinės žalos atlyginimo paskirties klausimas yra keliamas tais atvejais, kuomet apeliacinės ar kasacinės instancijos teismui vertinant žemesnės instancijos teismo atliktą atitinkamos teisės normos taikymo konkrečioje situacijoje teisingumą, yra prieinama išvada, kad teismas iki galo neįgyvendino kompensacinės neturtinės žalos instituto funkcijos (t.y. priteisė nepakankamai didelę piniginę sumą nukentėjusiam asmeniui) arba atvirkščiai, pernelyg sureikšmino baudinį civilinės atsakomybės neturtinės žalos atlyginimo forma aspektą (t.y. nepagrįstai priteisė neprotingai bei neproporcingai didelę piniginę kompensaciją).

Žvelgiant į civilinės atsakomybės taikymo neturtinės žalos atlyginimo forma tikslų vertinimą lyginamuoju aspektu, įdomu pastebėti, kad kai kurių kontinentinės teisinės sistemos valstybių teisės doktrinoje, o taip pat ir teismų praktikoje pripažįstama, jog realizuojant neturtinės žalos atlyginimą, *turi būti siekiama balanso tarp kelių lygiaverčių tikslų – nematerialios skriaudos kompensavimo bei kaltininko nubaudimo*, arba turi būti stengiamasi realizuoti tris funkcijas – a) kompensuoti dvasinį bei fizinį skausmą; b) atlyginti tai, ką pažeidėjas padarė; c) siekti, kad žala padaręs asmuo dėtų visas pastangas nukentėjusiojo gyvenimą padaryti lengvesnį ir tokiu būdu ištaisyti savo skriaudą. Štai, pavyzdžiui, Vokietijos teismų praktikoje yra pripažįstama, kad neturtinės žalos kompensavimas turi dvejopą teisinę prigimtį: neturtinės žalos atlyginimu turi būti ne tik kompensuota žala, padaryta neturtinio pobūdžio gyvenimo sukrėtimais, bet ir atlyginta tai, ką pažeidėjas padarė nukentėjusiajam¹²⁷, kitaip tariant neturtinės žalos institutas turi sutelkti savyje tiek nuostolių atlyginimą (*Ausgleich*), tiek nukentėjusiojo patenkinimą - satisfakciją (*Genugtuung*)¹²⁸. Tokį požiūrį palaikančioje Šveicarijos teisės doktrinoje taip pat vyrauja nuomonė, kad šalia faktiškai padarytos žalos kompensavimo nukentėjusiajam gali būti atlyginama ir kažkas daugiau, t.y. akcentuojamas savotiško kaltininko nubaudimo tikslas, nors atskirų autorių nuomone, neturtinės žalos atlyginimas skirtas

¹²⁷ MIZARAS, išnaša 90. p. 127. Vokietijos Federalinio Aukščiausiojo Teismo akcentuojama, kad pažeidėjas kiek įmanoma turi stengtis padaryti nukentėjusiojo gyvenimą lengvesnį, ištaisyti savo neteisėtais veiksmais jam padarytą skriaudą.

¹²⁸ Plačiau žr. taip pat ЭРДЕЛЕВСКИЙ, išnaša 106. p. 58; *Unification of Tort Law: Damages* (ed. U.Magnus). European Centre of Tort and Insurance Law. Kluwer law international. 2001. p. 89-90. Pozicija, greta esminės – kompensacinės civilinės atsakomybės paskirties išskirianti ir satisfakcinį jos poveikį nukentėjusiajam, kas lyg ir priartintų ją prie baudinio elemento ar net baudžiamosios teisės sankcijos, kelia pakankamai audringas diskusijas teisės moksle, ir pastaruoju metu teismų praktikoje linkstama prie atitolimo ar visiško atsisakymo nuo satisfakcinio elemento pripažinimo.

pirma, kompensuoti patirtą žalą, antra, atlyginti, o trečia, nubausti ir tokiu būdu suteikti nukentėjusiajam ir kompensaciją, ir satisfakciją¹²⁹. Tiesa, teisinėje literatūroje yra kelios nuomonės dėl to, ką gi ši tikrųjų reiškia pasakymas, jog šalia neturtinės žalos kompensavimo turi būti ir atlyginimas: šiuo klausimu dominuoja požiūris, kad atlyginant neturtinę žalą turi būti vertinamas ne tik faktiškai padarytos žalos dydis, bet ir kitos svarbios aplinkybės, tokios kaip nukentėjusiojo kaltės laipsnis, neteisėtų veiksmų pobūdis, turtinė padėtis ir pan., todėl tokių aplinkybių įtakoje žalą patyrusiam asmeniui gali būti atlyginama daugiau, tokį atlyginimą suvokiant kaip nukentėjusiajam teikiamą satisfakciją, nuraminimą, „teisingumo etine prasme įvykdymą“ (pastaroji nuomonė itin palaikoma, tarkim, Olandijoje), kuris akcentuoja ne tiek žalos atlyginimą, kiek savotišką pažeidimo atpirkimą, atgailą, kad pažeidėjas suprastų savo kaltę ir ją „atsipirktų“ prieš nukentėjusį.

Kita vertus, tarkim, pagal Austrijos teisę, neturtinės žalos atlyginimas yra pagrįstas išimtinai kompensavimo idėja, ir jam nėra keliami satisfakcinė funkcija, o juo labiau, baudinio efekto pasiekimas¹³⁰. Taip pat ir anglosaksų teisinės sistemos valstybėse, nepaisant to, kad pati neturtinė žala yra apibrėžiama skirtingais terminais, priklausomai nuo ją sukėlusio delikto pobūdžio, rūšies bei kaltės formos, ir lygiai taip pat yra diferencijuojami tikslai, kurių siekiama neturtinės žalos atlyginimu, vis dėlto dominuojantis vaidmuo teikiamas išimtinai kompensacinei ar kompensacinei - baudinei neturtinės žalos instituto paskirčiai, kaip tam tikros alternatyvios laimės formos suteikimo ar nematomų įvykio padarinių neutralizavimo formai¹³¹.

Plačiai postuluojuojant kompensacinę (tam tikrose jurisdikcijose - kompensacinę - baudinę ar kompensacinę - atlygintinę) tikslinę neturtinės žalos instituto idėją, manytina, yra nepelnytai užmirštama apie *prevencinę* jos funkciją. Nors, be jokios abejonės, preventyvus neturtinės žalos instituto veikimo efektas negali pretenduoti į tokią pat reikšmę, kokią savyje talpina nukentėjusiojo patirtų psichofizinių kančių kompensavimo siekis, ir šiuolaikinėje teisinėje doktrinoje jis vertintinas greičiau tik

¹²⁹ MIZARAS, išnaša 90. p. 127. Pažymėtina, kad tokiam Šveicarijos teisėje egzistuojančiam neturtinės žalos atlyginimo tikslų suvokimui didelę įtaką turėjo XX amžiaus pradžios mokslininko K.Burchhardto pažiūros. Jis teigė, kad pažeidus bet kokią asmeninę vertybę, atlyginimas iš esmės yra neįmanomas, todėl turi būti pakeistas kokia nors kita sankcija, užtikrinančia nukentėjusiajam atitinkamą satisfakciją, o būtent įvairiomis neturtinėmis ir turtinėmis priemonėmis, kurių tikslas yra atkurti pažeistą pusiausvyrą: būtina priteisti nukentėjusiojo naudai atitinkamą pinigų sumą, kaip kažką tarpinio tarp atlyginimo ir baismės. Plačiau žr. SZPUNAR, išnaša 22. p. 43.

¹³⁰ ROGERS, išnaša 86, p. 23.

¹³¹ Clerk and Lindsell on Torts. Nineteenth edition. London, 2006. p. 1832.

kaip subsidiari, bet toli gražu neesminė funkcija, tačiau visiškai jos nuvertinti taip pat nederėtų. Juk šia funkcija yra siekiama, kad kompensacinis neturtinės žalos mechanizmas ne vien tik efektyviai funkcionuotų, užtikrindamas adekvatų patirtos skriaudos atlyginimą kiekvienam nuskriaustam asmeniui, bet ir kad tą mechanizmą (ypač prievartinį) reikėtų kuo rečiau taikyti, kad jo realizavimo praktika parodytų ir įrodytų teisės pažeidėjui, o tuo pačiu ir visai visuomenei, jog neturtinės žalos sukėlimas visomis prasmėmis (*inter alia* pinigine - turtine) yra nenaudingas, „neapsimokantis“, žlugdantis reiškinys.

Kaip rodo lyginamoji užsienio jurisdikcijų analizė, pakankamai svarbus vaidmuo prevencinei neturtinės žalos atlyginimo paskirčiai suteikiamas Austrijoje, Prancūzijoje, kiek mažesnis – Anglijoje, Belgijoje, Pietų Afrikoje, o skeptiškiausiai šios funkcijos įtaka (ypač dėl civilinės atsakomybės draudimo plėtimosi) vertinama Vokietijoje, Graikijoje, Italijoje, Danijoje, kur savarankiškas prevencinis - auklėjamasis civilinės atsakomybės vaidmuo pripažįstamas pakankamai nenoriai. Išimtį galėtų sudaryti nebent jau minėti grubūs asmens garbės, orumo bei privatumo pažeidimo, padaromo stambių visuomenės informavimo skleidėjų, atvejai, kuomet būtent siekis užkirsti kelią pažeidimų pasikartojimui bei priversti žalą padariusį asmenį ateityje elgtis kitaip pateisina didesnių, negu kitose situacijose, kompensacijų priteisimą, ypač jeigu yra nusižengiama tyčia ar siekiant komercinės naudos¹³². Naujausiuose Europos deliktų teisės harmonizavimo dokumentuose žalos prevencija (asmens sulaikymas) figūruoja kaip vienas iš žalos, įskaitant neturtinę, tikslų¹³³.

Reikėtų pripažinti, kad didesnių piniginių kompensacijų iš stambių bei įtakingų informacijos skleidėjų, piktybiškai bei sistemiškai trypančių asmens garbę, orumą, neleistinai ir grubiai įsiveržiančių į privataus gyvenimo sferą, priteisimo prevenciniais - auklėjamaisiais tikslais idėją pradedama vis drąsiau išsakyti bei plėtoti

¹³² Plačiau žr. *Unification of Tort Law: Damages*. (ed. U.Magnus). European Centre of Tort and Insurance Law. Kluwer law international. 2001, p. 185-186. Pažymėtina, kad kai kurie mokslininkai dar drąsiau pasisako dėl teismo veikimo laisvės siekiant prevencinio žalą padariusio asmens atsakomybės efekto, teigdami, jog kiek didesnės piniginės kompensacijos priteisimas pateisintinas ne tik aukščiau paminėtais atvejais bet ir apskritai, jeigu neteisėti atsakovo veiksmai sąlygojo skaudžių išgyvenimų patyrimą ne tik pačiam nukentėjusiajam, bet ir sukėlė neigiamas bei rimtas savo pobūdžiu ir mastu pasekmes visai visuomenei ar jos daliai, apie ką turėtų būti sprendžiama iš visuomenės reakcijos į neteisėtus delikvento veiksmus, negatyvių jos atsiliepimų šiuo klausimu, nepasitenkinimo atsakovo veiksmais laipsnio ir lygio, o taip pat iš teismo priimto sprendimo vertinimo.

¹³³ PETL 10:101str. 2 sakiny; SGECC TortLiab 1:102 str.; 6:301 str.

ir nacionalinėje teisės doktrinoje¹³⁴, ir ji, turėdama gilų motyvacinį pagrindimą, manytina, turėtų būti palaikyta bei toliau vystoma¹³⁵.

Manytina, kad vienu svarbiausių neturtinės žalos atlyginimo prevencijos plačiąja prasme elementu turėtų būti ne tik kelio neturtinei žalai atsirasti ateityje užkirtimas apskritai, bet ir prevencija nuo teismo (prievartinio) mechanizmo neturtinei žalai kompensuoti pasitelkimo, siekiant, kad suteiktos psichinės bei fizinės kančios, kiek tai įmanoma, būtų „neutralizuotos“ jau ikiteisminėje stadijoje, apeinant sudėtingą ir brangų, o taip pat ne visada efektyvų valstybės prievartinį mechanizmą, bet išsprendžiant kilusią problemą kitais būdais (per savanorišką neturtinės žalos atlyginimą, derybas, tarpininkavimą, mediaciją ir t.t.). Anot kai kurių mokslininkų, to galėtų būti siekiama ir teisinio švietimo, visuomenės teisinės kultūros lygio kėlimo, priemonių, nukreiptų į teisinės sąmonės pakeitimą, pagalba¹³⁶.

Apibendrinant aukščiau pateiktus samprotavimus, galima būtų teigti, kad taikant civilinę atsakomybę už neturtinę žalą, visų pirma, turi būti stengiamasi per *kompensacinę* jos prizmę kiek įmanoma teisingiau bei adekvačiau atlyginti nukentėjusiajam padarytą žalą, sušvelninti jo patirtas kančias, neutralizuoti negatyvius išgyvenimus bei neteisėtų veiksmų pasekmes, o taip pat suteikti galimybę įgyti materialius ar/ir nematerialius gėrius, t.y. nukreipti pinigines lėšas į moralinį ar materialinį pasitenkinimą bei teigiamas emocijas galinčius atnešti dalykus, tuo tarpu tais atvejais, kuomet kalbama apie itin grubų, tyčini, piktybinį, sisteminių, turtinės naudos siekimu pagrįstą fundamentalių asmeninių vertybių (sveikatos, gyvybės, privataus gyvenimo neliečiamumo, garbės ir orumo ir pan.) pažeidimą, sviri reikšmė turėtų būti teikiama *prevencinei* neturtinės žalos kompensavimo paskirčiai, kurios įgyvendinimo konkrečioje situacijoje sumetimais gali būti pateisinamas ir didesnės, negu įprasta, piniginės kompensacijos iš žalą padariusio asmens priteisimas.

¹³⁴ Ši idėja intensyviai akcentuojama doc. L.Meškauskaitės moksliniuose darbuose bei veikloje: MEŠKAUSKAITĖ, L. *Žiniasklaidos teisė*, Vilnius, 2004; Pranešimas tema „*Teisės į privatų asmens gyvenimą gerbimas ir užtikrinimas – vienas svarbiausių teisinės valstybės požymių*“, skaitytas Lietuvos teisininkų draugijos organizuotame Lietuvos teisininkų kongrese „Lietuvos valstybė - nepriklausoma demokratinė respublika: dabartis ir perspektyvos“, vykusiame 2005 m. gegužės 13-14 dienomis Vilniaus universitete; Pranešimas tema „*Visuomenės informavimo priemonių atsakomybė už garbės ir orumo pažeidimus bei reputacijos sumenkinimą. Praktinės gynimo problemos.*“, skaitytas konferencijoje „Teisinės tematikos publikacijos Lietuvos visuomenės informavimo priemonėse: kokybės standartai ir problemos“, vykusioje 2007 m. kovo 29 d. LR Teisingumo ministerijoje ir t.t.

¹³⁵ Plačiau žr. 4.3.3. disertacijos skirsnį „Neturtinės žalos dydžio nustatymo specifika asmens garbės ir orumo, privatumo ir kai kurių kitų vertybių, užtikrinančių asmens individualizaciją visuomenėje, pažeidimo atveju“.

¹³⁶ Г.Г. Горшенков. Превентивный эффект компенсации морального вреда. *Российская юстиция*, 2006, № 5. p. 19-20.

1.3. SKIRSNIS. NETURTINĖS ŽALOS ATLYGINIMO SANTYKIS SU KITAIŠ CIVILINIŲ TEISIŲ GYNIMO BŪDAIS

Civilinių teisių bei vertybių (ypač asmeninių neturtinių) ratas, o taip pat ir jų gynimo būdų sąrašas yra pakankamai platus. Greta neturtinės žalos atlyginimo, kuris galėtų būti laikomas pagrindine turtine sankcija esant asmeninių neturtinių vertybių pažeidimui, ir be kurio, vis dėlto, civilinė teisinė apsauga didele dalimi būtų tik iliuzija, egzistuoja ir kiti teisiniai instrumentai, todėl kalbant apie bendrąją neturtinės žalos instituto sampratą, negalima nepaliesti dar vieno aktualaus klausimo - neturtinės žalos atlyginimo santykio su kitais pažeistų civilinių teisių gynimo instrumentais, kuris pakankamai ilgą laiką mūsų teisės doktrinoje ir teismų praktikoje buvo sprendžiama nevienodai ir netinkamai.

CK 1.138 straipsnis numato, kokiais būdais gali būti ginamos civilinės teisės, tarp jų minimas ir neturtinės žalos išieškojimas iš teisę pažeidusio asmens, o tai leidžia ne tik daryti prielaidą, bet ir drąsiai tvirtinti, kad neturtinės žalos atlyginimas yra savarankiškas ir nepriklausomas asmens teisių gynimo būdas.

Didesnių problemų nekėlė ir nekelia tai, kad, tarkim, garbę ir orumą žeminančių ir tikrovės neatitinkančių žinių paneigimas, turtinės ir neturtinės žalos atlyginimas yra autonomiškai garbės ir orumo gynimo būdai, todėl gali būti taikomi tiek visi kartu, tiek kiekvienas atskirai: melagingų duomenų paneigimas neatleidžia juos paskleidusio asmens nuo pareigos atlyginti turtinę ir/ar neturtinę žalą, o tai reiškia, kad *"neturtinės žalos atlyginimas neturėtų būti traktuojamas kaip alternatyvus ir subsidiarus asmeninių neturtinių teisių gynimo būdas"*¹³⁷, nors mūsų įstatymų leidyboje ir buvo bandymų, laimei – nesėkmingų, neturtinės žalos kompensavimą įtvirtinti kaip alternatyvų nepiniginiam garbės ir orumo bei asmens privataus gyvenimo neliečiamumo gynimo instrumentą¹³⁸.

¹³⁷ MIZARAS, išnaša 90. p. 137.

¹³⁸ Pavyzdžiui, 1999 m. gruodžio 9 d. LR Seimui buvo pateiktas pasiūlymas „Dėl LR Civilinio kodekso 7(1) str. 1 d. papildymo įstatymo projekto Nr. P-2068“, kuriuo buvo siūloma keisti 1964 m. Civilinio kodekso 7(1) straipsnį, išdėstant jį tokiu būdu: „Visuomenės informavimo priemonės, organizacijos ir asmenys, paskelbę tikrovės neatitinkančias žinias, žeminančias asmens garbę ir orumą, taip pat be asmens sutikimo informaciją apie jo asmeninį gyvenimą, atlygina moralinę žalą, kurios dydį kiekvienu atveju nuo penkių šimtų iki penkiasdešimties tūkstančių litų nustato teismas. Asmuo turi teisę į nepiniginį moralinės žalos atlyginimą, paskelbiant paneigimą tokiomis formomis, apimtimis ir formuluotėmis, kurios padėtų atstatyti pažeistą garbę ir orumą. Tokiu atveju asmuo neturi teisės į piniginį žalos atlyginimą“. [interaktyvus]. [Žiūrėta 2008 m. rugsėjo 1 d.]. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=91926&p_query=o%FEelyt%EB&p_tr2=2

Itin vertinga argumentacija šiuo klausimu buvo išsakyta byloje *R.Č. v UAB "Žeimenos krantai"*¹³⁹, kurioje teismas pažymėjo, jog tais atvejais, kai yra siekiama apginti pažeistą garbę ir orumą, galima naudotis keletu teisių gynimo būdų - reikalauti paneigti paskelbtas žinias; reikalauti, kad teismas pripažintų tokias žinias neatitinkančiomis tikrovės ir žeminančiomis asmens garbę ir orumą; reikalauti neturtinės žalos atlyginimo, tuo tarpu vieno ar kelių reikalavimų pareiškimas priklauso jau nuo paties ieškovo noro ir laisvos valios, išplaukiančios iš dispozityvumo principo, todėl būtų neteisinga versti asmenį, kad jis pažeistoms asmeninėms neturtinėms vertybėms ginti naudotų būtinai visus įmanomus teisių gynimo būdus kartu. Buvo atkreiptas dėmesys į tai, kad kiekvienas iš paminėtų būdų veikia skirtingai, nevienoda jų paskirtis, teisinis bei faktinis poveikis, todėl įstatymas ir nevaržo nukentėjusio asmens pasirinkimo laisvės, nes niekas geriau už patį asmenį negali žinoti, koks pažeistos teisės gynimo būdas jam yra priimtinausias, labiausiai ir geriausiai atitinka atsakomybės tikslų, patirtos žalos atlyginimo pakankamumo suvokimą ir gali tapti adekvačia jo interesų satisfakcija. Pavyzdžiui, jeigu paskelbtų melagingų žinių paneigimas adekvačiu paskleidimui būdu dažniausiai nukentėjusiajam yra palankiausias būdas, tai nereiškia, kad galima priversti asmenį naudotis būtinai šia priemone, nes ieškovas gali turėti svarių asmeninių priežasčių, dėl kurių apsiribotų tik tam tikros rūšies teisine gynyba. Žinių pripažinimas neatitinkančiomis tikrovės bei žeminančiomis garbę ir orumą apgina pažeistas teises kiek kitokiu mastu bei aspektu, kadangi teismo sprendimo pagarsinimas, nors ir viešai, nėra adekvatus žinių paskleidimui, dažniausiai neatitinka paskelbimo masto, bet dėl savo ypatumų turi kitų pranašumų – būdamas apsauginiu, o ne kompensaciniu teisių gynimo instrumentu, jis prisideda prie gero asmens vardo visuomenėje atkūrimo. Ir iš tikrųjų, kaip rodo teismų praktika, neretai vien teismo konstatavimas, kad paskleista informacija yra melaginga bei žeminanti, pats savaime suteikia asmeniui pakankamą satisfakciją, nes dėl jam žinomų priežasčių jis gali nepageidauti adekvataus paneigimo, nenorėti pakartotinio jau ir taip nuskambėjusių aplinkybių pagarsinimo, ir teismo sprendimo, kuriame pasakyta, kas yra netiesa, turėjimas bus užtektinas. Pagaliau, asmuo gali prašyti turtinės satisfakcijos už garbės ir orumo pažeidimą, bet gali jos ir neprašyti: jeigu jis reikalauja turtinio atlyginimo už jam padarytą neturtinę žalą, tai ji priteisiama tuomet, kai nustatomos civilinės

¹³⁹ LAT CBS teisėjų kolegijos 2002 m. lapkričio 13 d. nutartis c.b. Nr. 3K-3-1349/2002.

atsakomybės taikymo sąlygos. Svarbu pažymėti, kad šioje byloje Lietuvos Aukščiausiasis Teismas kaip tik ir akcentavo, kad *įpareigojimas paneigti žinias ar jų paneigimas įstatymu nėra numatytas kaip neturtinės žalos požymis arba jos atlyginimo sąlyga*, tačiau žinių paneigimo faktas yra teisiškai reikšmingas faktorius nustatant neturtinės žalos kompensacijos dydį, kadangi savanoriškas, operatyvus ir adekvatus melagingos informacijos paneigimas, kaip padarytos skriaudos suvokimas ir ištaisymas, kaltininko geros valios išraiška, vertintinas kaip pagrindas neturtinės žalos atlyginimo dydžiui sumažinti.

Galėtų būti keliamas klausimas, ar nukentėjęs asmuo gali reikalauti vien tik neturtinės žalos kompensavimo, nereikšdamas reikalavimo dėl žeminančių bei tikrovės neatitinkančių žinių paneigimo. Apie šią problemą moksliniu lygmeniu ypač plačiai diskutuojama kai kurių užsienio valstybių doktrinoje, kur dėl įstatymo neaiškumų ji yra žymiai aktualesnė. Pavyzdžiui, Vokietijos jurisprudencijoje pripažįstama, kad reikalavimas dėl neturtinės žalos, padarytos tokių asmeninių neturtinių vertybių, kaip garbė, orumas ar privataus gyvenimo neliečiamumas, pažeidimu atlyginimo, gali būti reiškiamas tik tuo atveju, jeigu kitos – alternatyvios teisinės gynbos priemonės buvo nepakankamos asmens pažeistai teisei ar interesui atkurti, ir padarytas pažeidimas buvo sunkus (apie sunkumą sprendžiama kompleksiskai įvertinus pažeidimo pobūdį ir laipsnį, pažeisto intereso pobūdį, kaltės laipsnį, pažeidimo motyvus ir priežastis)¹⁴⁰.

Rusijos civiliniuose įstatymuose figūruojančios formuluotės, kad asmuo, apie kurį yra paskleistos tikrovės neatitinkančios bei garbę ir orumą žeminančios žinios, greta tokių žinių paneigimo, gali reikalauti nuostolių ir moralinės žalos atlyginimo¹⁴¹, lingvistinis, sisteminis bei loginis aiškinimas suponuoja išvadą, kad pagrindiniu garbės ir orumo gynimo būdu taip pat laikytinas būtent tikrovės neatitinkančių žinių paneigimas, tuo tarpu neturtinės žalos, o taip pat ir turtinių nuostolių atlyginimas traktuotini tik kaip subsidiarūs teisių gynimo būdai, ir jurisprudencijoje dominuoja pozicija, kad jeigu teismas apsiribotų vien tik įpareigojimu kompensuoti neturtinę žalą, būtų priimtas neteisėtas sprendimas, kadangi savo esme ieškinys taip ir liktų nepatenkintas – prarasta garbė, orumas, dalykinė reputacija liktų neatkurti¹⁴².

¹⁴⁰ ROGERS, išnaša 86, p. 121-124.

¹⁴¹ Rusijos Federacijos Civilinis kodeksas – 152 str. [interaktyvus]. [Žiūrėta 2008 m. rugsėjo 1 d.]. Prieiga per internetą: <www.cis-legal-reform.org/civil-code/russia/gkrf-1-rus.htm>.

¹⁴² Žr. Pavyzdžiui, БЫКОВ, В. Компенсация морального вреда не может восстановить доброе имя. *Российская юстиция*. 2002, Nr. 4.

Vargu, ar pastarąjį aiškinimą būtų galima akceptuoti bei taikyti mūsų jurisdikcijoje. Skirtingai nuo Rusijos Civiliniame kodekse įtvirtintos formuluotės, iš kurios matyti, kad neturtinės žalos atlyginimas nėra galimas nesant reikalavimo paneigti žeminančią informaciją, mūsų Civiliniame kodekse tokio imperatyvaus paliepimo bei šių dviejų civilinių teisių gynimo būdų susaistymo, jų tarpusavio priklausomybės įtvirtinimo nėra, kadangi apie žinių paneigimą yra kalbama autonomiškai nuo neturtinės žalos atlyginimo. Be to, CK 2.24 str. 3 d. numatyta, kad reikalavimą atlyginti turtinę ir neturtinę žalą teismas nagrinėja nepaisydamas to, ar tokius duomenis paskleidęs asmuo juos paneigė, ar ne, tad atitinkamai ir nepriklausomai nuo to, ar tokio paneigimo ieškovas reikalavo neteisimine ir teismine tvarka, pagaliau, ar tokį reikalavimą atsakovas įvykdė. Primintina ir tai, kad nukentėjęs asmuo, pasirinkdamas būtent neturtinės žalos kompensavimą, kaip pažeistų teisių gynimo būdą, gali turėti įvairių priežasčių, eliminuojančių jo suinteresuotumą tokių žinių paneigimu (pavyzdžiui, nukentėjusysis nemano, kad paneigimas gali jį reabilituoti visuomenės akyse, atkurti pažeistą garbę bei orumą ar turėti auklėjamąjį poveikį kaltininkui). Pagaliau, pats Lietuvos Aukščiausiasis Teismas ne vienoje bylų¹⁴³ yra pažymėjęs, kad tai, jog asmuo, gindamas savo pažeistas teises, saugomas tiek tarptautinės, tiek nacionaliniais teisės aktais, ir naudodamasis šiuose teisės aktuose numatytais savo teisių gynimo būdais, reikalauja teismo taikyti šį būdą – priteisti jo patirtą neturtinę žalą, savaime negali būti traktuojama to asmens nenaudai: kaip kiekvienas asmuo turi teisę pats nustatyti ribą, iki kurios jis atskleidžia supančiam pasauliui privataus gyvenimo momentus, taip tas asmuo turi ir teisę nuspręsti – kreiptis jam į teismą, ar ne, o taip pat kokiais įstatymo siūlomais teisiniais instrumentais naudotis ginant pažeistas teises.

Visi šie argumentai tik dar labiau patvirtina neabejotiną neturtinės žalos kompensavimo, kaip civilinių teisių gynimo būdo, savarankiškumą, autonomiškumą, o tuo pačiu ir nukentėjusio asmens dispozityvios laisvės, pasirenkant ar atsisakant šio teisinio instrumento naudojimo, pripažinimą.

Kita vertus, jeigu neturtinės žalos kompensavimo koegzistavimo su neturtiniais pažeistų teisių gynimo būdais identifikavimas nekelia didesnių klausimų, tai tarpusavio ryšio ir priklausomybės tarp jo ir *turtinės žalos atlyginimo* klausimas ilgą laiką buvo ir iki šiol tebėlieka žymiai problematiškesnis. Jos esmę geriausiai būtų

¹⁴³ Pavyzdžiui, LAT CBS teisėjų kolegijos 2003 m. spalio 20 d. nutartis c.b. *R.L. v UAB „Brolių Tomkų leidyba“*, Nr. 3K-3-1000/2003.

galima atskleisti per neteisėtai valstybės valdžios institucijų bei jų pareigūnų veiksams padarytos neturtinės žalos atlyginimo bylų analizę, tiesa – daugiausia retrospektyviu aspektu.

Nors Lietuvos Aukščiausiasis Teismas jau ne kartą minėtame Senato nutarime, apibendrinusiame garbės ir privatumo gynimo praktiką, pažymėjo, kad moralinė žala civilinėje teisėje yra verta ne mažesnio dėmesio, negu turtinė žala, ir gali būti padaryta, o taip pat ir atlyginta nepriklausomai nuo to, ar atsirado turtinė žala, ar ne, vis dėlto ilgą laiką jurisprudencijoje buvo vadovautasi nuostata, jog asmeniui nepatyrus turtinių paradimų, neturtinės žalos kompensavimas nėra galimas. Moralinės žalos atlyginimo savarankiškumo, autonomiškumo bei „atskyrimo“ nuo turtinės žalos atlyginimo idėja buvo aiškiai suformuluota tik 1999 metų byloje *A.Z. v Visagino miesto valstybinė mokesčių inspekcija*¹⁴⁴, konstatavus, jog įstatymai (bylos atveju – 1964 m. Civilinio kodekso 485 straipsnis) moralinės žalos atlyginimo nesieja su turtinės žalos padarymu, todėl *moralinė žala, jeigu ji įrodyta, turi būti atlyginama net ir tuo atveju, kai neteisėtais veiksmais turtinė žala nėra padaryta.*

Atrodytų, kad išsprendus šį klausimą, jis daugiau neturėtų būti kvestionuojamas teismų praktikoje, tačiau 2001 metų (t.y. praėjus net dviem metams po Lietuvos Aukščiausiojo Teismo išaiškinimo) byloje *V.T. v LR APM Klaipėdos regiono departamento Pakrančių apsaugos tarnyba*¹⁴⁵ žemesnių instancijų teismai kitaip interpretavo minėtą normą, teigdami, kad ieškovo reikalavimas dėl moralinės žalos atlyginimo negali būti tenkinamas, nes byloje nustatyta, kad jam nepadaryta turtinė žala, o atsakomybė už neturtinę žalą gali būti taikoma tik tada, kai teisės pažeidėjas padaro turtinę žalą. Ši, priešinga Aukščiausiojo Teismo suformuluotai teisės normos aiškinimo nuostatai interpretacija, turtinės žalos buvimą paverčianti privaloma neturtinės žalos kompensavimo sąlyga, buvo ištaisyta tik bylai pasiekus kasacinį teismą ir šiam, pasitelkus lingvistinį ir sisteminių 1964 m. Civilinio kodekso 485 str. 2 d. nuostatos "Be turtinės žalos, šiais atvejais taip pat atlyginama ir moralinė žala" aiškinimo metodus, o taip pat atsižvelgus į reguliuojamų santykių pobūdį, esmę ir apimtį, dar kartą pabrėžus, kad neturtinė žala gali būti atlyginama ir tuo atveju, jei dėl valdymo srityje veikiančių pareigūnų neteisėtų veiksmų turtinė žala nebuvo padaryta. Iš tikrųjų, 1964 m. Civilinio kodekso 485 str. 1 d., numačiusi, kad žala, padaryta neteisėtais valstybės ar savivaldybės institucijų veiksmais atlyginama

¹⁴⁴ LAT CBS teisėjų kolegijos 1999 m. balandžio 26 d. nutartis c.b. Nr. 3K-3-92/1999.

¹⁴⁵ LAT CBS teisėjų kolegijos 2001 m. spalio 11 d. nutartis c.b. Nr. 3K-3-688/2001.

bendrais pagrindais, laikytinas bendra teisės norma, kurioje yra kalbama apie žalą apskritai, o ne tik apie vieną jos rūšį – turtinę žalą, tuo tarpu antrasis šios dalies sakinytis yra skirtas būtent turtinės žalos (negautų pajamų) atlyginimo detalizavimui; antra straipsnio dalis, prasidedanti prielinksniu „be“, žyminčiu išskyrimą, vertintina, kaip nustatanti papildomą taisyklę prie pirmosios dalies nuostatos: gali būti atlyginama ne tik turtinė, bet taip pat ir moralinė žala, jokių būdų nesiejant moralinės žalos atlyginimo su turtinės žalos buvimu. Šiuos lingvistinį, gramatinį bei pažodinį teisės aiškinimo metodus kasacinis teismas apjungė sisteminę nagrinėjamos normos analize ir pabrėžė, kad Civilinio kodekso 485 str. 1 d. yra numatytas specialus atsakomybės už žalą atvejis, tačiau jam taikomi ir bendrieji atsakomybės už žalos padarymą principai bei pagrindai, tarp jų ir visiško žalos atlyginimo principas, kurio esmė ta, kad bet kokia žala - turtinė ar neturtinė - turi būti atlyginta visiškai, tuo tarpu neturtinės žalos atlyginimą laikant priklausomą nuo turtinės žalos atlyginimo, visiško žalos atlyginimo principas būtų pažeistas, o taip pat būtų nepagrįstai susiaurintos žala patyrusio asmens teisės¹⁴⁶.

Sekant šiuolaikinės konstitucinės jurisprudencijos postuluojama teismų precedentų koncepcija ir teismams atsižvelgiant tiek į aukštesnių instancijų, tiek į tos pačios grandies teismų praktiką analogiškose bylose, reikėtų tikėtis, kad nuo Lietuvos Aukščiausiojo Teismo suformuoto teisės normų aiškinimo daugiau neturėtų būti nukrypstama. Kita vertus, neturtinės žalos santykio su turtinės žalos atlyginimu problema buvo ir tebėra aktuali ir dėl atitinkamos kategorijos ginčų nagrinėjimo skirtingų rūšių teismuose (bendrosios kompetencijos ir administraciniuose teismuose). Pavyzdžiui, Lietuvos Vyriausiasis Administracinis Teismas kurį laiką laikėsi kardinaliai priešingos, negu Lietuvos Aukščiausiojo Teismo, pozicijos: kadangi civilinės teisės doktrinoje žala suprantama kaip įstatymais saugomų gėrybių sumažinimas, sietinas su turtinės žalos padarymu, moralinė žala, atsiradusi dėl neteisėtų valstybės valdžios institucijų ar pareigūnų veiksmų, nesant turtinės žalos, neatlyginama, nes vien moralinės žalos atlyginimas įstatymo nenustatytas¹⁴⁷.

¹⁴⁶ Ši pozicija buvo patvirtinta bei sustiprinta LAT CBS teisėjų kolegijos 2002 m. sausio 8 d. nutartyje c.b. A.Z. *individualioji įmonė "Visaza" v. Utenos apskrities valstybinės mokesčių inspekcijos Visagino skyrius*, Nr. 3K-3-520/2002.

¹⁴⁷ Lietuvos Vyriausiojo administracinio teismo (toliau- LVAT) teisėjų kolegijos 2001 m. gruodžio 19 d. nutartis administracinėje byloje (toliau- a.b.) Z.B. v. *Žemėtvarkos ir teisės departamentas prie LR Žemės ūkio ministerijos*, Nr. A4-1083/2001; LVAT teisėjų kolegijos 2001 m. gruodžio 12 d. nutartis a.b. V.Dindienė v. *Ignalinos rajono žemės ūkio skyrius*, Nr. A4-1051-01.

Esant tokiems Lietuvos Vyriausiojo Administracinio Teismo samprotavimams ilgainiui susiklostė netoleruotina teisinė situacija. Kadangi bendrosios kompetencijos teismai vadovavosi Lietuvos Aukščiausiojo Teismo suformuluotomis taisyklėmis, tuo tarpu administraciniai teismai sekė Lietuvos Vyriausiojo Administracinio Teismo išaiškinimais, tapo akivaizdu, kad neturtinės bei turtinės žalos tarpusavio santykio ir priklausomybės traktavimo problema negalėjo būti išspręsta tol, kol nebuvo pasiektas šių aukščiausių teismų sutarimas dėl teisės normos aiškinimo. Konsensuą buvo prieita santykinai neseniai: ydinga administracinių teismų praktika buvo ištaisyta tik 2002 metų pabaigoje Lietuvos Vyriausiajam Administraciniam Teismui priėmus nutartį byloje *A.S. v Lukiškių tardymo izoliatorius-kalėjimas*¹⁴⁸ bei joje išreiškus priešingą savo ankstesnėse bylose puoselėtai teisės normų, reglamentuojančių žalos atlyginimą (t.y. 1964 m. CK 485 str., šiuo metu galiojančio CK 6.271 str., 6.250 str. bei Viešojo administravimo įstatymo 39 str.), interpretavimo poziciją: viešojo administravimo institucijos padaryta neturtinė žala atlyginama asmenims tokiais atvejais, kaip ir turtinė žala, bet nebūtinai tiesiogiai siejant ją su turtinės žalos padarymu¹⁴⁹.

Taigi, Lietuvos Vyriausiajam Administraciniam Teismui suformulavus naują precedentą, sekantį Lietuvos Aukščiausiojo Teismo pozicija, manytina, kad daugiau problemų užtikrinant vienodą, nuoseklų, o svarbiausia - teisingą tolesnį neturtinės žalos kompensavimo santykio su turtinės žalos atlyginimu suvokimą tiek bendrosios kompetencijos, tiek ir administracinių teismų jurisprudencijoje neturėtų kilti. Tenka tik apgailestauti, kad skirtingų rūšių teismų konsensusas buvo pasiektas tik praėjus pakankamai ilgam laiko tarpui, iki kurio nemažai bylų buvo galutinai ir negrįžtamai išspręsta nesuteikiant galimybės nukentėjusiems asmenims, nepatyrusiems turtinės žalos, gauti kompensaciją bent už dvasinius ar fizinius išgyvenimus.

Tenka apgailestauti ir dėl tikrą grėsmę teisingam aptariamo klausimo suvokimui keliančio neseniai Lietuvos Aukščiausiojo Teismo vienoje iš nutarčių¹⁵⁰ išsakyto požiūrio į ieškinio senaties institutą. Buvo pažymėta, kad ieškinio senaties termino nutraukimas dėl to, kad atsakovas pripažino ieškovo reikalavimą dėl turtinės

¹⁴⁸ LVAT teisėjų kolegijos 2002 m. spalio 18 d. nutartis a.b. Nr. A6-816-2002.

¹⁴⁹ Ši mintis buvo atkartota ir išplėtota daugelyje vėlesnių bylų, pavyzdžiui, LVAT teisėjų kolegijos 2003 m. vasario 12 d. nutartyje a.b. *V.Z. v Vilniaus miesto savivaldybė, Finansų ministerija*, Nr.A4-164-03.

¹⁵⁰ LAT CBS teisėjų kolegijos 2006 m. balandžio 11 d. nutartis c.b. *O.V. v UAB „PZU Lietuva“* Nr. 3K-7-115/2006.

žalos atlyginimo ir sutiko ją kompensuoti, kartu reiškia, jog atsakovas pripažino ir reikalavimą dėl neturtinės žalos atlyginimo, todėl ieškinio senaties terminas nutrauktinas ir šio reikalavimo atžvilgiu. Manytina, kad toks aiškinimas, neturtinės žalos kompensavimą tam tikru - materialiu teisiniu aspektu (ieškinio senaties institutu) susiejantis su turtinės žalos atlyginimu (kad ir koks palankus jis bebūtų nukentėjusiojo atžvilgiu), yra teisinis nesusipratimas ir daugiau nepasikartosianti teisės aiškinimo klaida, kadangi jis negalėtų reikšti nieko kito, kaip tik žingsnį atgal ir visų aukščiau paminėtų teisės mokslo bei teismų praktikos išvystytų nuostatų, pasisakančių už šių dviejų kategorijų – turtinės ir neturtinės žalos – atskyrimą bei autonomiškumą, nepaisymą.

Užbaigiant neturtinės ir turtinės žalos atlyginimo tarpusavio santykio analizę, norėtusi pastebėti, kad kai kuriose užsienio teisės sistemose (pavyzdžiui, Prancūzijoje, Danijoje, Ispanijoje, Japonijoje) teismai, atlygindami žalą, procesiniuose sprendimuose nurodo tik bendrą nukentėjusiajam priteisiamą pinigų sumą, nekonkretizuodami, kokia jos dalis skiriama turtinės žalos atlyginimui, o kokia – neturtinės žalos kompensavimui (tai jokių būdu nereiškia, kad šios dvi kategorijos yra suplakamos). Tokia praktika yra itin plačiai paplitusi Prancūzijos jurisprudencijoje, kur funkcionuojant generalinio delikto koncepcijai, iš esmės nėra daromas joks skirtumas tarp turtinės ir neturtinės žalos, ir teismai, palengvindami sau darbą, priteisia vientisą pinigų sumą¹⁵¹. Kita vertus, Ispanijos, kur kompensuojant eismo įvykiu padarytą žalą naudojama speciali tarifų sistema, leidžianti paskaičiuoti tik galutinę vientisą kompensacijos sumą tiek turtinei, tiek ir neturtinei žalai atlyginti, mokslinėje literatūroje toks mechanizmas yra kritikuojamas apeliuojant į tai, kad tokiu būdu nėra užtikrinamas visiško nuostolių atlyginimo principo realizavimas turtinės žalos kompensavimo atžvilgiu: neretai didelė turtinė žala lieka neįvertinta, o nežymi žala atlyginama neprotingai didele pinigų suma¹⁵².

Lietuvos teismų praktika šiuo klausimu, manytina, visiškai pagrįstai išlieka „konservatyvi“: teismo sprendimo motyvuojamojoje bei rezoliucinėje dalyse visuomet detalizuojama, kokia pinigų suma yra priteisiama kaip turtinės, o kokia – kaip neturtinės žalos atlyginimas, ir bet kokie bandymai nuo jos nukrypti yra pasmerkti nesėkmei, juo labiau, kad keisti esamą poziciją ir sumuoti nukentėjusiam

¹⁵¹ Tuo atveju, jeigu vis dėlto, neturtinė žala atsiranda savarankiškai ir nepriklausomai nuo turtinių nuostolių, Prancūzijos teismai tiria, ar ji iš tikrųjų yra tokia rimta, stipri ir neabejotina.

¹⁵² ROGERS, išnaša 86, p. 213-219.

asmeniui skiriamą kompensaciją nėra jokio poreikio ir prasmės (nebent dėl patogumo teismo sprendimo vykdymo proceso metu). Priešingai, kompensacinių sumų išskyrimas iliustruoja teisingą turtinės žalos atlyginimo ir neturtinės žalos kompensavimo, kaip savarankiškų civilinių teisių gynimo būdų, supratimą.

1.4. SKIRSNIS. TEISĖS Į NETURTINĖS ŽALOS ATLYGINIMĄ PRIGIMTIS: PERĖJIMO PROBLEMA

Analizuojant neturtinės žalos sampratą bei teisės į neturtinės žalos atlyginimą prigimtį, neišvengiamai susiduriama su jos perleidimo - paveldėjimo ar kitokio perėjimo tretiesiems asmenims leistinumo bei galimumo problema, kuri tampa itin aktuali tiek moksliniu, tiek praktiniu požiūriais, ir tiek materialinei, tiek procesinei civilinei teisei.

Tais atvejais, kai, pavyzdžiui, dėl neteisėto artimo asmens gyvybės atėmimo ar sveikatos sužalojimo tretieji asmenys – tiesioginio nukentėjusiojo giminaičiai bei artimieji reiškia reikalavimus dėl jų patirto dvasinio sukrėtimo ir psichinių išgyvenimų kompensavimo, apie jokių teisių į neturtinės žalos kompensavimą perėjimą negali būti kalbama, kadangi šių trečiųjų asmenų teisė į piniginį atlygį atsiranda dėl kančių, kurias jaučia betarpiškai jie patys. Kita vertus, klausimas, ar tiesioginiam nukentėjusiajam priklausanti teisė į jo paties patirto fizinio skausmo bei dvasinių kančių atlyginimą galėtų būti perleista kitam subjektui sandorio (pavyzdžiui, cesijos sutarties) ar įstatymo (pavyzdžiui, paveldėjimo) pagrindu tampa nevienareikšmiškai spėjtinu, ir kaip rodo Lietuvos teismų praktikos realijos – ne itin sėkmingai išsprendžiamu kazusu, teismo precedentų kolizijos objektu, o taip pat ir nacionalinės teisės doktrinos dėmesio stokojančiu tyrimų dalyku.

Pirmieji žingsniai, privertę susimąstyti ties šiuo neturtinės žalos instituto aspektu, o taip pat pabandyti suvokti skirtumą tarp teisės į neturtinės žalos atlyginimą perėjimo situacijų bei kitų apgaulingai į jas panašių atvejų, buvo žengti garbės ir orumo gynimo bylose. Jau 1991 m. sausio 17 d. Aukščiausiojo Teismo Plenumo nutarime Nr. 1 „Dėl teismų praktikos nagrinėjant garbės ir orumo gynimo bylas“ numatyta mirusio asmens sutuoktinio, vaikų, giminių teisė pareikšti ieškinį dėl mirusio asmens garbės ir orumo gynimo teliko deklaratyvia, nerealizuota ir

nepripažinta teismų praktikoje nuostata, nors teisės doktrinoje¹⁵³ buvo teigiama, kad melagingų žinių paskleidimas apie mirusį asmenį neišvengiamai paliečia jo artimųjų reputaciją, todėl jiems turėtų būti suteikta galimybė ginti savo pačių pažeistą garbę ir orumą, nes geras vardas, palanki visuomenės nuomonė apie asmenį neišnyksta jam mirus, tad negali būti toleruojamas mirusio asmens gero vardo žeminimas ir juodinimas: mirusio asmens garbė privalo būti ginama jo artimiems giminaičiams reikalaujant paneigti paskleistas mirusiojo garbę žeminančias žinias, tuo pačiu turint omenyje, kad moralinės žalos atlyginimas tokiais atvejais galimas, tik jeigu žinios apie mirusį drauge pažeidė ir artimųjų giminaičių reputaciją, jiems asmeniškai padarydamos moralinę žalą. 1998 metų Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Senato nutarime¹⁵⁴ buvo pažymėta, kad ieškinius dėl garbės ir orumo, privataus gyvenimo neliečiamumo gynimo turi teisę pareikšti tik tie asmenys, kurie laiko, kad jų garbė ir orumas, privataus gyvenimo neliečiamumas yra pažeisti, tačiau ieškinys negali būti pareikštas siekiant apginti kito asmens teises – dėl mirusio asmens garbės ir orumo gynimo, išskyrus atvejus, kai garbę žeminančios ir tikrovės neatitinkančios žinios buvo paskelbtos po asmens mirties arba esant jam gyvam, bet dėl objektyvių priežasčių negalint apginti savo pažeistų teisių, ir jo sutuoktinis, vaikai ar tėvai kreipiasi dėl tokių teisių gynimo. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas taip pat pabrėžė, kad jeigu asmuo, kurio garbė ir orumas buvo pažeisti ir kuris kreipėsi į teismą dėl jų gynimo, miršta, teisių perėmimas tokiose bylose ne visais atvejais leidžiamas, kadangi garbės ir orumo bei privataus gyvenimo neliečiamumo gynimo teisiniai santykiai ypatingai glaudžiai susiję su ginčo šalių asmeniu, todėl mirus fiziniam asmeniui, išnyksta objektas, dėl kurio atsiranda ginčijamas teisinis santykis.

Įvertinus šiuos pakankamai painius Aukščiausiojo Teismo pasisakymus, matyti, kad yra išskiriamos dvi situacijos: (i) jau mirusio asmens gero vardo ir atminimo pažeidimas, kuomet tokio asmens artimiesiems, kurie dėl apie mirusį paskleistų melagingų bei žeminančių žinių ir patys jaučiasi pažemintais, išgyvena psichologinę traumą, suteikiama teisė į neturtinės žalos atlyginimą bei (ii) situacija, kuomet miršta ieškinį dėl neturtinės žalos kompensavimo pareiškęs nukentėjęsysis, ir jo materialinių, o tuo pačiu ir procesinių teisių perėjimas (paveldėjimas) dėl ypatingo aptariamų teisinių santykių pobūdžio, o būtent jų asmeniškumo, praktiškai nėra

¹⁵³ MIKELĖNAS, V. Asmens reputacijos gynimo lyginamoji analizė. *Teisė. Mokslo darbai*. 1995, Nr. 29, p. 99.

¹⁵⁴ Žr. išnašą 6.

leidžiamas (nors tuo pačiu ir nėra įtvirtinamas kategoriškas tokio perėjimo draudimas).

Vis dėlto, neapsiribojant jau pakankamai senokai išsakyta, itin siaurą civilinės teisės reguliuojamų santykių sritį paliečiančia Lietuvos Aukščiausiojo Teismo pozicija bei svarstant apie bendrą teisės į neturtinės žalos atlyginimą paveldėjimo ar perėjimo kitu teisiniu pagrindu galimybę apskritai, manytina, reikėtų pradėti nuo sisteminės aktualių šiam klausimui spręsti teisės normų analizės.

CK 6.102 str. 3 d. numato, kad yra draudžiama perleisti reikalavimą, kuris yra neatsiejamai susijęs su kreditoriaus asmeniu (reikalavimą išlaikyti, reikalavimą atlyginti žalą, padarytą dėl sveikatos sužalojimo ar gyvybės atėmimo ir t.t.). CK 5.1 str. 3 d. numato, kad nepaveldimos asmeninės neturtinės ir turtinės teisės, neatskiriama susijusios su palikėjo asmeniu (teisė į garbę ir orumą, autorystė, teisė į autorinį vardą, į kūrinio neliečiamybę ir t.t.) ir pan., išskyrus įstatymų nustatytas išimtis. Taigi, esminis mus dominantis klausimas yra, ar reikalavimas dėl neturtinės žalos atlyginimo priskirtinas neatsiejamai su kreditoriaus asmeniu susijusių ir nuo jo neatskiriamų reikalavimų (teisių) kategorijai, ir ar teisė į neturtinės žalos atlyginimą laikytina tiek neatsiejamai susijusia su palikėjo asmeniu, kad negalėtų būti paveldėta.

Viena vertus, turint omenyje, kad neturtinės žalos kompensavimas - tai asmens patirtų fizinių ir dvasinių išgyvenimų „sušvelninimas“, santykinis pažeistos psichinės ir fizinės gerovės atkūrimas, satisfakcijos nuskriaustajam suteikimas, abejonių dėl to, ar teisė į tokios žalos atlyginimą yra neatskiriama nuo asmens, ar ji yra betarpiškai susijusi su nukentėjusiuoju, ar ji yra asmeninio pobūdžio, ar yra nukreipta išimtinai į konkretų asmenį, lyg ir neturėtų kilti, laikant tai savaime suprantamu dalyku. Juk moralinės žalos atlyginimas yra kompensacija už paties asmens patirtas kančias, t.y. už jo psichinės gerovės pažeidimą, todėl ši teisė iš tikrųjų yra susijusi su kreditoriaus asmeniu¹⁵⁵. Įsitikinimą tokiu požiūriu sustiprina ir tas faktas, kad sprendžiant tokio reikalavimo egzistavimo bei pagrįstumo klausimą, t.y. nustatant neturtinės žalos, kaip civilinės atsakomybės sąlygos, buvimą, vertinant tokios žalos pobūdį, intensyvumą, pasekmes, o taip pat analizuojant visus kitus kompensacijos dydžio nustatymui reikšmingus faktorius, yra neišvengiamai būtinas betarpiškas tiesiogiai šiuos emocinius ar fizinius potyrius išgyvenusio asmens dalyvavimas, kadangi niekas kitas, išskyrus neturtinę žalą patyrusį asmenį, negalėtų

¹⁵⁵ ЭРДЕЛЕВСКИЙ, А.М. Компенсация морального вреда третьим лицам. Переход и зачет права на компенсацию. *Законность*. 1998, Nr. 2, p. 19.

geriau ir patikimiau įrodyti neigiamų psichofizinių pasikeitimų stiprumo, nusakyti patirtų jausmų, kančių bei nuotaikų¹⁵⁶. Vadovaujantis vien šiais argumentais, būtų galima daryti išvadą, kad *teisė į neturtinės žalos atlyginimą negalėtų įeiti į paveldimo turto masę ar būti kitokiu būdu perleista trečiajam asmeniui*, kadangi ji yra neatskiriama susijusi su asmeniu, o jos perėjimo atveju „išnyktų“ tiesioginis neturtinės žalos patyrimo subjektas, kaip esminis informacijos tiek apie neturtinę žalą, tiek apie jos dydį šaltinis. Tokios kategoriškos pozicijos laikomasi kai kuriose Europos valstybėse, pavyzdžiui, Danijoje, ilgą laiką Ispanijoje, kur teisės į neturtinės žalos atlyginimą paveldimumo, o juo labiau – perleidimo sandoriu galimybė teismų praktikos yra neigiama, nors pastaruoju metu tokia griežta juridinė mąstysena šiuo klausimu teisės doktrinos įtakoje pradeda kiek keistis¹⁵⁷.

Kita vertus, galimas ir kitoks požiūris į teisės į neturtinės žalos atlyginimą prigimtį bei jos perėjimo leistinumą. Esmė tai, kad reikalavimas dėl neturtinės žalos atlyginimo, kad ir kaip glaudžiai bebūtų susijęs su asmeniu, – tai vis dėlto, pretenzija dėl konkrečios pinigų sumos gavimo, savo esme lyg ir esanti turtinio pobūdžio pretenzija. Žvelgiant į Lietuvos civiliniuose įstatymuose įtvirtintą teisinį reguliavimą matyti, kad reikalavimas dėl neturtinės žalos atlyginimo, skirtingai nuo kitų CK 6.102 str. 3 d. išvardintų atvejų, kuomet nėra galimas perleidimas (reikalavimas išlaikyti, atlyginti gyvybės atėmimu ar sveikatos sužalojimu padarytą žalą), nėra susijęs su neigiamais pasikeitimais turtinėje asmens gyvenimo sferoje (materialią paramą teikiančio asmens netektimi, gydymosi išlaidomis ir pan.), nėra nukreiptas į pablogėjusios ar potencialiai galinčios pablogėti turtinės padėties pagerinimą, vienokio ar kitokio gyvenimo lygio atkūrimą, tam tikrą socialinę paramą: kaip kompensaciją už neturtinę žalą gauti pinigai orientuojami į teigiamų emocijų

¹⁵⁶ Tai pažymėjo ir, pavyzdžiui, Lietuvos apeliacinis teismas 2007 m. gegužės 31 d. nutartyje c.b. *S.R. v. S.G. įmonė*, Nr. 2-339/2007, nagrinėdamas atskirąjį dėl nutarties nutraukti bylą dalyje dėl neturtinės žalos, padarytos ieškovės dukters gyvybės atėmimu, atlyginimo, nesant galimam teisių perėmimui po ieškovės mirties. LAT CBS teisėjų kolegijos 2008 m. rugpjūčio 5 d. nutartyje c.b. *K.R., J.R. v Kėdainių lopšelis – darželis „Varpelis“*, Nr. 3K-3-423/2008, taip pat buvo akcentuota, kad *neturtinė žala pagal savo pobūdį yra asmeninė žala, t.y. ji tiesiogiai susijusi su asmeniu, neatskiriama nuo jo asmenybės ir priklauso nuo jo paties išgyventų emocijų*, todėl kiti asmenys, kurie nėra nukentėjusieji, bet susiję su asmeniu, patyrusiu tokią žalą, teisė į neturtinės žalos atlyginimą turi tik išimtiniais atvejais.

¹⁵⁷ Šiose valstybėse egzistuoja konfliktas tarp teismų praktikos, neigiančios teisės į neturtinės žalos atlyginimą paveldimumo galimybę, bei teisės doktrinos, kuri įrodinėja reikalavimą dėl nematerialios žalos kompensavimo atsirandant iš karto po neteisėtų veiksmų atlikimo ir tampant paveldimo turto dalimi ne tik nukentėjusiojo kreipimosi į teismą dėl atlyginimo, bet net ir jo staigios mirties autoįvykyje ar po kurio laiko situacijose. Toks požiūris pastaruoju metu įgauna didesnę persvarą, versdamas teismus pamažu atsisakyti kategoriško nusistatymo teisės į neturtinės žalos atlyginimą nepereinamumo atžvilgiu. Žr. plačiau ROGERS, išnaša 86, p. 200-202; 259-260.

suteikimą, negatyvaus neteisėtų veiksmų efekto neutralizavimą, jaučiamą skausmą galinčių sušvelninti materialių ir nematerialių objektų įsigijimą, ir tokių pinigų negavimas ar teisės į juos praradimas iš esmės nesukelia asmeniui jokių tiesioginių neigiamų turtinių padarinių¹⁵⁸. Būtent todėl identiški tokio reikalavimo perleidimo tretiesiems asmenims apribojimai, kokie yra nustatyti CK 6.102 str. 3 d., neturėtų būti taikomi.

Aukščiau pateikti argumentai leidžia teigti, kad *reikalavimas dėl neturtinės žalos atlyginimo pačia bendriausia prasme lyg ir galėtų būti perleidžiamas, taip pat ir paveldimas, ir neturėtų patekti į CK 6.102 str. 3 d. bei 5.1 str. 3 d. veikimo sferą*, juo labiau, kad priešingu atveju įstatymų leidėjas galėjo tai aiškiai numatyti, įtraukdamas teisę į neturtinės žalos atlyginimą į pavyzdinį draudžiamų perleisti ar paveldėti teisių sąrašą ar kitaip suformuluodamas išimtis, kad nekiltų jokių interpretacinių abejonių.

Kita vertus, svarbu pažymėti, jog tam, kad toks piniginis reikalavimas iš tikrųjų galėtų būti perleistas sandoriu trečiajam asmeniui, neišvengiamai būtinos tam tikros sąlygos - būtina jį konkretizuoti, t.y. tiksliai apibrėžti konkrečia pinigų suma, o turint omenyje, kad ta konkreti suma paprastai išaiškėja tik teismui ją užfiksavus procesiniame sprendime arba teisinio santykio šalims susitarus dėl jos taikos sutartimi (ar kitoku susitarimu), galima daryti išvadą, jog *perleidžiamą sutartimi turtą galėtų sudaryti nebent: (i) nukentėjusiojo iš kaltininko jau gauta, (ii) pagal susitarimą su žala padariusiu asmeniu nukentėjusiajam priklausanti, bet jam dar nesumokėta arba (iii) teismo priteista, bet dar neišieškota kompensacijos už neturtinę žalą suma, kuri visuomet būtų konkreti ir aiškiai apibrėžta*. Iki šių teisinių aktų bei faktų (plačiaja prasme) atsiradimo reikalavimas dėl neturtinės žalos atlyginimo išlieka tik santykinai apibrėžtu, todėl, manytina, negalėtų būti perleidimo sandorio objektu. Tokioje situacijoje galima būtų kalbėti nebent apie prielaidų tokiam reikalavimui atsirasti egzistavimą, bet ne apie realią turtinę teisę į nematerialinių išgyvenimų kompensavimą: toks reikalavimas negalėtų būti laikomas tinkamai suformuotu perleidimo sandorio objektu, todėl sandoris dėl tokio reikalavimo perleidimo, nesant aiškaus šalių susitarimo dėl dalyko, kaip esminės sandorio sąlygos, būtų vertinamas kaip negaliojantis ar nesudarytas¹⁵⁹.

¹⁵⁸ ЭРДЕЛЕВСКИЙ, išnaša 106. p. 154.

¹⁵⁹ ЭРДЕЛЕВСКИЙ, išnaša 155. p. 19.

Teisės į neturtinės žalos atlyginimą paveldėjimo atveju, manytina, jos piniginis apibrėžtumas nėra tiek svarbus, kiek reikalavimo sutartinio perleidimo atveju, tačiau šiuo atveju būtina atkreipti dėmesį į kitą aspektą. Esmė ta, kad „teisė į neturtinės žalos atlyginimą, kaip pilnavertė turtinė teisė, pilna apimtimi atsiranda tik įsiteisėjus teismo sprendimui“¹⁶⁰ byloje dėl neturtinės žalos atlyginimo (taip pat ir teismo nutarčiai dėl taikos sutarties patvirtinimo ar įsigaliojus ne teismo tvarka sudarytai taikos sutarčiai). Nukentėjusysis iki mirties gali kreiptis į teismą su reikalavimu dėl neturtinės žalos atlyginimo, pareikšdamas atitinkamas pretenzijas žalą padariusiam asmeniui, tačiau gali ir nesikreipti į teismą ir tokiu būdu nesudaryti galimybių pilnavertei turtinei teisei atsirasti, o kadangi teisė į teisminę gynybą yra neturtinė ir nepaveldima, manytina, jog nukentėjusiojo įpėdiniai jos paveldėti bei realizuoti ieškinio dėl neturtinės žalos atlyginimo pareiškimu negalėtų. Kitaip tariant, jeigu asmuo iki savo mirties nesikreipė į teismą dėl neturtinės žalos kompensavimo ir tokiu būdu neišreiškė savo valios, jo įpėdiniai to padaryti negalėtų, ir teisė į neturtinės žalos atlyginimą neįeitų į paveldimo turto masę.

Atsižvelgiant į aukščiau išdėstytus argumentus bei įvertinus esamas civilinės teisės normas, galima būtų daryti išvadą, kad *teisė į neturtinės žalos atlyginimą galėtų būti paveldima ne tik tuo atveju, kai teismas jau yra priteisęs nukentėjusiajam aiškiai apibrėžtą kompensacinę sumą už jo patirtą skriaudą ar kai šalys yra sutartimi tarpusavyje susitarusios dėl atlygintinės žalos dydžio ir sąlygų, bet jau nuo to momento, kai tiesioginis nukentėjusysis kreipiasi į teismą su reikalavimu dėl tokios skriaudos atlyginimo ir taip išreiškia neabejotiną valią siekti padarytos žalos atlyginimo*. Šiuo atveju svarbu patikimai nustatyti, kad nukentėjusiojo ketinimas gauti turtinį atlygį už patirtą skriaudą aiškus ir nekelia jokių abejonių, todėl tokie jo veiksmai, kaip, tarkim, kreipimasis į advokatą dėl teisinės konsultacijos, teisinės pagalbos sutarties sudarymas atstovavimui byloje dėl neturtinės žalos atlyginimo, kol dar nėra pateiktas ieškinys teismui ar pradėtos derybos, kol nėra sudaryta taikos sutartis, visgi, manytina, neturėtų būti vertinami, kaip aiškios nukentėjusiojo pozicijos jam padarytos neturtinės žalos atžvilgiu išreiškimas, sudarantis pakankamą pagrindą teisės į neturtinės žalos atlyginimą paveldėjimui.

Nepaisant to, kad tokia išvada konservatyviosios pozicijos, teisė į neturtinės žalos atlyginimą laikančios neatsiejamai susijusia su asmeniu ir neperleidžiama,

¹⁶⁰ Ten pat.

šalininkų nuomone yra ydinga (visų pirma – civilinės atsakomybės funkcijų pasiekimo požiūriu), tačiau tokiu atveju galėtų būti keliamas klausimas, kodėl nukentėjusio asmens mirtis visais atvejais turėtų būti palanki žalą padariusiam asmeniui, kuris, tarkim, nutraukus bylą, išvengtų turtinės atsakomybės už savo neteisėtus veiksmus (gautų savotišką turtinę naudą), ypač jeigu tokiais veiksmais buvo pažeistos fundamentalios vertybės - sužalota asmens sveikata ar atimta gyvybė, ir juo labiau, jeigu nuskriaustasis buvo aiškiai išreiškęs savo valią siekti atlygio už jam padarytą skriaudą. Juk žvelgiant į nagrinėjamą problemą iš teisingumo (taip pat ir socialinio) bei sąžiningumo principų perspektyvų, reikalavimo dėl neturtinės žalos atlyginimo perėjimas įpėdiniams dažniausiai atitiktų nespėjusio ją iki galo pasinaudoti palikėjo valią, ir šiuo atveju neturtinės žalos kompensavimo situacijos neturėtų būti traktuojamos kitaip, negu bylos dėl turtinės žalos atlyginimo, kuomet įpėdinims taip pat suteikiama galimybė naudotis palikėjo naudai teismo priteistinomis pinigų sumomis.

Žvelgiant į šiuolaikines užsienio jurisdikcijų tendencijas matyti, kad teisė į neturtinės žalos atlyginimą dažniausiai pripažįstama asmens turto dalimi būtent nuo to momento, kai tokia žala patiriama, t.y. teisė laikoma gimusia kartu su teisės pažeidimu, todėl perleidžiama *iure hereditatis*¹⁶¹, ir tokia teisė į neturtinės žalos kompensavimą paveldėjimo galimybė labai dažnai yra siejama būtent su nukentėjusiojo valios išreiškimu. Pavyzdžiui, Olandijoje ji gali būti paveldima ne tik tuo atveju, kai iškeliama byla dėl neturtinės žalos atlyginimo, bet ir kai asmuo koku nors kitu akivaizdžiu būdu (pretenzija, viešu pareiškimu ir pan.) pareiškia atsakingam už žalą asmeniui apie savo ketinimą siekti kompensacijos arba jeigu neturtinės žalos atlyginimo prievolė yra pripažįstama žalą padariusio asmens pareiškimu, pagaliau – jei dėl neturtinės žalos kompensavimo šalys susitaria, sudarydamos sutartį; visais kitais - pavyzdžiui, staigios mirties – atvejais, teisė į neturtinės žalos atlyginimą negali būti paveldima¹⁶². Iš esmės identiškos arba su tam tikromis nežymiomis variacijomis pozicijos yra laikomasi ir Švedijoje, Graikijoje bei Lenkijoje. Pavyzdžiui, Lenkijos teismai, sprendami „paveldėta“ reikalavimą dėl neturtinės žalos

¹⁶¹ Žr. išnašą 152.

¹⁶² MCGREGOR, H. *McGregor on Damages*. London, 2003, p. 76. Pažymėtina, kad toks Olandų teisėje įtvirtintas reglamentavimas, o ypač reikalavimas informuoti žalą padariusį asmenį apie savo ketinimus, kaip sąlyga teisės į neturtinės žalos atlyginimą paveldėjimui, yra kritikuojamas teisės doktrinoje, teigiant, jog nukentėjęs asmuo paprastai nežino šios civilinio įstatymo nuostatos, o jeigu ir žinotų, neretai būna tokios situacijos, kad jis tiesiog fiziškai negali informuoti pažeidėją apie ketinimą siekti kompensacijos. Plačiau žr. ROGERS, išnaša 86, p. 160-161.

atlyginimo, vadovaujasi kai kurių teisės mokslininkų siūlymu, nustatant neturtinės žalos kompensacijos dydį atsižvelgti į tas faktines aplinkybes, kurios egzistavo betarpiškai nukentėjusio asmens mirties metu, ir vertinti atlyginimo už neturtinę žalą dydžiui reikšmingus kriterijus būtent nukentėjusiojo atžvilgiu, visiškai abstrahuojantis nuo jo teisių perėmėjų psichinių išgyvenimų paisymo, tačiau tuo pat metu priteisiant pastariesiems mažesnę pinigų sumą, negu būtų atlyginta tiesioginiam nukentėjusiajam¹⁶³. Nors, kaip jau buvo minėta, Ispanijos teismų praktikoje ilgą laiką buvo neigiama galimybė paveldėti teisę į neturtinės žalos kompensavimą, tačiau teisės doktrinos, kuri teisę į neturtinės žalos atlyginimą įrodinėja esant turtinio pobūdžio, nukentėjusiojo mirties atveju tampančia paveldimo turto dalimi, įtakoje teismų praktikos pozicija ėmė keistis – pradėta pripažinti teisės į neturtinės žalos atlyginimo paveldinimo leistinumą, jeigu dėl jos yra pareikštas ieškinys teisme; tuo tarpu jeigu asmuo miršta prieš kreipdamasis į teismą, jo teisių į neturtinės žalos atlyginimą perėjimo įpėdiniams galimybė teismų ir toliau yra neigiama, nors teisės moksle vyrauja pozicija, kad tiek tuo atveju, kai asmuo miršta iš karto, tiek tuo atveju, kai miršta praėjus tam tikram laikui po įvykio, teisė į šiuo įvykiu padarytos žalos, įskaitant neturtinę, kompensavimą galėtų įeiti į paveldimo turto masę, kadangi ji gimsta kartu su teisės pažeidimu, nors ir nebūna dar realizuota¹⁶⁴.

Pagaliau, daugelyje užsienio jurisdikcijų palaikomas dar liberalesnis požiūris į teisės į neturtinės žalos perėjimą, pripažįstant *nevaržomą jos paveldėjimo galimybę*, t.y. visais atvejais įtraukiant ją į paveldimo turto masę. Pavyzdžiui, tokia teisė, dar 1992 metais priėmus Civilinio kodekso pataisas, pripažįstama Vokietijos, taip pat Belgijos, Didžiosios Britanijos jurisdikcijose, su tam tikromis išimtimis (pavyzdžiui, neįtraukiant staigios, ūmios nukentėjusiojo mirties atveju) Prancūzijoje, Italijoje, Austrijoje¹⁶⁵.

Šių užsienio teisės sistemų patirtis rodo, kad prie liberaliausio požiūrio teisės į neturtinės žalos kompensavimą paveldimumo aspektu daugelyje jų buvo prieita ne iš karto, o palaipsniui: iš pradžių keliant aiškios tiesioginio nukentėjusiojo valios siekti materialaus atlygio už jam padarytą skriaudą išreiškimo reikalavimą, ir pakankamai

¹⁶³ Kadangi intuityviai jaučiama, jog atlyginimo už neturtinę žalą dydžio nustatymas negali būti atliktas abstrakčiai, t.y. visiškai ignoruojant nukentėjusiojo mirties faktą. Žr. SZPUNAR, išnaša 22. p. 198.

¹⁶⁴ Žr. išnašą 152.

¹⁶⁵ *European Tort Law 2005*. Tort and Insurance Law Yearbook (ed. H.Koziol; B.C.Steiner). Springer, 2006, p. 39-102.

didelių bei ilgamečių teisės doktrinos pastangų ar/ir kolizijų teismų praktikoje įveikimo dėka¹⁶⁶. Nevaržomo teisės į neturtinės žalos kompensavimą paveldėjimo idėjai, manytina, netiesioginės įtakos turėjo ir tokios stebimos naujausios europinės neturtinės žalos instituto taikymo tendencijos, kaip *objektyvaus* neturtinės žalos atlyginimo požiūrio (*diminution of value*), kančių kompensavimo galimybę siejančio ne su kompensaciją gaunančio asmens realiai patirtais išgyvenimais, bet su gebėjimu jausti apskritai, su pažeistos vertybės svarba ir teisės pagarbos asmeniui išreiškimo būtinybe, dominavimas prieš subjektyvųjį ar *funkcinį* (*funcional*) požiūrį¹⁶⁷, taip pat polinkis pripažinti trečiųjų asmenų, prieš kuriuos nebuvo tiesiogiai nukreipti kaltinimo veiksmai, teisę į neturtinės žalos atlyginimą ir tokiu būdu plėsti subjektų ratą, atsisakant neturtinės žalos kompensavimo, kaip išimtinio civilinių teisių gynimo būdo, traktavimo ir t.t.

Nepaisant to, kad sisteminės mūsų civiliniuose įstatymuose įtvirtintų teisės normų, reglamentuojančių reikalavimo perleidimo tretiesiems asmenims santykius, analizės pagrindu galima būtų teigti, kad aiškiai apibrėžtas bei konkretizuotas (teismo sprendimu ar taikos sutartimi) reikalavimas dėl neturtinės žalos atlyginimo ir galėtų būti perleidimo sandorio, o taip pat ir paveldėjimo objektu, tačiau atsakyti į klausimą, ar būtų įmanomas ir teismų akceptuotas kiek liberalesnis požiūris teisės į neturtinės žalos atlyginimą paveldėjimo atžvilgiu, ir kuria iš aukščiau pristatytų pozicijų vis dėlto, reikėtų vadovautis bei sekti mūsų teisės sistemai toliau, yra pakankamai sudėtinga, kadangi nacionalinėje teisės doktrinoje jokių svarstymų šiuo klausimu nėra, o teismų praktika šioje srityje yra itin skurdi ir neinformatyvi, be to, pakankamai

¹⁶⁶ Pavyzdžiui, Prancūzijoje iki 1976 metų teisė į neturtinės žalos kompensavimą galėjo būti paveldima tik tuo atveju, jeigu nukentėjusysis iki mirties buvo inicijavęs teismo procesą dėl neturtinės žalos atlyginimo, tačiau dabar tokia galimybė nėra saistoma jokių papildomų sąlygų, ir netgi tiesioginio nukentėjusiojo giminaičiams, pretenduojantiems į piniginę kompensaciją už dėl kito asmens išgyvenimų patiriamą skausmą, mirus, yra galimas jų pačių teisių į neturtinės žalos atlyginimą perėjimas. Vokietijoje šis klausimas ilgą laiką buvo aršių mokslinių diskusijų bei nevienodos teismų praktikos objektu, dominuojant nuomonei, jog reikalavimas dėl kančių atlyginimo gali būti perleistas sutartimi arba įtrauktas į paveldimo turto masę tik tuo atveju, jeigu jis pripažįstamas žala padariusio asmens arba nukentėjusysis buvo spėjęs pareikšti ieškinį, ir buvo pradėta civilinė byla, tačiau šiuo metu, įvykus pasikeitimams civiliniuose įstatymuose, reikalavimas dėl neturtinės žalos atlyginimo gali būti perleistas sutartimi ar paveldėtas bendra tvarka, kaip bet kokia kita turtinė teisė, nepriklausomai nuo jos pripažinimo iš kaltininko pusės ar kreipimosi į teismą faktų. Žr. plačiau ЭРДЕЛЕВСКИЙ, išnaša 106. p. 152.

¹⁶⁷ Plačiau apie *objektyviosios* neturtinės žalos idėją bei *subjektyvųjį* (*funkcinį*) neturtinės žalos kompensavimo instituto suvokimą žr. disertacijos 4.1.3. skirsnyje „Bendrieji neturtinės žalos atlyginimo dydžio nustatymo principai, gairės ir probleminiai klausimai“ bei 4.2.6. skirsnyje „Asmenybės bruožai ir charakteristikos“.

prieštariga. Štai, pavyzdžiui, byla *V.M. v D.D.S.*¹⁶⁸, kurioje ieškovas prašė kompensuoti dėl tyčinių neteisėtų atsakovo veiksmų ūkininkavimo srityje jo patirtą stresą ir nervinį šoką, buvo nutraukta, kadangi po bylos iškėlimo ieškovas mirė, ir teismas konstatavo, kad atsižvelgiant į ginčo teisinius santykius dėl sveikatos sužalojimo, neleidžiamas teisių perėmimas. Byloje *S.R. v S.G. ėmonė*¹⁶⁹, kurioje ieškovės teisių ir pareigų paveldėtojas – jos brolis ginčijo bylos nutraukimą dalyje dėl reikalavimo atlyginti neturtinę žalą, patirtą ieškovės dėl jos dukters žūties autoįvykio metu, apeliacinės instancijos teismas taip pat akcentavo, kad gyvybė yra asmeninė neturtinė vertybė, kuri, būdama neatsiejamai susijusi su jos turėtoju, negali būti perduodama kitiems asmenims, juo labiau, kad civilinė teisė ją gina, suteikdama teisę reikalauti atlyginti turtinę ir neturtinę žalą tik atitinkamam ratui asmenų, o kadangi nagrinėjamu atveju ieškovė prašė priteisti neturtinę žalą, kuri buvo padaryta nusikaltimu atėmus jos dukters gyvybę, ieškovės brolis, kaip turto paveldėtojas ir teisių bei pareigų perėmėjas, teisės reikalauti neturtinės žalos atlyginimo negalėjo perimti, nes ši neturtinė žala neatsiejamai susijusi su ieškovės asmeniu ir niekas kitas, išskyrus ieškovę, negalėtų nurodyti jos dvasinių bei emocinių išgyvenimų stiprumo. Kita vertus, byloje *M.B., O.D.B. v J.P., N.J.*¹⁷⁰, kurioje ieškovės reikalavimas dėl neturtinės žalos atlyginimo buvo grindžiamas sunkiu jos sveikatos sutrikdymu dėl autoįvykio, pastarajai mirus, jos dukteriai, kuri byloje prašė atlyginti ir jos pačios patirtą turtinę žalą, buvo priteistas 6000 Lt neturtinės žalos atlyginimas, laikant ją sužalotos motinos procesinių teisių perėmėja. Pagaliau, baudžiamosiose bylose nagrinėjant nukentėjusiųjų nuo smurtinių nusikaltimų asmenų civilinius ieškinius, taip pat pripažįstama teisės į neturtinės žalos atlyginimą, kaip turinio pobūdžio reikalavimo, pavelėjimo galimybė CK 1.5 str. pagrindu¹⁷¹.

Dar didesnę painiavą nagrinėjamu klausimu įvelia bei apsisprendimą dėl vienokios ar kitokios pozicijos pasirinkimo apsunkena vienas naujausių Konstitucinio Teismo nutarimų¹⁷², kuriame buvo analizuojami tam tikri valstybės institucijų ir

¹⁶⁸ Lietuvos apeliacinio teismo 2007 m. vasario 22 d. nutartis c.b. *V.M. v D.D.S.*, Nr. 2-127/2007.

¹⁶⁹ Lietuvos apeliacinio teismo 2007 m. kovo 31 d. nutartis c.b. *S.R. v S.G. ėmonė*, Nr. 2-339/07.

¹⁷⁰ LAT CBS teisėjų kolegijos 2007 m. vasario 19 d. nutartis c.b. *M.B., O.D.B. v J.P., N.J.*, Nr. 3K-3-51/2007.

¹⁷¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2008 m. liepos 3 d. „Teisės normų, reguliuojančių nusikalstama veika padarytos žalos atlyginimą, taikymo baudžiamosiose bylose apžvalga“. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo biuletenis „Teismų praktika“, 2008, Nr. 29.

¹⁷² Konstitucinio Teismo 2006 m. rugpjūčio 19 d. nutarimas „Dėl LR Žalos, padarytos neteisėtais kvotos, tardymo, prokuratūros ir teismo veiksmais, atlyginimo įstatymo 3 straipsnio (2001 m. kovo 13

pareigūnų neteisėtais veiksmais padarytos materialinės ir moralinės žalos atlyginimo klausimai bei atitinkamų LR Žalos, padarytos neteisėtais kvotos, tardymo, prokuratūros ir teismo veiksmais, atlyginimo įstatymo¹⁷³ nuostatų konstitucingumas. Konstitucinis Teismas pažymėjo, kad Konstitucijoje įtvirtintas asmeniui padarytos (ir atlygintinos) žalos skirstymas į materialinę ir moralinę savaiame nėra tapatus žalos skirstymui į tokią, kurios materialaus atlyginimo reikalauti gali ne tik pats atitinkamą žalą patyręs asmuo, bet ir tam tikri kiti asmenys, bei tokią, kurios materialaus atlyginimo reikalauti gali vien tą žalą patyręs asmuo.

Vertindamas subjektų, galinčių pretenduoti į neturtinės žalos atlyginimą bylose, patenkančiose į minėto įstatymo veikimo sferą, ratą per konstitucinio nuosavybės apsaugos ir gynimo imperatyvo bei kitų Konstitucijos reikalavimų prizmę, Konstitucinis Teismas konstatavo, kad *teisė reikalauti materialiai atlyginti asmeniui padarytą moralinę žalą vienais atvejais gali būti siejama vien su tą žalą patyrusiu asmeniu, tačiau pagal Konstituciją yra įmanomos ir tokios teisinės situacijos, kai ši teisė gali pereiti tam tikriems kitiems asmenims, juo labiau, kad iš Konstitucijos neišplaukia, kad asmeniui padarytos materialinės ir (arba) moralinės žalos atlyginimas visais atvejais turi būti išmokamas (ar kitaip kompensuojamas) būtent tam asmeniui, kuriam ji padaryta, ir kad atitinkamas atlyginimas apskritai negali būti išmokamas jokiai kitam asmeniui*. Kalbėdamas konkrečiai apie valstybės deliktinę atsakomybę už neturtinę žalą, Konstitucinis Teismas akcentavo, jog Konstitucija reikalauja įstatymu nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kad valstybė negalėtų išvengti pareigos atlyginti, kai tokio atlyginimo yra pagrįstai reikalaujama už jos institucijų, pareigūnų neteisėtais veiksmais padarytą žalą ir tais atvejais, kai pačiam asmeniui, kurio atžvilgiu buvo atlikti tie neteisėti veiksmai, tos žalos atlyginimo neįmanoma išmokėti būtent dėl to, kad jis yra miręs (juo labiau jei neteisėtais veiksmais tam asmeniui padarytos žalos turinį kaip tik ir sudaro tai, kad jam buvo atimta gyvybė) ar dėl to, kad atitinkamų valstybės institucijų, pareigūnų veiksmų neteisėtumas buvo nustatytas jau po to asmens mirties arba dėl to, kad nors veiksmų neteisėtumas buvo nustatytas dar tam asmeniui esant gyvam, jis mirė anksčiau, negu spėjo (per įstatyme nustatytą protingą terminą) pasinaudoti savo teise pareikalauti žalos atlyginimo arba pasinaudojo šia teise, tačiau nesulaukė, kol dėl šio

d. redakcija) 3 dalies ir 7 straipsnio (2001 m. kovo 13 d. redakcija) 7 dalies atitikties LR Konstitucijai“ (V.Ž., 2006, Nr. 90-3529).

¹⁷³ V.Ž., 1997, Nr. 104-2618.

reikalavimo bus priimtas ir (arba) įvykdytas atitinkamos valstybės institucijos (*inter alia* teismo) sprendimas.

Konstitucinis Teismas nuėjo dar toliau ir pažymėjo, kad vien *tai, kad asmuo pasinaudoja teise reikalauti žalos atlyginimo (ir jį gauna), nereiškia, jog yra užkertamas kelias kitiems asmenims reikalauti (kreipiantis į teismą) jiems atlyginti žalą (ir materialinę, ir moralinę), jų pačių patirtą dėl tų pačių neteisėtų veiksmų, nors ir atliktų ne tiesiogiai jų atžvilgiu* (pavyzdžiui, asmens, kurio atžvilgiu buvo tiesiogiai atlikti neteisėti veiksmai, išlaikytiniai gali turėti savarankišką teisę reikalauti (kreipdamiesi į teismą) atlyginti jiems padarytą žalą, ir nesvarbu, ar anas asmuo pasinaudojo savo reikalavimo teise, ar ne), nes priešingu atveju būtų nukrypta nuo Konstitucijoje įtvirtintų teisingumo ir teisinės valstybės principų, būtų apriboti *inter alia* Konstitucijos 109 straipsnyje įtvirtinti teismo įgaliojimai vykdyti teisingumą, nepaisoma konstitucinės žalos atlyginimo sampratos, įtvirtintos *inter alia* Konstitucijos 30 str. 2 d. Konstitucinis Teismas taip pat konstatavo, kad absoliutus draudimas paveldėti fizinio asmens teisę į žalą, padarytos kuriais nors neteisėtais kvotos, tardymo, prokuratūros ir teismo veiksmais, atlyginimą riboja *inter alia* Konstitucijos 109 straipsnyje įtvirtintus teismo įgaliojimus vykdyti teisingumą, nukrypsta nuo konstitucinės žalos atlyginimo sampratos, įtvirtintos *inter alia* Konstitucijos 30 straipsnio 2 dalyje, pažeidžia konstitucinius teisingumo ir teisinės valstybės principus.

Nors, be jokios abejonės, Teismo išaiškinimai bendrame itin neinformatyvios bei neaiškios teismų praktikos, o taip pat ir jokio nacionalinio mokslinio požiūrio nebuvimo kontekste ir galėtų būti vertinami, kaip itin vertingi, pažangūs ir liberalūs subjektų, galinčių pretenduoti į neturtinės žalos atlyginimą, atžvilgiu, kadangi jais iš esmės išreiškiamas konstitucinės justicijos pasisakymas už ženklų tokių subjektų rato praplėtimą bei plačią jų teisinių interesų ir lūkesčių apsaugą (tam tikrais atvejais netgi nepriklausomai nuo tiesioginio nukentėjusiojo teisių apsaugos), o taip pat pasisakoma už absoliutaus draudimo paveldėti teisę į neturtinės žalos atlyginimą antikonstitucingumą, visgi ne su visais jais būtų galima sutikti.

1) Diferencijuodamas ir išskirdamas atvejus, kuomet teisė į neturtinės žalos atlyginimą būtų siejama vien tik su žalą patyrusiu asmeniu, kas reikštų jos perėjimo negalimumą, bei atvejus, kuomet visgi būtų įmanomas tokios teisės perėjimas tretiesiems asmenims, Konstitucinis Teismas nedetalizuoja ir nepaaiškina, kokios gi

teisinės situacijos priskirtinos vienai ar kitai kategorijai, nenurodo principų ar kriterijų, pagal kuriuos būtų galima konkrečią neturtinės (o taip pat ir turtinės) žalos patyrimo situaciją laikyti neatsiejama nuo tiesioginio nukentėjusiojo ar priešingai, - ne taip glaudžiai ir betarpiškai su juo susieta. Toks neišbaigtumas suteikia erdvę itin subjektyviam ir nevienodam vertinimui ir niekaip neprisideda prie tolimesnės praktikos unifیکavimo bei teisinio apibrėžtumo. Aišku tik tai, kad situacijose, kuomet neturtinė žala yra padaryta neteisėtais valstybės institucijų bei pareigūnų veiksmais, teisė į neturtinės žalos atlyginimą, anot konstitucinės jurisprudencijos, nėra tiek glaudžiai susijusi su nukentėjusiuoju, kad negalėtų būti paveldėta.

2) Nors iš tikrųjų iš Konstitucijos ir neišplaukia, kad asmeniui padarytos materialinės ir (ar) moralinės žalos atlyginimas visais atvejais turi būti išmokamas (ar kitaip kompensuojamas) būtent tam asmeniui, kuriam ji padaryta, ir jog atitinkamas atlyginimas apskritai negali būti išmokamas jokiai kitam asmeniui, tačiau manytina, kad tai galėtų būti aiškinama ne kaip absoliučios ir neribojamos teisės bet kuriam asmeniui gauti kompensaciją už kito subjekto atžvilgiu atliktus neteisėtus veiksmus bei padarytą neturtinę žalą, *inter alia* teisės kreiptis į teismą dėl tokios kompensacijos, deklaravimas, bet kaip galimybė arba gauti piniginę kompensaciją neteisėto artimo asmens gyvybės atėmimo situacijose, kaip atlygį už savo paties patirtą netekties skausmą (kuomet nebelieka asmens, kuriam buvo atimta gyvybė, bet iškyla poreikis apsaugoti jo artimuosius, netekusius šeimos ryšių bei bendravimo džiaugsmo) arba kaip galimybė paveldėti ar kitokiu būdu įgyti jau aiškiai nustatytą, įrodytą ir pinigine išraiška apibrėžtą/dar galutinai neapibrėžtą teisę į konkretaus dydžio kompensacijos gavimą, jeigu tiesioginis nukentėjusysis dėl vienokių ar kitokių priežasčių tokios kompensacijos pats realiai negavo. Paprasčiausiai kitokio - platesnio požiūrio teisės į neturtinės žalos atlyginimą subjektų ratą, pasiūlyto Konstitucinio Teismo, įsitvirtinimas (ypač atsižvelgiant į mūsų teismų praktikos tendenciją itin nenoriai tenkinti trečiųjų asmenų reikalavimus dėl išgyvenimų, patirtų ryšium su jiems artimo asmens sveikatos, kaip fundamentalios vertybės, pažeidimu, jau nekalbant apie kitų teisių pažeidimo situacijas), manytina, nepateisinamai apsunkintų kaltininko padėtį ir apskritai iškreiptų deliktinio santykio dalyvių teisių bei interesų pusiausvyrą, taptų nepakeliama turtine našta žalą padariusiam asmeniui bei palankia erdve piktnaudžiavimui savo teisėmis tikriesiems ir „menamiems“ nukentėjusiesiems.

3) Konstitucinio Teismo akcentuojamas valstybės (kaip ir bet kokio kito žalą padariusio subjekto) atsakomybės už jos institucijų bei pareigūnų neteisėtais veiksmais padarytą žalą neišvengiamumas, be jokios abejonės, yra itin svarbus teisinės valstybės, teisingumo principo ir kitų fundamentalių Konstitucijos postulatų realizavimo požiūriu. Kita vertus, šis neišvengiamumas turėtų būti užtikrinamas tik logiškai pagrįstais atvejais ir tik iš tikrųjų kompensacijos „nusipelnančių“ subjektų atžvilgiu, todėl ne visoms Konstitucinio Teismo argumentacijoje paminėtoms situacijoms, kuriose būtų galimas teisių į neturtinės žalos atlyginimą perėjimas, reikėtų pritarti:

a) Kadangi nėra jokio pagrindo neįtraukti į paveldimo turto masę jau priteistos, bet dėl asmens mirties nespėtos jam išmokėti pinigines kompensacijos už neturtinę žalą sumos, manytina, kad Konstitucinis Teismas visiškai pagrįstai pastebėjo, jog teisė į neturtinės žalos atlyginimą galėtų pereiti tretiesiems asmenims, kai pačiam asmeniui, kurio atžvilgiu buvo atlikti neteisėti veiksmai, neturtinės žalos atlyginimo neįmanoma išmokėti dėl to, kad jis yra miręs.

b) Teigdamas, kad teisė į neturtinės žalos atlyginimą turėtų buvo paveldima ir tais atvejais, jeigu neteisėtais veiksmais asmeniui padarytos žalos turinį kaip tik ir sudaro tai, kad jam buvo atimta gyvybė, Konstitucinis Teismas, manytina, supainiojo du institutus, o būtent teisių į neturtinės žalos atlyginimą paveldėjimą (perėjimą) bei savarankišką dėl neteisėtų kito subjekto veiksmų mirusio asmens artimųjų (tėvų, vaikų, sutuoktinio, išlaikytinių) teisę į jų pačių ryšium su šeimos nario gyvybės atėmimu patirto dvasinio skausmo kompensavimą (CK 6.284 str.), kuris iš tikrųjų ir buvo turėtas omenyje šiame Teismo pasisakyme;

c) Kritiškai vertintina Konstitucinio Teismo pozicija, kad teisė į neturtinės žalos atlyginimą pereina tretiesiems asmenims ir tais atvejais, kuomet veiksmų neteisėtumas buvo nustatytas jau po nukentėjusio asmens mirties arba dar jam esant gyvam, tačiau mirus anksčiau, negu buvo spėta pasinaudoti teise pareikalauti žalos atlyginimo arba pasinaudota šia teise, ir nesulaukus, kol dėl šio reikalavimo bus priimtas ir (arba) įvykdytas atitinkamos valstybės institucijos (*inter alia* teismo) sprendimas. Paskutinė iš paminėtų situacijų, leidžianti teisės į neturtinės žalos atlyginimą paveldimumą, jeigu tiesioginis nukentėjusysis reikalavo tokios žalos atlyginimo, tačiau nesulaukė, kol dėl jo reikalavimo bus priimtas ir įvykdytas teismo sprendimas, reikštų pritarimą vienam iš aukščiau pristatytų požiūrių, postuluojančių,

jog teisės į neturtinės žalos kompensavimą perėjimas yra įmanomas jau nuo to momento, kai tiesioginis nukentėjusysis kreipiasi į teismą su reikalavimu dėl patirtos fizinės ir dvasinės skriaudos atlyginimo ar kitokiu būdu išreiškia savo valią tokį atlyginimą gauti. Pastebėtina, kad nukentėjęs asmuo dažniausiai pats betarpiškai dalyvauja veiksnių neteisėtumo, apie kuriuos kalba Konstitucinis Teismas, nustatymo procese (baudžiamajame, administraciniame, civiliniame ir pan.), todėl tokie atvejai taip pat galėtų patekti į aukščiau paminėto požiūrio terpę. Manytina, kad tokia pakankamai racionalia, tarpine tarp dviejų radikaliesių, pozicija ir reikėtų sekti (tą pagrindžia skirsnio pradžioje pateikta argumentacija). Teisės gi į neturtinės žalos atlyginimą perėjimo galimybės pripažinimas ir tais atvejais, kuomet dar nėra aiškūs nukentėjusio asmens ketinimai, nėra pasirinktas vienas iš galimų disponavimo jam priklausančiomis teisėmis variantų, atrodytų ne visai pagrįstas ir teisingas. Juk nukentėjęs asmuo, patyręs neturtinę žalą, dėl vienokių ar kitokių objektyvios ar subjektyvios prigimties priežasčių gali būti nesuinteresuotas piniginės kompensacijos gavimu, nenorėti žalą padariusio asmens „nubaudimo“, likti visiškai abejingu įvykusiai nelaimėi, pagaliau, atleisti bei susitaikyti su kaltininku, todėl akivaizdu, kad prioriteto tik vienam iš galimų elgesio privatinuose teisiniuose santykiuose modeliui – aktyviam pasinaudojimui atitinkamu civilinių teisių gynimo būdu, o būtent siekimui gauti piniginę kompensaciją iš žalą padariusio asmens – suteikimas atrodytų sunkiai pagrindžiamu dalyku.

4) Itin liberalus ir drąsus Konstitucinio Teismo pasakymas, kad turi būti atvertas kelias tretiesiems asmenims reikalauti (kreipiantis į teismą) jiems atlyginti žalą (tiek materialinę, tiek moralinę), jų pačių patirtą dėl tų pačių neteisėtų veiksnių, nors ir atliktų ne tiesiogiai jų, bet kito asmens, atžvilgiu, netgi nepriklausomai nuo to, ar pats tiesioginis nukentėjusysis pasinaudojo savo reikalavimo teise, ar ne, taip pat kelia rimtų abejonių. Kaip rodo Lietuvos teismų praktikos tendencijos, galimybė tretiesiems asmenims reikalauti jų pačių neturtinės žalos, patirtos dėl fundamentaliausių artimo jiems asmens vertybių – sveikatos, laisvės ir t.t. - pažeidimo, tampa išimtimi ir pripažįstama nenoriai, tik identifikavus tam tikras sąlygas, o būtent itin glaudų emocinį, psichinį ar kitokį tiesioginio nukentėjusiojo ir pretendento į kompensaciją ryšį bei ypatingai stiprių dvasinių išgyvenimų ar net

fizinio skausmo dėl kito asmens atžvilgiu padaryto pažeidimo jautimą ir t.t.¹⁷⁴ (panašaus požiūrio laikomasi ir daugelyje užsienio teisės sistemų). Teismų praktikoje stebimas trečiųjų asmenų teisės į neturtinės žalos atlyginimą išimtinumo išsaugojimo siekis, kadangi tokios teisės išplėtimas ir užtikrinimais visais be išimties neteisėtų veiksmų, kuriems tik esant civilinis įstatymas suteikia neturtinės žalos kompensavimo galimybę, padarymo atvejais, ir ypač jeigu tiesioginis nukentėjusysis nereiškia jokių pretenzijų kaltininkui, manytina, neleistinai apsunkintų žalą padariusio asmens, kuris niekada negalėtų būti tikras dėl to, ar jau atlygino visą savo padarytą žalą ir visiems, padėti, sukeltų jam nepakeliamą turtinę naštą, o svarbiausia – iš esmės iškreiptų neturtinės žalos instituto esmę, išplėstų kompensacinį procesą iki begalybės, kai vieną nukentėjusįjį keistų ar pildytų kitas.

Taigi, visi aukščiau išsakyti argumentai ir pasvarstymai iliustruoja ne ką kita, kaip ypatingą klausimo dėl teisės į neturtinės žalos atlyginimą perėjimo tretiesiems asmenims galimumo įvairiose situacijose sudėtingumą, daugiapusiškumą ir vieningo sprendimo varianto pateikimo problematiškumą, kas savo ruožtu reikalauja gilesnių mokslinių tyrinėjimų šioje srityje atlikimo, o galbūt ir tiesioginio įstatymų leidėjo įsikišimo, kuris pašalintų bet kokius neaiškumus.

Kita vertus, atsižvelgiant į šiuo metu egzistuojantį legislatyvinį vakuumą, teismų praktikos, įskaitant konstitucinės, nenuoseklumą ir neapsisprendimą dėl deliktinių santykių, paliečiančių neturtinės žalos institutą, prigimties, kuris, be jokios abejonės, negali būti toleruojamas, o svarbiausia – į tyrimo pradžioje pateiktą CK 6.102 str. 3 d. bei 5.1 str. 3 d. loginę bei sistemine analizę, pagaliau - į užsienio teisės sistemų patirtį bei pažangiausias tendencijas, manytina, kad dabartinio teisinio reguliavimo bei neturtinės žalos instituto praktinio realizavimo Lietuvoje sąlygomis reikėtų *pripažinti: (i) bet kokią teisės į neturtinės žalos atlyginimą perėjimo tretiesiems asmenims galimybę - tiek sandorio pagrindu, tiek paveldėjimo keliu - tais atvejais, kai ji jau yra apibrėžta konkrečios teisinio santykio šalių sutartos ar teismo nustatytos kompensacinės sumos pavidalu, (ii) o taip pat akceptuoti teisės į neturtinės žalos atlyginimą paveldėjimo galimybę tais atvejais, kai tokia teisė nors ir nėra*

¹⁷⁴ Pavyzdžiui, LAT CBS teisėjų kolegijos 2005 m. balandžio 18 d. nutartis c.b. L.Z., M.Z., V.Z., G.Z. v. VŠĮ Marijampolės liginė, Nr. 3K-7-255/2005; LAT CBS teisėjų kolegijos 2007 m. sausio 2 d. nutartis c.b. R.L., R.L. v. A.J., UAB DK „Baltic Polis“, Nr. 3K-3-131/2007; LAT CBS teisėjų kolegijos 2005 m. balandžio 25 d. nutartis c.b. A.D., A.D. v. VŠĮ Kauno 2-oji klinikinė liginė, Nr. 3K-3-222/2005; LAT CBS teisėjų kolegijos 2005 m. kovo 9 d. nutartis c.b. D.V. v. J.R., AB „Lietuvos draudimas“, Nr. 3K-174/2005; Vilniaus apygardos teismo 2006 m. gegužės 25 d. sprendimas c.b. S.A.R., A.I.R. ir kt. v. UAB „Ergo Lietuva“, M.K., Nr. 2-636-34/06 ir t.t.

galutinai apibrėžta, tačiau tiesioginis nukentėjusysis yra aiškiai išreiškęs valią šią teisę realizuoti, t.y. ėmėsis aktyvių veiksmų „kiekybiškai neapibrėžtai turtinei teisei“ atsirasti (kreipėsis į teismą), ir yra nustatyta pakankamai duomenų tiek tokios teisės egzistavimui, tiek ir konkrečiam piniginiam pavidalui apibrėžti. Manytina, kad mūsų pakankamai konservatyvios ir tik pradinėje neturtinės žalos instituto evoliucijos atkarpoje esančios teisės sistemos kontekste vien asmens kreipimosi į teismą, kaip sąlygos teisės į neturtinės žalos atlyginimą perėjimui, nepakaktų: teismas, svarstydamas apie teisių perėmimo galimumą, turėtų įvertinti konkrečios bylos aplinkybes ir atsakyti į klausimą, ar iki tiesioginio nukentėjusiojo „išnykimo“ (mirties) bei jo įpėdinio įstojimo į santykį byloje surinkta pakankamai duomenų išsiaiškinti, ar neturtinė žala iš tikrųjų buvo padaryta, koks buvo jos pobūdis, intensyvumas, o taip pat pakankamai duomenų apie kriterijus, turinčius įtakos galimai priteistinos kompensacijos už neturtinę žalą dydžiui.

Būtent tokios pozicijos siūlymas yra apspręstas ir pusiausvyros tarp dviejų esminių aspektų užtikrinimo poreikiu. Viena vertus, neturtinės žalos fakto identifikavimo bei įrodinėjimo sudėtingumas, apie kurį bus kalbama kitame darbo skyriuje, sąlygotas šio specifinio teisinio fenomeno prigimties bei suponuojantis būtinumą išanalizuoti tokius veiksnius, kurie betarpiškai liečia konkretaus asmens psichofizinę būseną, be kurios tiesiog neįmanomas adekvataus ir teisingo atlyginimo už neturtinę žalą nustatymas, o tuo pačiu ir kompensacinės civilinės atsakomybės funkcijos įgyvendinimas, yra pakankamai stiprūs motyvai nepripažinti absoliutaus aiškiai nekonkretizuotos teisės perėmimo neturtinės žalos kompensavimo procese galimumo, kad ir koks „palankus“ jis bebūtų žalą padariusiam asmeniui. Priešingu atveju kalbėti apie visapusišką situacijos ištyrimą ir teisingą bylos išnagrinėjimą, motyvuotas ir tikrąsias, bet ne tikėtinų prielaidų ir spėliojimų pagrindu padarytas išvadas, būtų paprasčiausiai neįmanoma. Kita vertus, šis faktas, kaip jau buvo minėta, neturėtų sudaryti pagrindo nepripažinti tokio teisių perėjimo, kai teismo proceso metu jau yra nustatyta pakankamai informatyvių duomenų teisės realizavimui – nukentėjusiojo mirtis neturėtų tapti tuo įvykiu, kuris perbrauktų visą iki tol vykusį procesą ir neleistų įvykdyti teisingumą.

2 SKYRIUS. NETURTINĖ ŽALA, KAIP CIVILINĖS ATSAKOMYBĖS SĄLYGA: NUSTATYMAS BEI ĮRODINĖJIMAS

2.1. Bendrieji neturtinės žalos nustatymo bei įrodinėjimo klausimai

Asmeninių neturtinių ar/ir turtinių teisių bei vertybių (pavyzdžiui, sveikatos, gyvybės, privataus gyvenimo neliečiamumo ir t.t.) pažeidimo faktas ne visada reiškia, kad asmeniui yra sukeliama negatyvūs emociniai išgyvenimai ar fiziniai potyriai, kurių piniginio kompensavimo jis galėtų tikėtis, todėl neigiamų nematerialių padarinių atsiradimo, neturtinės žalos patyrimo faktas turi būti įrodomas, ir ši įrodinėjimo pareiga tenka pačiam besikreipiančiam dėl jos atlyginimo bei turtines pretenzijas žalą padariusiam subjektui reiškiančiam asmeniui. Tokiu būdu yra realizuojamas rungimosi principas civiliniame procese, *inter alia* reikalaujantis, kad nukentėjusysis maksimaliai pagrįstų ir įrodytų tiek savo patirtus neturtinius išgyvenimus, tiek prašomą priteisti jų kompensacijos sumą. Manytina, kad bylose, susijusiose su neturtinės žalos atlyginimu, ieškovas neturėtų tikėtis piniginio atlygio, jeigu nėra aktyvus bei iniciatyvus, paviršutiniškai žiūri į savo procesinę pareigą įrodyti neturtinės žalos patyrimo faktą, o taip pat ir priežastinį ryšį tarp neteisėtų atsakovo veiksmų bei šios žalos, t.y. nesiima jokių veiksmų įrodinėjimo procese, pasyviai laikydamas savaime suprantamu ir jokių abejonių negalinčiu kelti dalyku, jog neteisėtus veiksmus atlikęs subjektas privalo materialiai atsakyti. Svarbu įsisąmoninti, kad neturtinės žalos, kaip ir turtinio pobūdžio nuostolių, įrodinėjimas yra itin svarbi ir neatskiriama tiesios nustatymo proceso dalis, ir įrodymų nebuvimas, nepateikimas ar nepakankamumas, reikalavimo nepagrindimas, kaip ir teikiamų įrodymų chaotiškumas, gali sąlygoti reikalavimo dėl neturtinės žalos atlyginimo atmetimą¹⁷⁵. Pažymėtina, kad ir daugelyje užsienio valstybių, kalbant apie galimybę kompensuoti neturtinę žalą, keliamas reikalavimas, kad tokia žala būtų tikra, reali ir neabejotina (*certain*), o tai reiškia ne ką kitą, kaip nematerialios skriaudos nustatymo svarbos, o tuo pačiu ir įrodinėjimo pareigos besikreipiančiam dėl šios skriaudos kompensavimo asmeniui akcentavimą.

¹⁷⁵ РОМАНЕНКО, О. Роль адвоката в доказывании по делам о возмещении морального вреда, причиненного преступлением. *Беларусская юстиция*. 2000, Nr. 4. [interaktyvus]. [Žiūrėta 2008 m. rugsėjo 1 d.]. Prieiga per internetą: <<http://justbel.info/2000-4/art10.htm>>.

Atsižvelgiant į neturtinės žalos, kaip teisinio fenomeno, specifiką bei dvilypį jos turinį, viena vertus, pasireiškiantį per tam tikrus negatyvius vidinius asmens išgyvenimus, t.y. nemalonus psichofizinius pasikeitimus pačiame asmenyje, atsiradusius dėl nepageidaujamo kito subjekto įsikišimo, o kita vertus – per nukentėjusiojo santykio su aplinka pokyčius, t.y. dėl neteisėtų veiksmų įvykusias negatyvias neturtines korekcijas bei praradimus įvairiose nukentėjusiojo gyvenimo sferose, gyvenimo kokybės vienu ar kitu aspektu pablogėjimą apskritai, taip ir neturtinės žalos fakto nustatymo bei įrodinėjimo procesas galėtų būti vykdomas dviem kryptimis: iš vienos pusės, identifikuojamos neigiamos psichinės ar fizinės prigimties pasekmės, atsiradusios ir išlikusios asmens „viduje“ dėl neteisėto kito subjekto poelgio, o iš kitos pusės – nustatomi negatyvūs nukentėjusiojo santykio su aplinka pokyčiai, tokie kaip, tarkim, visuomenės pasmerkimas, negatyvios nuomonės apie asmenį susidarymas, bendravimo galimybių sumažėjimas, socialinis atstūmimas ir kiti panašūs „išoriniai“ pasikeitimai.

Reikėtų pastebėti, kad neturtinės žalos, kaip civilinės atsakomybės sąlygos, nustatymo bei įrodinėjimo klausimai yra labai įdomus ir įvairialypis tyrinėjimų dalykas, kadangi apjungia savyje tiek civilinės teisės, tiek ir civilinio proceso teisės elementus, o taip pat įvairius teisės psichologijos bei sociologijos aspektus ir institutus. Tuo pačiu tenka pripažinti, kad neturtinės žalos identifikavimo pareigos realizavimas yra pakankamai sudėtingas uždavinys, pirmiausia - dėl pačios neturtinės žalos, kaip nematerialios kategorijos, specifikos ir prigimties, o būtent fizinių ir dvasinių kančių bei išgyvenimų, sudarančių jos turinį, bei kitų nematerialių padarinių „nepagaunamumo“, „neapčiuopiamumo“, vizualaus nepastebimumo, pakankamai aukštos tokių išgyvenimų simuliacijos bei piktnaudžiavimo nelaime rizikos, pagaliau - dėl aiškesnių neturtinės žalos kompensacijos dydžio nustatymo kriterijų nebuvimo. Jeigu, tarkim, fizinį skausmą dar yra įmanoma daugiau ar mažiau objektyviai apibrėžti, ypač kuomet yra vadovaujama si jau nusistovėjusia fizinių sutrikimų bei sužalojimų klasifikacija, pasitelkiant medicinos srities specialistus fizinių sukrėtimų pobūdžiui bei laipsniui nustatyti ar panaudojant kitus objektyvius instrumentus, tai identifikuoti dvasinius (vidinius, moralinius) asmens išgyvenimus, nustatyti jų pobūdį, intensyvumą, gilumą bei kitas charakteristikas, tampa žymiai problematiškiau.

Akivaizdu, kad psichinė žmogaus reakcija į teisės pažeidimą nėra mechaninis organizmo atsakas į išorinį poveikį, ir negatyvūs emocinio pobūdžio pokyčiai vyksta nukentėjusiojo sąmonėje, viduje, o forma, kuria šie pakitimai pasireiškia išorėje (jeigu apskritai yra įmanomas koks nors išoriniam suvokimui prieinamas pasireiškimas), labai priklauso nuo subjekto psichikos, fiziologijos ypatumų bei aibės kitų faktorių. Vis dėlto, būdingais kančių bei išgyvenimų buvimo rodikliais galėtų būti įvairūs *asmens elgesio požymiai* ir žmogaus psichinė savijauta: kenčiantis žmogus išoriškai atrodo liūdnas, neretai tarsi atitrūkęs nuo realybėje vykstančių dalykų, jis jaučiasi vienišas, izoliuotas, ypač nuo tų, kurie juo rūpinasi, nelaimingas, patyręs nesėkmę, pralaimėjimą, nesugebantis pasiekti bei vėl išgyventi ankstesnę sėkmę, jį aplanko mintys apie gyvenimo prasmės praradimą, savižudybę, sumažėja bendras fizinis tonusas, atsiranda įvairūs negalavimai, sutrinka miegas, apetitas, kamuoja verksmo priepuoliai ir t.t. Kita vertus, nors, pavyzdžiui, verkimas ir yra viena labiausiai paplitusių žmogaus reakcijų į skausmą, „populiariausia“ liūdesio išraiška, tačiau negalima paneigti, kad skirtingi žmonės skirtingai reaguoja į tą pačią situaciją: gali būti audringas emocijų prasiveržimas, lydymas verkimo, raudojimo, aimanavimo ar, atvirkščiai, išoriškai nepasireiškiantys, bet nuo to nė kiek ne mažesni vidiniai išgyvenimai¹⁷⁶. Kadangi išorinė reakcija į patirtas fizines ir dvasines kančias priklauso nuo individualių kiekvieno asmens savybių, tampa akivaizdu, kad ašarų ar kitų tradiciškai pasireiškiančių neigiamų emocijų atsiradimo faktas gali būti vertinamas tik kaip netiesioginis, t.y. šalutinis neturtinės žalos patyrimo įrodymas¹⁷⁷, o ir ašarojimo gausą vargu ar įmanoma rekomenduoti vertinti net kaip netiesioginį neturtinės žalos ir jos dydžio įrodymą, į kurią galėtų būti atsižvelgiama nustatant konkrečią pinigines kompensacijos sumą. Pagaliau, priklausomai nuo atskirų individų psichikos ypatumų bei charakterio savybių, į skausmą gali būti reaguojama ne „tradicinio“ verkimo, o sarkastiško juoko priepuoliais, kas savo ruožtu vėlgi verčia suabejoti galimybe traktuoti minėtas išorines reakcijas, kaip patikimus ar absoliučius neturtinės žalos buvimo ir jos intensyvumo įrodymus. Visuomet vertėtų turėti omenyje, kad neturtinė žala laikomi žmogaus jausmai gali būti tikri ir simuliuojami, adekvatūs ir neadekvatūs, tačiau visada individualūs¹⁷⁸.

¹⁷⁶ RUDZINSKAS, išnaša 50. p. 73.

¹⁷⁷ Ten pat.

¹⁷⁸ JOVAIŠAS, K. Autorių teisių apsauga ir gynimas. *Teisės problemos*. 2005, Nr. 4 (50).

2.2. Procesinės teisinės priemonės neturtinei žalai nustatyti

Atsižvelgiant į neturtinės žalos prigimties sąlygotą jos pasireiškimų specifiką, teisinėje literatūroje išsakoma pozicija, kad tiesioginiu neturtinės žalos fakto įrodymu galėtų būti tik akivaizdžiai matomi fiziologiniai individo sveikatos pakitimai, tokie kaip nemiga, depresija, emocijų sutrikimai, kurių gilumą, trukmę, mastą, formas turėtų konstatuoti atitinkamos srities specialistai (psichologai, psichiatrai, kiti medikai). Tokiu būdu, siekiant palengvinti dėl aukščiau nurodytų priežasčių esantį itin sudėtingu (kartais apskritai neįmanomu) fizinio skausmo, dvasinių išgyvenimų, jų laipsnio bei kitų charakteristikų, turinčių įtakos priteistinos kompensacijos dydžiui, nustatymą civiliniame procese, tiek užsienio, tiek nacionaliniame teisės moksle¹⁷⁹ pirmiausia yra rekomenduojama teismui skirti *psichologinę, psichiatrinę ar/ir kitokią medicinos ekspertizę*.

Esmė ta, kad nagrinėjant bylą dėl neturtinės žalos atlyginimo dažniausiai vien teisinės žinios nėra pakankamos, kadangi teismo veikla peržengia šias žinias, ir būtent atitinkamos srities specialistai, kasdien susiduriantys su žmogaus kančiomis pačiose įvairiausiose jų pasireiškimo formose, galėtų patikimai ir objektyviai konstatuoti vienokių ar kitokių fiziologinių ir psichologinių individo sveikatos pakitimų egzistavimą, gilumą, skausmo ir išgyvenimų mastą, trukmę, tokias kančias jaučiančio asmens individualias charakteristikas, jų įtaką išgyvenimų mastui ir apskritai tolesnei psichofizinei būklei, t.y. visus tuos reiškinius ir dalykus, kurių teisėjas vien pagal nukentėjusiojo asmens pasakojimus negalėtų patikimai nustatyti esant.

Štai, tarkim, į teismo psichologinės ekspertizės kompetenciją *inter alia* įeina ne kas kita, o psichologinio pobūdžio klausimų, susijusių su individualiais psichologiniais civilinių – teisinių ginčų dalyvių asmenybės ypatumais, jų intelektualinio išsivystymo lygiu, pažintiniais gebėjimais, emocine - valine sfera, proceso dalyvių psichinės būsenos ištyrimas, taip pat individualių – psichologinių asmenybės savybių, turinčių esminę įtaką elgesiui ekstremaliose situacijose, identifikavimas, psichinės įtampos diagnostika ir pan.¹⁸⁰. Teismo psichologinė ekspertizė padeda registruoti ir teisingai interpretuoti psichofiziologinius ir

¹⁷⁹ Pavyzdžiui, КАЛИНИНА, išnaša 60; ПОМАНЕНКО, išnaša 175; RUDZINSKAS, A. Neturtinės žalos atlyginimo klausimai naujajame Civiliniame kodekse. *Jurisprudencija*. 2002, T. 28(20). p. 122 ir kt.

¹⁸⁰ ПОМАНОВ, В.В. *Юридическая психология*. Москва, 1998, p. 233.

psichologinius nukentėjusiojo gyvybingumo rodiklius¹⁸¹, pagaliau, prisidėti prie objektyvesnių neturtinės žalos vertinimo kriterijų iškristalizavimo. Eksperto – psichologo išvadoje atsispindi asmens psichinės veiklos pokyčių buvimas, tokių pasikeitimų laipsnis, tęstinumas, gilumas, apimtis, mastas, individualūs ypatumai, nulėmę ar galintys ateityje nulemti negatyvius pokyčius, priežastinis ryšys tarp žalą padariusio asmens veiksmų ir pasikeitimų psichinėje veikloje¹⁸².

Teismo ekspertizių būtent neturtinės žalai, jos pobūdžiui, mastui, intensyvumui ir pasekmėms nustatyti svarba pastaraisiais metais pastebimai auga tiek kontinentinės, tiek anglo - saksų teisinių sistemų valstybėse, kuriose neturtinės žalos institutas pasižymi gilesnėmis tradicijomis bei tvirtu, išdirbtu, iškristalizuotu požiūriu į būtinumą dar labiau nenuskriausti ir taip jau neleistinai paliestą žmogų, siekiu priteisti jam kuo adekvatesnę, kiek įmanoma teisingesnę piniginę kompensaciją už patirtas kančias. Tai iš dalies yra susiję su naujais šiuolaikinės medicinos, biologijos, psichologijos ir kitų mokslų pasiekimais ir, žinoma tuo, kad be tyrimų, kuriuos pajėgūs atlikti profesionalai, praktiškai neįmanoma ar itin sudėtinga patikimai nustatyti šios specifinės rūšies žalą ir užtikrinti teisingą jos kompensavimą.

Galima būtų teigti, kad teismo psichologinė, psichiatrinė ar kitokia medicinos ekspertizė, paskirta nagrinėjant bylą dėl neturtinės žalos atlyginimo, atlieka itin svarbų vaidmenį, kadangi yra nukreipta į kelių reikšmingų funkcijų realizavimą:

a) ekspertizės atlikimas padėtų užtikrinti visapusišką, išsamų visų aktualių bylos aplinkybių ištyrimą;

b) teismas savo išvadas grįstų ne vien nepatikrintais bei itin subjektyviais nukentėjusiojo paaiškinimais, liudytojų parodymais, kitais netiesioginiais įrodymais ar savo paties „nespecialiomis“, dažniausiai buitinio lygio psichologijos ar kitų medicinos sričių žiniomis¹⁸³, kurių kiekis ir tikslumas dažniausiai būtų nepakankami bylai teisingai išspręsti, bet profesionalų konstatuotais, mokliškai nustatytais faktais, kas visiškai pašalintų ar bent jau minimizuotų subjektyvumo ir neprofesionalumo faktorius;

¹⁸¹ ПОМАНЕНКО, išnaša 175.

¹⁸² КАЛИНИНА, išnaša 60.

¹⁸³ Kita vertus, iš teismo ir negalima reikalauti specialių žinių medicinos srityse turėjimo, nes tai paprasčiausiai reikštų principo „teisėjas išmano tik teisę“, o kartu ir kitų civilinio proceso postulatų esmės paneigimą, kad ir kaip būtų sunku pervertinti tokių žinių turėjimo ar bent jau bazinio įsivaizdavimo naudingumą.

c) asmens fizinių bei dvasinių kančių sunkumo nustatymas, atliktas ekspertų, atsižvelgiant į konkrečios bylos aplinkybes ir individualias nukentėjusiojo savybes, taptų objektyviu kriterijumi, leidžiančiu apibrėžti ir surasti adekvačią sumą tokioms kančioms kompensuoti.

Šioje vietoje svarbu įsisąmoninti, kad ekspertas – medikas negali ir neturi pakeisti teisėjo, suprasti žmogų už teisėją: mediko vaidmuo yra ne išlaisvinti teisėją nuo būtinybės suprasti situaciją, o priešingai, padėti teisėjui kuo geriau ją suprasti¹⁸⁴. Ekspertas, remdamasis savo tyrimu, galėtų apibūdinti konkrečią asmenybę ir tokiu būdu padėti teismui ją suprasti, o kuo geriau teisėjas supras nukentėjusiojo asmenybę ir būseną, tuo tiksliau ir teisingiau įsivaizduos galimai jo patirtą neturtinę žalą bei, pažvelgęs į situaciją „savo akimis“, lengviau atras adekvačiai šią žalą kompensuoti pajėgią pinigų sumą.

Reikėtų pastebėti, kad nors atsižvelgiant į išskirtus privalumus teismo eksperto išvada greta šalių bei trečiųjų asmenų paaiškinimų, o taip pat liudytojų parodymų, ir galėtų atlikti itin svarbų vaidmenį identifikuojant neturtinę žalą, vis dėlto tenka pripažinti, kad šis įrodymų šaltinis, bent jau Lietuvos teismų praktikoje, iš esmės nėra taikomas¹⁸⁵. Manytina, kad pagrindinės priežastys, stabdančios tokio pobūdžio įrodinėjimo priemonių naudojimą (ypač kiek tai susiję su vidinių – emocinių asmens išgyvenimų nustatymu), - tai nenoras dar labiau vilkinti ir taip paprastai ilgai trunkantį teismo procesą, t.y. patirti dideles laiko sąnaudas, o kartu ir papildomas bylinėjimosi išlaidas, tačiau svarbiausia – tokio pobūdžio tyrimų naujumas ir praktikos bei įgūdžių šių tyrimų atlikimui būtent neturtinės žalos kompensavimo bylose nebuvimas, metodinės medžiagos trūkumas, o taip pat keblumai tiek teismui, tiek procese dalyvaujantiems asmenims formuluojant klausimus teismo ekspertui.

¹⁸⁴ JUSTICKIS, V. *Bendroji ir teisės psichologija*. Vilnius, 2003, p. 189.

¹⁸⁵ Vienas iš nedaugelio atvejų, kuomet pasitelkiant teismo ekspertus buvo pabandyta įsigilinti į nukentėjusiosios dvasinę ir fizinę savijautą byloje dėl neturtinės žalos atlyginimo (tiesa, kiek kitokiu aspektu), - Panevėžio apygardos teismo civilinėje byloje *D.B. v AB „Krekenavos agrofirma“* (c.b. Nr. 2-102-280/2008) 2008 m. vasario 6 d. nutartimi paskirta teismo medicinos ekspertizė, kurioje ekspertų komisijai buvo užduotas klausimas, ar ieškovei diagnozuotą ligą (ūmų kasos uždegimą) galėjo įtakoti jos dvasiniai išgyvenimai, nepatogumai, dvasinis sukrėtimas bei kiti stresiniai veiksniai, patirti po viešai jos iškelto darbo užmokesčio mokėjimo „vokeliuose“ fakto prasidėjusio skandalo, jos atleidimo iš darbo ir dėl to pradėto teismo proceso, dėl baudžiamosios bylos ieškovei iškėlimo ir nagrinėjimo. Teismo psichiatrijos – psichologijos ekspertizės aktu ir jo išvadomis taip pat buvo remtasi nustatant neturtinės žalos faktą ir byloje *G.D., A.D. v Kauno Senamiesčio pradinė mokykla* (Lietuvos apeliacinio teismo 2008 m. gruodžio 16 d. nutartis c.b. Nr. 2A-466/08), kurioje buvo sprendžiamas klausimas dėl sunkią psichinę traumą mokykloje patyrusios moksleivės teisių gynimo.

Valstybių, kuriose tokio pobūdžio teismo ekspertizės jau yra įprastas, seniai praktikoje diegiamas arba tik pradedamas diegti dalykas, šiuolaikinius psichologijos, psichofiziologijos, psicholingvistikos, sociologijos ir kitų susijusių mokslų pasiekimus taikantys bei įrodomąją informaciją teismui teikiantys specialistai siūlo išskelti ir užduoti ekspertui tokius galimus klausimus bylose dėl neturtinės žalos atlyginimo¹⁸⁶:

Ar dėl atsakovo veiksmų ieškovas (nukentėjusysis) patyrė kokius nors neigiamus fiziologinius ar psichologinius pokyčius (pvz., nemiga, stresas, depresija, kompleksų atsiradimas, asmenybės destrukcija ir t.t.) ?
Ar situacija, kurioje atsidūrė nukentėjusysis, psichologiniu požiūriu jį traumavo?
Kokius neigiamus fiziologinius ar psichologinius pokyčius patyrė nukentėjusysis dėl atsakovo veiksmų?
Ar nukentėjusiojo asmenybei yra būdingos, o jeigu taip - kokios individualios savybės (bruožai, charakteristikos), kurios turėjo įtakos dėl atsakovo veiksmų atsiradusių dvasinių ir fizinių išgyvenimų gilumui, intensyvumui, reakcijai į tokius veiksmus?
Kokiu būdu individualios psichofizinės nukentėjusiojo savybės, jo psichinė būseną paveikė ir įtakoją jo deliktinės situacijos vertinimą?
Kaip atsakovo veiksmai paveikė esminius nukentėjusiojo psichinės ir fizinės būsenos bei veiklos rodiklius?
Kokia buvo nukentėjusiojo psichinė – emocinė būseną prieš įvykį, nulėmusį neturtinės žalos atsiradimą? Ar nukentėjęs prieš įvykį buvo padidinto nervinio jautrumo, susierzinimo, emocinio nestabilumo būsenoje ir kokią įtaką ji turėjo reakcijai į neteisėtus atsakovo veiksmus?
Koks yra nukentėjusiojo fizinio bei psichinio išsivystymo, atminties, iškalbos lygis? Ar jis yra pakankamas teisingam įvykio (delikto), jo turinio ir pobūdžio suvokimui? Ar atsižvelgiant į šį lygį buvo adekvačiai sureaguota į atsakovo veiksmus?
Kokią vietą nukentėjusiojo vertybių sistemoje užima ta vertybė, į kurią buvo nukreipti atsakovo veiksmai (kiek svarbi yra pažeista vertybė nukentėjusiajam)?
Ar dėl atsakovo veiksmų pasikeitė nukentėjusiojo vertybių sistema ir jų hierarchija, ar joms padaryta žala?
Ar atsakovo veiksmai turėjo neigiamos įtakos nukentėjusiojo asmenybei, psichofizinės būklės požymiams ir kuo ji pasireiškė?
Ar nukentėjusiojo asmenybės/psichinės būsenos/gyvenimo būdo, vertybių hierarchijos pasikeitimus sąlygojo būtent atsakovo veiksmai?

¹⁸⁶ Konkrečių klausimų parinkimas, jų formuluotė, gausa, be jokios abejonės, turėtų priklausyti nuo individualios situacijos, bylos aplinkybių ir kitų aktualių sprendžiant bylą aspektų. Plačiau žr. РОМАНОВ, išnaša 180, p. 234-240; КАЛИНИНА, išnaša 60.

Pažymėtina, kad bet kokiems medicininiais tyrimams - o asmens psichologinės, taip pat ir fiziologinės būsenos analizė prie tokių priskirtina - yra reikalingas asmens sutikimas, todėl pastarajam atsisakius juos atlikti, neturėtų būti taikomas „sutikimo“ su priešingos šalies argumentais, šiuo atveju – pripažinimo, kad neturtinė žala nebuvo padaryta, principas, kadangi priešingu atveju būtų užtikrinamas priverstinis sutikimas tokios ekspertizės atlikimui¹⁸⁷, kas savo ruožtu prieštarautų esminiems teisės principams.

Nors žvelgiant į Lietuvos teismų praktiką neturtinės žalos atlyginimo bylose ir tenka konstatuoti, kad teismai nesiryžta skirti ekspertizių nukentėjusiojo dvasiniams bei fiziniams išgyvenimams identifikuoti ar įtraukti į procesą psichologijos, psichiatrijos ar kitų medicinos sričių specialistų kitokia forma, tokių iniciatyvų nerodo ir dalyvaujantys byloje asmenys, vis dėlto, tam tikrų netiesioginių, tiesa – dar labai menkų ir sunkiai apčiuopiamų šių neturtinės žalos fakto įrodinėjimo priemonių „prototipų“ pavienio taikymo užuomazgų galima aptikti. Pavyzdžiui, byloje *S.A.R. ir kt. v UAB „Ergo Lietuva“, M.K.*¹⁸⁸ teismas, vertindamas ieškovų patirtus dėl artimojo žūties autoįvykio metu išgyvenimus ir jų pobūdį, atsižvelgė į ieškovų pateiktą psichologo liudijimą, kuriame buvo konstatuota, kad žuvusiojo šeimai būdingas ypač didelis šeiminis tarpusavio supratimas, todėl dėl sutuoktinio ir tėvo praradimo šeima buvo labai sujaudinta ir patyrė didelę psichologinę traumą, gyvenimo kokybės apribojimą ir t.t. Lietuvos civilinio proceso teisės kontekste toks medicininis dokumentas (psichologo pažyma) galėtų būti vertinamas tik kaip rašytinis įrodymas, bet ne kaip eksperto išvada, gauta teismo paskirtos ekspertizės rėmuose, todėl šiuo atveju negalima kalbėti apie ekspertizę tikrąja to žodžio prasme, nors neabejotinai teigiamai vertintina jau vien ta aplinkybė, kad ieškovai pateikė, o teismas vertino ir laikė vienu pagrindinių neturtinės žalos patyrimo įrodymu būtent profesionalo parengtą dokumentą.

Tenka tik apgailestauti, kad tokios iniciatyvos kol kas yra menkos, todėl siekiant palengvinti neturtinės žalos, kaip civilinės atsakomybės sąlygos, identifikavimą, jos neabejotinai turėtų būti skatinamos, orientuojant tiek teismą, tiek

¹⁸⁷ СТЕПАНОВ, М.А. *Доказывание по гражданским делам о возмещении морального вреда*. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. [interaktyvus]. [Žiūrėta 2008 m. rugsėjo 1 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.law.edu.ru/book/book.asp?bookID=125281>>.

¹⁸⁸ Vilniaus apygardos teismo 2006 m. gegužės 25 d. sprendimas c.b. Nr. 2-636-34/06.

proceso dalyvius į kuo platesnį psichologinių, psichiatrinių ir kitokių medicinos ekspertizių naudojimą, kadangi būtent ši fizinių ir dvasinių kančių įrodinėjimo priemonė, kaip jau buvo akcentuota, padėtų užtikrinti visapusišką, išsamų aktualių bylos aplinkybių ištyrimą, pašalintų ar bent jau minimizuotų subjektyvumo bei neprofesionalumo elementus specialių žinių neturinčio teismo išvadose.

Kita vertus, be teismo skiriamos ekspertizės, fizinių ir dvasinių kančių patyrimo įrodymu galėtų būti ir kitokie natūraliai tokiose situacijose galintys būti pateikti duomenys, visų pirma, jau paminėti *rašytiniai įrodymai* - medicininiai dokumentai, patvirtinantys fizinės negalios, atsiradusios dėl teisės pažeidimo, priežastis, trukmę, pobūdį, sunkumą, pasekmes, gydymosi laiką (pavyzdžiui, ligos istorijos, išrašai iš įvairių medicininių dokumentų, nedarbingumo pažymėjimai, medicininių komisijų išvados ir pan.); taip pat medicininiai dokumentai, atspindintys dvasinę, emocinę, psichinę nukentėjusiojo savijautą ir negalę (pavyzdžiui, nervų gydytojų, psichologų, psichiatrinių dispanserių pažymos ir pan.), atitinkantys rašytiniams įrodymams keliamus leistinumo bei teisėtumo reikalavimus ir t.t.

Norėtusi pabrėžti, kad visų aukščiau paminėtų neturtinės žalos įrodinėjimo priemonių taikymo bei vertinimo aspektu itin svarbiu tampa laiko faktorius. Kadangi neturtinė žala yra itin subjektyvi jutiminį pasaulį liečianti ir neatsiejama nuo konkretaus asmens kategorija, įrodymų patikimumo bei efektyvaus bylos ištyrimo vardan turi būti stengiamasi kuo operatyviau, t.y. per kiek įmanoma trumpesnę nuo žalos atsiradimo laiką užfiksuoti visus nematerialius padarinius, išklaudyti šalių bei trečiųjų asmenų paaiškinimų, kreiptis konsultacijos į specialistą ir pan.

2.3. Materialinės teisinės priemonės neturtinei žalai nustatyti: neturtinės žalos prezumpcija

Atsižvelgiant į neturtinės žalos prigimties nulemtą jos atsiradimo nustatymo bei įrodinėjimo problematiškumą, keltinas klausimas, ar nevertėtų imtis žymiai rimtesnių, negu, tarkim, teismo ekspertizių skyrimas - jau materialinei, o ne procesinei teisei priskirtinų priemonių jos identifikavimui palengvinti. Šia prasme teisinėje literatūroje¹⁸⁹ pakankamai plačiai diskutuojama dėl *neturtinės žalos prezumpcijos*

¹⁸⁹ Pavyzdžiui, ЭРДЕЛЕВСКИЙ, išnaša 37, p. 62.; RUDZINSKAS, išnaša 50, p. 74.

principo, kaip racionalaus teisinio instrumento, įtvirtinimo civiliniame įstatyme¹⁹⁰, iš esmės numatant tik neteisėtus veiksmus, kaip pagrindinę atsakomybės už neturtinės žalos padarymą sąlygą, ir tokiu būdu žymiai palengvinant nukentėjusiojo, dažnai nesugebančio gaudyti teismo procese ir juo labiau įrodinėti savo fizinės ir psichinės būklės rimtumą ar atskleisti savo vidinį pasaulį, padėti, o tuo pačiu paliekant galimybę atsakovui šią prezumpciją paneigti ir išvengti atsakomybės.

Neturtinės žalos prezumpcijos įtvirtinimas yra praktikuojamas kai kuriose užsienio jurisdikcijose. Pavyzdžiui, Ispanijoje reikalavimui dėl neturtinės žalos (*dano moral*) atlyginimo patenkinti pakanka įrodyti teisės pažeidimo faktą, tuo tarpu pačios neturtinės žalos buvimas preziumuojamas: sveikatos sutrikdymo situacijose neturtinės žalos prezumpciją faktiškai taiko teismai, o esant tokių asmeninių neturtinių vertybių, kaip garbė, orumas ar privatumas, pažeidimui, taip pat pažeidimams intelektinės nuosavybės srityje, neturtinės žalos prezumpcija yra tiesiogiai įtvirtinta atitinkamus teisinius santykius reguliuojančiuose įstatymuose¹⁹¹. Kaimyninėje Latvijoje neturtinė žala taip pat yra preziumuojama, jeigu padaroma nusikaltimu asmens gyvybei, sveikatai, moralei, lyties neliečiamybei, laisvei, garbei, orumui, šeimai ar nepilnamečiams vaikams, t.y. iš esmės visais „tradiciniais“ dvasinių bei fizinių kančių kompensavimo atvejais¹⁹². Esminiai argumentai, pasitelkiami pagrindžiant tokį reglamentavimą, yra nukreipti į nukentėjusių asmenų apsaugą nuo būtinumo dar kelis kartus patirti tai, kas jau buvo patirta, t.y. pasakoti, aprašinėti, įrodinėti savo skausmingus pojūčius teismo proceso metu (dažnai ir ikiteisminio tyrimo bei teismo proceso baudžiamojoje byloje metu), vėl ir vėl „atkurti“, „atgaminti“ skaudžią emocinę būseną. Tuo pačiu norima padėti ir teismui bei kitiems proceso dalyviams, sumažinant jų darbo krūvį ir sudėtingumo laipsnį.

Iš tikrųjų, apie teigiamus neturtinės žalos prezumpcijos teisinio įtvirtinimo aspektus būtų galima kalbėti labai daug, ir vargu, ar ji galėtų būti pervertinta, ypač tais atvejais, kuomet pažeidžiamos fundamentaliausios prigimtinės asmeninės neturtinės vertybės, ir kuomet skaudžių išgyvenimų bei kančių patyrimas dažniausiai yra natūrali, akivaizdi ir neišvengiama pasekmė. Būtent todėl aktualiais tampa tiek

¹⁹⁰ Jis galėtų būti formuluojamas taip: „Neturtinė žala yra preziumuojama“ arba „Asmuo, kurio atžvilgiu atlikti neteisėti veiksmai, pripažįstamas patyrusiu neturtinę žalą, jeigu neįrodyta priešingai“.

¹⁹¹ ROGERS, A. išnaša 86, p. 192.

¹⁹² BITANS, A. The role of non-pecuniary (moral) damages is expected to grow. *Dienas business (Daily Business)/Saldo*, 2006, Nr. 7(34).

tokios materialinės teisinės priemonės egzistavimo Lietuvos civilinės teisės kontekste apskritai, tiek jos įdiegimo bei taikymo galimumo ir tikslingumo klausimai.

Visų pirma, keltina diskusija, ar apskritai nacionalinėje teisėje yra įtvirtinta neturtinės žalos prezumpcija. Viena vertus, vadovaujantis Civilinio proceso kodekso¹⁹³ 178 straipsniu, kiekviena šalis turi įrodyti tas aplinkybes, kuriomis grindžia savo reikalavimus ir atsikirtimus. Neturtinės žalos padarymo faktui įrodyti, skirtingai nuo kaltės įrodinėjimo, civilinis įstatymas tiesiogiai nenumato kokių nors ypatingų nuostatų, todėl minėta įrodinėjimo taisyklė taikytina pilna apimtimi. Tai reiškia, kad nukentėjęs asmuo, reikalaudamas atlyginti neturtinę žalą, privalo įrodyti tos neturtinės žalos buvimo, jos patyrimo faktą¹⁹⁴.

Kita vertus, negausioje mūsų teisės doktrinoje išsakoma nuomonė, kad jeigu neturtinės žalos atlyginimas numatytas įstatyme, tai jos fakto ieškovas neturi įrodyti, kadangi šis faktas preziumuojamas, todėl ieškovas turi pagrįsti tik reikalaujamos piniginės kompensacijos dydį¹⁹⁵. Taip pat ir teismų praktikos analizė rodo, kad *teismai* daugelyje atvejų *faktiškai taiko neturtinės žalos prezumpciją*, ir konstatavę neteisėtus atsakovo veiksmus, numano esant ir neturtinę žalą bei automatiškai pradeda spręsti klausimą dėl tokios žalos kompensavimo pinigine forma dydžio. Kitaip tariant, teismų praktikoje neretai vadovujamasi taip vadinamu *res ipsa loquitur* („daiktas kalba pats už save“) principu, kuomet vienokios ar kitokios faktinės aplinkybės, tam tikri atlikti veiksmai bei įvykiai jau patys savaime leidžia konstatuoti neigiamų neturtinio pobūdžio padarinių atsiradimą. Pavyzdžiui, byloje *J.J. v UAB „Lietuvos rytas“*¹⁹⁶ apeliacinės instancijos teismas, panaikindamas pirmosios instancijos teismo sprendimą ir iš dalies tenkindamas ieškinį nurodė, jog kadangi asmeninė ieškovės nuotrauka buvo išspausdinta ir paskelbta dienraštyje be ieškovės sutikimo, atsakovo neteisėtais veiksmais jai buvo padaryta moralinė žala. Taip pat ir bylose *E.M., I.M. v AB „Kauno grūdai“*, *AB „Lietuvos draudimas“*¹⁹⁷, *S.A.R. ir kt. v UAB „Ergo Lietuva“*, *M.K.*¹⁹⁸, *P.D. v R.V., A.V. ir kt.*¹⁹⁹ ir kt., kuriose

¹⁹³ Lietuvos Respublikos Civilinio proceso kodeksas. Valstybės žinios, 2002, Nr. 36-1340.

¹⁹⁴ Pažymėtina, kad ši nuostata buvo akcentuota jau minėtame Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Teisėjų Senato 1998 m. gegužės 15 d. nutarime Nr. 1 "Dėl Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 7, 7¹ straipsnių ir Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymo taikymo teismų praktikoje nagrinėjant garbės ir orumo civilines bylas", 19 punkte. Žr. išnašą 61.

¹⁹⁵ *Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė (I)*. Vilnius, 2003, p. 345.

¹⁹⁶ LAT CBS teisėjų kolegijos 1999 m. birželio 23 d. nutartis c.b. Nr. 3K-3-356/1999.

¹⁹⁷ LAT CBS teisėjų kolegijos 2005 m. spalio 10 d. nutartis c.b. Nr. 3K-3-509/2005.

¹⁹⁸ Vilniaus apygardos teismo 2006 m. gegužės 25 d. sprendimas c.b. Nr. 2-636-34/06.

buvo sprendžiamas klausimas dėl artimųjų gyvybės atėmimu padarytos neturtinės žalos atlyginimo, teismai nurodė, kad žala ieškovams buvo padaryta artimo žmogaus mirtimi, ir vien šis faktas leidžia daryti išvadą, jog ieškovai neabejotinai patyrė dvasinius išgyvenimus, dvasinį sukrėtimą, emocinę depresiją, kadangi asmens mirties sukeltų pasekmių sunkumo mirusiojo artimiesiems faktas neįrodinėtinas, neigiamos pasekmės yra savaime suprantamos, nepriklausomai nuo to, ar ieškovai kreipėsi pagalbos į medikus (pavyzdžiui, psichologą) ar kitokiu būdu siekė jas pašalinti. Pagaliau, bylose *H.Z., D.R. v UAB „Romelina“*²⁰⁰, *L.V. v UAB „Girteka“*²⁰¹, *UAB „Legrona“ v Lietuvos Respublika*²⁰² ir kt. teismai, įskaitant Lietuvos Aukščiausiąjį Teismą, dar kategoriškiau pasisakė, kad neturtinės žalos buvimo fakto įrodinėti nereikia, jis yra preziumuojamas, ir ieškovai turi pagrįsti tik reikalaujamos piniginės kompensacijos dydį. Tiesa, taikydami neturtinės žalos prezumpcijos principą, teismai arba apskritai nenurodo teisės normos (normų), kurioje tokia prezumpcija būtų įtvirtinta, arba paprasčiausiai apeliuoja į bendrą CK 6.250 str. 2 d. nuostatą dėl neturtinės žalos atlyginimo visais sveikatos sutrikdymo, gyvybės atėmimo bei nusikaltimo padarymo atvejais.

Aukščiau pateikti bei daugelis kitų pavyzdžių leidžia teigti, kad neteisėtų veiksmų padarymą arba tiesiog įstatyme įtvirtintą neturtinės žalos kompensavimo vienu ar kitu atveju galimybę teismai yra linkę automatiškai traktuoti kaip neturtinės žalos buvimo įrodymą, laikydami savaime suprantamu dalyku, jog kaltininko veiksmai įstatymų numatytais atvejais neišvengiamai sukelia kitam asmeniui neturtinę žalą, kuri turi būti kompensuota. Dar daugiau, gilinantis į kai kurių teismo procesinių sprendimų motyvacinę dalį netgi susidaro įspūdis, kad neturtinės žalos buvimo faktas yra tarsi prilyginamas civilinio proceso teisėje taikomam institutui – visuotinai žinomai aplinkybei, nereikalaujančiai įrodinėjimo²⁰³ (LR CPK 182 str. 1 d. 1 p.).

Viena vertus, tokia neturtinės žalos preziumavimu pagrįsta praktika, kuomet paties nukentėjusiojo pasakymo apie fizinių bei dvasinių išgyvenimų patyrimą lyg ir

¹⁹⁹ LAT CBS teisėjų kolegijos 2006 m. birželio 12 d. nutartis c.b. Nr. 3K-3-394/2006.

²⁰⁰ Lietuvos apeliacinio teismo 2006 m. liepos 27 d. nutartis c.b. Nr. 2A-299/2006.

²⁰¹ LAT CBS teisėjų kolegijos 2006 m. spalio 2 d. nutartis c.b. Nr. 3K-3-525/2006.

²⁰² LAT CBS teisėjų kolegijos 2007 m. spalio 9 d. nutartis c.b. Nr. 3K-3-376/2007.

²⁰³ Pavyzdžiui, byloje *Č.B., V.B. v VšĮ „Kauno medicinos universiteto klinikos“* (Kauno apygardos teismo 2005 m. kovo 8 d. sprendimas c.b. Nr. 2-354-378/2005) teismo sprendime kaip tik nurodoma, jog vadovaudamasis LR CPK 182 str. 1 p., teismas laiko, kad pats asmens mirties sukeltų pasekmių sunkumo mirusiojo artimiesiems faktas neįrodinėtinas.

užtenka teismui reikalavimui dėl jų kompensavimo patenkinti, negali būti kategoriškai vertinama, kaip neturinti absoliučiai jokio teisinio pagrindimo. Juk tas pats Civilinio proceso kodeksas (177 str.) numato, kad įrodinėjimo priemonėmis civiliniame procese yra šalių ir trečiųjų asmenų paaiškinimai, liudytojų parodymai, rašytiniai, daiktiniai įrodymai ir t.t., todėl paties *ieškovo paaiškinimai*, kad jis patyrė fizinį skausmą ar prarado emocinę pusiausvyrą, yra tiesioginis neturtinės žalos fakto įrodymas, kuris dėl ankščiau minėtų priežasčių ir yra dažniausiai naudojamas teismo išvadoms pagrįsti. Tiesa, šiuo atveju vertėtų turėti omenyje, kad tokios įrodinėjimo priemonės svarumas, „stiprumas“ neretai didele dalimi būna priklausomas nuo paties dalyvaujančio byloje asmens iškalbingumo: kuo smulkiau, emocionaliau ir vaizdingiau aprašomi išgyventi pojūčiai, kančios, bevaisės pastangos sureguliuoti konfliktą su kaltininku ir atkurti ikipažeidiminę psichofizinę būseną, tuo didesnis patikimumo, pakankamumo ir tikėtumo laipsnis suteikiamas šiai įrodinėjimo priemonei²⁰⁴. Tenka pripažinti, kad subjektyvumo faktorius, kuris tokiose situacijose atsiskleidžia per ieškovo asmenybę, per jo pasakojimų apie patirtus neigiamus išgyvenimus vaizdingumą, žinias psichologijos srityje, bendrą kultūros lygį, o taip pat per kalbos ir elgesio kultūrą, pagaliau – per išvaizdą, komunikabilumą bei kitas charakteristikas (stilių, taktą, domėjimosi byla lygį, ekspresiją, dorovines savybes ir pan.)²⁰⁵, negali neturėti įtakos teisėjo teisinio nusistatymo ieškovo atžvilgiu susiformavimui ir savotiškam psichologiniam poveikiui teismui.

Dažniausiai atsakovas neturi galimybės pateikti tiesioginių priešingų, negu nurodo savo paaiškinimuose nukentėjusysis, išvadas dėl pastarojo patirtų kančių bei išgyvenimų galinčių pagrįsti įrodymų. *Liudytojų parodymai* gali būti laikomi tik netiesioginiu neturtinės žalos fakto įrodymu (pavyzdžiui, liudytojas matė, kaip nukentėjusysis verkė, girdėjo, kaip dejavo, skundėsi fiziniiais skausmais), kadangi joks asmuo negali įsiskverbti į kito žmogaus psichiką, pajusti jo patiriamų

²⁰⁴ Pavyzdžiui, byloje *S.A.R. ir kt. v UAB „Ergo Lietuva“, M.K.* (Vilniaus apygardos teismo 2006 m. gegužės 25 d. sprendimas c.b. Nr. 2-636-34/06) ieškovų paaiškinimai dėl jų patirtų išgyvenimų pasižymėjo išskirtiniu detalumu, skrupulingumu, išsamumu ir vaizdingumu, ir teismas suteikė jiems itin didelę reikšmę motyvuodamas savo daromas išvadas.

²⁰⁵ KOVALENKO, A.G. Subjektyvaus faktoriaus įtaka teisėjų įsitikinimui. In *Teisė į teisminę gynybą ir jos realizavimo praktiniai aspektai*. Vilnius, 2006. p. 383.

išgyvenimų intensyvumą, stiprumą ar apskritai jų buvimą, ir teismai pagrįstai juos vertina tik kitų įrodymų kontekste, kaip papildomą, šalutinę įrodinėjimo priemonę²⁰⁶.

Kita vertus, nepaisant galimo netiesioginio neturtinės žalos prezumpcijos leistinumo pagrindimo – per ieškovo paaiškinimų, kaip įrodinėjimo priemonės, prizmę, savotiško jos „pritempimo“, o taip pat visų teigiamų tokios prezumpcijos pripažinimo aspektų, manytina, kad vis dėlto būtų neteisinga kiekvieną kartą konstatavus neteisėtus atsakovo veiksmus automatiškai tenkinti reikalavimus dėl neturtinės žalos atlyginimo, visiškai eliminuojant neturtinės žalos, kaip civilinės atsakomybės sąlygos, nustatymo būtinumą ir tokiu būdu sukuriant tarsi „privilegijuotą“ neturtinės žalos kompensavimo, kaip civilinės atsakomybės formos, padėtį prieš turtinės žalos atlyginimą, t.y. leidžiant kompensuoti neturtinę žalą „platesne“ apimtimi negu turtinę, kurioje žalos buvimą fakto konstatavimas visuomet yra būtina ieškovo pretenzijų patenkinimo sąlyga.

Svarbu įsisąmoninti, kad įstatymų leidėjas visgi nepasako, kad neturtinė žala neabejotinai atlyginama esant tam tikros vertybės pažeidimui, o tik įtvirtina teisinę prielaidą reikalauti neturtinės žalos kompensavimo, jeigu tokia žala iš tikrųjų padaryta, o taip pat jeigu egzistuoja kitos būtinios civilinės atsakomybės sąlygos (priežastinis ryšys tarp neteisėtų veiksmų ir neturtinės žalos, kaltė ir t.t.). Jau vien dėl to manytina, kad pakankamai plačiai paplitusi *teismų praktika, de facto taikanti niekur civiliniame įstatyme neįtvirtintą neturtinės žalos prezumpcijos principą bei deklaruojanti tiesioginę neteisėtų veiksmų buvimą ir neturtinės žalos patyrimo priklausomybę, laikytina teisiškai nepagrįsta ir klaidinga.*

Pritarimą būtent pastarajai pozicijai taipogi galima rasti atskiruose Lietuvos teismų praktikos pavyzdžiuose. Pavyzdžiui, byloje *T.G. v R.Š. ir UAB "Brolių Tomkų leidyba"*²⁰⁷ pirmosios instancijos teismas padarė išvadą, kad nors ieškovės dukters teisė į atvaizdą ir buvo pažeista, tačiau byloje nėra įrodymų apie tai, kad jai buvo padaryta neturtinė žala (nėra įrodymų apie stresą, emocinę depresiją, baimę, dvasinį nepatogumą ar sukrėtimą, juo labiau, kad ieškovė, siekianti modelio karjeros, buvo morališkai pasiruošusi tam, kad jos fotografijos bus platinamos, apžiūrimos ir viešai aptarinėjamos), dėl to reikalavimas priteisti neturtinę žalą turi būti atmestas. Nors

²⁰⁶ Pastebėtina, kad neturtinės žalos kompensavimo bylose teismai itin retai vadovaujasi liudytojų parodymais, ši įrodomoji priemonė retai pasitelkiama ir pačių ieškovų, siekiant pagrįsti savo reikalavimus.

²⁰⁷ LAT CBS teisėjų kolegijos 2003 m. vasario 24 d. nutartis c.b. Nr. 3K-3-294/2003.

apeliacinės instancijos teismas, nesutikdamas su tokiais argumentais bei vadovaudamasis būtent neturtinės žalos prezumpcija nurodė, kad fizinio asmens teisės į atvaizdą pažeidimo konstatavimas jau pats savaime yra pakankamas pagrindas neturtinei žalai ir atsakomybei už ją atsirasti, tačiau kasacinės instancijos teismas, kaip ir pirmosios instancijos teismas, paneigė tokį aiškinimą, pažymėdamas, jog *vien tik atitinkamos neturtinės teisės pažeidimas ex facto nereiškia neturtinės žalos padarymo, ir neturtinės žalos atlyginimui už neturtinių teisių pažeidimą yra būtinos visos civilinės atsakomybės sąlygos* (neteisėti veiksmai, priežastinis ryšys, kaltė bei žala). Byloje *P.D. v R.V., A.V. ir kt.*²⁰⁸ tiek pirmosios instancijos teismo sprendimas, tiek ir apeliacinės instancijos teismo nutartis, kuriose būtent neturtinės žalos sveikatos sužalojimo atveju prezumpcija sąlygojo dalinį ieškovo reikalavimo patenkinimą, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo taip pat buvo panaikinti, konstatavus, jog vien nusikaltimo padarymo faktas ar pakenkimas asmens sveikatai pats savaime nepreziūmuoja neturtinės žalos buvimo, ir kompensacija už neturtinę žalą gali būti priteista tik jeigu įrodyta, kad tokia žala padaryta ir pasireiškė kaip asmens fizinis skausmas, dvasiniai išgyvenimai, dvasinis sukrėtimas, emocinė depresija, pažeminimas ir kitais teismo pripažintais ar įstatymų nustatytais būdais; neturtinės žalos padarymo faktą ir tą aplinkybę, kad yra įstatymo nustatytas neturtinės žalos atlyginimo atvejis, turi įrodyti ieškovas. Taip pat ir daugelyje kitų precedentų²⁰⁹ akcentuojama dvasinių ir fizinių kančių, kaip būtinojo deliktinės atsakomybės elemento, identifikavimo kiekvienu atveju reikšmė.

Norėtuši pažymėti, kad šioje neturtinę žalą, kaip reikšmingą įrodinėtiną civilinės atsakomybės sąlygą, postuluojančioje praktikoje išskirtinos kelios situacijos, kuriose fizinių ir emocinių kančių identifikavimas bei įrodinėjimas pasižymi tam tikrais ypatumais. Tai atvejai, kuomet kalbama apie neturtinės žalos padarymą specifinei nukentėjusiųjų grupei – fizinę ar psichinę negalią turintiems žmonėms ar kitiems nuo „vidutinio“ ir „normalaus“ žmogaus standarto nukrypstantiems asmenims. Pavyzdžiui, byloje *R.L. v UAB "Brolių Tomkų leidyba"*²¹⁰ buvo pažymėta, kad nepaisant to, jog asmens neturtinės teisės (šiuo atveju – teisės į privataus gyvenimo

²⁰⁸ LAT CBS teisėjų kolegijos 2006 m. birželio 12 d. nutartis c.b. Nr. 3K-3-394/2006.

²⁰⁹ Pavyzdžiui, LAT CBS teisėjų kolegijos 2001 m. gegužės 28 d. nutartis c.b. *J.D., J.B. ir kt. v Š.V., J.N., V.M.*, Nr. 3K-3-615/2001; LAT CBS teisėjų kolegijos 2002 m. sausio 30 d. nutartis c.b. *V.M. v A.G., SP AB "Aušra"*, Nr. 3K-3-189/2002; LAT CBS teisėjų kolegijos 2004 m. rugsėjo 8 d. nutartis c.b. *A.Č. v Lietuvos valstybė*, Nr. 3K-3-421/2004; Lietuvos apeliacinio teismo 2006 m. spalio 23 d. nutartis c.b. *Z.R., J.R. v VšĮ „Vilniaus universiteto ligoninės Santariškių klinika"*, Nr. 2A-443/2006 ir t.t.

²¹⁰ LAT CBS teisėjų kolegijos 2003 m. spalio 20 d. nutartis c.b. Nr. 3K-3-1000/2003.

neliečiamumą ir atvaizdą) pažeidimas *ex facto* nereiškia neturtinės žalos padarymo, ir pastarosios atlyginimas sietinas su visomis civilinės atsakomybės sąlygomis, tačiau tam tikrais atvejais įrodinėjant žalos faktą yra svarbu turėti omenyje tai, jog kalbama apie konkretaus žmogaus, juo labiau invalido, vidinę būseną, kurią jis išgyvena dėl patirto jo teisių pažeidimo. Nors viena vertus, buvo akcentuota, kad bandymas analizuoti kito asmens vidinę būseną, jo vidinius išgyvenimus, kaip nors hipotetiškai lyginti juos su galimais kitų žmonių išgyvenimais tokioje situacijoje būtų paprasčiausiai neetiškas ir nekorektiškas, tačiau, kita vertus, konkrečioje byloje susiklosčiusių faktinių aplinkybių visumos kontekste gali būti ir tam tikri objektyvūs faktoriai, jau patys savaime bylojantys apie asmeniui padarytą nematerialią žalą. Būtent todėl Lietuvos Aukščiausiasis Teismas šioje byloje pritarė apeliacinės instancijos teismo išvadai, jog nepaisant to, kad ieškovė - invalidė amputuota koja, kurios nuotrauka paplūdimyje buvo išspausdinta dienraštyje, pažeidžiant teisę į privatumą ir atvaizdą - ir nepateikė konkrečių įrodymų dėl jai padarytos žalos, visgi I grupės invalidės nuo vaikystės, kuri dėl savo fizinės negalios turi tokiai asmenų kategorijai būdingą specifinį supančios aplinkos, žmonių bei įvykių supratimą, nufotografavimas ir atvaizdo išspausdinimas be jos sutikimo nemažą tiražą turinčiame laikraštyje, jau patys savaime yra objektyvūs faktoriai, bylojantys apie teisės pažeidimu padarytą neturtinę žalą. Taip pat ir kiek aukščiau minėtoje byloje *T.G. v R.Š., UAB "Brolių Tomkų leidyba"* nors kasacinės instancijos teismas ir pabrėžė būtinumą kiekvienu atveju nustatyti visų civilinės atsakomybės sąlygų, *inter alia* neturtinės žalos, egzistavimą, tačiau kartu sutiko su apeliacinės instancijos teismo motyvu, jog nepilnametės mergaitės, kaip besivystančios asmenybės, ypatingai jautriai ir savitai reaguojančios į supančią aplinką, įvykius bei žmones, nuotraukos, kurioje ji atvaizduota iš dalies apnuoginta, išspausdinimas nesant jos sutikimo, jai nežinant, arba net ir tuo atveju, kai ji fotografuojama su jos sutikimu, aiškiai sukelia jai neigiamas pasekmes neturtinės žalos pavidalu.

Žvelgiant į tokius teismų išaiškinimus, galima būtų praversti tam tikrą paralelę su taip vadinamais *įrodomaisiais faktais* civiliniame procese, kurių konstatavimas jau pats savaime leidžia kalbėti apie kitų faktų buvimą: aukščiau paminėtų bylų atveju – invalidumas, nepilnametystė ir pan., kaip tik ir galėtų būti laikomi tais objektyviaisiais įrodomaisiais faktais, kurių konstatavimas leidžia spręsti ir apie kito – neturtinės žalos - fakto egzistavimą. Ir tai yra suprantama bei pateisintina, kadangi

nepilnamečiai, kaip ir invalidai, dažniausiai kitaip, nei kiti asmenys, vertina juos supantį pasaulį bei aplinką, specifiškai į juos reaguoja, todėl ir jiems padarytos nematerialios skriaudos nustatymas bei įrodinėjimas negali būti atliekamas laikantis tų pačių standartų.

Apibendrinant aukščiau pristatytas Lietuvos teismų praktikoje stebimas tendencijas bei jų vertinimą, galima daryti išvadą, kad šiuo metu neabejotinai egzistuojanti kolizija tarp neturtinės žalos prezumpcija besivadovaujančių ir automatiškai reikalavimus dėl nematerialios skriaudos atlyginimo tenkinančių precedentų bei precedentų, kuriuose vis dėlto raginama gilintis į asmens patirtą skausmą ir akcentuojama visų sąlygų, būtinų civilinei atsakomybei taikyti, *inter alia* neturtinės žalos, identifikavimo svarba, turėtų būti sprendžiama būtent pastarosios pozicijos naudai, t.y. teikiant prioritetą ne iš esmės teisiškai nepagrįstam neturtinės žalos prezumpcijos išvedimui bei taikymui, bet kuo nuodugnesniam aplinkybių, reikšmingų neturtinės žalos faktui, nustatymui, kad būtų pasiektas pakankamas įsitikinimas tokios žalos egzistavimu ir reikalavimo dėl jų kompensavimo pagrįstumu, o tuo pačiu eliminuota piktnaudžiavimo neturtinės žalos institutu rizika.

Manytina, kad mūsų teisės sistemos, neturtinės žalos instituto reglamentavimo bei funkcionavimo joje sąlygomis tinkamiausiu neturtinės žalos įrodinėjimo sudėtingumo įveikimo, o tuo pačiu ir egzistuojančios precedentų kolizijos sprendimu galėtų būti tiesioginis įstatymų leidėjo įsikišimas, civiliniame įstatyme aiškiai įtvirtinant neturtinės žalos prezumpciją, tačiau tik svarbiausių, fundamentaliausių kiekvienam asmeniui ir tuo pačiu ypatingos teisinės apsaugos reikalaujančių vertybių, tokių kaip asmens gyvybė ir sveikata, pažeidimo, o taip pat nusikalstamos veikos padarymo atvejais, bet ne visose neteisėtų veiksmų atlikimo situacijose. Šiuo metu galiojančio Civilinio kodekso 6.250 straipsnio 2 dalis galėtų būti papildyta trečiu sakiniu: „*Neturtinė žala preziumuojama visais atvejais, kai ji padaryta dėl nusikaltimo, asmens sveikatai ar dėl asmens gyvybės atėmimo*“.

Toks sprendimas atrodytų tiksliausias, logiškiausias, racionaliausias dėl to, kad jis netiesiogiai išplaukia tiek iš paties įstatymų leidėjo siekio užtikrinti teisę į neturtinės žalos kompensavimą gyvybės, sveikatos pažeidimo bei nusikaltimo padarymo atvejais visada, t.y. visais atvejais nepriklausomai nuo tokios teisės paminėjimo kituose įstatymuose (CK 6.250 str. 2 d.), tiek iš besivystančios teismų praktikos visumos, ir tuo pačiu išreiškia kompromisą tarp prieštaringų precedentų.

Neturtinės žalos prezumpcijos principo įstatyminis įtvirtinimas būtent tokiu mastu ne tik užtikrintų realią nematerialių teisių apsaugą ir teisiškai palengvintų teismo įrodinėjimo dalyką pačiose skaudžiausiose asmeniui ir mažiausiai abejonių neturtinių praradimų egzistavimu keliančiose situacijose, bet tuo pačiu garantuotų deliktinio santykio šalių interesų pusiausvyrą, kadangi viena vertus, išlaisvintų lemtingiausius ir sunkiausiai įveikiamus likimo smūgius patyrusius asmenis nuo būtinumo atkurti tragiškus įvykius, iš naujo išgyventi skausmingą situaciją ir vėl drumstyti savo dvasinę ramybę, o kita vertus - neleistų nepakeliamai apsunkinti atsakovo, kuriam būtų perkeliama prezumpcijos paneigimo našta, padėties. Dalinis neturtinės žalos prezumpcijos įtvirtinimas taip pat užkirstų kelią ir didesniai piktnaudžiavimui neturtinės žalos institutu, t.y. pasinaudojimui įstatyme įtvirtinta neturtinės žalos atlyginimo galimybe savanaudiškais tikslais, siekiant pasipelnyti iš kito asmens poelgio ir užkrauti pastarajam nepakeliamą turtinę naštą ir t.t.

Kol kas gi, nesant įstatyminio neturtinės žalos prezumpcijos principo įtvirtinimo, vertėtų vadovautis šiuo metu veikiančiomis bendrosiomis civilinės ir civilinio proceso teisės nuostatomis, o taip pat minėtais Lietuvos Aukščiausiojo Teismo išaiškinimais, ir sprendžiant klausimą dėl neturtinės žalos atlyginimo kiekvieną kartą nustatyti visų civilinės atsakomybės sąlygų, *inter alia* neturtinės žalos, buvimą, išsiaiškinant, kas patvirtina dvasinių ar fizinių kančių patyrimo faktą, kokiomis sąlygomis ir kokiais veiksmais jos padarytos, koks yra kalto asmens kaltės laipsnis, kokias kančias patyrė nukentėjęs, kokios yra jo individualios (socialinės, demografinės ir pan.) savybės ir t.t. Tiksliesniam gi ir patikimesniam tokių aplinkybių identifikavimui, kaip jau buvo minėta, turėtų būti skatinamas kuo platesnis ir dažnesnis teismo psichologinių, psichiatrinių ar kitokių medicinos ekspertizių naudojimas, kaip ir kitų patikimų objektyvaus pobūdžio įrodinėjimo instrumentų (medicininių rašytinių įrodymų ir pan.) taikymas, jokia būdu neapsiribojant pakankamai subjektyvios prigimties nukentėjusiųjų paaiškinimais ar liudytojų parodymais.

3 SKYRIUS. NETURTINĖS ŽALOS ATLYGINIMO RIBOS

3.1. Civilinių įstatymų leidėjo nenuoseklumas reglamentuojant ir suvokiant instituto ribas

Neturtinės žalos kompensavimo galimybės įteisinimas jau pačiais pirmaisiais nepriklausomos Lietuvos teisės sistemos kūrimo metais²¹¹ tapo nepaprastai progresyviu postūmiu: tai patvirtino valstybės bei visuomenės pretenzijas į atitinkamą kultūrinės raidos lygį, pretenzijas vadintis teisine valstybe, gerbiančia visas žmogaus teises, ypač neatsiejamas nuo jų turėtojo ir glaudžiai susijusias su jo asmenybe, vidiniu pasauliu. Tačiau vien tik to teisinei valstybei nepakanka - svarbu, kad būtų sukurtas logiškai pagrįstas ir darnus teisinis neturtinės žalos atlyginimo mechanizmas, talpinantis savyje protingą tokios žalos atlyginimo ribų, kompensacijos dydžio nustatymo taisyklių ir kitų elementų reguliavimą.

Pasaulinėje praktikoje yra išskiriamos *singularinės* teisinės tradicijos valstybės (pavyzdžiui, Prancūzija, Belgija, Liuksemburgas, Graikija, Ispanija, Portugalija), kuriose jau nuo seno tiek turtinė, tiek neturtinė žala yra atlyginamos pagal tuos pačius principus, taikant taip vadinamo "generalinio delikto" koncepciją, reiškiančią, kad turtinė ir neturtinė žala kompensuojamos kiekvienu atveju, kai tik įrodomos, žinoma, jeigu egzistuoja ir kitos būtinos civilinės atsakomybės sąlygos²¹².

Kita grupė apima *bipoliarinės* teisinės tradicijos valstybes (pavyzdžiui, Vokietija, Austrija, Šveicarija, Nyderlandai, Lenkija, Skandinavijos, Baltijos ir kitos postsovietinės šalys), kuriose neturtinė žala yra atskirta nuo turtinės ir atlyginama tik įstatymo numatytais atvejais, kurie neretai būna pakankamai skirtingi, priklausomai nuo vienos ar kitos valstybės paveldėto istorinio - teisinio palikimo, socialinio, kultūrinio konteksto, visuomenėje vyraujančios moralės, papročių, o svarbiausia –

²¹¹ Plačiau apie tai kalbėta disertacijos 1.1.1. skirsnyje "Neturtinės žalos kompensavimas: istorinis aspektas".

²¹² Pavyzdžiui, 1804 m. Prancūzijos CK yra įtvirtinta tik bendra taisyklė, kad kiekvienas, kas savo kaltu veiksmu sukelia žalos kitam asmeniui, privalo tą žalą atlyginti, ir ši žalos atlyginimo galimybė nėra ribojama nei teisės ginamais objektais, nei žalos rūšimi. Prancūzijos teisėje nuo seno laikoma, kad teismai negali diskriminuoti turtinę ir neturtinę žalą viena kitos atžvilgiu: abi žalos rūšys nusipelno kompensacijos, jeigu tik žala iš tikrųjų yra, ji yra asmeninė ir legitimi, nes suvokiama, kad jeigu sąvoka „žala“ būtų suprantama tik kaip apimanti turtinę žalą, toks interpretavimas, atsižvelgiant į šiuolaikinio gyvenimo sąlygas, naujas problemas ir naujas teises koncepcijas apie žmogaus gerovę, nesulauktų jokio palaikymo nacionalinėje teisinėje tautos savimonėje. Ispanijoje, pavyzdžiui, vadovaujamosi principu, kad neturtinė žala kompensuojama visuomet, nebent egzistuotų teisės norma, šalinanti tokią galimybę. Žr. plačiau, pavyzdžiui, ROGERS, išnaša 86. p. 87, 208.

teisinių tradicijų bei kitų socialinės prigimties faktorių. Jeigu, pavyzdžiui, daugelyje kontinentinės teisės šeimoms valstybių dvasinių ir fizinių kančių kompensavimo galimybė laiduojama iš esmės visais atvejais, kai asmuo miršta, yra sužalojamas ar pažeidžiamos kitos jo asmeninės neturtinės gėrybės, siejant tai su įstatymu saugomų vertybių svarba visuomenei bei teisės pažeidimo pobūdžiu, tai, tarkim, Italijoje bent jau formaliai gali būti atlyginama tik nusikaltimu padaryta neturtinė žala, tokiu būdu institutą „pririšant“ prie baudžiamosios teisės ir jos raidos. Kita vertus, toks siauras Civilinio kodekso, įtvirtinančio neturtinės žalos kompensavimo galimybę tik nusikaltimo padarymo atveju, aiškinimas Italijos jurisprudencijoje pripažįstamas anachronistiniu, prieštaraujančiu teisingo žalos likvidavimo bei „neutralizavimo“ principui, ir neturtinė žala jau iš esmės priteisiama, jeigu pažeista konstitucinio lygmens teisė, pavyzdžiui, teisė į gyvybę, socialinius, šeimos ryšius ir pan.²¹³.

Pagaliau, trečios kategorijos valstybėse, o būtent bendrosios teisinės tradicijos šalyse (pavyzdžiui, Didžioji Britanija, JAV), o taip pat ir kai kuriose romanų-germanų sistemos valstybėse neturtinės žalos atlyginimo galimybė priklauso nuo konkretaus padaryto *delikto rūšies bei nuo kaltės formos* ir pan.

Akivaizdu, kad Lietuva visą laiką priklausė tai valstybių grupei, kuriose neturtinė žala atlyginama tik specialiai įstatymų numatytais atvejais, o tai savo ruožtu reiškia taip vadinamo „singuliarinio delikto“ principo pripažinimą. Su apgailestavimu tenka konstatuoti, kad vertinant nepriklausomos Lietuvos įstatymų leidybos civilistikoje evoliuciją, negalima nepastebėti akivaizdaus įstatymų leidėjo nenuoseklumo diegiant ir vystant neturtinės žalos institutą, *inter alia* apibrėžiant atvejus, kuomet būtų leistinas reikalavimo dėl neturtinės žalos atlyginimo pareiškimas bei patenkinimas, kas negalėjo nesukelti sunkumų suvokiant tikrąją instituto prasmę, o taip pat turėjo neigiamų padarinių teisingam jo įgyvendinimui.

Dabartiniu metu Civilinio kodekso 6.250 str. 2 d. numato, kad neturtinė žala atlyginama visais atvejais, kai ji padaryta dėl nusikaltimo, asmens sveikatai ar dėl asmens gyvybės atėmimo bei kitais įstatymų nustatytais atvejais. Iki 2000 m. Civilinio kodekso įsigaliojimo atvejus, kada buvo galima reikalauti neturtinės žalos kompensavimo, reguliavo 1964 m. Civilinis kodeksas, numatęs moralinės žalos atlyginimą garbės ir orumo, privataus gyvenimo neliečiamumo pažeidimo atveju (7¹ str.), vėliau - kai žala padaroma neteisėtais valstybės institucijų, įstaigų, tarnybų,

²¹³ Žr. plačiau ALPA, G. Personal Injury. Features of the Italian Legal System. In *European Tort Law. Eastern and Western Perspectives*. p. 209-222.

pareigūnų veiksmais (485 str.) ar dėl neteisėto nuteisimo, sulaikymo, suėmimo, arešto ar pataisos darbų paskyrimo (486 str.), dėl autoriaus asmeninių neturtinių teisių pažeidimo (539 str.), o taip pat reglamentavo ir tebereglamentuoja specialūs šakiniai (civiliniai) ir tarpšakiniai įstatymai: Politinių partijų įstatymas²¹⁴, Vartotojų teisių gynimo įstatymas²¹⁵, Sveikatos sistemos įstatymas²¹⁶, Psichikos sveikatos priežiūros įstatymas²¹⁷, Biomedicininį tyrimų etikos įstatymas²¹⁸, Pacientų teisių ir žalos sveikatai atlyginimo įstatymas²¹⁹, Autorių teisių ir gretutinių teisių įstatymas²²⁰, Visuomenės informavimo įstatymas²²¹, Viešojo administravimo įstatymas²²², Asmens duomenų teisinės apsaugos įstatymas²²³ ir kiti teisės aktai bei vėlesni jų pakeitimai, papildymai ir naujos redakcijos.

Iš pateikto objektų bei teisinių interesų sferų, į kuriuos iki 2000 m. Civilinio kodekso įsigaliojimo buvo nukreiptas tuomet dar moraline vadintos žalos atlyginimo mechanizmas matyti, kad įstatymų leidėjas nebuvo pakankamai nuoseklus, ir tai parodo akivaizdi jo ginamų vertybių disproporcija: nėra aišku, kodėl vienais atvejais įstatymas negynė svarbių žmogaus ir visuomenės konstitucinių vertybių, tokių kaip gyvybė, sveikata, laisvė, nes, tarkim, artimo žmogaus netekties ar sveikatos sužalojimo autoįvykyje atveju, nukentėjusiajam patiriant didžiulį dvasinį sukrėtimą, fizinį skausmą bei išgyvenimus neturtinė žala nebuvo atlyginama, tuo tarpu kitais atvejais, atvirkščiai, teko suabejoti neturtinės žalos kompensavimo galimybės nustatymo pagrįstumu, pavyzdžiui kalbant apie moralinės žalos atlyginimą politinei partijai, kai ją padaro valstybės organai, įmonės, įstaigos ir organizacijos, kitos politinės partijos, kuomet net nėra pakankamai aišku, kaip ta žala konkrečiu atveju galėtų pasireikšti. Įstatymų leidėjo nepagrįstas, nemotyvuotas ir sunkiai paaiškinamas atsakymas kompensuoti fizinę bei dvasinę skriaudą, padarytą pažeidus kai kurias konstitucinio lygio teises bei asmenines vertybes praktiškai reiškė, kad jos buvo neginamos civilinės teisės prasme, nes civilinė teisė už jų pažeidimą nenumatė jokios sankcijos. Tokia situacija taip pat prieštaravo elementariam teisingumo jausmui,

²¹⁴ V.Ž., 1990, Nr. 29-692; nauja redakcija: LR Politinių partijų ir politinių organizacijų įstatymas. V.Ž., 2004, Nr. 54-1831.

²¹⁵ V.Ž., 1994, Nr. 94-1833; nauja redakcija: V.Ž., 2007, Nr. 12-488.

²¹⁶ V.Ž., 1994, Nr. 63-1231; nauja redakcija: V.Ž., 1998, Nr. 112-3099.

²¹⁷ V.Ž., 1996, Nr. 53-1290.

²¹⁸ V.Ž., 2000, Nr. 44-1247.

²¹⁹ V.Ž., 1996, Nr. 102-2317; nauja redakcija: V.Ž., 2004, Nr. 115-4284.

²²⁰ V.Ž., 1999, Nr. 50-1598; nauja redakcija: V.Ž., 2003, Nr. 28-1125.

²²¹ V.Ž., 1996, Nr. 71-1706; nauja redakcija: V.Ž., 2006, Nr. 82-3254.

²²² V.Ž., 1999, Nr. 60-1945; nauja redakcija: V.Ž., 2006, Nr. 77-2975.

²²³ V.Ž., 1996, Nr. 63-1476; nauja redakcija: V.Ž., 2000, Nr. 64-1924.

kadangi "neturtinės žalos ir moralinių interesų ignoravimas, abejingumas jų atžvilgiu lemia nukentėjusiojo nuoskaudos, nereikalingo pykčio, nepatikimumo jausmo augimą, nepasitikėjimą asmenine teise ir asmenine vertybe"²²⁴. Atsisakymas minėtais atvejais atlyginti neturtinę žalą, valstybinio prievartinio teisinio mechanizmo abejingumas asmens patiriamoms kančioms, jo skausmui, emocinei būsenai tada, kai ją ištinka rimčiausi sukrėtimai, neabejotinai "turi neigiamą įtaką nukentėjusiojo psichinei sąmonei, palieka jo moralinius ir fizinius išgyvenimus be apsaugos, papildomai traumuoja nukentėjusiojo psichiką, priveda prie "padėties be išėties", nelaisvės, teisės neturėjimo, netikėjimo teisingumu būsenos"²²⁵. Toks mūsų įstatymų leidėjo blaškymasis rodė ir tai, kad pati neturtinės žalos koncepcijos esmė ir reikšmė, šios teisinės kategorijos paskirtis, kaip kad ją aiškina daugumos senas instituto gyvavimo tradicijas turinčių užsienio valstybių teisės doktrinos, taip pat ir labiau modernistines teisės pakraipas propaguojančios įvairios tarptautinės organizacijos, dar nebuvo pakankamai suvokiama.

2000 m. Civilinis kodeksas, atsižvelgęs į vidaus teisės netobulumo sąlygotas problemas, užsienio valstybių neturtinės žalos kompensavimo patirtį, į tarptautinio lygmens rekomendacijas šioje srityje²²⁶, o svarbiausia – į šiuolaikinės neturtinės žalos atlyginimo, kaip visaverčio civilinių teisių gynimo būdo, koncepcijos raidą ir plėtrą teisinių reformų ir teismų praktikos plėtimo būdu, pagrįstą teisinės apsaugos lygio neturtinės žalos atlyginimu plėtimu, neturtinės žalos dydžių didinimu, ekonominių galimybių didėjimu, prigimtinių žmogaus teisių ir laisvių, asmens prioriteto prieš valstybę konstituciniu pripažinimu, bei nebe pateisinančią įstatymo nustatytų ribojimų vienais atvejais atlyginti neturtinę žalą, o kitais atvejais – jos neatlyginti, iš esmės praplečia neturtinės žalos instituto taikymo lauką bei civilinei teisei aktualaus intereso įsivaizdavimą. Neturtinės žalos kompensavimo galima tikėtis ne tik tokių asmeninių neturtinių vertybių, kaip garbė, orumas, privatumas, bet ir sveikatos, gyvybės, laisvės, kūno neliečiamumo bei integralumo, vardo pažeidimo atvejais; taip pat pripažinus sandorį negaliojančiu dėl apgaulės, smurto, grasinimo, prievartos; pažeidus susitarimą

²²⁴ МАЛЕИНА, išnaša 39. p. 46.

²²⁵ БЕЛЯЦКИН, išnaša 1. p. 50.

²²⁶ Pavyzdžiui, į 1975 m. Europos Ministrų Komiteto rezoliuciją „Dėl kompensacijos už mirtimi sukeltą psichinę žalą“ - Compensation for Physical injury of death. Resolution Nr. (75) 7 adopted by the Committee of Ministers of the Council of Europe on 14 March 1975. Strasbourg, 1975. Ši Rezoliucija siūlo įstatymuose numatyti galimybę atlyginti neturtinę žalą visais sveikatos sužalojimo atvejais - nukentėjusiajam, jo tėvams ar sutuoktiniui; asmens mirties atvejais- jo sutuoktiniui, vaikams ir tėvams; patyrus fizinį skausmą, dvasinius išgyvenimus, "estetinę" žalą, t.y. padarytą subjaurojus žmogaus veidą.

tuoktis ar nutraukus santuoką dėl vieno sutuoktinio kaltės; esant neteisėtiems ikiteisminio tyrimo institucijų, teismo ar kitų valstybės valdžios ir valdymo institucijų veiksams bei aktams; draudiko konfidencialios informacijos išsaugojimo pareigos pažeidimo ir kitose situacijose; pagaliau, dėl bet kokio nusikaltimo, kaip sunkiausio ir pavojingiausio visuomenei bei asmeniui teisės pažeidimo, kurio objektu gali būti itin platus teisės dėmesio nusipelnančių vertybių spektras. Šias Civilinio kodekso nusakytas neturtinės žalos kompensavimo ribas praplečia specialūs įstatymai, suteikdami teisę į patirtų dvasinių ir fizinių kančių „restituciją“ autorių bei atlikėjų asmeninių neturtinių teisių turėtojams²²⁷, vartotojams, biomediciniuose tyrimuose dalyvaujantiems subjektams, įvairiose gyvenimo srityse diskriminuojamiems asmenims ir t.t.

Neturtinės žalos kompensavimo atvejai	Teisinis neturtinės žalos kompensavimo pagrindas
Teisės į vardą pažeidimas	CK 2.21 str.
Teisės į atvaizdą pažeidimas	CK 2.22 str. 3 d.
Teisės į privatų gyvenimą ir jo slaptumą pažeidimas	CK 2.23 str. 4 d.
Konfidencialumo pareigos pažeidimas draudimo santykiuose	CK 6.995 str.
Neteisėtas asmens duomenų tvarkymas	LR Asmens duomenų teisinės apsaugos įstatymo 29 str.
Asmens garbės ir orumo pažeidimas	CK 2.24 str.
Teisės į kūno neliečiamumą ir vientisumą pažeidimas	CK 2.25 str. 6 d.
Teisės į laisvę pažeidimas	CK 2.26 str. 5 d.
Asmens diskriminacija dėl lyties, seksualinis priekabiavimas ar priekabiavimas	LR Moterų ir vyrų lygių galimybių įstatymo 24 ¹ str.
Teisės į juridinio asmens pavadinimą pažeidimas	CK 2.42 str. 2 d.
Juridinio asmens dalykinės reputacijos pažeidimas	CK 2.24 str. 8 d.
Viešo susitarimo tuoktis pažeidimas	CK 3.11 str.
Santuokos nutraukimas dėl vieno sutuoktinio kaltės	CK 3.70 str. 2 d.
Sandorio pripažinimas negaliojančiu dėl apgaulės, smurto, ekonominio spaudimo ar realaus grasinimo arba dėl vienos šalies atstovo piktavališko susitarimo su antrąja šalimi ar dėl susidėjusių sunkių aplinkybių	CK 1.91 str. 2 d.
Nusikaltimas	CK 6.250 str. 1 d. LR Smurtiniais nusikaltimais padarytos žalos kompensavimo įstatymas

²²⁷ Pažymėtina, kad kartu su 2006 m. birželio 28 d. priimtais atitinkamų įstatymų intelektinės nuosavybės srityje pakeitimais neturtinės žalos atlyginimas buvo išbrauktas iš tam tikrų intelektinės nuosavybės objektų - prekių ženklų, patentų, dizaino - turėtojų teisių gynimo būdų sąrašo, nors iki tol ilgą laiką egzistavo ir buvo realizuojama neturtinės žalos kompensavimo galimybė šiais atvejais. LR Prekių ženklų įstatymo X skirsnio ir 56 straipsnio pakeitimo bei papildymo bei įstatymo priedo papildymo įstatymas. V.Ž., 2006, Nr. 72-2670; LR Patentų įstatymo VII skirsnio pakeitimo bei papildymo ir įstatymo priedo papildymo įstatymas. V.Ž., 2006, Nr. 72-2668; LR Dizaino įstatymo VIII skirsnio pakeitimo bei papildymo ir įstatymo priedo papildymo įstatymas. V.Ž., 2006, Nr. 72-2669.

Sveikatos sužalojimas	CK 6.250 str. 1 d.; 6.283 str.; 6.299 str. LR Sveikatos sistemos įstatymo 91 str. LR Psichikos sveikatos priežiūros įstatymo 47 str. LR Pacientų teisių ir žalos sveikatai atlyginimo įstatymo 10 str. 6 d.; 13 str. 2 d. LR Biomedicininį tyrimų etikos įstatymo 11 str.
Gyvybės atėmimas	CK 6.250 str. 1 d.; 6.284 str.; 6.299 str. LR Sveikatos sistemos įstatymo 91 str. LR Psichikos sveikatos priežiūros įstatymo 47 str. LR Pacientų teisių ir žalos sveikatai atlyginimo įstatymo 10 str. 6 d.; 13 str. 2 d. LR Biomedicininį tyrimų etikos įstatymo 11 str.
Valstybės valdžios institucijų neteisėti veiksmai	CK 6.271 str.; LR Viešojo administravimo įstatymo 42 str.
Neteisėti ikiteisminio tyrimo pareigūnų, prokuroro, teisėjo ir teismo veiksmai	CK 6.272 str. LR Žalos, atsiradusios dėl valdžios institucijų neteisėtų veiksmų, atlyginimo įstatymo 4 str.
Vartotojų teisių pažeidimas	CK 6.299 str. LR Vartotojų teisių gynimo įstatymo 3 str.1 d.5 p.
Netinkamas turizmo paslaugų sutarties vykdymas	CK 6.754 str. 5 d.
Autorių ir atlikėjų asmeninių neturtinių teisių pažeidimas	LR Autorių teisių ir gretutinių teisių įstatymo 77 str. 1 d. 6 p; 80 str.
Darbo teisiniai santykiai	Darbo kodekso 36 str. 2 d. 5 p; 250 str.

3.2. Neturtinės žalos atlyginimo ribų praplėtimo galimybės

Turint omenyje pakankamai sėkmingą generalinio delikto principo, t.y. visuotinio neturtinės žalos atlyginimo bet kuriuo neteisėtų veiksmų padarymo atveju taikymą ilgas šio instituto realizavimo tradicijas turinčiose valstybėse, taip pat ir neturtinės žalos kompensavimo situacijų įvairovę bei skirtingumą įvairiose teisės sistemose, pradedant nuo galimybės tikėtis piniginių atlygio netekus mylimo augintinio (arklio, šuns, katės) ir baigiant emocinių išgyvenimų ir psichinės traumos, kurią patiria suvedžiota ir palikta prie altoriaus nuotaka, atlyginimu, pagaliau, žvelgiant į šiuolaikinę neturtinės žalos kompensavimo, kaip civilinių teisių gynimo būdo, įgyvendinimo tendenciją atsisakyti jo taikymo ribojimų bei neturtinės žalos atlyginimo traktavimo tik kaip išimtinio ar subsidiaraus teisių gynimo būdo²²⁸,

²²⁸ Pavyzdžiui, Europos draudimo ir deliktų teisės centro parengtuose, bendras šiuolaikines tendencijas atspindinčiuose Europos deliktų teisės principuose įtvirtinama lanksti neturtinės žalos kompensavimo taisyklė, jog neturtinė žala gali būti atlyginama teisės saugomo intereso pažeidimo atveju, atsižvelgiant į pažeisto intereso teisinės apsaugos lygį, priklausantį nuo ginamo intereso vertės ir jo apibrėžtumo. Žr. *Principles of European Tort Law: Text and Commentary*. European Group on Tort Law. Wien: Spreinger, 2005, p. 76.

svarstytiną klausimą ir dėl neturtinės žalos atlyginimo ribų praplėtimo mūsų teisėje galimumo ir tikslingumo, juo labiau, kad doktrinoje pasigirsta nuomonė, kad Civilinio kodekso 6.250 str. 2 d. formuluo­te, iš esmės reiškianti, kad jeigu įstatymas specialiai neturtinės žalos atlyginimo nenustato, tai ji ir neatlyginama, neleistinai ir nepateisinamai siaurina asmens galimybes gauti žalos atlyginimą tais atvejais, kuomet neturtinė žala nustatyta objektyviai esant. Pavyzdžiui, dr. S.Cirtautienės nuomone, tokios formuluo­tos apskritai reikėtų atsisakyti ir įtvirtinti bendrą neturtinės žalos atlyginimo taisyklę asmens neturtinių teisių pažeidimo atveju, teismui paliekant nustatyti konkrečias šio teisių gynimo būdo taikymo ribas, atsižvelgiant į pažeistų teisių pobūdį, neigiamų padarinių dydį bei konkrečias bylos aplinkybes²²⁹.

Pastebėtina, kad iš esmės visose valstybėse, kurios nepripažįsta ar vengia generalinio delikto doktrinos neturtinės žalos patyrimo srityje, anksčiau ar vėliau susiduriama su galbūt nepagrįsto neturtinės žalos atlyginimo ribojimo problema, kuri nepraranda savo aktualumo, nors labai dažnai taip ir lieka viso labo teorinio pobūdžio pasvarstymų lygmenyje.

Ypatingai intensyvios paskutiniiais dešimtmečiais visuomenės raidos iš esmės visais aspektais reiškiniai, socializacijos, kompiuterizacijos bei kiti pažangūs procesai, tikimybės ir grėsmės patirti didesnę ar mažesnę skriaudą bet kuriuo metu, bet kurioje situacijoje padidėjimas ir daugelis kitų objektyvių ir subjektyvių faktorių lemia tai, kad įstatymų leidėjo šiai dienai nustatytas neturtinės žalos atlyginimo atvejų sąrašas laikui bėgant, gali pradėti nebeatitikti gyvenimo realijų, kas verčia mėginti reaguoti ir koreguoti neturtinės žalos atlyginimo ribas, labiausiai tikėtina – tų ribų išplėtimo linkme. Kiek tai yra ir bus būtina konkrečiose visuomenės išsivystymo ir gyvenimo sąlygose ir stadijose, jau yra kitas klausimas ir savarankiško tyrinėjimo dalykas. Aišku yra viena, kad įstatyme nustatytų kriterijų, ribojančių galimybę vienais ar kitais atvejais atlyginti neturtinę žalą, formalus taikymas nebepatenkina veiksmingo teisių gynimo poreikio, todėl pastarųjų metų teismų praktikos ir įstatymų leidybos analizė rodo bendrą visoms Europos šalims tendenciją plėsti neturtinės žalos atlyginimo galimybę ne tik išimtiniais įstatymo nustatytais atvejais, dažniausiai susijusiais tik su asmens fizinio neliečiamumo pažeidimu, bet ir kitų prigimtinių žmogaus teisių ir laisvių pažeidimo atvejais²³⁰.

²²⁹ CIRTAUTIENĖ, išnaša 10.

²³⁰ Ten pat.

Pastarosios tendencijos, be jokios abejonės, negali būti ignoruojamos ir mūsų teisės sistemos, todėl tampa aktualu bent teoriniu – doktrininu lygmeniu pasvarstyti apie vienokius ar kitokius neturtinės žalos kompensavimo ribų koregavimo variantus, įvertinant dabartinės teisinės erdvės sąlygas bei poreikius.

Visų pirma, keltinas klausimas, ar nevertėtų, pavyzdžiui, praplėsti neturtinės žalos kompensavimo situacijų rato *šeimoms teisiniuose santykiuose*, kurie, būdami itin glaudžiai susiję su vidiniu, emociniu, jutiminiu žmogaus pasauliu, kuriame ir atsiranda terpė nematerialiai skriaudai, tampa ypatingai aktualūs ir svarbūs kiekvienam asmeniui. Manytina, kad būtų racionalu neapsiriboti vien tik santuokos nutraukimo dėl kito sutuoktinio kaltės ir iš esmės hipotetinio susitarimo tuoktis pažeidimo atvejais, bet nedviprasmiškai suteikti silpnesnei ar nuskriaustai sąžiningai šeimos teisinių santykių šaliai „papildomą“ teisinę apsaugą, ir, tarkim, santuokos pripažinimo negaliojančia, vaiko teisių pažeidimo, tėvų valdžios vaiko atžvilgiu apribojimo ar kitokio tėvų piktnaudžiavimo savo teisėmis atvejais, partnerio teisių pažeidimo ir panašiose situacijose. Paprasčiausiai kuomet nemalonių pojūčių, streso, psichologinės traumos, apgaulės, išdavystės ir skausmo šaltiniu tampa artimas žmogus, giminė, patiriama neturtinė žala dažniausiai yra žymiai didesnė, reikšmingesnė ir sunkiau suglaistoma, tuo tarpu ne visais aukščiau paminėtais atvejais teisiniu reikalavimo dėl neturtinės žalos kompensavimo pagrindu galima įvardinti Civilinio kodekso 6.250 str. 2 d. ar kitas jos normas (pavyzdžiui, susijusias su sveikatos sutrikdymu, nusikalstamos veikos padarymu ir pan.)²³¹.

Antra, svarstytinas klausimas, ar nevertėtų suteikti asmeniui galimybę pretenduoti į jo patirtų psichologinių išgyvenimų kompensaciją tais atvejais, kai netenkama mėgstamo augintinio (gyvūno), kai prarandamas ar esant sutartinei prievolei neperduodamas brangus žmogui paveikslas, iš kartos į kartą „keliaujantys“ papuošalai, šeimos relikvijos, kitaip tariant ypatingą, „neįprastą“, *asmeniniais ryšiais pagrįstą vertę konkrečiam asmeniui turintys daiktai*. Nors šiuolaikinės neturtinės žalos kompensavimo, kaip civilinių teisių gynimo būdo, tendencijos rodo pakankamai didelį tokių iniciatyvų palaikymą, vis dėlto, manytina, kad aukščiau paminėtų objektų įtraukimo į neturtinės žalos atlyginimo institutą oponentų argumentai turi daugiau racijos. Esmė tai, kad turtinės žalos atlyginimas tokiais atvejais neretai jau pats savyje iš dalies talpina ne tik materialinių nuostolių, bet ir kitos patirtos skriaudos atlyginimo

²³¹ Tiesa, yra valstybių (pavyzdžiui, Lenkija), kuriose šeimos teisės reguliuojamuose santykiuose apskritai nepripažįstama neturtinės žalos atlyginimo galimybė.

elementus. Be to, būtų neteisinga asmenį traukti civilinės atsakomybės vien tik dėl ypatingo teisę į daiktą turinčio subjekto ryšio su tuo daiktu ir tokiu būdu „diskriminuoti“ labai panašias savo esmės situacijas, o tuo pačiu ir teisės pažeidėjus, kurie gali nieko neįtarti apie specifinius priešingos šalies jausmus to daikto atžvilgiu. Tačiau svarbiausias argumentas yra tas, kad į neturtinės žalos instituto taikymą esant pasikėsinimui į asmens turtą ir turtinius interesus vis dar žiūrima pakankamai atsargiai, nenoriai ir vangiai (netgi tokiose „platu“ požiūri propaguojančiose jurisdikcijose, kaip Prancūzija, Belgija), iš esmės pripažįstant kompensavimo galimybę arba tik itin sunkių teisės pažeidimų (nusikaltimų) atvejais, arba tik tais atvejais, jeigu atsiradusios neturtinio pobūdžio pasekmės stipriai peržengia įprastus tokiose situacijose padarinius, t.y. nukentėjusiajam sukeliama itin dideli nepatogumai, problemos, išgyvenimai bei kančios²³².

Trečia, visiškai pritarina dr. S.Cirtautienės nuomonei, kad neturtinė žala galėtų būti atlyginama ne tik už įstatyme numatytų sutarčių (turizmo, darbo) pažeidimus, bet ir kitais atvejais, jeigu pažeidžiamos esminės konstitucinės žmogaus teisės ir laisvės – pakenkiama garbei ir orumui, pažeidžiamas diskriminacijos draudimo principas, ar kai sutarties dalykas yra išimtinai neturtinio pobūdžio interesų pažeidimas, susijęs su itin jautriomis asmens gyvenimo sritimis, jeigu neturtinės žalos atlyginimą kiekvienu konkrečiu atveju pateisina sutarties šalių teisėti lūkesčiai sutarties sudarymo ar vykdymo metu, taip pat teisingumo, sąžiningumo, protingumo principai²³³. Kitaip tariant, būtų tikslinga įstatyme įtvirtinti neturtinės žalos kompensavimo galimybę tų sutarčių pažeidimo atvejais, kuomet pačios sutarties tikslas yra nukreiptas į vienokio ar kitokio nematerialaus intereso (pavyzdžiui, teikiančio malonumą, džiaugsmą, patogumą) apsaugą ar apima jautrias, su įvairiais lūkesčiais susijusias žmogaus gyvenimo sritis (pavyzdžiui, laidojimo, vestuvių organizavimo ir panašių paslaugų teikimo atvejais).

Galima būtų ir toliau plėsti įvairių gyvenimo situacijų, kuomet asmenį ištinka didesni ar mažesni nemalonumai sąrašą iki begalybės ir svarstyti, ar šiuo atveju vertybė, į kurią buvo pasikėsinta, „nusipelno“ civilinės teisės dėmesio, ar yra verta neturtinės žalos atlyginimo instituto. Nors dr. S.Cirtautienės disertacija, kurioje identifikuojamos šiuolaikinės europinės neturtinės žalos atlyginimo, kaip civilinių teisių gynimo būdo, taikymo tendencijos, iš esmės yra persmelkta idėja, kad reikėtų

²³² Plačiau žr. ROGERS, išnaša 86, p. 285-286.

²³³ CIRTAUTIENĖ, išnaša 10.

atsisakyti absoliutaus ir formalaus nuostatos, leidžiančios atlyginti neturtinę žalą tik įstatymo nustatytais atvejais, taikymo, kadangi tai nebeatitinka šiuolaikinės neturtinės žalos atlyginimo koncepcijos, manytina, jog vis dėlto, *klausimą dėl galimo neturtinės žalos atlyginimo ribų išplėtimo reikėtų spręsti itin atsargiai ir pamatuotai, atsižvelgiant į mūsų civilinio įstatymų leidėjo pasirinkimą laiduoti neturtinės žalos kompensavimą ne visais atvejais, o tik skausmingiausiai išgyvenamose situacijose, kuomet yra pasikėsinama į jokių abejonių dėl savo svarbos ir reikšmės žmogui nekeliančias vertybes, o taip pat nuodugnai išanalizavus valstybės ekonominį pajėgumą, visuomeninį poreikį, socialinio visuomenės brandumo laipsnį ir kitus „neteisinius“ faktorius, darančius jai neabejotiną poveikį.* Sprendžiant neturtinės žalos ribų korekcijos problemą įstatymų leidėjui, o taip pat ir teismų praktikai, manytina, svarbu turėti omenyje kelis itin svarbius aspektus.

Pirma, manytina, kad bent jau šiame - pradiniame neturtinės žalos instituto reglamentavimo ir realizavimo Lietuvos privatinėje teisėje etape, kuomet dar yra sunku kalbėti apie išdirbtą, iškristalizuotą, nuoseklų instituto suvokimą bei sėkmingą taikymą, kuomet dar nėra galutinai įsitvirtinusi aiški neturtinės žalos samprata, kompensavimo principai, o svarbiausia - nuoseklus kompensacinių dydžių nustatymo mechanizmas, radikalesnių ir itin pažangių pokyčių (iki kurių yra „subrendusios“ atitinkamos užsienio teisės sistemos) darymas būtų per ankstyvas. Tik susidorojus su neturtinės žalos kompensavimo esant visuotinai pripažintų „klasikinių“ vertybių komplekto pažeidimams sunkumais (apie kuriuos kalbama kituose disertacijos skirsniuose), būtų galima mąstyti ir apie instituto ribų išplėtimą, specifiskesnio ir įdomesnio reguliavimo įdiegimą.

Antra, nereikėtų ignoruoti Lietuvos teismų praktikoje vystomos minties, kad vis dėlto, stresas yra natūralus kasdienio šiuolaikinio gyvenimo palydovas, kurio niekada nebus įmanoma visiškai išvengti, todėl teisės į kompensaciją patyrus bet koki nemalonumą ar nepatogumą, įtvirtinimas ir totalus reikalavimų dėl neturtinės žalos kiekvienoje stresinėje situacijoje tenkinimas būtų neprotingas, iškreiptų neturtinės žalos teisinę prasmę²³⁴. Kitaip tariant, yra būtinas tam tikras „atrankos“ mechanizmas, už neturtinės žalos instituto ribų paliekantis mažiau reikšmingas stresines situacijas bei jų metu paliečiamas vertybes ar interesus ir koncentruojantis ties labiausiai teisės dėmesio nusipelnančių vertybių bei atvejų apsauga.

²³⁴ Plačiau apie tai kalbama 1.1.3.3. disertacijos skirsnyje „Mažareikšmė“ neturtinė žala“.

3.3. Tiesioginis Konstitucijos taikymas, kaip priemonė teisei į neturtinės žalos atlyginimą pagrįsti

Vertinant neturtinės žalos instituto taikymo ribų korekcijos galimybes, norėusi pasvarstyti, ar esant akivaizdžiam civilinio įstatymo atsilikimui nuo objektyvios tikrovės bei jos diktuojamų realiųjų neturtinės žalos atlyginimo srityje ar esant sunkiai emocine prasme nukentėjusio asmens norui gauti piniginę kompensaciją už jo patirtas kančias tuo atveju, kai situacija, kurioje jį ištiko tos kančios, tiesiogiai nepatenka į įstatyminio neturtinės žalos instituto veikimo sritį, galima būtų pasiremti *tiesioginiu Konstitucijos normų, laiduojančių teisę į moralinės žalos atlyginimą asmens teisių pažeidimo atvejais, taikymu*, t.y. reikalavimą dėl neturtinės žalos kompensavimo grįsti Konstitucijos 30 straipsnio 2 dalimi.

Štai, pavyzdžiui, Vokietijoje Civilinio kodekso normos, apibrėžiančios neturtinės žalos kompensavimo situacijas, jurisprudencijoje yra aiškinamos plečiamai, į pagalbą pasitelkiant pirmenybę prieš bet koki įstatymą turinčias Konstitucijos deklaracijas, kaip prigimtines generalinio pobūdžio nuostatas, kurios gina asmenį esant bet kokios asmeninės neturtinės vertybės pažeidimui ir reikalauja užtikrinti visų Konstitucijos laiduojamų vertybių, neapsiribojant paminėtomis Civiliniame kodekse, teisinę apsaugą²³⁵. Panašių plečiamojo teisės normų, reglamentuojančių neturtinės žalos atlyginimą, tendencijų galima išvėgti ir, tarkim, Italijos, Portugalijos, Vengrijos jurisprudencijose. Pavyzdžiui, Italijos teismai yra linkę kompensuoti neturtinę žalą išeidami už griežtų įstatymo, numatančio nematerialios skriaudos atlyginimo galimybę tik nusikalstamos veikos padarymo atveju, ribų bei pabrėžia konstitucinių teisių, kylančių, tarkim, iš šeimos santykių, asmens teisės mėgautis gyvenimo malonumais, apsaugos būtinumą, net jeigu neturtinės žalos atlyginimas tokiu atveju nėra numatytas įstatyminėse nuostatose²³⁶. Austrijoje būtent dėl teisės doktrinos pasipriešinimo (F.Bydlinskio, H.Koziol, E.Karnerio ir kitų žymių mokslininkų pastangų dėka) teismų praktikoje

²³⁵ Vokietijos Civilinis kodeksas numato neturtinės žalos atlyginimo galimybę sveikatos sužalojimo arba neteisėto laisvės atėmimo atvejais, taip pat kai moteris apgaule, grasinimu ar kitokiu neteisėtu būdu verčiama turėti nesantuokinių lytinių santykių, tačiau Vokietijos teismai, aiškindami ir taikydami Konstitucijos 1 ir 2 str., kurie įtvirtina asmens orumą, jo teisę į gyvybę ir fizinę neliečiamybę, laisvę, kaip pagrindines žmogaus vertybes ir laisves, išplėtė CK normos taikymą, priteisdami neturtinės žalos atlyginimą ir kitais asmeninių neturtinių teisių pažeidimo atvejais, laikydami, jog priešingu atveju Konstitucijoje įtvirtintos vertybės būtų neapgintos.

²³⁶ *European Tort Law 2003*. Tort and Insurance Law Yearbook (ed. H.Koziol; B.C.Steiner). Wien NewYork: Springer, 2004. p. 266-269; 466.

susiformavusiai pozicijai kompensuoti neturtinę žalą tik įstatymų nustatytais atvejais, baiminantis nepatenkinamų ir nepagrįstų padarinių, o taip pat dėl Europos Žmogaus Teisių Teismo praktikos įtakos, jau pamažu pradedama pripažinti galimybę atlyginti neturtinę žalą ne tik įstatymo nustatytais, bet ir kitais atvejais, kai tokia žala padaroma tyčia ar dideliu neatsargumu²³⁷.

Ir iš tikrųjų, apie neturtinės žalos instituto ribų praplėtimo per konstitucinių normų taikymo prizmę galimybę mūsų teisės sistemos kontekste taip pat būtų tikslinga pasvarstyti, ypač naujausios konstitucinės jurisprudencijos bei aktualiausių Konstitucijos aiškinimo tendencijų kontekste.

Štai, tarkim, Konstitucinio Teismo 2006 m. rugpjūčio 19 d. nutarime „Dėl LR Žalos, padarytos neteisėtais kvotos, tardymo, prokuratūros ir teismo veiksmais, atlyginimo įstatymo 3 straipsnio (2001 m. kovo 13 d. redakcija) 3 dalies ir 7 straipsnio (2001 m. kovo 13 d. redakcija) 7 dalies atitikties LR Konstitucijai“²³⁸ buvo pažymėta, kad Konstitucijos 30 str. 2 d. nustatyta, jog asmeniui padarytos materialinės ir moralinės žalos atlyginimą nustato įstatymas, todėl *būtinumas atlyginti asmeniui padarytą materialinę ir moralinę žalą yra konstitucinis principas*, neatskiriamas nuo teisingumo principo, reikalaujančio, kad įstatymais būtų sudarytos visos reikiamos teisinės prielaidos padarytą žalą atlyginti teisingai, o tai reiškia, kad Konstitucija imperatyviai reikalauja įstatymu nustatyti taip, kad asmuo, kuriam neteisėtais veiksmais buvo padaryta žala, visais atvejais galėtų reikalauti teisingo tos žalos atlyginimo ir tą atlyginimą gauti. Konstitucinis Teismas taip pat akcentavo, kad *asmuo pagal Konstituciją turi teisę reikalauti neteisėtais valstybės institucijų bei pareigūnų veiksmais padarytos žalos atlyginimo ir tada, kai atitinkamas žalos atlyginimo atvejis jokiame įstatyme nėra nurodytas, o teismai, pagal savo kompetenciją sprendžiantys tokias bylas, turi konstitucinius įgaliojimus tokį žalos atlyginimą priteisti, tiesiogiai taikydami Konstituciją* (joje įtvirtintus teisingumo, teisinio tikrumo ir teisinio saugumo, proporcingumo, tinkamo teisinio proceso, asmenų lygiateisiškumo, teisėtų lūkesčių apsaugos principus, kitas Konstitucijos nuostatas), bendruosius teisės principus, vadovaudamiesi *inter alia* protingumo principu ir kt.²³⁹.

²³⁷ ROGERS, išnaša 86. p. 3.

²³⁸ V.Ž., 2006, Nr. 90-3529.

²³⁹ Kadangi Konstitucinis Teismas, kalbėdamas apie valstybės institucijas, kurių veiksmais asmeniui buvo padaryta atlyginimo reikalaujanti žala, įskaitant neturtinę, nedetalizavo, kokios būtent institucijos yra turimos omenyje, todėl manytina, jog šiuo atveju yra kalbama apie visas valstybės institucijas,

Nors šiame nutarime yra paliečiama tik viena iš žalos padarymo situacijų - kuomet žalą, įskaitant neturtinę, sukelia valstybiniai subjektai, tačiau Konstitucinio Teismo konstatavimas, kad yra įmanomas žalos atlyginimo priteisimas tiesiogiai taikant Konstituciją ir joje įtvirtintus ar jos dvasia paremtus teisingumo bei kitus pamatinius teisės principus, nepriklausomai nuo to, ar koks nors įstatymas numato tokį žalos atlyginimo atvejį, ar ne, jau pats savaime tampa labai rimtu argumentu fizinių ar dvasinių skausmą konkrečioje situacijoje patyrusiam asmeniui kreiptis dėl tokios žalos atlyginimo ir pabandyti tokį atlyginimą gauti. Tokias pretenzijas dar labiau galėtų sustiprinti ir Konstitucinio Teismo 2000 m. birželio 30 d. nutarime „Dėl Lietuvos Respublikos žalos, padarytos neteisėtais kvotos, tardymo, prokuratūros ir teismo veiksmais, atlyginimo įstatymo 3 straipsnio 1 dalies ir 4 straipsnio 1 dalies 1 punkto atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“²⁴⁰ išsakytos nuostatos apie tai, kad žalos atlyginimas įvairiose valstybės funkcijų vykdymo srityse gali būti reguliuojamas skirtingai, tačiau bet kuriuo atveju santykių, susijusių su valstybės institucijų, pareigūnų neteisėtais veiksmais asmeniui padarytos materialinės ir (arba) moralinės žalos atlyginimu, *visuminis teisinis reguliavimas negali būti toks, kad jo diferencijavimas sudarytų prielaidas tą teisinį reguliavimą interpretuoti kaip suponuojantį išsamaus (baigtinio) sąrašo atvejų, kada asmeniui padaryta žala turi būti atlyginama, nustatymą.*

Pastebėtina, kad būtent šiais „nacionalinės“ kilmės argumentais yra bandoma grįsti jau įprastu mūsų teismų praktikai tampančiu neturtinės žalos, padarytos dėl nepagrįstai ilgo baudžiamojo ar civilinio proceso, kompensavimą²⁴¹, kuomet yra sunku surasti konkrečią vidaus teisės normą, kuri aiškiai numatytų tokį neturtinės žalos atlyginimo atvejį²⁴², kadangi Civilinio kodekso 6.272 straipsnis, apibrėžiantis žalą, taip pat ir neturtinės, padarytos neteisėtais teisėsaugos institucijų veiksmais, atlyginimą, yra pernelyg konkrečiai suformuluotas (jame yra pateikiamas išsamus, aiškus ir baigtinis procesinių situacijų sąrašas, su kuriuo siejamas turtinės ir neturtinės

įskaitant ir teismus, ikiteisminio tyrimo įstaigas, kurios žalos atlyginimo aspektu Civiliniame kodekse yra išskiriamos (CK 6.272 str.) iš bendro valstybės institucijų, kurioms taikytinas CK 6.271 str. bei LR Viešojo administravimo įstatyme įtvirtinta neturtinės žalos atlyginimo galimybė, konteksto.

²⁴⁰ V.Ž., 2000, Nr. 54-1587.

²⁴¹ Pavyzdžiui, šis klausimas buvo keliamas LAT CBS teisėjų kolegijos 2007 m. gegužės 8 d. nutartyje c.b. *R.M. v Lietuvos Respublika*, Nr. 3K-3-196/2007; Vilniaus apygardos teismo 2005 m. gegužės 23 d. sprendime c.b. *R.K. v Lietuvos valstybė*, Nr. 2A-451/05 ir kt.

²⁴² Be jokios abejonės, pirmiausia toks reikalavimas grindžiamas tiesiogiai nacionalinėje teisėje taikytinoje Europos Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijoje įtvirtinta teise į tinkamą teismo procesą per protingą terminą pažeidimu, operatyvų bylos išnagrinėjimą, teises garantijas nuo nepagrįstai ilgo teismo proceso ir gausia Europos Žmogaus Teisių Teismo praktika.

žalos, padarytos ikiteisminiame ir teismo procesuose, atlyginimas), ir jame nėra minima nepagrįstai ilga civilinio ar baudžiamojo proceso trukmė, todėl šiuo atveju kyla poreikis ieškoti kitų galimų teisinių sprendimų.

Kita vertus, jeigu aukščiau pateiktu atveju neturtinės žalos kompensavimo pagrindu galima būtų nurodyti jei ne nacionalinę, tai tiesiogiai taikytiną tarptautinės teisės normą, o taip pat pasiremti tiesioginio Konstitucijos taikymo būtinumu bei jį palaikančia Konstitucinio Teismo jurisprudencija, tai tvirtinti, jog tokia praktika būtų reali, efektyvi ir įmanoma visais kitais neturtinės žalos patyrimo atvejais (nesusijusiais su valstybės institucijų veikla), tiesiogiai nepaminėtais įstatyme, o taip pat teigti, jog mūsų vis dar pakankamai formaliai teisės normas taikantys teismai yra pakankamai pribrendę iki plečiamojo, itin pažangaus bei liberalaus neturtinės žalos atlyginimo galimybės traktavimo, t.y. išdrįstų patenkinti ieškinį kad ir dėl akivaizdžiai patirtos, tačiau civiliniam įstatymui „nežinomos“ toje konkrečioje situacijoje neturtinės žalos atlyginimo, būtų sudėtinga, ypač atžvelgiant į tvirtai įsisąmonintą neturtinės žalos instituto išimtinumo koncepciją bei valstybės pasirinktą neturtinės žalos kompensavimo tik aiškiai įstatymo numatytais atvejais modelį.

Štai, pavyzdžiui, byloje *VSDFV Vilkaviškio rajono skyrius v V.P.*²⁴³ teismas (manytina, vis dėlto pagrįstai) atmetė atsakovo priešieškiniu reikštą reikalavimą dėl 700000 Lt neturtinės žalos, padarytos patalpų nuomos sutarties pažeidimu ir sutarties nutraukimu, atlyginimo, grindžiamą aukščiau minėtais Konstitucinio Teismo nutarimais, pažymėdamas, kad nei 1964 m. Civilinio kodekso, nei Civilinio kodekso, įsigaliojusio nuo 2001 m. liepos 1 d., nuostatos nenumato neturtinės žalos atlyginimo dėl nuomos sutarties pažeidimo ir verslo sužlugdymo, taip pat ir Lietuvos Konstitucija nėra tiesioginio taikymo teisės aktas, o vadovautis Konstitucinio Teismo 2000 m. birželio 30 d. ir 2006 m. rugpjūčio 19 d. nutarimais nėra pagrindo, nes jie priimti dėl įstatymų, taikytinų baudžiamosioms, o ne civilinėms byloms²⁴⁴.

Aukščiau išsakytus pastebėjimus patvirtinančiu, itin formalų ir ne visada pateisinamą teisės normų, paliečiančių neturtinės žalos institutą, taikymą iliustruojančiu, o tuo pačiu ir teismų nenorą ar nepasirengimą kiek laisviau, liberaliau

²⁴³ Lietuvos apeliacinio teismo 2008 m. sausio 22 d. nutartis c.b. Nr. 2A-70/2008.

²⁴⁴ Nors kai kurie teismo pateikti argumentai, dėl kurių atsakovo reikalavimas buvo atmetas, kritikuotini ir abejotini (ypač susiję su draudimu tiesiogiai taikyti LR Konstituciją), tačiau galutinis rezultatas – reikalavimo dėl neturtinės žalos kompensavimo atmetimas, manytina, iš esmės yra teisingas, nes civiliniai įstatymai iš tikrųjų nenumato galimybės atlyginti neturtinę žalą esant tokio pobūdžio sutartiniams teisiniams santykiams, ir nei jų teleologinė, nei sisteminė analizė, pagrįsta teisingumo, protingumo ir sąžiningumo suvokimu, neleistų daryti priešingą išvadą.

pažvelgti į neturtinės žalos atlyginimo ribas, kai tai iš tikrųjų būtų protinga, teisinga ir tikslinga, parodančiu pavyzdžiu galėtų būti byla *T.R. v UAB „Lietuvos žinios“*²⁴⁵. Ieškovo reikalavimas dėl 50000 litų neturtinės žalos atlyginimo buvo grindžiamas tuo, kad atsakovas, vadovaudamasis šališka, nepatvirtinta ir nevisapusiška informacija, ją iškraipydamas savo dienraštyje išspausdino straipsnį apie taip vadinamą „lavonų biznį“, kurį, neva, organizavo Greitosios medicinos pagalbos stoties darbuotojai, patekdamas faktus ir apie ieškovo veiklą bei tokiu būdu piktnaudžiaudamas savo teise skleisti informaciją, o kadangi įgyvendinti civilines teises tokiu būdu ir priemonėmis, kurios be teisinio pagrindo pažeistų ar varžytų kitų asmenų teises ar įstatymų saugomus interesus ar darytų žalą kitiems subjektams, yra draudžiama, atsakovas turėtų atsakyti už ieškovui padarytą neturtinę žalą. Teismas, argumentuodamas tuo, kad ieškovas ieškinio pagrindu buvo įvardijęs ne tikrovės neatitinkančių bei atsakovo garbę žeminančių žinių paskleidimą, dėl kurio atsirado neturtinė žala, o atsakovo piktnaudžiavimą savo teisėmis, atmetė reikalavimą dėl neturtinės žalos atlyginimo, paprasčiausiai teigdamas, jog įstatymas nenumato neturtinės žalos kompensavimo už piktnaudžiavimą teise. Vis dėlto, šioje situacijoje, atsižvelgiant į bylos aplinkybes, ieškinio dalyką, o taip pat turint omenyje teismo, o ne proceso dalyvių, pareigą tinkamai kvalifikuoti teisinį santykį, kiek liberalesnis požiūris į susiklosčiusią situaciją (t.y. jos traktavimas, kaip asmens garbės ir orumo pažeidimo), o taip pat į neabejotinai atsiradusios neturtinės žalos atlyginimą, manytina, būtų pateisinamas, tikslingas ir teisingas.

Tai, kad teismai yra nepasirengę ne tik laisvesniam požiūriui į neturtinės žalos instituto ribas, bet ir teisingam bei logiškai pagrįstam konstitucinio moralinės žalos atlyginimo principo taikymui, parodo ir byla *E.Š. v Lietuvos advokatūra*²⁴⁶. Ieškovės - buvusios advokatės, kuri Advokatų garbės teismo sprendimu buvo neteisėtai išbraukta iš praktikuojančių advokatų sąrašo už įmokų nemokėjimą, reikalavimas dėl 30000 Lt neturtinės žalos atlyginimo tiek pirmosios, tiek apeliacinės instancijos teismų buvo atmetas tuo pagrindu, kad nei CK 6.250 str. 2 d., nei joks kitas įstatymas nenumato pagrindo kompensuoti neturtinę žalą dėl advokato atžvilgiu priimto neteisėto Advokatų garbės teismo sprendimo, tačiau Lietuvos Aukščiausiasis Teismas tokią išvadą pripažino neapgrįsta ir gražino bylą nagrinėti iš naujo pirmosios instancijos teismui. Kasacinės instancijos teismas apeliavo į jau minėtame

²⁴⁵ Vilniaus apygardos teismo 2007 m. rugsėjo 20 d. nutartis c.b. Nr. 2A-852/07.

²⁴⁶ LAT CBS teisėjų kolegijos 2007 m. sausio 30 d. nutartis c.b. Nr. 3K-3-26/2007.

Konstitucinio Teismo 2006 m. rugpjūčio 19 d. nutarime „Dėl LR Žalos, padarytos neteisėtais kvotos, tardymo, prokuratūros ir teismo veiksmais, atlyginimo įstatymo 3 straipsnio (2001 m. kovo 13 d. redakcija) 3 dalies ir 7 straipsnio (2001 m. kovo 13 d. redakcija) 7 dalies atitikties LR Konstitucijai“²⁴⁷ pateiktus išaiškinimus dėl imperatyvaus Konstitucijos reikalavimo įstatymu nustatyti taip, kad asmuo, kuriam neteisėtais veiksmais buvo padaryta žala, visais atvejais galėtų reikalauti teisingo tos žalos atlyginimo ir tą atlyginimą gauti bei nurodė, jog konstitucinio neturtinės žalos atlyginimo principo taikymas šioje konkrečioje byloje yra reikšmingas tuo, kad išbraukus ieškovę iš praktikuojančių advokatų sąrašo, ji neteko pajamų iš profesinės veiklos; teismai, atmesdami reikalavimą dėl neturtinės žalos atlyginimo, rėmėsi vien tik tekstine CK 6.250 str. 1 d. nuostata ir neatsižvelgė į Konstitucinio Teismo išaiškinimus, o pagal ieškovės veiklą ir jos rezultatą santykiai tarp jos ir Advokatūros yra panašūs į darbo santykius, kuriuos pažeidus pagal įstatymą (Darbo kodekso 250 str.) galima atsakomybė už neturtinę žalą; teismai nesvarstė, ar tuo atveju, kaip profesinė organizacija nepagrįstai atima galimybę asmeniui verstis profesine veikla ir iš jos gauti pajamas, nėra asmens diskriminavimas atlyginant neturtinę žalą, todėl ieškovės teisėti interesai bei teisėti lūkesčiai nebus apginti, jeigu jai padaryta neturtinė žala nebus atlyginta.

Visgi, nepaisant to, kad toks Aukščiausiojo Teismo išaiškinimas, besiremiantis minėta Konstitucinio Teismo jurisprudencija, ir galėtų tapti drąsiu bandymu kiek liberaliau pažvelgti į neturtinės žalos instituto ribas, atsisakant itin formalaus jų taikymo²⁴⁸, o taip pat rodytų šioki tokį poslinkį links generalinio delikto teorijos, t.y. link įstatyminių neturtinės žalos atlyginimo atvejų ribojimo vienais ar kitais atvejais atsisakymo (juk iš esmės yra pasisakoma už būtinumą kompensuoti asmeniui neturtinę žalą visais atvejais, kai tokia žala neteisėtais veiksmais jam yra padaryta, paprasčiausiai pasiremiant Konstitucijos 30 straipsnio 2 dalimi ir joje įtvirtintu konstituciniu moralinės žalos atlyginimo principu), tačiau toks požiūris, bent jau šios konkrečios bylos kontekste, kritikuotinas ir vargu, ar galėtų būti laikomas teisingu.

Fundamentali problema kyla, manytina, dėl to, kaip gi iš tikrųjų turėtų būti aiškinama Konstitucijos 30 str. 2 d. nuostata, teigianti, kad asmeniui padarytos

²⁴⁷ V.Ž., 2006, Nr. 90-3529.

²⁴⁸ Pažymėtina, kad išnagrinėjus visoms teismų instancijoms šią bylą iš naujo, ieškovei buvo priteista 20000 Lt neturtinės žalos kompensacija. Žr. LAT CBS teisėjų kolegijos 2008 m. spalio 21 d. nutartis c.b. E.Š. v Lietuvos advokatūra, Nr. 3K-3-502/2008.

materialinės ir moralinės žalos atlyginimą nustato įstatymas. Viena vertus, pagal Aukščiausiojo Teismo nagrinėjamoje byloje pateiktą interpretavimą, paremtą Konstitucinio Teismo nutarimu, Konstitucija šia nuostata jau pati savaime lyg ir įtvirtina visuotinį moralinės žalos atlyginimą visais neteisėtų veiksmų padarymo atvejais, nes tiek Konstitucinis, tiek Aukščiausiasis Teismas nurodo, jog būtinumas atlyginti turtinę ir neturtinę žalą yra konstitucinis principas, kuris turi būti užtikrinamas visais atvejais, o įstatymas turi nustatyti tokį reguliavimą, kad asmuo visais atvejais galėtų reikalauti padarytos žalos atlyginimo. Kita vertus, gerbiant aukščiausių teismų poziciją, vis dėlto manytina, kad Konstitucijos 30 str. 2 d. norma – asmeniui padarytos materialinės ir moralinės žalos atlyginimą nustato įstatymas – galėtų ir turėtų būti aiškinama, kaip *suteikianti teisę įstatymui nustatyti* asmeniui padarytos materialinės ir moralinės žalos atlyginimą, t.y. teisę, o tuo pačiu ir *pareigą įstatymui sureguliuoti* turtinės žalos atlyginimą bei mus labiausiai dominantą neturtinės žalos institutą visais įmanomais aspektais: t.y. sukonstruoti neturtinės žalos sampratą, nusakyti jos kompensavimo paskirtį, nubrėžti tokio kompensavimo formą, dydžio nustatymo tvarką ir kriterijus bei visus kitus aktualius klausimus, *inter alia* nustatyti atvejus, kada tokia neturtinė žala galėtų būti atlyginama. Sutikus gi su Lietuvos Aukščiausiojo Teismo minėtoje byloje pateiktais išaiškinimais, būtų paneigtas Lietuvos teisėje taikomas principas, skiriantis neturtinę žalą nuo turtinės žalos: jeigu turtinė žala atlyginama visais neteisėtų veiksmų, sąlygojančių civilinės atsakomybės atsiradimą, padarymo atvejais, tai neturtinė žala, bent jau Lietuvoje, pasirinkusioje nemažo skaičiaus valstybėse taikomą singularinio, o ne generalinio delikto doktriną, yra kompensuojama tik įstatymo numatytais atvejais. Pateiktoje byloje dėl buvusios advokatės teisių gynimo nei Civilinis kodeksas, nei Advokatūros įstatymas, nei jokie kiti civilinius santykius reglamentuojantys teisės aktai nenumato galimybės reikalauti neturtinės žalos atlyginimo dėl neteisėto Advokatų garbės teismo sprendimo ar kitais į šią situaciją panašiais atvejais. Taip pat ir bandymas teisiniu neturtinės žalos kompensavimo pagrindu įvardinti patirtas dvasines kančias, išgyvenimus bei stresą, kaip asmens psichinės sveikatos sutrikdymą (CK 6.250 str. 2 d; 6.283 str.) vargu, ar galėtų būti laikomas tinkama išėjimi bei ieškinio patenkinimo garantu tiek ankščiau darbe analizuotų bendrų europinių neturtinės žalos kompensavimo tendencijų, iš esmės pasisakančių už emocinių kančių kompensavimą tik konstatavus sunkios bei pakankamai rimtos psichikos ligos, nervų sistemos

sutrikimo ar kitokio ženkliaus poveikio asmens psichinei sveikatai faktą, bet ne esant paprastam susierzinimui, trumpalaikiam nepatogumui, nežymiems neigiamiems emociniams potyriams, kontekste²⁴⁹, tiek ir vertinant šioje konkrečioje byloje ieškovės patirtų nematerialaus pobūdžio padarinių pobūdį ir laipsnį.

Antra, abejonių kelia Aukščiausiojo Teismo išsakytas santykių tarp advokato ir Advokatūros prilyginimas darbo santykiams tarp darbuotojo ir darbdavio, kurių neteisėto pasibaigimo atveju taikomas Darbo kodekso 250 straipsnis, įtvirtinantis neturtinės žalos atlyginimo galimybę. Iš esmės visais pagrindiniais bruožais bei aspektais (šalių tarpusavio santykių pobūdžiu [pavaldumas, subordinacija iš vienos pusės ir lygiateisiškumas iš kitos pusės], šalių teisėmis ir pareigomis, apmokėjimu už darbą, atsakomybe ir t.t.) išvelgtini esminiai skirtumai tarp šių privatinės teisės plačiąja prasme reguliuojamų santykių grupių. Vargu, ar vien ta aplinkybė, kad Advokatūra priima sprendimą dėl asmens įrašymo į advokatų sąrašą ar išbraukimo iš jo, pati savaime leistų ją traktuoti, kaip advokato darbdavį, todėl manytina, jog pagal analogiją advokato ir Advokatūros santykiams taikyti Darbo kodeksą ir neturtinės žalos kompensavimo teisiniu pagrindu įvardinti DK 250 straipsnį, būtų ydinga. Lietuvos advokatūra yra, pirmiausia, advokatų savivaldą įgyvendinanti organizacija, vienijanti atitinkamos profesijos asmenis, koordinuojanti jų veiklą, atstovaujanti jų interesams (LR Advokatūros įstatymo²⁵⁰ 56, 57 str.), o ne advokatams darbą suteikianti, darbo užmokestį mokanti, subordinaciniais pavaldumo ryšiais su jais susijusi struktūra. Jeigu advokato ir Advokatūros, suteikiančios galimybę („licenciją“) verstis advokato veikla ir galimai (bet nebūtinai) gauti iš jos pajamas, santykiai būtų prilyginti darbo santykiams, tai sekant tokia logika, ir santykiai tarp notaro ir Notarų rūmų, antstolio bei Antstolių rūmų, auditoriaus ir Auditorių rūmų, turto vertintojo ir Audito, apskaitos ir turto vertinimo instituto taip pat galėtų būti prilyginami darbo ar į juos panašioms santykiams, kuriuos pažeidus, anot Lietuvos Aukščiausiojo Teismo, būtų galima atsakomybė už neturtinę žalą Darbo kodekso 250 str. pagrindu. Įdomu tai, kad vienoje naujausių bylų *Š.Č. v Audito kokybės kontrolės komitetas prie Lietuvos auditorių rūmų, Lietuvos auditorių rūmai*²⁵¹ kaip tik ir buvo keliamas klausimas dėl galimybės kompensuoti neturtinę žalą auditoriui, kuriam jo skundžiamu Audito kokybės kontrolės komiteto prie Lietuvos auditorių rūmų

²⁴⁹ Žr. plačiau disertacijos 1.1.3.3. skirsnį „Mažareikšmė“ neturtinė žala“.

²⁵⁰ V.Ž., 2004, Nr. 50-1631.

²⁵¹ LAT CBS teisėjų kolegijos 2007 m. gruodžio 21 d. nutartis c.b. Nr. 3K-3-582/2007.

(savotiško Advokatų garbės teismo analogo) nutarimu buvo paskirta nuobauda – papeikimas, tik, deja galutinis atsakymas į jį pateiktas nebuvo: pirmosios instancijos teismas, konstatavęs nuobaudos paskyrimo neteisėtumą, priteisė ieškovui 2000 Lt neturtinės žalos atlyginimą, teisiniu pagrindu nurodydamas tik bendrą CK 6.250 str.; apeliacinės instancijos teismas buvo kardinaliai priešingos pozicijos ir panaikino tokį sprendimą, pažymėjęs ne tik paskirtos nuobaudos teisėtumą, bet ir tą aplinkybę, kad nei LR Audito įstatyme, nei kituose įstatymuose neįtvirtinta neturtinės žalos kompensavimo dėl neteisėtai auditoriui paskirtos drausminės nuobaudos galimybė; nors Aukščiausiasis Teismas paliko apeliacinės instancijos teismo nutartį nepakeistą, tačiau dėl neturtinės žalos atlyginimo galimybės ir apeliacinės instancijos teismo motyvų šiuo klausimu apskritai nepasisakė, nes ieškovas prašė atlyginti patirtą neturtinę žalą dėl neteisėto nuobaudos paskyrimo, o nuobauda šiuo atveju pripažinta teisėta. Taigi, taip ir liko neaišku, kokia būtų buvusi Lietuvos Aukščiausiojo Teismo pozicija tuo atveju, jeigu visgi būtų pripažintas paskirtos drausminės nuobaudos neteisėtumas ir tektų spręsti neturtinės žalos kompensavimo dilemą – ar ji būtų išspręsta taip pat, kaip ir byloje *E.Š. v Lietuvos advokatūra*, tiek santykių tarp auditoriaus ir Lietuvos auditorių rūmų kvalifikavimo, tiek ir neturtinės žalos kompensavimo galimybės buvimo apskritai aspektais.

Trečia, minėtas Konstitucinio Teismo 2006 m. rugpjūčio 19 d. nutarimas, kuriuo buvo vadovautasi prieinant sprendimą, iš esmės kalba apie tuos atvejus, kuomet turtinė ir neturtinė žala yra padaroma neteisėtais valstybės institucijų (*inter alia* teisėsaugos) ir jų pareigūnų, veiksmais, pabrėžiant tokios žalos, už kurią atsako valstybė, kompensavimo visais atvejais svarbą CK 6.271 str. ir 6.272 str. pagrindu, tuo tarpu aptariamos bylos atveju yra kalbama apie didesnę privatumo elementą turinčius santykius, kuriuose valstybė ar kokios nors jos institucijos nereguliuoja. Advokatų garbės teismas, kurio neteisėtu sprendimu ieškovei buvo padaryta neturtinė žala, kaip vienas iš Lietuvos advokatūros organų (kaip ir pati Lietuvos advokatūra), nėra ir negali būti laikomas valstybės teisminės ar kokios nors kitos valdžios sistemos dalimi, teisėsaugos organu ar kokia nors kita valstybės institucija, įgyvendinančia tam tikras viešą interesą turinčias funkcijas, kad galėtų patekti į CK 6.272 str. ar 6.271 str. veikimo sritį: tai yra tiesiog vienos iš profesinių pagrindu veikiančių organizacijų – Advokatūros – savivaldos organas.

Atsižvelgiant į aukščiau išdėstytus argumentus, kalbėti apie teismų pasirengimą protingam, pagrįstam ir teisingam neturtinės žalos atlyginimo ribų praplėtimui tiesioginio Konstitucijos normų taikymo pagalba, kad ir koks reikalingas konkrečioje situacijoje jis bebūtų, bent jau dabartiniame instituto evoliucijos etape būtų problematiška, ypač stebint tokias situacijas, kuomet teismai net ir itin akivaizdžiais neturtinės žalos instituto ribų reglamentavimo atvejais, pasimeta ir atsisako priteisti piniginę kompensaciją arba atvirkščiai, priteisia ją įstatymo nenumatytais atvejais, nenurodant apskritai jokio teisinio, *inter alia* konstitucinio, pagrindo²⁵². Tai savo ruožtu tik dar labiau patvirtina ankstesniame skirsnyje padarytą išvadą, kad dabartinėje nacionalinėje erdvėje egzistuojantis teisės doktrinos vakuumas, teismų praktikos nevienodumas, rodantis, jog neturtinės žalos kompensavimo bylose tampa problematiška net prognozuoti bylos baigtį, taip pat horizontalaus bei vertikalios teisingumo užtikrinimo problema, konceptualaus vienodo požiūrio į neturtinės žalos atlyginimą nebuvimas ir kiti neigiami aspektai verčia atsargiau pažvelgti į civilinės atsakomybės neturtinės žalos atlyginimo forma išplėtimo idėją.

3.4. Problematiškesni neturtinės žalos atlyginimo galimybės identifikavimo atvejai Lietuvos teismų praktikoje

Jau kelis metus galiojant naujam kodifikuotam civiliniam įstatymui, kuris iš pirmo žvilgsnio, pakankamai aiškiai ir nedviprasmiškai įvardija neturtinės žalos atlyginimo atvejus, teismų praktika spėjo susidurti su nemažais keblumais aiškinantis neturtinės

²⁵² Pavyzdžiui, sunkiai paaiškinama, kodėl byloje *Z.R.K. v O.M.* (LAT CBS teisėjų kolegijos 2008 m. rugsėjo 29 d. nutartis c.b. Nr. 3K-3-423/2008) ieškovei buvo priteista 1000 Lt neturtinės žalos kompensaciją už nepatogumus, patirtus dėl neteisėtai atsakovės per ieškovės sklypą nutiestų fekalinės kanalizacijos ir vandentiekio vamzdinių. Akivaizdu, kad nei CK, nei jokie kiti teisės aktai nenumato galimybės tikėtis neturtinės žalos atlyginimo tokiose situacijose; joks teisinis tokios kompensacijos priteisimo pagrindas, išskyrus LR Konstitucijos 23 str. įtvirtintą nuosavybės neliečiamumo principą, nebuvo įvardintas nei viename iš byloje priimtų procesinių sprendimų. Taip pat visiškai nesuprantama, kokiu teisiniu pagrindu pirmosios instancijos teismas priteisė ieškovei 8000 Lt dydžio neturtinės žalos kompensaciją byloje *J.N. v T.M., V.M.* (LAT CBS teisėjų kolegijos 2007 m. spalio 12 d. nutartis c.b. Nr. 3K-7-304/2007), kurioje reikalavimas dėl neturtinės žalos atlyginimo buvo grindžiamas preliminarios pirkimo-pardavimo sutarties pažeidimu ir pagrindinio sandorio nesudarymu, nors yra akivaizdu, kad nei Civilinis kodeksas, nei kiti įstatymai nenumato neturtinės žalos kompensavimo galimybės preliminarios pirkimo-pardavimo sutarties pažeidimo ar kitų panašių sutartinių prievolių nevykdymo atvejais. Įdomiausia tai, kad nors aukštesnių instancijų teismai ir panaikino pirmosios instancijos teismo sprendimą, tačiau ne dėl to, kad civilinis įstatymas už preliminariosios sutarties sąlygų nevykdymą nenumato neturtinės žalos atlyginimo, o todėl, kad ieškovė tiesiog neįrodė neturtinės žalos fakto, kaip būtinosios civilinės atsakomybės sąlygos; teisinis neturtinės žalos kompensavimo pagrindas, ieškovei tokią žalą įrodžius, visgi nebuvo įvardintas, todėl neaišku, kokiu būdu jie būtų tokią žalą priteisę.

žalos instituto ribas bei jų apspręstos teisės į kompensaciją buvimą ir nebuvimą, iš kurių vertėtų detaliau panagrinėti kelias įdomesnes bei aktualesnes problemines situacijas.

3.4.1. Civilinio kodekso 6.250 straipsnio 2 dalies aiškinimo bei taikymo problemos

Pirmiausia, neaiškumą sukėlė Civilinio kodekso 6.250 straipsnio 2 dalies nuostatos, kad *neturtinė žala atlyginama tik įstatymų numatytais atvejais*, interpretavimas kitų civilinių normų kontekste. Problema ta, kad, tarkim, Civilinio kodekso 6.271 str., reglamentuojantis atsakomybę už neteisėtais valstybės valdžios institucijų ir jų pareigūnų veiksmais padarytą žalą, skirtingai nei 1964 m. Civilinio kodekso 485 str., nenustato, kad tokiais atvejais be turtinės, atlyginama ir neturtinė žala, o tik nurodo, jog žalą, atsiradusią dėl valstybės valdžios institucijų neteisėtų aktų, privalo atlyginti valstybė. Tokiu būdu kyla logiškas klausimas, ar 2000 m. Civilinio kodekso nuostata, kad neturtinė žala atlyginama tik įstatymo numatytais atvejais - tai nuoroda tik į kitas Civilinio kodekso normas, t.y. ar čia pavartota „įstatymo“ sąvoka apima tik patį Civilinį kodeksą, ar vis dėlto, įstatymų leidėjas „įstatymą“ traktuoja plačiąja prasme. Argumentų galima rasti tiek vienam, tiek ir kitam požiūriui pagrįsti.

Pavyzdžiui, Civilinio kodekso 6.272 str. 3 d. aiškiai nustato, kad esant neteisėtam nuteisimui, suėmimui, sulaikymui, procesinės prievartos priemonių taikymui ir pan., be turtinės žalos, atlyginama ir neturtinė žala. Civilinio kodekso 2.24 str. 1 d. įtvirtina asmens teisę reikalauti tikrovės neatitinkančių ir žeminančių garbę bei orumą žinių paskleidimu padarytos tiek turtinės, tiek ir neturtinės žalos atlyginimo. Tai rodo, kad pats Civilinis kodeksas įsakmiai įvardija tuos atvejus, kuomet asmeniui suteikiama teisė reikalauti neturtinės žalos kompensavimo, todėl sekant tokia logika, galima būtų teigti, jog neturtinė žala, patirta, tarkim, dėl neteisėtų valstybės valdžios institucijų veiksmų, lyg ir negalėtų būti atlyginama.

Kita vertus, pagrindžiant visiškai priešingą poziciją, tikslinga būtų pasitelkti Lietuvos Aukščiausiojo Teismo argumentaciją byloje *V.T. v LR APM Klaipėdos regiono departamento Pakrančių apsaugos tarnyba*²⁵³, kurioje buvo deklaruotas visiško (pilnutinio) žalos atlyginimo principas, reiškiantis, jog bet kokia žala - turtinė

²⁵³ LAT CBS teisėjų kolegijos 2001 m. spalio 11 d. nutartis c.b. Nr. 3K-3-688/2001.

ar neturtinė - turi būti atlyginta visiškai: jeigu neturtinės žalos atlyginimas būtų priklausomas nuo turtinės žalos atlyginimo, visiško atlyginimo principas būtų pažeistas, todėl padarius žalą, atsiranda už ją atsakingo asmens pareiga šią žalą atlyginti bei žalą patyrusio asmens teisė reikalauti, kad ji būtų atlyginta, tad aiškinimas, jog neturtinė žala nesant turtinės žalos neatlyginama, nepagrįstai susiaurintų tokią žalą patyrusio asmens teises. Atsižvelgiant į šias nuostatas, o taip pat į visuose teisinių neaiškumų situacijose taikytinus lygiateisiškumo, teisingumo, protingumo ir sąžiningumo principus (CK 1.5 str.), nuo kurių būtų nukrypstama, jei, tarkim, neturtinė žala, atsiradusi dėl neteisėtų teisėsaugos institucijų veiksmų (CK 6.272 str.), būtų atlyginama, o kilusi dėl neteisėtų kitų valstybės valdžios institucijų veiksmų – ne, reikėtų pritarti būtent pastarajai pozicijai ir konstatuoti, jog *Civilinio kodekso nuostata, teigianti, kad neturtinė žala atlyginama įstatymo numatytais atvejais, apima visus Lietuvos Respublikoje galiojančius įstatymus, o ne tik Civilinį kodeksą*, o šio konkretaus pavyzdžio atveju turėtinas omenyje LR Viešojo administravimo įstatymas²⁵⁴, kurio 42 straipsnis numato tiek turtinės, tiek neturtinės žalos atlyginimą esant neteisėtiems viešojo administravimo subjektų veiksams.

Neaiškumų kelia ir Civilinio kodekso 6.250 str. 2 d. nuostata, numatanti, kad *pareiga atlyginti neturtinę žalą atsiranda visais atvejais, kai ji padaroma dėl sveikatos sužalojimo, gyvybės atėmimo ar nusikaltimo*. Nepaisant to, kad ši iš pirmo žvilgsnio aiški norma galioja ir yra sėkmingai taikoma pakankamai ilgą laiką, vis dėlto Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis, priimta byloje *G.B. v LR Krašto apsaugos ministerija*²⁵⁵, privertė susimąstyti, ar iš tikrųjų galima tikėtis teisingo neturtinės žalos instituto ribų suvokimo ir to, jog teismų praktika pagaliau pakryps tinkama linkme, o civilinė teisė sugebės apginti vieną fundamentaliausių žmogaus vertybių - asmens sveikatą.

Šioje byloje buvo sprendžiamas neturtinės žalos atlyginimo ieškovui, dirbusiam pagal profesinės karo tarnybos sutartį bei išleistam į atsargą dėl sveikatos būklės, vėliau konstatavus jam profesinę ligą, klausimas. Pirmosios instancijos teismas reikalavimą atmetė, vadovaudamasis įstatymo galiojimo laike taisyklėmis: kadangi žala ieškovui buvo padaryta iki naujojo Civilinio kodekso įsigaliojimo, kuris negali būti taikomas, todėl ir neturtinė žala, kurios atlyginimo galimybės sveikatos sutrikdymo atvejais anksčiau galioję civiliniai įstatymai nenumatė, negali būti

²⁵⁴ V.Ž., 1999, Nr. 60-1945; nauja redakcija: V.Ž., 2006, Nr. 77-2975.

²⁵⁵ LAT CBS teisėjų kolegijos 2004 m. sausio 12 d. nutartis c.b. Nr. 3K-3-31/2004.

kompensuota. Apeliacinės instancijos teismas priėmė kardinaliai priešingą sprendimą, priteisdamas ieškovui 10000 Lt kompensaciją, kadangi neturtinė žala buvo padaryta ne tik dėl to, kad ieškovui dirbant Krašto apsaugos ministerijoje, sutrikus jo sveikatai dėl susijusių su tarnybos pareigų vykdymu priežasčių, sumažėjo jo galimybės bendrauti, įsidarbinti, buvo patirti dvasiniai išgyvenimai, bet ir dėl atsakovo veiksmų po sveikatos sužalojimo, atliktų jau galiojant naujam Civiliniam kodeksui, kuomet atsakovas neatliko savo pareigų, susijusių su ieškovo sveikatos sutrikimo priežasties ir sunkumo laipsnio nustatymu, neišmokėjo piniginės kompensacijos ir t.t. Tačiau ši byla yra svarbi ir informatyvi ne tiek civilinio įstatymo galiojimo laike nuostatų analizės ir teisingo aiškinimo prasme, kiek pačios teisės į neturtinės žalos atlyginimą sveikatos sužalojimo atveju buvimo aspektu. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, pateikdamas Civilinio kodekso 6.250 str. 2 d. aiškinimą, priėjo išvadą, jog kadangi ieškovo sveikata buvo sužalota jam atliekant savanoriškąją karo tarnybą pagal profesinės karo tarybos sutartį, sveikatos sužalojimo atveju atsiradusi žala jam turi būti atlyginama vadovaujantis specialaus LR Krašto apsaugos sistemos organizavimo ir karo tarnybos įstatymo²⁵⁶ nuostatomis. Šis įstatymas numato, kad kario sveikatos sutrikimo atveju jam turi būti išmokama nustatyto dydžio vienkartinė kompensacija, atsižvelgiant į draudimo nuo nelaimingų atsitikimų tarnyboje įmokas; Civilinio kodekso 6.250 str. 2 d. numato, kad neturtinė žala atlyginama tik įstatymų nustatytais atvejais, tuo tarpu minėtas specialusis įstatymas nenumato neturtinės žalos sužalotiems tarnybos metu kariams kompensavimo, todėl ieškovui neturtinė žala negali būti atlyginama. Kitaip tariant, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas Civilinio kodekso 6.250 str. 2 d. normą išaiškino tokiu būdu, kad jeigu specialus ginčo santykiams taikytinas įstatymas nenumato neturtinės žalos atlyginimo sveikatos sutrikdymo atveju galimybės, tai ji ir negali būti kompensuojama.

Vis dėlto, teismo pateiktas CK 6.250 str. 2 d. interpretavimas kelia pakankamai rimtų abejonių, o taip pat pavojų darnios ir teisingos teismų praktikos neturtinės žalos atlyginimo bylose formavimuisi bei įsitvirtinimui, ir tai galėtų pagrįsti bent tokie minimalūs argumentai.

Pirma, Civilinio kodekso normos, paliečiančios neturtinės žalos institutą, negali būti interpretuojamos izoliuotai viena nuo kitos. Civilinio kodekso 6.250 str. 2 d. pirmąjį sakinį, numatantį, kad neturtinė žala atlyginama tik įstatymų nustatytais

²⁵⁶ V.Ž., 1998, Nr. 49-1325.

atvejais, būtina aiškinti sistemiškai, siejant jį su to paties straipsnio, tos pačios dalies antru sakiniu, kuris aiškiai pasako, jog neturtinė žala atlyginama *visais atvejais*, kai ji padaryta asmens sveikatai, dėl gyvybės atėmimo, dėl nusikaltimo bei kitais įstatymų nustatytais atvejais. Lingvistinis, gramatinis, loginis bei sisteminis šių dviejų sakinių aiškinimo metodai leidžia teigti, kad *įstatymų leidėjas skiria dvi situacijas: atvejus, kuomet neturtinė žala atlyginama visada, t.y. visais atvejais, nepriklausomai nuo to, ar jos kompensavimo galimybę dar numato kokio nors kita teisės norma (įstatymas) ar nenumato, bei atvejus, kuomet neturtinė žala yra atlyginama tik, kai tokią atlyginimo galimybę nustato konkretus įstatymas*. Akivaizdu, kad neturtinės žalos, padarytos asmens sveikatai, atlyginimas (kaip ir neturtinės žalos kompensavimas dėl gyvybės atėmimo ar nusikaltimo) patenka į pirmąją grupę, kai neturtinė žala yra kompensuojama visais atvejais, visuomet. Šioje vietoje svarbu atkreipti dėmesį į tai, kad įstatymų leidėjo pasakymas „visais atvejais“ nereiškia, jog neturtinės žalos kompensavimui pakanka vien tik paties sveikatos sužalojimo, gyvybės atėmimo ar nusikaltimo padarymo fakto²⁵⁷, nes ir tokiais atvejais yra būtinas visų civilinės atsakomybės sąlygų (*inter alia* pačios neturtinės žalos) identifikavimas, todėl ši nuostata, manytina, aiškintina, visų pirma, kaip įtvirtinanti neturtinės žalos atlyginimo galimybę nepriklausomai nuo to, ar kiti įstatymai ją numato (atkartoja).

Antra, pasitelkiant istorinį bei teleologinį teisės aiškinimo metodus, prisimintina ta aplinkybė, kad neturtinės žalos atlyginimo įtvirtinimas sveikatos, gyvybės ir kitų svarbių asmeniui vertybių pažeidimo situacijose buvo ilgai brandintas ir lauktas žingsnis mūsų teisės sistemoje, nes iki 2000 m. Civilinio kodekso įsigaliojimo galima buvo stebėti akivaizdų civilinio įstatymo leidėjo nenuoseklumą ir jo ginamų vertybių disproporciją: tokios svarbios kiekvienam žmogui, o tuo pačiu ir visuomenei konstitucinės prigimtinės vertybės, kaip gyvybė, sveikata, laisvė, nebuvo ginamos, nes, tarkim, sveikatos sužalojimo atveju, nukentėjusiajam patiriant didžiulį fizinį skausmą ar psichinį sukrėtimą, neturtinė žala nebuvo atlyginama, tuo tarpu neturtinė žala, pažeidus mažiau svarbias vertybes, buvo kompensuojama. Naujojo civilinio įstatymo leidėjas kaip tik ir siekė pašalinti šią disproporciją, užpildyti spragą, galutinai atsikratyti sovietinės teisės, neigusios moralinės žalos įtraukimą į juridinę erdvę, mąstysenos bei pasekti užsienio valstybių, turinčių galias neturtinės žalos atlyginimo tradicijas, pėdomis. Būtent todėl Lietuvos Aukščiausiojo Teismo

²⁵⁷ Būtent taip šią normą aiškina kai kurie mokslininkai, pavyzdžiui, dr. S.Cirtautienė, kritikuodama tokią nuostatą ir laikydama ją antikonstitucine. Žr. CIRTAUTIENĖ, išnaša 10.

atsisakymas minėtoje byloje sekti tikroju įstatymų leidėjo ketinimu, t.y. apginti tokią vertybę, kaip sveikata, civiline teisine prasme prieštarauja minėtos normos įtvirtinimo mūsų įstatymleidystėje tikslui, prasmei, reikšmei, o taip pat teisingumo ir protingumo principų dvasiai.

Trečia, naujausi jurisprudencijos pavyzdžiai²⁵⁸ rodo, kad tam tikriems dėl tarnybos nukentėjusiems statutiniams valstybės tarnautojams (pavyzdžiui, policijos pareigūnams) iš valstybės lėšų mokama kompensacijų sistema laikoma valstybinio socialinio draudimo sistemos rūšimi, nes, tarkim, policijos įstaigos tam tikra prasme vykdo socialinio draudimo įstaigos funkciją, ir jeigu asmeniui išmokėta kompensacija nepadengtų visos patirtos žalos, galima būtų reikalauti iš atsakingo asmens žalos skirtumo, kurio nepadengia kompensacija. Kadangi valstybinio socialinio draudimo sistema iš esmės yra nukreipta tik į turtinių nuostolių atlyginimą ir neapima neturtinės žalos kompensavimo (apie tai kalbama kiek vėliau darbe), logiška būtų teigti, jog ir „tarnybinio“ draudimo sistemos rėmuose išmokamos kompensacijos savo esme skirtos tik turtinio pobūdžio žalai neutralizuoti.

Nepaisant to, kad visai neseniai išnagrinėtoje ir savo esme identiškoje byloje profesinėje karo tarnyboje sužaloto ieškovo ieškinys dėl neturtinės žalos atlyginimo taip pat buvo atmestas pasiremiant aukščiau aptartu teismo precedentu, t.y. tuo pagrindu, kad specialaus įstatymo normos nenumato neturtinės žalos atlyginimo²⁵⁹, vis dėlto norėtusi tikėti, kad tokie, manytina, nevisai teisingo neturtinės žalos instituto suvokimo pavyzdžiai taps išimtimi iš bendros „sveikos“ teismų praktikos masės šioje srityje.

3.4.2. Neturtinės žalos kompensavimo problema veikiant valstybiniam socialiniam draudimui

Savo esme gimininga, bet šiek tiek kitus akcentus, negu aukščiau paminėtuose pavyzdžiuose, dedanti problema buvo sprendžiama byloje *A.S. v UAB "Panevėžio statybos trestas"*²⁶⁰, kurioje pirmosios instancijos teismas, kaip ir teismai minėtose

²⁵⁸ LAT CBS išplėstinės teisėjų kolegijos 2008 m. lapkričio 17 d. nutartis c.b. *Vilniaus m. Vyriausiasis policijos komisariatas, Policijos departamentas prie Vidaus reikalų ministerijos v P.S.*, Nr. 3K-7-496/2008.

²⁵⁹ Lietuvos apeliacinio teismo 2008 m. spalio 14 d. nutartis c.b. *O.G. v Lietuvos Respublikos Krašto apsaugos ministerija*, Nr. 2A-533/2008.

²⁶⁰ Panevėžio apygardos teismo 2004 m. vasario 10 d. nutartis c.b. Nr. 2A-710/2004.

G.B. v LR Krašto apsaugos ministerija bei O.G. v LR Krašto apsaugos ministerija byloje, atsisakė patenkinti ieškovo reikalavimą dėl neturtinės žalos, padarytos jo sveikatai dėl nelaimingo atsitikimo darbe atlyginimo, motyvuodamas tuo, kad speciali CK 6.250 str. atžvilgiu ir ginčo santykiui taikytina CK 6.283 str. norma, įtvirtinanti žalą padariusio asmens pareigą esant sveikatos sužalojimui atlyginti nukentėjusiajam visus jo patirtus turtinius nuostolius ir neturtinę žalą, gali būti taikoma tik tuo atveju, jei nukentėjęs asmuo nėra apdraustas socialiniu draudimu nuo nelaimingų atsitikimų darbe: kadangi ieškovas buvo apdraustas socialiniu draudimu, teismas konstatavo, kad jam negali būti atlyginama neturtinė žala, nes CK 6.283 str. 4 d. eliminuoja tokią galimybę, o LR Žalos atlyginimo dėl nelaimingų atsitikimų darbe ar susirgimų profesine liga laikinasis įstatymas²⁶¹, kaip ir LR Nelaimingų atsitikimų darbe socialinio draudimo įstatymas²⁶², specialiai neturtinės žalos atlyginimo sveikatos sužalojimo atveju taip pat nenumato. Apeliacinės instancijos teismas laikėsi priešingos pozicijos ir pabrėžė, kad nors Civilinis kodeksas ir įtvirtina, jog neturtinė žala atlyginama tik įstatymų nustatytais atvejais, kas lyg ir reikštų, kad jeigu įstatymas (pavyzdžiui, Karo tarnybos, Žalos atlyginimo dėl nelaimingų atsitikimų darbe ar susirgimų profesine liga laikinasis įstatymas ir kt.) specialiai tokios žalos atlyginimo nenumato, neturtinė žala ir nekompensuojama, tačiau kartu Civilinio kodekso 6.250 str. 2 d. norma numato ir atvejus, kada neturtinė žala atlyginama visais atvejais. CK 6.283 straipsnio 1 dalis, įtvirtinanti atsakingo asmens pareigą atlyginti nukentėjusiajam visus jo patirtus nuostolius bei neturtinę žalą taikoma tuo atveju, kai nėra specialiųjų normų, reglamentuojančių žalos, padarytos sveikatos sužalojimu, atlyginimą. *Ieškovą apdraudus nuo nelaimingų atsitikimų darbe socialiniu draudimu (ankstesnės bylos atveju - draudimu nuo nelaimingų atsitikimų tarnyboje), atsakovas yra atleidžiamas nuo pareigos atlyginti turtinę žalą*, kas nagrinėjamu atveju reiškia, kad ieškovas neturi teisės reikalauti iš darbdavio turtinės žalos atlyginimo, nes darbdavys, sudaręs draudimo sutartį su draudiku darbuotojo naudai, už jį mokėjo valstybinio socialinio draudimo įmokas, *tačiau atsakovas nėra atleidžiamas nuo neturtinės žalos atlyginimo*, ir pirmiausia dėl to, kad Žalos atlyginimo dėl nelaimingų atsitikimų darbe ar susirgimų profesine liga laikinasis įstatymas (taip pat ir Nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatymas) nenumato draudiko pareigos mokėti nukentėjusiajam draudimo išmoką už pastarojo

²⁶¹ V.Ž., 1997, Nr. 67-1656.

²⁶² V.Ž., 1999, Nr. 110-3207; nauja redakcija: V.Ž., 2003, Nr. 114-5114.

patirtą neturtinę žalą. Savo esme būdami skirti ne civilinės atsakomybės teisiniams santykiams apskritai, o alternatyviai žalos kompensavimo sistemai reguliuoti, minėti teisės aktai yra skirti tik prarastų pajamų – turtinės žalos – kompensavimui reglamentuoti ir neapima neturtinės žalos atlyginimo, todėl ir CK 6.283 str. 4 d. numatyta išlyga taikytina tik turtinės žalos atlyginimo apimtimi²⁶³.

Teismo išsakytas mintis norėtųsi papildyti tuo, kad dėl sveikatos sužalojimo neturtinę žalą patyrusiam apdraustam asmeniui tik iš dalies atlyginant jo nuostolius, tai yra kompensuojant tik turtinio pobūdžio praradimus, ir tokiu būdu CK 6.283 str. 4 d. normą aiškinant siauru lingvistiniu būdu (pažodžiui), būtų pažeisti teisingumo ir protingumo, o taip pat lygiateisiškumo principai, kadangi socialiniu draudimu nuo nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų neapdrausti asmenys, patyrę neturtinę žalą, galėtų tikėtis jos atlyginimo, tuo tarpu daugumą sudarantys tokiu socialiniu draudimu apdrausti darbuotojai tokios žalos kompensavimo nesulauktų, ir CK 6.263 str. 2 d. ir 6.283 str. 1 d. įtvirtintas visiško žalos atlyginimo principas jų atžvilgiu nebūtų realizuotas. Ginamą poziciją galima būtų sustiprinti ir tuo argumentu, jog CK 6.250 str. 2 d. numato, kad neturtinė žala atlyginama visais atvejais, kai ji padaryta asmens sveikatai, ir ši galimybė nėra saistoma nei reikalavimo šią teisę aiškiai bei įsakmiai įtvirtinti specialiuose įstatymuose, nei yra priklausoma nuo to, ar nukentėjęs asmuo yra apdraustas.

Nors išsakyti argumentai atrodo pakankamai įtikinantys ir nebegalintys kelti rimtesnių abejonių dėl apdrausto nuo nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų asmens teisės į neturtinės žalos atlyginimą egzistavimo, nėra suprantama, kodėl tam tikrais atvejais teismų praktikoje nuo jų yra nukrypstama, atsisakant iš esmės identiškose ar giminingose savo prigimtimi situacijose kompensuoti nukentėjusiajam neturtinę žalą, ir tai visų pirma, liečia mirtino nelaimingo atsitikimo darbe atvejus. CK 6.284 straipsnio, reglamentuojančio žalos, *inter alia*, neturtinės, atlyginimą gyvybės atėmimo atveju, 4 dalyje yra numatyta analogiška CK 6.283 straipsnio 4 daliai nuostata, postuluojanči, jog Civilinio kodekso straipsnis, suteikiantis teisę į turtinės bei neturtinės žalos atlyginimą taikomas tik tais atvejais, kai nukentėjęs

²⁶³ Žr. plačiau, pavyzdžiui, LAT CBS teisėjų kolegijos 2005 m. vasario 21 d. nutartis c.b. *T.K. v Vilniaus miesto savivaldybė, AB Vilniaus gelžbetoninių konstrukcijų gamykla, AB „Markučiai“*, Nr. 3K-3-103/2005; LAT CBS teisėjų kolegijos 2008 m. vasario 26 d. nutartis c.b. *S.M. v UAB „Yazaky W.T. Lietuva“*, Nr. 3K-3-129/2008; LAT CBS teisėjų kolegijos 2006 m. lapkričio 7 d. nutartis c.b. *V.V. v UAB „Žemaitijos deguonis“*, Nr. 3K-3-575/2006; LAT CBS teisėjų kolegijos 2003 m. lapkričio 5 d. nutartis c.b. *N.Ch. v UAB „Club & Company“* Nr. 3K-3-1049/2003 ir kt.

asmuo nėra apdraustas nuo nelaimingų atsitikimų darbe socialiniu draudimu įstatymų nustatyta tvarka, o jau aukščiau paminėtose bylose buvo prieita išvada, jog nelaimingų atsitikimų darbe – tiek mirtinų, tiek sukėlusio sunkesnę ar lengvesnę sveikatos sutrikdymą - socialinį draudimą reglamentuojantys teisės aktai yra skirti tik prarastų pajamų, t.y. turtinės žalos kompensavimui reglamentuoti ir neapima neturtinės žalos atlyginimo. Taip pat ir Nelaimingų atsitikimų darbe bei profesinių ligų socialinio draudimo įstatymo 2 straipsnyje yra nurodyta, kad toks draudimas kompensuoja dėl draudiminių įvykių negautas pajamas šios rūšies draudimu apdraustiems asmenims, o jų mirties dėl draudiminių įvykių atvejais – jų šeimos nariams, ir čia apie neturtinę žalą taip pat nėra užsimenama. Būtent todėl atrodo nesuprantama, kodėl, tarkim, byloje *V.S., A.S., I.S. v A.B., UAB „Ergo Lietuva“*²⁶⁴, kurioje ieškovių reikalavimas dėl 350000 Lt neturtinės žalos atlyginimo buvo grindžiamas jų tėvo ir sutuoktinio gyvybės atėmimu bei vienos iš ieškovių sveikatos sužalojimu autoįvykio metu, tiek pirmosios, tiek apeliacinės instancijos teismai konstatavo, jog LR Nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatymo 11 str. 3 d. pagrindu ieškovėms išmokėta vienkartinė laidojimo pašalpa yra skirta ir jų neturtinei žalai atlyginti, o į tai turi būti atsižvelgiama nustatant neturtinės žalos dydį, išmokėtomis socialinio draudimo sumomis sumažinant priteistiną kompensaciją. Kaip matyti, šioje byloje, skirtingai nuo aukščiau pateiktų pavyzdžių, buvo išsakyta kardinaliai priešinga pozicija: LR Nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatymas ir jame sukonstruota draudimo išmokų sistema yra nukreipti ne tik į turtinių nuostolių, bet ir į neturtinės žalos atlyginimą, ir tik jeigu mirusiojo šeimos nariams išmokėta laidojimo pašalpa pilna apimtimi nekompensuoja jų patirtos dvasinės skriaudos, likusia dalimi ją turėtų atlyginti žalą padaręs asmuo.

Viena vertus, pilnai paneigti, kad laidojimo pašalpa, išmokama žuvusio dėl nelaimingo atsitikimo darbe asmens artimiesiems, galbūt ir atlygina kažką daugiau, negu tik prarastas pajamas, negalima, ypač kuomet šeimos nariai nebuvo išlaikomi ar kitaip su juo susiję su mirusiuoju turtiniais saitais. Juk tokios pašalpos dydis paprastai viršija realias žuvusiojo laidojimo ir kitas išlaidas bei turtinius nuostolius. Kita vertus, prilyginti tokias situacijas, tarkim, transporto priemonės valdytojo civilinės atsakomybės draudimo atvejams, kuomet žalą eismo įvykio metu padaręs asmuo

²⁶⁴ LAT CBS teisėjų kolegijos 2007 m. spalio 16 d. nutartis c.b. Nr. 3K-3-400/2007.

žuvusiojo artimiesiems kompensuoja tik tą neturtinės žalos dalį, kurios nepadengia draudimo įmonės išmokėta draudimo išmoka už žalą asmeniui, taip pat būtų neteisinga jau vien dėl skirtingos šių draudimo rūšių kilmės, prigimties, paskirties ir kitų požymių. Vienokios ar kitokios socialinio draudimo išmokos gavimas iš esmės neturi įtakos asmens jaučiamam skausmui (nei jį padidina, nei sumažina). Be to, nederėtų pamiršti ir privalomumo socialinės apsaugos teisiniuose santykiuose elemento, o būtent to, kad dirbantis asmuo (taip pat ir jo darbdavys) yra tiesiog imperatyviai priverstas mokėti atitinkamas socialinio draudimo įmokas pagal įstatymą, ir gauna socialinio draudimo išmoką įvykus draudimui įvykiui, todėl būtų nelogiška dėl to mažinti visiškai kitų teisinių santykių veikimo rėmuose priteisiamą kompensaciją už neturtinę žalą. Atsižvelgiant į šiuos momentus, manytina, kad siekiant lygiateisiškumo ir nuoseklumo, teismų praktikos sveikatos sužalojimų bylose išvystytos nuostatos dėl galimybės tikėtis neturtinės žalos atlyginimo iš tiesiogiai už žalą atsakingo asmens, jei tokia žala buvo padaryta apdraustam socialiniu draudimu asmeniui, turėtų būti lygiai taip pat taikomos ir gyvybės atėmimo situacijose²⁶⁵.

Pabaigai, analizuotos problematikos kontekste galėtų būti keliamas koncepcinis klausimas, ar funkcionuojanti valstybinio socialinio draudimo sistema apskritai turėtų būti orientuojama ne tik į turtinių nuostolių atlyginimą, bet ir į neturtinės žalos kompensavimą, kaip tai yra kai kuriose užsienio jurisdikcijose (pavyzdžiui, Italijoje), kuriose kartu su naujausiomis socialinį draudimą reglamentuojančių įstatymų reformomis neturtinės žalos kompensavimas privalomai įtraukiamas į socialinio draudimo sistemą²⁶⁶. Juk ne tik darbuotojas (nukentėjusysis), bet ir jo darbdavys, kuriam neretai tenka žalos atlyginimo prievolė įvykus nelaimingam atsitikimui darbe, moka atitinkamas socialinio draudimo įmokas, turėdamas pagrįstą lūkestį, kad kilus jo atsakomybės už darbuotojui padarytą žalą klausimui, jis bus atleistas nuo žalos – tiek turtinės, tiek ir neturtinės - padengimo

²⁶⁵ Pažymėtina, kad Lietuvos Aukščiausiasis Teismas 2007 m. spalio 16 d. nutartimi c.b. Nr. 3K-3-400/2007 panaikino minėtą apeliacinės instancijos teismo nutartį ir perdavė bylą nagrinėti iš naujo, konstatuodamas, jog žemesnių instancijų teismų padarytos išvados, kad socialinio draudimo išmokos turi būti įskaitomos į priteistą neturtinės žalos piniginę kompensaciją, yra teisiškai nepagrįstos, ir tai, kad įstatymų leidėjas yra nustatęs gana didelę vienkartinę laidojimo pašalpą, kuri dažnai gali viršyti padarytą turtinę žalą, bei tai, kad šios pašalpos dydis nesiejamas su turinčių teisę į žalą atlyginimą asmenų skaičiumi bei jiems padarytos žalos dydžiu, negali paneigti teisinio reglamentavimo, pagal kurį socialinis draudimas kompensuoja tik negautas dėl draudiminių įvykių pajamas, o negautos pajamos yra viena iš turtinės žalos rūšių.

²⁶⁶ Plačiau žr. ROGERS, išnaša 86. p. 144.

pareigos. Šiai dilemai spręsti, be jokios abejonės, pirmiausia yra būtinas atitinkamas politinis sprendimas, priimtas kompleksiskai įvertinus ne tiek teisinius, kiek ekonominius, socialinius, fiskalinius bei kitus faktorius, o taip pat aiški kompromisinė tokio sprendimo realizacija įstatyme.

3.4.3. Neturtinės žalos, padarytos neteisėtais „privatųjų“ teisinių profesijų atstovų veiksmais, atlyginimo problema

Specialaus aptarimo reikalauja ir atskirų profesijų teisininkų – *antstolių, notarų bei advokatų* – neteisėtais veiksmais padarytos neturtinės žalos kompensavimo galimybės įvertinimas, kuris, kaip rodo teismų praktikos realijos, taip pat tampa rimtu probleminiu klausimu.

Iki antstolių sistemos reformos, kuomet teismo antstoliai buvo „valstybiniai“ ir turėjo teismo pareigūno statusą, jų neteisėtais veiksmais padarytos neturtinės žalos atlyginimo pagrindu buvo galima įvardinti CK 6.272 str. 2 d. normą, įtvirtinančią valstybės atsakomybę už žalą, atsiradusią dėl neteisėtų teisėjo ar teismo veiksmų nagrinėjant civilinę bylą, jei tokia žala atsirado dėl teisėjo ar kito teismo pareigūno kaltės. Reformavus antstolių sistemą ir perėjus prie privataus antstolio, kuriam valstybė patiki jos vardu įgyvendinti tam tikras svarbias funkcijas ir kurio veikla konstruojama panašiu į notaro veiklą, principu, modelio, identifikuoti neturtinės žalos, padarytos neteisėtais tokio asmens veiksmais, atlyginimo teisinį pagrindą tapo pakankamai komplikauta, nekalbant, žinoma, apie sveikatos sužalojimo, gyvybės atėmimo ir nusikalstamos veikos padarymo situacijas, kuomet neturtinė žala, net ir nesant specialaus įstatyminio aptarimo, būtų visuomet kompensuojama. Klausimas gi ar, tarkim, asmuo, kurio turtas buvo neteisėtai parduotas iš varžytinių ar kitaip realizuotas pažeidžiant vykdymo proceso ir antstolio veiklą reglamentuojančias teisės aktų nuostatas, galėtų tikėtis ne tik turtinių praradimų, bet ir neturtinio pobūdžio „nuostolių“ atlyginimo, tampa kur kas problematiškesnis, ypač turint omenyje tą aplinkybę, kad LR Antstolių įstatymas²⁶⁷ apie neturtinę žalą neužsimena, apsiribodamas abstrakčia norma, jog už savo paties ir savo darbuotojų padarytą žalą antstolis atsako įstatymų nustatyta tvarka (16 str. 1 d.).

²⁶⁷ V.Ž. 2002, Nr. 53-2042.

Itin iliustratyviai ši problema atsiskleidė byloje *A.D.G. v antstolis V.Stunguryš*²⁶⁸, kurioje pirmosios instancijos teismas, nors ir konstatavo neteisėtus antstolio veiksmus vykdant nutarimą dėl administracinės nuobaudos išieškojimo, tačiau reikalavimą dėl neturtinės žalos atlyginimo atmetė, motyvuodamas tuo, kad įstatymai moralinės žalos atlyginimo, kai ją padaro antstolis, specialiai nenumato. Apeliacinės instancijos teismo teisėjų kolegija buvo kardinaliai priešingos pozicijos: kadangi neteisėtas ieškovo piniginių lėšų areštas vykdymo procese sukėlė jam nepatogumų (ieškovas buvo priverstas skolintis pinigų pragyvenimui iš kitų asmenų), teisiniu tokios antstolio padarytos žalos, nors ir nepaminėtos nei Civiliniame kodekse, nei specialiaame įstatyme, atlyginimo pagrindu laikytini CK 6.263 str. bei 6.250 str., numatantis, jog neturtinę žalą sudaro ir asmeniui sudaryti nepatogumai. Teisėjų kolegija taip pat pažymėjo, kad LR Antstolių įstatymo 16 str. numato, jog antstolis atsako už savo paties ir savo darbuotojų žalą, o už įstatymų ir kitų teisės aktų pažeidimus, padarytus atliekant antstolio funkcijas, už kurias numatyta baudžiamoji ar administracinė atsakomybė, antstolis atsako kaip valstybės įgaliotas asmuo, kuriam valstybė suteikia vykdomųjų dokumentų vykdymo funkciją, todėl už padarytą žalą jis turi atsakyti pagal LR CK 6.271 str., o kadangi tiek 6.271 str., tiek ir LR Viešojo administravimo įstatymo 39 str. numato neturtinės žalos atlyginimo galimybę, ieškovo reikalavimas turi būti tenkinamas, priteisiant jam 100 Lt kompensaciją.

Visgi, tiek apeliacinės instancijos teismo pasirinkta pozicija, tiek ją pagrindžianti argumentacija, tiek neturtinės žalos, padarytos neteisėtais antstolio veiksmais atlyginimo, kad ir koks reikalingas ir tikslingas jis bebūtų, galimybės įvertinimas šiuo atveju kritikuotini.

Pirma, LR Antstolių įstatymo 16 str. 1 d. yra lakoniškai kalbama tik apie tai, kad už savo paties ir savo darbuotojų padarytą žalą antstolis atsako įstatymų nustatyta tvarka, ir šiuo atveju pirmiausia turimas omenyje – Civilinis kodeksas, reglamentuojantis civilinius teisinius santykius dėl žalos atlyginimo. To paties straipsnio 2 dalis numato, kad už įstatymų ar kitų teisės aktų pažeidimus, padarytus atliekant antstolio funkcijas, už kurias taikoma baudžiamoji ar administracinė atsakomybė, antstolis atsako kaip valstybės pareigūnas. Aukščiau pateiktos bylos atveju teismas, manytina, nepagrįstai ir neleistinais rėmėsi pastarąja norma, bandydamas ją tarsi „pritempti“ iki CK 6.271 str. įtvirtintos neturtinės žalos

²⁶⁸ Vilniaus apygardos teismo 2005 m. rugsėjo 21 d. nutartis c.b. Nr. 2A-29-923/05.

kompensavimo galimybės, kai tokią žalą padaro valstybės institucijos ar pareigūnai. Aiškinant 16 str. 2 d. gramatiškai, lingvistikai bei sistemiškai su 16 str. 1 d. galima teigti, kad įstatymas suteikia antstoliui pareigūno teisinį statusą ir įgalina jį traktuoti, kad valstybės pareigūną atsakomybės prasme tik tuo atveju, kai yra kalbama apie baudžiamosios ir administracinės atsakomybės, t.y. viešosios teisinės atsakomybės taikymą už ydingą funkcijų, kurias jam patiki vykdyti valstybė, įgyvendinimą. Juk tiek baudžiamoji teisė, tiek ir administracinė teisė dažnai atvejais nevienodai traktuoja ne - pareigūną ir pareigūną, numatydamas skirtingas atsakomybės taikymo jų atžvilgiu sąlygas, kitokią, dažniausiai – griežtesnę pareigūno atsakomybę (griežtesnes bausmes, didesnes nuobaudas ir pan.), lyginant su kitais teisės pažeidėjais, neturinčiais pareigūno statuso; kai kurių nusikalstamų veikų ar administracinės teisės pažeidimų subjektais gali būti išimtinai pareigūnai ir t.t. Visi šie aspektai reiškia, kad baudžiamosios ir administracinės atsakomybės akivaizdoje įstatymas antstolį, kaip „pusiau viešą“, valstybės įgaliotą asmenį siekia traktuoti taip pat, kaip bet kokį kitą valstybės pareigūną, nes tam egzistuoja pateisinamas ir suprantamas pagrindas – svarbių funkcijų valstybės valdu atlikimas. Kitais gi atvejais identiškos nuostatos negali būti taikomos: nei Civilinis kodeksas, nei Antstolių įstatymas nenumato, kad, tarkim, delikto padarymo atveju antstolis už įstatymų ar kitų teisės aktų pažeidimus, padarytus atliekant antstolio funkcijas ir sukėlusius turtinę bei neturtinę žalą, atsakytų kaip valstybės pareigūnas ar kitoks į „valdžios institucijos“ sampratą patenkantis subjektas, kurio atžvilgiu galima būtų taikyti kad ir CK 6.271 str. nuostatas.

Antra, pritarus pozicijai, kad antstolis už savo neteisėtais veiksmais padarytą neturtinę žalą turėtų atsakyti CK 6.271 str. pagrindu, kiltų tinkamo atsakovo problema, kadangi juo tokiu atveju turėtų būti patraukta valstybė, o tai savo ruožtu neatitiktų Antstolių įstatymo 16 str. 1 d., kurioje įtvirtinta savarankiška paties antstolio atsakomybė už savo ir savo darbuotojų veiksmais padarytą žalą, o taip pat ir LR Antstolių įstatymo įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymo²⁶⁹ 13 str., kuriame numatyta, kad valstybė atlygina tik neteisėtais teismo antstolių veiksmais iki 2003 m. sausio 1 d. padarytą žalą. Be to, pripažinus, kad antstolis už savo veiksmais padarytą turtinę ir neturtinę žalą turėtų atsakyti CK 6.271 straipsnio ir LR Viešojo administravimo įstatymo 39 straipsnio pagrindu, bylas dėl tokios žalos atlyginimo turėtų nagrinėti ne bendrosios kompetencijos, o specializuoti administraciniai teismai.

²⁶⁹ V.Ž., 2002, Nr. 53-2043.

Trečia, abejotinas yra apeliacinės instancijos teismo rėmimasis ir CK 6.263 str. 2 d., kaip pagrindu antstolio atsakomybei už neturtinę žalą kilti, kadangi ši teisės norma, teigianti, kad žalą, padarytą asmeniui, turtui, o įstatymų numatytais atvejais – ir neturtinę žalą privalo visiškai atlyginti atsakingas asmuo, kaip ir CK 6.250 str. 2 d., įtvirtina neturtinės žalos atlyginimo išimtinumo koncepciją ir rodo, jog mūsų teisės sistema priklauso būtent tai valstybių kategorijai, kuri nepripažįsta generalinio delikto principo taikymo neturtinės žalos instituto atžvilgiu ir neturtinę žalą kompensuoja tik įstatyme numatytais atvejais.

Ketvirta, net ir sutikus su tuo, kad aptariamoms bylos atveju ieškovui buvo padaryti nepatogumai, svarstant jų kompensavimo pinigais galimybę, turėjo būti vertinama, ar apskritai už tokius nepatogumus, atsižvelgiant į jų pobūdį, intensyvumą, trukmę, pasekmes, būtų tikslinga taikyti civilinę atsakomybę neturtinės žalos atlyginimo forma. Ankstesnėje darbo dalyje jau buvo kalbėta apie tai, kad atsižvelgiant į tai, jog stresas, didesni ar mažesni rūpesčiai yra natūralūs kasdienio gyvenimo palydovai, neišvengiamai sutinkami kiekviename žingsnyje, pažangesni teismų praktikos pavyzdžiai orientuoja į tai, kad masinis piniginių kompensacijų priteisimas esant menkesniems, nežymiems, trumpalaikiams, greitai išnykstantiems nemalonumams, būtų neprotingas ar net absurdiškas, nerealiai apkrautų teismų darbą bei apskritai iškreiptų civilinės atsakomybės už neturtinę žalą esmę. Vargu, ar atsižvelgiant į aprašytos bylos aplinkybes, ieškovo nepatogumai, kurie pasireiškė tiesiog tuo, kad jis dėl piniginių lėšų arešto buvo priverstas kuriam laikui pasiskolinti 100 Lt, byloje nesant jokių kitų duomenų apie jo emocinius išgyvenimus, dvasines kančias, stresą, ir juo labiau apie kokius nors psichikos sutrikimus ar susirgimus, patirtus dėl piniginių lėšų arešto, o taip pat turint omenyje tą aplinkybę, jog ieškovui savo noru įvykdžius nutarimą administracinėje byloje, jo atžvilgiu apskritai nebūtų reikėję pradėti vykdymo proceso ir imtis priverstinio skolos išieškojimo priemonių, galėtų sudaryti konstatuoti sveikatos sužalojimą ar kitokią pagrindą neturtinės žalos atlyginimo priteisimui.

Penkta, notaro, kuris savo teisiniu statusu, veiklos reguliavimu ir kitais aspektais yra labai artimas antstoliui (būdamas privatus asmuo, notaras taip pat atlieka tam tikras valstybės deleguotas funkcijas, susijusias su taip vadinamo prevencinio teisingumo vykdymu), atsakomybės už savo nerūpestingais, neapdairiais ir neteisėtais veiksmais padarytą neturtinę žalą klausimas mūsų, nors ir itin menkoje

bei neinformatyvioje teismų praktikoje, yra sprendžiamas atsisakant kompensuoti jo padarytą nukentėjusiems asmenims neturtinę žalą, kaip neturinčią teisinio pagrindimo. LR Notariato įstatymo²⁷⁰ 16 straipsnis yra suformuluotas beveik identišškai, kaip ir LR Antstolių įstatymo 16 straipsnis: notaras atsako Lietuvos Respublikos civilinio kodekso ir šio įstatymo nustatyta tvarka už savo, savo atstovo ir notaro biuro darbuotojų kaltais veiksmais fiziniams ar juridiniams asmenims padarytą žalą, vykdant notaro profesinę veiklą, o už įstatymų ar kitų teisės aktų pažeidimus, padarytus atliekant notarinius veiksmus, už kuriuos taikoma baudžiamoji ar administracinė atsakomybė, notaras atsako kaip valstybės pareigūnas. Byloje *T.V. v V.A., M.P., Kelmės rajono 1-ojo notarų biuro notarė N.B.*²⁷¹ ieškovės reikalavimas dėl 5000 Lt neturtinės žalos atlyginimo, kuris buvo grindžiamas aplaidžiu notarės darbu išduodant imperatyvioms įstatymo normoms prieštaraujantį paveldėjimo teisės liudijimą, dėl kurio ieškovė neteko paveldėjimo teisių bei patyrė dvasinį sukrėtimą, pažeminimą, buvo atmestas kaip tik tuo pagrindu, kad civilinis įstatymas nenumato notaro pareigos tokią žalą kompensuoti. Kadangi nebuvo konstatuota nei nusikalstama notaro veika, kuri suteiktų galimybę reikalauti neturtinės žalos kompensacijos LR CK 6.250 str. 2 d. pagrindu, nei paveldėjimo teisės liudijimo išdavimas dėl apgaulės ar kitų aplinkybių, išvardintų LR CK 1.91 str., nebuvo jokios teisinės galimybės notaro atsakomybei už ieškovės patirtą neturtinę žalą atsirasti.

Pagaliau, pažymėtina, kad ir negausios civilinės teisės doktrinos šiuo klausimu nuomone, CK 6.271 str. apskritai netaikytinas, kai žalos atlikdamas savo funkcijas padaro notaras, advokatas, teikiantis valstybės garantuojamą teisinę pagalbą, ir panašiai, nes šie asmenys neatlieka viešojo administravimo funkcijų, todėl jie atsako bendraisiais pagrindais²⁷². Tos pačios nuostatos galėtų būti taikomos ir antstolio, taip pat neatliekančio viešojo administravimo funkcijų ir nepriskirtino „valdžios institucijos“ sąvokai CK 6.271 str. 2 d. prasme, atžvilgiu.

Kita vertus, nepaisant to, kad visgi kyla komplikacijos identifikuojant aiškų teisinį pagrindą neturtinės žalos, padarytos neteisėtais antstolio, kaip ir notaro veiksmais, atlyginimui, tačiau kategoriškai tvirtinti, jog tokia neturtinė žala iš esmės neturėtų būti atlyginama, taip pat negalima. Atsižvelgiant į tai, kad iki antstolių

²⁷⁰ V.Ž., 1992, Nr. 28-810; nauja redakcija: V.Ž., 1998, Nr. 49-1330.

²⁷¹ LAT CBS teisėjų kolegijos 2006 m. vasario 6 d. nutartis c.b. Nr. 3K-3-88/2006.

²⁷² *Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė (I)*. Vilnius, 2003, p. 378.

sistemos reformos padaryta žala galėjo būti ir buvo kompensuojama, reikalavimą reiškiant Lietuvos valstybei²⁷³, taip pat žvelgiant iš lygiateisiškumo, teisingumo, teisėtų lūkesčių ir sąžiningumo principų pozicijų, manytina, jog atsisakymas kompensuoti neleistinu, žmogaus teises vykdymo procese pažeidžiančiu, privačiai veikiančių antstolių (taip pat ir notarų) elgesiu padarytą neturtinę žalą, būtų neteisingas. Būtent todėl manytina, kad anksčiau analizuota teismo nutartis byloje *A.D.G. v antstolis V.Stungurys* neturėtų būti vertinama itin kritiškai, nes iš esmės ji atitinka nuojautą dėl teisės į neteisėtais antstolio veiksmais padarytos neturtinės žalos atlyginimą reikalingumo ir teisėtus lūkesčius tokio atlyginimo tikėtis. Kadangi šiai teisei pagrįsti sunku rasti tinkamą argumentaciją (nebent, tarkim, asmens dvasiniai išgyvenimai ir kančios sukeltą rimtą psichikos ligą, t.y. leistų kalbėti jau apie asmens sveikatos sužalojimą CK 6.283 str. prasme), manytina, kad problema turėtų būti sprendžiama ne tiek dirbtinio deliktinės situacijos, kurioje dalyvauja antstolis, „pritempimo“ prie esamų civilinę atsakomybę reguliuojančių teisės normų pagalba, kiek teisinio neapibrėžtumo šioje srityje (kaip ir notarų pareigos kompensuoti savo neteisėtais veiksmais padarytą neturtinę žalą sferoje) pašalinimu įstatymu leidėjui aiškiai pasisakant dėl antstolio atsakomybės už neturtinę žalą arba bent jau nedviprasmiškai nurodant, kad, tarkim, ne tik baudžiamosios ar administracinės, bet ir civilinės atsakomybės atveju antstolis atsako, kaip pareigūnas ar kitas į „valdžios institucijos“ sąvoką patenkantis subjektas, kad nebeliktų erdvės skirtingų požiūrių susiformavimui ir lygiagrečiam egzistavimui bei nevienodam tos pačios teisės normos taikymui.

Iškėlus klausimą dėl galimybės tikėtis neturtinės žalos, padarytos neteisėtais tokių teisininkų – profesionalų, kaip antstolis ar notaras, veiksmais atlyginimo, negalima nepažymėti, kad vienokio ar kitokio išsprendimo (taip pat įstatymo lygmenyje) reikalauja ir *advokato* civilinės atsakomybės už savo neteisėtais veiksmais padarytą neturtinę žalą situacija, kadangi dabartinis LR Advokatūros įstatymas apie neturtinės žalos kompensavimą nekalba, ir advokato, skirtingai nuo antstolio ar notaro, net ir baudžiamosios bei administracinės atsakomybės atžvilgiu negalima prilyginti valstybės pareigūnui. Manytina, kad įstatymo leidėjo pozicija visų šių teisininkų – notarų, antstolių, advokatų, kaip atitinkamos srities profesionalų,

²⁷³ Pavyzdžiui, žr. LAT CBS teisėjų kolegijos 2005 m. kovo 16 d. nutartis c.b. *A.Dž., P.E.Dž. v Lietuvos valstybė*, Nr. 3K-3-152/2005; Lietuvos apeliacinio teismo 2008 m. spalio 20 d. nutartis c.b. *A.T., J.A.P. v Lietuvos valstybė*, Nr. 2A-525/2008.

padėties neturtinės žalos atlyginimo mechanizme atžvilgiu turėtų būti nuosekli, tarpusavyje logiškai suderinta, pagrįsta teisėtų lūkesčių bei lygiateisiškumo principais. Kita vertus, teisinis nuoseklumas turi būti išlaikytas reguliuojant ir kitų profesines paslaugas teikiančių subjektų – auditorių, architektų, finansų maklerių, medikų ir t.t. – civilinės teisinės atsakomybės klausimus. Šiuo atveju reikalingas konceptualus apsisprendimas dėl būtinumo ir tikslingumo/nereikalingumo įtraukti šią asmenų grupę į neturtinės žalos kompensavimo sferą. Tam vertėtų nuodugniai pasverti tas teises vertybes (jų prigimtį), kurios gali būti pažeistos neteisėtais tokių subjektų veiksmais, įvertinti jų svarbą, jų pažeidimu sukeltų padarinių pobūdį ir sunkumą, tuo pačiu atsižvelgiant į šiuo metu neturtinės žalos instituto pagalba ginamų vertybių skalę, visuomenės poreikius ir galimybes, o taip pat į anksčiau darbe išsakytas abejones dėl būtinumo pernelyg plėsti neturtinės žalos instituto taikymo ribas bent jau dabartiniame jo funkcionavimo Lietuvos teisėje etape ir tam tikro „atrankos“ mechanizmo pasitelkimo poreikio.

3.4.4. Draudiko pareigos kompensuoti neturtinę žalą problema esant transporto priemonės valdytojo civilinės atsakomybės draudimui

Įsigaliojus naujajam Civiliniam kodeksui, kuriame buvo įtvirtinta neturtinės žalos atlyginimo galimybė neteisėto sveikatos sužalojimo ir gyvybės atėmimo atvejais (CK 6.250 straipsnio 2 dalis, 6.283 straipsnio 1 dalis, 6.284 straipsnio 1 dalis), tiek teisės doktrinai, tiek teismų praktikai itin aktualiu bei svarbiu klausimu tapo neturtinės žalos kompensavimo ribų draudimo teisiniuose santykiuose nubrėžimas, o būtent deliktinės civilinės atsakomybės prievolės pasyviosios šalies – skolininko – identifikavimas tais atvejais, kai neturtinę žalą sukelia savo civilinę atsakomybę apdraudusio asmens (draudėjo) veiksmai, ir ryšium su galiojančiais civilinės atsakomybės draudimo sutartiniais santykiais, atsiranda dar vienas potencialus skolininkas – draudikas, turintis pareigą kreditoriui – nukentėjusiajam – vykdyti sutartinę draudimo išmokos sumokėjimo prievolę. Kaip rodo paskutinių metų Lietuvos teismų praktikos realijos, būtent neturtinės žalos kompensavimo esant privalomajam transporto priemonės valdytojo civilinės atsakomybės draudimui galimumo ir leistinumo problema tampa viena aktualiausių ir nusipelnančių detalesnio aptarimo.

Gilesnės šio klausimo analizės poreikis yra sąlygotas keleto priežasčių, pirma - nevienodų civilinės teisės mokslo ir teismų praktikos pozicijų, o antra - savo socialinės svarbos, viešo intereso, aktualumo bei kasdienio taikymo, kadangi iš esmės viena labiausiai paplitusių situacijų, kuomet tenka spręsti neturtinės žalos atlyginimo nukentėjusiajam ar tretiesiems asmenims (nukentėjusiojo giminaičiams, išlaikytiniams) klausimą, ir yra transporto priemonės valdytojo civilinės atsakomybės privalomojo draudimo atvejis. Fundamentali problema, nuo kurios išsprendimo iš esmės ir priklauso neturtinės žalos atlyginimo mechanizmas esant draudimo teisiniams santykiams, tampa klausimas, ar nurodytoje situacijoje apskritai iškyla draudiko prievolė mokėti draudimo išmoką ir tokiu pagrindu kompensuoti ne tik turtinę žalą, padarytą draudėjo, bet ir neturtinę žalą. Pripažinus tokios prievolės buvimą, aktualiais tampa ir tokie aspektai: *kokios yra draudiko, kurį pirmiausia sieja ne deliktiniai, bet sutartiniai teisiniai santykiai su draudėju, pareigų neturtinės žalos atlyginimo sferoje ribos*; kokia yra draudiko procesinė padėtis ir santykis su tiesiogiai žalą padariusiu ar atsakingu už žalą asmeniu. Deja, vieningo atsakymo į šiuos klausimus neprieinama, ir tai iliustratyviai atspindi pastarųjų metų Lietuvos teismų praktikos realijos, stebėtinai jos nevienodumas šioje srityje, teisės doktrinos atstovų bei tiesioginių teisės taikytojų nesutarimas, nuomonių gausa ir nesugebėjimas, o galbūt ir objektyvus negalėjimas prieiti prie vieningos išvados, pasiekti vieningą sprendimą bei kompromisu pagrįstą teisingą rezultatą, kad būtų įgyvendintas vienas esminių civilinio teisinio reguliavimo tikslų – užtikrintas visuomet vienodas tos pačios teisės normos taikymas civilinės teisės subjektų atžvilgiu, jų teisėti lūkesčiai bei teisinis apibrėžtumas.

Pažymėtina, kad nors šių problemų nagrinėjimas yra daugiau retrospektyvus pobūdžio, kadangi jos daugiausia sietinos su pirminės LR Transporto priemonių savininkų ar valdytojų civilinės atsakomybės privalomojo draudimo įstatymo (toliau – Įstatymo) redakcijos²⁷⁴ taikymu, ir iš dalies lyg ir buvo išspręstos šios įstatymo pakeitimais bei atitinkamais Lietuvos Aukščiausiojo Teismo išaiškinimais, tačiau iškelti klausimai neabejotinai išlieka aktualūs, kadangi ankstesnės Įstatymo redakcijos normos tebėra taikomos jų galiojimo metu susiklosčiusiems teisiniams santykiams bei iš jų kylantiems ginčams spręsti. Be to, net ir pradėjus galioti vėlesnei Įstatymo

²⁷⁴ V.Ž., 2001, Nr. 56-1977.

redakcijai²⁷⁵, o taip pat šiuo metu galiojant naujausiai Įstatymo redakcijai²⁷⁶, galutinis taškas draudiko pareigos mokėti draudimo išmoką už neturtinę žalą egzistavimo ir jo ribų aiškinimo diskusijose dar nėra padėtas, tebesitęsiantys svarstymai ir teismų praktikos nevienodumas nėra eliminuotas, ką iliustruoja tiek pastarosios teismų praktikos tendencijos, tiek naujausios Įstatymo redakcijos kūrimo procese kilę nesutarimai.

3.4.4.1. Teisės doktrinos ir teismų praktikos pozicijų apibūdinimas

Daugiau ar mažiau nebeginčytina teisės mokslo postuluojuama ir teismų praktikos vystoma nuostata, atskleidžianti civilinės atsakomybės draudimo sistemos esmę, yra ta, kad esant apdraustai atsakingo už žalos padarymą asmens civilinei atsakomybei, nukentėjusysis įgyja teisę reikšti tiesioginį ieškinį draudikui, o nedraudiminio įvykio atveju ar kai draudimo išmokos nepakanka žalai atlyginti – žalą padariusiam asmeniui, tokiu būdu užtikrinant visiško nuostolių atlyginimo principo įgyvendinimą²⁷⁷. Tai atrodo akivaizdu ir natūralu, kuomet yra kalbama apie turtinės žalos atlyginimą, tačiau kai tik yra paliečiami neturtinės žalos padarymo bei kompensavimo klausimai, iškyla neaiškumai ir abejonės dėl draudiko pareigų šioje srityje buvimo, ir jie, pirmiausia, yra sąlygoti tos aplinkybės, kad pirminėje ir ilgą laiką galiojusioje Įstatymo redakcijoje tiesiogiai nebuvo įtvirtinta jokių nuostatų, susijusių su neturtinės žalos kompensavimu. Šio Įstatymo 2 straipsnio 18 dalis tik numatė, kad autoavarijos metu padaryta *žala asmeniui* – tai žala trečiojo asmens sveikatai ir (ar) žala, atsiradusi dėl gyvybės atėmimo, padaryta autoavarijos metu, ar atsiradusi kaip autoavarijos pasekmė. Įstatymas įtvirtino draudiko pareigą atlyginti autoavarijos metu padarytą *žalą asmeniui* draudimo sumos ribose. Kaip matyti iš pateiktų normų, jose nebuvo tiesiogiai kalbama apie neturtinę žalą, tačiau vartota pakankamai abstrakti *žalos asmeniui* sąvoka, kurią galima interpretuoti kaip apimančią ir neturtinę žalą, arba priešingai, kaip išimtinai turtinio pobūdžio asmens

²⁷⁵ V.Ž., 2004, Nr. 46-1498.

²⁷⁶ LR Transporto priemonių savininkų ir valdytojų civilinės atsakomybės privalomojo draudimo įstatymo pakeitimo įstatymas. V.Ž. 2007, Nr. 61-2340.

²⁷⁷ KONTAUTAS, T. *Lietuvos draudimo sutarčių teisė: teoriniai ir praktiniai aspektai*. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01 S). Vilniaus universitetas, Vilnius, 2006. Taip pat LAT CBS teisėjų kolegijos 2001 m. kovo 21 d. nutartis c.b. A.Š. v V.J.M., Nr. 3K-3-331/2001; LAT CBS teisėjų kolegijos 2006 m. sausio 11 d. nutartis c.b. M.S. v L.P., Nr. 3K-3-25/2006; LAT CBS teisėjų kolegijos 2004 m. liepos 12 d. nutartis c.b. G.T. v AB „Lietuvos draudimas“, A. U., Nr. 3K-3-367/2004 ir kt.

praradimus, patiriamus dėl sveikatos sužalojimo ar gyvybės atėmimo. Būtent *žalos asmeniui* kategorijos, tuo pačiu ir neturtinės žalos sampratos aiškinimas, o taip pat ir viso civilinės atsakomybės privalomojo draudimo instituto šiuo aspektu suvokimas tampa kertiniu sprendimu, ir atrodo, nelabai sėkmingai įveikiamu kazusu, teisės doktrinos pozicijų įvairovės bei teismų praktikos nevienodumo objektu.

Viena vertus, civilinės teisės moksle greta turtinės ir neturtinės žalos sąvokų vartojama *asmeninės žalos* kategorija pirmiausia yra norima pabrėžti tai, kad žala yra padaroma ne turtui, o asmeniui - jo gyvybei, sveikatai, fizinei ir dvasinei būsenai, ir natūralu, kad tokia žala, iš vienos pusės, gali būti materialinė, fizinė, nes paliečia žmogaus kūną ar materialinę - turtinę sferą, o iš kitos pusės - nemateriali, t.y. padaroma negatyviai paveikiant dvasinę, emocinę asmens būklę. Vadovaujantis tokiu požiūriu matyti, kad neturtinė žala figūruoja kaip sudėtinis *žalos asmeniui* elementas, kaip "asmeninės žalos rūšis, pasireiškianti neturtinio pobūdžio praradimais dėl pakenkimo asmeninėms neturtinėms vertybėms ar dėl neteisėto fizinio poveikio asmens kūnui"²⁷⁸.

Būtent tokia neturtinė žala, kaip *žalos asmeniui* porūšio, samprata palaikoma ir Lietuvos teismų praktikos sprendžiant klausimus dėl transporto priemonės valdytojo civilinės atsakomybės draudiko pareigų apimtį. Pavyzdžiui, byloje *G.T. v A.U., AB „Lietuvos draudimas“*²⁷⁹ kasacinės instancijos teismas, panaikindamas pirmosios bei apeliacinės instancijų teismų sprendimus, nurodė, kad pagal draudimo sutartį draudikas draudiminio įvykio metu įsipareigojo atlyginti 30000 Lt žalą asmeniui ir 30000 Lt žalą turtui (tokią pat pareigą įtvirtino ir Įstatymas); CK 6.254 straipsnio 1 dalis įteisina civilinės atsakomybės draudimą, t.y. tuos atvejus, kai pareiga atlyginti padarytą žalą perkeliama draudimo kompanijai; draudimo kompanija, draudžianti civilinę atsakomybę, prisiima ribotą atsakomybę, t.y. atlygina padarytą žalą neviršydamą draudimo sumos; CK 6.254 straipsnio 2 dalis numato, kad kai išmokėtas draudimo atlyginimas nepadengia visos žalos, kitą žalos dalį privalo atlyginti ją padaręs asmuo bendraisiais pagrindais; sistemiškai aiškinant aptartas Civilinio kodekso normas kartu su bendra jo nuostata, kad neturtinė žala atlyginama visais atvejais, kai ji padaroma sveikatai ar dėl gyvybės atėmimo, o taip pat kartu su normomis, nustatančiomis civilinę atsakomybę jos draudimo atveju, darytina išvada, jog *draudimo kompanija ir žalą padaręs asmuo atsako kaip*

²⁷⁸ MIKELĖNIENĖ, išnaša 35. p. 3.

²⁷⁹ LAT CBS teisėjų kolegijos 2004 m. liepos 12 d. nutartis c.b. Nr. 3K-3-367/2004.

solidarieji skolininkai atlyginant draudiminio įvykio metu patirtą žalą, taip pat ir neturtinę.

Taigi, kasacinis teismas iš esmės *žalą asmeniui* vertino kaip apimančią tiek turtinius, tiek neturtinius praradimus, kuriuos patiria asmuo ryšium su sveikatos sužalojimu, t.y. tiek negautas pajamas, gydymosi išlaidas, tiek dvasinius bei fizinius išgyvenimus, todėl žemesnių instancijų teismų išvadas, jog draudiko prievolė apsiriboja tik turtinių nuostolių atlyginimu, pripažino neteisingomis bei ydingomis tolesnei teismų praktikai. Tokiu aiškinimu pradėta sekti tolesnėje teismų praktikoje²⁸⁰. Gausiose teismo nutartyse buvo akcentuojama, kad neturtinės žalos atlyginimas įeina į žalos asmens sveikatai sąvoką, nes neturtinė žala dėl savo asmeninio pobūdžio yra neatsiejama žalos asmens sveikatai dalis, ir draudikas, įsipareigodamas sumokėti draudimo išmoką ir tokiu būdu atlyginti žalą asmeniui, tuo pačiu įsipareigojo kompensuoti ir tretiesiems asmenims padarytą neturtinę žalą draudimo sumos ribose, o ta aplinkybė, kad neturtinės žalos atlyginimas nėra tiesiogiai numatytas Įstatyme, neturi reikšmės ir nesudaro pagrindo atleisti draudiką nuo pareigos ją kompensuoti, kadangi tokia pareiga išplaukia iš Civilinio kodekso bei Įstatymo nuostatų aiškinimo. Byloje *S.S. v AB „Lietuvos draudimas“*²⁸¹ teismai dar drąsiau ir įtikinamiau pasisakė dėl draudiko pareigų ir jų apimties neturtinės žalos srityje, pažymėdami, kad iš Įstatymo 2 straipsnio 18 dalyje pateiktos žalos asmeniui sąvokos negalima daryti kategoriškos išvados, kad šiuo atveju numatyta tik turtinė žala, eliminuojant neturtinę, juo labiau, kad aiškinant *žalos asmeniui* sąvoką, būtina atsižvelgti ir į transporto priemonės savininko (valdytojo) civilinės atsakomybės už autoavarijos metu padarytą žalą asmeniui turinį pagal Civilinį kodeksą, o tiksliau į Kodekso įsigaliojimo laiką ir kontekstą: kadangi šios draudimo rūšies sutartys turėjo būti sudaromos nuo 2002 m. sausio 1 d., t.y. jau galiojant naujajam Civiliniam kodeksui, todėl ir jų šalių atsakomybės turinys turėtų būti aiškinamas pagal naująjį Civilinį kodeksą, o pagal jo nuostatas atsakomybė už autoavarijos metu padarytą žalą asmeniui apima ne tik prievolę atlyginti turtinę žalą asmeniui, bet ir prievolę atlyginti

²⁸⁰ LAT CBS teisėjų kolegijos 2004 m. rugsėjo 29 d. nutartis c.b. *D. M. v R. O., Lietuvos ir Rusijos draudimo UAB „Baltik garant“*, Nr. 3K-3-475/2004; LAT CBS teisėjų kolegijos 2005 m. lapkričio 21 d. nutartis c.b. *J. V. v K. N.*, Nr. 3K-3-588/2005; LAT CBS teisėjų kolegijos 2004 m. lapkričio 17 d. nutartis c.b. *G. G. v UADB „Balticums draudimas“*, Nr.3K-3-633/2004; LAT CBS teisėjų kolegijos 2005m. vasario 14 d. nutartis c.b. *A. A., G. A. v N. J., AB „Lietuvos draudimas“*, Nr. 3K-3-85/2005; LAT CBS teisėjų kolegijos 2005 m. spalio 26 d. nutartis c.b. *E. M., I. M. v AB „Kauno grūdai“, AB „Lietuvos draudimas“*, Nr. 3K-3-509/2005 ir kt.

²⁸¹ LAT CBS teisėjų kolegijos 2005 m. spalio 17 d. nutartis c.b. *S.S. v AB „Lietuvos draudimas“*, Nr. 3K-3-482/2005.

neturtinę žalą asmeniui, todėl abi šios prievolės yra apdraudžiamos, neviršijant 30000 Lt draudimo sumos. Pagaliau, šią išvadą ir ginamą poziciją „sustiprina“ ir tas faktas, kad nauja Įstatymo redakcija vienareikšmiškai žalos asmeniui atlyginimą nurodo ir aiškina kaip apimantį neturtinės žalos kompensavimą, tiesiog tokio atlyginimo dydis yra ribojamas 500 eurų suma.

Kita vertus, aukščiau pristatytai neturtinės žalos bei *žalos asmeniui* koncepcijai nėra besąlygiškai pritariama nei teisės moksle, nei teismų praktikoje, pateikiant bei įrodinėjant kardinaliai priešingą - neturtinės žalos, kaip savarankiškos žalos rūšies, sampratą. Toks požiūris yra grindžiamas sisteminiu Civilinio kodekso nuostatų bei pažangiausių Europos deliktų teisės harmonizavimo dokumentų (visų pirma – Europos deliktų teisės principų bei Europos Civilinio kodekso) aiškinimu. Atsižvelgiant į tai, kad, tarkim Civilinio kodekso 6.283 straipsnyje, reglamentuojančiame atsakomybę už asmens sveikatos sužalojimą, nurodomos žala asmeniui, žala turtui ir neturtinė žala, kaip trys autonomiškos žalos rūšys, kurių atlyginimo galimybės taip pat galėtų būti svarstomos autonomiškai, ir deliktų teisės harmonizavimo Europoje tendencijos taip pat rodo tokių savarankiškų žalos rūšių, kaip turtinės žalos, apimančios turto sumažėjimą bei prarastą (negautą) pelną (*pecuniary damage, economic loss*)²⁸², žalos asmeniui ir mirties (*personal injury and death*), reiškiančios pajamų sumažėjimą, darbingumo praradimą, gydymo ir kitas protingas išlaidas asmens sveikatos sužalojimo ar mirties atvejais²⁸³, bei neturtinės žalos (*non-pecuniary damage, non-economic loss*)²⁸⁴, išskyrimą, daroma išvada, jog neturtinė žala, sudarydama savarankišką kompensuotinos žalos rūšį, nepatenka į *žalos asmeniui*, iš esmės nukreiptos tik į vienokių ar kitokių su asmens sveikatos sutrikdymu ar mirtimi susijusių turtinių praradimų atlyginimą, kategoriją. Draudiko pareigų esant transporto priemonės valdytojo civilinės atsakomybės draudimui reguliavimo kontekste tai reiškia ne ką kita, kaip draudiko prievolės mokėti draudimo išmoką už teisės aktuose nepaminėtą ir į *žalos asmeniui* sampratą nepatenkančią neturtinę žalą nebuvimą.

Pozicijos, ginančios išimtinai sutartinį draudiko atsakomybės pobūdį, reiškiantį, kad nesant draudimo sutartimi prisiimto ar imperatyviu įstatymu nustatyto aiškaus draudiko įsipareigojimo išmokėti draudimo išmoką už neturtinę žalą, tokia pareiga

²⁸² PETL 10:201 str.; 10:203 str. 2 d.; SGECC TortLiab 2:101 str. 4 d.

²⁸³ PETL 10:202 str.; SGECC TortLiab 2:201-2:202 str.

²⁸⁴ PETL 10:301 str.; 2:101 str. 4 d.

jam negali tekti vien tik plečiamojo sąvokos žala asmeniui aiškino pagalba, palaikymo pavyzdžių apstu mūsų teismų praktikoje²⁸⁵. Akcentuojama, kad Įstatymo 2 straipsnio 18 ir 19 dalyse apibrėžtos žalos asmeniui ir žalos turtui sąvokos neapima neturtinės žalos, todėl draudikas turi atlyginti tik turtinę žalą, ir net tuo atveju jeigu ji yra mažesnė už draudimo sumą, likusia dalimi neturtinės žalos atlyginti jis neprivalo, juo labiau, kad tarp atsakovų sudarytoje draudimo sutartyje draudiko pareiga atlyginti draudėjo padarytą neturtinę žalą taip pat nebuvo numatyta. Kitaip tariant galimybė patraukti draudimo kompaniją civilinę atsakomybę už draudėjo padarytą dvasinę ir fizinę žalą yra paneigiama, nebent tai būtų atskirai ir išakmiai aptarta pačioje draudimo sutartyje, t.y. draudikas savo noru būtų įsipareigojęs draudimo sutartimi, įvykus draudimui įvykiui, išmokėti draudimo išmoką ir už neturtinę žalą, kaip savarankišką žalos rūšį šalia turtinės žalos ir žalos asmeniui, tuo tarpu nesant tokio šalių susitarimo bei aiškiai įtvirtinto įsipareigojimo, ir juo labiau nesant aiškios imperatyvios įstatymo nuostatos šiuo klausimu, nėra jokio teisinio pagrindo išieškoti neturtinės žalos atlyginimą iš draudiko. Teismų praktikoje taip pat konstatuojama, kad draudiko pareigas nustato ne bendrosios deliktinės civilinės atsakomybės taisyklės, o konkrečios teisės normos, reglamentuojančios draudimo santykius ir pati draudimo sutartis, todėl nesant nei civilinio įstatymo, nei sutartinės normos, įpareigojančios draudiką kompensuoti neturtinę žalą (o įpareigojimo nėra, kadangi žala asmeniui, kurią privalo atlyginti draudikas, neapima neturtinės žalos), tokia prievolė tenka žalą padariusiam asmeniui. Įdomu tai, kad teismai, tarsi norėdami „sustiprinti“ ir dar labiau pagrįsti tokios pozicijos teisingumą, remiasi ir konstitucine nuostata bei bendrąja Civilinio kodekso norma, numatančia, kad civiliniai įstatymai ir kiti civilinius santykius reglamentuojantys teisės aktai negalioja atgaline tvarka (šiuo atveju turima omenyje paskesnės Įstatymo redakcijos²⁸⁶ nuostata dėl draudiko pareigos išmokėti draudimo išmoką už neturtinę žalą 500 eurų ribose), ir šio konstitucinio principo pažeidimas pripažintinas prieštaraujančiu viešajam interesui.

²⁸⁵ Pavyzdžiui, Vilniaus apygardos teismo 2005 m. rugsėjo 12 d. nutartis c.b. *R.S. v UAB „Martono taksi“*, Nr. 2A-49-932/2005; LAT CBS teisėjų kolegijos 2005 m. kovo 9 d. nutartis c.b. *D. V. v J. R.AB „Lietuvos draudimas“*, Nr. 3K-3-174/2005; Vilniaus apygardos teismo 2005 m. lapkričio 8 d. nutartis c.b. *G. D. v M. B.*, Nr. 2A-49-1092/2005; Vilniaus miesto 4 apylinkės teismo 2005 m. lapkričio 2 d. nutartis c.b. *A.S., I.S. v J.J.*, Nr. 2-947-04/2005; Lietuvos apeliacinio teismo 2005 m. gegužės 16 d. nutartis c.b. *D. P. v UAB DK „Baltic Polis“, D.D.*, Nr. 2A-202/2005; LAT CBS teisėjų kolegijos 2005 m. lapkričio 28 d. nutartis c.b. *L. M. v V.J., UAB DK „Baltic Polis“*, Nr. 3K-3-626/2005 ir kt.

²⁸⁶ LR Transporto priemonių savininkų ir valdytojų civilinės atsakomybės privalomojo draudimo įstatymo pakeitimo įstatymas. V.Ž., 2004, Nr. 46-1498.

Vadovaujantis tokiu požiūriu į draudiko atsakomybės ribas ir jį pagrindžiančia teisine motyvacija, galima teigti, kad draudimo sutartis nebūtinai turi apimti visų galimų atsirasti nuostolių atlyginimą. Atitinkamai žala, kuri nekompensuojama draudimo sutarties pagrindu, turėtų atlyginti tiesiogiai už ją atsakingas asmuo - transporto priemonės valdytojas pagal bendrąsias Civilinio kodekso normas.

3.4.4.2. Teismų pozicijų kolizijos sprendimo problema

Problema dėl draudiko prievolės mokėti draudimo išmoką už neturtinę žalą egzistavimo ir jos ribų esant transporto priemonės valdytojų civilinės atsakomybės privalomajam draudimui vis dėlto lieka neišspręsta: egzistuoja dvi kardinaliai priešingos įvairių teisinės argumentacijos instrumentų pagalba grindžiamos stovyklos ir nemaža tiek viena, tiek kitą poziciją palaikančių teisminių ginčų masė.

Ilgą laiką nei praktika, pasisakanti už draudiko prievolę kompensuoti neturtinę žalą, nei praktika, įrodinėjanti draudiko pareigų apsiribojimą turtinės žalos atlyginimu, nebuvo aprobuota ir paskelbta oficialiame Lietuvos Aukščiausiojo Teismo leidžiamame teismų praktikos biuletenyje, kad teismai bent formaliai būtų susaistyti joje pateiktu vienokiu ar kitokiu teisės normų aiškinimo bei ginčytino klausimo sprendimo modeliu. Teismui, kaip nešališkam arbitrai, teko nelengva užduotis pasirinkti vieną iš alternatyvių problemos sprendimo variantų, o tai savo ruožtu buvo itin sudėtinga, kad ir dėl to, jog kiekviena iš ginčo šalių savo argumentacijos sustiprinimui pasitelkė būtent jai palankią Lietuvos Aukščiausiojo Teismo ir žemesnių teismų praktiką. Bylose *E. M., I. M. v AB „Kauno grūdai“, AB „Lietuvos draudimas“*²⁸⁷, *J.E. v UAB DK „PZU Lietuva“*²⁸⁸ buvo pabrėžta, kad precedento galią taikant tas pačias normas bylose, kurių *ratio decidendi* sutampa, turi tik Lietuvos Aukščiausiojo Teismo biuletenyje paskelbtose šio teismo nutartyse (nutarimuose) esantys įstatymų ir kitų teisės aktų taikymo išaiškinimai, tuo tarpu nesant tokių išaiškinimų, reikėtų vadovautis civilinėje teisėje galiojančia kolizijų šalinimo taisykle: esant skirtingiems precedentams, galioja vėlesnis. Vis dėlto, vargu, ar tokios bendro pobūdžio kolizijų šalinimo taisyklės diegimas aptariamoms kategorijoms bylose galėtų efektyviai išspręsti keliamas problemas ir tapti sveikintinu dalyku, priešingai – tai ne tik nesuvienodintų teisės normos taikymo, bet iškeltų naujus ir ne

²⁸⁷ LAT CBS teisėjų kolegijos 2005 m. spalio 26 d. nutartis c.b. Nr. 3K-3-509/2005.

²⁸⁸ LAT CBS teisėjų kolegijos 2005 m. gruodžio 5 d. nutartis c.b. Nr. 3K-3-634/2005.

mažiau rimtus klausimus, o taip pat sąlygotų pakankamai paradoksalios situacijos susiklostymą, kuomet, paprasčiausiai tariant, nukentėjusio asmens ieškinys draudimo kompanijai dėl neturtinės žalos atlyginimo būtų atmetamas vien dėl to, kad jo byla išsprendžiama kiek anksčiau, negu kita identiška byla, kurioje analogiškas ieškinys jau yra patenkinamas. Be to, precedentų kolizijos šalinimo nuostatų tiesiog objektyviai nebuvo įmanoma taikyti aptariamoms kategorijoms bylose, kadangi tiek vieną, tiek kitą požiūrį į draudiko prievolės ribas postuluojančios koncepcijos ir jas palaikanti teismų praktika egzistavo iš esmės tuo pačiu laikotarpiu, lygiagrečiai, todėl nustatyti, kuriai pozicijai pritariantis precedentas yra vėlesnis, o kuriai – ankstesnis, buvo itin sudėtinga. Padėtis tapo dar komplikuočiau LR Konstituciniam Teismui viename savo nutarimų²⁸⁹ išaiškinus, kad bendrosios kompetencijos teismai, priimdami sprendimus atitinkamų kategorijų bylose, yra saistomi savo pačių sukurtų precedentų – sprendimų analogiškose bylose, žemesnės instancijos teismai yra saistomi aukštesnės instancijos teismų sprendimų, ir teismų praktika atitinkamų kategorijų bylose gali būti koreguojama bei nauji teismo precedentai tų kategorijų bylose gali būti kuriami tik tada, kai tai yra neišvengiamai, objektyviai būtina bei tinkamai argumentuota.

Susiformavus tokiai padėčiai, tapo akivaizdu, kad problema negalėtų būti išspręsta tol, kol nebūtų pasiektas teismų sutarimas šiuo klausimu, t.y. kol nebūtų pateiktas ir pristatytas vienintelis Įstatyme vartojamos konstrukcijos *žala asmeniui* aiškinimas, jos turinio atskleidimas, kaip ir apskritai draudiko, dalyvaujančio tiek sutartiniuose, tiek deliktiniuose teisiniuose santykiuose, vaidmens, paskirties, statuso, o kartu ir viso civilinės atsakomybės draudimo instituto esmės atskleidimas, aiškus apibrėžimas ir „teisingas“ suvokimas. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo išplėstinės Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos priimta, aprobuota ir paskelbta oficialiame teismų praktikos biuletenyje nutartis byloje *O.V. v UAB DK „PZU Lietuva“*²⁹⁰ lyg ir turėtų pašalinti tolimesnę teismų praktikos nevienodumą, ir kaip pažymėjo pats Aukščiausiasis Teismas - užbaigti bet kokias diskusijas šioje srityje bei kitose

²⁸⁹ LR Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 dienos nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymo 62 straipsnio 1 dalies 2 punkto, 69 straipsnio 4 dalies (1996 m. liepos 11 d. redakcija), Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 11 straipsnio 3 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 96 straipsnio 2 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai. V.Ž., 2006, Nr. 36-1292.

²⁹⁰ LAT CBS išplėstinės teisėjų kolegijos 2006 m. balandžio 11 d. nutartis c.b. Nr. 3K-7-115/2006.

panašios kategorijos bylose²⁹¹. Iš tikrųjų, nutartyje yra sukoncentruota daug vertingos argumentacijos ir bent jau parodyta, kuria iš alternatyvių pozicijų reikėtų toliau vadovautis. Aukščiausiojo Teismo pateikta motyvacija, papildanti ir apibendrinanti ankstesnius teismų praktikos pavyzdžius, iš esmės yra grindžiama tokiu principu: nesant įstatyme įsakmaus pasisakymo, kad draudikas neatlygina neturtinės žalos, tokia prievolė jam turi būti taikoma. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, pradėdamas bendro pobūdžio argumentais dėl draudimo instituto esmės ir paskirties apie tai, kad esant apdraustai atsakingo už žalos padarymą asmens civilinei atsakomybei, nukentėjusysis galėtų gauti žalos atlyginimą tiesiogiai iš draudiko, o nedraudiminio įvykio atveju ar draudimo išmokai nepadengiant visos patirtos žalos, reikšti pretenzijas žalą padariusiam asmeniui, siekiant užtikrinti visiško žalos atlyginimo principo įgyvendinimą, vėliau sisteminio Įstatymo ir Civilinio kodekso normų aiškinimo pagalba padarė išvadą, jog kadangi specialiaame Įstatyme *žalos asmeniui* samprata plačiau nedetalizuota, neatskleidžiant, ar ji apima turtinę ir neturtinę žalos asmeniui rūšis, ar tik vieną jų, tai nepadaryta ir poįstatyminiuose teisės aktuose, bendros Civilinio kodekso nuostatos suponuoja, kad prievolė atlyginti nukentėjusiajam sveikatos sužalojimu padarytą žalą reiškia atsakingo už ją asmens pareigą atlyginti visus sužalotojo patirtus nuostolius ir neturtinę žalą; nuostoliai – piniginė žalos išraiška, apimanti turėtas išlaidas ir negautas pajamas, tuo tarpu neturtinė žala yra žalos asmeniui dalis, atsirandanti kaip sveikatos sužalojimo pasekmė; būtent todėl tais atvejais, kai draudiko įsipareigojamos atlyginti žalos asmeniui rūšis (turtinė, neturtinė) neaparta transporto priemonės savininkų ir valdytojų civilinės atsakomybės privalomojo draudimo sutartyje, nekonkretizuota šiuos draudimo santykius reglamentuojančiose teisės normose, draudikas atsako asmeniui už abiejų rūšių žalą – turtinę ir neturtinę, ir tokiais atvejais draudiko atsakomybę riboja tik draudimo išmokų dydis; pagaliau, buvo pritarta bendrateoriniams argumentams, jog draudimo sutarties, sudaromos prisijungimo būdu, sąlygos, galimi sutarties sąlygų prieštaravimai, neaiškumai dėl vienos ar kitos normos ir teisinės sąvokos turinio turi būti visais atvejais aiškinami vartotojų (draudėjų, nukentėjusiųjų) naudai.

²⁹¹ LAT CBS teisėjų kolegijos 2006 m. rugsėjo 18 d. nutartis c.b. *A.L., D.J., J.J. v UADB „Ergo Lietuva“*, Nr. 3K-3-484/2006; LAT CBS teisėjų kolegijos 2006 m. spalio 6 d. nutartis c.b. *J.A. v UAB DK „PZU Lietuva“*, Nr. 3K-3-531/2006.

Nors iš pirmo žvilgsnio išplėstinės kasacinės instancijos teisėjų kolegijos pateiktas egzistuojančios problemos sprendimo variantas dėl savo precedentinės galios, lyg ir turėtų pašalinti tolimesnes kliūtis darnios praktikos paplitimui, ir klausimo dėl draudiko vaidmens neturtinės žalos atlyginimo procese esant transporto priemonės valdytojo civilinės atsakomybės draudimui iškėlimas daugiau neturėtų būti kvestionuotinu dalyku, tačiau vis dėlto tenka konstatuoti, jog taškas šiose diskusijose nebuvo padėtas, tebesitęsiantys svarstymai ir teismų praktikos nevienodumas nebuvo eliminuotas, vienodas tos pačios teisės normos aiškinimas ir taikymas nebuvo užtikrintas, ir tai puikiausiai iliustruoja pastarosios teismų praktikos realijos. Pavyzdžiui, byloje *D.O. v Vilniaus miesto Vyriausiosios policijos komisariatas*²⁹² pirmosios instancijos teismas savo sprendime, priimtame jau po minėto išaiškinimo, konstatavo, kad nors autoįvykyje dalyvavusio tarnybinio automobilio savininko civilinė atsakomybė ir buvo apdrausta privalomuoju draudimu, tačiau draudimą reguliuojantis įstatymas draudiko pareigą atlyginti dalį neturtinės žalos (ne daugiau kaip 500 eurų) nustatė tik nuo 2004 metų, tuo tarpu iki tol galiojusi Įstatymo redakcija nenumatė tokios draudiko prievolės. Įdomu tai, kad pirmosios instancijos teismo sprendimo teisėtumą ir pagrįstumą patikrinus apeliacine tvarka²⁹³, jis buvo paliktas nepakeistas, ir nors apeliacinės instancijos teismas iš esmės pripažino, jog teismo išvados dėl trečiuoju asmeniu į bylą įtraukto draudiko pareigos kompensuoti neturtinę žalą nebuvimo yra nepagrįstos, kertasi su Lietuvos Aukščiausiojo Teismo išaiškinimu, tačiau tai nėra pagrindas pirmosios instancijos teismo sprendimo panaikinimui ar pakeitimui. Iš tikrųjų, galima būtų iš dalies sutikti su tokiu apeliacinės instancijos teismo požiūriu ir bylos išsprendimo variantu, pasirinktu iš dalies ir dėl proceso operatyvumo sumetimų, kadangi atsakovas, iš kurio priteistas neturtinės žalos atlyginimas, vis tiek išsaugotą teisę regresu tvarka pareikšti reikalavimą draudikui, juo labiau, kad šiuo atveju išlieka užtikrintas žalos, padarytos asmeniui, visiškas atlyginimas ir iš esmės nepažeidžiama suformuota teismų praktika, pripažįstanti nukentėjusio asmens diskreciją pasirinkti, kam reikšti ieškinį dėl patirtos žalos atlyginimo - tik draudikui (tiesioginio reikalavimo institutas), tik žalą padariusiam asmeniui, ar jiems abiems kartu. Klausimas gi dėl Aukščiausiojo Teismo priimtose nutartyse išdėstytų teisės normų aiškinimo ir taikymo taisyklių privalomumo net ir su jomis nesutinkantiems žemesniųjų instancijų teismams bei

²⁹² Vilniaus apygardos teismo 2006 m. gegužės 23 d. sprendimas c.b. Nr. 2-1030-28/2006.

²⁹³ Lietuvos apeliacinio teismo 2006 m. lapkričio 24 d. nutartis c.b. Nr. 2A-408/2006.

galimybės nukrypti nuo tokių išaiškinimų buvimas yra jau atskiro tyrinėjimo dalykas, nepaisant to, kad jau minėtas Konstitucinio Teismo nutarimas pateikė pakankamai aiškų atsakymą į jį.

Pagaliau, po minėto Aukščiausiojo Teismo išaiškinimo bylas nagrinėjantys aukštesniųjų instancijų teismai, kuriems tenka peržiūrėti žemesniųjų instancijų teismų sprendimus apeliacine ir kasacine tvarka, patenka į pakankamai keblią padėtį, jeigu žemesni teismai buvo pasirinkę priešingą galutiniam išaiškinimui poziciją. Pavyzdžiui, byloje *J.A. v UAB DK „PZU Lietuva“*²⁹⁴, kurioje tiek pirmosios, tiek apeliacinės instancijos teismai pasisakė už draudiko pareigų apsiribojimą išmokos už turtinę žalą sumokėjimu ir atmetė ieškovo reikalavimą dėl neturtinės žalos kompensavimo, Aukščiausiasis Teismas, pripažindamas, kad teismai neteisingai taikė Įstatymo nuostatas, tuo pačiu tarsi bandė korektiškai pateisinti tokią situaciją tuo, jog bylos nagrinėjimo metu vienoda teismų praktika šiuo aspektu dar nebuvo suformuota, ir tai tapo dar vienu argumentu (greta negalėjimo iš naujo vertinti ir ginčyti jau baudžiamojoje byloje, kurioje iš transporto priemonės savininko buvo priteista neturtinės žalos kompensacija ieškovui, nustatytus prejudicinius faktus dėl neturtinės žalos fakto ir jos dydžio) palikti ieškinį atmetusių teismų sprendimus nepakeistus, tik vargu ar toks argumentas galėtų būti priimtinas lygiateisiškumo, teisės į tinkamą ir kvalifikuotą pažeistos teisės gynimą ir kitų pamatinių teisės principų kontekste.

3.4.4.3. Susiklosčiusios teisinės situacijos vertinimas

Diskursas, ar Lietuvos Aukščiausiojo Teismo išplėstinės teisėjų kolegijos pasirinkta ir pristatyta pozicija yra teisingesnė, priimtinesnė ir tikslingesnė, ypač turint omenyje tai, kad priešingai nuomonei teisinių argumentų ir palaikymo taip pat netrūksta, vis dėlto lieka neišspręstas. Bandant į jį atsakyti, tikriausiai *vertėtų vadovautis ne vien tik „plikomis“* (gerąja to žodžio prasme) *teisės mokslo dogmomis, teisės normų aiškinimo taisyklėmis ir kitais teisiniais instrumentais*, kurie buvo gausiai naudojami teismams pagrindžiant vienos ar kitos koncepcijos teisingumą, *bet kartu pasistengti pažvelgti į iškeltą problemą ir iš praktinės pusės*, kas yra ypatingai svarbu kalbant būtent apie bylas dėl transporto priemonių valdytojų padarytos žalos atlyginimo – tokias aktualias, aštrias, gyvenimiškas ir dažnas.

²⁹⁴ LAT CBS teisėjų kolegijos 2006 m. spalio 6 d. nutartis c.b. Nr. 3K-3-531/2006.

Draudiko, kuriam perkeliama draudėjo civilinės atsakomybės prievolės vykdymo našta, pareigos išmokėti draudimo išmoką už bet kokią autoįvykio metu patiriamą žalą asmeniui, įskaitant ir neturtinę, koncepcija atrodytų labiau priimtina 2000 m. Civiliniame kodekse įdiegtos dvasinių ir fizinių kančių atlyginimo idėjos visuotinumui, absoliutumui visais asmens sveikatos ir gyvybės, kaip fundamentaliausiu vertybių, pažeidimo atvejais, kontekste, taip pat labiau atitinkanti draudėjo, kaip silpnesnės (ne vien teisiniu požiūriu) šalies interesus, tokiu būdu suteikiant jam didesnę teisinę apsaugą ir globą esant santykiui su verslu užsiimančiu, pelno siekiančiu ir neretai žymiai stipresnes ekonomines ir kitokias pozicijas užimančiu draudiku, o kartu ir labiau patenkinanti nukentėjusio asmens poreikius (o tai yra pagrindinis šios draudimo rūšies tikslas), susivedančius į garantijas dėl operatyvios ir efektyvios turtinės ir neturtinės restitucijos iš finansiškai pajėgaus ir mokaus subjekto (kuriuo ne visada būna tiesioginis kaltininkas). Tuo pačiu ši pozicija yra nukreipta į viešo intereso apsaugą, t.y. plataus potencialių nukentėjusių asmenų rato globą. Pažymėtina, kad ir lingvistinis (gramatinis) naujos redakcijos Įstatymo normos aiškinimas, pati sakinio konstrukcija, neturtinės žalos paminėjimo vieta (prie žalos asmeniui, kaip jos turinį detalizuojantis elementas) galėtų tapti dar vienu pastarąją koncepciją „sustiprinančiu“ argumentu. Pagaliau, atkreiptinas dėmesys ir į vieną ekonominį aspektą – paprastai didžioji dalis (grubiai tariant – 2/3 dalys) draudimo kompanijų išlaidų transporto priemonių valdytojų civilinės atsakomybės draudimo sferoje yra skiriama būtent materialios žalos turtui (transporto priemonių taisymo išlaidos, nuvertėjimas, kiti turtiniai nuostoliai) kompensavimui, ir tik 1/3 dalis apima neigiamus finansinius padarinius esant asmens sveikatos sutrikdymui, kadangi didesnę dalis eismo įvykių vis dėlto „apsiriboja“ žala asmens turtui, bet ne pačiam asmeniui²⁹⁵, todėl kalbėti apie didelės ekonominės naštos draudikui užkėlimą, įpareigojant jį išmokėti atitinkamą draudimo išmoką už neturtinę žalą, galima pakankamai reliatyviai, ir užsienio teisinėje literatūroje išsakoma nuomonė apie

²⁹⁵ REISINGER, W. The Significance to the Insurance Industry of Damages for Non-Pecuniary loss. In *European Tort Law 2001*. Tort and Insurance Law Yearbook. European Centre of Tort and Insurance Law. Wien NewYork: Spreinger, 2002. p. 537-544. Pavyzdžiui, atlikus ekonominių neturtinės žalos kompensavimo pareigos uždėjimo draudimo kompanijoms padarinių analizę Austrijoje, paaiškėjo, kad tik 12 procentų visų draudimo išmokų sumų, išmokamų įvykus eismo įvykiui, yra skiriama neturtinės žalos atlyginimui, tuo tarpu net 75 procentai draudimo išmokų skiriama materialios žalos padengimui. Kita vertus, tyrimas parodė, kad net 78 procentai nukentėjusiųjų, gavusių vienokias ar kitokias draudimo išmokas už neturtinę žalą, yra nepatenkinti jų dydžiais, netgi Vokietijoje, kur išmokamos bene didžiausios Europoje draudimo išmokos.

ekonominę draudimo išmokų už neturtinę žalą išmokėjimo svarbą ir našta draudikams yra gerokai pervertinama.

Kita vertus, draudimo, kaip teisinio instituto, savitumas ir pirminė paskirtis lyg ir neleistų plečiamai aiškinti draudžiamų turtinių interesų sąrašo, kaip ir reikalauti iš draudiko padengti tai, ko jis sąžiningai nemanė buvęs apdraudęs. Draudiminės apsaugos išplėtimas iki pareigos kompensuoti neturtinę žalą, anot jo mokslinių priešininkų, priveda prie tokios situacijos, kuomet yra pažeidžiami draudiko teisėti lūkesčiai, kadangi jis sužino apie didesnę draudimo apsaugą tik po draudiminio įvykio ir tokiu būdu yra eilinį kartą priverčiamas atverti „giliąsias kišenes“ bei mokėti draudimo išmokas dėl rizikos, kurios, draudiko manymu, jis nebuvo prisiėmęs²⁹⁶. Be to, draudimas – tai visų pirma, realios asmens patirtos žalos atlyginimo būdas - žalos, kurią galima įvertinti, tiek tuo atveju kai ji padaroma turtui, tiek ir tuo atveju, kai ji padaroma gyvybei, sveikatai ar kitoms nematerialioms vertybėms. Būtent šis kompensacinis aspektas, reiškiantis, kad draudimo išmoka negali būti didesnė už nukentėjusio trečio asmens patirtus nuostolius, už kuriuos atsakingas draudėjas, ir stabdo neturtinės žalos „išsiliejimo“ į draudimo teisę procesą, kadangi neturtinė žala negali būti kaip nors objektyviai bei matematiškai tiksliai įvertinta, neegzistuoja jokių griežtai apibrėžtų ir matuotinų tokios žalos dydžio nustatymo kriterijų, jie kiekvienam nukentėjusiajam yra individualūs. Tas pats draudiminis įvykis, sukėlęs daugiau ar mažiau vienodą žalą nukentėjusiųjų gyvybei, sveikatai, turtui (pavyzdžiui, vienodo sunkumo kūno sužalojimus), gali nulemti visiškai skirtingą jų psichoemocinę reakciją (savijautą, būseną) priklausomai nuo lyties, amžiaus, temperamento, polinkio į vienokias ar kitokias ligas, reakcijos į vaistus, pagaliau gyvenimiškos situacijos, kurioje buvo atsidūręs nukentėjusysis iki draudiminio įvykio, bei aibės kitų, daugiausia subjektyvių, faktorių. Ši aplinkybė galėtų tapti kertiniu atsisakymo taikyti neturtinės žalos atlyginimo institutą draudimo teisiniuose santykiuose argumentu. Draudimo kompanijos, nenorėdamos peržengti įprastos rizikos ribas, kaip tik ir apeliuotų į tai, kad „tuo atveju, jeigu iš tikrųjų būtų galimas neturtinės žalos ar civilinės atsakomybės už neturtinę žalą draudimas, pats draudimo procesas, apimantis draudimo sutarties sudarymą, draudiminės rizikos įvertinimą, draudimo sutarties vykdymą, draudimo išmokos išmokėjimą ir t.t. – taptų itin komplikotas,

²⁹⁶ KONTAUTAS, T. *Lietuvos draudimo sutarčių teisė: teoriniai ir praktiniai aspektai*. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01 S). Vilniaus universitetas. Vilnius, 2006.

gremėzdiškas ir nepateisinamai brangus tiek laiko, tiek finansine prasmėmis²⁹⁷. Ir tai yra suprantama, kad ir dėl to, jog draudikai, norėdami kiek įmanoma patikimiau įvertinti draudiminę riziką ir tokiu būdu apsisaugoti, pavyzdžiui, reikalautų bei praktikuotų neišvengiamai ilgai trunkančių ir nemažai kainuojančių nukentėjusiųjų psichologinių-psichiatrinių ekspertizių, kurios suteiktų informacijos apie padarytos neturtinės žalos dydį, laipsnį ir mastą, atlikimo.

Draudimo kompanijų ir nukentėjusiųjų ieškinių gausa vien dėl nesutarimų kompensuojant aiškia „matematinę“ turtinę žalą, rodo instituto taikymo sudėtingumą, todėl pareiga mokėti draudimo išmoką dar ir už „neapčiuopiamą“ neturtinę žalą draudikui automatiškai užprogramuoja beveik neišvengiamą teisinių (teisminių) ginčų tikimybę, o tai savo ruožtu draudimo institutą gali paversti nepagrįstai dideles sąnaudas reikalaujančiu ir „neapsimokančiu“, nelanksčiu, pernelyg gremėzdišku tiek draudikui, kuris stengtųsi visais įmanomais būdais išvengti neturtinės žalos atlyginimo, tiek pačiam draudėjui, savo ruožtu pageidaujančiam kuo efektyvesnio ir operatyvesnio kompensavimo.

Tikėtina, kad neturtinės žalos padarymo rizikos draudimas padidintų ir piktnaudžiavimo šiuo institutu atvejų skaičių, t.y. taip vadinamą „draudiminį sukčiavimą“, nes kad ir koks pažangus bei aukštas atrodytų šiuolaikinės psichiatrijos ir psichologijos mokslų išsivystymo lygis, visgi negalima kalbėti apie absoliučiai tikslių asmens psichinės (vidinės, dvasinės, emocinės) būsenos įvertinimo kriterijų, parametrų bei „matuoklių“ egzistavimą, o tai savo ruožtu suteikia palankią dirvą spekuliacijoms, skirtingam patirtos neturtinės žalos dydžio traktavimui. Tikėtina, kad draudimo kompanijos, prieš išmokėdamos draudimo išmoką, kelis kartus tikrins mokėtinos išmokos pagrįstumą bei galimo piktnaudžiavimo institutu apraiškų buvimą, kas neabejotinai pareikalaus didesnių laiko kaštų, taip pat paveiks ir galimybę priteisti iš draudiko tokią išmoką, o dėl nuolatinių ginčų tarp šalių apskritai pavers teisminį draudimo išmokų ieškojimą vieninteliu daugiau ar mažiau efektyviu nukentėjusiojo interesų gynimo būdu.

Pagaliau, rimtų abejonių kelia ir daugelyje precedentų įsitvirtinęs būtent solidariosios draudiko bei žalą padariusio asmens atsakomybės už nukentėjusiajam padarytą neturtinę žalą modelis, kuris iš esmės prieštarautų draudimo instituto

²⁹⁷ ШЕФФЕР, В. Э. Возмещение морального вреда при страховании ответственности [interaktyvus]. [Žiūrėta 2008 m. rugsėjo 1 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.yurclub.ru/docs/insurance/article7.html>>.

specifikai jau vien dėl to, kad sutartinė draudiko pareiga išmokėti tam tikrą draudimo išmoką gali nesutapti su deliktine kito skolininko (tiesioginio kaltininko) atsakomybe bei jos apimtimi.

Atsižvelgiant į ankščiau paminėtas aplinkybes, galima būtų daryti išvadą, kad *nepaisant to, kad atsakomybės už neturtinės žalos padarymą draudimas ir galėtų būti teisiškai pagrįstas, pateisintas bei galimas, tačiau vertinant jo teisinio reglamentavimo efektyvumo bei praktinio realizavimo galimybes, visgi reikėtų turėti omenyje aukščiau paminėtas galinčias iškilti didesnes ar mažesnes problemas.*

Žinoma, šiuo metu galiojant naujai Įstatymo redakcijai, kuri aiškiai apibrėžia draudiko pareigų neturtinės žalos kompensavime ribas maksimalia draudimo išmokos suma, tie klausimai neturėtų būti tokie aštrūs bei keliantys ypatingų problemų, kadangi visgi kiek tai įmanoma, yra *palaikomas tam tikras balansas užtikrinant tiek nukentėjusio asmens bent minimalią patirtų dvasinių bei fizinių kančių kompensacijos galimybę, tiek ir apsaugant patį draudiką nuo neprotingo jo atsakomybės ribų išplėtimo*, ko negalima pasakyti apie ankstesnės Įstatymo redakcijos, kuri dar pakankamai ilgą laiką bus taikoma jos galiojimo metu susiklosčiusiems teisiniams santykiams bei ginčams spręsti, normų diegimą. Kita vertus, jau vien tas faktas, kad Vilniaus apygardos teismas sustabdė civilinės bylos *A.P., P.P. ir N.P. v E.S., ADB „Reso Europa“*²⁹⁸ nagrinėjimą ir kreipėsi į Konstitucinį Teismą, prašydamas išspręsti, ar 2004 metų Įstatymo redakcijos 11 straipsnio 1 dalies nuostata, įtvirtinti, jog transporto priemonių valdytojų civilinės atsakomybės privalomojo draudimo suma dėl vieno eismo įvykio, nepaisant to, kiek yra nukentėjusiųjų trečiųjų asmenų, yra 500000 eurų dėl žalos asmeniui (tarp jų 500 eurų dėl neturtinės žalos padarymo) bei 100000 eurų dėl žalos turtui, toje dalyje, kurioje nustatytas maksimalus 500 eurų neturtinės žalos dydis, atitinka LR Konstitucijos 29 straipsnio 1 dalį ir konstitucinį teisinės valstybės principą²⁹⁹, leidžia kalbėti apie tai, kad ir naujoje Įstatymo redakcijoje įtvirtintas draudimo išmokos už neturtinę žalą išmokėjimo galimumas bei

²⁹⁸ Vilniaus apygardos teismo 2006 m. liepos 11 d. nutartis c.b. Nr. 2-924-36/06.

²⁹⁹ Vilniaus apygardos teismas, kreipdamasis į Konstitucinį Teismą, pažymėjo, kad maksimalaus draudimo išmokos dydžio, t.y. 500 eurų, nustatymas, atlyginant neturtinę žalą, neleidžia tinkamai vykdyti civilinio proceso tikslų, plačiau gina draudimo bendrovių teises ir interesus, nei nukentėjusių asmenų, taip pat nesuteikia tinkamos draudiminės apsaugos asmeniui, apdraudusiam savo civilinę atsakomybę: juk asmuo, sudarydamas civilinės atsakomybės draudimo sutartį, pagrįstai tikisi, kad įvykus draudiminiam įvykiui, jis neliks vienas prieš vieną su nukentėjusiuoju asmeniu, t.y. padarytą žalą, tame tarpe ir neturtinę, atlygins draudikas.

tokios išmokos maksimumas iš tikrųjų nepašalina diskusijų atsiradimo ir vystymosi „grėsmės“, o atvirkščiai, gimdo naujas dilemas.

Visų pirma, keltinas klausimas, ar minėta Įstatymo norma nesikerta su Europos Sąjungos direktyvomis ir EB Teisingumo Teismo praktika šioje srityje³⁰⁰, viena vertus, nekalbančiomis apie kokius nors draudimo išmokų už neturtinę žalą dydžių ribojimus ir tarsi paliekančiomis tai kiekvienos valstybės narės apsisprendimui, tačiau, kita vertus, bendrąja prasme siekiančiomis, kad civilinės atsakomybės privalomasis draudimas padengtų bet kokią civilinę atsakomybę, atsiradusią naudojant transporto priemones, o tuo pačiu ir visą eismo įvykio metu patirtą žalą pagal kiekvienos valstybės narės žalos atlyginimo taisyklės, nes priešingu atveju – paliekant teisę civilinės atsakomybės privalomojo draudimo mastą nustatyti valstybių narių įstatymų leidėjui, iškiltų pavojus tinkamam minėtų direktyvų įgyvendinimui nacionalinėje erdvėje.

Antra, diskutuotina, ar Įstatyme įtvirtinti aiškūs, iš anksto žinomi draudimo išmokų už neturtinę žalą rėmai nepaneigia kompensacinės neturtinės žalos atlyginimo prigimties ir paskirties, nepaverčia tokios išmokos bauda, neturinčia nieko bendro su asmens patirtų dvasinių išgyvenimų, fizinio skausmo bei nepatogumų kompensavimo funkcija.

Kita vertus, Konstituciniam Teismui sutikus su apygardos teismo nutartyje išdėstytais argumentais dėl konstitucinio lygybės prieš įstatymo principo pažeidimo, draudimo kompanijoms suteikiant tarsi išskirtinę padėtį neturtinės žalos atlyginimo procese prieš kitus asmenis, o taip pat dėl nukentėjusių asmenų bei draudėjų teisėtų lūkesčių, susijusių su draudimine apsauga, paneigimo³⁰¹, kitaip tariant, pripažinus įstatyme užfiksuotą maksimalią draudimo išmokos už patirtą neturtinę žalą ribą, bent iš dalies apsaugančią draudikus nuo neprotingai didelės draudiminės apsaugos apimties ir veiklos rizikos, antikonstitucine bei išplėtus ją iki bendros draudimo išmokos už žalą asmeniui sumos, anot kai kurių mokslininkų, kiltų grėsmė, kad mūsų

³⁰⁰ Pavyzdžiui, 2005 m. gegužės 11 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2005/14/EB, iš dalies keičianti Tarybos direktyvas 72/166/EEB, 84/5/EEB, 88/357/EEB ir 90/232/EEB bei Europos Parlamento ir Tarybos direktyvą 2000/26/EB, susijusias su motorinių transporto priemonių valdytojų civilinės atsakomybės draudimu [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter1/dokpaieska.showdoc_l?p_id=50904&p_query=&p_tr2=2>.

³⁰¹ Žr. išnašą 298.

draudikai apskritai pradėtų šalintis nuo tokios rizikos draudimo, ir tiesiog nebeliktų draudikų, kurie teiktų tokias paslaugas³⁰².

Pagaliau, sprendžiant apygardos teismo nutartyje išsakytų minčių dėl už žalą atsakingų subjektų diskriminavimo tuo aspektu, kad draudimo kompanijoms, turinčioms kompensuoti neturtinę žalą ne didesne suma, negu įtvirtina galimai antikonstitucinis įstatymas, yra suteikiama tarsi išskirtinė padėtis neturtinės žalos atlyginimo procese prieš kitus asmenis, kurie turi padengti žalą pilna apimtimi, pagrįstumo klausimą, vertėtų turėti omenyje, kad draudimo prigimtis pati savaime ir yra tokia, jog tuo atveju, kai draudimo išmoka nepadengia viso nukentėjusio asmens nuostolio, pastarasis turi teisę reikalauti skirtumo kompensavimo iš tiesiogiai žalą padariusio asmens. Taigi šiuo atveju, manytina, negalima kalbėti apie tai, kad veikiant privalomajam transporto priemonės valdytojo civilinės atsakomybės draudimui yra pažeidžiamas ar ribojamas visiško nuostolių atlyginimo principas. Tai, kad labai dažnai nukentėjęs asmuo realiai gauna tik draudimo išmoką iš draudiko ir neturi galimybių išieškoti likusią neturtinės žalos kompensavimo sumą iš tiesioginio kaltininko (dėl pastarojo sunkios turtinės padėties, nemokumo, sąmoningo turto nuslėpimo ir kitų priežasčių), jau yra kitas klausimas ir potenciali iš esmės kiekvieno teisinio ginčo problema.

Reikėtų tikėtis, kad Konstitucinis Teismas, nagrinėdamas šią bylą, turės omenyje aukščiau išsakytus pastebėjimus, išreiškiančius civilinės atsakomybės, o kartu ir jos draudimo instituto esmę bei prigimtį. Teismo išaiškinimas šiuo klausimu turės esminę reikšmę ir tolimesniam aptariamoms civilinės atsakomybės draudimo rūšies teisiniam reguliavimui bei praktiniam taikymui, ypač atsižvelgiant į tai, kad neseniai įsigaliojusi naujoji Įstatymo redakcija³⁰³ taip pat riboja draudiko pareigas neturtinės žalos kompensavimo srityje maksimalia draudimo išmokos už neturtinę žalą suma (1000 eurų)³⁰⁴.

³⁰² KONTAUTAS, išnaša 296.

³⁰³ V.Ž., 2007, Nr. 61-2340.

³⁰⁴ Naujos redakcijos įstatyme ne tik pateikiamas aiškus ir destruktivių interpretacinių abejonių nebegalintis kelti eismo įvykio žalos apibrėžimas, kuris apima tiek žalą nukentėjusiojo trečio asmens turtui, tiek nukentėjusiam trečiajam asmeniui, tiek ir (ar) neturtinę žalą, atsiradusią kaip eismo įvykio padarinys, o taip pat pateikiama pačios neturtinės eismo įvykio žalos definicija, bet ir nustatoma, jog draudimo suma už žalą asmeniui iki 2009 m. gruodžio 10 d. sudarytų 500000 eurų, iš kurių – 1000 eurų neturtinės žalos asmeniui; nuo 2009 m. gruodžio 11 d. iki 2012 m. birželio 10 d. - 2500000 eurų, iš kurių – 2500 eurų neturtinės žalos asmeniui; o nuo 2012 m. birželio 11 d. - 5000000 eurų, iš kurių – 5000 eurų neturtinės žalos asmeniui.

Įdomu tai, kad šios redakcijos projekto svarstymo metu taip pat kilo diskusijos dėl to, kokiū būdu reikėtų pasiekti efektyvesnę ir teisingesnę neturtinės žalos instituto esant transporto priemonės valdytojo civilinės atsakomybės draudimui realizavimą bei pašalinti neaiškumus šioje srityje. Esminiai diskursiniai klausimai svarstant šį projektą, kaip tik ir buvo susiję tiek su draudimo išmokos už neturtinę žalą ribojimo konkrečiomis pinigų sumomis leistinumu apskirtai (dėl kurio iš esmės ir turėtų pasisakyti Konstitucinis Teismas), tiek su maksimaliomis tokių ribojimų sumomis³⁰⁵. LR Seimo Teisės ir teisėtvarkos komiteto siūlymai įstatymu apskirtai neriboti draudimo išmokų už neturtinę žalą dydžio, iš esmės grindžiami jau minėtais Aukščiausiojo Teismo *žalos asmeniui* sąvokos bei pagrindinių draudiko atsakomybės principų išaiškinimais byloje *O.V. v UAB DK „PZU Lietuva“*, o taip pat ir Europos Teisingumo Teismo praktika aiškinant Antrosios Tarybos direktyvos 84/5/EEB normas dėl transporto priemonių civilinės atsakomybės privalomojo draudimo masto, visgi nesulaukė palaikymo. Komitetas akcentavo, kad Europos Bendrijos teisės aktų leidėjas minėta direktyva siekė, kad civilinės atsakomybės privalomasis draudimas padengtų bet kokią civilinę atsakomybę, atsiradusią naudojant transporto priemones (*inter alia* atsakomybę už neturtinę žalą), nes priešingas teisės aiškinimas sudarytų pavojų netinkamam Direktyvos įgyvendinimui, todėl valstybės narės negali nustatyti, kad privalomasis draudimas priklausytų nuo civilinės atsakomybės rūšies ar nustatyti maksimalius civilinės atsakomybės dydžius, mažesnius nei Direktyvoje nurodytos minimalios draudimo sumos. Būtent todėl keičiamu įstatymu siūlomi draudimo sumos dydžiai dėl neturtinės žalos, anot Komiteto, neužtikrina, kad neturtinė žala nukentėjusiems dėl eismo įvykio asmenims bus visiškai atlyginta, ir todėl kyla abejonių dėl projekto atitikimo Europos Sąjungos teisei. Komiteto pasiūlymą palaikiusi Lietuvos nacionalinė vežėjų asociacija „Linava“ taip pat laikėsi pozicijos, jog teismų praktikai asmens kūno sužalojimų ar mirties atvejais priteisiant dešimtis ar net šimtus tūkstančių litų, t.y. sumas, daug kartų viršijančias įstatymu nustatytą maksimalią draudiko atsakomybės už neturtinę žalą ribą, likusią žalos dalį privalo atlyginti eismo įvykio kaltininkas, o tai savo ruožtu verčia teismus ženkliai sumažinti neturtinės žalos atlyginimo dydžius, atsižvelgiant į tokio kaltininko turtinę padėtį,

³⁰⁵ Pagrindinio komiteto (Biudžeto ir finansų komiteto) 2007 m. gegužės 5 d. išvada Nr.17 “Dėl LR Transporto priemonių valdytojų civilinės atsakomybės privalomojo draudimo įstatymo pakeitimo įstatymo projekto Nr. XP - 1973 [interaktyvus]. [Žiūrėta 2008 m. rugsėjo 1 d.]. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=296713&p_query=&tr2=>>.

todėl padaryta neturtinė žala nukentėjusiajam retai atlyginama visiškai, kai tuo tarpu turtinė žala asmeniui, kuriai kompensuoti rezervuojama net 500000 eurų, dažniausiai neviršija ir 50000 Lt, tad likusi šios sumos dalis taip ir lieka nepanaudota.

Esminiai nepritarimo tokiems siūlymams argumentai iš esmės buvo labai artimi tiems, kurie jau buvo ankščiau išsakyti šiame darbe. Visų pirma, akcentuojamas tas aspektas, kad Europos Sąjungos direktyvose neturtinės žalos atlyginimo klausimai apskritai nėra reglamentuoti, juos paliekant kiekvienos valstybės narės apsisprendimui. Be to, teigiama, kad Įstatymo projekto nuostatos, ribojančios neturtinės žalos atlyginimo dydžius pagal transporto priemonių civilinės atsakomybės privalomąjį draudimą, nepakeičia ir nepaneigia Civiliniame kodekse įtvirtintų bendrų nukentėjusiojo teisių gauti visą žalos atlyginimą, kadangi privalomasis draudimas, būdamas tik pagalbinis institutas, įtvirtina ne savarankiškus žalos atlyginimo principus, bet tik numato, kokių sumų neviršijant atsakomybę už žalą padariusį asmenį turi prisiimti draudimo įmonė. Pagaliau, pažymima ir tai, kad svarbiausias transporto priemonių valdytojų civilinės atsakomybės privalomojo draudimo uždavinys yra visgi atlyginti nukentėjusiajam asmeniui objektyviai galimą nustatyti žalą, tuo tarpu neturtinė žala negali būti nustatyta objektyviai, ją įvertinti ir atlyginti įmanoma tik sąlygiškai, todėl draudimo išmokos dėl neturtinės žalos mokamos tik kaip papildoma kompensacija siekiant palengvinti nukentėjusio asmens išgyvenimus ir skausmą.

Tokių diskusijų buvimas teberodo klausimo dėl draudiko vaidmens neturtinės žalos kompensavimo procese aktualumą bei problematiškumą, o tuo pačiu ir kompromisinio sprendimo reguliuojant šiuos teisinius santykius suradimo sudėtingumą, verčiantį dar kartą atsigręžti į visus aukščiau iškeltus diskursinius aspektus.

3.5. Neturtinės žalos atlyginimas nusikalstamos veikos padarymo atveju: neturtinės žalos kompensavimo civiliniame ir baudžiamajame procesuose santykis

Įsigaliojus naujajam Civiliniam kodeksui, nuostata, suteikiančią teisę į neturtinės žalos atlyginimą visais atvejais, kai tik tokia žala yra padaroma dėl nusikaltimo, tapo pakankamai problematiška įgyvendinti jau vien dėl to, kad pagal tuo metu galiojusius įstatymus nukentėjusiam nuo nusikalstamos veikos asmeniui praktiškai nebuvo

suteikta galimybė realizuoti savo konstitucinę teisę į moralinės žalos atlyginimą baudžiamojo proceso metu. 1961 metų Baudžiamojo proceso kodeksas iš esmės leido pripažinti nukentėjusį asmenį, t.y. asmenį, kuriam nusikaltimu padaryta fizinės, moralinės ar turtinės žalos (60 str.), civiliniu ieškovu baudžiamojoje byloje tik jei jam padaroma materialinė žala (61 str.). Neturtinė, tiksliau, tuomet dar vadinta moraline, žala baudžiamajame procese buvo suprantama "siaurąja" prasme, tik kaip tam tikrų nusikaltimų - šmeižimo ir įžeidimo – padarinys, pasireiškiantis asmens orumo, jo garbės pažeminimu, dvasinių kančių suteikimu. Fizinis skausmas, jaučiamas esant kūno sužalojimui pateko į fizinės žalos sąvoką, ir neturtinės žalos atlyginimo prasme nebuvo aktualus. Tokiu būdu ilgą laiką buvo susiklosčiusi gana paradoksali situacija: teisės aktų visuma preziumuoja, kad bet kuria nusikalstama veika gali būti padaroma moralinė (neturtinė) žala, tačiau atlyginimo procedūros baudžiamasis procesas nenumato, o patirtus dvasinius išgyvenimus turi atsverti faktas, kad kaltas asmuo nuteisiamas³⁰⁶. Deja, "nukentėjusiojo nuo nusikaltimo interesai neapsiriboja vien tuo, kad nusikaltėliui būtų paskirta pelnyta kriminalinė bausmė, nes kartais jam daug svarbiau yra jo interesų restitucija civiliniu teisiniu požiūriu"³⁰⁷, ir nuteisimas gali tik iš dalies kompensuoti jo emocinius bei fizinius išgyvenimus.

Susiklosčius tokiai teisinei situacijai nukentėjusiajam beliko vienintelė galimybė - kreiptis į teismą dėl nusikalstama veika padarytos neturtinės žalos atlyginimo ne baudžiamojo, bet civilinio proceso tvarka, kas yra neracionalu, kadangi tokiu atveju tiek nukentėjusysis, tiek teisiamasis ar net nuteistasis yra priversti dalyvauti keliuose teismo procesuose (baudžiamajame ir civiliniame) ir iš naujo išgyventi skausmingus įvykius, nėra taupomos nei valstybės, nei šalių lėšos bei laikas, o pats procesas tampa neoperatyvus ir neekonomiškas. Tapo akivaizdu, kad ne kas kita, o teisės kompensuoti neturtinę žalą baudžiamojo proceso tvarka įtvirtinimas suteiktų daugiau galimybių nukentėjusiajam, palengvintų jo bei kitų proceso dalyvių padėtį ir turėtų neabejotiną praktinę reikšmę: "ieškinio dalyką įrodinėja teisėsaugos įstaiga, kurios žinioje yra baudžiamoji byla, ieškovas gali panaudoti visus baudžiamojoje byloje surinktus įrodymus, užkertamas kelias prieštaravimams tarp

³⁰⁶ RUDZINSKAS, išnaša 50. p. 70.

³⁰⁷ RUDZINSKAS, A. Nusikalstant padarytos moralinės (neturtinės) žalos apskaičiavimo metodikos problemos. *Jurisprudencija*. 1999, T. 12(4). p. 41.

nuosprendžio esmės ir civilinio ieškinio išsprendimo, mažiau gaištama laiko ir eikvojama lėšų procesui³⁰⁸.

Deja, kol neturtinės žalos kompensavimo galimybė baudžiamojo proceso teisėje nebuvo įtvirtinta, teismai, nagrinėję baudžiamąsias bylas, ne visuomet teisingai taikydavo teisės normas ir neretai tiesiog atmesdavo reiškiamus civilinius ieškinius dėl neturtinės žalos, padarytos nusikalstama veika, atlyginimo, motyvuodami tuo, kad baudžiamojo proceso normos nereglamentuoja moralinės žalos dėl nusikaltimo kompensavimo, nors neabejotinai teisingiau būtų tokius ieškinius palikti nenagrinėtus, tuo pačiu atveriant kelią civiliniams procesams³⁰⁹.

Esminis ir ilgai lauktas lūžis įvyko įsigaliojus naujam Baudžiamojo proceso kodeksui (toliau – BPK)³¹⁰, kurio 109 str., siekdamas išspręsti realijų padiktuotas problemas bei operatyviau ir efektyviau apginti nukentėjusiojo interesus, „padidinti“ kaltinamojo materialinę atsakomybę už nusikalstamos veikos padarymą, o taip pat atsižvelgdamas į Europos valstybių įstatymus ir jų taikymo praktiką, išplėtė žalos sąvoką baudžiamojoje byloje ir įdiegė galimybę asmeniui, dėl nusikalstamos veikos patyrusiam neturtinę žalą, pareikšti civilinį ieškinį už kalto asmens veiksmus materialiai atsakingiems asmenims toje pačioje baudžiamojoje byloje.

Pažymėtina tai, kad naujasis BPK įtvirtino dar du pozityvius dalykus. Visų pirma, jame, kaip ir daugelyje civilinių įstatymų, dominuoja ne *moralinės*, o daug tikslesnis - *neturtinės* žalos terminas (BPK 109-110 str.), nors moralinės žalos sąvokos taip pat iki galo nėra atsisakoma. Pavyzdžiui, Baudžiamojo proceso kodekso 28 straipsnyje nukentėjusysis yra apibrėžiamas kaip fizinis asmuo, kuriam nusikalstama veika padarė fizinės, turtinės ar moralinės žalos, nors teisės doktrinoje pripažįstama, kad minima fizinė ir moralinė žala civilinės teisės prasme gali būti vadinamos neturtine žala³¹¹. Antra, naujame Baudžiamojo proceso kodekse yra

³⁰⁸ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras. I-IV dalys (1-220 straipsniai). Vilnius, 2003. p. 281.

³⁰⁹ Pavyzdžiui, vienoje baudžiamojoje byloje (LAT Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2002 m. rugsėjo 24 d. nutartis baudžiamojoje byloje pagal nukentėjusiųjų I.T. ir L.M. kasacinį skundą, Nr.2K-619/2002), kurioje civiliniu ieškiniu buvo prašoma priteisti 4000 Lt neturtinės žalos, padarytos sunkiu kūno sužalojimu, atlyginimą, pirmosios instancijos teismas kaip tik atmetė tokį reikalavimą, nesusimąstydamas apie tai, jog toks bylos užbaigimas reiškia galimybės pateikti tapatų ieškinį, t.y. kreiptis į teismą dėl neturtinės žalos, padarytos nusikaltimu, kompensavimo civilinio proceso tvarka, atėmimą.

³¹⁰ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas, patvirtintas 2002 m. kovo 14 d. įstatymu Nr. IX-785, V.Ž., 2002, Nr. 37-1341.

³¹¹ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras. I-IV dalys (1-220 straipsniai). Vilnius, 2003. p. 63.

aiškiai įvardijama ir daug diskusijų bei neaiškumų kėlusi juridinio asmens teisė reikalauti neturtinės žalos atlyginimo.

Kadangi neturtinės žalos atlyginimo baudžiamojo proceso tvarka klausimai nėra šio darbo tyrimo objektas, norėusi apsiriboti tik kelių aktualiausių probleminių šio instituto taikymo aspektų palietimu, ir tik kiek tai liečia santykį tarp neturtinės žalos kompensavimo civiliniame ir baudžiamajame procesuose.

Pirma, tam tikrų interpretacinių neaiškumų galėtų kelti Civilinio kodekso 6.250 str. 2 d. formuluotė tuo aspektu, kad iš jos nėra aišku, ar neturtinė žala atlyginama visais atvejais, kai ji padaryta tik dėl nusikaltimo, kaip nusikalstamos veikos rūšies, ar kai ji padaryta dėl bet kokios nusikalstamos veikos, numatytos baudžiamajame įstatyme – tiek dėl nusikaltimo, tiek ir dėl baudžiamojo nusižengimo. Pažodinis (gramatinis) nagrinėjamos normos aiškinimas galėtų suponuoti išvadą, kad civilinis įstatymas kalba tik apie nusikaltimus, t.y. tas nusikalstamas veikas, už kurias yra numatyta laisvės atėmimo bausmė (LR Baudžiamojo kodekso³¹² 11 str.). Tokią poziciją palaiko ir kai kurie mūsų teisės mokslo atstovai, pavyzdžiui, doc. A.Rudzinskas, teigiantis, kad neturtinės žalos atlyginimo pagrindas turėtų būti tik nusikaltimai, bet ne baudžiamieji nusižengimai³¹³.

Kita vertus, manytina, kad argumentai, pagrindžiantys priešingą požiūrį, pasisakančią už *teisę į neturtinės žalos kompensavimą esant bet kokios nusikalstamos veikos - tiek nusikaltimo, tiek ir baudžiamojo nusižengimo padarymui*, atrodytų svaresni, o taip pat labiau atitinkantys neturtinės žalos instituto ir jo ribų įtvirtinimo civilinėje teisėje idėją. Abi veikos, nepriklausomai nuo jų skiriamųjų požymių (pavojingumo, objekto, bausmių ir kt.), priskirtinos nusikalstamosioms veikoms, kaip sunkiausiems, pavojingiausiems valstybei, visuomenei ir asmeniui teisės pažeidimams, reikalaujantiems prievartinio valstybės mechanizmo pagalbos, todėl neturtinės žalos kompensavimo įtvirtinimas už tokių veikų padarymą atrodytų visiškai suprantamas. Atsižvelgtina į tai, kad Civilinio kodekso rengimo ir priėmimo metu dar nebuvo priimtas ir juo labiau įsigaliojęs naujasis Baudžiamasis kodeksas, kuris ir įdiegė pakankamai naują mūsų teisės sistemai nusikalstamų veikų klasifikavimo į nusikaltimus ir baudžiamuosius nusižengimus modelį, o taip pat

³¹² Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas, patvirtintas 2000 m. rugsėjo 26 d. įstatymu Nr. VIII-1968, V.Ž., 2000, Nr.89-2741.

³¹³ RUDZINSKAS, A. Neturtinės žalos, atsiradusios dėl nesutartinių prievolių, atlyginimo klausimai. *Jurisprudencija*. 2003, T. 37(29). p. 74.

nebuvo įsigaliojęs ir Baudžiamojo proceso kodeksas, sutvarkęs netobulą neturtinės žalos atlyginimo baudžiamajame procese reguliavimą (šie kodeksai įsigaliojo nuo 2003 m. gegužės 1 d.), todėl tikėtina, kad Civilinio kodekso rengėjai, įtraukdami į neturtinės žalos kompensavimo visais atvejais „vertų“ situacijų sąrašą nusikaltimą, turėjo omenyje senąjį baudžiamajai teisei priešingą veikos apibūdinimą, t.y. bet kokią baudžiamosios teisės pažeidimą, už kurį numatyta baudžiamoji atsakomybė, arba paprasčiausiai nebuvo atkreipę dėmesį į naujaisiais baudžiamaisiais įstatymais ketinamą pakeisti nusikalstamų veikų sistemą. Tačiau esmine aplinkybe, verčiančia CK 6.250 str. 2 d. numatytą neturtinės žalos kompensavimo visais atvejais, kai ji padaryta dėl nusikaltimo galimybę aiškinti kaip apimančią ir baudžiamąjį nusižengimą, būtų ta, kad BPK 109 str., įtvirtindamas teisę baudžiamojoje byloje pareikšti kaltinamajam arba už kaltinamojo veikas materialiai atsakingiems asmenims civilinį ieškinį dėl turtinės ir neturtinės žalos atlyginimo, kalba apie nusikalstamą veiką patyrusį asmenį, ir neišskiria tik nusikaltimo, ar tik baudžiamojo nusižengimo. Sistemiškai aiškinant šias kelias teisės šakas paliečiančias, bet tarpusavyje glaudžiai susijusias normas, būtų nelogiška teigti, kad baudžiamojo proceso tvarka, t.y. baudžiamojoje byloje pareikšdamas civilinį ieškinį, nukentėjusysis galėtų reikalauti bet kokia nusikalstama veika padarytos neturtinės žalos atlyginimo³¹⁴, tuo tarpu civilinio proceso rėmuose būtų įmanomas tik neturtinės žalos, padarytos nusikaltimu (bet ne baudžiamuoju nusižengimu), kompensavimas. Pagaliau, tas faktas, kad civilinis įstatymas suteikia teisę tikėtis neturtinės žalos kompensavimo ir esant mažiau valstybei, visuomenei ir asmeniui pavojingam, negu, tarkim baudžiamasis nusižengimas, bet teisei priešinam elgesiui, taip pat leidžia spręsti apie didesnę antrosios pozicijos pagrįstumą ir teisingumą.

Antra, anot 2002 m. Baudžiamojo proceso kodekso komentatorių, visgi ne visais atvejais esant nusikalstamos veikos padarymui negatyvius nukentėjusiojo

³¹⁴ Reikėtų pažymėti, kad nors teismų praktikoje kurį laiką taip pat nebuvo vieningos pozicijos, ar nukentėjęs asmuo, pripažintas civiliniu ieškovu baudžiamojoje byloje, galėtų tikėtis tik nusikaltimu, ar ir baudžiamuoju nusižengimu padarytos neturtinės žalos kompensavimo, tačiau šiuo metu pripažįstama, jog nors CK 6.250 str. 2 d. kalba apie neturtinės žalos atlyginimą, kai padarytas nusikaltimas, tačiau ši teisės norma negali būti pretekstu atimti iš nukentėjusiojo galimybę reikalauti neturtinės žalos atlyginimo baudžiamojoje byloje nuo baudžiamojo nusižengimo nukentėjusiam asmeniui, todėl ne tik dėl nusikaltimo, bet ir dėl baudžiamojo nusižengimo neturtinės žalos patyręs asmuo gali siekti jos atlyginimo, pareikšdamas civilinį ieškinį. Žr. plačiau Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2008 m. liepos 3 d. „Teisės normų, reguliuojančių nusikalstama veika padarytos žalos atlyginimą, taikymo baudžiamosiose bylose apžvalga“. *Teismų praktika*, 2008, Nr. 29; LAT BBS teisėjų kolegijos 2006 m. vasario 7 d. nutartis b.b. Nr. 2K-60/2006; LAT BBS teisėjų kolegijos 2007 m. sausio 23 d. nutartis b.b. Nr. 2K-55/2007 ir kt.

jaučiamus moralinio pobūdžio reiškinius galima pripažinti neturtine žala ir ją kompensuoti pinigais: "jeigu, tarkim dėl vagystės nukentėjusysis išgyvena, yra sukrėstas, tačiau pareiškia civilinį ieškinį dėl turtinės žalos, padarytos nusikalstama veika, atlyginimo, jis neturi teisės dėl vagystės patirtus moralinius išgyvenimus irgi įvertinti pinigais ir priskaičiuoti prie ieškinio sumos, pareikšdamas dvigubą ieškinį - dėl turtinės ir neturtinės žalos atlyginimo"³¹⁵. Taip pat ir dr. S.Cirtautienės nuomone, turtinių nusikaltimų padarymo atveju neturtinė žala neturėtų būti atlyginama, nebent nusikaltimu padaroma žala ne tik turtui, bet ir asmens neturtinėms vertybėms³¹⁶.

Vis dėlto, vargu ar įmanoma visiškai pritarti tokiai pozicijai, ir ne tiek dėl neturtinės žalos atlyginimo, kaip pažeistų teisių gynimo būdo, autonomiškumo ir nepriklausomumo nuo turtinės žalos atlyginimo, kiek dėl to, jog vagystės, kaip ir bet kurios kitos nusikalstamos veikos, kuria kėsinamasi į patį asmenį, jo nuosavybę ar turtines ir neturtines teises, padarymo atveju yra objektyviai galimas, o tam tikrais atvejais – tiesiog neišvengiamas didesnių ar mažesnių, silpnesnių ar intensyvesnių emocinių sukrėtimų ar fizinio skausmo patyrimas. Juk nusikaltimas savo pavojingumu, sunkumu ir kitomis charakteristikomis yra sunkiausias tiek turinio, tiek ir pasekmių prasme teisės pažeidimas, kas ir nulemia jo išskirtinę padėtį neturtinės žalos atlyginimo atvejų rate, todėl įrodžius neturtinės žalos buvimo faktą, būtų įmanomas ir privalomas piniginės kompensacijos priteisimas. Be to, kaip jau buvo akcentuota, turtinės ir neturtinės žalos atlyginimas yra savarankiški, autonomiški pažeistų teisių gynimo būdai, kurie gali būti taikomi tiek atskirai, tiek kartu, todėl reikalavimo dėl turtinės žalos atlyginimo pareiškimas jokių būdu neturėtų eliminuoti galimybės pretenduoti ir į neturtinės žalos kompensavimą. Pagaliau, reikėtų turėti omenyje, kad neturtinės žalos instituto taikymas turtiniuose civiliniuose teisiniuose santykiuose yra itin ribotas, kadangi tuo atveju, kai yra pažeidžiamos turtinės teisės, prarandamas, sugadinamas, sunaikinamas asmens turtas ar pasikėsinama į turtinę vertybę, neturtinės žalos atlyginimas paprastai nėra įmanomas, išskyrus pačius pavojingiausius, grėsmingiausius ir skaudžiausius atvejus, sudarančius nusikalstamos veikos sudėtį, todėl teisės (tiek civilinės, tiek baudžiamosios) atsisakymas reaguoti į tokias situacijas ir suteikti nukentėjusiam asmeniui apsaugą būtų nesuprantamas ir nepagrįstas.

³¹⁵ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras. I-IV dalys (1-220 straipsniai). Vilnius, 2003, p. 280.

³¹⁶ CIRTAUTIENĖ, išnaša 10.

Atsižvelgiant į šiuos aspektus, manytina, kad ankščiau pateiktą baudžiamosios teisės doktrinos atstovų išsakytą mintį reikėtų suvokti ne taip tiesmukiškai ir vienareikšmiškai, t.y. ne kaip postuluojančią negalimumą kompensuoti neturtinę žalą esant nusikaltimams nuosavybei ar kitoms turtinėms vertybėms, kuomet civilinis ieškinys baudžiamojoje byloje paprastai yra reiškiamas dėl turtinės žalos atlyginimo, bet kaip rekomendaciją, pastebėjimą, galimų teismų praktikos tendencijų prognozę: *tokių nusikaltimų, kaip vagystė, turto pasisavinimas ir panašiai, atvejais* kuomet nėra betarpiškai paliečiama asmenybė, žmogaus asmeninės neturtinės vertybės, *dažniausiai nebus įmanomas neturtinės žalos atlyginimas, nebent tokios žalos faktas būtų patikimai įrodytas*. Kitaip tariant, teismų praktikoje turėtų pasitaikyti bylos, kuriose prioritetą vis gi būtų teikiamas materialinės, o ne psichinės žalos atlyginimui; kitų gi nusikaltimų, pavyzdžiui, nužudymo, išžaginimo, seksualinio priekabiavimo, šmeižimo, padarymo atvejais, kuomet skausmingai įsiskverbiamą į patį asmenį, jo emocinę, psichinę, fizinę savijautą bei identitetą, ieškinys bus paprastai reiškiamas būtent dėl neturtinės žalos atlyginimo, kuriam ir turėtų būti skiriamas esminis dėmesys; pagaliau, tokių nusikaltimų, kaip sveikatos sukrikdymas, padarymo atvejais nukentėjusiam asmeniui gali būti vienodai svarbi tiek jo turtinių interesų restitucija, tiek ir prarastų neturtinių vertybių kompensacija.

Trečia, teisingam neturtinės žalos kompensavimo civiliniame ir baudžiamajame procesuose santykio suvokimui yra būtina įsisąmoninti esminį momentą: *tais pačiais neteisėtais atsakovo veiksmais padaryta neturtinė žala gali būti kompensuota tik baudžiamojo ar tik civilinio proceso rėmuose*, eliminuojant šių dviejų procesų vyksmo lygiagrečiai, t.y. tuo pat metu galimybę. Tai reiškia, kad nusikalstama veika padaryta neturtinė žala, kuri buvo kompensuota išnagrinėjus ir patenkinus baudžiamojoje byloje pareikšta civilinį ieškinį, negali būti iš naujo atlyginama atskiro civilinio proceso tvarka, ir atvirkščiai. Taip pat ir atmetus baudžiamojoje byloje ieškinį dėl neturtinės žalos atlyginimo (pavyzdžiui, nenustačius tokios žalos buvimo fakto), jis negali būti iš naujo reiškiamas ir nagrinėjamas, o juo labiau, tenkinamas civilinio proceso tvarka.

Ši iš pirmo žvilgsnio pakankamai aiški nuostata, deja, ne visuomet yra teisingai suvokiama ir taikoma praktikoje, ypač kiek tai liečia civilinio ieškinio, pareikšto baudžiamojoje byloje ir ieškinio, pateikto nagrinėti civilinio proceso tvarka, tapatumo identifikavimo klausimą. Pavyzdžiui, byloje *J.A. v UAB DK „PZU*

*Lietuva*³¹⁷ tiek pirmosios, tiek apeliacinės instancijos teismai, civilinio proceso tvarka nagrinėdami ieškovo reikalavimą dėl neturtinės žalos, patirtos sužalojus sveikatą eismo įvykio metu, atlyginimo atmetė atsakovo – draudimo kompanijos, apdraudusios žalą autoįvykio metu padariusio asmens (transporto priemonės savininko) civilinę atsakomybę, argumentą, kad ieškovo civilinis ieškinys dėl jam padarytos neturtinės žalos jau buvo išspręstas baudžiamojoje byloje, priteisus iš kalto asmens 25000 Lt dydžio kompensaciją, motyvuodami tuo, jog ieškinys yra pareikštas kitam atsakovui – draudimo įmonei, tad jo negalima laikyti tapačiu. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas tokį aiškinimą pagrįstai pripažino netinkamu ir pabrėžė, kad *jeigu neturtinė žala, padaryta konkrečiam asmeniui nusikalstamais veiksmais, jau buvo teismo nustatyta ir priteista nuosprendžiu baudžiamojoje byloje nagrinėjant nukentėjusio asmens ieškinį teisiamajam – žalą padariusiam asmeniui, tai neturtinės žalos dydžio nustatymo klausimas jau yra išspręstas teismo ir negali būti svarstomas civilinėje byloje, kurią nukentėjusysis iškėlė nuteistojo asmens draudikui, apdraudusiam pastarojo civilinę atsakomybę. Pateiktos bylos atveju, civilinės bylos iškėlimas draudikui nėra pagrindas persvarstyti teismo baudžiamojo proceso tvarka nustatytą neturtinės žalos faktą ir dydį (tai gali būti atlikta nebent baudžiamojo proceso tvarka peržiūrint nuosprendžio dalį dėl civilinio ieškinio išsprendimo), t.y. iš naujo svarstyti, ar teismo priteista pinigine kompensacija yra pakankama, ar ji apskritai toje situacijoje galėjo būti priteista ir pan. (ar draudikas neturėjo būtų įtrauktas į procesą nagrinėjant civilinį ieškinį baudžiamojoje byloje vadovaujantis CK 6.254 str., jau yra kitas klausimas).*

Be jokios abejonės, tomis pačiomis nuostatomis turėtų būti vadovujamasi ir tuo atveju, kai po baudžiamosios bylos išnagrinėjimo civilinis ieškinys reiškiamas tam pačiam žalą padariusiam asmeniui (buvusiam teisiamajam) dėl tuo pačiu įvykiu padarytos neturtinės žalos atlyginimo. Juk natūralu, kad neturtinės žalos padarymas nukentėjusiam asmeniui gali būti asmens nusikalstamų veiksmų pasekmė, ir jeigu tokios žalos fakto, t.y. buvimo ir dydžio klausimai jau buvo sprendžiami ir išspręsti pagal nukentėjusio asmens ieškinį baudžiamojoje byloje, tai įsiteisėjusiu teismo nuosprendžiu patvirtintas neturtinės žalos padarymas nukentėjusiajam bei jos dydis tampa prejudiciniais faktais, kurie civilinio proceso tvarka negali būti peržiūrimi³¹⁸.

³¹⁷ LAT CBS teisėjų kolegijos 2006 m. spalio 6 d. nutartis c.b. Nr. 3K-3-531/2006.

³¹⁸ Todėl, tarkim, nesuprantamas yra teismų pasakymas byloje *V.S., A.S., I.S. v A.B., UAB „Ergo Lietuva“* (LAT CBS teisėjų kolegijos 2007 m. spalio 16 d. nutartis c.b. Nr. 3K-3-400/2007), kad

4 SKYRIUS. NETURTINĖS ŽALOS ATLYGINIMO DYDŽIO NUSTATYMO PROBLEMATIKA

4.1. SKIRSNIS. BENDRIEJI NETURTINĖS ŽALOS ATLYGINIMO DYDŽIO NUSTATYMO KLAUSIMAI

4.1.1. Neturtinės žalos atlyginimo formos

Nors Civilinio kodekso 6.250 str. 1 d. numato, kad neturtinės žala yra asmens fizinis skausmas, dvasiniai išgyvenimai, nepatogumai ir kita, teismo įvertinti pinigais, kas lyg ir reikštų, jog teisine prasme yra priimtinas neturtinės žalos atlyginimas, išreikštas pinigine forma, tačiau klausimas dėl leistinumo kompensuoti padarytą fizinę ar emocinę skriaudą ne tik piniginiu, bet ir kitais būdais, pavyzdžiui, tam tikrais materialią vertę turinčiais daiktais, paslaugomis ar kitu turtu plačiaja prasme, bent jau moksliniu lygmeniu tampa pakankamai įdomiu, suteikiančiu palankią erdvę diskusijoms bei skirtingų nuomonių pasiūlai.

Iš tikrųjų Civiliniame kodekse pateiktas neturtinės žalos apibrėžimas, talpinantis savyje kančių piniginio įvertinimo elementą, įvelia šiokią tokią neaiškumą, kadangi sudaro įspūdį, kad neturtinės žala atsiranda tik tada, kai ji įvertinama pinigais, nors yra akivaizdu, kad kenčiančiam asmeniui satisfakcija gali būti suteikta nebūtinai taikant civilinę atsakomybę kaltinimo atžvilgiu, bet ir kitais būdais, pavyzdžiui, įpareigojant pastarąjį paneigti garbę ir orumą sutrypusią informaciją, paimant neteisėtai atgamintą autoriaus kūrinį ir pan. Būtent todėl reikėtų pritari minčiai, kad neturtinės žalos apibrėžime, pateiktame CK 6.250 str. 1 d., reikėtų atsisakyti žodžių „įvertinti pinigais“³¹⁹, kadangi asmens patirto dvasinio sukrėtimo, pažeminimo ir kitų neigiamų potyrių „įvertinimas“ pinigais yra ne kas kita, kaip tam tikro dydžio kompensacija už neturtinę žalą, t.y. jos atlyginimas, bet ne pati neturtinė žala, kuri

nepaisant to, jog teismas, nagrinėdamas baudžiamąją bylą dėl nusikalstamų atsakovo A.B. veiksmų, sukėlus autoįvykį, atmetė nukentėjusiosios V.S. ieškinį dėl neturtinės žalos atlyginimo, ieškovės turi teisę reikšti tokį reikalavimą civilinio proceso tvarka, nes ieškinio teisinis pagrindas civilinėje byloje buvo nurodytos žalos atsiradimo metu galiojusio CK normos (CK 6.250 str., 6.284 str.), nustatančios teisę į neturtinės žalos atlyginimą gyvybės atėmimo atveju.

³¹⁹ LR Seimo Teisės ir teisėtvarkos komiteto 1999-04-27 išvada „Dėl Civilinio kodekso 483 straipsnio papildymo ir šio kodekso papildymo 501(1) straipsnio įstatymo projekto (P-993) [interaktyvus]. [Žiūrėta 2008 m. rugsėjo 1 d.]. Prieiga per internetą:

<http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=79021&p_query=teis%EBs%20ir%20teis%EBtvarkos&p_tr2=2> .

atsiskleidžia tiesiog kaip fizinis skausmas, dvasinis išgyvenimas ar emocinė depresija, neturintys ir negalintys turėti savyje jokio ekonominio elemento. Manytina, kad kritiškai ir preciziškai žvelgiant į įstatymų leidėjo pateiktą definiciją, negalima nepastebėti bei toleruoti tokį netikslumą. Kita vertus, bandant „pateisinti“ ir suprasti priežastis, paskatinusias būtent tokiu būdu apibūdinti nagrinėjamą kategoriją, reikėtų pradėti nuo to, kad neturtinės žalos apibrėžimas yra pateikiamas būtent civilinės atsakomybės klausimus reglamentuojančiame Civilinio kodekso skyriuje. Nors, be jokios abejonės, asmens patirtus išgyvenimus bei skausmą gali visiškai ar iš dalies numalšinti, tarkim, viešas kalto asmens atsiprašymas, pažeidimo buvimo konstatavimas ar kitos teisinės priemonės, tačiau kalbant apie civilinės atsakomybės neturtinės žalos atlyginimo forma taikymą, esminiu tampa būtent fizinio skausmo ir dvasinių potyrių transformavimas į materialią sferą, tarsi įvertinant juos pinigais teisingam kompensacijos dydžiui nustatyti, todėl manytina, kad neturtinės žalos definicija, akcentuojanti labiausiai civilinę atsakomybę dominantį – piniginį – aspektą, neturėtų būti laikoma dideliu įstatymų leidėjo netikslumu, trukdančiu teisingai suvokti tikrąją neturtinės žalos sampratą, o taip pat sėkmingai taikyti civilinę atsakomybę neturtinės žalos atlyginimo forma.

Grįžtant prie neturtinės žalos atlyginimo formų įvairovės problemos, reikėtų pastebėti, kad daugelyje Europos teisės sistemų kompensacija už neturtinę žalą paprastai priteisiama pinigais, ir tik kai kuriose iš jų (pavyzdžiui, Austrijoje, Belgijoje, Vokietijoje) yra populiarus „restitucijos“ vienokiu ar kitokiu turtu taikymas, nors ir vienu, ir kitu atveju įmanomos išimtys³²⁰. Rusijoje, tarkim, nuo 1995 metų įsigaliojus naujam Civiliniam kodeksui neturtinė žala gali būti kompensuojama išimtinai pinigine forma, nors deliktiniuose santykiuose, susiklosčiusiuose iki naujojo Civilinio kodekso, teismas galėdavo nukentėjusiam asmeniui priteisti kompensaciją tiek pinigais, tiek suteikiant tam tikrą materialų kilnojamąjį ar nekilnojamąjį turtą.

Nematerialinio pobūdžio nuostolių kompensavimo turtu ir kitomis materialiomis gėrybėmis priimtino ir galimumo klausimas mūsų civilinėje teisėje (nei jos doktrinoje, nei teismų praktikoje) nebuvo keliamas ir plačiau svarstomas, laikant tarsi savaime suprantamu dalyku, kad asmens fizinėms kančioms ir dvasiniam sukrėtimui sušvelninti teismas priteisia tam tikrą tvirtą, aiškiai apibrėžtą pinigų sumą.

³²⁰ MAGNUS, išnaša 66. p. 188-189.

Kita vertus, Civilinio kodekso 6.281 str. numato, kad priteisdamas žalos atlyginimą, teismas, atsižvelgdamas į bylos aplinkybes, įpareigoja atsakingą už žalą asmenį atlyginti ją natūra (pateikti tos pat rūšies ir kokybės daiktą, pataisyti sužalotą daiktą ir pan.) arba visiškai atlyginti padarytus nuostolius; jeigu teismo sprendimas atlyginti žalą natūra neįvykdomas per protingą laiką, tai kreditorius turi teisę reikalauti atlyginti žalą pinigais. Be to, vienas naujausių Konstitucinio Teismo nutarimų³²¹, kuriame buvo analizuojamas žalos, įskaitant neturtinės, atlyginimo esant neteisėtiems ikiteisminio tyrimo, prokuratūros institucijų bei pareigūnų ir teismo veiksmams, teisinio reguliavimo konstitucingumas, verčia susimąstyti, ar neturtinės žalos kompensavimas tam tikru kaltininkui priklausančiu kilnojamuoju ar/ir nekilnojamuoju turtu (tiek siaurąja, tiek plačiąja „turto“ sąvokos prasmėmis), turinčiu tiksliai apskaičiuotą vertę, būtų neleistinas ir pažeidžiantis imperatyvias teisės normas. Šiame nutarime, be kita ko, buvo pažymėta, kad padarytos moralinės žalos neretai apskritai niekas (*inter alia* jokia *materiali kompensacija*) negali atstoti, nes asmens psichologinės, emocinės ir kitokios būsenos, buvusios iki tol, kol jis patyrė dvasinę skriaudą, neįmanoma sugrąžinti - tokią būseną kai kada galima tik iš naujo sukurti, panaudojant *inter alia materialią (pirmiausia piniginę)* kompensaciją už moralinę žalą; ta *materiali (piniginė)* kompensacija už moralinę žalą, kaip materialus tos moralinės žalos atitikmuo, taip pat turi būti skiriama vadovaujantis visiško (adekvataus) žalos atlyginimo principu, kurio taikymui tokiais atvejais būdingi svarbūs ypatumai; tokios *materialios (pirmiausia piniginės)* kompensacijos už moralinę žalą paskirtis – sudaryti materialias prielaidas iš naujo sukurti tai, ko negalima sugrąžinti, kuo teisingiau atlyginti tai, ko žmogui neretai apskritai niekas – jokie pinigai, joks *materialus turtas* – negali atstoti. Pripažindamas senosios redakcijos LR Žalos, padarytos neteisėtais kvotos, tardymo, prokuratūros ir teismo veiksmams, atlyginimo įstatymo normą, įtvirtinusią maksimalų atlyginimo už neturtinę žalą dydį (10000 Lt), prieštaraujančią Konstitucijai, Konstitucinis Teismas taip pat nurodė, kad taikydamas tokią normą, teismas negalėjo priteisti fiziniam asmeniui didesnės *pinigų sumos ar kito materialaus atlygio*, kurio piniginis ekvivalentas būtų didesnis už nustatytą maksimumą.

³²¹ Konstitucinio Teismo 2006 m. rugpjūčio 19 d. nutarimas „Dėl LR Žalos, padarytos neteisėtais kvotos, tardymo, prokuratūros ir teismo veiksmams, atlyginimo įstatymo 3 straipsnio (2001 m. kovo 13 d. redakcija) 3 dalies ir 7 straipsnio (2001 m. kovo 13 d. redakcija) 7 dalies atitikties LR Konstitucijai“. V.Ž., 2006, Nr. 90-3529.

Žvelgiant į tokius Konstitucinio Teismo išaiškinimus jau vien lingvistine, gramatine ir logine prasmėmis, jokiū būdu negalima kategoriškai teigti, kad nėra įmanomas kitoks, negu piniginis, neturtinės žalos kompensavimas. Priešingai - kalbant apie moralinės žalos atlyginimą nutarime yra naudojama platesnė turinio prasme kategorija – *materialinė kompensacija (materialus atlygis)*, nukreipta į prarastų neturtinių vertybių atkūrimą, kuri savo ruožtu gali būti piniginė, ir kaip akcentuoja Konstitucinis Teismas – *pirmiausia turi būti piniginė*, tačiau gali pasireikšti ir kitokia materialia, pinigams ekvivalentiška forma, t.y. per kitų, negu pinigai, materialinių vertybių suteikimą nukentėjusiam asmeniui.

Atsižvelgiant į tai, manytina, kad teismas, nuodugniai ištyręs konkrečioje situacijoje reikšmingas aplinkybes, pavyzdžiui, žalą padariusio asmens turtinę padėtį, jo mokumą, pajamų gavimo periodiškumą ir pastovumą, turimo turto sudėtį, taip pat atsižvelgęs į paties nukentėjusio asmens nuomonę dėl kompensacijos formos, į jo turtinius ir neturtinius poreikius, pagaliau – į vienokio ar kitokio kompensacinio pavidalo teisinės pasekmės tretiesiems asmenims, iš esmės *galėtų priteisti nebūtinai piniginę kompensaciją patirtai neturtinei žalai atlyginti, bet tam tikrą kaltininkui priklausantį turtą, kurio tinkamai ir patikimai nustatyta vertė atitiktų tą pinigų sumą, kuri teismo nuomone, būtų pajėgi atlikti kompensacinę civilinės atsakomybės už padarytą skriaudą funkciją*. Tai reiškia, kad vis dėlto piniginis situacijos įvertinimas būtų prioritetas ir iš esmės neišvengiamas, tačiau nustačius, jog tam tikro atsakovo turimo turto vertė atitinka tą pinigų sumą, kuri galėtų būti priteista nukentėjusiajam, teismas galėtų tą turtą priteisti. Tokiu atveju teismo sprendimo motyvuojamojoje dalyje turėtų būti paaiškinta, kokia pinigų suma teismas įvertina asmeniui padarytą skriaudą, tačiau teismas neturėtų būti varžomas pasirenkant materialų kompensacinio ekvivalento rūšį – ar tai būtų pinigai, ar kitas kilnojamasis ar nekilnojamasis daiktas, ar turtinė teisė, nors galima numanyti, kad absoliučioje daugumoje atvejų būtent pinigai, kaip universalus vertės matas, išliktų dominuojančia ir tikriausiai žymiai patogesne, praktiškesne bei priimtinesne tiek nukentėjusiajam, tiek kaltininkui skriaudos atlyginimo priemone.

Tam tikrais atvejais teismo sprendimas dėl turto priteisimo netgi būtų žymiai lengviau realizuotinu, kadangi jis suteiktų pakankamai operatyvią ir efektyvią nukentėjusiojo pažeistų interesų restituciją, iš esmės supaprastintų ir palengvintų teismo sprendimo įvykdymo procesą. Juk teismui priteisus iš atsakovo tam tikrą

pinigų sumą ir prireikus pastarojo atžvilgiu imtis priverstinių šios sumos išieškojimo priemonių, gali atsitikti taip, kad skolininkui neturint piniginių lėšų, antstoliui kaip tik nebeliks nieko kito, kaip nukreipti išieškojimą į vieną ar kitą skolininkui priklausantį materialųjį turtą, taip pat galimai pasiūlyti tą turtą pačiam išieškotojui, tai kodėl gi šio klausimo, esant pakankamam aiškumui, kliūčių nepagrįstam proceso vilkinimui nebuvimui ir juo labiau šalių pageidavimui, neišsprendus jau teismo proceso metu ir tokiu būdu nepalengvinus kompensacinio mechanizmo? Be jokios abejonės, tokios nuomonės priešininkai galėtų kelti natūra priteisiamo turto įvertinimo problematiškumo klausimą, tačiau su šiuo sunkumu juk yra susiduriama ir atlyginant turtinę žalą.

Manytina, kad šalių tarpusavio susitarimo laisvė juo labiau neturėtų būti varžoma tada, kai yra kalbama apie taikos sutarties, kuri numatytų neturinės žalos atlyginimą ne pinigais, o natūra (tam tikrais daiktais, prekėmis, paslaugomis bei vertybėmis) sudarymą. Vargu, ar būtų pagrindas teigti, kad toks susitarimas pažeistų šalių interesus ar prieštarautų imperatyvioms teisės normoms: priešingai, teismo atsakymas patvirtinti tokį šalių valios sutapimo dėka pasiektą konsensuą dėl atlyginimo už padarytą skriaudą būdo, formos, vadovaujantis vien formaliu civilinio įstatymo taikymu ir jo siauru aiškinimu, elementariausiai prieštarautų dispozityvumo, teisingumo, protingumo, sąžiningumo bei ekonomiškumo principams, juo labiau, kad Civilinis kodeksas imperatyviai nenumato, kad neturtinė žala turi būti kompensuojama būtinai pinigais, t.y. nenumato imperatyvaus draudimo atlyginti padarytą skriaudą kokią nors kita materialia forma. Kita vertus, tvirtindamas tokią taikos sutartį teismas turėtų nuodugniai patikrinti, ar šio – vis dėlto, neįprasto būdo pasirinkimas neturi piktnaudžiavimo, spekuliacinio ir vienokio ar kitokio neleistino pasipelnymo bei naudos gavimo požymių³²², ar tokiu būdu nesiekama išvengti prievolių tretiesiems asmenims vykdymo ar sukelti kitokių neigiamų teisinių padarinių tretiesiems asmenims, to turto atžvilgiu turintiems vienokių ar kitokių teisių, interesų bei pretenzijų.

Kalbant apie galimas neturtinės žalos kompensavimo formas ir pripažįstant iš esmės dominuojančiu piniginių atlyginimo būdą, iškyla dar vienas su tuo glaudžiai susijęs klausimas, į kurį nei civilinis įstatymas, nei teismų praktika taip pat nepateikia atsakymo: ar kompensacija už neturtinę žalą turėtų būti priteisiama tik aiškiai teismo

³²² MAGNUS, išnaša 66. p. 189.

apibrėžtos ir įvardintos *vienkartinės išmokos*, nustatytos teismo proceso metu ir užfiksuotos teismo sprendimo rezoliucinėje dalyje pavidalu, ar taip pat galėtų būti skiriama ir *periodinių mokėjimų*, mokamų kas mėnesį, ketvirtį, pusmetį ar kitokią laiko tarpsnį, forma?

Nors užsienio valstybėse neturtinės žalos kompensavimo forma nėra tapati ir kai kur (pavyzdžiui, Vokietijoje, Šveicarijoje, Olandijoje, Belgijoje, Norvegijoje) yra sutinkamas periodinių išmokų priteisimas, tačiau iš esmės dominuoja neturtinės žalos atlyginimas vienkartinės kompensacijos pavidalu, o tam tikrose jurisdikcijose (pavyzdžiui, Austrijoje) jis išlieka išimtinis ir vieninteliu kompensavimo variantu.

Sisteminis ir loginis metodais įvertintus mūsų civilinius įstatymus, manytina, kad vis dėlto prioritetą reikėtų teikti piniginiam atlyginimui būtent vienkartinio mokėjimo forma. Periodinių išmokų priteisimas žalai atlyginti būtų įmanomas nebent dviem atvejais – sveikatos sužalojimo bei gyvybės atėmimo situacijose, pagal analogiją taikant Civilinio kodekso 6.288 str. 3 d., numatančią, kad su nukentėjusio asmens suluošinimu ar kitoku sveikatos sužalojimu susijusi žala, taip pat su gyvybės atėmimu susijusi žala atlyginama periodinėmis išmokomis ar visos žalos dydžio vienkartinė išmoka. Kita vertus, į klausimą, ar periodinis kompensavimo būdas būtų teisingesnis, patogesnis ir priimtinesnis tokios specifinės žalos, kaip neturtinė, atlyginimo kontekste tikriausiai reikėtų atsakyti neigiamai.

Pasirenkant neturtinės žalos kompensavimo būdą (vienkartinį ar periodinį), reikėtų atsižvelgti į konkrečios bylos aplinkybes, visų pirma – į paties nukentėjusiojo pageidavimus bei interesus, jo ir skolininko turtinę padėtį, mokumą, taip pat į vieno ar kito žalos atlyginimo būdo privalumus ir trūkumus. Tuo atveju, kai atlyginimas už neturtinę žalą priteisiamas konkrečios vienkartinės sumos pavidalu, visa žala yra kompensuojama vienu metu, o tai reiškia, kad iš esmės pasibaigia teisinis santykis tarp nukentėjusiojo ir kaltininko. Kai nelaimingas įvykis sąlygoja tęstinio pobūdžio padarinių atsiradimą, labiau tiek nukentėjusiojo, tiek ir žalą padariusio asmens interesus atitinkančiu galėtų pasirodyti būtent periodinių išmokų, kurios gali būti adaptuojamos ir pritaikomos prie nukentėjusiojo situacijos pokyčių (pagerėjimo/pablogėjimo), priteisimas³²³. Užsienio teisės doktrinoje taip pat pažymima, kad periodinių mokėjimų skriaudos kompensavimui nustatymas leidžia labiau apsidrausti ir „prisitaikyti“ prie realios žalos, prie faktinės nukentėjusiojo

³²³ *Principles of European Tort Law: Text and Commentary*. European Group on Tort Law. Wien: Springer, 2005, p. 154-155.

situacijos bei savijautos pokyčių, kadangi nustatant tvirtą vienkartinę neturtinės žalos atlyginimo sumą turi būti daromos tam tikros ateities prognozės, kurios savo ruožtu neretai būna klaidingos³²⁴. Kita vertus, negali būti užmirštama ir apie šios neturtinės žalos atlyginimo formos trūkumus, o būtent tam tikrą jos griozdiškumą, nepatogumą, nuolatinio peržiūrėjimo būtinumą, o taip pat pakankamai didelę netikrumo riziką, kuri susijusi su dažnai neprognozuojamais žalą padariusio asmens turtinės padėties pokyčiais, pagaliau – būtinumą nukentėjusiajam vėl ir vėl prisiminti jį traumavusius įvykius bei tokiu būdu drumstyti emocinę pusiausvyrą. Visos šios stipriosios bei silpnosios abiejų neturtinės žalos kompensavimo formų pusės neabejotinai turi būti įvertintos sprendžiant konkretų ginčą ir ieškant atsakymo į klausimą, kuri gi iš jų būtų tinkamiausia, teisingiausia, patogiausia, praktiškiausia tiek konkretaus nukentėjusiojo, tiek konkretaus žalą padariusio asmens interesų bei jų pusiausvyros užtikrinimo požiūriu.

Identifikuoti Lietuvos teismų poziciją nagrinėjamu klausimu yra pakankamai sudėtinga dėl teismų praktikos vakuumo šioje srityje. Galima būtų paminėti tik bylą *Č.O., R.O. v K.S.*³²⁵, kurioje ieškovai, dėl atsakovės neatsargumo autoįvykio metu netekę nėščios vienturtės dukters bei patyrę sveikatos sutrikimus, kaip tik prašė priteisti iš atsakovės vienkartinę 200000 Lt dydžio neturtinės žalos atlyginimo išmoką, o taip pat periodines išmokas po 400 Lt per mėnesį neterminuotą laikotarpį. Teismas šiuo atveju priteisė ieškovams 60000 Lt neturtinės žalos kompensaciją, tuo pačiu atsisakydamas tenkinti reikalavimą dėl neterminuotų periodinių mėnesinių išmokų bei pažymėdamas, kad CK 6.288 str. 3 d. numato *du alternatyvius, t.y. negalimus taikyti vienu metu žalos skaičiavimo ir mokėjimo būdus, o kuris būdas bus pasirenkamas priklausomai nuo šalies valios, o taip pat nuo konkrečios bylos aplinkybių*³²⁶. Teismas siūlė ieškovams patikslinti savo reikalavimą dėl neturtinės žalos atlyginimo būdo pasirinkimo, tačiau ieškovams to nepadarius, teismas manė esant tikslinga pasirinkti neturtinės žalos atlyginimą vienkartinę išmoką, kadangi

³²⁴ *Compensation for Personal Injury in a Comparative Perspective.* (ed. B.A.Koch; H.Kozioł). European Center of Tort and Insurance Law. Wien New York: Springer, 2003. p. 430.

³²⁵ Lietuvos apeliacinio teismo 2005 m. gruodžio 6 d. nutartis c.b. Nr. 2A-337/2005.

³²⁶ Pažymėtina, kad kai kuriose užsienio teisės sistemose, pavyzdžiui, Vokietijoje, yra galimas abiejų neturtinės žalos kompensavimo formų – tiek tvirtos pinigų sumos, tiek periodinių mokėjimų, priteisiamų iki gyvos galvos ar tam tikram laikotarpiui, – derinimas, kaip taisyklė – sunkių sveikatos sutrikdymų situacijose. Tai savo ruožtu verčia susimąstyti, ar minėtoje byloje teismo pateiktas kategoriškas aiškinimas, eliminuojantis abiejų neturtinės žalos kompensavimo formų taikymo tuo pat metu galimybę, nėra pernelyg kategoriškas.

būtent toks žalos atlyginimo būdas labiausiai atitiktų tiek ieškovų, tiek ir atsakovės interesus, o taip pat teisingumo, protingumo ir sąžiningumo principus.

Visgi, sprendžiant klausimą dėl neturtinės žalos kompensavimo formos pasirinkimo, o konkrečiai – dėl galimybės kompensuoti neturtinę žalą periodiniais mokėjimais, svarbu atsižvelgti ne tik į aukščiau paminėtus veiksnius, bet ir į pačios neturtinės žalos prigimtį bei specifiką, lyginant su turtine žala, į jos nustatymo bei „išmatavimo“ komplikotumą, į tai, kad net ir priteisdamas kompensaciją periodinių mokėjimų forma, teismas realiai vis dėlto turėtų nustatyti galutinę jos sumą, ir tik po to išdėstyti jos išmokėjimą tam tikram laikotarpiui. Visos paminėtos aplinkybės leidžia teigti, kad *nors neturtinės žalos atlyginimas periodinių mokėjimų forma formaliai ir būtų įmanomas sveikatos sutrikdymo bei gyvybės atėmimo situacijose, tačiau priimtinesnis, tinkamesnis, praktiškesnis, o kartu nesikertantis su neturtinės žalos prigimtimi ir teismų praktikoje vystomais jos turinio ypatumais, vis dėlto turėtų išlikti kompensacijos vienkartinė suma priteisimas*, kaip dominuojanti neturtinės žalos atlyginimo forma, juo labiau, kad ši forma vyrauja ir daugelyje užsienio teisės sistemų. Manytina, kad teismo priteistos konkrečios (tvirtos) pinigų sumos, kaip kompensacijos už neturtinę žalą, mokėjimas dalimis galėtų ir turėtų būti jau teismo sprendimo įvykdymo išdėstymo³²⁷, jo vykdymo tvarkos pakeitimo (CPK 284 str.) bei kitų vykdymo proceso institutų dalyku arba priteisiamas tik išimtinėse ir savita specifika pasižyminčiose situacijose, kuriose didesnis periodinių mokėjimų nustatymo nukentėjusiajam priimtumas būtų akivaizdus ir nekeltų jokių abejonių. Kita vertus, tai jokia būdu nereiškia, kad deliktinio santykio dalyvių susitarimo šiuo klausimu laisvė turėtų būti kaip nors ribojama: jie galėtų nevaržomai susitarti, kad, tarkim dalis neturtinės žalos bus atlyginta vienkartinė išmoka, o kita dalis ar visa žala – periodiniais mokėjimais taikos sutartyje aptartomis sąlygomis ir terminais, jeigu tik tai yra jiems priimtina³²⁸.

³²⁷ Pavyzdžiui, byloje Lietuvos apeliacinio teismo 2008 m. balandžio 1 d. nutartimi c.b. *M.L. v K.P.*, Nr. 2A-259/2008, itin sunkiai autoįvykyje sužalotai ieškovei, tapusiai visiškos negalės invalide, buvo priteista iš atsakovo 64940 Lt neturtinės žalos kompensaciją, tačiau jos dalis – 50000 Lt buvo išdėstyta mokant atsakovui kiekvieną mėnesį po 1000 Lt.

³²⁸ Pavyzdžiui, Vilniaus apygardos teismo 2005 m. gegužės 30 d. nutartimi c.b. *V.M. v UAB „Eura“*, Nr. 2-218-44/2005 buvo patvirtinta taikos sutartis, pagal kurią atsakovas įsipareigojo sumokėti ieškovui tam tikrą pinigų sumą neturtinei žalai kompensuoti lygiomis dalimis per tris metus, o taip pat mokėti iki gyvos galvos kas mėnesį po tam tikrą išmoką.

4.1.2. Įstatymų leidėjo nenuoseklumas reglamentuojant neturtinės žalos atlyginimo dydį (istorinis aspektas) ir jo sukeltų kolizijų įveikimo problema

Greta ankstesnėje darbo dalyje aptarto civilinių įstatymų leidėjo nenuoseklumo reglamentuojant neturtinės žalos kompensacijos „vertus“ atvejus, ne kiek ne mažesnis, o ir žymiai skausmingesnis savo pasekmėmis nenuoseklumas stebimas atlyginimo už neturtinę žalą dydžių reguliavime.

Pasaulinėje teisinėje praktikoje egzistuoja keli neturtinės žalos kompensacijos dydžio reglamentavimo civiliniuose įstatymuose modeliai:

1) įstatymų leidėjo yra nustatomos konkrečios piniginės sumos, kaip satisfakcija už tam tikrų vertybių pažeidimu sukeltą dvasinį bei fizinį skausmą³²⁹;

2) įtvirtinama minimali ir/ar maksimali išgyvenimų atlyginimo riba, t.y. piniginės kompensacijos rėmai, apibrėžiant lauką, kuriame teismas gali santykinai laisvai elgtis³³⁰;

3) įstatymas apskritai nenumato jokių piniginių ribų, suteikdamas teismui kompetenciją ir laisvą nuožiūrą, saistomą tik tam tikrų kriterijų bei principų, surasti teisingumo, protingumo bei sąžiningumo principus labiausiai atitinkančią dvasinio bei fizinio skausmo kompensaciją.

Kaip jau buvo minėta ankstesnėje darbo dalyje, dvasinių bei fizinių kančių piniginio atlygio dydžio fiksavimas įstatyme gali suponuoti šiuolaikiniam civilinės atsakomybės funkcijų suvokimui prieštaraujančią išvadą, kad neturtinės žalos atlyginimas savo prigimtimi yra teisės pažeidėjui taikoma bauda, taip pat eliminuoti ar minimizuoti teisingo kompensavimo pinigais galimybę bei suvaržyti teismo galias teisingumo vykdymo procese. Nukentėję asmenys, priversti savo pažeistų teisių gynybai pasitelkti būtent tokį ribotą modelį, paprasčiausiai negali nenusivilti teisingumu: jų nepasitikėjimo ir bejėgiškumo pojūtis auga, nes žalos atlyginimo dydis jiems yra ribojamas, ypač kai priteisiamos piniginės kompensacijos nėra didelės, nėra

³²⁹ Pavyzdžiui, Meksikos Civilinis kodeksas nustato, kad atlygintinos neturtinės žalos dydis negali būti didesnis nei 1/3 padarytos turtinės žalos dydžio.

³³⁰ Įstatymai nustato tam tikrus atlygintinos neturtinės žalos mažiausius ar didžiausius dydžius, pavyzdžiui, Austrijos masinės informacijos priemonių įstatyme; Italijos teisės aktuose, reglamentuojančiuose darbdavio padarytos darbuotojo sveikatai žalos atlyginimą; Vokietijoje, kai žala atlyginama dėl neteisėtų procesinių priemonių taikymo; Izraelyje, kuomet asmuo sužalojamas nesant kaltės ir pan., nors šių ribojimų pamažu yra atsisakoma, laikant, kad kompensacijų dydžiai gali būti protingai ribojami tik jeigu jie susiję su tais atvejais, kai žalą atlygina ne tiesiogiai žalą padaręs asmuo ar asmenys, atsakingi už žalą pagal deliktinės atsakomybės taisykles, bet kiti subjektai pagal specialius įstatymus ar sutarties pagrindus. Žr. ROGERS, išnaša 86. p. 8, 24.

tinkamai įgyvendinami neturtinės žalos instituto, kaip tokio, siekiai ir nėra pateisinami į jį sudėti lūkesčiai, juo labiau, kai pažeidėjams paskiriamos kad ir maksimalios įstatyme įtvirtintos neturtinės žalos atlyginimo sumos nesulaiko jų nuo tolesnių pažeidimų baimės, nėra pajėgios atlikti nei prevencinę civilinės atsakomybės paskirtį pažeidėjo atžvilgiu, nei kompensacinę paskirtį nukentėjusiojo atžvilgiu.

Pakankamai ilgą laiką mūsų „postsovietinėje“ civilinėje įstatymleidystėje egzistavo nevienoda praktika reglamentuojant neturtinės žalos atlyginimo dydį: vienur buvo nustatoma tiek maksimali, tiek ir minimali kompensacijos suma (pavyzdžiui, 1964 m. Civiliniame kodekse, LR Autorių teisių ir gretutinių teisių įstatyme iki naujosios redakcijos priėmimo³³¹, LR Viešojo administravimo įstatyme iki naujausių pakeitimų³³² ir t.t.; kitur buvo įtvirtintas tik maksimalus atlyginimo dydis (pavyzdžiui, LR Žalos, padarytos neteisėtais kvotos, tardymo, prokuratūros, teismo veiksmais atlyginimo įstatyme³³³ (šiuo metu jau netekusiame galios), LR Sveikatos sistemos įstatyme iki paskutinių pakeitimų³³⁴, LR Žalos, atsiradusios dėl valdžios institucijų neteisėtų veiksmų, atlyginimo įstatyme³³⁵, LR Biomedicininiių tyrimų etikos įstatyme³³⁶; dar kitur - dydis apskritai nebuvo reglamentuojamas ar kaip nors ribojamas, tiesiog įtvirtinant teisę į neturtinės žalos atlyginimą (pavyzdžiui, LR Prekių ženklų įstatyme³³⁷, LR Vartotojų teisių gynimo įstatyme³³⁸ ir kt.

Įdomu pastebėti, kad tuose teisės aktuose, kuriuose figūravo vienoks ar kitoks atlygintinos žalos ribų dydis, šios piniginės sumos buvo pakankamai skirtingos. Pavyzdžiu minimalus neturtinės žalos kompensacijos dydis vienur sudarė 300 Lt (1964 m. Civilinio kodekso 485 str. 2 d., LR Viešojo administravimo įstatymas), kitur - 500 Lt (1964 m. Civilinio kodekso 7¹ str.) ar 5000 Lt (LR Autorių teisių ir gretutinių teisių įstatymas); maksimalus neturtinės žalos atlyginimo dydis vienur sudarė 5000 Lt (LR Viešojo administravimo įstatymas), kitur - 10000 Lt (1964 m. Civilinio kodekso 7¹ str., LR Biomedicininiių tyrimų įstatymas, LR Žalos, padarytos neteisėtais kvotos, tardymo, prokuratūros, teismo veiksmais, atlyginimo įstatymas), dar kitur - 25000 Lt

³³¹ V.Ž., 1999, Nr. 50-1598; nauja redakcija: V.Ž., 2003, Nr. 28-1125.

³³² V.Ž., 1999, Nr. 60-1945; nauja redakcija: V.Ž., 2006, Nr. 77-2975.

³³³ V.Ž., 1997, Nr. 104-2618.

³³⁴ V.Ž., 1994, Nr. 63-1231; nauja redakcija: V.Ž., 1998, Nr. 3099.

³³⁵ V.Ž., 2002, Nr. 56-2228.

³³⁶ V.Ž., 2000, Nr. 44-1247.

³³⁷ V.Ž., 1993, Nr. 21-507; nauja redakcija: V.Ž., 2000, Nr. 92-2844.

³³⁸ V.Ž., 1994, Nr. 94-1833; nauja redakcija: V.Ž., 2007, Nr. 12-488.

(LR Autorių teisių ir gretutinių teisių įstatymas), 50000 Lt (LR Visuomenės informavimo įstatymas) ar 500 MMA (LR Sveikatos sistemos įstatymas).

2000 m. Civilinis kodeksas, skirtingai nei 1964 m. Civilinis kodeksas ir kiti įstatymai, visiškai atsisakė minimalių ir/ar maksimalių kompensacijos už neturtinę žalą sumų įtvirtinimo³³⁹, pavesdamas jas nustatyti teismui pagal tam tikrus orientacinius kriterijus. Toks reglamentavimas, be abejo, yra pateisinamas ir sveikintinas, ir ne tik dėl jau minėto bet kokių ribojimų šiuo klausimu nesuderinamumo su kompensacine civilinės atsakomybės paskirtimi ir visiško žalos atlyginimo principu. Paprasčiausiai kai neturtinės žalos atlyginimo ribos yra apibrėžiamos įstatymu, ieškovui padaryta neturtinė žala gali būti atlyginama ne didesnė ir ne mažesnė, negu įstatyme numatyta apimtimi. Net ir patyręs lemtingą neturtinės teisės pažeidimą, asmuo negali reikalauti, o teismas - priteisti daugiau nei nustato įstatymas. Ir atvirkščiai, teismas negali priteisti mažesnę, nei įstatymo numatytą sumą, nors asmuo patiria žalą, kuri, atsižvelgiant į pažeidimo pobūdį ir kitas svarbias aplinkybes, gali būti kompensuota ir simboline pinigų suma. Be to, neturtinės žalos atlyginimo dydžių fiksavimas įstatyme netinka ir dėl infliacijos, nes kai yra įtvirtinama konkreti bei nekintama suma, tai turint omenyje šalies ekonominę padėtį, kainų augimą, po tam tikro laiko reikėtų tą sumą indeksuoti, tuo pačiu keisti teisės normas, aktualių straipsnių redakciją³⁴⁰. Kitaip tariant, neturtinės žalos apibrėžimas ar bent jau pririšimas prie tam tikrų, kad ir santykinai pastovių dydžių (pavyzdžiui, minimalaus gyvenimo lygio, vidutinio darbo užmokesčio ir pan.) tiek dėl ekonominių – finansinių procesų, tiek ir dėl visuomenės vertybių skalės kitimo užprogramuotų būtinumą nuolat peržiūrėti įstatymo nustatytą dydį, o tuo pačiu ir keisti jį fiksuojančius įstatymus. Visos šios aplinkybės tik dar labiau patvirtina negalimumą ir netikslingumą įspausti neturtinės žalos institutą į vienokius ar kitokius rėmus.

Be jokios abejonės, neturtinės žalos atlyginimo piniginių ribų atsisakymas yra susijęs su galbūt ir neįprastu mūsų praktikai teismo galių praplėtimu, "rankų teismui atirišimu", kadangi kompensacija už dvasinę ir fizinę kančią didele dalimi tampa priklausoma nuo laisvos teismo nuožiūros, kas, viena vertus "yra subjektyvu ir

³³⁹ Išskyrus turizmo paslaugų sutarties pažeidimo atvejį, kuomet atlygintinos neturtinės žalos dydis turistui likus nepatenkintam kelione ribojamas trigubos kelionės kainos suma – CK 6.754 str. 5 d.

³⁴⁰ RUDZINSKAS, A. Nusikalstant padarytos moralinės (neturtinės) žalos apskaičiavimo metodikos problemos. *Jurisprudencija*. 1999, T. 12(4) p. 42.

nepadededa nusistovėti vienodai moralinės žalos dydžio nustatymo praktikai"³⁴¹. Kita vertus, "nėra jokio reikalo stipriai įsikibus laikytis jau atgyvenusių, senų neturtinės žalos atlyginimo principų: būtina ryžtinga asmeninių teisių apsauga ir kompensacija už įsibrovimą į kito asmens moralinę ekonomiką, jo individualumo pažeidimą ir susilpninimą"³⁴². Pagaliau, teismas, įvertindamas neturtinę žalą pinigais, bet kuriuo atveju nėra absoliučiai laisvas: jis privalo vadovautis neturtinės žalos kompensacijos nustatymo kriterijais, teisingumo, sąžiningumo ir protingumo principais, 6.251 straipsnio 2 dalyje ir 6.282 straipsnyje nurodytomis nuostatomis bei kitais teisiniais „saugikliais“.

2000 m. Civilinio kodekso pozicija dėl neturtinės žalos kompensacijos minimumo ir maksimumo atsisakymo sukėlė Civilinio kodekso ir kitų įstatymų, kuriuose buvo (tebėra) nustatytas toks minimumas ir (ar) maksimumas, kolizijas. Juk po Kodekso įsigaliojimo daugelyje teisės aktų dar ilgą laiką buvo išlikusios, o kai kuriuose - ir iki šiol figūruoja neturtinės žalos atlyginimo dydžio ribos³⁴³. Būtent todėl tiek teisės doktrinoje, tiek ir teismų praktikoje pradėta gvildinti gana rimtas diskusijas, kaip gi reiktų spręsti tokius civilinių įstatymų prieštaravimus. Vyraujanti ir labiausiai šiuolaikinio teisės mokslo palaikoma nuomonė yra ta, kad *Civilinio kodekso norma, suteikianti teismui laisvę piniginės kompensacijos už fizinį bei dvasinį skausmą dydžio parinkimo procese, taikytina ir kai neturtinės žalos atlyginimo sumos yra numatytos kituose, specialiuose įstatymuose, todėl kitų įstatymų normos, nustatančios atlygintinos neturtinės žalos ribas, įsigaliojus Civiliniam kodeksui, netaikytinos*³⁴⁴. Pabrėžiama, kad, tarkim, „Civilinis kodeksas nenumato jokių išlygų ar galimybių asmens garbės ir orumo bei privataus gyvenimo ypatumus reglamentuoti specialiais įstatymais, Visuomenės informavimo įstatymas gali būti taikomas tik tiek, kiek neprieštarauja Civiliniam kodeksui, todėl jo 54 str. 1 d. nuostatos teismų praktikoje negali būti taikomos, ir ateityje ši norma turėtų būti panaikinta“³⁴⁵.

³⁴¹ Ten pat.

³⁴² БЕЛЯЦКИН, išnaša 1. p. 45.

³⁴³ Pavyzdžiui, LR Autorių teisių ir gretutinių teisių įstatyme iki naujos redakcijos (V.Ž., 2003, Nr. 28-1125) įsigaliojimo; LR Visuomenės informavimo įstatyme – net iki 2006 m. redakcijos įsigaliojimo (V.Ž., 2006, Nr. 82-3254), LR Sveikatos sistemos įstatyme iki 2004 m. pakeitimų (V.Ž., 2004, Nr. 115-4283) ir t.t.

³⁴⁴ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė (I). Vilnius, 2003. p. 345.

³⁴⁵ MEŠKAUSKAITĖ, L. Žiniasklaidos teisė, Vilnius, 2004, p. 213.

Iš tikrųjų, tokia išvada logiškai ir pagrįstai išplaukia iš Civilinio kodekso 1.3 str. 2 d. įtvirtinto Kodekso bei kitų įstatymų kolizijų šalinimo principo, pagal kurį esant prieštaravimams tarp CK ir kitų įstatymų, turi būti taikomos būtent Kodekso normos, išskyrus tuos atvejus, kai pats Kodeksas pirmenybę suteikia kitų įstatymų normoms. Pažymėtina, kad ir LR Civilinio kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymo³⁴⁶ 3 str. yra įtvirtinta nuostata, jog kiti įstatymai ir teisės aktai, galioję iki įsigaliojant Civiliniam kodeksui, galioja tiek, kiek neprieštarauja Civiliniam kodeksui, išskyrus atvejus, kai pats kodeksas teikia pirmenybę kitų įstatymų normoms. Kadangi reguliuodamas neturtinės žalos atlyginimo, kaip vieno iš civilinių teisių gynimo būdo, bei tokio atlyginimo dydžio nustatymo procesus Civilinis kodeksas neteikia pirmenybės nei, tarkim, LR ATGTĮ, nei LR Visuomenės informavimo įstatymui, todėl ir esant prieštaravimui tarp teisės aktų reguliuojamų tu pačių klausimų, turi būti vadovaujamosi būtent Kodekso normomis, o ne neturtinės žalos dydžio ribomis, užfiksuotomis minėtuose įstatymuose. Pagaliau, ir vienas seniausių bei fundamentaliausių principų *lex posterior derogat legi priori* reiškia, kad vėlesnė norma (šiuo atveju 2000 m. Civilinis kodeksas), nustatanti teisinį reglamentavimą, panaikina ankstesnės normos veikimą. Tokiu būdu, „neturtinės žalos dydis, įsigaliojus naujam Civiliniam kodeksui, negali būti ribojamas specialiaame įstatyme numatyta konkrečia pinigų suma, ir tik nagrinėjančiam ginčą teismui priklauso prerogatyva įvardyti konkrečią pinigų sumą, atitinkančią padarytą neturtinę žalą“³⁴⁷.

Tokiu kolizijos įveikimo variantu didžiąja dalimi seka ir Lietuvos teismų praktika, ką iliustruoja tokie pavyzdžiai, kuriuose problema dėl Civilinio kodekso ir specialaus įstatymo konflikto neturtinės žalos dydžio reglamentavimo aspektu buvo esminis sprendinys konkrečios ginčo dalykas. Tarkim, byloje *R.P. v IĮ "Mano žvaigždė"*³⁴⁸, kurioje buvo paliestas autoriaus asmeninių neturtinių teisių pažeidimo klausimas, pirmosios instancijos teismas ginčo santykiams, atsiradusiems jau galiojant 2000 m. Civiliniam kodeksui, taikė senosios redakcijos ATGTĮ nuostatas, susijusias su neturtinės žalos dydžio ribomis, ir priteisė atsakovui 10000 Lt neturtinei žalai atlyginti, tuo tarpu apeliacinės instancijos teismas, nors ir nepagrįstai padidino neturtinės žalos sumą iki 21000 Lt, tačiau teisingai pastebėjo, jog prieštaravimą tarp

³⁴⁶ V.Ž., 2000, Nr. 74-2262.

³⁴⁷ Žr. išnašą 338.

³⁴⁸ LAT CBS teisėjų kolegijos 2002 m. gruodžio 18 d. nutartis c.b. Nr. 3K-3591/2002.

Civilinio kodekso ir ATGTĮ normų dėl neturtinės žalos atlyginimo reikia spręsti vadovaujantis Civilinio kodekso pirmenybės principu, o jo dydį nustatyti atsižvelgiant į CK 6.250 str. 2 d. bei ATGTĮ 68 str. 2 d. paminėtus kriterijus.

Vis dėlto, nuostatai dėl prioriteto Civiliniam kodeksui suteikimo neturtinės žalos dydžio ir jo nustatymo reglamentavime, nėra absoliučiai ir nekvestionuotinai pritariama. Įdomu, bet, tarkim, absoliučioje daugumoje bylų, kuriose buvo sprendžiamas klausimas dėl neteisėtais medikų veiksmais pažeidžiant sveikatos priimtinumą reikalavimus padarytos neturtinės žalos atlyginimo, net ir tokiai žalai atsiradus po 2000 m. Civilinio kodekso įsigaliojimo, teismai vadovavosi LR Sveikatos sistemos įstatyme įtvirtintu maksimaliu neturtinės žalos kompensacijos dydžiu – 500 MMA. Kadangi dažniausiai buvęs priteistas konkrečiu atveju neturtinės žalos atlyginimas nesiekdavo šios ribos, minėto įstatymo kolizijos su Civiliniu kodeksu klausimas nebuvo keliamas, o kasacinės instancijos teismas tiesiog nenagrinėdavo ar atmesdavo kasatorių bandymus jį iškelti ir siekti Civilinio kodekso prioriteto šioje kolizijoje. Net ir garsioje byloje *L.Z., M.Z., V.Z., G.Z., v. VšĮ „Marijampolės ligoninė“*³⁴⁹ Lietuvos Aukščiausiasis Teismas atmetė kasatorių argumentus dėl to, kad ginčo atveju teismai vadovavosi LR Sveikatos sistemos įstatymo 91 str. (šiuo metu straipsnis pripažintas netekusiu galios), kadangi šiuo atveju turi būti taikomas tik Civilinis kodeksas, nenustatantis atlygintinos neturtinės žalos ribų, tuo tarpu kitų įstatymų normos, tokias ribas nustatančios, netaikytinos. Kasacinio teismo teiginys, kad Sveikatos sistemos įstatymo 91 str., kuriame įtvirtintas maksimalus neturtinės žalos atlyginimo dydis kiekvienu atveju ne didesnis nei 500 MMA, nėra pažeistas, nes nė vienam ieškovui padaryta žala nebuvo priteista kaip viršijanti šią sumą, leidžia kalbėti apie specialaus įstatymo, apibrėžiančio neturtinės žalos atlyginimo rėmus, prioriteto prie Civilinį kodeksą pozicijos palaikymą. Tačiau vargu, ar atsižvelgiant tiek į įstatymų leidėjo žingsnius šioje srityje (vėlesnius įstatymų keitimus, atitinkamų straipsnių, apibrėžiančių neturtinės žalos kompensacijos dydžius, pripažinimą netekusiais galios), tiek į šiuolaikinę teisės doktriną bei dominuojančią poziciją teismų praktikoje, pasisakančią už visišką teismų diskreciją neturtinės žalos kompensavimo srityje, nuomonė dėl prioriteto specialiesiems įstatymams suteikimo turėtų šansų išlikti ir rasti didesnę palaikymą.

³⁴⁹ LAT CBS teisėjų kolegijos 2005 m. balandžio 18 d. nutartis c.b. Nr. 3K-3-255/2005.

Pagaliau, minėtos pozicijos ydingumą dar stipriau galima būtų pagrįsti aktualiausia konstitucine jurisprudencija, pasisakančia už tvirtų neturtinės žalos atlyginimo minimalių ir/ar maksimalių sumų apibrėžimo įstatymuose prieštaravimą pamatiniams Konstitucijoje įtvirtintiems principams, o taip pat ir pačia naujausia Europos Žmogaus Teisių Teismo praktika bylose prieš Lietuvą.

Konstitucinio Teismo 2006 m. rugpjūčio 19 d. nutarime³⁵⁰, kuriame buvo analizuojamas įvairių LR Žalos, padarytos neteisėtais kvotos, tardymo, prokuratūros ir teismo veiksmais, atlyginimo įstatymo (šiuo metu jau netekusio galios) nuostatų konstitucingumo klausimas valstybės bei jos institucijų civilinės atsakomybės už jų padarytą turtinę ir neturtinę žalą plotmėje, šio įstatymo norma, numačiusi, jog atlygintinos moralinės žalos dydis aptariamose kategorijos bylose negali būti didesnis kaip 10000 Lt, buvo pripažinta antikonstitucine. Konstitucinis Teismas pažymėjo, kad nors įstatymų leidėjas, įstatymu reguliuodamas santykius, susijusius su asmeniui padarytos materialinės ir (arba) moralinės žalos atlyginimu, turi tam tikrą diskreciją, kiek jos neriboja Konstitucija, tačiau jis *neturi laisvės nustatyti kokių nors minimalių ribų, kurių nesiekianti valstybės institucijų, pareigūnų neteisėtais veiksmais asmeniui padaryta žala būtų neatlyginama, kaip ir neturi konstitucinių įgaliojimų nustatyti kokių nors maksimalių atlygintinos žalos dydžių, kurie suvaržytų teismą ir neleistų priteisti teisingo atlyginimo už tą asmens patirtą materialinę ir (arba) moralinę žalą*, kadangi tokiais atvejais žala būtų visiškai ar iš dalies neatlyginta ir būtų apriboti teismo konstituciniai įgaliojimai vykdyti teisingumą, o tai savo ruožtu reikštų konstitucinės žalos atlyginimo sampratos nepaisymą, nukrypimą nuo konstitucinių teisingumo ir teisinės valstybės principų. Tuo tarpu naujausiuose Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimuose bylose *Armonas v Lietuva*³⁵¹ bei *Biriuk v Lietuva*³⁵² buvo keliamas klausimas, ar Lietuvos valstybė, nacionaliniams teismams priteisus pareiškėjams tik 10000 Lt dydžio neturtinės žalos kompensacijas esant jų privataus

³⁵⁰ LR Konstitucinio Teismo nutarimas „Dėl LR Žalos, padarytos neteisėtais kvotos, tardymo, prokuratūros ir teismo veiksmais, atlyginimo įstatymo 3 straipsnio (2001 m. kovo 13 d. redakcija) 3 dalies ir 7 straipsnio (2001 m. kovo 13 d. redakcija) 7 dalies atitikties LR Konstitucijai“. V.Ž., 2006, Nr. 90-3529.

³⁵¹ Europos Žmogaus Teisių Teismo 2008 m. lapkričio 25 d. sprendimas byloje *Armonas v Lietuva*, application No. 36919/02. [interaktyvus]. [Žiūrėta 2008 m. gruodžio 15 d.] Prieiga per internetą: <<http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=LITHUANIA%20%2036919&sessionid=17531656&skin=hudoc-en>>.

³⁵² Europos Žmogaus Teisių Teismo 2008 m. lapkričio 25 d. sprendimas byloje *Biriuk v Lietuva*, application No. 23373/03. [interaktyvus]. [Žiūrėta 2008 m. gruodžio 15 d.]. Prieiga per internetą: <<http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=3&portal=hbkm&action=html&highlight=LITHUANIA%20%208&sessionid=17531656&skin=hudoc-en>>.

gyvenimo neliečiamumo pažeidimams, neperžengiančias tuo metu galiojusiuose nacionaliniuose teisės aktuose įtvirtintų ribų, nepažeidė šių asmenų teisės į privataus gyvenimo gerbimą, numatytos Konvencijos 8 str., ir tuo pačiu ar valstybė, apskritai įstatymuose nustatydamą maksimalią kompensacinę ribą, tinkamai įgyvendino savo pozityviają pareigą pagal Konvencijos 8 str. Buvo konstatuota, kad nors valstybė ir turi tam tikrą nuožiūros laisvę sprendžiamą, kokio lygio pagarbos „nusipelno“ asmens privatus gyvenimas konkrečioje situacijoje, taip pat ir laisvę reguliuoti neturtinės žalos atlyginimo klausimus, o vertinant jos taikomas priemones, *inter alia* atsižvelgtina į valstybės ekonominę – finansinę pajėgumą, tačiau itin grubių spaudos saviraiškos laisvės pažeidimų atvejais (kaip ir buvo šiose konkrečiose bylose³⁵³) įstatyme įtvirtinti kompensaciniai ribojimai tapo nepateisinama teismo diskrecijos atlyginant asmens patirtą neturtinę žalą kliūtimi, o tuo pačiu ir pagrįstų bei teisėtų nukentėjusiųjų lūkesčių pažeidimu Konvencijos 8 str. prasme.

Manytina, kad po tokių išaiškinimų, klausimų, kaip turėtų būti sprendžiama bet kokio teisės akto, bent kiek bandančio apibrėžti priteistinos nukentėjusiam asmeniui piniginės kompensacijos už patirtą neturtinę žalą ribas, o kartu ir riboti žalą padariusio asmens atsakomybę bei nukentėjusiojo teisę į absoliutų teisingumo prasme patirtos neturtinės žalos atlyginimą, bei Civilinio kodekso, paliekančio diskreciją neturtinės žalos atlyginimo srityje teismui, kolizija, neturėtų daugiau būti keliamas.

4.1.3. Bendrieji neturtinės žalos atlyginimo dydžio nustatymo principai, gairės ir probleminiai klausimai

Kiekvienas suinteresuotas asmuo, pasirinkdamas tokį civilinio įstatymo numatytą savo pažeistų teisių gynimo būdą, kaip patirtos neturtinės žalos atlyginimas, susiduria su būtinybe savo ieškinyje ar derybose su potencialiu atsakovu nurodyti pageidaujamą piniginės kompensacijos už patirtus išgyvenimus bei skausminius pojūčius sumą. Tačiau tiek nukentėjusiam nuo pažeidimo asmeniui, tiek teismui, į kurią kreipiamasi pagalbos, nėra paprasta tokią sumą "atrasti". Juk neturtinė žala ir yra ypatinga tuo, kad "pasireiškia nukentėjusiojo kančiomis ir vidiniais išgyvenimais, ne visada atsiskleidžiančiais išorinėje aplinkoje, todėl nei teismas, nei kas nors kitas

³⁵³ Žr. LAT CBS teisėjų kolegijos 2002 m. balandžio 24 d. nutartis c.b. *L.A. v UAB „Lietuvos rytas“*, Nr. 3K-3-577/2002; LAT CBS teisėjų kolegijos 2003 m. sausio 15 d. nutartis c.b. *G.B. v UAB „Lietuvos rytas“*, Nr.3K-3-90/2003.

negali adekvačiai įvertinti žmogaus emocijų, juo labiau pajusti individo psichikos būsenos ypatybių"³⁵⁴. Kiekvienas nukentėjęsysis priklausomai nuo jo organizmo, reakcijos į fizinį bei dvasinį skausmą ypatumų, tam tikrų asmeninių savybių, charakterio bruožų, laiko tarpo, praėjusio nuo teisės pažeidimo padarymo bei aibės kitų faktorių gali labai skirtingai vertinti jam padarytą žalą, ir tai, kas, tarkim, vienam asmeniui gali atrodyti skaudžiu jo neturtinių vertybių pažeidimu, didžiausia nepagarba ir įžeidimu, kitam asmeniui, jo subjektyviu įsitikinimu, gali neturėti tokios reikšmės. Jeigu stiprus smūgis į veidą gali būtų fiziškai skausmingas maždaug vienodai, tai pasakyti tą patį apie dvasinį skausmą negalima, ir svarbus tampa ne tiek pats veiksmas, sukėles skausmą, kiek žmogaus reakcija į jį, jausmai, emocijos, kurios gali būti tikros ar simuliuojamos, adekvačios ar neproporcingos, tačiau visada individualios.

Visi šie aspektai, tiek susiję su pačia neturtinės žalos prigimtimi, tiek ir paliečiantys žmogiškąjį faktorių, vaidinantį kone esminį vaidmenį, leidžia drąsiai teigti, kad neturtinės žalos atlyginimo dydžio, t.y. patyrusiam dvasinio ir fizinio pobūdžio išgyvenimus asmeniui priteistinos *piniginės kompensacijos nustatymas tampa viena sunkiausių problemų*, susijusių su neturtinės žalos instituto taikymu, skaudžiausiu klausimu tiek teisės mokslo atstovams, kurie turėtų pasiūlyti konstruktyvius, optimalius bei efektyvius jos sprendimo kelius, tiek ir gausiam teisininkų - praktikų (ypač teisėjų) būriui, kurie yra priversti vienaip ar kitaip diegti pakankamai abstrakčias ir nevienareikšmiškai interpretuotinas teisės normas šioje srityje, siekiant nuoseklaus, prognozuojamo, proporcingo ir nediskriminuojančio neturtinės žalos atlyginimo mechanizmo.

Mūsų teismų praktikai neturtinės žalos kompensacijos dydžio nustatymo sferoje yra būdingas nevienodumas, nenuoseklumas, ji yra labai įvairi ir prieštaringa, o stebint tam tikrų kategorijų bylas, galima net išdrįsti pasakyti, kad čia vyrauja „įstatymu sankcionuota savivalė“³⁵⁵, ir tai lemia tokios svarbiausios priežastys:

a) nepakankamas, neretai neteisingas neturtinės žalos instituto prasmės, sampratos bei funkcijų suvokimas;

³⁵⁴ MIZARAS, išnaša 90. p. 133.

³⁵⁵ ПОГУДИНА, М. В. К вопросу о компенсации морального вреда. *Вестник ТИСБИ*. 2001, № 4. [interaktyvus]. [Žiūrėta 2008 m. rugsėjo 1 d.]. Prieiga per internetą: <<http://law.edu.ru/magazine/document.asp?magID=4&magNum=4&magYear=2001&articleID=1217472>>.

b) įstatymų leidėjo nenuoseklumas reglamentuojant šį institutą įvairiais jo aspektais – ypač varijuojant pinigineis neturtinės žalos dydžio ribomis teisės aktuose;

c) ilgą laiką egzistavęs bendrų vertinamųjų neturtinės žalos dydžio nustatymo kriterijų nebuvimas, o jiems atsiradus - nevienodas jų aiškinimas bei vertinimas;

d) jokių sisteminio pobūdžio apibendrinimų bei rekomendacijų, kurie padėtų teismui nustatyti kompensacijos dydį sprendžiant konkrečią bylą, nebuvimas tiek iš teisės mokslo, tiek ir iš už vienodos teismų praktikos formavimą atsakingo teismo pusės;

e) įvairios nuo konkretaus ginčo šalių priklausančios priežastys bei aplinkybės (pavyzdžiui, ieškovo reikalavimas priteisti tik simbolinę, lyginant su panašiomis situacijomis, kompensacijos sumą ir teismo negalėjimas peržengti ieškinio dalyką);

f) pagaliau, pati neturtinės žalos prigimtis - būdo įsiskverbti į kito žmogaus psichiką ir pasakyti, ką jis iš tikrųjų jaučia bei išgyvena, išmatuoti asmens jausmus nebuvimas.

Ypač aiškiai ir aštriai visi šie probleminiai klausimai išryškėja tuomet, kai bylos, kuriose sprendžiamas klausimas dėl neturtinės žalos atlyginimo, yra peržiūrimos instancine tvarka, ir skirtingų instancijų teismai, vertindami tą patį bylos aplinkybių visetą, priima skirtingus, neretai kardinaliai priešingus sprendimus priteisiamo neturtinės žalos atlyginimo dydžio prasme. Tai tik dar labiau patvirtina, kad dar nėra tvirtai nusistovėjęs vieningas, daugiau ar mažiau pripažintas požiūris į tos pačios įstatymo normos interpretavimą, ir teismų praktika šiuo klausimu, išskyrus pavienes bylų kategorijas, kol kas dar nėra išsikristalizavusi, o esminės šioje sferoje kylančios problemos – teismo priteistą kompensacijos sumą pagrindžiančių motyvų nebuvimas; nevienodas bendrųjų bei atskiroms bylų kategorijoms būdingų neturtinės žalos atlyginimo dydžio nustatymo kriterijų vertinimas; nepagrįstas prioriteto vienam ar kitam faktoriui suteikimas, o kitų ignoravimas; nepakankamas dėmesys nuostolių paskirstymo doktrinai; kompleksinio visų aktualių kriterijų vertinimo reikalavimo nesilaikymas; žymūs neturtinės žalos pinigine išraiškos amplitudiniai svyravimai ir kt. - tebereikalauja nedelstino išsprendimo.

Sprendžiant iškeltas problemas, o taip pat gilinantis į jų priežastis, pirmiausia reikėtų detaliau aptarti keletą esminių bendro pobūdžio neturtinės žalos kompensacijos dydžio nustatymo principų bei aspektų.

1. Konceptualaus neturtinės žalos atlyginimo dydžio nustatymo problemų sprendimo atspirties tašku tampa *teisingas civilinės atsakomybės funkcijų bei piniginės kompensacijos už fizinę bei dvasinę skriaudą tikslų įsisąmoninimas*. Akivaizdu ir neginčytina yra tai, kad pagrindinė civilinės atsakomybės funkcija visgi yra kompensacinė: taikant ją nesiekama nubausti asmenį, tačiau turimas tikslas kompensuoti nukentėjusiajam padarytą žalą tokiu būdu, kad tiksliai apskaičiuavus jos dydį, nukentėjusysis būtų gražintas į tą padėtį, kurioje buvo iki teisės pažeidimo, kad nukentėjusiajam asmeniui būtų atlyginta nei per daug, nei per mažai, o būtent tiek, kiek iš tikrųjų patirta ir prarasta (lot. *compensatio lucri et damni*)³⁵⁶. Piniginė gi kompensacija už neturtinės žalos padarymą yra skirta sukelti teigiamas emocijas, kurios galėtų maksimaliai sušvelninti patirtų kančių sąlygotus neigiamus pokyčius asmenybės psichinėje ir fizinėje sferose³⁵⁷, suteikti nukentėjusiajam kompensaciją už prarastą gyvenimo džiaugsmą, taip pat eliminuoti jo nepilnavertiškumo jausmą bei atkurti vidinę harmoniją³⁵⁸. Kitaip tariant, nors šiuo atveju pinigai ir nėra pajėgūs atlikti praradimo ekvivalento funkciją, kaip turtinės žalos atlyginimo atveju, tačiau neturtinės žalos auka patiria skausmą, o kompensacija yra skiriama atkurti pažeistą pusiausvyrą (*pretium doloris*), ir tokiu būdu pinigų dėka asmuo įgauna galimybę pasimėgauti malonumais ir taip neutralizuoti skausminius pojūčius³⁵⁹.

Pastaroji idėja, pagal kurią kompensacija už moralinius praradimus reiškia tam tikrą substituciją, kuria asmuo gali pakeisti tai, kas buvo prarasta, galimybę nukentėjusiajam įgyti alternatyvų komfortą ir pasitenkinimą teikiančius dalykus, taip pat finansines galimybes užsiimti veikla, kuri leistų negalvoti apie pažeidimą ir jo padarinius bei suteiktų teigiamų emocijų, vyrauja, pavyzdžiui, Ispanijos, Austrijos, Italijos, Belgijos teismų praktikoje³⁶⁰. Tokiu būdu yra akcentuojamas funkcinis (*functional*) požiūris į neturtinės žalos atlyginimą, pagal kurį kompensacija yra skirta suteikti nukentėjusiajam malonumą, teigiamas emocijas ir galimybę įsigyti vienokius ar kitokius materialius daiktus, nematerialias paslaugas ir panašius „substitutus“, kurie padėtų sušvelninti, užmiršti, neutralizuoti skausmą. Neturtinės žalos atlyginimo

³⁵⁶ Ši funkcija pabrėžiama ir pagrindiniuose Europos deliktų teisės harmonizavimo dokumentuose, pavyzdžiui, PETL 10:101 str. bei SGEEC TortLiab 6:101 str. akcentuojama, kad žalos atlyginimas turi tarnauti nukentėjusiojo satisfakcijai.

³⁵⁷ ЭРДЕЛЕВСКИЙ, išnaša 37. p. 1.

³⁵⁸ ROGERS, išnaša 86. p. 8.

³⁵⁹ ROGERS, išnaša 86. 198.

³⁶⁰ GERVEN, W.; LEVER, J.; LAROUCHE, P.; BAR, C.; VINEY, G. *Cases, Materials and Text on National Supranational and International Tort Law – Scope of Protection*. Oxford, 1998, p. 20.

dydis nustatomas pagal tai, kokias galimybes asmuo prarado ir kuo jis gali jas pakeisti, gavęs neturtinės žalos atlyginimą. Tiesa, funkcionalus požiūris į neturtinės žalos atlyginimą yra priešpastatomas labiau teisės moksle palaikomam objektyviajam arba „vertybės mažinimo“ (*diminution of value*) požiūriui, akcentuojančiam nukentėjusiojo prarastos vertybės atkūrimo siekį ir išliekančiam visiškai abejingu, kokiam tikslui panaudojami kaip kompensacija gauti pinigai, taip pat tam, ar asmuo, gavęs tuos pinigus, jaučia skausmą ir patiria išgyvenimų, ar ne (tuo siekiama pagrįsti neturtinės žalos atlyginimą tiems asmenims, kurie dėl fizinės ar psichinės negalios negali panaudoti gautų pinigų kitiems dalykams, taip pat galimybę paveldėti teisę į neturtinės žalos atlyginimą).

Deja, neturtinės žalos prigimties sąlygota "rizika, kad piniginis dvasinių išgyvenimų įvertinimas gali būti nustatytas neteisingai, kad negatyvių pasikeitimų "sušvelninimo" laipsnis bus tik santykinio pobūdžio yra neišvengiama"³⁶¹, tačiau ši rizika gali būti sumažinta iki minimumo tam tikromis priemonėmis, o būtent įtvirtinant vertinimo standartus, kriterijų rinkinį, į kurį teismai turėtų orientuotis, kad būtų nustatytas kiek įmanoma teisingesnis ir tikslesnis neturtinės žalos atlyginimo dydis, nors kita vertus, itin abstraktus šių kriterijų pobūdis toli gražu ne visada padeda teismui pagrįsti, net sau pačiam, sprendime nurodomą kompensacijos dydį. Bet problema šiuo atveju „glūdi net ne aiškiai suformuluotų kriterijų nebuvime, o tame, kad bendras kiekybinio neturtinės žalos įvertinimo metodas apskritai neatsispindi civiliniuose įstatymuose“³⁶², kadangi šie sąmoningai apsiriboja tik lakoniška formuluote apie tai, kad neturtinės žalos dydį nustato teismas, palikdami plačią erdvę jurisprudencijai ir doktrininiams svarstymams.

2. Nustatant kompensacijos už fizinį bei psichinį skausmą dydį svarbu turėti omenyje, kad bylose dėl neturtinės žalos atlyginimo yra iš esmės *neįmanomas visiško nuostolių atlyginimo principo*, įtvirtinto Civilinio kodekso 6.251 str. ir 6.263 str. 2 d., *realizavimas*. Šio principo esmę sudaro tikslas nukentėjusįjį gražinti į tokia padėtį, kurioje jis būtų buvęs, jeigu jam apskritai nebūtų padaryta žala, o taip pat siekis nukentėjusiajam atlyginti būtent tiek, kiek jis iš tiesų prarado, nes priešingu atveju civilinė atsakomybė atliktų nubaudimo funkciją arba atvirkščiai, nevisiškai

³⁶¹ MIKELĖNIENĖ, išnaša 35. p. 23.

³⁶² ПОГУДИНА, М. В. К вопросу о компенсации морального вреда. *Вестник ТИСБИ*. 2001, Nr. 4. [interaktyvus]. [Žiūrėta 2008 m. rugsėjo 1 d.]. Prieiga per internetą: <<http://law.edu.ru/magazine/document.asp?magID=4&magNum=4&magYear=2001&articleID=1217472>>.

įgyvendintų savo kompensacinę paskirtį. Turtinės žalos padarymo atveju šio principo dėka atsakomybės dydis tiksliai nusako padarytos žalos piniginių ekvivalentiškumą, tačiau neturtinės žalos atlyginimo sferoje *restitutio in integrum* principas objektyviai negali būti taikomas visa apimtimi, jis nesuveikia, tampa tarsi išimtimi.

Nors ir pripažįstama, kad vienintelis tinkamas neturtinės žalos kompensavimo kelias yra kompensuoti ją pinigais, tačiau šis kelias toli gražu nereiškia, kad tie pinigai tampa asmens išgyvenimų, skausmo, kančios ar prarastos vertybės kaina³⁶³, kaip, pavyzdžiui, turtinės žalos atlyginimo atveju, kur priteista pinigų suma atlieka prarasto daikto piniginių ekvivalento vaidmenį. Būtent todėl kai kurių neturtinės žalos instituto tyrinėtojų išsakytas teiginys, kad „piniginė kompensacijos forma – tai individų kančių ekvivalentas“³⁶⁴, vertintinas itin kritiškai. Paprasčiausiai būtina visuomet turėti omenyje, kad *neturtinės žalos kompensacija*, nesant ekvivalento, *visuomet teliks simboliniu, santykinu atlygiu už patirtą skriaudą*. Įdomu tai, kad būtent šiuo argumentu dažniausiai bandoma pagrįsti nuolatinio priteistinių kompensacijų už neturtinę žalą dydžių augimo tendencijos kritiką, teigiant, jog pernelyg didelės kompensacijos gali sudaryti klaidingą išpūdį, kad pinigai yra pajėgūs neutralizuoti kančias, todėl tik simbolinės pinigų sumos priteisimas neprieštarautų viešajai moralei³⁶⁵.

Pažymėtina, kad net Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje³⁶⁶ konstatuota, kad Konstitucijos 30 str. 2 d. įtvirtintas asmeniui padarytos ir atlygintinos žalos skirstymas į materialinę ir moralinę jau pats savaime lemia su atitinkamos rūšies žalos atlyginimu susijusių santykių teisinio reguliavimo ypatumus, vienas kurių kaip tik ir yra susijęs su žalos dydžio nustatymu (įvertinimu) ir atlyginimo už tą žalą forma. Jeigu atlyginant materialinę žalą visais atvejais yra įmanoma vadovautis visiško (adekvataus) nuostolių atlyginimo principu, kai padarytos žalos dydis gali būti išreiškiamas piniginiu ekvivalentu ir ta žala gali būti atlyginama pinigais, *tai*

³⁶³ Tai buvo akcentuojama, pavyzdžiui, Lietuvos apeliacinio teismo 2007 m. sausio 2 d. nutartyje c.b. *V.M. v I.M., UAB „Ergo Lietuva“*, Nr. 2A-92/2007.

³⁶⁴ ВЕРЕТЕННИКОВА, Е. В. Принципы компенсации морального вреда, причиненного незаконными действиями сотрудников правоохранительных органов и суда в уголовном судопроизводстве России. *Право: теория и практика*. 2003, Nr. 6. [interaktyvus]. [Žiūrėta 2008 m. rugsėjo 1 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.yurclub.ru/docs/pravo/0603/12.html>>.

³⁶⁵ ROGERS, išnaša 86. p. 36; MAGNUS, išnaša 66. p. 31.

³⁶⁶ Konstitucinio Teismo 2006 m. rugpjūčio 19 d. nutarimas „Dėl LR Žalos, padarytos neteisėtais kvotos, tardymo, prokuratūros ir teismo veiksmais, atlyginimo įstatymo 3 straipsnio (2001 m. kovo 13 d. redakcija) 3 dalies ir 7 straipsnio (2001 m. kovo 13 d. redakcija) 7 dalies atitikties LR Konstitucijai“. *V.Ž.*, 2006, Nr. 90-3529.

moralinė žala yra dvasinė skriauda, kurią tik sąlygiškai galima įvertinti ir kompensuoti materialiai. Paprasčiausiai padarytos moralinės žalos, kaip asmens patirtos dvasinės skriaudos, neretai apskritai niekas (inter alia jokia materiali kompensacija) negali atstoti, nes asmens psichologinės, emocinės ir kitokios būsenos, buvusios iki tol, kol jis patyrė dvasinę skriaudą, neįmanoma sugrąžinti - tokią būseną kai kada (geriausiu atveju) galima tik iš naujo sukurti, panaudojant inter alia materialią (pirmiausia piniginę) kompensaciją už moralinę žalą. Konstitucinis Teismas pabrėžė, kad materiali (piniginė) kompensacija už moralinę žalą, kaip materialus tos moralinės žalos atitikmuo, taip pat turi būti skiriama vadovaujantis visiško (adekvataus) žalos atlyginimo principu, tačiau jo taikymui tokiais atvejais būdingi svarbūs ypatumai, nes tokia materiali kompensacija savo turiniu iš esmės skiriasi nuo pačios moralinės žalos, kuri buvo padaryta ir už kurią yra kompensuojama, turinio ir dėl to pagal savo prigimtį negali (arba ne visada gali) atstoti patirtos dvasinės skriaudos. Tokios materialios (pirmiausia piniginės) kompensacijos už moralinę žalą paskirtis – sudaryti materialias prielaidas iš naujo sukurti tai, ko negalima sugrąžinti, kuo teisingiau atlyginti tai, ko žmogui neretai apskritai niekas – jokie pinigai, joks materialus turtas – negali atstoti.

Apibendrinant šiuos argumentus, galima teigti, kad kaip tik dėl tos priežasties, jog neturtinės žalos pinigais tiksliai įvertinti neįmanoma, įstatymas ir numato, o teismas priteisia piniginę satisfakciją, kuria yra siekiama kiek įmanoma teisingiau kompensuoti nukentėjusiojo patirtą dvasinį, fizinį skausmą, vadovaujantis teisingumo, protingumo ir sąžiningumo kriterijais bei kitais pagalbiniais neturtinės žalos dydžio nustatymo orientyrais, kartu suvokiant, jog niekada nebus įmanoma dėti lygybės ženklą tarp priteistos kompensacijos dydžio ir realiai patirtų nematerialių kančių bei išgyvenimų. Kitaip tariant, neturtinės žalos atlyginimo dydis visuomet bus nustatomas ne pagal absoliutaus ekvivalentiškumo principą, o priklausomai nuo konkretaus atvejo ypatumų, atsižvelgiant į žalos pobūdį, nukentėjusiojo ir pažeidėjo asmenybę bei ją apibūdinančias charakteristikas, deliktinės situacijos dalyvių turtinę padėtį ir kitus veiksnius.

Iš šių teiginių logiškai išplaukia dar vienas neturtinės žalos kompensacijos nustatymo ypatumas: *neturtinė žala, išreikšta pinigais, vadinama bendraisiais nuostoliais, ir tokių nuostolių dydis yra ne įrodinėjamas, o nustatomas pagal įstatyme numatytus kriterijus.* Jeigu turtinės žalos kiekybinė išraiška gali būti pakankamai

lengvai išaiškinama, tai bylose dėl neturtinės žalos atlyginimo turi būti įrodinėjami kompensacijos nustatymui reikšmingi kriterijai, kadangi dėl savo specifinės prigimties tikslus patirtų nuostolių dydis negali būti patvirtintas³⁶⁷. Šia teisės doktrinoje deklaruojama pozicija seka ir teismų praktika³⁶⁸.

Tęsiant visiško nuostolių atlyginimo principo realizavimo neturtinės žalos kompensavimo bylose ypatumų nagrinėjimą, reikėtų pažymėti, kad užsienio teisės doktrinoje yra išsakoma pozicija, jog "neturtinės žalos kompensavimui gali ir *turi būti taikomas "žemesnio" lygio principas – adekvatumo (atitikimo) principas*, reiškiantis, kad jeigu kompensacijos dydis negali būti lygus žalos dydžiui, tai jis turi bent jį atitikti"³⁶⁹. Šiuo atveju yra turimas omenyje nukentėjusiajam suteikiamos piniginės satisfakcijos nustatymas vadovaujantis ne smulkiu ir matematiškai tikslu patirtos žalos dydžio apskaičiavimu, o tiesiog sekant nuostata - už didesnę neturtinę žalą, stipresnius išgyvenimus – didesnę piniginę kompensaciją, ir atvirkščiai. Toks požiūris atrodytų labiausiai atitinkantis neturtinės žalos atlyginimo bylų specifiką, nes jis nereikalauja, kad būtų pasiekta "metalo" (pinigų), padėto ant vienos svarstyklių pusės, ir dvasinių bei fizinių kančių, padėtų ant kitos pusės, ideali pusiausvyra.

Taigi, reziumuojant, galima būtų teigti, kad imperatyviai įstatyme įtvirtintas *restitutio in integrum* principas neturtinės žalos atlyginimo santykiuose galėtų būti taikomas tik tiek, kiek pinigai yra pajėgūs atkurti tokią nukentėjusiojo padėtį, kokia būtų buvusi, jeigu jis nebūtų patyręs žalos, ir kiek tie pinigai yra pajėgūs "tapti ne dvasinių išgyvenimų ekvivalentu, o teigiamų emocijų, kurios visiškai ar bent iš dalies padėtų sumažinti žmogaus psichikai jo teisių pažeidimu padarytą neigiamą efektą, šaltiniu"³⁷⁰. Akivaizdu, kad piniginė kompensacija niekuomet neatlygins motinai vaiko netekties, nesugrąžins nei vaiko, nei ankstesnės psichinės pusiausvyros, tačiau piniginė kompensacija leis jai, tarkim, bent laikinai pakeisti aplinką, įsigyti tam tikrų materialių ar nematerialių vertybių, ir galbūt tuomet neišvengiamos kančios bei emociniai išgyvenimai bus bent iš dalies sušvelninti.

³⁶⁷ Pavyzdžiui, MIKELĖNIENĖ, išnaša 13; *Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė. I tomas*. Vilnius, 2003, p. 344-345.

³⁶⁸ Pavyzdžiui, LAT CBS teisėjų kolegijos 2003 m. sausio 15 d. nutartis c.b. G.B. v UAB "Lietuvos rytas", Nr.3K-3-90/2003); LAT CBS teisėjų kolegijos 2003 m. gruodžio 8 d. nutartis c.b. R.V., D.L.V. v VŠĮ Kauno 2-oji klinikinė ligoninė, VŠĮ Kauno klinikinė infekcinė ligoninė, Sveikatos apsaugos ministerija, Nr. 3K-3-1180/2003 ir kt. teismai akcentavo, kad turi būti įrodinėjami žalos nustatymui reikšmingi kriterijai, o pastarųjų reikšmę žalos dydžiui konkrečioje byloje turi nustatyti teismas.

³⁶⁹ ЭРДЕЛЕВСКИЙ, išnaša 37. p. 62.

³⁷⁰ MIKELĖNIENĖ, išnaša 35. p. 23.

Kita vertus, nepaisant visų sunkumų, trukdančių teismui realizuoti visiško nuostolių atlyginimo principą neturtinės žalos kompensavimo atveju, bei suvokimo, kad tokiais atvejais pinigai negali būti absoliutus ekvivalentas, vis dėlto dėl šių priežasčių apskritai "atsisakyti kompensuoti neturtinę žalą pinigais būtų daug amoraliau nei ją sąlygiškai ekvivalentiškai atlyginti"³⁷¹. Kitaip tariant, turi būti vadovaujamas principu - "kažkiek yra geriau negu nieko", o negalėjimas pilnai ir visiškai "reabilituoti" nukentėjusįjį, sunaikinti, pašalinti jam padarytą neturtinę žalą dar nereikia, kad neįmanomas „atlyginimas kita prasme, neįmanomas toks patenkinimas, kuris galėtų būti laikomas daugiau ar mažiau pakankamu atlygiu už patirtas kančias, o bendruoju vertybių ir teisių kriterijumi ir matmeniu esantys pinigai neturėtų tapti nukentėjusiojo patenkinimo priemone"³⁷².

Nepaisant galimai skeptiško požiūrio į neturtinės žalos kompensavimo leistinumą, neturtinės žalos prigimties šališkumą ir pilnos restitucijos negalimumą, ilgametė valstybių, taikančių šį institutą, patirtis parodė, kad neturtinės žalos atlyginimas vis dėlto atlieka labai svarbią funkciją, suteikdamas paguodą esant realiai patirtai skriaudai teisės pažeidimo atveju, apgindamas asmens orumą bei pripažindamas kito asmens elgesio netinkamumą³⁷³. Pagaliau, juk civilinė teisė, deja, nežino kitokių būdų, tik piniginę satisfakciją, kuria bent iš dalies būtų galima kompensuoti akivaizdžiai ir realiai nukentėjusiojo jaučiamą dvasinį ar fizinį skausmą, juo labiau, kad nepaisant gausybės problemų, visgi teismų praktika parodė pakankamą pajėgumą taikyti šį būdą. Taigi, *jei piniginis atlygis negali būti restitucija, tai jis gali tapti bent kompensacija*.

Pažymėtina, kad kai kurie autoriai „agituoja“ preciziškai laikytis taisyklingos terminijos ir vartoti būtent konstrukciją „neturtinės žalos kompensavimas“, o ne „atlyginimas“ ar „restitucija“, būdingus išimtinai turtinei žalai³⁷⁴. Iš tikrųjų, teisinis - lingvistinis tikslumas šioje srityje dar labiau paryškintų aptariamo instituto specifiškumą ir savotišką unikalumą, reikalaujantį kitokių, negu turtinės žalos

³⁷¹ Ten pat. Tiesa, teisinėje literatūroje galima sutikti ir itin skeptiškų pasisakymų, apeliuojančių į tai, jog tokiais atvejais "pinigų sumokėjimas, kaip "paguoda" yra verčiau moralinis pažeminimas, nei kančių sušvelninimas". Žr. *Гражданское право*. Учебник. Том I. и II. Ред. СУХАНОВ, С.А. Москва, 2000. P. 372.

³⁷² БЕЛЯЦКИН, išnaša 1. p.16.

³⁷³ *Principles of European Tort Law: Text and Commentary*. European Group on Tort Law. Wien: Springer, 2005. p. 172.

³⁷⁴ Lygiai taip pat ir kalbant apie dvasinio ir fizinio skausmo kompensacijos sumos paieškas, vartotina konstrukcija „neturtinės žalos kompensacijos (atlyginimo) dydžio nustatymas“, o ne „neturtinės žalos dydžio nustatymas“, kadangi patirtų išgyvenimų piniginių dydį apibrėžti objektyviai neįmanoma, galima tik nustatyti šių išgyvenimo kompensacijos sumą.

atlyginimo atveju, nuostatų, standartų, kriterijų, taisyklių, principų bei apibrėžimų taikymo.

3. Civilinio kodekso 6.250 str. 2 d. normų analizė leidžia teigti, kad neturtinės žalos kompensacijos dydis neegzistuoja tol, kol jo nenustato teismas. Būtent teismas turi diskreciją padėti galutinį tašką sprendžiant ginčą dėl atlyginimo sumos. Be jokios abejonės, teismo diskrecija šiuo klausimu nėra beribė, tačiau besiremianti aiškiais kriterijais, „viena vertus, atspindinčiais visuomenės vertybinius pokyčius ir sudarančius galimybę tinkamai įvertinti konkrečios bylos aplinkybes, kita vertus, neleidžiančiais pernelyg susiaurinti ir pernelyg išplėsti civilinės atsakomybės taikymo ribų ir suponuojančiais būtinybę atsižvelgti į teisėtus žalą padariusio asmens interesus“³⁷⁵.

Žinoma, ieškovas gali ieškinyje nurodyti pageidaujamą kompensacijos sumą³⁷⁶, tačiau ši suma teliks ieškovo nuomone dėl jo išgyventų dvasinių ar fizinių kančių atlyginimo dydžio, turinčia tam tikrą, bet neesminę reikšmę teismo apsisprendimo procese. Tarkim, byloje *N.R. v UAB „Agrobiznis“*³⁷⁷ netgi buvo pažymėta, kad paties nukentėjusiojo, o fizinio asmens mirties atveju – teisę į žalą atlyginimą turinčio asmens prašomas priteisti nuostolių dydis dėl neturtinės žalos negali būti vertinamas kaip nustatytas, nes jo nustatymas yra teisingos kompensacijos principo įgyvendinimas ir yra atliekamas teisingumą vykdančio subjekto – teismo.

Kalbant apie civilinio įstatymo nusakomą teismo kompetenciją apsispręsti dėl priteistinos nukentėjusiam asmeniui kompensacijos už jo patirtą neturtinę žalą dydžio, bent jau moksliniu lygmeniu negalima nepaliesti klausimo, ar apskritai vertėtų ir būtų tikslinga iš besikreipiančio į teismą asmens visuomet reikalauti, kad jis savo ieškinyje nurodytų tikslią atlyginimo už neturtinę žalą sumą, juo labiau, kad kai kuriose užsienio teisės sistemose (pavyzdžiui, Vokietijoje³⁷⁸, Olandijoje), o taip pat ir

³⁷⁵ CIRTAUTIENĖ, išnaša 10.

³⁷⁶ Pavyzdžiui, LAT CBS teisėjų kolegijos 2003 m. spalio 20 d. nutartyje c.b. *R.L. v UAB "Brolių Tomkų leidyba"*, Nr. 3K-3-1000/2003, buvo pažymėta, jog tai, kad asmuo, gindamas savo pažeistas teises, saugomas tiek tarptautinės, tiek nacionalinės teisės, ir naudodamasis šiuose teisės aktuose numatytais savo teisių gynimo būdais, reikalauja priteisti jo patirtą neturtinę žalą, savaime negali būti traktuojama to asmens nenaudai, įvardijant tai pasipelnymo siekimu ir panašiai. Kaip kiekvienas asmuo turi teisę pats nustatyti ribą, iki kurios jis atskleidžia supančiam pasauliui, tarkim, savo privataus gyvenimo momentus, taip tas asmuo turi teisę pats nuspręsti - kreiptis jam į teismą, ar ne, kokiais įstatymuose numatytais teisių gynimo būdais naudotis, o kokių atsisakyti, ir kokia apimtimi.

³⁷⁷ Lietuvos apeliacinio teismo 2007 m. liepos 5 d. nutartis c.b. Nr. 2A-370/2007.

³⁷⁸ Vokietijoje kompensacijos už neturtinę žalą dydžio nustatymas yra visiškos teismo diskrecijos sfera, ir ieškovas netgi neprivalo reikalauti konkrečios pinigų sumos priteisimo, nors gali įvardinti minimalią pageidautiną sumą. Plačiau žr. MARKESINIS, B.; COESTER, M.; ALPA, G.; ULLSTEIN,

Europos Žmogaus Teisių Teismo praktikoje ieškovui nėra keliami pareiga nurodyti konkretų prašomos atlyginti neturtinės žalos dydį. Taip pat ir doc. L.Meškauskaitės nuomone, nors nukentėjęs asmuo, be jokios abejonės, gali pats įvardinti jam padarytą skriaudą galintį atlyginti materialų ekvivalentą, tačiau tai neturėtų būti privaloma kreipimosi į teismą sąlyga, ir „kai kuriais atvejais ieškovui pakaktų nurodyti teisės deliktą, pagrįsti pareikšto ieškinio pagrindą bei nurodyti CK 6.250 str. 2 d. minimas aplinkybes, į kurias teismas turi atsižvelgti, nustatydamas padarytos neturtinės žalos dydį, bet *ieškovas neturėtų būti verčiamas, kaip yra šiuo metu teismų praktikoje, konkrečiai įvardyti ieškinio sumą*, t.y. neturtinės žalos sumą, kurią prašo priteisti, palikdamas tai teismo nuožiūrai“³⁷⁹.

Iš vienos pusės, tokiam požiūriui galima būtų pritarti, kadangi, kaip jau buvo minėta, būtent teismui civilinis įstatymas suteikia diskreciją kvalifikuotai bei nuodugniai ištyrus visas būtinas aplinkybes, nukentėjusiojo nurodytus bei įroditus neturtinės žalos atlyginimo orientacinius kriterijus, o taip pat pastarojo asmens nuomonę, nustatyti adekvačią ir teisingą pinigines kompensacijos sumą. Be to, traktuojant reikalavimą dėl neturtinės žalos atlyginimo, kaip turtinį, ir priklausomai nuo ieškovo nurodytos ieškinio sumos skaičiuojant mokėtino žyminio mokesčio už ieškinio padavimą (taip pat apeliacinį, kasacinį skundus) dydį, neretai neleistinai sudaromos finansinio pobūdžio kliūtys asmenims, ypač savo patirtus išgyvenimus vertinantiems itin didelėmis pinigų sumomis, kreiptis dėl teisminės gynybos.

Kita vertus, pritarimas išsakytai pozicijai sukeltų pakankamai rimtų, pirmiausia - procesinių problemų, susijusių ne tik su imperatyviu civilinio proceso įstatymo reikalavimu ieškinyje aiškiai įvardinti ieškinio sumą ir ieškinio dalyką (CPK 135 str. 1 d. 1 p., 4 p.), bet ir su ginčo teisingumu, su neaiškumais apskaičiuojant žyminį mokestį, taip pat su būtinumu užtikrinti atsakovo, kuriam reiškiami tokie reikalavimai, teisę į tinkamą teisminę gynybą, suteikiant galimybę suformuoti bei išreikšti savo poziciją dėl ieškovo pretenzijos, įskaitant ir pageidaujamos neturtinės žalos kompensacijos sumos (pavyzdžiui, jeigu atsakovas iš esmės pripažįsta delikto padarymo faktą, bet nesutinka tik su kompensacijos dydžiu). Atleidimas nuo pareigos nurodyti prašomą priteisti neturtinės žalos atlyginimo sumą iškeltų ir grynai praktinio

A. *Compensation for Personal Injury in English, German and Italian law. A Comparative Outline.* Cambridge, 2005. p. 65-67.

³⁷⁹ MEŠKAUSKAITĖ, išnaša 345. p. 246.

– techninio pobūdžio klausimą: kaip teismas, esant nustatytiems neturtinės žalos faktui ir jos kompensacijos dydžiui, turėtų formuluoti savo sprendimo rezoliucinę dalį: ieškinį tenkinti pilnai ar ieškinį tenkinti iš dalies? Tačiau svarbiausia yra tai, kad vertinat neturtinės žalos instituto mūsų civilinėje teisėje naujumą, dar pakankamai neilgą jo egzistavimo ir vystymosi trukmę bei tą faktą, kad Lietuvoje, skirtingai nuo dešimtmečiais ar net šimtmečiais neturtinės žalos atlyginimą praktikuojančių užsienio teisės sistemų, dar nėra susiklosčiusi bei išsikristalizavusi atitinkama mokslinė pozicija ir nuosekli teismų praktika, pajėgūs atlikti teismų savivalės saugiklio funkciją, užtikrinantys efektyvų, prognozuojamą bei teisėtus nukentėjusiojo lūkesčius atitinkantį pažeistų neturtinių vertybių gynimą, kalbėti apie neturtinės žalos instituto liberalizavimą, didesnę laisvę tuo aspektu, kad besikreipiantis į teismą asmuo netgi galėtų nenurodyti konkrečios pinigų sumos, kadangi jis pasitiki kvalifikuotu, kompetentingu, o svarbiausia - teisingu teismu, visgi dar būtų per anksti. Priešingai - tai, kad ieškovas nurodo tą pinigų sumą, kuri jį tenkintų, tik padeda teismui įvairiais bylos nagrinėjimo aspektais - ne tik nustatant priteistinos kompensacijos dydį, bet ir, pavyzdžiui, sprendžiant klausimą dėl galimo taikos sutarties procese sudarymo, jeigu matyti, jog atsakovui prašoma iš jo priteisti suma yra daugiau ar mažiau priimtina ir t.t. Teismui paprasčiausiai yra būtinas tam tikras orientyras, „atspirties taškas“ (kad ir rekomendacinio pobūdžio), rodantis subjektyvų nukentėjusio asmens atžvilgiu atlikto pažeidimo vertinimą ir tuo pačiu padedantis konstruoti konkretaus ginčo sprendimo modelį ir rezultatą.

4. Kita vertus, labai dažnai būtent ieškovo ieškiniuose nurodomos pageidaujamos kompensacijos sumos tampa viena iš neturtinės žalos instituto taikymo nevienodumo, teismų praktikos margumo ir unifیکavimo negalimumo priežasčių. Net ir norėdamas priteisti daugiau ar mažiau nusistovėjusią teismų praktiką atitinkančią piniginę satisfakciją, teismas to padaryti negali, kadangi jo rankos būna surištos paties ieškovo ieškinyje nurodyta pageidaujamos kompensacijos suma³⁸⁰. Stebint tokias situacijas kyla klausimas, ar teismas, matydamas, kad, tarkim, nukentėjusysis reikalauja

³⁸⁰ Pavyzdžiui, LAT CBS išplėstinės teisėjų kolegijos 2006 m. balandžio 11 d. nutartimi c.b. *O.V. v V.K., UAB DK "PZU Lietuva"*, Nr. 3K-7-115/2006, ieškovei, kuri autoįvykio metu dėl atsakovo kaltės patyrė sunkią kojos traumą, dėl kurios jai buvo atliktos dvi operacijos, nukentėjusioji ilgą laiką buvo nedarbinga, jautė didelį skausmą ir nepatogumus, nes šeimos nariams teko ja rūpintis, padėti judėti, o kojos traumas pasekmės jaučiamos iki šiol, buvo priteista 7000 Lt neturtinės žalos kompensacija, kadangi būtent tokios sumos nukentėjusioji prašė, nors kitų panašių bylų dėl neturtinės žalos atlyginimo sunkaus sveikatos sutrikdymo kontekste ši kompensacijos suma galėtų pasirodyti per maža, neadekvati ir neproporcinga.

neprotingai mažos ar net simbolinės pinigų sumos, kaip kompensacijos už akivaizdžiai patirtą didžiulį skausmą ir sunkius išgyvenimus arba apskritai jos nereikalauja ir tokiu būdu pernelyg save „skriaudžia“, negalėtų kad ir viešo intereso gynimo ar prevencinės bei auklėjamosios atsakomybės funkcijų pasiekimo sumetimais *peržengti ieškinio dalyką ar ieškovo nurodytą neturtinės žalos atlyginimo dydį* bei priteisti pastarajam didesnę piniginę kompensaciją.

Štai, pavyzdžiui, Rusijos teisės doktrinoje yra laikomasi pozicijos, kad ieškovo nuomonės pageidaujamos kompensacijos už neturtinę žalą dydžio klausimu vėlesnis pasikeitimas nelaikytinas ieškinio dalyko pakeitimu, taip pat ir tos situacijos, kai teismas priteisia nukentėjusiajam didesnę kompensaciją, negu buvo nurodyta ieškinyje, nevertintinos, kaip ieškinio dalyko peržengimas civilinio proceso teisės prasme³⁸¹. Lenkijoje buvo neita dar toliau, kadangi teismų praktikoje buvo išvystyta teismo aktyvumo neturtinės žalos instituto taikymo atvejais bei privilegijuotos nukentėjusiojo padėties koncepcija, suteikianti teismui ne tik teisę, bet ir pareigą sunkių deliktų atveju priteisti ieškovui neturtinės žalos kompensaciją net ir tada, kai pastarasis reikalauja tik turtinių nuostolių atlyginimo, tačiau konkrečioje situacijoje neturtinė žala yra logiška delikto pasekmė, kaip ir pripažįstant teismo teisę bei pareigą, esant reikalui, nukentėjusiojo išgyvenimus kompensuoti didesne, negu prašoma, pinigų suma³⁸². Kitaip tariant, teismui dispozicijon „atitenka“ tiek ieškinio dalyko pakeitimo (praplėtimo), tiek ir prašomų priteisti neturtinės žalos kompensacijų sumų padidinimo institutai.

Viena vertus, mūsų nacionalinės teisės nusistatymas šiuo klausimu yra pakankamai konservatyvus ir postuluojama, kad turi būti gerbiami rungimosi, šalies dispozityvumo civiliniame procese principai bei teismo galių privatinės teisės reguliuojamame šalių konflikte ribojimas, pripažįstant ieškovo teisę pačiam nustatyti teismo nagrinėjimo rėmus, suformuoti ieškinio dalyką ir pan., todėl atsižvelgiant į šiuos argumentus, o taip pat į neturtinės žalos, kaip teisinės kategorijos, specifiką, turėtų būti gerbiama nukentėjusiojo valia gauti, tarkim, tik neteisėtais veiksmais padarytos turtinės žalos atlyginimą, nepretenduojant į neturtinių nuostolių kompensavimą, kaip ir gerbiamas pageidavimas gauti tik simbolinį atlygį arba apskritai nesiimti jokių veiksmų savo pažeistai subjektinei teisei ginti. Kita vertus,

³⁸¹ ЭРДЕЛЕВСКИЙ, išnaša 106. p. 182-183.

³⁸² SZPUNAR, išnaša 22. p. 178.

vieno naujausių Konstitucinio Teismo nutarimų³⁸³, kuriame buvo konstatuota, kad siekiant šalių autonomijos principo bei privačių asmenų ir valstybės galių pusiausvyros, teismas vis dėlto, kiekvienoje byloje gali nustatyti viešo intereso, atspindinčio ir išreiškiančio pamatines visuomenės vertybes, buvimą ir jo vardan išėiti už ieškinio dalyko ribų³⁸⁴ kontekste, galimybė peržengti ieškinio dalyką, ir juo labiau peržengti ieškinyje nurodytą kompensacijos už neturtinę žalą sumą, neturėtų būti taip kategoriškai atmetama. Jeigu pirmuoju atveju, t.y. vertinant neturtinės žalos atlyginimo priteisimo, nukentėjusiajam apskritai nepareiškus tokio reikalavimo, galimybes, vis dėlto norėtusi pritarti tradiciniam požiūriui į dispozityvumą bei šalių autonomija paremtą civilinį procesą³⁸⁵, tai antruoju atveju, o būtent nukentėjusiajam prašant neprotingai mažos kompensacijos, didesnės pinigų sumos priteisimas būtų leistina iniciatyva, ypač tais atvejais, kuomet kalbama apie tokių esminių, „gyvybiškai svarbių“, fundamentaliausių ir brangiausių kiekvienam asmeniui vertybių, kaip gyvybė, sveikata, laisvė, neleistiną palietimą arba tas situacijas, kuomet

³⁸³ LR Konstitucinio Teismo nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatymo 85 straipsnio 3 dalies (2000 m. rugsėjo 19 d. redakcija), 139 straipsnio 2, 3 dalių (2000 m. rugsėjo 19 d. red.), Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 306 straipsnio (2004 m. liepos 8 d. red.), 308 straipsnio (2006 m. birželio 1 d. red.) 2 dalies (2002 m. kovo 14 d. red.), 324 straipsnio 12, 13 dalių (2002 m. kovo 14 d. red.), 377 straipsnio (2004 m. liepos 8 d. red.) 9 dalies (2002 m. kovo 14 d. red.), 448 straipsnio 7 dalies (2002 m. kovo 14 d. red.), 454 straipsnio 5, 6 dalių (2002 m. kovo 14 d. red.), 460 straipsnio 4, 5 dalių (2002 m. kovo 14 d. red.), Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 268 straipsnio 3 dalies (2002 m. vasario 28 d. red.), 285 straipsnio 2, 5 dalių (2002 m. vasario 28 d. red.), 286 straipsnio 1 dalies (2002 m. vasario 28 d. red.), 288 straipsnio 4 dalies (2002 m. vasario 28 d. red.), 289 straipsnio 2 dalies (2002 m. vasario 28 d. red.), 303 straipsnio 2 dalies (2002 m. vasario 28 d. red.), 320 straipsnio 2 dalies (2002 m. vasario 28 d. red.), 325 straipsnio 2, 3 dalių (2002 m. vasario 28 d. red.), 358 straipsnio 2, 3 dalių (2002 m. vasario 28 d. red.) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, taip pat dėl pareiškėjo - Seimo narių grupės prašymo ištirti, ar Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 119 straipsnio 2 dalies 1 punktą (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 119 straipsnio 5 dalis (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 120 straipsnio (2003 m. sausio 21 d. redakcija) 1 punktą (2002 m. sausio 24 d. redakcija), Lietuvos Respublikos Prezidento 2003 m. vasario 19 d. dekretas Nr. 2067 "Dėl apygardos teismo teisėjo įgaliojimų pratęsimo", Lietuvos Respublikos Prezidento 2003 m. birželio 18 d. dekretas Nr. 128 "Dėl apygardų teismų skyrių pirmininkų skyrimo" ta apimtimi, kuria nustatyta, kad Vilniaus apygardos teismo teisėjas Konstantas Ramelis skiriamas šio teismo civilinių bylų skyriaus pirmininku, neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. V.Ž., 2006, Nr. 102-3957.

³⁸⁴ Konstitucinis Teismas pažymėjo, kad įstatymu negalima nustatyti kokio nors baigtinio bylų, kuriose teismui leidžiama (ar neleidžiama) apginti viešąjį interesą, sąrašo, todėl iš esmės beveik kiekvienoje byloje teismas gali išvelgti viešą interesą, norėdamas pagrįsti savavališką kišimąsi į privatinį teisinių santykių sritį.

³⁸⁵ Pavyzdžiui, prof. V.Nekrošiaus nuomone, ieškinio dalyko ribų peržengimas, kaip toks, iš esmės kritikuotinas, kadangi tokiu būdu būtų grįžtama atgal į tarybinį procesą, tuo tarpu šiuolaikinio teismo funkcija yra vykdyti teisingumą, o ne kažką užtikrinti, su kažkuo kovoti; kokybiškas teisingumo vykdymas ir kartu viešojo intereso teisingu ir greitai bylos išnagrinėjimu užtikrinimas yra garantuojamas apibrėžiant teismo ir šalių galių santykį civilinėje byloje, vadovaujantis principu „teismas siūlo, šalys sprendžia“. Žr. plačiau NEKROŠIUS, V. Kai kurie civilinio proceso teisės klausimai Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo doktrinoje. *Teisė. Mokslo darbai*. 2007, Nr. 63, p. 76-88.

prevencinio – auklėjamojo atsakomybės neturtinės žalos atlyginimo forma poveikio pasiekimo svarba pateisina kiek didesnių, negu įprasta, kompensacijų priteisimą³⁸⁶. Juk jau anksčiau buvo akcentuojama, kad ieškovo ieškinyje nurodyta suma tėra jo paties subjektyvi nuomonė, neturinti jokios imperatyviosios galios teismui. Tačiau prieš žengdamas tokį žingsnį, teismas, manytina, turėtų įsitikinti, kad nukentėjęs asmuo iš tikrųjų dėl tam tikrų objektyvių ar subjektyvių priežasčių (pavyzdžiui, išsilavinimo, teisinio išprusimo stokos, kvalifikuotos teisinės pagalbos nebuvimo, netinkamo atstovavimo ar pan.) konkrečioje situacijoje pernelyg „skriaudžia“ save, rodydamas kaltininkui neadekvatų ir nepateisintą „atlaidumą“ bei savo paties nepajėgumą adekvačiai įvertinti jo atžvilgiu padaryto pažeidimo mastą, pobūdį, laipsnį, nesiorientavimą ar nepakankamą orientavimąsi teisiniame situacijos kontekste.

5. Aptariant bendruosius neturtinės žalos kompensacijos nustatymo klausimus, reikėtų užsiminti ir apie dar vieną priežastį, apsunkinančią didesnio teismų praktikos unifikavimo pasiekimą panašiose bylose dėl neturtinės žalos atlyginimo - civilinio proceso įstatymuose įtvirtintą draudimą apeliacinės instancijos teismui apelianto atžvilgiu priimti blogesnę, negu skundžiamas, sprendimą, jeigu sprendimą skundžią tik viena iš šalių (CPK 313 str.).

Štai, pavyzdžiui, byloje *Z.J. v UAB „Rejona“*³⁸⁷, kurioje buvo nagrinėjamas neturtinės žalos atlyginimo klausimas darbuotojui, dėl nelaimingo atsitikimo darbe netekusiam net 100 procentų darbingumo, pirmosios instancijos teismas, vadovaudamasis nuostolių paskirstymo ir mišrios kaltės doktrinomis, tik iš dalies patenkino ieškovo reikalavimą dėl 180000 Lt neturtinės žalos atlyginimo, priteisdamas jam 50000 Lt dydžio kompensaciją, kadangi ieškovo sveikata buvo sunkiai sužalota dėl didelio paties nukentėjusiojo neatsargumo (nustatyta 70 procentų ieškovo kaltės). Nors apeliacinės instancijos teismas nustatė, kad ieškovo kaltė dėl nelaimingo atsitikimo sudarė ne 70 procentų, o 50 procentų bei pripažino pirmosios instancijos teismo įvardintas mišrios ieškovo ir atsakovo kaltės proporcijas neteisingomis, tačiau priteistą neturtinės žalos atlyginimo sumą paliko nepakeistą, būdamas susaistytas draudimo priimti apelianto atžvilgiu blogesnę teismo sprendimą.

³⁸⁶ Žr. plačiau 1.2. disertacijos skirsnį „Neturtinės žalos instituto prigimties suvokimo problematika: funkcijos“, taip pat 4.3.3. disertacijos skirsnį „Neturtinės žalos atlyginimo dydžio nustatymo specifika asmens garbės ir orumo, privatumo ir kai kurių kitų asmeninių neturtinių vertybių, užtikrinančių asmens individualizaciją visuomenėje, pažeidimo atveju“.

³⁸⁷ LAT CBS teisėjų kolegijos 2006 m. spalio 30 d. nutartis c.b. Nr. 3K-3-540/06.

Vertinant tokią situaciją, kyla natūralus klausimas, ar pasikeitus faktinių aplinkybių analizei, o tiksliau, pripažinus pirmosios instancijos teismo atliktą faktinės situacijos (pavyzdžiui, kiekvieno iš bylos šalių indėlio į atsiradusios neturtinės žalos svarumą) vertinimą neteisingu, palikta nepaliesta neturtinės žalos kompensavimo suma išlieka teisinga, pilna apimtimi kompensacinę funkciją atliekančia satisfakcija nukentėjusiajam? Šis diskursinis klausimas yra pakankamai opus ir „rėžiantis“ bendrą neturtinės žalos instituto taikymo praktiką, įnešdamas į ją tam tikrą disonansą. Įdomu tai, kad minėtoje byloje apeliacinės instancijos teismas savo motyvuose neturtinės žalos atlyginimo sumos palikimą nepakeista grindė ne tiek blogesnio sprendimo priėmimo draudimo taisykle, kiek tuo, jog pirmosios instancijos teismas teisingai nustatė priteistiną kompensacijos dydį, tačiau tokia argumentacija savo ruožtu kelia kitą klausimą: jeigu yra akivaizdu, kad patirtų emocinių ir fizinių išgyvenimų piniginis atlygis neišvengiamai koreguosis ir modifikuosis įvykus bent minimaliam tokiems išgyvenimams įtaką turinčių kriterijų (šiuo atveju - kaltės laipsnio) bei faktinių aplinkybių vertinimo pasikeitimui, atrodo nelogiška ir neteisinga, ypač neturtinės žalos atlyginimo funkcijų pasiekimo prasme, „užkonservuoti“ ankstesnių aplinkybių interpretavimo pagrindu nustatytą kompensacijos dydį. Pateikto pavyzdžio atveju nukentėjusiojo ir kaltininko kaltės pasiskirstymas pasikeitė santykinai nežymiai, todėl apeliacinės instancijos teismo apsisprendimo galbūt ir nevertėtų laikyti absoliučiai teisiškai ydingu, tačiau tais atvejais, kai toks pokytis būtų kardinalus ir aiškiau apčiuopiamas, *blogesnio sprendimo priėmimo draudimo taisyklė taptų rimta kliūtimi tiek teisingumo pasiekimui individualioje situacijoje, tiek ir neturtinės žalos instituto taikymo praktikos vienodinimui apskritai*, ypač jeigu jos negalima būtų išvengti kitomis civilinio proceso teisės siūlomomis priemonėmis bei institutais (pavyzdžiui, pirmosios instancijos teismo sprendimo panaikinimu ir bylos gražinimu nagrinėti iš naujo ir pan.).

6. Kalbant apie teismo diskreciją ir ginčo šalių dispozityvumo neturtinės žalos kompensacijos nustatymo procese pasireiškimo laipsnį, reikėtų pasvarstyti, ar *teisinio santykio šalys galėtų pačios tarpusavyje susitarti dėl padarytos neturtinės žalos atlyginimo, o svarbiausia - tokio atlyginimo dydžio, sudarydamos taikos sutartį ar kitokį susitarimą*. Šis klausimas tikriausiai netgi neturėtų būti keliamas tais atvejais, kai yra kalbama apie teismo konflikto tarp nukentėjusiojo ir žalą padariusio asmens nebuvimą - kuomet yra geranoriškai prieinama prie tam tikro konsensuso,

susikalbėjimo, kompromiso, sutarimo dėl kompensacijos už padarytą skriaudą dydžio, jos mokėjimo tvarkos ir kitų aktualių aspektų. Manytina, kad toks taikus susitarimas savo esme, galia, nesilaikymo padariniais niekuo nesiskirtų nuo kitų ne teismo proceso metu sudaromų susitarimų. Taip pat ir teismo proceso metu bylos dalyvių pasiektas valios sutapimas dėl neturtinės žalos kompensavimo, jos dydžio, terminų, tvarkos, padarinių, teismo pripažintas neprieštaraujančiu imperatyvioms teisės normoms ir nepažeidžiančiu nei vienos iš jo šalių teisių bei teisėtų interesų, neišsiskirtų kokia nors specifika bendrame civilinio proceso metu sudaromų taikos sutarčių kontekste.

Kita vertus, paskutinių metų teismų praktika atskleidė pakankamai įdomius iš šalių sudaryto susitarimo, susijusio su neturtinės žalos kompensavimu, galinčius kilti ir susimąstyti verčiančius klausimus. Pavyzdžiui, byloje *UAB „Elektros tinklo paslaugos“ v V.Š.*³⁸⁸ iškilo ginčas dėl regreso tvarka atlygintinos neturtinės žalos dydžio. Dėl atsakovo, pažeidusio kelių eismo taisykles, kaltės žuvus žmogui, ieškovas, būdamas automobilio, kurį vairavo atsakovas, savininku, pagal ne teismo tvarka su žuvusiojo giminaičiais sudarytą susitarimą išmokėjo 105000 Lt dydžio neturtinės žalos kompensaciją ir po to kreipėsi į teismą, prašydamas regreso tvarka šią sumą priteisti iš atsakovo. Bylą nagrinėjusio pirmosios instancijos teismo nuomone, neturtinės žalos dydis sutartimi tarp žalą padariusio asmens (šiuo atveju – asmens, prisiėmusio žalos atlyginimo pareigą) ir nukentėjusio asmens apskritai negali būti nustatomas, juo labiau nedalyvaujant tiesioginiame kaltininkui, kadangi tai gali padaryti tik teismas.

Tokiu būdu iš esmės buvo paneigtas susitarimo tarp deliktinio santykio dalyvių neturtinės žalos atlyginimo klausimais leistinumas ir tokio susitarimo teisėtumas, teigiant, kad toks sandoris laikytinas niekiniu, prieštaraujančiu imperatyvioms civilinės teisės normoms, suteikiančioms diskreciją nustatyti neturtinės žalos kompensacijos sumą išimtinai teismui. Manytina, kad tokia pozicija iš esmės prieštarauja jau minėtiems dispozityvumo ir autonomijos civiliniuose teisiniuose santykiuose, o taip pat ir sutarčių laisvės principams³⁸⁹, todėl apeliacinės instancijos teismo pagrįstai buvo pripažinta neteisinga, pabrėžiant, jog įstatymai (įskaitant CK

³⁸⁸ LAT CBS teisėjų kolegijos 2007 m. lapkričio 26 d. nutartis c.b. Nr. 3K-3-517/2007.

³⁸⁹ Juk civilinės atsakomybės prievolė, kaip ir bet kuri kita prievolė, pirmiausia gali būti įvykdoma gera valia, o į teismą kreipiamasi tik savanoriško jos neįvykdymo atveju.

6.250 str. 2 d.) nenustato draudimo šalims geranoriškai susitarti dėl neturtinės žalos dydžio.

Kita vertus, teismas pažymėjo, kad tokioje situacijoje turi būti užtikrintas betarpiškas deliktinio santykio šalių dalyvavimas, o kadangi minėtoje byloje susitarimas tarp ieškovo ir neturtinę žalą dėl tragiškos artimo žmogaus žūties patyrusių giminaičių buvo sudarytas atsakovui nedalyvaujant, jam, kaip tiesiogiai už žalą atsakingam asmeniui, prieš kurį gali būti nukreiptas regresinis reikalavimas, neturint jokios galimybės vienaip ar kitaip įtakoti jo turinį ir pan., toks susitarimas negali turėti įtakos regreso tvarka iš atsakovo priteistinos neturtinės žalos dydžiui – tokį dydį nustatys teismas, sprendžiantis regresinį reikalavimą, be kita ko, atsižvelgdamas ir į susitarime užfiksuotą kompensacijos sumą, taip pat į jį sudariusių šalių charakteristikas, turtinę padėtį bei kitas svarbias aplinkybes. Atsižvelgdamas į tai, kad atsakovo veiksmai sukėlė itin skaudžias pasekmes, atsakovas iš įvykio vietos pasišalino, nesuteikdamas jokios pagalbos, tačiau geranoriškai atlygino turtinę žalą, jo šeimos pajamos ir finansinės galimybės nėra tokios didelės, kaip už jį žalą atlyginusios bendrovės, teismas priėjo prie išvados, kad regreso tvarka priteisti visą ieškovo atlygintą neturtinę žalą – 105000 Lt - būtų nesąžininga ir neteisinga, tad priteisė ieškovui 40000 Lt. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas pripažino, kad ieškovas turi teisę reikalauti regreso tvarka iš atsakovo tokio dydžio sumos, kiek sumokėjo žalos atlyginimo, o atsakovo nedalyvavimas jam ir nukentėjusiems tretiesiems asmenims sudarant susitarimą dėl žalos atlyginimo negali turėti įtakos regreso teisei į žalą padariusį asmenį (atsakovą), tačiau kartu pažymėjo, jog ieškovas yra neteisus, manydamas, kad turi atgręžtinio reikalavimo teisę į visos sumokėtos tretiesiems asmenims žalos sumos atlyginimą: *tik įrodęs reikalaujamo žalos atlyginimo dydžio pagrįstumą, asmuo įgis teisę į tokio pat dydžio sumą, kokią išmokėjo nukentėjusiam asmeniui*. Regresine tvarka priteistino žalos atlyginimo dydis nustatytinas atsižvelgiant į tai, kiek žalos atlyginimo sumokėjo šią žalą, atsiradusią dėl kito asmens kaltės, atlyginęs asmuo, tačiau tai jokių būdu nereiškia, kad sumokėto ir regreso tvarka reikalaujamo žalos atlyginimo suma negali būti peržiūrima, ir ypač tuo atveju, kai atlygintinos žalos dydis buvo nustatytas regento ir nukentėjusiųjų trečiųjų asmenų tarpusavio susitarimu, nes dalis žalos gali būti atsiradusi ne dėl to asmens, kuriam pareikštas regresinis reikalavimas, o dėl kitų asmenų, kaltės, t.y. dėl tokių aplinkybių, kurios, atlyginant nukentėjusiesiems kito asmens padarytą žalą, nėra

reikšmingos, tačiau įgyja reikšmės tais atvejais, kai kito asmens padarytą žalą atlyginęs asmuo regresu tvarka reikalauja atlyginimo iš žalą tiesiogiai padariusio asmens.

Be jokios abejonės, žvelgiant į tokią teisinę motyvaciją, galėtų būti keliamas kreditoriaus, kaip subjekto, atlyginusio kito asmens padarytą žalą, turtinių interesų pažeidimo klausimas, kadangi akivaizdu, kad bent jau nagrinėjamos bylos atveju jis neatgavo savo „investicijos“ pilna apimtimi ir tokiu būdu patyrė turtinį praradimą. Iškyla dilema: kam gi turėtų būti teikiamas prioritetas – pilnai kito asmens prievole įvykdžiusio asmens turtinei restitucijai, įgyvendinant visiško nuostolių atlyginimo principą ir nuostatą, jog regresinės prievolės turėtų būti toks pats, kaip ir pagrindinės prievolės dydis, ar vis dėlto žalą padariusio subjekto teisių apsaugai nuo pareigos sumokėti kažkieno kito nustatytą, galimai neprotingai didelę kompensacijos už neturtinę žalą sumą, t.y. jo apsaugai nuo nepakeliamos turtinės naštos, nuo galimo susitarimo šalių noro pasipelnyti tiesioginio kaltininko sąskaita, piktnaudžiauti savo teisėmis ir padėti (pastebėtina, kad aptariamose bylose atveju atsakovas galėjo ginti savo teises, pateikdamas apeliacinį skundą dėl teismo nutarties, kuria toks susitarimas buvo patvirtintas; pagaliau, teismas, tvirtindamas taikos sutartį, turėjo patikrinti jos atitikimą imperatyvioms įstatymo nuostatoms, šalių interesams ir pan.). Vienareikšmišką atsakymą į šį klausimą pateikti itin sudėtinga. Manytina, kad sprendžiant šią dilemą vertėtų nuodugniai išanalizuoti konkrečioje deliktinėje situacijoje reikšmingas aplinkybes. Viena vertus, reikėtų įvertinti, ar žalą padaręs asmuo turėjo realią galimybę dalyvauti neturtinės žalos kompensacijos dydžio nustatymo procese; ar į jo nuomonę buvo atsižvelgta ir koku mastu; dėl kokių priežasčių nebuvo dalyvauta susitarimo sudarymo procese; koks yra žalą padengusio ir tiesiogiai žalą padariusio asmenų tarpusavio santykis (teisine, ekonomine, organizacine, psichologine ir kitomis prasmėmis); koku pagrindu ir kokių paskatų vedamas asmuo įvykdė kito subjekto prievole ir pan. Turėtina omenyje ir ta aplinkybė, kad teismų praktika regresu teisės apimties klausimu orientuoja į regresinio reikalavimo pagrįstumo patikrinimą, o būtent į tai, kad jeigu, tarkim, kreditoriaus išmokėta nukentėjusiajam suma (kompensacija) iš tikrųjų viršija realiai padarytą žalą, tai regresu tvarka iš kalto dėl žalos asmens galima reikalauti tik atitinkamos kompensacijos dalies, atlyginančios realią žalą (aplinkybę, kad nukentėjusiajam išmokėta didesnė kompensacija, negu šio patirta žala, privalo įrodyti

atsakingas už žalą asmuo)³⁹⁰. Kita, vertus, teismui iš tiesioginio kaltininko priteisus regreso tvarka mažesnę, negu trečiojo asmens buvo sumokėta nukentėjusiajam, suma, bent jau hipotetiniu lygmeniu svarstyta, ar šiuo atveju nebūtų galimas proceso atnaujinimas ar pasinaudojimas kitais institutais, tačiau šie klausimai yra jau atskiro tyrimo dalykas.

7. Ta aplinkybė, kad kompensacijos už patirtas fizines ir emocines kančias atveju įstatymų leidėjas jos dydžio nustatymą paveda teismui, sąlygoja tai, jog neturtinę žalą padaręs ir ne teismo tvarka savanoriškai ją atlyginęs nukentėjusiajam asmuo niekada negalės būti tikras tuo, kad tas nukentėjusysis nepareikš jam kokių nors pretenzijų ateityje, ir niekada nebus apdraustas nuo to, kad teismas nekonstatuos, jog teisingesnė būtų didesnė kompensacija, negu jau atlyginta. Tai jokių būdu nereiškia, kad laisvanoriškas, neteisminis neturtinės žalos atlyginimo kelias neturėtų būti skatinamas, tačiau *"laisva valia sumokėtos nukentėjusiajam išmokos, kaip neturtinės žalos kompensacijos, faktas neužkerta kelio nukentėjusiajam pareikšti teismui ieškinį dėl neturtinės žalos atlyginimo"*³⁹¹.

4.1.4. Motyvacijos bei argumentacijos teismų sprendimuose svarba nustatant neturtinės žalos kompensacijos dydį

Viena skaudžiausių teismų klaidų, o kartu ir viena opiausių problemų, išskylančių sprendžiant reikalavimus dėl neturtinės žalos atlyginimo, yra ta, kad labai dažnai teismai, konstatavę vienokių ar kitokių neteisėtų atsakovo veiksmų buvimą, ne tik nesivargina nustatyti, ar apskritai asmeniui buvo ir galėjo būti padaryta neturtinė žala³⁹², bet net ir įveikę šią „kliūtį“, tenkina turtinius reikalavimus, nesiaiškindami ieškovo prašomos priteisti kompensacijos dydžio pagrįstumo, realumo ir teisingumo, neanalizuodami reikšmingų, atlyginimo už neturtinę žalą sumai įtakos turėjusių faktorių, neaptardami jų reikšmės bei vaidmens konkrečioje deliktinėje situacijoje, neargumentuodami savo išvadų, nepateikdami daugiau ar mažiau svaresnės

³⁹⁰ Žr., pavyzdžiui, LAT CBS išplėstinės teisėjų kolegijos 2008 m. lapkričio 17 d. nutartis c.b. *Vilniaus m. VPK, Policijos departamentas prie VRM v P.S.*, Nr. 3K-7-496/2008.

³⁹¹ ЭРДЕЛЕВСКИЙ, išnaša 37. p. 60.

³⁹² Apie neturtinės žalos, kaip civilinės atsakomybės sąlygos, nustatymo bei įrodinėjimo problematiką buvo kalbėta 2 darbo skyriuje „Neturtinė žala, kaip civilinės atsakomybės sąlyga: nustatymas bei įrodinėjimas“.

motyvacijos, už kurios galėtų „užsikabinti“ kad ir priimtą sprendimą ketinantis skusti asmuo.

Civilinio proceso įstatymai įpareigoja teismą surašant sprendimą, *inter alia* sprendimą su sutrumpintais motyvais, nurodyti, kokiais įrodymais ir argumentais jis vadovaujasi, priedamas vienokią ar kitokią išvadą. Juk teismo sprendimas tuo ir skiriasi nuo eilinio viešo ar privataus subjekto akto, kad visuomet privalo būti motyvuotas, pateisintas ir teisiškai argumentuotas, kad, esant reikalui, būtų galima patikrinti jo teisėtumą ir pagrįstumą instancine tvarka, kad teismų praktika būtų nuspėjama, pagaliau, kad nebūtų pažeisti teisingumo, lygybės prieš įstatymą, teisinio aiškumo ir apibrėžtumo principai, nes „motyvuoto teismo sprendimo nebuvimas reiškia, jog nebuvo užtikrinta šalių teisė į tinkamą, sąžiningą teismo procesą“³⁹³.

Visa tai yra nepaprastai svarbu itin neapčiuopiamose ir į išskirtinių subjektyvumą „linkusiose“ neturtinės žalos atlyginimo bylose, priskirtinose prie bylų, kuriose itin dažnai vykdomas teisingumas etine, „tikraja“ šio žodžio prasme, kai „teismas daro vertybinius, moralinius sprendimus [...], tam tikras vertybes gindamas, suteikdamas joms prioritetą“³⁹⁴. Vykdydamas sprendimo pagrįstumo reikalavimą, teismas tiesiog privalo nurodyti aplinkybes, pagal kurias nustatomas neturtinės žalos kompensacijos dydis bei aptarti įrodymus, kuriais remiantis daromos būtent vienokios ar kitokios išvados, juo labiau, kad į tai orientuoja ir Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, ne kartą savo nutartyse įvairių kategorijų bylose akcentuodamas, jog teismo sprendime turi būti išvardyti ir pasverti argumentai, dėl kurių pasiekiamą vienokia ar kitokia kompensacijos suma ir motyvai, dėl kurių žalos dydis gali būti nustatomas didesnis ar mažesnis³⁹⁵.

Deja, susipažinus su teismų, ypač bylų dėl neturtinės žalos atlyginimo nagrinėjančių pirmąją instanciją, sprendimais, tenka konstatuoti, kad labai dažnai aukščiau paminėti reikalavimai yra ignoruojami, ir arba pasyviai ir aklaiai sekama ieškovo nurodyta kompensacijos suma, arba ieškinys tenkinamas iš dalies, sumažinant nukentėjusiojo pageidaujamą sumą, tačiau taip ir nepateikiant jokios tokio

³⁹³ MIKELĖNAS, V. Pareiga motyvuoti teismo sprendimus – viena iš asmens konstitucinės teisės į teisminę gynybą garantijų. In *Teisė į teisminę gynybą ir jos realizavimo praktiniai aspektai*. Vilnius, 2006, p. 88.

³⁹⁴ Ten pat. p. 90.

³⁹⁵ Pavyzdžiui, LAT CBS teisėjų kolegijos 2003 m. kovo 26 d. nutartis c.b. *N.Ž. v SP UAB „Vilniaus troleibusai“*, Nr. 3K-3-371/2003; LAT 2007 m. balandžio 18 d. nutartis c.b. *A.L. v Lietuvos ir Kanados UAB „Pajūrio mediena“*, Nr. 3K-3-157/2007; LAT CBS teisėjų kolegijos 2008 m. rugpjūčio 14 d. nutartis c.b. *Ž.Ž. v UAB „Ekstra žinios“*, Nr. 3K-3-393/2008 ir kt.

sumažinimo motyvacijos, t.y. nenurodant materialinės teisės normų, kuriomis buvo vadovautasi, neanalizuojant neturtinės žalos kompensacijos dydžio nustatymo kriterijų, nepateikiant motyvų, pajėgių atsakyti į klausimą, kodėl teismas pasirinko neturtinę žalą kompensuoti būtent tokia, o ne kitokia suma ir pan.

Žymiai dažniau pasitaiko situacijos, kuomet teismo sprendimuose yra apsiribojama „sausu“ civiliniame įstatyme paminėtų bendro pobūdžio neturtinės žalos dydžio nustatymo kriterijų išvardijimu, jų citavimu, sudarant motyvacijos buvimo vaizdą, tačiau iš tikrųjų visiškai nesigilinant nei į šių faktorių turinį, nei į jų svarumą, reikšmės, tarpusavio sąveikos, proporcingumo analizę individualaus ginčo atveju arba bandant „motyvuoti“ daromas išvadas pakankamai abejotinais, neretai apskritai netinkančiais ir neįmanomais taikyti toje konfliktinėje situacijoje argumentais. Kitaip tariant, yra plačiai paplitę atvejai, kuomet teismo sprendimuose motyvų formaliai lyg ir yra, tačiau susipažinus su bylos esme, šalių reikalavimais ir argumentais, tampa akivaizdu, kad teismas daugelio problemų taip ir neišsprendė, į daugelį klausimų neatsakė, dėl daugelio bylos aspektų savo pozicijos nepristatė. Pavyzdžiui, byloje *V.M. v I.M., UADB „Ergo Lietuva“*³⁹⁶, kurioje buvo sprendžiamas neturtinės žalos kompensavimo motinai, dėl autoįvykio netekusi sūnaus, klausimas, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas netgi panaikino žemesnių instancijų teismų sprendimus ir gražino bylą nagrinėti iš naujo būtent tuo pagrindu, kad teismai nesvarstė neturtinės žalos dydžio nustatymo kriterijų, suformuotų teisės aiškinimo ir taikymo praktikos analogiško pobūdžio bylose, nemotyvavo pasirinktos kompensacijos dydžio, savo sprendimuose pateikė tik bendro pobūdžio svarstymus dėl neturtinės žalos atlyginimo specifikos, ir nenurodė motyvuotų argumentų dėl nagrinėjamos bylos aplinkybių vertinimo bei motyvuotai nepagrindė, kodėl ieškovės patirtą neturtinę žalą įvertino būtent tokia, o ne kitokia pinigų suma. Taip pat ir byloje *P.R.B., N.B. v V.Č., E.Č., UAB „If draudimas“*³⁹⁷ buvo akcentuota, kad *teismo sprendime turi būti ne tik įvardyti kriterijai, kuriais remdamasis teismas nustato priteistiną konkrečiu atveju neturtinės žalos dydį, bet ir argumentuotai pagrįstas kiekvieno iš nurodytų kriterijų taikymas nagrinėjamos bylos faktinėms aplinkybėms, atskleista jo reikšmė bei įtaka, sprendžiant apie teisingą piniginės kompensacijos už neturtinių vertybių pažeidimą dydį konkrečioje situacijoje.*

³⁹⁶ LAT CBS teisėjų kolegijos 2007 m. spalio 8 d. nutartis c.b. Nr. 3K-3-364/2007.

³⁹⁷ LAT CBS teisėjų kolegijos 2008 m. liepos 8 d. nutartis c.b. Nr. 3K-3-357/2008.

Pažymėtina, kad neretai teisinės motyvacijos pasigendama ne tik pirmosios, bet ir apeliacinės instancijos teismų, atitinkamai didinančių ar atvirksčiai, mažinančių žemesnio teismo nustatytą kompensacijos už neturtinę žalą sumą, procesiniuose sprendimuose, ir labai dažnai dėl tokių „argumentacinių spragų“ tampa sudėtinga suvokti teisinio apsisprendimo priežastis ir esmę. Pavyzdžiui, byloje *A.J. v Lietuvos valstybė*³⁹⁸ pirmosios instancijos teismui ieškovo dėl neteisėto sulaikymo patirtus dvasinius išgyvenimus, nepatogumus ir pažeminimą kompensavus 1000 Lt suma atsižvelgiant į tai, kad ieškovas neteisėtai buvo sulaikytas tik nepilnas tris valandas ir sulaikymas jam nesukėlė sunkių pasekmių, apeliacinės instancijos teismas kompensaciją padidino net iki 20000 Lt, iš esmės nemotyvuodamas tokio žymaus pakeitimo, bet tik konstatuodamas, jog nukentėjusiajam buvo padaryta „didelė žala“ bei apsiribodamas bendrateoriniais ir šioje situacijoje nieko nepaaiškinančiais teiginiais apie tai, kad neturtinės žalos atlyginimo srityje visiško žalos atlyginimo principas objektyviai negali būti taikomas visa apimtimi, nes neturtinės žalos pinigais tiksliai įvertinti neįmanoma, todėl teismo pareiga yra nustatyti teisingą kompensaciją už patirtus neturtinio pobūdžio išgyvenimus, praradimus, parenkant tokią piniginę satisfakciją, kuri kiek galima teisingiau kompensuotų neturtinėms vertybėms padarytą žalą. Teismas iš esmės taip ir nepaaiškino, kodėl, jo manymu, buvo padaryta tokia „didelė žala“ ir kodėl ši žala turėtų būti kompensuota net dvidešimt kartų didesne pinigų suma.

Dvigubai padidindamas pirmosios instancijos teismo priteistą 20000 Lt neturtinės žalos kompensaciją dėl nerūpestingų medikų veiksmų sveikatą praradusiam ieškovui byloje *E.B. v VšĮ „Vilniaus greitosios pagalbos universitetinė ligoninė, UAB „Balžio rimtis“*³⁹⁹ Lietuvos apeliacinis teismas savo nutarties motyvuojamojoje dalyje pateikė tik visą lapą bendro pobūdžio teorinių nuostatų bei principų, taikomų neturtinės žalos kompensavimo institutui apskritai (išdėstė neturtinės žalos sampratą, atskleidė kompensacinės paskirties esmę, išvardijo esminius jo dydžio nustatymo principus ir pan.), tačiau šių doktrininų nuostatų neindividualizavo, t.y. nepritaikė jų konkrečiai deliktinei situacijai, nepaaiškino, kaip šie principai ir kriterijai pasireiškė konkrečiu ieškovo sveikatos sutrikdymo atveju, o tik pažymėjo, kad atsižvelgiant į nurodytas aplinkybes, iš atsakovo ieškovui teismo priteistas 20000 Lt neturtinės žalos atlyginimas turi būti padidintas iki 40000 Lt.

³⁹⁸ Lietuvos apeliacinio teismo 2006 m. lapkričio 27 d. nutartis c.b. Nr. 2A-293/2006.

³⁹⁹ Lietuvos apeliacinio teismo 2008 m. spalio 16 d. nutartis c.b. Nr. 2A-410/2008.

Nesuprantamas bei neargumentuotas atrodo ir apeliacinės instancijos teismo neturtinės žalos atlyginimo padidėjimas nuo 2000 Lt net iki 20000 Lt ir byloje *R.M. v Lietuvos Respublika*⁴⁰⁰. Nepaisant to, kad ieškovo reikalavimas dėl vieno milijono neturtinės žalos atlyginimo buvo grindžiamas neteisėtu įvairių kardomųjų bei procesinių prievartos priemonių taikymu, baudžiamojo proceso vilkinimu bei neteisėtu nuteisimu, tačiau pirmosios instancijos teismas, konstatavęs, jog atsakovo neteisėti veiksmai pasireiškė tik ieškovo suėmimu (nors) ir atsižvelgdamas į tai, kad dėl suėmimo ieškovas natūraliai patyrė nepatogumų, baudžiamojoje byloje buvo kaltinamas sunkių nusikaltimų padarymu, informacija apie ieškovo suėmimą plačiai pasklido visuomenės informavimo priemonėse, per suėmimo laiką ieškovas, būdamas jaunas žmogus, negalėjo mokytis, dirbti, gausinti šeimą, suėmimas turėjo įtakos jo reputacijai, priteisė ieškovui 2000 Lt dydžio kompensaciją. Nors apeliacinės instancijos teismas iš esmės sutiko su pirmosios instancijos teismo išvada, kad ieškovas turi teisę į neturtinės žalos, patirtos tik dėl neteisėto suėmimo, bet ne kitų procesinių prievartos priemonių taikymo ir nuteisimo, atlyginimą, tačiau nutarė patirtų išgyvenimų kompensaciją padidinti net dešimt kartų, iš esmės nepaaiškindamas tokio apsisprendimo: teismas tik pažymėjo, jog priteista suma yra „pernelyg maža“ ieškovui padarytai moralinei žalai atlyginti, o ieškovo prašoma priteisti milijoninė suma yra neadekvati, todėl „visiškai pakankama“ yra 20000 Lt kompensacija. Reikšmingi neturtinės žalos atlyginimo dydžiui kriterijai šioje byloje, kaip ir ankščiau pateiktame pavyzdyje, nebuvo analizuojami, dešimteriopas kompensacijos padidėjimas taip ir liko nepaaiškintas.

Stebint tokias pakankamai pesimistiškai nuteikiančias teismų praktikos realijas matyti, kad kartais net ir iš pirmo žvilgsnio išsamiau ar daugiau - mažiau pakankamu galintis pasirodyti kompensacijos už neturtinę žalą dydžio pagrindimas iš tikrųjų tėra „pseudoargumentacija“, negarantuojanti teismo sprendimo motyvavimo reikalavimo įvykdymo ir to, kad teismo nustatytas neturtinės žalos atlyginimo dydis iš tikrųjų yra nuoseklios bei loginės teismo motyvacijos išstaka. Tokie trūkumai, sudarantys absoliutų teismo sprendimo panaikinimo pagrindą, o kartu ir leidžiantys kalbėti netgi apie teismo piktnaudžiavimą savo valdžia⁴⁰¹, kaip jau buvo akcentuota,

⁴⁰⁰ LAT CBS teisėjų kolegijos 2007 m. gegužės 8 d. nutartis c.b. Nr. 3K-3-196/2007.

⁴⁰¹ Prof. V.Mikelėno nuomone, demokratinėje visuomenėje nemotyvuotas teismo sprendimas yra piktnaudžiavimo valdžia pasireiškimas. Plačiau žr. išnašą 393.

sąlygoja išsamaus ir visapusiško bylos išnagrinėjimo reikalavimų, teisės į teisingą bei protingą teismą bei kitų principų pažeidimą, o tai visgi neturėtų būti toleruojama.

Kita vertus, tokios neigiamos praktikos pasitraukimo ir tapimo verčiau išimtimi iš bendro konteksto viltį stiprina tiek teisėjų kvalifikacijos augimas, tiek palaiptis mokslinių darbų (kad ir fragmentinio pobūdžio) šioje srityje atsiradimas, tiek ir ypatingai sparčiai gausėjantis ieškinių dėl neturtinės žalos atlyginimo skaičius (kartu su juose dėstoma medžiaga). Nepaisant dar pakankamai plačios erdvės vystymuisi bei tobulėjimui, vis dėlto teismų procesiniai sprendimai pamažu tampa išsamesni, pilnesni, išbaigtesni, ir bendroje jų masėje galima atrasti netgi itin nuodugnios ir gilios kiekvienos iš aplinkybių, turėjusių įtakos teismo apsisprendimui, analizės, informatyvios ir sunkiai „sugriaunamos“ argumentacijos pavyzdžių⁴⁰², o tai savo ruožtu leidžia tikėti, kad „pseudoargumentacija“ užleis vietą tikrajai argumentacijai, pajėgiai atsakyti tiek į konkrečios bylos šalių, tiek į visų kitų suinteresuotų asmenų klausimus.

4.2. SKIRSNIS. BENDRIEJI NETURTINĖS ŽALOS ATLYGINIMO DYDŽIO NUSTATYMO KRITERIJAI IR JŲ TAIKYMO PROBLEMATIKA LIETUVOS TEISMŲ PRAKTIKOJE

4.2.1. Neturtinės žalos atlyginimo dydžio nustatymo kriterijų klasifikavimas

Tiek 2000 m. Civilinis kodeksas (6.250 str. 2 d.), tiek kiti civiliniai įstatymai, įtvirtinantys neturtinės žalos atlyginimo galimybę susiklosčius konkrečioms teisiniams santykiams, numato, kad teismas, nustatydamas neturtinės žalos kompensacijos dydį, turi atsižvelgti į visą eilę veiksnių: neturtinės žalos pasekmes, parodančias kokiu laipsniu pakenkta asmens teisėms; neturtinę žalą padariusio asmens kaltę, atspindinčią asmens veikimo pobūdį, kryptingumą, intensyvumą; neturtinę žalą padariusio asmens turtinę padėtį, parodančią, ar už žalą atsakingas fizinis ar juridinis

⁴⁰² Pavyzdžiui, vienu pavyzdgingiausių ir iliustratyviausių sprendimų neturtinės žalos kompensavimo byloje galėtų būti anksčiau minėtas Vilniaus apygardos teismo 2006 m. gegužės 25 d. sprendimas c.b. A.S.R. ir kt. v UAB „Ergo Lietuva“, M.K., Nr. 2-636-34/06, kuriame buvo skirtas didžiulis dėmesys tiek pačios ieškovų patirtos dėl jų tėvo, sūnaus bei sutuoktinio žūties autoįvykyje neturtinės žalos identifikavimui, jos turinio atskleidimui, tiek itin išsamiai išanalizuotas kiekvienas iš kompensacijos dydį įtakojusių faktorių kiekvieno iš ieškovų atžvilgiu, motyvacijos pabaigoje pateikiant jų sisteminių bei kompleksinių įvertinimą.

asmuo išgali sumokėti nustatytą sumą; padarytos turtinės žalos dydį, atspindintį dėl neteisėtų veiksmų patirtus materialinio – ekonominio pobūdžio praradimus; bei kitas turinčias reikšmės konkrečiai bylai aplinkybes, o taip pat į sąžiningumo, teisingumo ir protingumo kriterijus.

Įstatymų leidėjas nepateikia jokių paminėtų kriterijų aiškinimo bei taikymo taisyklių, nekonstruoja jų išsidėstymo hierarchine prasme, nepaaiškina vaidmens kompensacijos dydžio suradimo procese, palikdamas tai laisvai teismo nuožiūrai bei moksliniams tyrinėjimams. Deja, būtent šių neturtinės žalos dydžiui įtaką turinčių faktorių bei jų tarpusavio sąveikos vertinimas analizuojant konkretų teisinį ginčą ir yra viena esminių teismų praktikos neturtinės žalos atlyginimo srityje problemų bei jos nevienodumo priežasčių.

Kompensacinio mechanizmo palengvinimui teisės doktrinoje⁴⁰³ yra siūloma išskirti *bendruosius ir individualiuosius* (specialiuosius) neturtinės žalos kompensacijos dydžio nustatymo kriterijus. Bendrieji kriterijai taikytini visoms deliktinėms situacijoms ir bylų dėl neturtinės žalos atlyginimo kategorijoms bei tiesiogiai atsispindi Civiliniame kodekse ar iš jo logiškai išplaukia. Individualieji gi kriterijai būdingi tik tam tikroms bylų kategorijoms, kadangi geriausiai informuoja apie galimai patirtą emocinį sukrėtimą, nepatogumų pobūdį, fizinio skausmo lygį toje konkrečioje situacijoje, ir dažniausiai yra tiesiog vystomi teismų praktikos, kadangi akivaizdu, jog nei Civilinis kodeksas, nei specialūs įstatymai negali pateikti baigtinio faktorių, galinčių apibūdinti asmens patirtą fizinį ar dvasinį skausmą, sąrašo, be to, kaip pažymėjo Konstitucinis Teismas viename iš savo nutarimų⁴⁰⁴, apskirtai bet kokie įstatymuose *expressis verbis* nurodyti kriterijai, kuriais remiantis būtų galima nustatyti (įvertinti) atlygintinos žalos dydį, neturi kliudyti teismui vykdyti teisingumą – atsižvelgus į visas turinčias reikšmės bylos aplinkybes, nustatyti padarytos neturtinės žalos dydį ir vadovaujantis teise, *inter alia* nenusižengiant teisingumo, protingumo, proporcingumo imperatyvams, priteisti teisingą atlyginimą už asmens patirtą materialinę ir (arba) moralinę žalą.

⁴⁰³ Pavyzdžiui, МАЈЕИНА, išnaša 39. p. 51.

⁴⁰⁴ Konstitucinio Teismo 2006 m. rugpjūčio 19 d. nutarimas „Dėl LR Žalos, padarytos neteisėtais kvotos, tardymo, prokuratūros ir teismo veiksmais, atlyginimo įstatymo 3 straipsnio (2001 m. kovo 13 d. redakcija) 3 dalies ir 7 straipsnio (2001 m. kovo 13 d. redakcija) 7 dalies atitikties LR Konstitucijai“. V.Ž., 2006, Nr. 90-3529.

Bendrieji kriterijai	Individualieji (specialieji) kriterijai
dvasinių ir fizinių kančių pobūdis	ieškovo ir mirusiojo giminystės laipsnis; tarpusavio emocinio, dvasinio, fizinio, ekonominio ryšio pobūdis ir glaudumas – <i>gyvybės atėmimo atveju</i>
dvasinių ir fizinių kančių laipsnis	sveikatos sužalojimo laipsnis; sunkumas; trukmė; netekto darbingumo procentas; ligos progresavimo tikimybė – <i>sveikatos sutrikdymo atveju</i>
pažeistos vertybės pobūdis	neteisėto laisvės atėmimo, sulaikymo, suėmimo, įkalinimo ir kitų prievartos priemonių trukmė; pobūdis; neteisėto kaltinimo sunkumas; laikymo nelaisvėje sąlygos; ankstesnių laisvės atėmimų faktas <i>laisvės atėmimo atveju</i>
neturtinės žalos pasekmės	tikrovės neatitinkančių bei žeminančių ar privatų gyvenimą liečiančių žinių pobūdis; turinys; paskleidimo mastas; adresatų sudėtis; nukentėjusiojo žinomumas ir viešumas – <i>garbės, orumo, privataus gyvenimo neliečiamumo pažeidimo atvejais</i>
kaltė	sutuoktinio kaltės pobūdis; santuokos trukmė; vaikų buvimas, skaičius, amžius; perspektyvos sukurti šeimą – <i>šimos byloje</i>
turtinės žalos dydis	neteisėtai panaudoto kūrinio ar gretutinių teisių objekto mastas; egzempliorių, žiūrovų, klausytojų skaičius, tiražas; auditorija; kūrinio ir jo autoriaus populiarumas; kūrinio meninis lygis; kūrinio iškraipymo pobūdis ir mastas; pažeistos teisės atkūrimo galimybė – <i>autorių teisių gynimo byloje</i>
asmenybės bruožai	
turtinė padėtis	
elgesio motyvacija, tikslai	
teisingumo, protingumo ir sąžiningumo principai	

Aplinkybes, turinčias įtakos neturtinės žalos kompensacijos dydžiui, galima būtų diferencijuoti ir pagal jų pobūdį⁴⁰⁵:

- 1) Aplinkybes, apibūdinančias *neteisėtus veiksmus ir jų padarinius*:
pažeidimo rūšis ir būdas, trukmė, intensyvumas, mastas, nukentėjusiojo patirta depresija, sveikatos pablogėjimas, susijęs su neteisėtais veiksmais, kaltininko elgesio įtaka nukentėjusiojo profesinei, visuomeninei, mokymosi, laisvalaikio veiklai, šeimyniniam gyvenimui, padarytos turtinės žalos dydis ir pan.;
- 2) Aplinkybes, apibūdinančias *pažeidėjo kaltę bei požiūrį į neteisėtus*

⁴⁰⁵ JOVAIŠAS, K. Autorių teisių apsauga ir gynimas. *Teisės problemos*. 2005, Nr. 4 (50).

veiksmus ir jų padarius: neleistino elgesio motyvai ir tikslai, kaltės forma ir laipsnis, savanoriškas žalos atlyginimas arba atsisakymas jį atlyginti, savo veiksmų ydingumo bei kaltės pripažinimas ar neigimas, atgaila, atsiprašymas ir pan.;

3) Aplinkybes, susijusias su *pažeidėjo ir nukentėjusiojo asmenybe*: pažeidėjo ir nukentėjusiojo socialinis statusas, amžius, išsilavinimas, dorovinės savybės, ankstesnių pažeidimų buvimas, turtinė padėtis ir pan.

Toks klasifikavimo modelis atrodytų pakankamai aiškus ir informatyvus, leidžiantis konstruktyviai bei schematiškai pažvelgti į kriterijų įvairovę, tačiau manytina, ne iki galo išbaigtas, kadangi jį dar būtų galima papildyti bei patobulinti kad ir aplinkybėmis, atskleidžiančiomis pažeistos vertybės pobūdį ir svarbą tiek apskritai, tiek konkrečiam asmeniui, taip pat aplinkybėmis, įvairiais aspektais apibūdinančiomis nukentėjusiojo reakciją į savo teisių pažeidimą ir pan.

Kompensacinio proceso palengvinimo dėlei tikslinga išskirti neturtinės žalos atlyginimo dydį *mažinančius ir didinančius* veiksnius, kaip savotišką viešosios teisės šakose sutinkamų kaltininko atsakomybę lengvinančių bei sunkinančių aplinkybių analogą civilinėje teisėje. Pavyzdžiui, kuo sunkesne forma pasireiškia kiekvienas iš neturtinę žalą stiprinančių kriterijų, tuo labiau turėtų būti didinama priteistina pinigine kompensacija.

Kompensaciją didinantys faktoriai	Kompensaciją mažinantys faktoriai
dvasinių ir fizinių kančių patyrimas tuo pačiu metu	ilgas laiko tarpas nuo pažeidimo padarymo
kelių neturtinių vertybių pažeidimas vienu metu	sunki žalą padariusio asmens turtinė padėtis
tyčinis, itin žiaurus savo būdu ir forma žalą padariusio asmens veikimas	neatsargus žalą padariusio asmens veikimas
neigiamas kaltininko elgesys po žalos padarymo	teigiamas žalą padariusio asmens elgesys po žalos padarymo (atgaila, atsiprašymas, aktyvus siekimas sušvelninti pasekmes ar palengvinti nukentėjusiojo kančias)
itin skaudžios, ilgą laiką trukusiančios ar iš esmės neįmanomos pašalinti neteisėtų veiksmų pasekmės, lydėsiančios nukentėjusįjį visą likusį gyvenimą	visiškas ar dalinis padarytos turtinės ir/ar neturtinės žalos kompensavimas
materialinės naudos siekimas, darant neteisėtus veiksmus	nukentėjusiojo kaltė ir netinkamas, provokuojantis elgesys
recidyvas	pirmą kartą padarytas pažeidimas

Nepaisant to, kad visi reikšmingi kompensacijai už neturtinę žalą nustatyti faktoriai laikytini savotiškomis direktyvomis ir kelrodžiais teisingos bei adekvačios kompensacijos suradimo procese, tačiau negalima nepastebėti, kad kai kurie iš jų – pavyzdžiui, individualios nukentėjusiojo savybės (amžius, lytis, išsilavinimas), turtinė padėtis, turtinės žalos dydis ir pan., - yra pakankamai konkretūs, *objektyvūs*, „apčiuopiami“, kiti gi - tarkim, nukentėjusiojo patirtų dvasinių ir fizinių kančių pobūdis, teisingumo ir protingumo principai ir pan. - yra apibrėžiami *vertinamaisiais* ir pakankamai nevienodai aiškintiniais požymiais, kurių turinys ir esmė (taip pat ir vertinimo sudėtingumas) atsiskleidžia tik individualioje situacijoje, kas savo ruožtu apsunkina vieningo jų apibrėžimo ir aiškinimo pateikimą. Galbūt todėl, pavyzdžiui, anglo-saksų teisės doktrinoje nėra bandoma aiškiai įvardinti vienokius ar kitokius kriterijus, reikšmingus neturtinės žalos kompensacijos dydžio nustatymui, juos suklasifikuoti ar susisteminti, bet paprasčiausiai teismams rekomenduojamas tam tikras standartizuotas klausimynas, kurio pritaikymas sprendžiant konkretų teisinį konfliktą ir turi palengvinti kompensacinės sumos suradimą⁴⁰⁶.

4.2.2. Pažeistos vertybės pobūdis

Tiek civilinės, tiek ir kitų teisės šakų saugomos turtinės ir neturtinės vertybės savo prigimtimi, priklausomybe vienai ar kitai kategorijai, vertingumo tiek visai visuomenei, tiek ir konkrečiam asmeniui laipsniu, kokybiniu svoriu, vieta sociume vyraujančioje, įvairių istorinio, religinio, paprotinio, moralinio, politinio ar kitokio pobūdžio visuomeninių faktorių veikimo įtakoje susiformavusioje hierarchinėje sistemoje, pagaliau – jų pažeidimu sukeltamų materialių ir nematerialių pasekmių pobūdžiu, nėra vienodos ir lygiavertės. Būtent todėl ir jų civilinės teisinės apsaugos, *inter alia* neturtinės žalos kompensavimo forma, laipsnis yra skirtingas. Pavyzdžiui, Europos deliktų teisės principuose (2:102 str.) netgi akcentuojama, kad teisėto intereso apsaugos laipsnis priklauso nuo jo prigimties: kuo aukštesnė yra teisės

⁴⁰⁶ Teismas, nagrinėdamas bylą, turėtų atsakyti į tam tikrus standartizuotus ir pakankamai objektyvius klausimus: kokios buvo įvykio aplinkybės? koks buvo nukentėjusiojo patirto skausmo bei išgyvenimų laipsnis? kokia buvo nukentėjusiojo patirto skausmo bei išgyvenimų trukmė? koks iš nukentėjusiojo patirtų sužalojimų buvo rimčiausias? kokius dar sužalojimus patyrė nukentėjusysis? koku laipsniu nukentėjęs prarado galimybę tęsti įprastą gyvenimą? ir t.t. Žr. MARKESINIS, B.; COESTER, M.; ALPA, G.; ULLSTEIN, A. *Compensation for Personal Injury in English, German and Italian Law. A Comparative Outline*. Cambridge, 2005, p. 50.

ginama vertybė, jos apibrėžimo tikslumas ir akivaizdumas, to intensyvesnė turi būti jos apsauga⁴⁰⁷.

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas ne kartą yra pabrėžęs, kad *teisingam kompensacijos už neturtinę žalą dydžio nustatymui yra svarbu, į kokias vertybes buvo kėsintasi ir kokiu būdu jos buvo pažeistos, kadangi civilinėje teisėje galioja principas, jog kuo aukštesnė ir svarbesnė vertybė yra, tuo stipriau ji turėtų būti ginama*. Atsižvelgiant į tai, kad, pavyzdžiui, asmens gyvybė, fizinis bei dvasinis neliečiamumas, sveikata, laisvė, yra kone svarbiausios ir reikšmingiausios prigimtinės vertybės, neatskiriamos nuo žmogaus, priklausančios žmogui nuo gimimo, o šių vertybių pažeidimu ar pasikėsiniu į jas sukelti dvasiniai ir fiziniai išgyvenimai, kaip ir kiti tokių pažeidimų padariniai dažniausiai būna ypatingai stiprūs bei skausmingi, šios aplinkybės tampa prioritetiniais veiksniais, sudarančiais pagrindą priteisti didesnę piniginę kompensaciją tokius praradimus patyrusiam asmeniui, lyginant su kompensacijos dydžiu kitų kategorijų bylose. Pastebėtina, kad ir minėtuose Europos deliktų teisės principuose (2:102 str. 2 d.) vienareikšmiškai teigiama, kad gyvybė, kūno bei dvasios integralumas, asmens orumas ir laisvė reikalauja didžiausios bei intensyviausios apsaugos, o juos aiškinantys teisės doktrinos atstovai pažymi, kad nustatyti tokios teisinės apsaugos ir reikalaujamo elgesio laipsnį turėtų praktika⁴⁰⁸.

Kaip rodo vis gausėjančios Lietuvos teismų praktikos neturtinės žalos atlyginimo bylose tendencijos, iš tikrųjų kompensacijų už fizines ir dvasines kančias, kurias jaučia sužaloti, darbingumą praradę ar artimo žmogaus netekę asmenys, sumos akivaizdžiai ir ženkliai skiriasi nuo atlygių tokių asmeninių neturtinių vertybių, kaip tarkim, garbė, orumas, privatus gyvenimas, atvaizdas ar vardas pažeidimo bylose, gerokai juos lenkdamos ir viršydamos. Pavyzdžiui, byloje *P.D. v R.V., A.V., T.V., M.G., I.V., A.V.*⁴⁰⁹ buvo pažymėta, kad asmens sveikata yra viena svarbiausių, nesunkiai pažeidžiamų, ne visada atkuriamų ar neįmanomų atkurti vertybių, todėl turi būti itin saugoma, labiausiai teisės ginama, ir teismo sprendime turi būti išvardyti bei pasverti argumentai, dėl kurių žalos dydis gali būti nustatomas didesnis, ir motyvai, dėl kurių žalos atlyginimo dydis gali būti mažesnis, o tai savo ruožtu kaip tik ir priklauso nuo pažeistų vertybių, atsiradusių pasekmių ir kitų kriterijų. Taip pat ir

⁴⁰⁷ *Principles of European Tort Law: Text and Commentary*. European Group on Tort Law. Wien: Springer, 2005, p. 29-30.

⁴⁰⁸ Žr. išnašą 370.

⁴⁰⁹ LAT CBS teisėjų kolegijos 2006 m. birželio 12 d. nutartis c.b. Nr. 3K-3-394/2006.

byloje *L.Z., M.Z., V.Z., G.Z. v VšĮ Marijampolės ligoninė*⁴¹⁰ buvo akcentuojama, kad neturtinė žala yra padaroma dėl sukiamų išgyvenimų, bet paveikiant skirtingus gėrius, turinčius didesnę ar mažesnę vertę asmeniui, todėl akivaizdu, jog tuo atveju, kai išgyvenimai sukiami dėl asmeniui gyvybiškai svarbių dalykų – sveikatos ir gyvybės - tai jie būna ypač dideli. Nepaisant to, kad *A.M. v R.D., UAB „Baltijos realizacijos centras“*⁴¹¹ byloje apeliacinės instancijos teismas sumažino pirmosios instancijos teismo priteistą sunkiai sužalotam autoįvykio metu ieškovui neturtinės žalos kompensaciją nuo 60000 Lt iki 40000 Lt, tačiau tuo pačiu pažymėjo, kad jeigu neturtinė žala padaryta dėl asmens sveikatos, kaip vienos iš labiausiai teisės ginamos vertybės, sužalojimo, o kaltė dėl sveikatos sužalojimo išreikšta tyčiniaisiais brutaliais veiksmais, tai šie neturtinės žalos dydžio nustatymo kriterijai yra esminiai ir nelaikytini lygiaverčiais su kitais, tokiais kaip padarytos turtinės žalos dydis ir jos atlyginimo aplinkybės, žalą padariusio asmens turtinė padėtis ir pan.

Sekant pažeistų gėrybių gradavimo idėja, neišvengiamai gali kilti tam tikrų sunkumų nustatant, kokią gi vietą ir reikšmę užima, kokio lygio teisinės apsaugos nusipelno viena ar kita neleistinu elgesiu pažeista teisinė vertybė, kokia vertybių hierarchija vyrauja mus dominančioje teisinėje erdvėje. Pavyzdžiui, ypatingas bylų dėl sveikatos ir gyvybės pažeidimo sąryšis, sąlygotas to, jog tiek asmens sveikata, tiek gyvybė yra itin glaudžiai tarpusavyje susijusios ir gretimą vietą neturtinių vertybių hierarchijoje užimančios kategorijos, kurioms padarytos žalos atlyginimo mechanizmas taip pat turėtų funkcionuoti pagal panašius standartus, gali kelti diskusiją, kurios gi iš šių gėrių – asmens gyvybės ar sveikatos – pažeidimu sukelta neturtinė žala turėtų būti kompensuota didesne pinigų suma. Deja, į šį klausimą negali būti atsakyta vienareikšmiškai: nei teisės mokslas, nei teismų praktika nepasiūlo galimo jo sprendimo varianto, ir vargu, ar jie apskritai yra pajėgūs tą padaryti, kadangi viskas iš esmės priklauso nuo individualios situacijos. Teismų praktikos analizė rodo, kad kartais piniginės kompensacijos, priteisiamos sveikatos sutrikdymo atvejais, būna žymiai didesnės, negu mirusiojo artimiesiems suteikiamos satisfakcijos, o kartais – atvirkščiai – artimo žmogaus netekusiam asmeniui atlyginama keliskart daugiau, negu patį skaudžiausią ir sunkiausią sveikatos sutrikdymą išgyvenančiam žmogui, nors pažvelgus į paskutinių metų mūsų, kad ir

⁴¹⁰ LAT CBS teisėjų kolegijos 2005 m. balandžio 18 d. nutartis c.b. Nr.3K-3-255/2005.

⁴¹¹ LAT CBS teisėjų kolegijos 2007 m. birželio 26 d. nutartis c.b. Nr. 3K-3-263/2007.

chaotiškos, teismų praktikos peripetijas, galima išvelgti tam tikrą sveikatos sutrikdymo bylų masės „pirmavimą“ priteisiamų kompensacijų dydžių aspektu.

Bandant surasti tam tikrą balansą ir pusiausvyrą galimų nuomonių gausoje, manytina, kad prioritetą dažniausiai vis dėlto, vertėtų teikti būtent sveikatos sužalojimo atvejams, tuo pačiu nepaneigiant galimų išimčių konkrečioje situacijoje tikimybės. Nors viena vertus, žmogaus gyvybė visuomet yra iškeliamą, kaip pati fundamentaliausia ir brangiausia konstitucinio lygmens vertybė, užimanti išskirtinę vietą kitų asmeninių neturtinių vertybių kontekste, tačiau neturtinės žalos atlyginimo aspektu reikėtų turėti omenyje, jog sveikatos sutrikdymas gali palikti sunkius, skaudžius, tęstinius ar apskritai nepašalinamus pėdsakus visam tolimesniam asmens gyvenimui, kuomet pats tiesioginis nukentėjęsysis yra pasmerkiamas visą likusį gyvenimą kęsti fizinį skausmą, patirti dvasines kančias, kasdien taikytis su savo nepilnavertiškumu, fiziniu bei emociniu invalidumu, kasdieniais ar periodiškai atsinaujinančiais nepatogumais. Gyvybės gi atėmimo atveju neturtinė žala yra kompensuojama ne tiesioginei pasikėsینimo aukai, bet tretiesiems asmenims, o tai savotiškai „atitolina“ kančių efektą ir jas kiek neutralizuoja, susilpnina: artimo žmogaus netektis ir su tuo susiję išgyvenimai „yra daugmaž universalūs, ilgainiui praeina, todėl kartais išgyventi netektį lengviau“⁴¹², negu kęsti fizinius ar emocinius nepatogumus bei skausmą dėl savo sveikatos sutrikdymo ar gyventi kartu su sunkiai sužalotu artimu žmogumi.

Savotišku pagalbinu atspirties tašku sprendžiant pažeistos vertybės svarbos bei reikšmingumo kazusą galėtų būti ir baudžiamojo įstatymo numatytų sankcijų už pasikėsینimą į vienokius ar kitokius objektus pobūdis, sunkumas ir santykis su kitomis sankcijomis, pakankamai objektyviai atspindintis tų objektų svarbą, reikšmingumą, svorį, visuomeninę vertę. Vienos ar kitos pažeistos vertybės vieta ir santykis su kitais gėriais galėtų būti nustatomi ir stebinti „įprastą“ visuomenės reakciją į neteisėtus veiksmus, negatyvų visuomenės atsiliepinimą apie juos, tokio negatyvumo laipsnį, o taip pat tai, kaip savo pažeistą vertybę vertina pats nukentėjęs asmuo: juk kai kuriems žmonėms jų garbė, geras vardas, reputacija visuomenėje, kitų žmonių nuomonė gali būti svarbesnė net už gyvybę.

Kita vertus, preciziškas teisės saugomų gėrių lyginimas, svėrimas, aiškios jų hierarchijos konstravimas dėl savo sudėtingumo ir santykinumo galėtų būti laikomas

⁴¹² CIRTAUTIENĖ, S. Neturtinės žalos atlyginimo tretiesiems asmenims galimybės sveikatos sužalojimo ir gyvybės atėmimo atveju. *Justitia*. 2006, Nr. 3 (61), p. 38.

tiesiog neetišku, todėl manytina, jog sprendžiant bylą dėl neturtinės žalos atlyginimo paprasčiausiai *reikėtų vadovautis santykinę bendro pobūdžio nuojauta dėl pažeistos teisės reikšmingumo ir svarumo, tiesiog turint omenyje, jog esant neteisėtam absoliučiu ir prigimtinių teisių, tokių, kaip, tarkim, teisė į gyvybę, sveikatą, laisvę, palietimui, teisinė reakcija turėtų būti stipresnė, intensyvesnė, o dėmesys nukentėjusiam asmeniui, reiškiantis tiek turtinių, tiek neturtinių jo civilinės teisinės apsaugos metodų ir būdų taikymą, - didesnis*. Kitaip tariant, tokios situacijos, kuomet artimo žmogaus netekties skausmo apimties artimiesiems arba itin sunkų sveikatos sužalojimą patyrusiems asmenims priteisiamos net ir 10000 Lt nesiekiančios kompensacijos⁴¹³, tuo tarpu tris valandas buvusiam sulaikytam, kad ir neteisėtai, asmeniui, nepatyrusiam jokių ženklesnių tokio veiksmo padarinių, būtų atlyginama net 20000 Lt⁴¹⁴ ar daugiau, neturėtų būti toleruojamos.

4.2.3. Fizinį bei dvasinių kančių laipsnis ir pobūdis

Atsižvelgiant į tai, kad fundamentalus civilinės atsakomybės neturtinės žalos atlyginimo forma realizavimo tikslas yra kompensuoti nukentėjusiajam padarytą žalą tokiu būdu, kad pastarajam, kiek tai apskritai yra įmanoma, būtų atlyginta būtent tiek, kiek iš tikrųjų patirta ir prarasta, o taip pat turint omenyje adekvatumo (atitikimo) principą, reikalaujanti, kad kompensacijos už fizinius bei dvasinius išgyvenimus

⁴¹³ Pavyzdžiui, LAT CBS teisėjų kolegijos 2005 m. sausio 5 d. nutartimi c.b. *S.B. v UAB „If draudimas“, J.Dudovič PĮ*, Nr. 3K-3-2/2005, ieškovei, kurios sutuoktinis žuvo autoavarijoje, ir kuri patyrė didžiulių dvasinių išgyvenimų, kuriai sutriko miegas, poilsis, nuolatos lydi vienvėdis skausmas, nevisavertiško gyvenimo jausmas, buvo priteista tik 8000 Lt neturtinės žalos atlyginimo; Vilniaus apygardos teismo 2006 m. liepos 4 d. sprendimu c.b. *J.J. v VŠĮ „Druskininkų ligoninė“*, Nr. 2-1306-45/2006, nepilnametei mergaitei, kuriai dėl kaltų ir neapdairių medikų veiksmų teikiant sveikatos priežiūros paslaugas, buvo pripažinta vidutinė negalia - mergaitė visiškai apkurto kaire ausimi, neteko klausos, ligos laikotarpiu jautė fizinį skausmą, jautė ir tebejaučia didelius dvasinius išgyvenimus, gėdą, patiria bendravimo sutrikimus, jaučiasi nepilnaverte tapusi neįgali tokio jauno amžiaus, ateityje, net ir išmokus gyventi su tokiu klausos sutrikimu, patirs nemažai problemų, užkertančių kelią visaverčiam gyvenimui ir pan. – buvo priteista tik 10000 Lt kompensacija, motyvuojant tuo, kad nukentėjusios veiksmas, nors ir minimaliai, bet turėjo įtakos žalos atsiradimui, nes gavusi siuntimą, ji ne iš karto kreipėsi į ligoninę. Pagaliau, dėl saugos ir sveikatos darbe pažeidimų sunkų sveikatos sutrikdymą patyrusiam ieškovui (neteko 50 % darbingumo, patyrė rankos plaštakos traumą, ilgai gydėsi, jautė didžiulį fizinį skausmą, būdamas jauno amžiaus visam gyvenimui tapo neįgalus, sužalojimo pasekmės tęstinės ir iš esmės nepašalinamos) byloje *L.V. v ŽŪB „Šiaulėnų statyba“* (LAT CBS teisėjų kolegijos 2008 m. spalio 20 d. nutartis c.b. Nr. 3K-3-529/2008) pirmosios instancijos teismas priteisė tik 3600 Lt, o apeliacinės instancijos teismas – tik 12000 Lt neturtinės žalos kompensaciją (Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, konstatavęs grubų nukrypimą nuo teismų praktikos padidino žalos atlyginimą iki 50000 Lt).

⁴¹⁴ Pavyzdžiui, LAT CBS teisėjų kolegijos 2007 m. birželio 26 d. nutartis c.b. *A.J. v Lietuvos valstybė*, Nr.3K-3-263/2007.

dydis atitiktų tuos patirtus išgyvenimus, ir už didesnes bei skausmingesnes kančias būtų priteisiama didesnė, o už silpnesnes ir ne tokias sunkias - mažesnė pinigine kompensacija, galima teigti, jog asmens patiriamų *fizinių ir dvasinių kančių bei nepatogumų laipsnis, jų mastas, stiprumas bei intensyvumas turi esminę reikšmę* apsisprendžiant dėl vienokios ar kitokios jų atlyginimo sumos pasirinkimo, kadangi išsamiausiai ir patikimiausiai informuoja apie patirtą žalą.

Civilinis kodeksas, pateikdamas pavyzdinį vertinamų kriterijų sąrašą, nenurodo nei nukentėjusiojo patiriamų fizinių bei dvasinių kančių laipsnio, nei jų pobūdžio, todėl šie orientaciniai kriterijai buvo, visų pirma, pasiūlyti teisės mokslo, o taip pat išvystyti teismų praktikoje. Pavyzdžiui, byloje *N.Ž. v UAB „Vilniaus troleibusai“*⁴¹⁵ Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, pabrėždamas visų faktorių kompleksinio vertinimo poreikį neturtinės žalos atlyginimo dydžio nustatymo procese, tuo pačiu atkreipė dėmesį į tai, jog tuo atveju, kuomet kalbama apie asmens sveikatos, kaip vienos brangiausių ir svarbiausių kiekvienam žmogui vertybių, sužalojimą, esminis neturtinės žalos atlyginimo kriterijus yra sužalojimo pasekmės ir dėl to patirti dvasiniai išgyvenimai, kurie nustatytini įvertinant sužalojimo sunkumą, išlikusį sveikatos ir išvaizdos pakenkimą, asmenines nukentėjusiojo savybes.

Nukentėjusio asmens patiriamų *kančių laipsnį parodo išgyvenimų, kankinimosi gilumas, intensyvumas, stiprumas, trukmė*, ir jis galėtų būti nusakytas vartojant tokias konstrukcijas, kaip „stiprus skausmas“, „pakenčiamas skausmas“, „silpnas skausmas“ ir pan., kurios iliustruoja, kiek asmens išgyvenimai yra žymūs, dideli, skaudūs, reikšmingi, kiek jie įtakoja psichinę ir fizinę asmenybės gerovę. Įvairių valstybių teisės bei medicinos mokslų sintezės pagrindu išskiriami netgi tam tikri objektyvūs kančių (daugiausia – fizinių) laipsnį padedantys nustatyti kriterijai, pavyzdžiui: neteisėtų veiksmų pavojingumas, darbingumo praradimo laipsnis, pasekmių tęstinumas, reprodukcinės ar kitų organizmo funkcijų pažeidimo faktas, suteiktos medicinos pagalbos būdas ir metodas, bejėgiškumo laipsnis ir pan.⁴¹⁶.

Patikimiausiai spręsti apie kančių laipsnį padėtų teismo medicininės, psichologinės, psichiatrinės ar kitokios ekspertizės išvados bei kiti informatyvūs įrodymai, pavyzdžiui, medicininiai dokumentai, atskleidžiantys kūno sužalojimo ar fizinės negalios priežastis, trukmę, pobūdį, sunkumą, pasekmes, gydymosi eigą ir laiką, taip pat įvertinantys dvasinę nukentėjusiojo savijautą ir būklę, pagaliau – paties

⁴¹⁵ LAT CBS teisėjų kolegijos 2003 m. kovo 26 d. nutartis c.b. Nr.3K-3-371/2003.

⁴¹⁶ Plačiau žr. БУДЯКОВА, išnaša 59. p. 47-48.

nukentėjusiojo paaiškinimai dėl jo patirto skausmo lygio, emocinio sukrėtimo, šoko laipsnio. Netiesiogiai nukentėjusiojo patirtų kančių laipsnis galėtų būti nustatomas ir iš liudytojų parodymų, o taip pat vienokių ar kitokių nukentėjusiojo elgesio formų – verksmo, pykčio, abejingumo, nusiminimo, depresijos, sarkastiško juoko ar kitų materialiam pasauliui prieinamų pasireiškimų, apie kuriuos jau buvo detalai kalbėta nagrinėjant neturtinės žalos, kaip civilinės atsakomybės sąlygos, identifikavimo bei įrodinėjimo problematiką.

Be jokios abejonės, fizinių ir dvasinių sukrėtimų mastas, trukmė, intensyvumas yra neatsiejami nuo konkretaus asmens individualybės ir iš esmės priklauso ne tiek nuo objektyvių veiksnių, tokių kaip, tarkim, pažeistos vertybės pobūdis, neteisėtų veiksnių pasekmės, turtinės žalos mastas, kiek nuo paties nukentėjusiojo savybių bei asmenybės ypatumų (amžiaus, išsilavinimo, profesijos, gyvenimo būdo, vertybinės – moralinės sistemos, reakcijos į skausmą, fizinės savijautos, emocinio jautrumo, jausmingumo, veiksnio ir t.t.). Pavyzdžiui, vienoda kojos trauma (lūžis) futbolininkui ir pensininkui gali sukelti nevienodas tiek fizines, tiek dvasines kančias: jeigu garbaus amžiaus asmeniui fizinis skausmas gali būti žymiai didesnis dėl natūralių senstančio organizmo savybių, ištvermės susilpnėjimo, prastos fizinės formos ir sveikatos, tai sportuojančio futbolininko fizinės kančios gali būti ne tokios stiprios; kita vertus, futbolininko dvasiniai išgyvenimai gali būti žymiai aštresni ir intensyvesni, negu pensininko, kadangi ši trauma gali turėti neigiamos įtakos jo tolesnei karjerai, gebėjimui sėkmingai tęsti įprastą sportinę veiklą ir pan., kas senyvo amžiaus asmeniui paprastai nebeaktualu. Taip pat ir dėl didesnio emocionalumo, susirūpinimo savo išvaizda ir panašių priežasčių vyro ir moters, suaugusiojo ir vaiko, žinomo visuomenėje ir „eilinio“ žmogaus fizinių bei dvasinių išgyvenimų laipsnis vienoje ar kitoje situacijoje, esant vienos ar kitos teisės saugomos vertybės pažeidimui gali ženkliai skirtis, ir visa tai būtina turėti omenyje realizuojant kompensacinį mechanizmą.

Neturtinės žalos atlygio nustatymo kontekste nukentėjusiojo patirtų kančių laipsnis, mastas bei intensyvumas turi tiesioginę įtaką didesnio ar mažesnio atlyginimo priteisimui, kadangi vadovaujantis jau minėtu adekvatumo principu, taikomu esant negalimam pilnai įgyvendinti visiško nuostolių atlyginimo principą neturtinės žalos instituto veikimo srityje, santykinai *aukštesnio laipsnio išgyvenimai bei nepatogumai turi būti kompensuojami didesne pinigų suma, ir atvirkščiai – ne*

tokio stipraus sukrėtimo, mažesnio intensyvumo nepatogumams atlyginti turi būti skiriama mažesnė pinigų suma.

Pažymėtina, kad nukentėjusiojo jaučiamo skausmo intensyvumas, neigiamų emocijų laipsnis, trukmė bei kitos susijusios aplinkybės gali apspręsti ir civilinės atsakomybės taikymo žalą padariusio asmens atžvilgiu galimumą apskritai. Kaip buvo minėta anksčiau, nūdienos teismų praktikoje yra orientuojama į tai, kad ne bet kokie ir ne bet kokio laipsnio dvasiniai išgyvenimai, fizinis skausmas ar nepatogumai, atsiradę dėl neteisėtų kito asmens veiksmų, galėtų patekti į CK 6.250 str. veikimo sferą bei tapti piniginės kompensacijos dalyku⁴¹⁷: tais atvejais, *kuomet padaryta skriauda pasireiškia tik nežymiais, trumpalaikiais, momentiniais, smulkiais, vienkartiniais bei ženklesnių pėdsakų nepaliekančiais fiziniais jutimais ar emociniais nemalonumais, reikalavimą dėl piniginės kompensacijos už juos priteisimo reikėtų atsisakyti tenkinti*, nes priešingu atveju neturtinės žalos institutas būtų iškraipytas, o negalinti nepagausėti teismų praktika, kuri tenkintų bet kokias pinigines pretenzijas, reiškiamas dėl menkiausio įbrėžimo, pastūmimo, streso ar kitų rūpesčius sukėlusių jaudinančių įvykių, kurių patyrimo tikimybę šiuolaikinio gyvenimo sąlygomis yra didžiulė ir praktiškai neišvengiama, prieitų iki absurdo.

Jeigu nukentėjusiojo patiriamų kančių laipsnis vertintinas kaip vienas fundamentaliausių informatyvų kompensacijai už neturtinę žalą nustatyti, tai neturtinės žalos pobūdžio reikšmė šioje srityje yra pakankamai menka. *Įvertinti asmens patirtos neturtinės žalos pobūdį reiškia identifikuoti, ar asmuo patyrė fizinį skausmą, ar jautė dvasinio pobūdžio išgyvenimus, ar ir vieną ir kitą, o taip pat identifikuoti, kokia forma tas skausmas bei išgyvenimai pasireiškė* (pavyzdžiui, dvasiniai išgyvenimai gali pasireikšti depresija, liūdesiu, nerimu, baimės jausmu, nepasitenkinimu). Kitaip tariant, neturtinės žalos pobūdžio nustatymas susiveda į patiriamų kančių, kaip bendros kategorijos, diferencijavimą į fizines bei dvasines, o tuo pačiu į fizinių bei dvasinių kančių gradavimą priklausomai nuo jų realizacijos.

Nustatyti, kokios būtent kančios – fizinės ar psichinės – yra stipresnės ir „nusipelno“ didesnės teisinės apsaugos piniginės kompensacijos forma tiek apskritai,

⁴¹⁷ Žr. plačiau disertacijos 1.1.3.3. skirsnį „Mažareikšmė“ neturtinė žala“. Taip pat žr. LAT CBS teisėjų kolegijos 2005 m. gruodžio 28 d. nutartis c.b. *K.R. v Lietuvos valstybė*, Nr. 3K-3-664; LAT CBS teisėjų kolegijos 2006 m. gegužės 17 d. nutartis c.b. *K.R. v Lietuvos Respublika*, Nr. 3K-3-337/2006; LAT CBS teisėjų kolegijos 2007 m. spalio 12 d. nutartyje civilinėje byloje *J.N. v T.M., V.M.*, Nr. 3K-7-304/2007; LAT CBS teisėjų kolegijos 2007 m. lapkričio 6 d. nutartis c.b. *A.Š. v Kauno miesto savivaldybė, Lietuvos valstybė*, Nr. 3K-3-469/2007.

tiesiogiai konkrečios situacijos kontekste, iš esmės yra neįmanoma, kaip, pavyzdžiui, ir lyginti įvairias fizinio skausmo bei nepatogumų pasireiškimų formas - pykinimą ir galvos svaigimą, smaugimą ir pilvo skausmą, o juo labiau konstruoti jų hierarchinę piramidę, todėl nustatant kompensacijos už neturtinę žalą dydį būtina atsižvelgti ne į dvasinių ar fizinių kančių pobūdį, o į tų nematerialių gėrių, kuriems padaryta žala, pobūdį, kadangi būtent jų svarba atitinkamai nustato ir padarytos žalos mastą⁴¹⁸. Asmens patirtų išgyvenimų klasifikavimas pagal pobūdį galėtų būti naudingas ir informatyvus nebent suvokiant jo patirtą neturtinę žalą apskritai, atskleidžiant jos turinį, t.y. nustatant jos buvimą. Neturtinės žalos atlyginimo dydžio nustatymo prasme gali būti aktuali tik aplinkybė, jog *tiesiogiai fizinių, tiesiogiai dvasinių kančių patyrimas tuo pačiu metu galėtų būti pagrindu priteisti didesnę piniginę kompensaciją*⁴¹⁹.

4.2.4. Neturtinės žalos pasekmės

Civilinis kodeksas, įvardindamas orientacinius faktorius, kurie yra pajėgūs padėti apsispręsti dėl kompensacijos už asmeniui padarytą neturtinę žalą sumos, visų pirma rekomenduoja atkreipti dėmesį į neturtinės žalos pasekmes, t.y. į tuos materialaus bei nematerialaus pobūdžio pasikeitimus įvairiose nukentėjusio asmens gyvenimo srityse, kurie atsirado dėl neteisėtų žalą padariusio asmens veiksmų bei paties nukentėjusiojo dvasinių ir fizinių išgyvenimų. Tokių padarinių reikšmę ir įtaką neturtinės žalos atlyginimo dydžiui pažymėjo Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Senatas dar 1998 metais apibendrinamas teismų praktiką garbės ir orumo bei privataus gyvenimo neliečiamumo byloje⁴²⁰: nustatant moralinės žalos atlyginimo dydį atsižvelgtina į teisės pažeidimo pasekmes, kurios vertintinos analizuojant asmens patirtų moralinių praradimų dydį, šių praradimų įtaką žmogaus, kaip asmenybės vystymuisi, jo tolimesnei visuomeninei, darbinei veiklai, šeimyniniam gyvenimui ir t.t. Kitaip tariant, nustatydamas kompensacijos už neturtinę žalą dydį, teismas turėtų įvertinti nukentėjusiojo gyvenimo pokyčius ir kliūtis, kaip pakankamai objektyvų faktorių, bylojantį tiek apie padaryto pažeidimo sunkumą, tiek apie sukeltą žalą ir ją pajėgią kompensuoti pinigų suma.

⁴¹⁸ ЭРДЕЛЕВСКИЙ, išnaša 106. p. 190.

⁴¹⁹ Pavyzdžiui, Lietuvos apeliacinio teismo 2005 m. gruodžio 6 d. nutartis c.b. Č.O., R.O. v K.S., Nr. 2A-337/2005; Lietuvos apeliacinio teismo 2008 m. gruodžio 16 d. nutartis c.b. G.D., A.D. v Kauno Senamiesčio pradinė mokykla, Nr. 2A-466/08.

⁴²⁰ Žr. išnašą 61.

Viena vertus, *nepageidaujamų skaudžių savo pobūdžiu, laipsniu bei trukme padarinių, paliečiančių visas ar daugelį asmeniui aktualių gyvenimo sričių, buvimas, negalėjimas juos pašalinti ar itin didelių pastangų jų sušvelninimui ar įveikimui reikalingumas, kardinalus ar ženklus iki teisės pažeidimo buvusio gyvenimo ir jo kokybės pasikeitimas bei panašios aplinkybės tampa rimtu teisiniu pagrindu priteisti nukentėjusiajam didesnę piniginę kompensaciją.* Štai, pavyzdžiui, byloje *D.Z. v UAB „Klaipėdos autobusų parkas“*⁴²¹ ieškovui, kuris buvo itin sunkiai sužalotas autoįvykyje, 290000 Lt dydžio kompensacija buvo priteista iš esmės atsižvelgiant į ypatingai sunkias sveikatos sutrikdymo pasekmes, palikusias neišdildomą bei skaudų pėdsaką visose ieškovo gyvenimo sferose: ieškovui nustatytas 100 procentų darbingumo netekimas, neterminuotai pripažintas pirmos grupės invalidumas, jis tapo visiškai neįgalus ir jam reikalinga nuolatinė priežiūra, slauga ir pagalba, dėl ko būdamas jauno amžiaus ir tapęs negrįžtamai sužalotu visam gyvenimui, jis jaučia labai didelį dvasinį sukrėtimą ir emocinį šoką, perėjusį į nuolatinę potrauminę vidutinio sunkumo depresiją, gydymo metu patyrė labai didelį fizinį skausmą bei diskomfortą, kurį tebejaučia ir šiuo metu atlikdamas kasdienes gydymo ir kūno priežiūros procedūras, ieškovas visam gyvenimui neteko galimybės judėti, vaikščioti, iš esmės sumažėjo jo galimybės mokytis, dirbti, sportuoti, sukurti šeimą⁴²².

Galima ir atvirkštinė situacija, *kuomet praradimai yra nežymūs, trumpalaikiai, gali būti nesunkiai ir operatyviai įveikti ir dėlto neturėtų būti pervertinti kompensacijos už neturtinę žalą dydžio nustatymo procese.* Pavyzdžiui, ieškovo, sužaloto autoįvykio metu dėl to, kad atsakovas jį partrenkė bėgantį važiuojamosios kelio dalies pakraščiu, reikalavimas dėl 30000 Lt neturtinės žalos atlyginimo byloje *V.R. v F.A.K.*⁴²³ buvo patenkintas iš dalies, priteisiant ieškovui „tik“ 8000 Lt

⁴²¹ LAT CBS teisėjų kolegijos 2007 m. birželio 29 d. nutartis c.b. Nr. 3K-3-298/07.

⁴²² Taip pat ir byloje *L.G. v T.G., AB „Lietuvos draudimas“* (Lietuvos apeliacinio teismo 2006 m. gruodžio 18 d. nutartis c.b. Nr. 2A-481/2006), kurioje ieškovės reikalavimas dėl neturtinės žalos atlyginimo buvo grindžiamas dėl itin didelio atsakovo neatsargumo pastarajai padarytu sunkiu sveikatos sutrikdymu autoįvykio metu, apelianto, iš kurio pirmosios instancijos teismo sprendimu buvo priteista 70000 Lt neturtinės žalos kompensacija, argumentai dėl būtinumo atsižvelgti į jo sunkią turtinę padėtį bei sumažinti atlyginimo dydį, buvo atmeti konstatavus, jog šiuo atveju *prioritetas teiktinas būtent ieškovei padarytos žalos ir jos pasekmių įvertinimui*: kadangi po autoavarijos 36 metų ieškovė visam gyvenimui neteko galimybės vaikščioti ir stovėti, pilnai valdyti rankų, prarado 75 procentus darbingumo, jai reikalinga kitų žmonių priežiūra, prognozė dėl pilno organizmo atsistatymo yra nepalanki, nukentėjusioji nebegali užsiimti profesine veikla, be to kentė ir tebekenčia fizinį skausmą, didelius dvasinius išgyvenimus ir nepatogumus, tokia didžiulė fizinė ir dvasinė trauma bei nevisavertiškumas, lydėsiantys ieškovę visą likusį gyvenimą, duoda pagrindą išvadai dėl itin didelės neturtinės žalos buvimo, o tuo pačiu ir būtinumo kompensuoti ją pakankamai didele pinigų suma.

⁴²³ LAT CBS teisėjų kolegijos 2006 m. sausio 4 d. nutartis c.b. Nr. 3K-3-9/2006.

kompensaciją, kadangi eismo įvykio pasekmės nebuvo itin sunkios, ieškoviui buvo padarytas tik nesunkus sveikatos sutrikdymas, gydymo laikotarpis nebuvo itin ilgas, šiuo metu ieškovas yra visiškai darbingas, buvę sužalojimai neturėjo įtakos jo profesinei veiklai, nors ieškovas buvo 4 mėnesius nedarbingas, jam padarytos plėštinės žaizdos, kaulų lūžiai, sumuštas ir nubrozdyntas visas kūnas, ir visą tai sukėlė fizinį skausmą ir dvasinius išgyvenimus, bendravimo nepatogumų gydymo metu. Apeliacinės instancijos teismo kolegija dar labiau – net per pusę sumažino kompensacijos sumą, pažymėdama, kad eismo įvykio pasekmės nebuvo sunkios, šiuo metu ieškovas yra visiškai darbingas, dirba stiuardu stambioje aviakompanijoje, kurioje taikomi griežti sveikatos reikalavimai, o buvę sveikatos sutrikimai neturi jokios įtakos jo profesinei veiklai, todėl nesant rimtesnių neturtinės žalos pasekmių, ieškovo patirti dvasiniai išgyvenimai, fizinis skausmas negali būti vertinami didesne nei 4000 Lt suma.

Apibendrinus bei įvertinus Lietuvos teismų praktiką, paliečiančią vienokius ar kitokius su neturtinės žalos kompensavimu susijusius klausimus, galima būtų pasiūlyti tokį koncentruotą *neturtinės žalos „pasekmių testą“ - klausimyną*, atspindintį įvairius nematerialių padarinių aspektus, kurių, manytina, būtų naudinga atlikti teismui kiekvienu atveju sprendžiant konkretų reikalavimą dėl neturtinės žalos atlyginimo ir konkretaus jos dydžio, o tuo pačiu ir besikreipiančiam su turtine pretenzija asmeniui konstruojant savo poziciją bei pagrindžiant pageidaujamą sumą, kaip atlygį už padarytą skriaudą. Nustatant pinigines kompensacijos už neturtinę žalą dydį, turėtų būti įvertintos:

1) Neturtinės žalos pasekmės *profesinei veiklai*: nustatoma, koku būdu ir laipsniu deliktinis įvykis ir dėl jo patirti išgyvenimai paveikė tolesnį profesinį nukentėjusiojo gyvenimą, o būtent kaip pasikeitė galimybės įsidarbinti, toliau dirbti ir užsidirbti, kilti karjeros laiptais, pakeisti darbą ar profesiją, siekti geresnių darbo sąlygų, visokeriopai tobulėti profesinėje srityje, užmegzti naujus bei puoselėti esamus dalykinius ryšius, ar praradimai dalykinėje ir profesinėje sferoje yra ilgalaikiai, ar juos įmanoma atkurti ir kokių pastangų tai pareikalaus ir pan.⁴²⁴.

⁴²⁴ Pavyzdžiui, byloje *K.R. v Lietuvos Respublika* (LAT CBS teisėjų kolegijos 2005 m. lapkričio 23 d. nutartis c.b. Nr. 3K-3-604/2005) teismas, nustatydamas kompensacijos už neturtinę žalą, patirtą ieškovei dėl neteisėto nuteisimo, dydį, atsižvelgė į tai, kad apie nuteisimą sužinojus ieškovei draugams ir pažįstamiems, jų sumažėjo, ieškovei prarado gerą darbą; byloje *N.Ž. v UAB "Vilniaus troleibusai"* (LAT CBS teisėjų kolegijos 2003 m. kovo 26 d. nutartis c.b. Nr.3K-3-371/2003) pakankamai didelės pinigines kompensacijos (114000 Lt) priteisimas sunkų sveikatos sutrikdymą patyrusiai jauno amžiaus

2) Pasekmės nukentėjusio asmens *gebėjimui mokytis*, įgyti, įsisavinti bei tobulinti žinias, visokeriopai pažinti supantį pasaulį, užsiimti moksline veikla ir pan. Tokių aplinkybių įvertinimas tampa aktualiausias tais atvejais, kai neturtinė žala padaroma jauno amžiaus asmeniui (mažamečiam vaikui, moksleiviui, studentui), kuriam pasaulio pažinimas bei mokymasis yra pagrindinė veikla⁴²⁵.

3) Pasekmės *visuomeninei ar kitokiai veiklai, nesusijusiai su darbu ar mokymusi*: tiriama, kokia visuomenine veikla užsiėmė nukentėjusysis, kokie buvo jo pomėgiai, polėkiai, hobis, kiek jie buvo svarbūs nukentėjusiajam, kaip buvo praleidžiamas laisvalaikis ir koku būdu nemalonūs įvykiai paveikė galimybes toliau tęsti šią visuomeninę ar kitokią su darbu nesusijusią veiklą – keliauti, sportuoti, muzikuoti, šokti, užsiimti menu ar kitais pomėgiais ir malonumais⁴²⁶.

4) Neturtinės žalos įtaka *šeimyniniam bei asmeniniam nukentėjusiojo gyvenimui*. Šio aspekto ištyrimas tampa ypatingai aktualus tais atvejais, kuomet pažeistos vertybės pobūdis jau pats savaime vienaip ar kitaip paliečia asmeninį nukentėjusiojo gyvenimą: artimojo gyvybės atėmimo, sveikatos sužalojimo, taip pat santuokos nutraukimo, teisės į privatumą pažeidimo bei panašiose situacijose, kuomet visiškai ar iš dalies netenkama šeimos, pažeidžiama teisė į mėgavimąsi šeimyniniais ryšiais, teisė į laisvę ir pan. Tokiais atvejais būtina išsiaiškinti, kokia linkme pakrypo nukentėjusiojo santykiai su giminaičiais, artimaisiais, draugais - nutrūko, pablogėjo,

moteriai, buvo argumentuojamas ir tuo, kad ieškovė dėl sužalojimo ilgam neteko darbo, sužalojimas turėjo įtakos jos, kaip pradedančios dailininkės karjerai, buvo apribotos jos galimybės tobulėti profesinėje veikloje; byloje *V.T. v LR Aplinkos ministerijos Klaipėdos regiono departamento Pakrančių apsaugos tarnyba* (LAT CBS teisėjų kolegijos 2001 m. spalio 11 d. nutartis c.b. Nr. 3K-3-688/2001) ieškovo reikalavimas dėl neturtinės žalos atlyginimo buvo grindžiamas tuo, kad pablogėjo jo reputacija bendradarbių tarpe, nepagrįstas administracinės nuobaudos paskyrimas darbovietėje suformavo neigiamą ieškovo, kaip nerūpestingo darbuotojo, nusikaltėlio, chuligano ir smurtautojo įvaizdį, atsiliepusį tolimesniam darbui.

⁴²⁵ Pavyzdžiui, byloje *V.P., D.P. v Mažeikių rajono Sedos Vytauto Mačernio vidurinė mokykla* (Lietuvos apeliacinio teismo 2006 m. balandžio 10 d. nutartis c.b. Nr. 2A-146/2006) teismas, teikdamas prioritetą būtent sunkaus ieškovo sveikatos sužalojimo technologijos pamokos metu pasekmėms, pilna apimtimi patenkino reikalavimą dėl 100000 Lt kompensacijos priteisimo: kadangi dėl patirtos traumos ir saugos reikalavimų nesilaikymo mokinys visam likusiam gyvenimui tapo aklas kairiaja akimi, neteko 45 procentų darbingumo, jo pasveikimo ir regėjimo atgavimo prognozė yra pesimistinė, baiminasi, kad ateityje jis gali visiškai apakti ir likusia akimi, nukentėjusiajam būtina nuolatinė akių gydytojo kontrolė, jis priverstas nešioti specialius akinius, visa tai kardinaliai pakeitė ieškovo gyvenimo būdą, kadangi iš esmės sumažėjo galimybės mokytis, skaityti, žiūrėti televizorių, lavintis, sportuoti, dirbti bei tapti pilnaverčiu laimingu žmogumi. Taip pat žr., pavyzdžiui, Lietuvos apeliacinio teismo 2008 m. balandžio 1 d. nutartį c.b. *M.L. v K.P.*, Nr. 2A-259/2008.

⁴²⁶ Pavyzdžiui, byloje *D.O. v Vilniaus miesto Vyriausiasis policijos komisariatas* (Lietuvos apeliacinio teismo 2006 m. lapkričio 24 d. nutartis c.b. Nr. 2A-408/2006) teismas, nustatydamas 75000 Lt kompensacijos už neturtinę žalą dydį sunkiai policijos pareigūno sužalotam ieškovui, vairavusiam motociklą, *inter alia* atsižvelgė ir į tai, kad ieškovas visiškai prarado perspektyvą ateityje aktyviai sportuoti, vairuoti motociklą ir dalyvauti atitinkamuose sporto renginiuose, kas buvo daroma iki lemtingo autoįvykio.

susilpnėjo ar, atvirksčiai, sustiprėjo, pagerėjo, užsimezgė, ar egzistuoja šeimos iširimo grėsmė, kaip ji pasireiškia, kokios yra prarastų dėl neteisėtų atsakovo veiksmų šeimos santykių bei ryšių atkūrimo, sukūrimo⁴²⁷, šeimos gausinimo (vaikų turėjimo) perspektyvos⁴²⁸.

5) Neturtinės žalos pasekmės *santykiams su aplinkiniais, reputacijai aplinkinių tarpe ir bendravimo su jais įgūdžiams*: tiriama, kaip dėl neteisėtų atsakovo veiksmų pasikeitė bendravimo, komunikavimo, naujų pažinčių užmezgimo, o taip pat senų ryšių išsaugojimo galimybės, kokią įtaką jie turėjo tolimesniam nukentėjusiojo egzistavimui sociume apskritai⁴²⁹. Neteisėtų atsakovo veiksmų įtaka ieškovo vertinimui visuomenėje, geram vardui ir reputacijai itin dažnai figūruoja ir tampa aktualūs tais atvejais, kuomet yra sprendžiamas neturtinės žalos kompensavimo klausimas asmenims, tapusiems neteisėto duomenų apie jų privatų gyvenimą paviešinimo ar šmeižikiškos bei žeminančios informacijos paskleidimo aukomis, o taip pat asmenims, nepagrįstai patekusiems į baudžiamojo ar administracinio persekiojimo sferą, kadangi neteisėtai įtraukus į tokius procesus, susijusius su sunkiausių, pavojingiausių ir grubiausių teisės pažeidimų padarymu, paprastai ilgainiui suteršiamas geras vardas, sumenkinama garbė, pakenkiama reputacijai, visuomeniniam vertinimui, išreiškiama nepagarba asmenybei.

⁴²⁷ Įdomumo dėlei pastebėtina, kad, pavyzdžiui, Vokietijoje šis neturtinės žalos kompensacijos dydžio nustatymo kriterijus ilgą laiką buvo taikomas tik moterų atžvilgiu, ir tik pakankamai neseniai buvo pripažinta ir vyrų galimybių, tarkim, surasti partnerį įvertinimo svarba kompensaciniame mechanizme. Žr. MARKESINIS, B.; COESTER, M.; ALPA, G.; ULLSTEIN, A. *Compensation for Personal Injury in English, German and Italian Law. A Comparative Outline*. Cambridge, 2005. p. 69.

⁴²⁸ Pavyzdžiui, byloje *S.B. v R.A.* (LAT CBS teisėjų kolegijos 2005 m. lapkričio 16 d. nutartis c.b. Nr. 3K-3-579/2005) nelaimingą atsitikimą darbe patyrusio ieškovo neturtinė žala pasireiškė tuo, kad dėl sveikatos būklės pablogėjimo jis nebegali gyventi pilnaverčio šeimyninio gyvenimo, atšalo ir pašlijo santykiai su žmona, ieškovas neturi galimybės tinkamai pasirūpinti mažamečiu sūnumi bei neįgalia dukterimi, šeima gyvena skurdžiai tiek turtine, tiek dvasine prasme, ir į visa tai buvo atsižvelgta priteisiant kompensaciją už neturtinę žalą; byloje *T.V. v V.A., M.P., Kelmės rajono 1-ojo notarų biuro notarė N.B.* (LAT CBS teisėjų kolegijos 2006 m. vasario 6 d. nutartis c.b. Nr. 3K-3-88/2006), kurioje buvo sprendžiamas klausimas dėl paveldėjimo teisės liudijimų pripažinimo negaliojančiais ir aplaidaus notarės profesinių funkcijų atlikimo, ieškovė savo neturtinę žalą grindė santykių su artimaisiais giminaičiais nutrūkimu, pažeminimu prieš juos, dvasiniu diskomfortu, reputacijos tarp giminių ir kaimynų sužlugdymu ir t.t.

⁴²⁹ Pavyzdžiui, byloje *G.B. v UAB „Lietuvos rytas“* (LAT CBS teisėjų kolegijos 2003 m. sausio 15 d. nutartis c.b. Nr. 3K-3-90/2003) teismas, priteisdamas ieškovei maksimaliai įmanomą pagal ginčo santykiams taikytiną civilinį įstatymą kompensacijos už neturtinę žalą sumą, atsižvelgė į tai, kad didžiausiam šalies dienraščiui dideliu mastu paviešinus privatų ieškovės gyvenimą liečiančią informaciją apie sunkią ir pavojingą ligą, moters ir jos vaikų ėmė vengti visi pažįstami, bijodami užsikrėsti, moteris pasijuto pažeminta visuomenės akyse, patyrė didelę psichologinę traumą bei visuomeninio atstūmimo jausmą. Taip pat ir byloje *R.L. v V.A., J.A., UAB „TELE-3“*. (LAT CBS teisėjų kolegijos 2001 m. gruodžio 17 d. nutartis c.b. Nr. 3K-3-1315/2001) ieškovo reikalavimas dėl neturtinės žalos atlyginimo buvo grindžiamas tuo, kad atsakovams paskelbus ieškovą kompromituojančią informaciją apie jo netinkamą elgesį su mažamečiu vaiku, jį pradėta įtarinėti seksualiniais nukrypimais, kas pakenkė tiek šeimyniniam, tiek visuomeniniam statusui.

6) Pasekmės paties nukentėjusiojo *psichinei savijautai, asmenybei, vidiniam pasauliui*: aiškinamasi, kaip įvykis bei teisių pažeidimas paveikė nukentėjusiojo vertybių sistemą, jo pasaulėžiūrą, gyvenimo planą, paties savęs ir aplinkinių vertinimą. Kaip rodo teismų praktika, reikalavimai dėl neturtinės žalos kompensavimo neretai yra grindžiami tuo, kad po neteisėtų atsakovo veiksmų ieškovas prarado pasitikėjimą žmonėmis, tam tikromis institucijomis (pavyzdžiui, teismais, prokuratūra, žiniasklaida), tam tikros profesijos atstovais (pavyzdžiui, medikais) ar net paties savimi, tikėjimą meile, laiminga santuoka, įgijo baime transportui, kelionėms ir pan.

7) Neteisėtų atsakovo veiksmų bei jų sąlygotos neturtinės žalos pasekmės *fizinei savijautai bei sveikatos būklei*. Šis aspektas vertintinas tiek tais atvejais, kai reikalavimo faktiniu pagrindu tampa betarpiškai sveikatos sutrikdymas, dėl kurio atsiranda neigiamos pasekmės tolimesnei sveikatos būklei, įgyjančios kone prioritetinio kriterijaus reikšmę neturtinės žalos kompensavimo procese⁴³⁰, tiek tais atvejais, kuomet reikalavimas dėl neturtinės žalos kompensavimo grindžiamas kitų vertybių pažeidimu, turėjusiu neigiamos įtakos ir nukentėjusiojo sveikatai. Pavyzdžiui, asmenys, reikalaujantys atlyginti neturtinę žalą, padarytą neteisėtais teisėsaugos institucijų (ikiteisminio tyrimo įstaigų, prokuratūros, teismo) veiksmais baudžiamojo proceso metu, prašomai kompensacijos sumai pagrįsti neretai apeliuoja į tai, kad dėl nepagrįsto suėmimo, nuteisimo ir laikymo atitinkamose laisvės atėmimo įstaigose, prasto maitinimo bei gyvenimo sąlygų jose pablogėjo fizinė bei psichinė sveikata (sutriko virškinimo sistema, paaštrėjo turėtos ligos, išsivystė nervų sistemos susirgimai, nemiga ir pan.)⁴³¹.

Negatyvaus pobūdžio *pasikeitimai visose aukščiau išskirtose nukentėjusiojo gyvenimo sferose turi būti vertinami kompleksiskai vienas su kitu, o tuo pačiu ir neatsiejamai nuo kitų neturtinės žalos kompensacijos nustatymui aktualių tiek jos dydį mažinančių, tiek ir didinančių faktorių*, kad iš vienos pusės, jie nebūtų nuvertinti, o iš kitos pusės – kad jiems nebūtų nepagrįstai suteiktas prioritetinis vaidmuo kompensacijos nustatymo procese, visiškai ignoruojant kitas svarbias aplinkybes.

⁴³⁰ Apie tai plačiau kalbama 4.3.1. skirsnyje „Neturtinės žalos kompensacijos dydžio nustatymo specifika sveikatos sužalojimo atvejais“.

⁴³¹ Pavyzdžiui, byloje *R.M. v Lietuvos valstybė* (LAT CBS teisėjų kolegijos 2007 m. gegužės 8 d. nutartis c.b. Nr. 3K-3-196/2007) ieškovo, kurio atžvilgiu pradėto baudžiamojo proceso metu buvo pritaikyta kardomoji priemonė – suėmimas ir kuris buvo ilgą laiką laikomas laisvės atėmimo įstaigoje, joje blogai maitintas, reikalavimas dėl neturtinės žalos atlyginimo be kita ko, buvo grindžiamas suprastėjusia sveikata, naujų ligų atsiradimu bei paaštrėjimu.

Iliustratyviu netinkamo ir sunkiai paaiškinamo neturtinės žalos dydžio nustatymo kriterijų kompleksinio vertinimo, o taip pat ir sveikatos sužalojimo pasekmių reikšmės suvokimo pavyzdžiu galėtų tapti byla *P.D. v R.V., A.V., T.V., M.G., I.V., A.V.*⁴³², kurioje pirmosios instancijos teismas sunkiai atsakovų grupuotės sužalotam ieškovui (mokyklos sargui) priteisė tik 15000 Lt neturtinės žalos atlyginimo. Nors šioje byloje ieškovui buvo padarytas itin sunkus sveikatos sutrikdymas, smarkiai sužalota galva, jis kentė skausmą visą naktį, nes buvo užpultas mokykloje ir sumuštas bei surištas paliktas mokyklos persirengimo kambaryje, tik ryte pastebėtas bei nuvežtas į ligoninę, ieškovas buvo ilgai gydomas vaistais, kentė ne vieną operaciją, dėl padarytų sužalojimų ašaroja dešinioji akis, kairioji akis liko nejudri, po operacijos atsirado nekritiška elgsena, buvo konsultuotas psichiatro ir pan., tačiau nepaisant šių itin sunkių sužalojimų bei jų sukeltų ilgalaikių skaudžių pasekmių, pirmosios instancijos teismas priteisė net mažiau negu pusę prašomos sumos, tokį savo sprendimą motyvuodamas tuo, kad ieškovas nors ir tapo trečios grupės invalidu, bet darbingumo visiškai neprarado, be to nors atsakovai ir buvo nuteisti už tyčinį smurtinį nusikaltimą, tačiau beveik visi yra nepilnamečiai, savarankiškų pajamų neturi, niekur nedirba, jų tėvų turtinė padėtis yra bloga, dėl to labai didelės neturtinės žalos priteisimas gali sukelti jiems sunkių turtinių pasekmių. Apeliacinės instancijos teismas dar labiau - iki 10000 Lt - sumažino priteistą ieškovui kompensaciją.

Vis dėlto, vargu, ar tokia suma gali būti laikoma tinkama nukentėjusiojo interesų satisfakcija ir tapti kompleksinio visų jai nustatyti reikšmingų faktorių vertinimo pavyzdžiu. Šiuo atveju galima išvelgti aiškų teismo išvadų prieštaravimą konstatuotoms aplinkybėms: viena vertus, pripažįstamas ypatingai žiauraus grupinio, o svarbiausia - tyčinio smurtinio nusikaltimo sunkinančiomis aplinkybėmis padarymas, kurio pavojingumą sustiprina sužalojimo padarymo aplinkybės, kontekstas, būdas, kuriuo buvo pasikėsinta į sveikatą, vieta bei itin skaudžios pasekmės, paliečiančios iš esmės visas gyvenimo sritis, o taip pat ir asmens, prieš kurį buvo nukreiptas smurtas, bejėgiškumas, senyvas amžius, tačiau kita vertus, prioritetas teikiamas ne šiems pakankamai objektyviems faktoriams, bet žalą padariusių asmenų amžiui ir turtinei padėčiai. Be jokios abejonės, kompleksinės visų, įskaitant ir „nepalankių“ nuskriaustajam kriterijų analizės nustatant neturtinės žalos atlyginimo dydį svarba negali būti paneigta, tačiau šioje konkrečioje situacijoje, ypač

⁴³² LAT CBS teisėjų kolegijos 2006 m. birželio 12 d. nutartis c.b. Nr. 3K-3-394/2006.

turint omenyje minėtas sveikatos sužalojimo objekto savybes, kaltininkų daugėtą, jų kaltę, sužalojimo padarymo kontekstą ir pasekmes, o taip pat ir pažeistos vertybės pobūdį, vargu, ar tokie faktoriai, kaip žalą padariusių asmenų turtinė padėtis ar pilnai suvokiančių savo veiksmus asmenų jaunas, pilnametystės nesiekiantis amžius, galėtų pateisinti ypatingai sunkių neturtinės žalos pasekmių ignoravimą ar bent jau didesnės reikšmės joms nesuteikimą.

Pažymėtina, kad Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, panaikindamas šiuos nelogiškus teismų sprendimus ir priteisdamas ieškovui 40000 Lt kompensaciją, nurodė, tuo atveju, kuomet neturtinė žala yra padaryta dėl asmens sveikatos, kaip vienos iš labiausiai teisės ginamos vertybės, sužalojimo, o kaltė dėl sveikatos sužalojimo išreikšta tyčiniaisiais smurtiniais brutaliais veiksmais, tai pastarieji neturtinės žalos dydžio nustatymo kriterijai yra esminiai ir nelaikytini lygiaverčiais su kitais, tokiais kaip kartu padarytos turtinės žalos dydis ir jos atlyginimo aplinkybės, žalą padariusio asmens turtinė padėtis ar kiti. Kasacinės instancijos teismas akcentavo, kad būtent *sveikatos sužalojimo pasekmės*, kurios šioje byloje buvo itin sunkios ir skaudžios, atsakovų *kaltė, kuri pasireiškė smurtine piktybine tyčia*, pagaliau, pačios *pažeistos vertybės – sveikatos – fundamentalumas* ir ypatingos apsaugos teisėje užtikrinimo būtinumas, laikytini esminiais kriterijais apsisprendžiant dėl kompensacijos nukentėjusiajam sumos.

4.2.5. Kaltė

Žalą padariusio asmens kaltės, kaip subjektyvaus faktoriaus, identifikavimo būtinumas kompensuojant neturtinę žalą įvairiose teisės sistemose traktuojamas nevienodai.

Galima išskirti valstybes (pavyzdžiui, Šveicarija, Austrija, Turkija), kuriose neturtinė žala kompensuojama tik esant pažeidėjo kaltei, kaip būtinai civilinės atsakomybės sąlygai, tuo tarpu atsakomybė be kaltės yra įmanoma tik turtinės žalos atlyginimo atveju. Pavyzdžiui, Austrijos teisei beveik nėra žinoma deliktinė atsakomybė be kaltės, ir net tuo atveju, kai žalos padaro gyvūnai, jų savininkai, įrodę pakankamą savo atidumą, gali išvengti atsakomybės. Vokietijoje net iki 2002 metų Civilinio kodekso pakeitimų taip pat buvo neįmanomas neturtinės žalos kompensavimas esant griežtajai civilinei atsakomybei, *inter alia* motyvuojant tai

dideliu satisfakinės civilinės atsakomybės funkcijos vaidmeniu, greta kompensacinio poveikio⁴³³.

Kitose gi valstybėse (pavyzdžiui, Prancūzijoje, Vokietijoje, Rusijoje), nors ir yra deklaruojamas bendras principas, leidžiantis kompensuoti neturtinę žalą tik identifikavus atsakovo kaltę, visgi civiliniuose įstatymuose figūruoja tam tikros situacijos, kuomet neturtinė žala gali būti atlyginama ir nesant kaltės, pavyzdžiui, visais atvejais, kai ji padaroma dėl asmens sveikatos sutrikdymo, dėl neteisėtų didesnio pavojaus šaltinio valdytojo, valstybės institucijų veiksmų ar tikrovės neatitinkančių žinių, žeminančių asmens garbę ir orumą, paskleidimo. Tarkim, Vokietijos civilinėje teisėje yra vadovaujamosi nuostata, kad būtina nematerialios žalos atlyginimo sąlyga yra būtent kaltas atsakovo elgesys, kuris pareiškia tuo, jog asmuo padaro žalą kitam subjektui tiek agresyviai ir nepadoriai, kad jo elgesys peržengia leistino toje socialinėje erdvėje elgesio ribas, net jeigu atsakovas iš tikrųjų neketino padaryti žalą, nors kita vertus, egzistuoja ir atsakomybės be kaltės atvejai. Prancūzų teisinės praktikos ypatumą sudaro teismų sprendimai, kuriuose kaltė apibūdinama per piktnaudžiavimą teise ir pasireiškia sąmoningu pasinaudojimu savo teise, turint tikslą padaryti žalą kitam asmeniui, nors tuo pačiu prancūzų teismai tenkina ieškinius ir dėl žalos, įskaitant neturtinės, atlyginimo, kai naudodamasis savo teisėmis asmuo padaro žalą ne tyčia, o tiesiog būdamas nepakankamai rūpestingu tomis aplinkybėmis (pavyzdžiui, susitarimo tuoktis pažeidimo atveju). Rusijos Federacijos Aukščiausiasis Teismas viename savo Plenumo nutarimų⁴³⁴ yra netgi nustatęs dalis (procentus), kurių ribose gali būti išieškota kompensacija už neturtinę žalą, priklausomai nuo žalą padariusio asmens kaltės formos ir laipsnio: esant tyčinei kaltei – 100 procentų; esant dideliame neatsargumui – 50 procentų; esant paprastam neatsargumui – 20 procentų; nesant kaltės – 10 procentų realios neturtinės žalos dydžio.

Lietuva taip pat priklauso tai teisės sistemų grupei, kurių deliktų teisė iš esmės yra pagrįsta kaltės, kaip būtinosios subjektyviosios civilinės atsakomybės sąlygos, principu, nors tuo pačiu įstatymas numato situacijas, kuomet yra galimas žalos, įskaitant neturtinę, atlyginimas ir nesant ją padariusio asmens kaltei, tačiau tiek vienu,

⁴³³ VAN DAM, C. *European Tort Law*. Oxford university press, 2006. p. 309.

⁴³⁴ Постановление Пленума Верховного Суда Российской Федерации от 20 декабря 1994 года № 10 „О некоторых вопросах применения законодательства о компенсации морального вреда. [interaktyvus]. [Žiūrėta 2008 m. rugsėjo 1 d.]. Prieiga per internetą: <http://vsrf.ru/vscourt_detale.php?id=923>.

ties ir kitu atveju kaltė, jos forma bei laipsnis tampa svarbiais veiksniais, į kuriuos atsižvelgtina nustatant kompensacijos už neturtinę žalą dydį, kadangi jie padeda įvertinti kaltininko veiksmų kryptingumą, pobūdį, intensyvumą, atskleisti jų turinį. Nors teisės moksle ir vysta diskusijos dėl galimumo atsižvelgti į žalą padariusio asmens kaltę, kaip itin subjektyvų veiksnį, tais atvejais, kuomet atsakomybė už tokią žalą atsiranda be kaltės, tačiau tiek CK 6.259 straipsnio 3 dalies normos, teigiančios, jog taisyklės, apibrėžiančios kaltę ir jos identifikavimą, taikomos ir tais atvejais, kai skolininkas pagal įstatymus arba sutartį atsako už prievolės neįvykdymą ar netinkamą jos vykdymą nepaisant jo kaltės, aiškinimas, tiek CK 6.250 straipsnio 2 dalis, nurodanti, jog teismas, nustatydamas neturtinės žalos dydį, turi atsižvelgti į kaltę, nenumatant jokių šios nuostatos taikymo išlygų, tiek bendrieji neturtinės žalos atlyginimo principai bei kriterijai, įskaitant teisingumo, protingumo bei sąžiningumo imperatyvus, pagaliau – paties neturtinės žalos instituto kompensacinė prigimtis suponuoja būtinumą analizuoti atsakovo kaltės formą ir laipsnį bei jų įtaką patirtai neturtinei žalai iš esmės visais atvejais, nepriklausomai nuo to, ar kaltė yra neturtinės žalos kompensavimo sąlyga, ar ne. Kitaip tariant, nors *kaltė ne visada yra civilinės atsakomybės neturtinės žalos atlyginimo forma atsiradimo sąlyga, tačiau kaltės buvimas, jos forma ir laipsnis yra reikšmingas kompensacijos už neturtinę žalą dydžio nustatymo kriterijus*, ir tai patvirtinta istorinė, sisteminė, teleologinė civilinių įstatymų analizė⁴³⁵, tiek teismų praktikos realijos⁴³⁶.

Kita vertus, kaip jau buvo minėta, tiek Lietuvos, tiek ir užsienio teisės doktrinoje vyksta gilios diskusijos dėl būtinumo ir galimumo atsižvelgti į žalą padariusio asmens kaltę, jos formą ir laipsnį, kaip itin subjektyvius kriterijus, nustatant kompensacijos už fizinius bei dvasinius išgyvenimus dydį apskritai.

⁴³⁵ Pavyzdžiui, Visuomenės informavimo įstatymo 54 straipsnio redakcija, galiojusi iki naujausių pakeitimų, susijusių su naujojo Civilinio kodekso priėmimu (LR Visuomenės informavimo įstatymo pakeitimo įstatymas. V.Ž., 2000, Nr. 75-2272), ilgą laiką netgi numatė, kad tyčinio garbės ir orumo paniekinimo atveju maksimalus moralinės žalos, priteistinos iš visuomenės informavimo priemonės, dydis (10000 Lt) gali būti padidintas iki 5 kartų, nors neturi viršyti 5 procentų viešosios informacijos rengėjo ir (ar) platintojo metinių pajamų.

⁴³⁶ Pavyzdžiui, byloje *L.V. v UAB „Girteka“* (Lietuvos apeliacinio teismo 2007 m. rugsėjo 11 d. nutartis c.b. Nr.2A-400/2007) buvo pažymėta, kad didesnio pavojaus šaltinio valdytojo atsakomybė atsiranda tiek esant jo kaltei, tiek ir be kaltės, tačiau kaltės forma turi svarbią reikšmę teismui nustatant ieškovo patirtos neturtinės žalos dydį; byloje *D.Z. v UAB „Klaipėdos autobusų parkas“* (LAT CBS teisėjų kolegijos 2007 m. birželio 29 d. nutartis c.b. Nr. 3K-3-298/07) buvo konstatuota, kad vienas iš neturtinės žalos, padarytos didesnio pavojaus šaltinio, dydžio nustatymo kriterijų yra didesnio pavojaus šaltinio valdytojo darbuotojo, sukėlusio eismo įvykį, kaltė nepaisant to, jog taikytina objektyvioji civilinė atsakomybė.

Lyginamoji užsienio jurisdikcijų analizė aptariamam aspektui rodo, kad žalą padariusio asmens kaltė, kaip neturtinės žalos atlyginimo dydžio nustatymo faktorius, didesnę reikšmę įgyja tose valstybėse, kuriose greta kompensacinės, pripažįstama ir baudinė neturtinės žalos atlyginimo funkcija (pavyzdžiui, Norvegijoje), taip pat tose teisės sistemose, kuriose nematerialių praradimų atlyginimo procese greta kompensacijos yra siekiama ir savarankiško – satisfakcinio civilinės atsakomybės poveikio, t.y. papildomos satisfakcijos nuskriaustam asmeniui suteikimo (pavyzdžiui, Vokietijoje, Švedijoje, Graikijoje)⁴³⁷.

Kita vertus, Europos deliktų teisės principuose, atspindinčiuose pažangiausias kontinentinės Europos teisės sistemų tendencijas, nurodoma, kad neturtinės žalos atlyginimo dydis nustatomas atsižvelgiant į visas bylai reikšmingas aplinkybes, įskaitant pažeidimo sunkumą, trukmę ir pasekmes, tuo tarpu žalą padariusio asmens kaltės laipsnis gali būti vertinamas tik jeigu jis turėjo ženklų įtaką nukentėjusiojo skriaudai⁴³⁸. Dr. S.Cirtautienės, atlikusios lyginamąjį neturtinės žalos kompensavimo, kaip civilinių teisių gynimo būdo, taikymo tyrimą bei atskleidusios šiuolaikines jo funkcionavimo tendencijas, nuomone, apskritai reikėtų atsisakyti kaltės, kaip neturtinės žalos atlyginimo dydžio faktoriaus arba taikyti ją (kaip ir kitus subjektyvius faktorius, tokius kaip nukentėjusiojo asmenybės bruožai ir pan.) tik išimtiniais atvejais, laikantis lygiateisiškumo, proporcingumo ir visiško žalos atlyginimo principo⁴³⁹.

Vis dėlto, įvertinus jau aukščiau pristatytą norminio neturtinės žalos kompensavimo mechanizmo reglamentavimo Lietuvoje mintį, norėtusi labiau pritarti ir kai kurių nacionalinės teisės doktrinos atstovų⁴⁴⁰ palaikomam požiūriui, orientuotam į kompensacinės bei auklėjamosios (prevencinės) neturtinės žalos instituto paskirties pusiausvyrą, didesnę atsakomybės neturtinės žalos atlyginimo forma individualizavimą, teisingumo principo realizavimą. Tokiu atveju pažeidėjo tyčia ar didelis neatsargumas aiškintini kaip veiksniai, suponuojantys didesnę padaryto pažeidimo sunkumą, o tuo pačiu ir didesnę neturtinę žalą, todėl ir lemiantys būtinumą priteisti didesnę kompensaciją už tokiu pažeidimu padarytą neturtinę žalą.

⁴³⁷ *Redress for non-material damage*. 1st Colloquy on European Law held at King's College. London 21-25 July 1969. Council of Europe. Strasbourg, 1970, p. 37-38.

⁴³⁸ 10:301 str. Plačiau žr. *Principles of European Tort Law. Text and Commentary*. European Group on Tort Law. Wien New York: Springer, 2005.

⁴³⁹ CIRTAUTIENĖ, išnaša 10.

⁴⁴⁰ RUDZINSKAS, išnaša 50. p. 76.

Juk nukentėjusysis suvokia, kad tapo ne atsitiktinio aplinkybių sutapimo ar neatsargaus, bet iš anksto apgalvoto, sąmoningo, kryptingo ar itin nerūpestingo elgesio auka, kas paprastai sustiprina jo emocinius išgyvenimus. Be to, kaltė padeda atskleisti ir kitus reikšmingus neturtinės žalos dydžio nustatymo kriterijus, pavyzdžiui, neturtinės žalos pasekmes, ir tampa ypatingai svarbi tais atvejais, kai tos pasekmės nėra akivaizdžios. Tokiai pozicijai pritariama ir teismų praktikoje: *esant tyčinei žalą padariusio asmens kaltei, kryptingam, iš anksto suplanuotam ir apgalvotam siekiui pakenkti, padaryti deliktą, sukelti kančias bei skausmą arba itin dideliam neatsargumui, elementariausių ir akivaizdžių rūpestingumo bei atidumo reikalavimų ignoravimui, juo labiau identifikavus ir kitus neturtinę žalą stiprinančius bei kaltininko atsakomybę keliančius faktorius, stengiamasi priteisti didesnes pinigines kompensacijas*⁴⁴¹, tuo tarpu kuomet kaltė pasireiškia paprastu neatsargumu ar žala padaroma apskritai nesant kaltės, egzistuoja pagrindas priteisti mažesnę kompensaciją už neturtinę žalą, o tam tikrais atvejais – apskritai atleisti atsakovą nuo atsakomybės⁴⁴². Tiesa, naujausiose Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartyse⁴⁴³ teigiama, kad vis dėlto atsižvelgiant į kompensacinę neturtinės žalos atlyginimo paskirtį, žalą padariusio asmens kaltė traktuotina kaip neturtinės žalos dydžio nustatymo kriterijus tik tais atvejais, kai kaltės laipsnis iš esmės padidina nukentėjusio asmens išgyvenimus, t.y. žala padaroma tyčia, o teisės pažeidimo padariniai nėra akivaizdūs.

Įdomiu bei iliustratyviu žalą padariusio asmens kaltės ir jos formos reikšmės kompensacijai už neturtinę žalą nustatyti pavyzdžiu galėtų būti byla *G.B. v UAB "Lietuvos rytas"*⁴⁴⁴, kurioje ieškovės teisės į privatų gyvenimą pažeidimas pasireiškė tuo, kad atsakovas paviešino privataus pobūdžio informaciją apie jos sveikatos būklę be sutikimo. Pirmosios instancijos teismas, iš dalies tenkindamas reikalavimą priteisti maksimalų pagal ginčo santykiams taikytiną įstatymą moralinės žalos atlyginimą (50000 Lt) ir priteisdamas jai 30000 Lt kompensaciją vadovavosi tuo, kad straipsnis apie ieškovės privatų gyvenimą buvo išspausdintas itin populiarus dienraščio pirmajame puslapyje kaip dienos sensacija, siekiant padidinti numerio perkamumą bei

⁴⁴¹ Pavyzdžiui, LAT CBS teisėjų kolegijos 2007 m. birželio 29 d. nutartis c.b. *D.Z. v UAB „Klaipėdos autobusų parkas“* Nr. 3K-3-298/07.

⁴⁴² Pavyzdžiui, LAT CBS teisėjų kolegijos 2000 m. gruodžio 11 d. nutartis c.b. *S.M. v UAB "Lietuvos žinios"*, Nr. 3K-3-1343/2000.

⁴⁴³ Pavyzdžiui, LAT CBS teisėjų kolegijos 2008 m. rugpjūčio 14 d. nutartis c.b. *Ž.Ž. v UAB „Ekstra žinios“*, Nr. 3K-3-393/2008.

⁴⁴⁴ LAT CBS teisėjų kolegijos 2003 m. sausio 15 d. nutartis c.b. Nr.3K-3-90/2003.

sukelti neigiamas pasekmes ieškovei ar sąmoningai leidžiant joms atsirasti, dėl ko ieškovė patyrė didelę moralinę traumą, todėl tokie tyčiniai atsakovo veiksmai nusipelno maksimalaus atlyginimo dydžio, padidinto tris kartus. Kita vertus, apeliacinės instancijos teismas sumažino neturtinės žalos kompensacijos sumą iki 10000 Lt, kadangi nenustatė tyčios, tiesiogiai nukreiptos į ieškovės asmenį, siekiant ją sumenkinti ir įžeisti, fakto. Tokį sprendimą palikęs nepakeistu kasacinės instancijos teismas pažymėjo, kad asmens privatumo pažeidimo atveju tyčia turėtų būti pripažįstama tuomet, kai privataus gyvenimo faktai skelbiami tiesiogiai nukreipiant į asmenį, siekiant jį sumenkinti, ir toks tikslas turi būti pakankamai ryškus ar akivaizdus, tačiau asmens privatumą pažeidžiančių duomenų skelbimo tokiomis sąlygomis, kaip šios bylos atveju, o būtent siekiant informuoti visuomenę apie didelį susirūpinimą keliančią, aktualią ir diskutuotiną problemą - sergančių AIDS asmenų bendravimą su aplinkiniais, nors ir pažeidžiant privatumą saugančias nuostatas, šiuo atveju negalima vertinti kaip savitikslis ir tyčinio bei savo ruožtu sudarančio pagrindą taikyti daug griežtesnę atsakomybę, todėl teisingos satisfakcijos požiūriu nustatytas 10000 Lt neturtinės žalos atlyginimas vertintinas kaip pakankamas.

Pažymėtina, kad žalą padariusio asmens kaltė, jos forma ir laipsnis turi būti analizuojami bei vertinami neatsiejamai nuo visų kitų aktualių bylos aplinkybių bei faktorių, tuo pačiu turint omenyje kaltės aiškinimo bei vertinimo specifiką, būdingą tam tikrų kategorijų byloms (pavyzdžiui, kuomet kalbama apie profesinę – medikų, notarų, advokatų, architektų - civilinę atsakomybę), o tai reiškia, kad įmanomos situacijos, kuomet net ir paprasto neatsargumo atveju, žalą padariusiam asmeniui visiškai neketinant pakenkti nukentėjusiajam, visų kitų faktorių kontekste gali būti pateisinamas pakankamai didelės piniginės kompensacijos priteisimas, ir atvirkščiai.

Kalbant apie kalte, kaip faktorių, vaidinantį svarbų vaidmenį nustatant kompensacijos už neturtinę žalą sumą, neišvengiamai būtina paliesti ir *mišrios kaltės instituto bei taip vadinamos nuostolių paskirstymo doktrinos* taikymo neturtinės žalos atlyginimo atvejais problematiką, t.y. aptarti tuos atvejus, kuomet identifikuojamas didesnis ar mažesnis paties nukentėjusiojo indėlis į neteisėtų veiksmų bei neturtinės žalos atsiradimą. CK 6.282 str. 1 d. numato, kad paties nukentėjusiojo asmens didelis neatsargumas, padėjęs žalai atsirasti ar padidėti, gali būti pagrindas mažinti žalos atlyginimą arba reikalavimą atlyginti žalą atmesti.

Esant mišriai kaltei, teismui kyla nelengvas uždavinys proporcingai paskirstyti atsakomybės už neturtinę žalą našta tarp deliktinio santykio dalyvių bei pasiekti tam tikrą kompensacinę pusiausvyrą. Kadangi protingo, rūpestingo, apdairaus ir atidaus elgesio standartas yra taikomas visiems asmenims, įskaitant ir potencialų nukentėjusį, tai tuo atveju, "jei žala atsiranda ir dėl paties nukentėjusiojo elgesio - tyčios ar didelio neatsargumo - būtų neteisinga visą atsakomybę pilna apimtimi taikyti žalą padariusio asmens atžvilgiu, tad nukentėjęs asmuo, prisidėjęs prie žalos, turi būti vertinamas, kaip teisės pažeidėjas"⁴⁴⁵. Taigi, nepaisant to, kad galutiniame rezultate nukentėjęs asmuo patiria žalą, tačiau „jo elgesys sąlygoja negatyvių turtinių pasekmių kitam asmeniui – pažeidėjui - atsiradimą, todėl šiuo atveju atsižvelgimas į nukentėjusiojo kaltę nustatant neturtinės žalos dydį - tai tarsi sankcija nukentėjusiajam už jo paties neteisėtą elgesį“⁴⁴⁶.

Žvelgiant į neturtinės žalos instituto taikymo praktiką galima nesunkiai pastebėti, kad mišrios kaltės ir jos įtakos kompensacijos už neturtinę žalą dydžiui problema iš esmės dominuoja sveikatos sužalojimo ar gyvybės atėmimo (dažniausiai autoįvykių metu ar dėl nelaimingų atsitikimų darbe) bylose, nors nėra retenybe ir kai tokia žala atsiranda dėl neteisėtų ikiteisminio tyrimo įstaigų, prokuratūros bei teismo veiksmų. Pavyzdžiui, byloje *A.D., A.D. v VšĮ Kauno 2 klinikinė ligoninė*⁴⁴⁷ būtent ta aplinkybė, kad ligoninėje, dėl kurios medikų kaltės ieškovui buvo padaryta turtinė ir neturtinė žala, gydėsis ieškovas, turėdamas siuntimą dėl besikartojančio karščiavimo į sveikatos priežiūros įstaigą, lankėsi treniruotėje, t.y. buvo nepakankamai rūpestingas, be to į ligoninę buvo atvežtas dėl apsinuodijimo alkoholiu, sąlygojo tik dalinį reikalavimą dėl 70000 Lt neturtinės žalos patenkinimą, priteisiant ieškovui 5000 Lt kompensaciją. Byloje *J.E. v R.Čeičio pieno surinkimo įmonė, UAB DK „PZU Lietuva“*⁴⁴⁸ apeliacinės instancijos teismas pirmosios instancijos teismo priteistą ieškovui, patyrusiam itin sunkų ir pavojingą gyvybei kūno sužalojimą eismo įvykyje, 40000 Lt neturtinės žalos kompensacijos sumą, nustatytą atsižvelgiant į tai, kad pastarajam dėl patirtų sužalojimų buvo iškilusi grėsmė gyvybei, atliktos kelios operacijos, patirtų traumų liekamieji reiškiniai trukdo gyventi visavertį gyvenimą, siekti karjeros ir pan., sumažino net per pusę dėl to, kad ieškovas važiavo neprisisegęs

⁴⁴⁵ *Гражданское право. Учебник. Том I. и II. Ред. СУХАНОВ, С.А. М., 2000. р. 391.*

⁴⁴⁶ Ten pat.

⁴⁴⁷ LAT CBS teisėjų kolegijos 2005 m. balandžio 25 d. nutartis c.b. Nr. 3K-3-222/2005.

⁴⁴⁸ LAT CBS teisėjų kolegijos 2005 m. gruodžio 5 d. nutartis c.b. Nr. 3K-3-634/2005.

saugos diržu ir tokiu būdu prisidėjo prie žalos padidėjimo (tačiau iš esmės nedetalizuodamas ir nepaaiškindamas, kokių būdu ir kodėl ši aplinkybė leido spręsti net apie 50 procentų ieškovo kaltės buvimą).

Teisingas atsakomybės už neturtinę žalą paskirstymas tarp deliktinio santykio subjektų bei adekvatus priteistinos iš žalą padariusio asmens kompensacijos už neturtinę žalą mažinimas iš esmės priklauso nuo teisingo kiekvieno iš šių subjektų indėlio ir vaidmens deliktinėje situacijoje nustatymo, dažniausiai – procentine kaltės dėl žalos atsiradimo išraiška, o taip pat nuo kaltės formos ir laipsnio. Pavyzdžiui, byloje *R.G., E.G., D.G. v UAB „Strateksas“*⁴⁴⁹ ieškovių reikalavimas dėl 40000 Lt neturtinės žalos atlyginimo kiekvienai, žuvus dėl nelaimingo atsitikimo darbe jų sutuoktiniui ir tėvui, buvo patenkintas tik iš dalies, priteisiant po 15000 Lt kompensacijos, kadangi nors nelaimingas atsitikimas (darbuotojas, dirbęs mūrininku betonuotoju, įėjęs į keltuvo šachtą buvo prispaustas platformos – statybinio keltuvo) ir įvyko dėl to, kad darbdavys neužtikrino saugių darbo sąlygų, tačiau žuvusysis įvykio metu buvo neblaivus (nustatytas sunkus girtumo laipsnis) ir nepaisant to, jog buvo girtas išvestas iš statybos objekto, pats į jį sugrįžo, pateko į keltuvas ir buvo mirtinai sužalotas, kitaip tariant neblaivumo įtakoje elgėsi ypatingai neatsargiai, todėl iš esmės jo paties neatsargumas, sudarantis 20 procentų kaltės, didele dalimi sąlygojo tragiškų padarinių atsiradimą. Byloje *J.T., E.T., D.T. v AB „Kasyba“, UAB DK „PZU Lietuva“*⁴⁵⁰, kurioje taip pat buvo prašoma atlyginti neturtinę žalą žuvus ieškovių sutuoktiniui ir tėvui dėl nelaimingo atsitikimo darbe, ir pastarajam darbo metu taip pat buvus neblaiviam, buvo priteistos kiek didesnės piniginės kompensacijos: teismas kiekvienai iš ieškovių priteisė po 25000 Lt neturtinės žalos atlyginimo, kadangi žuvusiojo neblaivumas minimaliai turėjo įtakos atsiradusiai žalai, nes būtent sistemingas darbo saugos reikalavimų neužtikrinimas bei netinkamas darbo organizavimas, dėl ko po nelaimingo atsitikimo toje pačioje bendrovėje įvyko dar du nelaimingi atsitikimai, sąlygojo tokių skaudžių pasekmių atsiradimą.

Vis dėlto, teismų praktikos mišrios kaltės bylose analizė leidžia teigti, kad net ir esant pakankamai aiškiai paties nukentėjusio asmens veiksmų įtakai atsiradusioms negatyvioms pasekmėms, vienokio ar kitokio nuoseklumo ar bent jau teismų praktikos konkretumo neturtinės žalos kompensacijos dydžio mažinimo klausimu yra pasigendama, ir čia aptartini keli probleminiai aspektai.

⁴⁴⁹ Vilniaus apygardos teismo 2005 m. gruodžio 19 d. sprendimas c.b Nr. 2-1870-51/05.

⁴⁵⁰ Vilniaus apygardos teismo 2005 m. birželio 2 d. sprendimas c.b. Nr. 2-479-39-2005.

Pirma, teismų sprendimų motyvuojamosiose dalyse yra pasigendama detalesnio paaiškinimo, kodėl buvo nuspręsta sumažinti kompensacijos už neturtinę žalą dydį būtent vienokia ar kitokia pinigų suma, t.y. nėra aiškiai pasisakoma dėl konkretaus paties nukentėjusiojo kaltės laipsnio (kad ir procentine išraiška) bei jo įtakos neturtinės žalos atsiradimui, o paprasčiausiai apsiribojama tokiomis abstrakčiomis, nevienodai interpretuotinomis vertinamosiomis kategorijomis, kaip „didelė nukentėjusiojo kaltė“, „žymi kaltė“, „didelis nukentėjusiojo neatsargumas“, „ženkli nukentėjusiojo įtaka“, iš kurių yra sunku spręsti apie nustatyto neturtinės žalos atlyginimo dydžio adekvatumą ir proporcingumą. Pavyzdžiui, byloje *R.S. v VSDFV Raseinių skyrius, VĮ „Raseinių miškų urėdija“*⁴⁵¹ pirmosios instancijos teismas neblaivaus darbuotojo, patyrusio sunkų ir pavojingą gyvybei sveikatos sužalojimą darbe, neturtinę žalą kompensavo 50000 Lt suma, atsižvelgdamas tik į paties sveikatos sutrikdymo pobūdį bei jo pasekmes (ieškovas tapo pirmos, o vėliau – antros grupės invalidu, yra ribotai darbingas, neteko 50 procentų darbingumo), tačiau visiškai neatkreipdamas dėmesio į tą aplinkybę, kad darbo metu jis buvo neblaivus, ir ne tik darbdavio padaryti darbo saugos reikalavimų pažeidimai, bet ir paties nukentėjusiojo didelis neatsargumas sąlygojo skaudžias pasekmes sukėlusį nelaimingą atsitikimą. Būtent todėl apeliacinės instancijos teismas, pažymėdamas, kad darbdavys negali būti atsakingas už darbuotojo, didele dalimi susižalojusio dėl savo neblaivumo, psichines kančias, neturtinės žalos atlyginimo dydį sumažino iki 20000 Lt, tačiau kas ir koku laipsniu sąlygojo būtent tokį kompensacinės sumos sumažinimą, liko nepaaiškinta⁴⁵².

Su tokiomis motyvacijos spragomis bei informacijos, kodėl neturtinės žalos atlyginimas buvo sumažintas būtent tokiu mastu, iš esmės priklausančiu nuo nukentėjusiojo kaltės laipsnio bei jo indėlio procentinio dydžio, nebuvimu, manytina, neturėtų būti taikstomasi, kadangi tampa sunku įvertinti teismo sprendimo pagrįstumą bei teisingumą.

Antra, teismų praktikoje nėra vieningos pozicijos, koku gi būdu turi būti mažinamas nukentėjusiajam priteistinas neturtinės žalos atlyginimas, konstatavus pastarojo kalbę – ar atskaitos tašku laikant ieškovo ieškinyje ar pretenzijoje žalą

⁴⁵¹ Lietuvos apeliacinio teismo 2005 m. gruodžio 6 d. nutartis c.b. Nr. 2A-331/2005.

⁴⁵² Panaši situacija aptinkama ir kitose bylose, pavyzdžiui, žr. LAT CBS teisėjų kolegijos 2007 m. balandžio 18 d. nutartis c.b. *A.L. v Lietuvos ir Kanados UAB „Pajūrio mediena“*, Nr. 3K-3-157/2007; Lietuvos apeliacinio teismo 2008 m. birželio 3 d. nutartis c.b. *V.M., I.M., S.M. v AB „Lietuvos geležinkeliai“*, Nr. 2A-353/2008 ir kt.

padariusiam asmeniui nurodytą, kaip pageidaujama, dvasinių ir fizinių kančių kompensacijos sumą, ar vis dėlto, atlyginimo už neturtinę žalą mažinimas turėtų būti suvokiamas abstrakčiai, kaip apskritai galimybė teismui, įvertinus visą masę reikšmingų kriterijų, priteisti nukentėjusiajam mažesnę sumą lyginant su ta „hipotetine“ suma, kuri būtų teisinga kompensacija normaliomis, įprastomis sąlygomis, t.y. nesant ieškovo kaltės dėl atsiradusios neturtinės žalos.

Tokios teismų procesiniuose sprendimuose figūruojančios formuluotės, kaip - „teismas priteisia tik dalį prašomos sumos“ arba „teismas per pusę mažina prašomą priteisti neturtinę žalą“, „teismas priteisia ieškovui 1/6 dalį prašomos neturtinės žalos sumos“ ir pan. - leidžia kalbėti apie tai, kad teismai linkę mažinti paties ieškovo pageidaujama kompensacinę sumą proporcingai nustatytai jo kaltei. Pavyzdžiui, byloje *G.G., G.G. v UAB „Rietavo veterinarinė sanitarija“, UAB „If draudimas“*⁴⁵³ nustačius, kad dėl nelaimingo atsitikimo darbe, kurio metu žuvo ieškovų vyras ir tėvas, yra ir paties žuvusiojo kaltės, ieškovams buvo priteista pusė prašomos neturtinės žalos atlyginimo sumos: teismas pažymėjo, kad nors darbdavys neapmokė, kaip saugiai remontuoti vairuotojui nežinomą automobilį, saugos ir sveikatos instrukcijoje nenumatė saugių darbo būdų ir priemonių, neįvertino profesinės rizikos, tačiau nelaimingam atsitikimui įtakos turėjo ir paties darbuotojo didelis neatsargumas - neblaivumas, neatidus elgesys, todėl atlygintinos neturtinės žalos dydis mažintinas 50 procentų, t.y. nuo ieškovų prašomų 30000 Lt iki 15000 Lt. Byloje *D.E. v UAB „Transmėja“*⁴⁵⁴ pirmosios instancijos teismas, konstatavęs, kad komandiruotės metu ieškovės sutuoktinis, dirbęs atsakovo vairuotoju - ekspeditoriumi žuvo dėl savo paties didelio neatsargumo, kadangi būdamas neblaivus, ėjo per gatvę tamsiu paros metu neleistinoje vietoje, nurodė, jog mažina neturtinės žalos atlyginimo sumą iki 10 procentų ieškovės prašomos priteisti kompensacijos, t.y. nuo jos prašytų 65100 Lt iki 6510 Lt; taip pat ir apeliacinės instancijos teismas, nustatęs mažesnę, negu pirmosios instancijos teismas, paties žuvusiojo kaltės laipsnį, o būtent 50 procentų tiek jo, tiek darbdavio kalte, padidino kompensacijos už neturtinę žalą sumą iki 50 procentų nuo ieškovės prašytos sumos, t.y. iki 32550 Lt.

⁴⁵³ Lietuvos apeliacinio teismo 2006 m. spalio 30 d. nutartis c.b. Nr. 2A-355/2006.

⁴⁵⁴ LAT CBS teisėjų kolegijos 2007 m. rugsėjo 21 d. nutartis c.b. Nr. 3K-3-348/2007.

Šie bei daugelis kitų teismų praktikoje sutinkamų pavyzdžių⁴⁵⁵ iliustruoja teismų poziciją *mažinti atlyginimą už fizines bei dvasines kančias atitinkamu nukentėjusiojo kaltės procentu, atsispiriant būtent nuo jo paties ieškinyje nurodytos kompensacijos sumos*, lyg ir laikant ją ta neturtinės žalos atlyginimo suma, kuri būtų priteista, jeigu būtų konstatuota šimtaprocentinė žalą padariusio asmens kaltė.

Tenka apgailestauti, kad tik nedaugelyje bylų laikomasi, manytina, teisingesnės ir logiškesnės nuomonės, jog įstatyme įtvirtinta *galimybė mažinti neturtinės žalos kompensacijos dydį atsižvelgiant į nukentėjusiojo kaltę* (kaip ir į žalą padariusio asmens turtinę padėtį) yra *skirta apskritai neturtinės žalos dydžio įvertinimui visų aplinkybių kontekste, o ne lyginant su pareikštu ieškiniu*, ir jog teismas pagal atitinkamus kriterijus pats nustato neturtinės žalos kompensacijos dydį, o ne svarsto dėl nukentėjusiojo nurodyto žalos dydžio sumažinimo. Pavyzdžiui, byloje *R.S. v ŽŪB „Anciškiiai“*⁴⁵⁶ pirmosios instancijos teismas, nustatęs žuvusio dėl nelaimingo atsitikimo darbe ieškovės sutuoktinio neblaivumo įvykio metu faktą ir 70 procentų jo kaltės bei atitinkamai 30 procentų darbdavio kaltės dėl saugių ir sveikų darbo sąlygų neužtikrinimo, priteisė ieškovei 30000 Lt neturtinės žalos kompensaciją, nurodydamas, kad ieškovės ir jos nepilnamečių vaikų patirtą neturtinę žalą vertina 100000 Lt suma bei mažina ją 70 procentų⁴⁵⁷. Taip pat ir byloje *M.V. v VšĮ „Vilniaus universiteto būstas“*⁴⁵⁸ sunkiai sužaloto ieškovo patirtą neturtinę žalą⁴⁵⁹ teismas įvertino 50000 Lt suma, tačiau tuo pačiu nustatė 70 procentų paties ieškovo kaltės⁴⁶⁰ ir priteisė tik 30 procentų nuo paties teismo nustatytos kompensacijos dydžio, t.y. 15000 Lt. Pagaliau, ir byloje *N.E., I.E. v UAB „Foldas“*⁴⁶¹ teismas, įvertinęs mirtino nelaimingo atsitikimo darbe, nunešusio ieškovų sutuoktinio ir tėvo mirtį, aplinkybes,

⁴⁵⁵ Pavyzdžiui, Lietuvos apeliacinio teismo 2007 m. rugsėjo 11 d. nutartis c.b. *L.V. v UAB „Girteka“*, Nr. 2A-400/2007; Lietuvos apeliacinio teismo 2008 m. balandžio 1 d. nutartis c.b. *M.L. v K.P.*, Nr. 2A-259/2008; Vilniaus apygardos teismo 2005 m. birželio 2 d. sprendimas c.b. *J.T., E.T., D.T., v AB „Kasyba“, UAB DK „PZU Lietuva“*, Nr. 2-479-39-2005.

⁴⁵⁶ Lietuvos apeliacinio teismo 2005 m. kovo 1 d. nutartis c.b. Nr. 2A-102/2005.

⁴⁵⁷ Tiesa, apeliacinės instancijos teismas vėliau panaikino šį sprendimą, nustatęs šimtaprocentinę žuvusiojo kaltę ir atsakovo, kaip darbdavio, kaltės nebuvimą.

⁴⁵⁸ Lietuvos apeliacinio teismo 2007 m. liepos 31 d. nutartis c.b. Nr. 2A-352/2007.

⁴⁵⁹ Eidamas neapšviesta gatve, ieškovas nepastebėjo ir įkrito į neuždengtą duobę bei sunkiai susižalojo, patyrė dvi operacijas, stiprų fizinį skausmą, rimtą galvos traumą, nėra aiškios sužalojimo pasekmės bei įtaka tolesnei sveikatos būklei.

⁴⁶⁰ Nepaisant to, kad atsakovas pažeidė pareigą elgtis atidžiai ir rūpestingai, kadangi nepasirūpino pavojingos duobės uždengimu ir apsauga nuo įkritimo į ją, pats ieškovas buvo neblaivus, o tai turėjo įtakos jo neadekvačiam aplinkos vertinimui, elgesio varianto pasirinkimui, koordinacijos ir aplinkos suvokimo sutrikimui ir apsisprendimui eiti neapšviesta gatve toje vietoje, kuri iš esmės nėra skirta vaikščiojimui.

⁴⁶¹ Lietuvos apeliacinio teismo 2007 m. rugsėjo 18 d. nutartis c.b. Nr. 2A-394/2007.

jų patirtų dvasinių kančių pobūdį, atsakovo turtinę padėtį, teigiamą elgesį siekiant sušvelninti padarytą skriaudą bei kitus svarbius kriterijus nustatė 40000 Lt dydžio neturtinės žalos kompensaciją kiekvienam iš ieškovų, tačiau konstatavęs 20 procentų paties žuvusiojo kalte, sumažino atlyginimo sumą iki 32000 Lt.

Manytina, kad būtent pozicija, kuomet identifikavus mišrią kalte bei nuostolių paskirstymo doktrinos taikymo būtinumą, iš pradžių nustatoma „hipotetinė“ kompensacijos suma, kuri būtų priteista nukentėjusiajam nesant jo indėlio į atsiradusią žalą (nebūtinai šią sumą nurodant teismo sprendime, tačiau bent jau turint ją omenyje⁴⁶²), ir tik po to šia suma sumažinama kompensacija proporcingai nukentėjusiojo kaltei, yra neabejotinai teisingesnė, logiškesnė ir labiau pagrįsta. Priešingu atveju, t.y. mažinant nukentėjusiojo prašomą priteisti kompensaciją proporcingai jo kaltei ir tokiu būdu pripažįstant jo pageidaujamą sumą „tikruoju“ kompensacijos už neturtinę žalą dydžiu, išeity, kad esant šimtaprocentinei atsakovo kaltei, bet kokį ieškovo reikalavimą visuomet reikėtų tenkinti pilna apimtimi, o tai, be jokios abejonės, būtų absurdiška, paprasčiausiai iškreiptų neturtinės žalos instituto sampratą bei esminius kompensacinio mechanizmo principus. Juk nukentėję asmenys priklausomai nuo daugelio objektyvių ir subjektyvių faktorių bei priežasčių, gali labai skirtingai vertinti jiems padarytą neturtinę žalą, ir jų reikalavimai gali varijuoti pakankamai plačiuose piniginių sumų rėmuose. Jau ankstesnėje darbo dalyje⁴⁶³ buvo akcentuota, kad tik teismas turi diskreciją padėti galutinį tašką sprendžiant ginčą dėl atlyginimo dydžio (CK 6.250 str. 2 d.) ir nors, be jokios abejonės, ieškovas gali ir net privalo ieškinyje nurodyti pageidaujamą kompensacijos sumą, tačiau ši suma telieka

⁴⁶² Manytina, kad net jei teismas savo procesiniame sprendime konkrečiai neįvardintų tos pinigų sumos, kuri būtų priteista nukentėjusiajam esant šimtaprocentinei žala padariusio asmens kaltei, o tiesiog nurodytų, kad šioje situacijoje dėl paties nukentėjusiojo veiksmų atlyginama mažesnė jos dalis, tai galėtų būti toleruojama, kadangi taikant nuostolių paskirstymo doktriną bei mažinant kompensacijos už neturtinę žalą dydį, toks *mažinimas yra santykinio pobūdžio ir neturėtų būti suprantamas kaip tikslų matematinių skaičiavimų ir aritmetinės kalkuliacijos rezultatas, ypač kai tokių skaičiavimų paprasčiausiai neįmanoma atlikti*. Pavyzdžiui, byloje *A.D., P.E.D. v Lietuvos valstybė* (LAT CBS teisėjų kolegijos 2005 m. kovo 16 d. nutartis c.b. Nr. 3K-3-152/2005), kurioje reikalavimas dėl neturtinės žalos atlyginimo buvo grindžiamas neteisėtais antstolio veiksmais areštuojant ir realizuojant ieškovams priklausantį nekilnojamąjį turtą be varžytinių, o taip pat neteisėtais teismo veiksmais, neteisėtai išsprendus civilinę bylą, pirmosios instancijos teismo priteista 30000 Lt kompensacija ieškovei ir 15000 Lt kompensacija ieškovui kasacinės instancijos teismo net penkis kartus buvo sumažinta (ieškovei – iki 6000 Lt, ieškovui – iki 3000 Lt) atsižvelgiant į tą aplinkybę, kad neteisėtus antstolio veiksmus vykdymo procese iš dalies sąlygojo ir ieškovų veiksmai, kadangi vykdymo procesas prasidėjo dėl to, jog patys ieškovai gera valia nevykdė įsiteisėjusio teismo sprendimo, ir antstoliai turėjo imtis atitinkamų priverstinio vykdymo priemonių. Akivaizdu, kad šioje situacijoje tiesiog neįmanoma nustatyti aiškaus procentinio nukentėjusiųjų kaltės laipsnio, nors tokia kaltė neabejotinai egzistuoja.

⁴⁶³ Žr. disertacijos 4.1.3. skirsnį „Bendrieji neturtinės žalos atlyginimo dydžio nustatymo principai, gairės ir probleminiai klausimai“.

ieškovo nuomone dėl jo išgyventų dvasinių ar fizinių kančių tinkamos satisfakcijos, turinčia tam tikrą, bet jokių būdu ne absoliutaus kompensacijos dydžio reikšmę⁴⁶⁴. Atsižvelgiant į šiuos argumentus, manytina, kad tik teismui priėjus prie išvados, kad ieškovo pageidaujama gauti neturtinių išgyvenimų kompensavimo suma yra protinga, atitinkanti teisingumo bei sąžiningumo konkrečioje situacijoje kriterijus, t.y. nukentėjusio asmens nuomonei sutapus su teismo nuomone, tokio atlyginimo mažinimas, atsispiriant nuo reikalavimo sumos, būtų priimtinas ir pateisinamas.

Pagaliau, *trečia*, žymiai aktualesne ir rimtesne problema, kylanti nustatant neturtinės žalos atlyginimo dydį esant mišriajai kaltei, yra klausimas, ar apskritai gyvybės atėmimo situacijose, turtines pretenzijas dėl dvasinių išgyvenimų bei kančių, patirtų netekus artimo asmens, atlyginimo reiškiant tretiesiems asmenims (pavyzdžiui, mirusiojo vaikams, tėvams, sutuoktiniui), reikėtų atsižvelgti į mirusiojo kaltę, jos laipsnį ir formą, kaip įtaką piniginės kompensacijos dydžiui turintį faktorių. Teismų praktikos gyvybės atėmimo bylos analizė rodo vienareikšmiškos pozicijos šiuo aspektu nebuvimą, nevienodą žuvusiojo ar kitaip mirusiojo indėlio į tragiškų padarinių atsiradimą vertinimą. Daugumoje atvejų vis dėlto, neturtinės žalos kompensacijos, priteisiamos mirusiojo artimiesiems, sumos nustatymo procese atsižvelgiama į paties žuvusiojo kaltę, t.y. galimai neatsargų ir neatidų jo elgesį, didesniu ar mažesniu laipsniu turėjusį įtakos skaudžiausių pasekmių kilimui, žalos padidėjimui, vertinant jį kaip pagrindą sumažinti artimiesiems tenkančią nematerialios žalos atlyginimą vadovaujantis Civilinio kodekso 6.282 str. 1 d., ir tik pavieniais teismų praktikos pavyzdžiuose mirusiojo kaltės nepaisoma, sekant Civilinio kodekso 6.282 str. 2 d. nuostata, draudžiančia tai daryti išieškant dėl maitintojo gyvybės atėmimo atsiradusią žalą ir atlyginant laidojimo išlaidas. Teisės doktrinos pozicija šiuo klausimu taip pat nėra kategoriška, kadangi teigiama, jog į žuvusiojo kaltę neturėtų būti atsižvelgiama priteisiant žalos atlyginimą bei laidojimo išlaidas, tačiau, pavyzdžiui, jeigu žuvusysis buvo neblaivus ir mirtis jį ištiko iš dalies

⁴⁶⁴ Tai buvo pažymėta, pavyzdžiui, Lietuvos apeliacinio teismo 2007 m. liepos 5 d. nutartyje c.b. *N.R. v UAB „Agrobiznis“*, Nr. 2A-370/2007; LAT CBS teisėjų kolegijos 2003 m. spalio 20 d. nutartyje c.b., *R.L. v UAB „Brolių Tomkų leidyba“*, Nr.3K-3-1000/2003 ir kt. LAT CBS teisėjų kolegijos 2008 m. rugpjūčio 14 d. nutartyje c.b. *Ž.Ž. v UAB „Ekstra žinios“*, Nr. 3K-3-393/2008 buvo vienareikšmiškai akcentuota, kad teismas pagal teisinius kriterijus nustatinėja neturtinės žalos dydį, o ne svarsto dėl nukentėjusiojo nurodyto žalos dydžio sumažinimo.

ir dėl to, žalos atlyginimas gali būti mažinamas, o neblaivumas gali būti kvalifikuojamas kaip rizikos prisiėmimas (CK 6.253 str. 5 d.)⁴⁶⁵.

Vis dėlto, manytina, kad būtent pozicija, eliminuojanti galimą mirusio asmens kaltę dėl įvykusios tragedijos iš orientacinių kriterijų, turinčių įtakos apsisprendžiant dėl neturtinės žalos atlyginimo dydžio, atrodytų labiau pagrįsta, ir ne tik dėl to, jog Civilinis kodeksas nurodo įsakmų draudimą atsižvelgti į maitintojo kaltę jo gyvybės netekimo atveju, bet ir dėl kitų priežasčių. Paprasčiausiai asmens mirties atveju neturtinės žalos kompensacija yra priteisiama to asmens artimiesiems – tėvams, vaikams, sutuoktiniui, išlaikytiniams, patiriantiems skaudžius dvasinius išgyvenimus bei emocines kančias dėl asmens, su kuriuo juos siejo artimas ryšys. Šiuo atveju neįvyksta teisių į neturtinės žalos atlyginimą perėjimas, o mirusiajam artimų asmenų teisė į neturtinės žalos atlyginimą (CK 6.250 str. 2 d., 6.284 str.) atsiranda dėl emocinių kančių bei dvasinio skausmo, kuriuos jaučia betarpiškai jie patys. Kadangi būtent šie asmenys laikytini nukentėjusiais, tad ir kompensuojant jų patirtą neturtinę žalą, t.y. ieškant teisingo atlygio už jų patirtus išgyvenimus, vertinant tokių išgyvenimų mastą, laipsnį, intensyvumą, visi reikšmingi orientaciniai kriterijai (ryšys su mirusiuoju, tokio ryšio pobūdis, intensyvumas, neturtinės žalos pasekmės, turtinės žalos dydis t.t.) analizuotini būtent jų, o ne mirusiojo, atžvilgiu. Juk mišrios kaltės institutas apima tuos atvejus, kai dėl žalos atlyginimo yra abiejų - ir nukentėjusiojo ir žalos padariusio asmens, kaltė, tuo tarpu neturtinės žalos kompensavimo gyvybės atėmimo situacijose negalima kalbėti apie kokią nors mirusiojo artimųjų, esančių nukentėjusiais, kaltę, tuo tarpu „tikrojo“ nukentėjusiojo, kurio elgesys galėjo įtakoti žalos atsiradimą, jau nebelieka. Manytina, kad į žuvusiojo elgesį bei indėlį į žalos atsiradimą galėtų būti atsižvelgiama ne per mišrios kaltės institutą, kompensacijos dydžio mažinimo pagrindu įvardijant CK 6.282 str. 2 d., tačiau apskritai vertinant visus kitus kriterijus, įtakojančius neturtinės žalos atlygį, o būtent analizuojant atsakovo atliktų neteisėtų veiksmų pobūdį bei mastą, kuris esant mirusiojo kaltei, yra paprasčiausiai mažesnis, tyrinėjant pačią deliktinę situaciją, žalos padarymo aplinkybes, kontekstą, vietą, pagaliau, atsižvelgiant į teisingumo, protingumo ir sąžiningumo principus, kurie tam tikrais atvejais paprasčiausiai būtų pažeisti, jeigu skaudžiausių ir lemtingiausių dvasinių išgyvenimų kompensavimo našta pilna apimtimi būtų uždėta žalą padariusiam asmeniui.

⁴⁶⁵ Lietuvos Respublikos Civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė (I). Vilnius, 2003. p. 391.

4.2.6. Asmenybės bruožai ir charakteristikos

Neatsiejamas neturtinės žalos, kaip išimtinai asmeninės kategorijos, ir individo su tik jam vienam būdingais bruožais ir charakterio ypatumais ryšys, apspręstas pačios neturtinės žalos, “pereinančios” per asmenybę ir neturinčios apčiuopiamos išorinės formos ar pavidalo, prigimties, leidžia teigti, kad ieškant teisingumo ir protingumo reikalavimus atitinkančios asmens dvasinių ir fizinių išgyvenimų kompensacijos būtų tikslinga betarpiškai atsižvelgti ir į nukentėjusiojo asmenybę, ją apibūdinančius ir jos turinį sudarančius individualius bruožus bei požymius. Jau vienoje pirmųjų informatyvesnių ir reikšmingesnių neturtinės žalos instituto vystymuisi bylų⁴⁶⁶ Lietuvos Aukščiausiasis Teismas pažymėjo, kad sprendžiant klausimą dėl neturtinės žalos atlyginimo svarbu turėti omenyje tai, jog yra susiduriama su konkretaus žmogaus vidine subjektyvia būsena, kurią jis išgyvena dėl patirto jo teisių pažeidimo, ir į tai būtina atsižvelgti įrodinėjant bei vertinant padarytą neturtinę žalą visų kitų aplinkybių kontekste.

Pirmiausia, reikėtų pažymėti, kad šiuo atveju nėra kalbama apie nukentėjusiojo „indėlių“ į neturtinės žalos atsiradimą, didesnę ar mažesnę jo įtaką žalos padarymui, t.y. vienokio ar kitokio laipsnio kaltę, sąlygojančią nuostolių paskirstymo doktrinos taikymą, bet turima omenyje glaudžiai *tarpusavyje susijusių bei nukentėjusiojo (ar žalą padariusiojo) asmenybę apibūdinančių asmeninių ir individualių požymių, turinčių juridinę reikšmę, visuma*⁴⁶⁷:

- 1) socialinių - demografinių: lytis, amžius, gyvenamoji vieta, tautybė, šeimyninė padėtis;
- 2) socialinių – dalykinių (profesinių): išsilavinimas, profesija, užimtumas, darbas ar bedarbystė, karjera, statusas, dalykinės savybės, profesionalumas, patirtis, intelekto, išprusimo lygis;
- 3) medicininių: organizmo ypatumai (igimti ar atsiradę), sveikatos būklė, invalidumas, negalia, nėštumas, nervų sistemos savybės;
- 4) psichologinių ir psichinių: jautrumo, jausmingumo laipsnis,

⁴⁶⁶ LAT CBS teisėjų kolegijos 2003 m. spalio 20 d. nutartis c.b. *R.L. v UAB "Brolių Tomkų leidyba"*, Nr. 3K-3-1000/2003.

⁴⁶⁷ Į šį sąrašą neįtraukiama turtinė padėtis bei ją atspindintys rodikliai (finansinės galimybės, turimas turtas, gaunamos pajamos ir pan.), kurie vertintini kaip savarankiškas neturtinės žalos kompensacijos dydžiui įtaką turintis kriterijus, pasižymintis savąja taikymo bei vertinimo specifika, apie kurią kalbama 4.2.8. disertacijos skirsnyje „Turtinė padėtis“.

pažeidžiamumas, emocionalumas, savęs vertinimas, temperamentas, išsivystymo lygis, atsilikimas, neveiksnumas;

5) dorovinių - etinių: asmens poreikiai, interesai, įsitikinimai, dorovinės nuostatos, vertybių sistema, pasaulėžiūra, gyvenimo būdas, ankstesnis elgesys (teistumas, teisės pažeidimų buvimas).

Užsienio teisės moksle yra pateikiamos įvairios individualių deliktinio santykio subjekto savybių, kaip faktoriaus nustatant kompensacijos už neturtinę žalą dydį, klasifikacijos jų analizei palengvinti. Pavyzdžiui, gali būti išskiriami individualūs ypatumai, apibūdinantys asmenį kaip biologinės rūšies atstovą (lytis, amžius, išvaizda, sveikatos būklė ir pan.) bei asmenybės ypatumai, apibūdinantys asmenį kaip visuomenės narį (atliekamas socialinis vaidmuo, kilmė, gimimo vieta, turtinė padėtis, vertybinės orientacijos ir t.t.)⁴⁶⁸:

Individualių požymių grupės	Konkretūs grupei priskirtini požymiai
Individualūs požymiai, būdingi žmogui nuo gimimo	Lytis, išvaizda, paveldimos ligos, rasė, temperamentas, įgimti refleksai ir kt.
Įgyti individualūs ypatumai	Sveikatos būklės pokyčiai, išvaizdos pasikeitimai, perceptinės savybės (formos, gilumo suvokimas) ir pan.
Įgimti individualūs požymiai, išsivystę tik esant tam tikroms socialinėms sąlygoms (pvz., mokantis, auklėjantis, treniruojantis)	Intelektu gabumai, sensomotorinės savybės (balsas, klausa, rega, eisena) ir pan.
Įgimtos socialinio pobūdžio asmeninės savybės	Tautybė, kilmė, gimimo vieta, vardas, priklausymas žinomai giminei ir pan.
Įgytos socialinio pobūdžio asmeninės savybės	Socialiniai vaidmenys, socialinis statusas, prestižas, pozicija, žinomumas, tikėjimas, naujas vardas, asmeninės paslaptys ir pan.
Įgytos psichologinio pobūdžio asmeninės savybės	Charakteris, emocinės asmenybės sferos ypatumai (baimės, fobijos, nuoskaudos ir kt.), vertybinės orientacijos, kompleksai ir kt.

Įrodinėjimo dalyku bylose dėl neturtinės žalos kompensavimo turėtų būti tam tikrų asmens savybių įtaka patiriamų išgyvenimų laipsniui, jos pobūdis ir intensyvumas arba tokios įtakos nebuvimas. Tai reiškia, kad yra svarbu atlikti tam tikrą selekciją bei atrinkti tik teisiškai nereikšmingus požymius, abstrahuojantis tuo tokių charakteristikų, kaip tarkim, kraujo grupė, akių spalva ir pan., kurios niekaip negali paveikti asmens kančių bei negatyvių nematerialių padarinių. Teisiškai

⁴⁶⁸ БУДЯКОВА, išnaša 59. p. 61-63.

reikšmingus deliktinio santykio dalyvio požymius jų vertinimo patogumo dėlei siūloma klasifikuoti⁴⁶⁹:

a) požymius, visuomet *sustiprinančius* asmens patiriamus dvasinius bei fizinius išgyvenimus: ligos, defektai, senyvas amžius, iš dalies lytis ir pan.

b) požymius, visuomet *susilpninančius* patiriamus dvasinius bei fizinius išgyvenimus: iš dalies gyvenamosios vietos neturėjimas, atsilikęs išsivystymas, nesiorientavimas aplinkoje ir pan.

c) požymius, *sustiprinančius ar susilpninančius* dvasinius bei fizinius išgyvenimus tik *esant tam tikroms sąlygoms*: išsilavinimas, profesija, užimamas visuomeninis statusas ir pan.

d) požymius, *sustiprinančius ar susilpninančius* dvasinius bei fizinius išgyvenimus tik *esant konkrečios rūšies teisės pažeidimui*: iš dalies lytis, amžius ir pan.

Kaip rodo vis gausėjanti Lietuvos teismų praktika neturtinės žalos atlyginimo bylose, žalą patyrusio subjekto asmenybė nėra ignoruojama ir dažniausiai figūruoja kaip eilinis tarp kitų, o tam tikrais atvejais ir kaip itin didelę reikšmę turintis ar net dominuojantis (tiesa, ne visada pateisinamai ir pagrįstai) veiksnys neturtinės žalos kompensavimo procese. Paprastai pozityvios krypties nukentėjusiojo asmenybės bruožai sudaro pagrindą priteisti jam didesnę, o negatyvūs požymiai, atvirkščiai – mažesnę piniginę kompensaciją. Tiesa, vienose situacijose vertinami tik tam tikri požymiai, visiškai ignoruojant kitus, kitose – atvirkščiai, o tai leidžia spęsti apie tam tikrą nenuoseklumą bei aiškios teismų praktikos pozicijos šiuo klausimu nebuvimą, manytina, iš dalies sąlygotą jokių norminių bei doktrininių apibrėžimų bei rekomendacijų šioje srityje (*inter alia* individualių nukentėjusiojo ypatumų klasifikacijos) nebuvimo, o taip pat tos aplinkybės, kad nukentėjusiojo asmenybė – tai ne tiek teisinė, kiek psichologinė, socialinė kategorija, kurios suvokimui neretai būtinai specialios žinios.

Pavyzdžiui, byloje *T.G. v R.Š., UAB „Brolių Tomkų leidyba“*⁴⁷⁰ ieškovės dukters, kurios teisė į atvaizdą buvo pažeista tuo, kad atsakovas (fotografas) be ieškovės žinios ir sutikimo panaudojo jos dukters nuotraukas, padarytas pagal individualų užsakymą asmeniniam albumui, *nepilnametystė ir neprofesionalumas*

⁴⁶⁹ БУДЯКОВА, Т. Индивидуальные особенности потерпевшего как критерий степени нравственных и физических страданий. *Российская юстиция*. 2003, Nr. 2, p. 15-16.

⁴⁷⁰ LAT CBS teisėjų kolegijos 2003 m. vasario 24 d. nutartis c.b. Nr. 3K-3-294/2003.

turėjo įtakos teismui sprendžiant klausimą dėl patirtos neturtinės žalos pobūdžio masto ir ją galinčios kompensuoti piniginės satisfakcijos sumos bei priteisiant iš atsakovo 5000 Lt dydžio atlyginimą. Byloje *L.K. v O.B.*⁴⁷¹ būtent ieškovės, kurios veidas buvo subjaurotas dėl neteisėtų psichiškai nesveikos atsakovės dukters veiksmų, *jaunas amžius*, tai, kad veido subjaurojimas pakenkė ieškovės išvaizdai ir niekada visiškai neišnyks, o tai jaunam žmogui sukelia itin didelį skausmą, turėjo įtakos nustatant 10000 Lt dydžio piniginę kompensaciją. Byloje *R.L. v UAB "Brolių Tomkų leidyba"*⁴⁷² teismo priteista 2000 Lt neturtinės žalos atlyginimo suma buvo argumentuojama atsižvelgimu į ieškovės *fizinės ir psichinės sveikatos būklę*, o būtent į tai, kad ieškovė buvo I grupės invalidė nuo vaikystės, kuriai, kaip ir kitiems tokios grupės asmenims, yra būdingas specifinis juos supančios aplinkos, žmonių bei įvykių vertinimas, todėl tokio asmens teisės į atvaizdą pažeidimas gali sukelti žymiai skaudesnes dvasinio pobūdžio pasekmes, negu fiziškai ir psichiškai sveikam asmeniui. Byloje *L.K. v G.B., UAB "Julvita", UAB "Abigus"*⁴⁷³ ieškovės - manekenes *išsilavinimas, praktikuojama profesinė veikla, profesionalumas ir patyrimas* šioje srityje, vykdomos veiklos ypatumai, o būtent ta aplinkybė, kad ieškovė dirbo profesionalia manekene, pozavimas buvo jos profesinė veikla, kuria ji siekė pelno, tapo svarbiu veiksniumi vertinant tiek jos teisės į atvaizdą pažeidimo buvimą apskritai, tiek neturtinės žalos atlyginimo dydį. Pagaliau, byloje *G.M. v UAB „Volnata“, AAS „Gjensidige Baltic“*⁴⁷⁴ pirmosios instancijos teismas autoįvykio metu sveikatos sužalojimą patyrusiai ieškovei priteisė 40000 Lt dydžio neturtinės žalos kompensaciją, atsižvelgdamas į tai, kad eismo įvykio metu ji buvo *nėščia*, todėl patyrė dvasinius išgyvenimus ir dėl būsimo kūdikio gyvybės bei tolimesnės sveikatos, priešlaikinio ir komplikuoto gimdymo.

Gilinant į žalą patyrusio subjekto asmenybės charakteristikas, yra labai svarbu jas įvertinti integruotai bei kompleksiškai su kitais aktualiais neturtinės žalos kompensacijos dydžiui įtaką turinčiais kriterijais, kad nukentėjusiojo individualiems ypatumams nebūtų nepagrįstai suteiktas prioritetas, ar, priešingai, jie neliktų nepastebėti. Pavyzdžiui, jau minėtoje byloje *R.L. v UAB "Brolių Tomkų*

⁴⁷¹ LAT CBS teisėjų kolegijos 2004 m. lapkričio 19 d. nutartis c.b. Nr. 3K-3-349/2004.

⁴⁷² LAT CBS teisėjų kolegijos 2003 m. spalio 20 d. nutartis c.b. Nr. 3K-3-1000/2003.

⁴⁷³ LAT CBS teisėjų kolegijos 2002 m. vasario 12 d. nutartis c.b. Nr. 3K-7-417/2002.

⁴⁷⁴ LAT CBS teisėjų kolegijos 2008 m. balandžio 7 d. nutartis c.b. Nr. 3K-3-205/2008 – šia nutartimi pirmosios bei apeliacinės instancijos teismų sprendimai buvo panaikinti dėl netinkamo prejudicinių faktų vertinimo, grąžinant bylą nagrinėti iš naujo pirmosios instancijos teismui.

leidyba" teismas, stengdamasis pasiekti visų reikšmingų žalai įvertinti kriterijų pusiausvyrą ir neišskirti ieškovės sveikatos ypatumų, kaip vienintelės ar dominuojančios aplinkybės, 2000 Lt neturtinės žalos kompensacijos dydį argumentavo tuo, kad nors I grupės invalidės nuo vaikystės, kuri dėl savo fizinės negalios turi tokiai asmenų kategorijai specifinį supančios aplinkos, žmonių bei įvykių vertinimą, nufotografavimas ir atvaizdo išspausdinimas be jos sutikimo nemažą tiražą turinčiame laikraštyje, yra objektyvūs faktoriai, bylojantys apie teisės pažeidimu padarytą neturtinę žalą, tačiau kilnūs atsakovo straipsnio tikslas - siekis Pasaulinės baltosios lazdelės dienos proga informuoti visuomenę apie aklių ir silpnaregių problemas, o taip pat paties atsakovo pozityvus elgesys - bandymas susitarti su ieškove geruoju bei susitaikyti, nesudaro pagrindo priteisti didesnės kompensacijos.

Reikėtų pastebėti, kad psichinius bei fizinius išgyvenimus jaučiančio subjekto individualybė, tam tikros jo asmeninės, profesinės, dalykinės ir kitokios savybės, charakterio ypatumai nėra tiesiogiai paminėti įstatymų leidėjo tarp CK 6.250 str. 2 d. išvardintų orientacinių faktorių, o tai savo ruožtu kelia diskusiją tiek dėl galimumo į juos kreipti dėmesį apskritai, tiek dėl vietos ir reikšmės, kuri jiems teiktina bendrame neturtinės žalos dydžio nustatymo kriterijų kontekste. Pažymėtina, kad įvairių užsienio teisės sistemų pozicija šiuo klausimu taip pat nėra vienalytė, pradedant nuo išimtinai subjektyvios neturtinės žalos sampratos, tarkim, Belgijos teisėje, kur jos kompensavimo galimybė iš esmės tik ir priklauso nuo nukentėjusio individo savybių, visų pirma – nuo asmens gebėjimo jausti skausmą, sielvartą bei patirti neigiamus išgyvenimus, tęsiant teisės sistemomis, kuriose neturtinės žalos atlyginimo dydžio nustatymo procese atsižvelgiama į tam tikrus ieškovą individualizuojančius faktorius (pavyzdžiui, Vokietija, Italija)⁴⁷⁵ ir baigiant teisės sistemomis, ignoruojančiomis tokius subjektyvius faktorius, kaip nukentėjusiojo ar žalą padariusiojo asmenybė, kaltė, turtinė padėtis.

⁴⁷⁵ Pavyzdžiui, nors esminiais kriterijais nustatant kompensacijos dydį Vokietijoje laikomi jaučiamo skausmo sunkumas ir trukmė, taip pat pasekmių pobūdis, tačiau svarbų vaidmenį kompensaciniame procese vaidina ir tokie faktoriai, kaip nukentėjusiojo amžius, lytis, socialinis bei asmeninis statusas, abiejų ginčo šalių kaltė, netgi teismo proceso trukmė ir pan. Italijoje apskaičiuojant atlyginimo už neturtinę žalą dydį atsižvelgiama į nukentėjusiojo intelektualinio išsivystymo lygį bei moralines nuostatas – kuo aukštesnis asmens intelekto lygis, tuo, manoma, didesnis ir aštresnis jo sielvartas bei liūdesys dėl įvykio. Žr. ROGERS, išnaša 88. p. 116; MARKESINIS, B.; COESTER, M.; ALPA, G.; ULLSTEIN, A. *Compensation for Personal Injury in English, German and Italian Law. A Comparative Outline*. Cambridge, 2005. p. 68, 95.

Pažymėtina, kad šiuolaikinių Europos deliktų teisės harmonizavimo tendencijų, teisės doktrinos, o taip pat ir pavienių nacionalinės teismų praktikos pavyzdžių analizė rodo, jog *tam tikri asmenybę apibūdinantys požymiai iš tikrųjų kelia pakankamai rimtų diskusijų, yra traktuojami prieštaringai, dažniausiai asmenų lygiateisiškumo užtikrinimo bei diskriminacijos draudimo paisymo sumetimais atsisakant į juos atsižvelgti sprendžiant klausimą dėl žalą padariusio asmens atsakomybės apimties*. Teigiama, kad būtų neteisinga neturtinę žalą padariusio asmens atžvilgiu ir teisės požiūriu apskritai taikyti įstatyme neįtvirtintus, bet jo dvasiai ir fundamentaliems teisės principams, pirmiausia – asmenų lygybei prieš įstatymą - prieštaraujančius orientacinius kriterijus.

Pavyzdžiui, anglo - saksų teisinės sistemos valstybėse atlyginant neturtinę žalą netgi yra taikomas dar 1901 metais gimęs „kaukolės iš kiaušinio lukštų“ principas (*eggshell scull rule*), kurio esmę sudaro tai, kad jeigu žmogaus kūnui ne tyčia padaroma žala, kaltininkas neturi teisės atsikirsti į ieškinį teigdamas, jog ieškovas nukentėtų mažiau arba apskirtai nenukentėtų, jeigu neturėtų tokios plonos kaukolės ar tokios silpnos ir jautrios širdies⁴⁷⁶. Taip pat ir Europos Civilinio kodekso tyrimų grupės parengtoje Civilinio kodekso projekto dalyje „Nesutartinė atsakomybė, atsirandanti dėl kitam sukeltos žalos“ postuluojuama, kad asmens sužalojimo ir mirties atveju nustatant sužalojimo pobūdį ir apimtį neatsižvelgiama į sužaloto asmens savybes, dėl kurių jis labiau linkęs patirti tokio pobūdžio žalą⁴⁷⁷.

Žvelgiant į Lietuvos teismų praktiką, galima būtų išskirti kelis individualius subjekto asmenybę apibūdinančius faktorius, dažniausiai esančius pakankamai prieštaringų diskusijų ar netgi teismų precedentų kolizijos objektu bei įvertinti jų taikymo perspektyvas.

1. Neturtinės žalos atlyginimo neteisėto suėmimo, sulaikymo, arešto bei nuteisimo atvejais (CK 6.272 str.), kuomet reikalavimus dėl dvasinių ir fizinių išgyvenimų atlyginimo paprastai reiškia asmenys, kurių atžvilgiu buvo pradėtas administracinis ar baudžiamasis procesas, taikytos atitinkamos procesiniuose įstatymuose numatytos prievartos priemonės, kelių teismo precedentų pagrindu buvo išvystyta pozicija, kad *nustatant neturtinės žalos kompensacijos dydį negalima remtis ta aplinkybe, jog asmuo veda asocialų gyvenimo būdą, jog pastarojo dorovinės*

⁴⁷⁶ Plačiau žr. pavyzdžiui, LUNTZ, H. *Assesment of Damages for Personal Injury and Death*. Third edition. Sydney, 1990, p. 127-133.

⁴⁷⁷ SGEEC TortLiab 4:102 str. 2 d.

nuostatos ir pažiūros galbūt ir yra smerktinos moralės požiūriu ir pan., kadangi tokių "orientyrų" ne tik nenumato įstatymai, bet jie savo esme yra diskriminaciniai, t.y. pažeidžiantys Konstitucijoje bei tarptautiniuose teisiniuose dokumentuose įtvirtintą asmenų lygiateisiškumo principą. Pavyzdžiui, byloje *J.R. v LR Teisingumo ministerija ir Generalinė prokuratūra*⁴⁷⁸ žemesniųjų instancijų teismai, vertindami neteisėtu nuteisimu ieškoviui padarytos neturtinės žalos dydį, *inter alia* rėmėsi ir ieškovo visuomenine bei socialine padėtimi, atsižvelgė į jo asocialų ir nedorovingą gyvenimo būdą, apspręstus tam tikrų neigiamų asmenybės bruožų bei neigiamų charakterio savybių, tačiau kasacinės instancijos teismas konstatavo, jog mažinti atlygintinos neturtinės žalos dydį būtų galima atsižvelgiant tik į įstatyme numatytus kriterijus, o kadangi šių kriterijų sąrašas nėra baigtinis, teismas gali vadovautis ir kitais kriterijais, tačiau mažinti neturtinės žalos atlyginimo dydį dėl socialinės ar visuomeninės asmens padėties negalima.

Vis dėlto nesinorėtų pilnai pritarti tokiai pozicijai. Visų pirma, pats Lietuvos Aukščiausiasis Teismas ne vienoje savo nutarčių yra pripažinęs galimybę atsižvelgti į Civiliniame kodekse ar specialiuose įstatymuose neįtvirtintus, bet konkrečioje deliktinėje situacijoje reikšmingus asmens patirtai neturtinei žalai, jos mastui ir kompensacijos dydžiui nustatyti faktorius⁴⁷⁹. Antra, negalima paneigti to, kad būtent bylose, kuriose sprendžiamas klausimas dėl asmens patraukimo administracinėn, baudžiamojon atsakomybėn bei įvairių prievartinių priemonių taikymo teisėtumo, ne kas kitas, o dažniausiai neigiamomis pažiūromis bei dorovinėmis savybėmis pasižymintys bei tokį gyvenimo būdą propaguojantys ir praktikuojantys, abejotinos reputacijos asmenys ir patenka į atitinkamų teisėsaugos institucijų akiratį bei tampa administracinių ar baudžiamųjų procesų dalyviais, todėl tokių subjektų charakteristikų analizė tampa baze išvadoms tiek dėl neturtinės žalos, kaip civilinės atsakomybės sąlygos, buvimo apskritai, tiek dėl tokios žalos dydžio. Neigiami ieškovo asmenybės bruožai gali byloti, tarkim, ir apie tai, kad būtent ieškovas galėjo išprovokuoti, paskatinti tam tikrus neteisėtus atsakovo veiksmus arba jog vienintelis ieškinio dėl neturtinės žalos kompensavimo tikslas yra nesažiningas praturtėjimas,

⁴⁷⁸ LAT CBS teisėjų kolegijos 2001 m. kovo 27 d. nutartis c.b. *J.R. v LR Teisingumo ministerija, LR Generalinė prokuratūra*, Nr. 3K-3-155/2001.

⁴⁷⁹ Pavyzdžiui, LAT CBS teisėjų kolegijos 2000 m. balandžio 19 d. nutartis c.b. *J.R. v LR Teisingumo ministerija ir Generalinė prokuratūra*, Nr. 3K-3-440/2000; LAT CBS teisėjų kolegijos 2003 m. kovo 26 d. nutartis c.b. *N.Ž. v UAB "Vilniaus troleibusai"*, Nr.3K-3-371/2003; LAT CBS teisėjų kolegijos 2006 m. rugsėjo 6 d. nutartis c.b. *A.Ž. v UAB „Ranga IV“*, Nr. 3K-3-450/2006 ir kt.

siekimas neproporcingai atkeršyti kitam asmeniui ir pan. Tačiau svarbiausias momentas yra tas, kad vis dėlto, būtent asmens praktikuojamas vienoks ar kitoks gyvenimo būdas (kad ir asocialus), jo sąlygota pasaulėžiūra, vertybių sistema neabejotinai apsprendžia tai, kaip tas asmuo priima, suvokia ir vertina jo atžvilgiu padarytus vienokius ar kitokius teisei priešingus veiksmus, kaip išgyvena savo teisių pažeidimą: tai, kas, tarkim, teigiamas moralines nuostatas propaguojančiam, religingam ir pan. asmeniui gali pasirodyti skaudžiu jo teisių pažeidimu, didžiausia nepagarba, sąlygojančia itin didelius išgyvenimus, tas asmeniui, kurio asmenybė pasižymi neigiama moralės prasme orientacija bei vertybine sistema, praktikuojančiam kardinaliai priešingą gyvenimo būdą, jo subjektyviu įsitikinimu nesukels didesnės reakcijos, ir visa tai neturėtų būti ignoruojama vertinant tokių asmenų patirtų emocinių išgyvenimų intensyvumą, mastą, o svarbiausia – siekiant kompensacinės neturtinės žalos atlyginimo funkcijos realizavimo. Pagaliau, teismų praktikoje pasitaiko nemažai atvejų, kai asmens gyvenimo būdas, jo dorovinės nuostatos, gyvenimiška pozicija, visgi vertinami kaip įtaką neturtinės žalos atlyginimo dydžiui turintys veiksniai. Pavyzdžiui, byloje *O.K. v VŠĮ „Naujininkų poliklinika“*⁴⁸⁰, kurioje buvo sprendžiamas neturtinės žalos, padarytos aplaidžiais ir nerūpestingais medikės veiksmais ieškovės ginekologinės apžiūros metu, kuomet nubrozdinus ieškovės mergystės plėvę, ji buvo nesunkiai sužalota, atlyginimo klausimas, apeliacinės instancijos teismas, padidindamas pirmosios instancijos teismo priteistą 500 Lt kompensaciją iki 4500 Lt, iš esmės rėmėsi ta aplinkybe, kad ieškovė išauklėta religingoje konservatyvių pažiūrų šeimoje, kurioje skaistumas ikivedybiniuose santykiuose pripažįstamas vertybe, todėl jai, neturėjusiai lytinių santykių, pirmas vizitas pas gydytoją ginekologą jau pats savaime sukėlė jaudulį, tad juo labiau šiam gydytojui netinkamai atlikus apžiūrą, atitinkamai išauklėta ir atitinkamas pažiūras bei gyvenimo būdą propaguojanti ieškovė patyrė ženklia neturtinę žalą, o tai reikalauja didesnės piniginės kompensacijos. Taigi, kategoriškai atmesti aptariamo faktoriaus ir paneigti jo įtaką asmens patiriamams išgyvenimams bei reakcijai į jo atžvilgiu atliktus neteisėtus veiksmus, manytina, būtų neteisinga.

2. Mokslinių diskusijų lygmenyje keliama ir *profesinių nukentėjusiojo savybių svarba* kompensuojant neturtinę žalą. Išsakoma nuomonė, kad tokie asmenybės charakterizuojantys požymiai, kaip išsilavinimas, karjeros pasiekimai, užimamos

⁴⁸⁰ Lietuvos apeliacinio teismo 2007 m. lapkričio 19 d. nutartis c.b. Nr. 2A-510/2007.

pareigos, titulų bei apdovanojimų gausa nedidina tokio asmens patiriamų išgyvenimų, todėl negali tapti veiksniais, reikalaujančiais suteikti pastarajam didesnę ar, atvirkščiai, mažesnę teisinę apsaugą, kadangi tokiu atveju „atsiranda asmenų diskriminavimas dėl jų specialybės ir profesijos, o tai nėra teigiamas dalykas“⁴⁸¹. Vis dėlto, nesinorėtų pritarti tokiam požiūriui, nes, manytina, kad asmens išsilavinimas, išsivystymo, intelekto, išprusimo laipsnis, ta profesinės veikos sritis, kurioje asmuo veikia ir save realizuoja, neabejotinai veikia pastarojo pasaulėžiūrą, moralines bei dorovines nuostatas, o svarbiausia – asmens atžvilgiu padaryto teisės pažeidimo suvokimą, reakciją į jį, betarpiškai informuojančią tiek apie neturtinės žalos buvimą apskritai, tiek apie jos pobūdį ir mastą juo labiau, kad teismų praktikoje šis faktorius yra pakankamai sėkmingai taikomas. Pavyzdžiui, byloje *L.K. v G.B., UAB "Julvita", UAB "Abigus"*⁴⁸² ieškovės išsilavinimas bei praktikuojama veikla, profesionalumas ir patyrimas atitinkamoje srityje, vykdomos veiklos ypatumai, o būtent ta aplinkybė, kad ieškovė dirbo profesionalia manekene ir pozavimas buvo jos profesinė veikla, kuria ji siekė pelno, tapo svarbiu veiksniumi vertinant tiek jos teisės į atvaizdą pažeidimo buvimą apskritai, tiek galimus ieškovės išgyvenimus pažeidus asmenines neturtines teises (*inter alia*, lyginant juos su tokia profesionalia veikla neužsiimančių asmenų potencialia reakcija į pažeidimą), tiek apsisprendžiant dėl tokių išgyvenimų kompensacijos dydžio.

3. Mokslinėje literatūroje galima sutikti nuomonę, kad kompensuojant emocinę skriaudą, tokiomis fizinėmis, o juo labiau - psichinėmis nukentėjusiojo savybėmis, kaip *ypatingas jausmingumas, reakcijos į teisių pažeidimą stiprumas bei intensyvumas, perdėtas jautrumas ir pan.* apskritai negali būti vadovaujamosi. Teigiama, kad, pavyzdžiui, „moralinės žalos kompensacija už psichines kančias dėl išlikusio nuo šuns įkandimo rando turi būti vienoda tiek asmeniui, kuris labai rūpinasi savo išvaizda, tiek ir asmeniui, kuriam išvaizdą nevaizdina tokio vaidmens; [...] moralinė žala nepriklauso nuo žmogaus emocionalumo laipsnio“⁴⁸³.

Iš tikrųjų, kiekvienas asmuo, priklausomai nuo individualių savybių ir charakterio ypatumų, savo jautrumo laipsnio, emocingumo bei kitų požymių, gali labai skirtingai suvokti ir išgyventi tą patį įvykį: kaip jau buvo minėta, tai, kas vienam

⁴⁸¹ MEŠKAUSKAITĖ, išnaša 345. p. 251.

⁴⁸² LAT CBS teisėjų kolegijos 2002 m. vasario 12 d. nutartis c.b. Nr. 3K-7-417/2002.

⁴⁸³ ГАВРИЛОВ, Е. Как определить размер компенсации морального вреда? *Российская юстиция*. 2000, Nr. 6, p. 27.

asmeniui gali pasirodyti grubiausiu įžeidimu, aukščiausios nepagarbos išraiška, kitam gali neturėti tokio poveikio. Teisinėje literatūroje išsakoma nuomonė, kad nepaisant to, kad žmonės dėl įvairių objektyvių ir subjektyvių priežasčių yra labai skirtingi - "vieni yra lengvai pažeidžiami ir aštriai išgyvena neteisėtą kito žmogaus įsikišimą į jo nematerialines ar turtines teises ir interesus, o kiti gana ramiai reaguoja į veiksmus, padariusius jiems žalą"⁴⁸⁴, teismai, vertindami neturtinės žalos dydį, turi vadovautis "normalaus" ir "protingo" žmogaus standartu, jo pasaulio suvokimu, reakcija į supančią aplinką, kadangi priešingu atveju būtų pažeistas lygiateisiškumas ir susiklostytų situacija, kuomet lygiavertė žala būtų apskaičiuojama skirtinga pinigų suma. Štai, tarkim, byloje *B.K. v UAB "Respublika"*⁴⁸⁵ dėl asmens garbės ir orumo gynimo Lietuvos Aukščiausiasis Teismas pabrėžė, kad tiek Konstitucijos, tiek Civilinio kodekso nuostatos turi būti aiškinamos kaip normos, įtvirtinančios vidutinio, normalaus jautrumo asmens orumo gynimą, o tai savo ruožtu tiesiogiai lemia tokio asmens atžvilgiu taikomo teisių gynimo būdo mastą. Buvo pažymėta, kad teisė yra vienodas matas, taikomas visiems žmonėms, todėl teisės norma, ginanti orumą, gali orientuotis tik į normaliai jautraus, o ne hiperjautraus asmens orumo gynimą: hiperjautraus asmens orumo gynimas reikštų privačios cenzūros įvedimą, nes leistų taikyti civilinę atsakomybę ir kitus civilinių teisių gynimo būdus esant menkiausiai informacijos netikslumui, į kurį itin audringai reaguoja ypatingo jautrumo asmuo, neatsižvelgiant į tai, kodėl tas netikslumas atsirado, neatsižvelgiant į informaciją paskleidusio subjekto tikslus, elgesį bei kitas aplinkybes. Taigi, teismas pabrėžė būtinybę "orientuotis į protingo žmogaus, skiriančio įžeidimo ir pažeminimo jausmą nuo sveiko humoro, nors ir kandaus, jausmo"⁴⁸⁶ etaloną, o ne į ypatingo, neordinaraus jausmingumo asmens modelį.

Vis dėlto, manytina, kad tiek paminėtos bylos atveju, tiek asmens psichologinių ypatumų vertinimo galimumo apskritai atžvilgiu būtina suvokti esminį skirtumą. Gindamas vienokią ar kitokią asmeninę neturtinę teisę „įstatymas siekia apsaugoti interesus asmens, kuris normaliai, bet ne ypač jautriai ar smulkmeniškai suvokia“⁴⁸⁷ jo atžvilgiu daromą pažeidimą, o tai reiškia, kad žmogaus hiperjautrumas, ypatingas pergyvenimas dėl smulkiausių nesklandumų, perdėtas jausmingumas negali

⁴⁸⁴ *Гражданское право. Учебник. Часть 1. Москва, 1998. p. 324.*

⁴⁸⁵ LAT CBS teisėjų kolegijos 2000 m. spalio 19 d. nutartis c.b. Nr.3K-3-964/2000.

⁴⁸⁶ *Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Antroji knyga. Asmenys. Vilnius, 2002. p. 68.*

⁴⁸⁷ MEŠKAUSKAITĖ, išnaša 345. p. 264.

turėti įtakos nustatant, ar jo atžvilgiu buvo padaryti neteisėti veiksmai ir ar egzistuoja faktinis pagrindas kaltininko atsakomybei taikyti, nes toks testas, kaip jau buvo minėta, turi būti atliekamas vadovaujantis vidutinio jautrumo, normalaus, protingo žmogaus standartu. Kita vertus, sprendžiant klausimą dėl nukentėjusio asmens patirtus išgyvenimus galinčios kompensuoti pinigų sumos nustatymo, kai konstatuotos kitos būtinos civilinės atsakomybės sąlygos, į tokius asmeniui būdingus bruožus, kaip ypatingas jausmingumas, jautrumas, specifinė fizinė ir psichinė organizmo reakcija į nelaimę, skausmą, kaip sudėtinius nukentėjusiojo asmenybę apibūdinančius elementus, galima ir, manytina, tikslinga atsižvelgti, kad civilinės atsakomybės taikymas neturtinės žalos atlyginimo forma konkrečiu atveju atliktų savo paskirtį. Priešingu atveju būtų netekta svarbios neturtinės žalos atlyginimo sumai nustatyti bei teisingumui konkrečioje byloje įvykdyti informacijos⁴⁸⁸.

3. Užsienio teisės doktrinoje ir teismų praktikoje vyksta pakankamai aršios diskusijos dėl galimybės atsižvelgti į asmenines nukentėjusiojo savybes, o taip pat ir kitus subjektyviuosius faktorius, kaip ir apskritai kompensuoti neturtinę žalą tais atvejais, kai nukentėjusysis yra *psichiškai nesveikas* (savo veiksmų nesuvokiantis, negalintis jų valdyti, psichiškai neįgalus), *komos būsenoje esantis* arba labai *jauno amžiaus* asmuo, t.y. subjektas, dėl įvairių priežasčių negalintis suvokti jo atžvilgiu atliktų veiksmų prasmės, patirti kančias ar kitaip, negu kiti asmenys, jaučiantis bei išgyvenantis situaciją, o būtent dėl jam būdingų fizinės ir psichinės raidos ypatumų, socialinės brandos, suvokimo laipsnio, reakcijos į prieš jį nukreiptus veiksmus, jos įtakos fiziniam, protiniam, dvasiniam, doroviniam ir socialiniam vystimuisi, harmoningos asmenybės formavimuisi specifiskai priimantis realybę.

Tam tikrose jurisdikcijose (pavyzdžiui, Olandijoje, Švedijoje, Graikijoje, Izraelyje, Rusijoje) dominuoja *subjektyviosios* neturtinės žalos koncepcija, teigianti, jog kadangi psichiškai nesveikas ar komos būsenoje esantis nukentėjusysis apskritai negali jausti ir nejaučia jokie dvasinio ir net fizinio skausmo, jis negali tikėtis ir piniginės kompensacijos, nes priteistas atlyginimas paprasčiausiai neturės jokie kompensacinio bei satisfakcinio poveikio (nors tuo pačiu toks požiūris yra

⁴⁸⁸ Pažymėtina, kad, tarkim, anglosaksų teisinės tradicijos valstybėse tais atvejais, kai asmuo patiria neturtinę žalą dėl savo ypatingo jausmingumo, ji gali būti kompensuojama, kai padaroma tyčia ar esant dideliame neatsargumui, teismams taip pat atsižvelgiant į žalą padariusio asmens žinojimą apie tokias nukentėjusiojo charakterio savybes, išskyrus tuos atvejus, kai psichinė žala yra susijusi su fizinės žalos sukėlimu – tokiu atveju teismai taiko specifinių nukentėjusiojo savybių žinojimo prezumpciją. Plačiau žr. ЭРДЕЛЕВСКИЙ, išnaša 106. p. 46-47.

pakankamai aršiai kritikuojamas šių šalių teisės moksle)⁴⁸⁹. Kita vertus, daugelyje teisės sistemų (pavyzdžiui, Austrijos, Belgijos, Vokietijos, Italijos, Prancūzijos) būtent teisės doktrinos ar/ir teismų praktikos pastangų dėka buvo pereita prie, manytina, pažangesnės ir teisingesnės – *objektyviosios* neturtinės žalos idėjos. Pagal ją teisė į pilnutinį atlyginimą už skausmą bei išgyvenimus nepriklauso nuo nukentėjusiojo pajėgumo suvokti tokio atlyginimo esmę, tačiau yra siejama su jo bendru jautrumu skausmui ir emocijoms, t.y. gebėjimu jausti ir išgyventi apskritai. Pabrėžiama, kad tokiais atvejais neturtinės žalos atlyginimas nukreipiamas ne į fizinio ar dvasinio skausmo sušvelninimą bei satisfakcijos nukentėjusiajam suteikimą, o yra kompensuojama apskritai žmogaus asmenybei ir orumui padaryta žala, t.y. žala, atsiradusi dėl visiškos ar dalinės asmenybės paniekimo, įžeidimo, destruktijos, pasityčiojimo iš bejėgiškos būklės asmens, dėl sutrypto ir sugadinto gyvenimo, o svarbiausia - dėl atimtų iš tokio asmens galimybių. Ypač iliustratyviai ši koncepcija atsispindi Didžiosios Britanijos doktrinoje, kur neturtinė žala santykinai skirstoma į du elementus: *pain and suffering* (skausmas ir išgyvenimai) bei *loss of amenity* (galimybių praradimas). Nesąmoningam, nesubrendusiam ar psichiškai nesveikam nukentėjusiajam kompensuojamas būtent pastarasis komponentas - netektos galybės bei prarastas gyvenimo džiaugsmas. Įdomu tai, kad, tarkim, Belgijos teisės moksle (priešingai, nei Vokietijos ar Italijos jurisprudencijose⁴⁹⁰) teigiama, kad neturtinės žalos padarymo psichiškai nesveikam ar neišsivysčiusiam individui atvejais, tokie nukentėjusieji galėtų pretenduoti netgi į didesnę, nei kiti subjektai, piniginę kompensaciją⁴⁹¹. Taip pat ir kitų valstybių, netgi formaliai oponuojančių tokiam požiūriui, moksle pastebimos idėjos, kad, tarkim, vaikų išgyvenimai dėl aplinkybių, kurias jie pajėgūs suvokti ir kurios jiems reikšmingos, lyginant su suaugusio asmens išgyvenimais, gali būti žymiai stipresni, kadangi pas juos dar nėra susiformavusios apsauginės reakcijos, vaikai turi žymiai mažiau socialinės patirties, o

⁴⁸⁹ Pavyzdžiui, Švedijos jurisprudencijoje laikomasi pozicijos, kad, tarkim, motinos netekęs kūdikis apskritai negali tikėtis neturtinės žalos atlyginimo, kad ir koks svarbus jo normaliai fizinei, intelektinei ir emocinei raidai būtų motinos turėjimas, kadangi būdamas tokio amžiaus jis negali suvokti tėvų dingimo priežasčių, o ateityje galimo patirti netekties skausmo kompensavimo įstatymas nenumato. Žr. ROGERS, išnaša 86. p. 160; БУДЯКОВА, išnaša 59. p. 23.

⁴⁹⁰ Pavyzdžiui, Vokietijos teismų praktikoje nukentėjusiojo gebėjimui jausti kančias ir suvokti savo padėties rimtumą teikiamas centrinis vaidmuo nustatant neturtinės žalos kompensacijos dydį, todėl būseną, kuomet stebimas visiškas asmenybės suirimas, gali sudaryti pagrindą sumažinti kompensacijos už neturtinę žalą dydį, nors net ir tokiais atvejais teismai pakankamai nenoriai mažina atlyginimų sumas iki simbolinių dydžių. Plačiau žr. ЭРДЕЛЕВСКИЙ, А. Компенсация морального вреда в Германии. *Законность*. 1997, Nr. 7, p. 44-50.

⁴⁹¹ ROGERS, išnaša 86. p. 37-38.

tai savo ruožtu leidžia spręsti, jog ir kompensacija už tokius išgyvenimus turėtų būti aukštesnė⁴⁹². Tokiu atveju rekomenduojama skirti teismo medicininę, psichologinę – psichiatrinę ekspertizę, kurios padėtų nustatyti intelektualinės, dvasinės, fizinės žalos, padarytos vaikui, laipsnį bei laiką, reikalingą pilnam vaiko fizinės ar kitokios gerovės atkūrimui⁴⁹³. Ir iš tikrųjų, daugelyje Vakarų Europos valstybių (Prancūzijoje, Portugalijoje, Belgijoje, Ispanijoje, Švedijoje) laikomasi pozicijos, kad vaikas, patyręs kančias bei išgyvenimus, gali tikėtis piniginio atlygio⁴⁹⁴, nors atskirose jurisdikcijose (Austrijoje, Anglijoje, Vokietijoje, Olandijoje) vaikai paprastai negali reikalauti neturtinės žalos kompensavimo, nebent vaiko giminaičio sveikatai ar gyvybei padaryta žala, kuri kartu reiškia ir žalą paties vaiko sveikatai, pasireiškiančią šoku, tarkim, matant tėvų mirtį arba sužinant apie ją⁴⁹⁵.

Kokiai pozicijai pritartų Lietuvos teismų praktika, pasakyti sunku dėl jos vakuumo šiuo klausimu. Viena vertus, tas faktas, kad bene didžiausios piniginės kompensacijos sveikatos sužalojimų bei gyvybės atėmimų bylose yra priteisiamos mažamečiams ir nepilnamečiams vaikams, taip pat pavieniuose teismų praktikos pavyzdžiuose⁴⁹⁶ buvo pripažinta psichiškai nesveikų asmenų teisė į garbės ir orumo, privataus gyvenimo bei laisvės neliečiamumo gynimą vienoda apimtimi su kitais asmenimis, leidžia kalbėti apie objektyviosios neturtinės žalos sampratos palaikymą⁴⁹⁷. Kita vertus, teismo atsisakymas kompensuoti sveikatos sužalojimu nelaimingo atsitikimo darbe metu padarytą žalą ieškovui byloje *E.B., L.B., J.B., A.B.*

⁴⁹² БУДЯКОВА, išnaša 59. p. 189.

⁴⁹³ БЕСПАЛОВ, И. Возмещение вреда, причиненного жизни и здоровью ребенка. *Российская юстиция*. 1998, Nr. 10, p. 24.

⁴⁹⁴ Tiesa, kai kuriose iš šių teisės sistemų, pavyzdžiui, Italijoje, yra taikomos išimtyms mažamečių vaikų atžvilgiu, teismų praktikos bei teisės doktrinos pozicijos šiuo klausimu ženkliai skiriasi.

⁴⁹⁵ *Children in Tort Law. Part II. Children as Victims* (ed. M.Martine – Pasals). The European Centre of Tort and Insurance Law. Wien NewYork: Spreinger, 2006. p. 276-277.

⁴⁹⁶ Pavyzdžiui, LAT CBS teisėjų kolegijos 2004 m. vasario 11 d. nutartyje c.b. *K.L. v LR Sveikatos apsaugos ministerija*, Nr. 3K-3-110/2004, buvo pažymėta, kad nepaisant to, jog invalidų ar psichiškai nesveikų asmenų garbės ir orumo, privataus gyvenimo, laisvės neliečiamumo ir kitų vertybių bei jų pažeidimo supratimas gali būti iškreiptas, jie gali net nesuvokti, kad pažeistos jų teisės, tačiau *įstatymų leidėjas, pripažindamas bet kurio asmens teisę į tam tikrą vertybę, garantuoja jos apsaugą vienodą apimtimi bet kuriam asmeniui, nepriklausomai nuo išsilavinimo, charakterio savybių, sveikatos būklės.*

⁴⁹⁷ Pavyzdžiui, LAT CBS teisėjų kolegijos 2005 m. balandžio 18 d. nutartis c.b. *L.Z., M.Z., V.Z., G.Z. v VŠĮ Marijampolės ligoninė*, Nr. 3K-3-255/2005, Lietuvos apeliacinio teismo 2008 m. rugpjūčio 5 d. nutartis c.b. *K.R., J.R. v Kėdainių lopšelis-darželis „Varpelis“*, Nr. 2A-423/2008 ir kt. - sunkius sveikatos sutrikdymus patyrusiems mažamečiams vaikams buvo priteistos pakankamai didelės neturtinės žalos kompensacijos, akcentuojant, kad nors šiuo metu vaikai yra maži ir daug ko negali suprasti, tačiau laikui bėgant jiems gali kilti dvasinių išgyvenimų ir kitokių nepatogumų bei neigiamų padarinių.

v *Nordea bank Finland Plc. Lietuvos skyrius*⁴⁹⁸ tuo pagrindu, kad jis dėl patirtos galvos traumos nieko neatsimena ir nesiorientuoja aplinkoje, todėl negali jausti fizinio bei dvasinio skausmo, leidžia numanyti, kad kitu atveju psichiškai nesveiko ar komos būsenoje esančio asmens reikalavimas gali būti atmestas. Vis dėlto, atsižvelgiant į aukščiau pristatytas šiuolaikines neturtinės žalos kompensavimo, kaip civilinių teisių gynimo būdo, taikymo tendencijas, tokio jau pakankamai anachronistiniu tampančio požiūrio reikėtų atsisakyti, juo labiau, kad ten, kur jis išlikęs, jis susilaukia rimtos mokslinės kritikos. Paprasčiausiai tuo atveju, kai nukentėjęs subjektas dėl tam tikrų priežasčių nesuvokia ir negali suvokti jo atžvilgiu atliktų veiksmų ir pan., pagrindiniu kriterijumi nustatant kompensacijos už neturtinę žalą dydį turėtų būti ne realūs fiziniai ar dvasiniai išgyvenimai, jų pobūdis ar kiti subjektyvūs faktoriai, bet pažeistos neturtinės vertybės ar teisės esmė ir pobūdis, pakenkimo jai pasekmės ir panašūs objektyvūs veiksniai, o tuo pačiu ir prarastų gyvenimo galimybių kompensavimo apskritai idėja.

4. Rimtų abejonų kelia teisės doktrinos, ir juo labiau teismų praktikos abejingumas *žalą padariusio subjekto asmenybės analizei*, nors, manytina, tokios aplinkybės, kaip teigiamas asmenybės kryptingumas, pirmą kartą įvykęs, o juo labiau, nepiktybinis, netyčinis neturtinės žalos padarymas kitam asmeniui, panašių incidentų praeityje nebuvimas ir pan. galėtų tapti informatyviu ir svarbiu kompensacijos už neturtinę žalą dydį nustatyti padedančiu faktoriumi. Taip pat ir žalą padariusio asmens *elgesys po pažeidimo padarymo*, o būtent tai, kad nelaukdamas nukentėjusiojo kreipimosi į teismą, jis savanoriškai atlygino padarytą turtinę ar/ir neturtinę žalą, ėmėsi ar bent jau išreiškė norą ir pasiryžimą imtis visų įmanomų priemonių padarytos skriaudos „išpirkimui“, suteiktų kančių sušvelninimui ar kitokioms pozityvioms iniciatyvoms (nukentėjusiojo priežiūra, rūpinimasis, domėjimasis jo būkle, savijauta, materialios ir moralinės pagalbos jam suteikimas, parama), be jokios abejonės, turėtų būti įvertinti nustatant kompensacijos dydį, kaip savotiškas baudžiamojoje teisėje taikomo nuoširdaus gailėjimosi, padaryto pažeidimo pripažinimo, savanoriško padarytos žalos atlyginimo ar kitų atsakomybę švelninančių aplinkybių analogas⁴⁹⁹. Kita vertus, šiuos kaltininko asmenybę charakterizuojančius

⁴⁹⁸ Vilniaus apygardos teismo 2006 m. rugsėjo 7 d. sprendimas c.b. Nr. 2-181-45/06. Byla dar nėra galutinai išnagrinėta, kadangi yra paduotas apeliacinis skundas, ir šiuo metu byla sustabdyta.

⁴⁹⁹ Ir atvirkščiai, neigiamas ir destruktivus žalą padariusio asmens elgesys, kuris gali dar labiau sustiprinti ir taip didelį nukentėjusiojo jaučiamą skausmą gali tapti aplinkybe, sudarančia pagrindą priteisti didesnę kompensaciją. Pavyzdžiui, žr. LAT CBS teisėjų kolegijos 2008 m. rugpjūčio 14 d.

bruožus būtina vertinti kompleksiskai su kitais kriterijais, aktualiais nustatant kompensacijos už neturtinę žalą dydį, todėl yra sunkiai suprantama, kodėl, tarkim, *T.R. v P.B.*⁵⁰⁰ byloje, kurioje atsakovas, itin žiauriai (suduodamas septynis smūgius į galvą) tyčia nužudė ieškovės sutuoktinį ir jos vaiko tėvą, pirmosios instancijos teismas priteisė pakankamai nedidelę - 10000 Lt kompensaciją, iš esmės vadovaudamasis tuo, kad atsakovas buvo tik aštuonių klasių išsilavinimo, nusikaltimo padarymo metu buvo vakarinės mokyklos moksleivis, neturintis specialybės ir turto, nuteistas kalėti septynerius metus bei išlaikomas valstybės. Apeliacinės instancijos teismas, padidindamas neturtinės žalos atlyginimo sumą net 5 kartus, t.y. iki 50000 Lt, pažymėjo visų orientacinių neturtinės žalos dydžio nustatymo kriterijų kompleksinio vertinimo svarbą bei prioriteto neteisėtų smurtinių atsakovo veiksmų pasekmėms, pažeistos vertybės svarbai ir kaltės formai suteikimo būtinumą: kadangi ieškovė dėl itin sunkaus atsakovo padaryto tyčinio nusikaltimo neteko žmogaus, su kuriuo buvo susijusi tvirtais emociniais ryšiais, patyrė dvasinį sukrėtimą, atsakovas savo kaltės nepripažino, šmeižė nukentėjusį, elgėsi ciniškai ir abejingai, savo elgesiu suteikdamas nukentėjusiajai dar didesnę skausmą, teisinga ir protinga būtų ieškovei priteisti didesnę piniginę kompensaciją.

5. Ne visais atvejais galėtų būti pateisinama ir pasitaikanti praktika atsižvelgti į vienokias ar kitokias dėl neteisėtų atsakovo veiksmų *mirusio asmens individualias savybes* bei charakteristikas tais atvejais, kuomet reikalavimą dėl neturtinės žalos kompensavimo reiškia artimo žmogaus netektį išgyvenantys subjektai. Pavyzdžiui, bylose *R.V., D.L.V. v Viešoji įstaiga Kauno 2-oji klinikinė ligoninė ir kt.*⁵⁰¹ ir *O.R., M.R., V.K., N.K. v Viešoji įstaiga Vilniaus universiteto ligoninės Santariškių klinikos ir kt.*⁵⁰², kuriose ieškovų reikalavimai atlyginti neturtinę žalą buvo grindžiami neteisėtais ir nerūpestingais medikų veiksmais, sąlygojusiais jiems artimų žmonių mirtį, apeliacinės instancijos teismai, didindami pirmosios instancijos teismų nustatytą kompensaciją, atsižvelgė ne tik į atitinkamų gydymo įstaigų darbuotojų kaltės, nerūpestingumo teikiant sveikatos priežiūros bei gydymo paslaugas laipsnį,

nutartį c.b. *Ž.Ž. v UAB „Ekstra žinios“, UAB „Lietuvos rytas*, Nr. 3K-3-393/2008 - tas faktas, kad atsakovai – visuomenės informavimo priemonės, nevykdė nutarties dėl laikinųjų apsaugos priemonių taikymo, uždraudžiančios skelbti informaciją apie privatų ieškovo gyvenimą, ir nepakeitė kitą dieną ketinto leisti laikraščio turinio, tapo vienu iš kriterijų apsisprendžiant teismui dėl kompensacijos dydžio.

⁵⁰⁰ Lietuvos apelianto teismo 2005 m. rugsėjo 27 d. nutartis c.b. *T.R. v P.B.*, Nr. 2A-290/2005.

⁵⁰¹ LAT CBS teisėjų kolegijos 2003 m. gruodžio 8 d. nutartis c.b. Nr. 3K-3-1180/2003.

⁵⁰² LAT CBS teisėjų kolegijos 2004 m. vasario 18 d. nutartis c.b. Nr. 3K-3-16/2004.

padaryto pažeidimo pobūdį, pasekmes, atsakovų finansinę padėtį, teisingumo, protingumo ir sąžiningumo principus, bet ir į mirusiosios mergaitės asmenines savybes - amžių, sveikatos būklę – pirmuoju atveju, bei jauną mirusiosios amžių, mažamečių vaikų turėjimą antruoju atveju.

Nepaisant to, kad tam tikros mirusio asmens charakteristikos, jo individualios demografinės, psichologinės, profesinės ar kitokios asmeninės savybės gali tam tikra dalimi padėti suvokti jo artimųjų patiriamą netekus tokio žmogaus kančių mastą, nustatyti jų emocinio praradimo laipsnį, tačiau manytina, kad šioms aplinkybėms turėtų būti teikiamas tik šalutinis vaidmuo, visą dėmesį sukoncentruojant ties pačių mirusiojo artimųjų, pretenduojančių į piniginę kompensaciją, asmenybės analize, kadangi šiuo atveju yra atlyginami būtent jų individualūs išgyvenimai, jų asmeninis skausmas, o ne jau nebegyvo asmens jutimai. Juk neteisėto gyvybės atėmimo ar sveikatos sutrikdymo atveju, kuomet tretieji asmenys reiškia reikalavimą dėl dvasinio sukrėtimo kompensavimo, neįvyksta teisių į neturtinės žalos atlyginimą perėjimas, ir šių trečiųjų asmenų teisės į piniginę satisfakciją atsiranda dėl kančių, kurias betarpiškai jaučia jie patys.

Apibendrinant individualių nukentėjusiojo asmenybės apibūdinančių požymių analizę bei jų identifikavimo svarbą teisingai kompensacijai už patirtą moralinę skriaudą nustatyti, o taip pat bandant rasti atsakymą į klausimą, kuria gi iš ankščiau pristatytų pozicijų šio subjektyvaus faktoriaus vertinimo ir reikšmės neturtinės žalos atlyginimo procese reikėtų sekti mūsų teisės sistemoje, būtų tikslinga šiek tiek „pafilosofuoti“ bei atsigręžti į taip vadinamo *pataisomojo teisingumo teoriją*, kuri, nepaisant to, jog buvo iškelta ir gvildenta pakankamai seniai – dar filosofo Aristotelio laikais, o vėliau vystyta ir kitų mokslininkų, nepraranda savo aktualumo ir šiuolaikinėmis sąlygomis. Ši teorija teigia, kad “yra nesvarbu, ar doras žmogus apgavo nieką, ar atvirkščiai, bei ar dėl svetimavimo kaltas žmogus yra geras, ar blogas; teisei svarbu tik padarytos žalos skiriamieji bruožai ir ji vienodai traktuoja tiek kaltininką, tiek auką, tiek pažeidėją, tiek nukentėjusįjį”⁵⁰³. Šiuolaikinėmis sąlygomis šios nuostatos galėtų būti interpretuojamos, kaip reikalaujančios nekreipti dėmesio į aukos ir kaltininko užimamą padėtį visuomenėje, tiesiogiai priklausančią nuo jų turtinės padėties, turimo išsilavinimo, profesinių, dalykinių savybių, o taip pat nepaisyti jų asmeninių savybių ar individualių bruožų: „jei, pavyzdžiui, vagis buvo

⁵⁰³ POSNER, R.A. *Jurisprudencijos problemos*. Vilnius, 2004. p. 246.

ponas, o auka – elgeta, asmuo, priklausantis žemesnei visuomenės klasei, šis skirtumas neturės reikšmės teisei... Viskas, kas teisei rūpi, yra prieš ją esančios dvi šalys, viena iš kurių nepagrįstai praturtėjo, o kita patyrė nepagrįstą nuostolį. Taigi, yra neteisybė, kurią reikia ištaisyti – nelygybė, kurią reikia išlyginti⁵⁰⁴. Pataisomojo teisingumo doktrina akcentuoja, kad “teisėją turi dominti tik padarytos žalos pobūdis – ar ji buvo neteisėta – o ne ginčo šalių charakteris ar nuopelnai; į asmens moralines savybes [...] neatsižvelgiama⁵⁰⁵, kadangi moraliniai asmenybės ypatumai yra verčiau ne teisės, o etikos, moralės dalykas.

Žinoma, šios teorijos, atsiribojančios nuo aukos užimamos padėties visuomenėje bei jos asmenybei būdingų bruožų, nuostatas galima pakankamai sėkmingai pritaikyti, norint pateisinti neatsižvelgimą į žalą patyrusio asmens savybes nustatant neturtinės žalos atlyginimo dydį ir palaikyti šias mintis gvildenančius teisės doktrinos atstovus, o taip pat pateisinti tokia pozicija sekančią teismų praktiką. Įdomu tai, kad *pataisomojo* teisingumo teoriją aprašantys, nagrinėjantys, interpretuojantys bei jos taikymo galimybių šiuolaikinėje teisinėje plotmėje pagrindimo ieškantys mokslininkai tvirtina, kad nešališko teisingumo, t.y. teisingumo, kuris nepaiso asmenybių, kuris vertina tik asmens elgesį, bet ne patį asmenį, principas mažiau išsivysčiusiose visuomenėse “turi daug silpnesnius pamatus, negu pažangiose teisinėse bendruomenėse ir sistemose, kovojančiose už modernumą”, bei akcentuoja, jog būtent “perėjimas prie tokių nešališkų principų bei bylų išsprendimas neatsižvelgiant į asmenybę ir jos ypatumus, rodo teisės sistemos perėjimą prie modernaus požiūrio”, sugebėjimą peržengti „neteisingo“ ir neadekvataus *personalinio* teisingumo ribas⁵⁰⁶.

Taip pat teigiama, kad bet kokie subjektyvūs veiksniai apskritai negali turėti įtakos asmeniui priteisiamos kompensacijos už neturtinę žalą dydžiui, kadangi iš esmės prieštarauja lygiateisiškumo principui, yra diskriminaciniai, neatitinka įstatymų dvasios ir prasmės. Pavyzdžiui, žymaus rusų neturtinės žalos instituto tyrinėtojo I.S.Marusino nuomone, „neturtinės žalos kompensacijos dydis, šiuo metu daugiausia priklausantis nuo vienokių ar kitokių subjektyvių faktorių, turi būti nustatomas vadovaujantis išimtinai objektyviais rodikliais, nepriklausančiais nuo nukentėjusiojo

⁵⁰⁴ Ten pat.

⁵⁰⁵ Ten pat, p. 267.

⁵⁰⁶ Žr. išnašą 503.

intereso ir noro⁵⁰⁷, t.y. pagal visuotinai pripažintą nuomonę dėl įvykio ar pagal vidutinio statistinio žmogaus reakciją į panašias situacijas, visiškai abstrahuojantis nuo bent kokį subjektyvumo elementą turinčių veiksmų, tokių kaip deliktinio santykio šalių asmenybės bruožai, jų psichologinė būseną, turtinė padėtis, elgesys iki neturtinės žalos atsiradimo, žalos padarymo tikslai ir pan. Panašus požiūris išsakomas ir dr. S.Cirtautienės disertacijoje: mokslininkės nuomone, kaltė, individualios nukentėjusiojo savybės bei kiti subjektyvūs kriterijai galėtų būti vertinami tik išimtiniais atvejais, laikantis lygiateisiškumo, proporcingumo ir visiško žalos atlyginimo principų, kai jie padidina asmens išgyvenimus ar neigiami padariniai nėra akivaizdūs⁵⁰⁸. Kai kurie užsienio tyrinėtojai taip pat pasisako už būtinumą atsižvelgti į subjektyviuosius faktorius tik itin grubių asmeninių neturtinių vertybių pažeidimų atvejais, esant kaltininko tyčiai ar dideliame neatsargumui, tuo tarpu paprasto neatsargumo atveju kompensacija už neturtinę žalą turėtų būti nustatoma išimtinai objektyviuoju būdu (t.y. objektyvių kriterijų pagrindu)⁵⁰⁹.

Palaukantieji „nešališko“ teisingumo prioriteto prieš *personalinį* teisingumą poziciją, kaip argumentą, galėtų pasitelkti ir tą aplinkybę, kad išplečiant svarbių neturtinės žalos atlyginimo dydžio nustatymui aplinkybių spektrą, t.y. papildant jas įvairiais asmenybę apibūdinančiais požymiais, yra labai apsunkinamas ir pats sprendimų priėmimo procesas, teisinės pareigos bei teisinės atsakomybės apimtys paverčiamos nenuspėjamais dalykais, didinama socialinės ir ekonominės padėties skirtumų įtaka, nes šie skirtumai, kaip ir kitos asmenybę galintys apibūdinti bruožai, yra atsitiktiniai, o tai savo ruožtu kelia klausimą, ar teisinga neturtinę žalą padariusio asmens atsakomybės mastą daryti priklausomą nuo tokių atsitiktinių aplinkybių, kaip tarkim, nukentėjusio asmens ypatingas jautrumas bei jausmingumas, savijauta iki teisės pažeidimo padarymo ar jo padarymo metu, tam tikros dorovinės vertybės ar tokių vertybių nebuvimas ir pan. Kitaip tariant, taikant *personalinį* teisingumą išskyla grėsmė, kad teisinė atsakomybė bus priklausoma ne nuo asmens elgesio ir normų santykio, bet nuo atsitiktinių aspektų.

Kiek švelnesnės, lyginant su nešališkojo teisingumo teorija – „vidutinio žmogaus“ arba „preziumuojamos žalos“ koncepcijos iš esmės yra nukreiptos į žalą

⁵⁰⁷ МАРУСИН, И.С. Возмещение морального вреда в новом Гражданском кодексе РФ. *Правоведение*. 1997, № 1.

⁵⁰⁸ CIRTAUTIENĖ, išnaša 10.

⁵⁰⁹ ROGERS, išnaša 86. p. 12.

padariusio asmens atsakomybės sumažinimą ar netgi eliminavimą, jeigu tik pastarasis nežino ir negali žinoti apie tai, kad veikia ne „vidutinio žmogaus“ atžvilgiu, o tuo pačiu ir į kompensacijų nustatymo proceso palengvinimą, kadangi pagrindu tiesiog imami vidutinio žmogaus išgyvenimai identiškoje situacijoje, kurie tokiu atveju yra paprasčiausiai preziumuojami⁵¹⁰.

Vis dėlto, kaip rodo jau anksčiau minėtų bylų dėl neturtinės žalos atlyginimo pavyzdžiai, kuriuose vienokių ar kitokių nukentėjusiojo subjektyvių charakteristikų visuma vis gi suvaidino didesnę ar mažesnę vaidmenį piniginės kompensacijos dydžio parinkimo procese, „nuogas“ bei „sausas“ arba taip vadinamas nešališkas teisingumas, bent jau mūsų teismų praktikoje, nesulaukia didesnio palaikymo. Ir iš tikrųjų, manytina, kad taikant civilinę atsakomybę neturtinės žalos atlyginimo forma, visų pirma, turi būti suvokiama kompensacinė neturtinės žalos atlyginimo instituto prigimtis ir paskirtis, civilinės atsakomybės taikymo funkcijų apskritai pasiekimo kiekvienoje konkrečioje teisės pažeidimo ir neturtinės žalos patyrimo situacijoje būtinumas, bei tai, kad vienodos kompensacijos priteisimas skirtingų asmenybių bei charakterio bruožų asmenims gali jiems turėti nevienodas pasekmes. Juk fizinės kančios, fizinis bei psichinis skausmas – tai iš esmės fiziologinės kategorijos, ir skirtingi žmonės yra nevienodai jautrūs skausmui: vienodo stiprumo smūgis, suduotas profesionaliam boksininkui ir nepilnamečiam vaikui suteikia jiems nevienodą fizinį skausmą, jau nekalbant apie nevienodą dvasinį sukrėtimą, todėl juos kompensuoti identiška pinigų suma būtų tiesiog nelogiška, kaip ir nelogiška būtų vienodai atlyginti neturtinę žalą, kurią išgyvena invalidu visam gyvenimui tapęs jaunuolis, praradęs bet kokias galimybes dirbti, sportuoti, sukurti šeimą, mėgautis įvairiais gyvenimo malonumais ir t.t. bei senyvo amžiaus žmogus, kuriam tie gyvenimo malonumai jau paprastai nebeaktualūs. Taip pat ir dvasinių kančių laipsnis bei gilumas betarpiškai priklauso nuo asmens psichikos ypatumų, intelekto, išsivystymo lygio, paties savęs vertinimo, o taip pat objekto, į kurį buvo pasikėsinta, vietos konkretaus asmens vertybių sistemoje⁵¹¹, todėl natūralu, kad ir kompensacijos už patirtą neturtinę žalą dydis turi būti proporcingas šių dvasinių kančių laipsniui, savo ruožtu priklausančiam

⁵¹⁰ БУДЯКОВА, išnaša 59. p. 78. Pažymėtina, kad „vidutinio žmogaus“ koncepcija mokslinėje literatūroje yra ne tik girama, bet ir kritikuojama, kad ir dėl „vidutinio žmogaus“ portreto apibrėžimo sudėtingumo ir neįmanomumo. Jau vien tai, kad galimi mažiausiai du „vidutinio žmogaus“ portretai – „vidutinio“ vyro ir „vidutinės“ moters – tampa rimta vienodo standarto įvedimo bei taikymo kliūtimi.

⁵¹¹ Pavyzdžiui, jeigu asmeniui jo išvaizda yra itin svarbi, tai, tarkim, jo veido subjaurojimas neabejotinai sukels jam žymiai aštresnius išgyvenimus, negu žmogui, visiškai abejingam savo išvaizdai ir pan.

nuo individualių nukentėjusiojo savybių. Būtent todėl manytina, kad *kompensacinė civilinės atsakomybės bei neturtinės žalos atlyginimo instituto prasmė vargu ar galėtų būti realizuota be priteisiamo atlyginimo už neturtinę žalą individualizavimo*, t.y. tokios kompensacijos sumos parinkimo, kuri šio konkretaus asmens, pasižyminčio konkrečiomis subjektinėmis savybėmis, atžvilgiu būtų teisinga ir adekvati.

Manytina, kad autoriai, teigiantys, jog neturtinės žalos kompensacijos dydis neturi priklausyti nuo nukentėjusiojo asmenybės ypatumų, jo emocionalumo laipsnio, fizinio išsivystymo, lyties bei kitų individualių charakteristikų⁵¹², paprasčiausiai ignoruoja neturtinės žalos specifika ir faktiškai identifikuoja ją su turtine žala. Abstrahuodamiesi nuo vienokių ar kitokių nukentėjusiojo asmenybę galinčių apibūdinti požymių, pavyzdžiui, jo dorovinių nuostatų, pasaulėžiūros, gyvenimo būdo, kurie tiesioginiu priežastiniu ryšiu susiję su to asmens patiriamais išgyvenimais, mes netenkame svarbios informacijos: šios faktinės aplinkybės yra faktoriai, patikslinantys jaučiamų išgyvenimų pobūdį, o neatsiejamas neturtinės žalos, kaip išimtinai asmeninės kategorijos, ir individo su tik jam vienam būdingais bruožais bei charakterio ypatumais, ryšys kaip tik ir reikalauja atsižvelgti ir į nukentėjusiojo asmenybę, t.y. visus ją apibūdinančius ir jos turinį sudarančius individualius bruožus bei požymius.

Apibendrinant visus aukščiau išsakytus argumentus bei pastebėjimus, norėtuši daryti išvadą, kad savo loginį pagrindimą ir prasmę turinčio *nešališko (pataisomojo) teisingumo*, reikalaujančio asmenų lygiateisiškumo užtikrinimo sumetimais nekreipti dėmesio į nukentėjusiojo ir kaltininko savybes nustatant neturtinės žalos atlyginimo dydį, bei teigiančio, jog teisė turėtų būti traktuojama, kaip vienodas visiems asmenims matas, nepriklausomai nuo jų individualių charakteristikų ir atsitiktinių teisės pažeidimo situacijos aplinkybių, *priešpriešą su personalinio teisingumo doktrina*, neigiančia „sausą“ teisės normų taikymą bei pasisakančią už būtinumą individualizuoti kompensacinį procesą, priteisiant nukentėjusiajam tokio dydžio kompensaciją, kuri šio konkretaus asmens su tik jam būdingomis asmenybės charakteristikomis, jo demografinių-sociologinių, psichologinių savybių, materialių gerybių komplektu, atitiktų teisingumo, protingumo ir sąžiningumo reikalavimus, *turėtų būti sprendžiama bandant surasti tam tikrą balansą*. Reikėtų *kompleksiškai nagrinėti visas fizinių ir dvasinių kančių įvertinimui svarbias aplinkybes, viena*

⁵¹² Pavyzdžiui, žr. УСКОВ, В. Как компенсировать моральный вред богатому и бедному? *Российская юстиция*. 2000, Nr. 12, p. 25.

vertus, neapsiribojant vien tik nukentėjusiojo asmenybės vertinimu, neteikiant jam dominuojančio vaidmens piniginės kompensacijos nustatymo procese, tačiau, kita vertus, ir visiškai neatsisakant jos paisymo. Atsižvelgiant į pačios neturtinės žalos specifiką, manytina, kad siekiant teisingos ir adekvačios asmens patirtų dvasinių ir fizinių kančių kompensacijos turi būti teikiama vienoda reikšmė tiek taip vadinamiems „subjektyviesiems“, tiek ir „objektyviesiems“ faktoriams, jeigu tik jie suteikia vertingą informaciją apie konkretaus asmens konkrečioje situacijoje patirtą skausmą, jo mastą, lygį, intensyvumą – apie tai, kas labiausiai domina kompensuojant neturtinę žalą⁵¹³. Tai reiškia, kad neturtinės žalos kompensacijos dydis galėtų būti nustatomas iš pradžių tarsi abstrahuojantis nuo konkretaus nukentėjusiojo individualybės ir imant už pagrindą žmogaus su normaliu emociniu gyvenimu ir įprastai tokioje situacijoje patirtinu skausmu etaloną, o vėliau adaptuojant šį dydį prie konkrečios situacijos, t.y. tam tikru laipsniu atsižvelgiant į aukos specifiką ir galimo nukrypimo nuo standartizuoto modelio poreikį.

4.2.7. Turtinė žala

Civilinis kodeksas, pateikdamas pavyzdinį kriterijų, padedančių nustatyti asmens patirtą fizinį skausmą bei dvasinio pobūdžio išgyvenimus galinčią kompensuoti pinigų sumą, sąrašą, mini ir turtinę žalą, tačiau, nei Kodeksas, nei nacionalinė teisės doktrina nepaaiškina, kaip reikėtų vertinti šį pakankamai objektyvų faktorių, kokią reikšmę jam suteikti neturtinės žalos atlyginimo procese. Aiškaus ir vieningo atsakymo į šiuos klausimus nepateikia ir teismų praktika. Jeigu, pavyzdžiui, byloje *J.P. v UAB „Ekstra“ žurnalas*⁵¹⁴ dėl garbės ir orumo gynimo Lietuvos Aukščiausiasis Teismas pažymėjo, kad moralinės žalos atlyginimo paskirtis yra dvasinių praradimų kompensavimas, todėl tikrovės neatitinkančių ir žeminančių žinių paskleidimu sukeltas materialinių interesų pažeidimas negali būti aplinkybe, įtakančia moralinės žalos dydį (ypač jeigu ieškovas reikalavimo dėl materialinės žalos atlyginimo

⁵¹³ Pastebėtina, kad vienoje naujausių – 2008 m. rugpjūčio 14 d. nutarčių c.b. *Ž.Ž. v UAB „Ekstra žinios“*, Nr. 3K-3-393/2008 - Lietuvos Aukščiausiasis Teismas kaip tik nurodė, jog priteisiant neturtinės žalos atlyginimą, vadovaujamosi *teisingo žalos atlyginimo koncepcija, besiremiančia įstatymo ir teismų praktikos suformuluotais vertinamaisiais subjektyvaus ir objektyvaus pobūdžio kriterijais*, leidžiančiais kuo teisingiau atlyginti asmeniui padarytą žalą, atkurti pažeistų teisių pusiausvyrą, ir suponuojančiais pareigą preciziškai įvertinti konkrečios bylos aplinkybes.

⁵¹⁴ LAT CBS teisėjų kolegijos 2000 m. spalio 9 d. nutartis c.b. Nr. 3K-3-956/2000.

apskritai nereiškia), tai, tarkim, byloje *L.K. v UAB „Ieva“*⁵¹⁵ tas pats Teismas nurodė, kad priteisiant neturtinę žalą kartu atsižvelgtina ir į asmeniui padarytą turtinę žalą, o byloje *L.K. v G.B., UAB „Julvita“, UAB „Abigus“*⁵¹⁶ apeliacinės instancijos teismas ieškovei priteistą 6000 Lt neturtinės žalos kompensaciją paskirstė tarp atsakovų atsižvelgdamas ne į ką kitą, o būtent į kiekvieno iš jų gautos iš neteisėtų veiksmų (teisės į atvaizdą pažeidimo) turtinės naudos, tuo pačiu atspindinčios ieškovės patirtą turtinę žalą, dydį⁵¹⁷. Nepaisant to, kad pastaroji apeliacinės instancijos teismo nutartis vėliau buvo panaikinta kasacine tvarka, ji visgi galėtų būti laikoma informatyviu pavyzdžiu, iliustruojančiu iš asmeninės neturtinės teisės pažeidimo gautos materialinės naudos, adekvačios nukentėjusiojo patirtai turtinei žalai, tiesioginę įtaką proporcingam neturtinės žalos kompensacijos paskirstymui tarp pažeidėjų.

Stebint tokią pakankamai prieštaringą teismų praktiką bei sprendžiant, kuria gi iš minėtų pozicijų reikėtų sekti, viena vertus, galima būtų daryti prielaidą, kad turtinio pobūdžio praradimų, piniginių nuostolių bei išlaidų turėjimas, sąlygotas neteisėtų kito asmens veiksmų, gali turėti įtakos ir nukentėjusio asmens išgyvenimų padidėjimui, kadangi pastarojo neturtinę žalą sudarys ne tik fizinės kančios, dvasinis sukrėtimas, tarkim, dėl patirto sveikatos sužalojimo, būsimų nepatogumų, skaudžių tokio sužalojimo pasekmių įvairiose gyvenimo srityse, bet ir išgyvenimai dėl neišvengiamų materialinio pobūdžio nuostolių, didelių finansinių praradimų, turto sumažėjimo, t.y. negatyvių pasikeitimų tiek dvasinėje, tiek turtinėje sferoje. Galima ir atvirkštinė situacija, kuomet rimtesnių piniginių nuostolių išvengusio asmens dvasiniai išgyvenimai taip pat nebus tokie aštrūs ir skaudūs.

Kita vertus, atsižvelgiant į neturtinės žalos, kaip teisinės kategorijos, prigimtį, į jos atlyginimo paskirtį kompensuoti emocinį, dvasinį ir fizinį skausmą, t.y. neutralizuoti ekonominio - turtinio įvertinimo neturintį praradimą, o taip pat į tai, kad neturtinės žalos atlyginimas yra savarankiškumas, autonomiškas civilinių teisių

⁵¹⁵ LAT CBS teisėjų kolegijos 2004 m. kovo 15 d. nutartis c.b. Nr. 3K-3-197/2004.

⁵¹⁶ LAT CBS teisėjų kolegijos 2002 m. vasario 12 d. nutartis c.b. Nr. 3K-7-417/2002.

⁵¹⁷ Kadangi atsakovas *G.B.* tiesiogiai kontaktavo su ieškove ir privalėjo užtikrinti, kad nebūtų pažeisti įstatymo reikalavimai (teisė į atvaizdą), tačiau už savo darbą gavo tik 100 Lt, iš jo buvo priteistas minimalus pagal ginčo santykiams taikytiną įstatymą 500 Lt dydžio neturtinės žalos atlyginimas; iš atsakovo *UAB „Abigus“* buvo priteista 1500 Lt kompensacijos suma, motyvuojant tuo, kad jis be ieškovės sutikimo panaudojo jos nuotrauką reklaminių gaminių (pėdkelnių) kūrimui bei gamybai ir darė tai atlygintinai; pagaliau, iš atsakovo *UAB „Julvita“*, kurio neteisėtų veiksmų mastas buvo didžiausiais, kadangi ji, būdama nuotraukos su ieškovės atvaizdu ir reklaminių gaminių savininke, tačiau neturėdama sutikimo, naudojo nuotrauką savo komerciniais tikslais ir gavo pajamas, tuo sukeldama turtinę žalą ieškovei, buvo priteista 4000 Lt neturtinės žalos atlyginimo.

gynimo būdas, kuris gali būti taikomas nepriklausomai nuo turtinės žalos padarymo, manytina, jog *kaltininko padarytos turtinės žalos*, kuri ir taip gali būti sėkmingai kompensuota pilnai realizuojant visiško nuostolių atlyginimo principą, *vertinimui turėtų būti teikiamas tik šalutinis, pagalbinis, bet toli gražu ne esminis vaidmuo* kompensuojant neturtinę žalą. Tai reiškia, kad turtinės žalos mastas galėtų figūruoti nebent kaip papildomas argumentas pagrindžiant didesnės ar mažesnės kompensacijos už neturtinę žalą pasirinkimą, ir tik tuo atveju, jeigu jis harmoningai dera (sintezuoja) bei logiškai papildo kitus kaltininko atsakomybę stiprinančius ar silpninančius faktorius.

Norėtusi išskirti kelias teismų nutartis, kurios aukščiau išsakytų pastebėjimų kontekste nusipelno pakankamai rimtos teisinės kritikos. Štai, tarkim, byloje *R.M. v Lietuvos Respublika*⁵¹⁸ apeliacinės instancijos teismas, padidindamas pirmosios instancijos teismo priteistą 2000 Lt dydžio neturtinės žalos, patirtos dėl neteisėto suėmimo, kompensaciją, net dešimt kartų, iš esmės taip ir nepaaiškino tokio pakankamai drastiško sprendimo: teismas tik nurodė, kad pirmosios instancijos teismo priteista suma yra pernelyg maža ieškovui padarytai moralinei žalai atlyginti, tuo tarpu ieškovo prašoma priteisti milijoninė suma yra neadekvati, todėl visiškai pakankama moralinei žalai kompensuoti yra 20000 Lt suma. Tačiau įdomiausia yra tai, kad Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, sutikdamas su tokiu kompensacijos dydžiu, pažymėjo, jog nors ieškovas ir neįrodė, kad dėl pernelyg ilgo ir nepagrįsto baudžiamojo persekiojimo bei neteisėto kalinimo turėjo tiesioginių ir netiesioginių turtinių nuostolių (ieškovo paaiškinimai ir byloje pateikti duomenys dėl turtinės žalos yra subjektyvaus pobūdžio ir susiję tiesiog su bendru galimybių plėtoti tam tikrą komercinę veiklą bei gauti iš jos tam tikras pajamas sumažėjimu), tačiau ieškovui buvo apribota judėjimo laisvė bei kitos teisės, ir būdamas darbingo amžiaus, jis neteko teisės dirbti, todėl visa tai turi įtakos kompensacijos už neturtinę žalą dydžiui. Taigi, kaip matyti, Aukščiausiasis Teismas šiuo atveju neturtinės žalos atlyginimo padidinimo būtinumą motyvavo didele turtine žala, laikydamasis nuomonės, kad *ieškovui neįrodžius konkretaus ir aiškaus jo patirtos turtinės žalos dydžio, jam bent jau priteistina savaresnė neturtinės žalos kompensacija*.

⁵¹⁸ LAT CBS teisėjų kolegijos 2007 m. gegužės 8 d. nutartis c.b. Nr. 3K-3-196/2007.

Taip pat ir byloje *A.J. v Lietuvos valstybė*⁵¹⁹ Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, palikdamas nepakeistą apeliacinės instancijos teismo nutartį, kuria kompensacija už neturtinę žalą, patirtą dėl tris valandas trukusio neteisėto sulaikymo buvo padidinta nuo 1000 Lt net iki 20000 Lt, pasitelkė pakankamai „keistą“ argumentą: nors teismų procesiniuose sprendimuose konstatuota, kad byloje nėra priežastinio ryšio tarp pareigūno neteisėtų veiksmų baudžiamajame procese ir ieškovo nurodytos turtinės žalos, susijusios su verslo plėtra ir jo galimybe gauti darbo pajamų, tačiau negalima paneigti, kad ieškovas patyrė papildomų nepatogumų, kurie lėmė išgyvenimus dėl asmens teisių ir pareigų tikrumo, taip pat susijusių su verslo plėtra, todėl apeliacinės instancijos teismo nustatytos *neturtinės žalos dydis teisingai kompensuoja ieškovo patirtą neturtinę žalą bei kitus turtinio ir neturtinio pobūdžio praradimus*. Pagaliau, ir byloje *R.K. v Lietuvos valstybė*⁵²⁰ pirmosios instancijos teismas, pripažinęs, kad dėl ikiteisminio tyrimo pareigūnų neveikimo buvo pažeista ieškovo teisė į teisingą procesą ir teismą per protingą laiką, ieškovas buvo nepagrįstai atleistas iš tarnybos, priteisė pastarajam 161787,84 Lt dydžio neturtinės žalos kompensaciją, apskaičiuodamas ją neteisėto baudžiamojo persekiojimo laikotarpį, kuris sudarė 96 mėnesius (8 metus) padaugindamas iš ieškovo gauto iki baudžiamojo proceso pradžios vidutinio darbo užmokesčio, kuris sudarė 1685,29 Lt per mėnesį, ir tokiu „įdomiu“ būdu susiedamas turtinę bei neturtinę žalą⁵²¹.

Labai abejotina, ar šiose bylose išdėstyta teismų pozicija, kompensaciją už neturtinę žalą nustatant priklausomai nuo patirtos ar net neįrodytos, o tik potencialios turtinės žalos (prarastų pajamų, netektų finansinių galimybių) masto, t.y. betarpiškai susiejant neturtinę žalą su turtine, galėtų būti laikoma tinkama ir sektina. Teismų bandymai neturtinės žalos atlyginimą paversti tarsi „atsarginiu“, subsidiariu turtinių praradimų kompensavimo mechanizmu, nesant galimybės tiesiogiai atlyginti turtinę žalą (nes ji neįrodyta, įrodyta ne pilna apimtimi, neturi priežastinio ryšio su neteisėtais atsakovo veiksmais ir pan.) ar kompensacijos už neturtinę žalą dydį tiesiogiai susieti su šiais turtiniais nuostoliais (kaip tai ilgą laiką buvo daroma ir

⁵¹⁹ LAT CBS teisėjų kolegijos 2007 m. birželio 26 d. nutartis c.b. Nr.3K-3-263/2007.

⁵²⁰ Lietuvos apeliacinio teismo 2007 m. vasario 19 d. nutartis c.b. Nr. 2A-148/2007.

⁵²¹ Teigiamai vertintina tai, kad apeliacinės instancijos teismas konstatavo, jog teismas be pagrindo nustatė neturtinės žalos dydį, iš esmės atitinkantį nuostolių dėl negautų pajamų, apskaičiuotų remiantis vidutiniu ieškovo darbo užmokesčiu, sumą, kuri yra pernelyg didelė ir neatitinka teisingumo, protingumo, sąžiningumo principų bei teismų praktikos, todėl kompensaciją sumažino iki 40000 Lt.

netolimoje administracinių teismų praktikoje)⁵²², iš esmės iškreipia neturtinės žalos atlyginimo instituto prasmę. Manytina, kad *neturtinės žalos atlyginimas neturi ir negali būti nukreipiamas į turtinio pobūdžio praradimų kompensavimą, todėl ir jo dydis neturi ir negali būti nustatomas pagal turtinės žalos dydį*. Kaip jau buvo minėta, turtinė žala, jos mastas ir pasekmės galėtų užimti nebent pagalbinę, šalutinę vietą kitų kriterijų kontekste, sprendžiant reikalavimą dėl neturtinės žalos kompensacijos dydžio, tačiau jokių būdu negali turėti esminės įtakos atlyginimo sumai.

4.2.8. Turtinė padėtis

Žalą padariusio asmens turtinė padėtis, kaip bendrasis kriterijus, į kurį reikėtų atsižvelgti nustatant neturtinės žalos atlyginimo dydį, yra paminėtas tiek Civiliniame kodekse, tiek daugelyje specialių įstatymų normų, skirtų neturtinės žalos institutui. Civilinio kodekso 6.282 str. 3 d. yra netgi įtvirtinta galimybė teismui sumažinti atlygintinos žalos dydį, atsižvelgiant į sunkią žalą padariusio asmens turtinę padėtį (išskyrus atvejus, kai žala padaryta tyčia). Šis kriterijus kelia pakankamai daug diskusijų bei abejonių tiek įvairių šalių teisės doktrinoje, tiek ir teismų praktikoje. Tokį kontraversišką šio faktoriaus, kaip ir kitų subjektyvių kriterijų (pavyzdžiui, kaltės, asmeninių žalą padariusio ar ją patyrusio asmens savybių ir pan.) vertinimą lema tai, kad taikant šį faktorių galima išvelgti konstitucinio lygmens problemą, o būtent dviejų teisės principų - teisingo ir adekvataus neturtinės žalos atlyginimo bei asmenų lygiateisiškumo - konfliktą, kuris, be jokios abejonės, ypač aštriai bei skausmingai pasireiškia tais atvejais, kuomet asmens, turinčio kompensuoti neturtinę žalą, turtinė padėtis yra komplikuoja ir dėl to nukentėjusiajam priteisiamos kompensacijos už jo patirtą neturtinę žalą dydis yra mažinamas.

Žvelgiant į įvairių Europos valstybių patirtį matyti, kad kuo neturtinės žalos atlyginimo kriterijai yra subjektyvesni, tuo jie vertinami atsargiau, kaip keliantys riziką pažeisti teisėtus žalą padariusio asmens interesus bei diskriminacijos draudimo principą, todėl nustatant kompensacijos už neturtinę žalą dydį stengiamasi susikoncentruoti ties objektyvesniais faktoriais, taip pat vadovautis vidutinio protingo

⁵²² Žr. plačiau 1.3. disertacijos skirsnį „Neturtinės žalos atlyginimo santykis su kitais civilinių teisių gynimo būdais“.

žmogaus standartu. Teigiama, kad galimybė sumažinti kompensacijos už neturtinę žalą dydį esant deliktinei atsakomybei, „diskriminuoja“ sutartinę atsakomybę, kurioje tokios normos neegzistuoja, tuo pačiu tokiu reguliavimu užprogramuojamas ir teismų praktikos nenuoseklumas, nevienodumas bei nenuoseklumas⁵²³. Be to, diskutuojant šiuo klausimu, yra apeliuojama į neturtinės žalos prigimtį bei jos kompensavimo paskirtį: neturtinės žalos atlyginimo, kaip ir visos deliktų teisės, tikslas nėra perskirstyti pajamas tarp turtingųjų – neturtingųjų, todėl tokie veiksniai, kaip ginčo šalių resursai, neturėtų vaidinti jokio vaidmens nustatant kompensacijos už neturtinę žalą dydį⁵²⁴. Europos deliktų teisės principai suteikia galimybę mažinti atlyginimo už neturtinę žalą sumą priklausomai nuo kaltininko turtinės padėties tik išimtiniais atvejais, įvertinus ginamo teisinio intereso vertę, t.y. jo laipsnį, taip pat atsakomybės pagrindą bei žalos dydį⁵²⁵.

Lietuvos teisės moksle taip pat išsakoma nuomonė, kad turtinės padėties kriterijaus įtvirtinimas ir reikalavimas į jį atsižvelgti nustatant kompensaciją už neturtinę žalą gali suponuoti išvadą, jog neturtinės žalos atlyginimo suma siejama ne su objektyvia žalos išraiška, o su tą žalą padariusio asmens turtine padėtimi, ir todėl gali susiklostyti situacija, kuomet asmuo, neturintis lėšų, įgyja prievolę atlyginti ne visą realiai padarytą žalą, o tik 1/10, nes jo turtinė padėtis yra 10 kartų blogesnė negu nukentėjusiojo asmens, ar atvirkščiai – pasiturinčio kaltininko atsakomybės už jo padarytą žalą laipsnis dėl geros jo turtinės padėties tampa aukštesnis, kadangi jis yra finansiškai pajėgus prisiimti didesnę turtinės atsakomybės našta⁵²⁶.

Taigi, nagrinėjamu atveju iškyla ir teisės subjektų lygybės prieš įstatymą principo pažeidimo grėsmė: tiek neturtinę žalą padarę, tiek ją patyrę asmenys galėtų tvirtinti, kad turtinė padėtis, kaip kompensacijos už neturtinę žalą sumą įtakojančias faktorius, neatitinka bendrųjų teisės principų ir atsakomybės už žalą padarymą pagrindų, pagaliau fundamentalios teisinės dogmos, teigiančios, jog teisė – tai vienodas matas, taikytinas visiems subjektams vienodomis sąlygomis bei tvarka. Sekant tokia logika, negalėtų būti pateisinamos nei situacijos, kuomet nukentėjusio asmens atžvilgiu nėra pilnai įgyvendinamas visiško nuostolių atlyginimo principas (kiek šio principo realizavimas apskritai yra įmanomas neturtinės žalos atlyginimo

⁵²³ *Principles of European Tort Law: Text and Commentary*. European Group on Tort Law. Wien: Springer, 2005, p. 180.

⁵²⁴ ROGERS, išnaša 86. p. 207, 266.

⁵²⁵ PETL 10:401 str.

⁵²⁶ RUDZINSKAS, išnaša 59. p. 76.

kontekste) tik dėl to, jog žalą jam padarė sunkiai „galą su galu suduriantis“ asmuo, nei situacijos, kuomet iš kaltininko priteisiama daugiau, negu būtų pakankama, tik dėl to, kad jis ir taip yra finansiškai apsirūpinęs ir esant „įprastam“ atsakomybės laipsniui jokie ženklesnio turtinio praradimo dėl tos savo atsakomybės nepatirtų.

Gilinantį į iškeltą problemą, būtų tikslinga grįžti prie jau minėtų „pataisomojo“ bei „nešališkojo“ teisingumo teorijų ir prisiminti pagrindines pastarosios koncepcijos nuostatas⁵²⁷, reikalaujančias visiškai nekreipti dėmesio į aukos ir kaltininko užimamą padėtį visuomenėje, *inter alia* į ją charakterizuojančią turtinę padėtį. Šios teorijos idėjomis, išsilygiavimais ir į šiuolaikinių teisės mokslą, galima būtų remtis norint pateisinti abstrahavimąsi nuo kaltininko finansinės padėties analizės nustatant neturtinės žalos atlyginimo dydį. Kita vertus, žvelgiant tiek į nacionalinę, tiek į galias neturtinės žalos instituto įgyvendinimo tradicijas turinčių užsienio teisės sistemų patirtį, galima teigti, kad *ne ką mažesnio palaikymo nusipelnę, manytina, visgi, teisingesnė pozicija, pasisakanti už kompleksinę visų deliktinėje situacijoje reikšmingų faktorių, inter alia neturtinę žalą padariusio asmens turtinės padėties bei konkrečios kompensacijos sumos priteisimo padarinių jo finansinei būklei, įvertinimą.*

Esmė ta, kad be lygybės prieš įstatymą principo, kuris lyg ir būtų pažeistas, jei, tarkim, sunki atsakovo turtinė padėtis sąlygotų mažesnės kompensacijos iš jo priteisimą nukentėjusiajam, egzistuoja ir kitas konstitucinis – teisingumo - principas, į kurį irgi imperatyviai įpareigojama atsižvelgti sprendžiant bet kokį teisinį kazusą. Šis principas savo ruožtu reikalauja išanalizuoti asmens, kurio atžvilgiu ketinama taikyti civilinę atsakomybę, finansinę situaciją, t.y. surinkti duomenis apie jo gaunamas pajamas, turimą turtą, kreditorinius įsipareigojimus, išlaikomus asmenis, nedarbo priežastis, galimybes įsidarbinti, dirbti ir užsidirbti ir t.t., ir juos visus įvertinus, priteisti tokią šalių turtinių interesų pusiausvyra ir balansu pagrįstą kompensacijos sumą, kuri būtų teisinga tiek realaus civilinės sankcijos poveikio kaltininkui, prevencinės bei auklėjamosios funkcijų pasiekimo požiūriu, tiek ir kompensacinės neturtinės žalos atlyginimo paskirties realizavimo nukentėjusiojo atžvilgiu prasme. Visiškai abstrahuojantis nuo deliktinio santykio šalių materialios padėties, kaip ir kitų juos apibūdinančių požymių (asmenybės bruožų, socialinio statuso, išsilavinimo,

⁵²⁷ Žr. disertacijos 4.2.6. skirsnį „Asmenybės bruožai ir charakteristikos“, kuriame išdėstytos esminės pataisomojo bei nešališkojo teisingumo teorijų idėjos. Taip pat žr. POSNER, R.A. *Jurisprudencijos problemos*. Vilnius, 2004. p. 246.

amžiaus bei kitų individualių charakteristikų), paprasčiausiai iškiltų grėsmė, kad nei kompensacinis, nei auklėjamasis ar prevencinis civilinės atsakomybės už neturtinę žalą poveikis konkrečiu atveju nebūtų realizuotas, arba, priešingai – įsiviešpatautų baudinis neturtinės žalos atlyginimo efektas, kadangi priteista kompensacija, net ir būdama pakankama pasiturinčio nukentėjusiojo atžvilgiu, vargiai gyvenančiam kaltininkui reikštų nepakeliamos finansinės naštos visam jo bei jo įpėdinių gyvenimui uždėjimą.

Nors ne kartą minėtame 1998 metų nutarime⁵²⁸, kuriame pirmą kartą buvo koncentruotai nubrėžtos moralinės žalos instituto taikymo gairės (tiesa, tik konkrečių teisinių santykių atžvilgiu), Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, bandydamas sukonstruoti savotišką neturtinės žalos apskaičiavimo kriterijų "hierarchiją" garbės ir orumo bei privataus gyvenimo neliečiamumo gynimo byloje, išaiškino, kad įvertinant moralinę žalą pinigais reikia atsižvelgti į žalą padariusio asmens kaltę, jos elgesį po melagingų ar privatų gyvenimą apimančių žinių paskleidimo, į neigiamą įtaką ieškovo profesinei, visuomeninei veiklai ir kitas turinčias reikšmės aplinkybes, ir nenurodė kaltininko turtinės padėties, kaip orientacinio kriterijaus, tačiau jis buvo ir tebėra įtvirtintas tiek Civiliniame kodekse, tiek specialiuose atskiras civilinių teisinių santykių grupes reguliuojančiuose įstatymuose, ir iš esmės kiekvienoje byloje, kurioje tik yra sprendžiamas klausimas dėl neturtinės žalos atlyginimo, šiam pakankamai nesunkiai nustatomam, lyginant su kitais, faktoriui yra skiriama nemažai dėmesio, o neretai – prioritetinis vaidmuo kitų kriterijų kontekste. Štai, tarkim byloje *L.Z., M.Z., V.Z., G.Z. v VŠĮ „Marijampolės ligoninė“*⁵²⁹ apeliacinės instancijos teismas netgi pusiau sumažino sunkiai medikų sužalotiems mažamečiams bei stiprius dvasinius išgyvenimus patyrusiems jų tėvams priteistiną neturtinės žalos kompensaciją, atsižvelgdamas būtent į atsakovo, kaip juridinio asmens, rūšį, specifiką bei turtinę padėtį: atsakovas yra ribotos civilinės atsakomybės viešasis juridinis asmuo, kurio tikslas yra tenkinti viešuosius interesus vykdant sveikatingumo veiklą bei teikiant gydymo paslaugas, tai pelno nesiekianti, iš biudžeto ir privalomojo sveikatos draudimo fondo lėšų finansuojama įstaiga, kurios finansavimui skiriamos lėšos naudojamos tenkinti visų ligoninėje besigydančiųjų poreikius, todėl šiuo konkrečiu atveju sąžiningumo, teisingumo ir protingumo principai reikalauja atkreipti dėmesį į tai, jog priteisus iš atsakovo ieškovų prašomą milijoninę sumą, nukentėtų daugelio

⁵²⁸ Išnaša 61.

⁵²⁹ LAT CBS teisėjų kolegijos 2005 m. balandžio 18 d. nutartis c.b. Nr. 3K-3-255/2005.

kitų ligonių interesai, jiems nebūtų suteikiamos visos reikiamos paslaugos, nukentėtų bendra sveikatingumo veikla rajone.

Taigi, nors teisės doktrina ne visada yra linkusi teikti didesnę reikšmę kaltininko turtinės padėties faktoriui, tačiau bent jau mūsų teismų praktikoje yra stebima aiški tendencija gana plačiai vadovautis atsakovo finansine situacija, kaip argumentu, pateisinančiu neturtinės žalos dydžio poslinkį į vieną ar kitą, dažniausiai – atsakovui „palankią“ pusę. Tiesa, tenka pripažinti, kad tai ne visuomet daroma tinkamai: neretai yra pamirštama atsižvelgti į kitas bylos aplinkybes, turtinei padėčiai nepagrįstai suteikiamas lemiamas vaidmuo neturtinės žalos dydžio nustatymo procese, ignoruojant teisingumo ir protingumo reikalavimus, arba, atvirkščiai, visiškai neatsižvelgiama į atsakovo turtinę padėtį ir pamirštama, jog "tas pats teisingumas neleidžia, kad atskiri asmenys ar šeimos būtų pastumtos į nepakenčiamas gyvenimo sąlygas"⁵³⁰. Iliustratyviu pavyzdžiu galėtų būti *N.Ž. v UAB „Vilniaus troleibusai“*⁵³¹ byla, kurioje sunki atsakovo - transporto paslaugas mieste teikiančios bendrovės - finansinė būklė „privertė“ apeliacinės instancijos teismą net šešis kartus (nuo 300000 Lt iki 50000 Lt) sumažinti neturtinės žalos atlyginimo itin sunkiai sužalotai nukentėjusiajai dydį, tačiau kasacinės instancijos teismas šiuo atveju pagrįstai pakeitė apeliacinės instancijos teismo, pervertinusio komplikotos pelno siekiančios įmonės finansinės padėties reikšmę, priimtą nutartį, padidindamas kompensacijos dydį iki 114000 Lt, ir tuo pačiu pabrėždamas visų neturtinės žalos dydžiui nustatyti reikšmingų faktorių kompleksinio vertinimo svarbą⁵³².

Apžvelgus ir apibendrinus Lietuvos teismų praktiką bylose, kuriose sprendžiami reikalavimai dėl neturtinės žalos atlyginimo, o taip pat atsigręžiant į pažangiausias europines šio faktoriaus taikymo tendencijas, galima būtų išskirti tokias žalą padariusio asmens turtinės padėties, kaip kompensacijos už neturtinę žalą dydžio nustatymo kriterijaus, vertinimo tendencijas, o tuo pačiu nubrėžti bei pasiūlyti tokias jo tolesnio taikymo gaires bei rekomendacijas:

⁵³⁰ БЕЛЯЦКИН, išnaša 1. p. 74.

⁵³¹ LAT CBS teisėjų kolegijos 2003 m. kovo 26 d. nutartis c.b. Nr.3K-3-371/2003.

⁵³² Jeigu pirmosios instancijos teismas, nustatydamas neturtinės žalos kompensacijos dydį, iš esmės atsižvelgė tik į ieškovei padarytos žalos pasekmes, jai „naudingas“ aplinkybes ir visiškai nesvarstė atsakovo turtinės padėties aspekto, tai apeliacinės instancijos teismas iš esmės rėmėsi vien tik atsakovo turtine padėtimi, todėl žemenių instancijų teismai nesugebėjo pasiekti kriterijų pusiausvyros.

1. Atsakovo *turtinės padėties vaidmuo ir įtaka neturtinės žalos atlyginimo dydžiui turėtų priklausyti nuo vertybės, kurios pažeidimu sukeliama neturtinė žala, pobūdžio, prigimties, rūšies ir vietos kitų vertybių kontekste*. Net ir itin sunki žala padariusio asmens finansinė būklė negali pateisinti ženkliaus, kardinalaus ar esminio kompensacijos už neturtinę žalą sumažinimo (juo labiau atsakomybės netaikymo) tais atvejais, kai kalbama apie pakenkimą tokioms fundamentalioms kiekvienam asmeniui ir visuomenei vertybėms, kaip, asmens sveikata ar gyvybė. Kaltininko turtinės padėties vertinimo specifika sveikatos sužalojimo bei gyvybės atėmimo bylose dar bus detalčiau nagrinėjama kituose darbo skirsniuose, tačiau užbėgant už akių, norėtusi pažymėti, kad šių pačių svarbiausių vertybių pažeidimo situacijose prioritetas teiktinas nukentėjusio asmens patiriamų fizinių bei dvasinių išgyvenimų pobūdžiui, sveikatos sutrikdymo mastui, pažeidėjo kaltei, o svarbiausia - neturtinės žalos pasekmėms tolimesniam gyvenimui, o ne šias pasekmes sukėlusio asmens turtinei padėčiai⁵³³.

2. Analizuojant žalą padariusio asmens finansinę būklę, o tuo pačiu ir galimybę priteisti didesnę ar mažesnę piniginę kompensaciją, *turėtų būti vertinama, koks asmuo – fizinis ar juridinis - atsako už padarytą neturtinę žalą*. Teisės moksle išsakoma nuomonė, kad į atsakovo turtinę padėtį turėtų būti atsižvelgiama tik tuo atveju, jeigu jis yra fizinis asmuo, tuo tarpu juridinių asmenų atžvilgiu šis kriterijus apskritai netaikytinas. Nors tokia pozicija iš pirmo žvilgsnio atrodytų lyg ir pažeidžianti atsakomybės subjektų lygiateisiškumo principą, ir jai galėtų būti pritarta tik iš dalies, tačiau teisingumo požiūriu didesnis „nuolankumas“ sunkiai besiverčiančiam fiziniam asmeniui galėtų būti pateisintas kad ir tuo, kad juridinio asmens turtas visuomet yra atskirtas nuo jo dalyvių turto, todėl net ir nemokumo atveju, pastarajam subankrutavus, yra įmanomas „gyvenimas nuo nulio“, tuo tarpu kalbant apie fizinį asmenį, bent jau Lietuvoje nėra įmanomas jo bankrotas, todėl didelių piniginių sumų priteisimas iš sunkiai besiverčiančio ir jokių turtinių perspektyvų neturinčio asmens nepakeliamos naštos pavidalu paženklintų visą likusį jo, o galbūt ir jo įpėdinių, gyvenimą bei leistų prabilti apie savotišką nubaudimo

⁵³³ Pavyzdžiui, LAT CBS teisėjų kolegijos 2007 m. birželio 26 d. nutartyje c.b. *A.M. v R.D., UAB „Baltijos realizacijos centras“*, Nr. 3K-3-263/2007, bei daugelyje kitų akcentuojama, kad jeigu neturtinė žala padaryta dėl asmens sveikatos, kaip fundamentaliausios asmeninės neturtinės vertybės, sužalojimo, o kaltė išreikšta tyčiais brutaliais veiksmais, tai šie neturtinės žalos dydžio nustatymo kriterijai yra esminiai ir nelaikytini lygiaverčiais su kitais, tokiais kaip padarytos turtinės žalos dydis ir jos atlyginimo aplinkybės, žalą padariusio asmens turtinė padėtis ir t.t.

funkcijos tokiose situacijose pergalę prieš auklėjamąjį ir kompensacinį civilinės atsakomybės poveikį.

3. Lietuvos teismų praktikos tendencijos rodo, kad žalą padariusio asmens *turtinės padėties vaidmuo kompensaciniame mechanizme neretai priklauso nuo to, ar atsakovas – juridinis asmuo - yra viešas*, t.y. svarbiems daugelio asmenų poreikiams tenkinti įsteigtas subjektas, turintis ribotas galimybes įtakoti savo turtinę padėtį bei disponuoti turimais finansiniais ištekliais, *ar vis dėlto tai yra savo rizika veikiantis, ją valdantis bei pelno siekiantis privatus* juridinis asmuo. Kelių teismo precedentų pagrindu⁵³⁴ teismų praktikoje įsitvirtino pozicija, kad tuo atveju, kuomet ieškinyje dėl neturtinės žalos atlyginimo reiškiamas viešajam juridiniam asmeniui, finansuojamam iš valstybės ar savivaldybių biudžeto, nevykdančiam ar neefektyviai vykdančiam finansinę veiklą, nesiekiančiam pelno, skirtam tenkinti daugelio asmenų viešuosius interesus, tuomet sunkios tokio subjekto finansinės būklės analizei ir vertinimui turėtų būti skiriama daugiau dėmesio, bandant surasti savotišką balansą tarp konkretaus nukentėjusiojo turtinio intereso gauti adekvačią ir garbingą kompensaciją už patirtą skriaudą bei visuomenės intereso ir toliau gauti tinkamas viešąsias paslaugas iš to subjekto, kuris priteisus didelę atlyginimo už neturtinę žalą sumą, galimai nukentėtų. Kitu gi atveju, kuomet kalbama apie pelną siekiantį privatų juridinį asmenį, juo labiau neatliekantį visuomenei svarbių funkcijų, sunki jo finansinė situacija negali sudaryti pateisinamą pagrindą mažesnės kompensacijos nukentėjusiajam priteisimui.

Žvelgiant į tokį skirtingą viešų bei privačių juridinių asmenų traktavimą neturtinės žalos kompensavimo procese, galėtų būti keliamas lygiateisiškumo principo pažeidimo klausimas, kadangi vis dėlto civiliniuose teisiniuose santykiuose, skirtingai nuo viešosios teisės reguliuojamų santykių, tiek privatūs, tiek viešieji juridiniai asmenys veikia lygiateisiais pagrindais. Kita vertus, viešo intereso, paprastai pasireiškiančio būtent pastarųjų subjektų veikloje, identifikavimas, matyt, tampa tuo kertiniu tam tikrą „nukrypimą“ nuo vienodo civilinių teisių subjektų traktavimo šiose specifinėse situacijose pateisinančiu veiksniumi.

⁵³⁴ LAT CBS teisėjų kolegijos 2004 m. spalio 4 d. nutartis c.b. A.M., V.K. v VŠĮ „Šiaulių rajono pirkinės sveikatos priežiūros centras“ ir kt., Nr. 3K-3-511/2004; LAT CBS teisėjų kolegijos 2005 m. balandžio 18 d. nutartis c.b. L.Z., M.Z., V.Z., G.Z. v VŠĮ Marijampolės ligoninė, Nr.3K-3-255/2005; Lietuvos apeliacinio teismo 2006 m. balandžio 10 d. nutartis c.b. V.P., D.P. v Mažeikių rajono Sedos Vytauto Mačernio vidurinė mokykla, Nr. 2A-146/2006; Lietuvos apeliacinio teismo 2005 m. gegužės 17 d. nutartis c.b. M.R. ir kt. v Lietuvos Respublikos Seimo kanceliarija, Nr. 2A-138/2005 ir kt.

Pažymėtina, kad pačios *valstybės turtinė padėtis* ir visas spektras ją charakterizuojančių faktorių, tokių kaip, tarkim, šalies ekonominio gyvenimo rodikliai, biudžeto būklė, bendras pragyvenimo lygis, vidutinės gyventojų pajamos bei kiti fiskalinės prigimties veiksniai, manytina, galėtų ir turėtų būti betarpiškai svarstomi tuomet, kai ieškinys reiškiamas pačiai valstybei, tuo tarpu kai už žalą atsako kitas viešasis subjektas, kad ir įsteigtas valstybės ar finansuojamas iš valstybės biudžeto, tačiau savarankiškai atsakantis už savo prievoles, visų pirma turėtų būti analizuojama būtent jo, kaip tiesioginio skolininko, turtinė padėtis (turimas bei valdomas turtas, valstybės skiriamas finansavimas, gaunami asignavimai iš valstybės biudžeto, vienokios ar kitokios neturtinės žalos kompensacinės sumos priteisimo padariniai turtinei padėčiai ir pan.), ir tik po to galėtų būti vertinama pačios valstybės (kurios lėšos ir tenka tam viešajam juridiniam asmeniui, iš kurio betarpiškai priteisiama kompensacija) ekonominė situacija, bendros finansinės tendencijos ir pan. Be jokios abejonės, teismas, spręsdamas klausimą dėl ieškovo reikalavimo pagrįstumo, protingumo ir realumo, ypač tuo atveju, kai prašoma priteisti milijonines sumas (kas pastaruoju metu yra itin dažna ir populiari), negali abstrahuotis nuo bendro gyvenimo lygio įvairiais aspektais valstybėje analizės⁵³⁵, tačiau, manytina, šis faktorius turėtų figūruoti teismo motyvacijoje jau kaip savarankiškas (papildomas) kompensacijos už neturtinę žalą dydžiui įtakos turintis faktorius ar kaip vienas iš sudėtinių protingumo principo aspektų.

Teismų praktikos analizė rodo, kad tuo atveju, kai atsakovu byloje yra patraukiama viešoji įstaiga ar kitas ne pelno siekiantis juridinis asmuo, teismai, priteisdami ieškovams santykinai mažesnes neturtinės žalos kompensacijas, savo sprendimus motyvuoja ne tiek sunkia tokių įstaigų ir institucijų turtine padėtimi, sąlygota nekomercinio tokių subjektų pobūdžio bei valstybinio finansavimo, kiek sunkia valstybės (savivaldybės), kaip tų viešų juridinių asmenų steigėjos ar dalyvės, turtine padėtimi bei kitais ekonominiais - finansiniais rodikliais⁵³⁶, o tose bylą

⁵³⁵ Pavyzdžiui, LAT CBS teisėjų kolegijos 2005 m. balandžio 18 d. nutartyje c.b. *L.Z., M.Z., V.Z., G.Z. v. VšĮ Marijampolės ligoninė*, Nr.3K-3-255/2005, apeliacinės instancijos teismas, pagrįsdamas neturtinės žalos atlyginimo sužalotiems ieškovams sumažinimą, vadovavosi tuo, kad didžioji dalis Lietuvos gyventojų ieškovų prašomų milijonų, atsižvelgiant į ekonominę padėtį šalyje ir bendrą gyvenimo lygį, neuždirbtų ir per visą savo amžių.

⁵³⁶ Pavyzdžiui, byloje *M.R. ir kt. v. Lietuvos Respublikos Seimo kanceliarija* (Lietuvos apeliacinio teismo 2005 m. gegužės 17 d. nutartis c.b. Nr. 2A-138/2005 ir kt.) pirmosios instancijos teismo priteistos žuvusio autoįvykio metu Seimo nario sutuoktinei, nepilnametėms dukterims ir tėvams neturtinės žalos atlyginimo sumos apeliacinės instancijos teismo buvo sumažintos būtent dėl to, kad atsakovas (Seimo kanceliarija) yra biudžetinė įstaiga, kurios biudžetas sudaromas iš mokesčių

kategorijose, kuriose tokie rodikliai iš tikrųjų tampa svarbūs teisingos kompensacijos nustatymui, dėl nesuprantamų priežasčių apie juos yra užmirštama. Paradoksalu, bet, tarkim, bylose dėl neturtinės žalos, padarytos neteisėtais ikiteisminio tyrimo įstaigų, prokuratūros, teismo ar kitų valstybės institucijų bei jų pareigūnų veiksmais, atlyginimo, kuriose atsakovu kaip tik ir yra pati Lietuvos valstybė, jos turtinė padėtis bei ją apibūdinantys faktoriai teismų sprendimų motyvuojamosiose dalyse paprastai neanalizuojami ir nefigūruoja.

4. Užsienio mokslinėje literatūroje išsakoma pozicija, kad *į žalą padariusio asmens turtinę padėtį neturi būti atsižvelgiama tais atvejais, kai jo civilinė atsakomybė yra apdrausta*, nes tokiu atveju nuostolių atsiradimo riziką perima draudikas, išlaisvindamas žalą padariusį asmenį nuo turtinės prievolės, todėl pastarojo finansinė būklė, jam realiai nedalyvaujant neturtinės žalos kompensavimo procese, apskritai neturi jokios reikšmės. Visgi, nesinorėtų pilnai pritarti šiai pozicijai, kadangi pakankamai siaura draudimo teisinių santykių pasireiškimo neturtinės žalos kompensavime apimtis (iš esmės tik sveikatos sužalojimo ar gyvybės atėmimo atvejais, esant apdraustai transporto priemonės valdytojo civilinei atsakomybei), pati civilinės atsakomybės draudimo santykių prigimtis, o būtent tas faktas, jog draudiko pareiga išmokėti draudimo išmoką yra sutartinė, tad riboto pobūdžio, ir dažniausiai draudėjo, kaip tiesioginio kaltininko, sukėlusio neturtinę žalą, dalyvavimas jos kompensavimo procese būna neišvengiamas kad ir dėl to, jog draudimo išmokai nepadengiant visos patirtos neturtinės žalos, likusia dalimi ją kompensuoti privalo pats draudėjas, taip pat įvairių pagrindų nepripažinti įvykio draudiminiu ar draudikui atsisakyti išmokėti draudimo išmoką buvimas, perkeliantis visą neturtinės žalos kompensavimo našta draudėjui, pagaliau - galimybė regresu tvarka išieškoti išmokėtą draudimo išmoką iš draudėjo, o svarbiausia – tai, jog visgi deliktinis santykis sieja ne ką kita, o tiesioginį nukentėjusį ir tiesioginį kaltininką, kurio atlikti neteisėti veiksmai visų kitų juos apibūdinančių aplinkybių kontekste, ir vertinami teisingos ir adekvačios kompensacijos už padarytą skriaudą nustatymo procese, tiesiog objektyviai neleidžia abstrahuotis nuo žalą padariusio asmens turtinės padėties ir eliminuoti ją iš nagrinėtinų klausimų spektro.

5. Nei civiliniai įstatymai, nei teismų praktika nepasisako dėl teisės pažeidėjo

mokėtojų lėšų, ne pelno siekiantis juridinis asmuo, todėl yra būtina atsižvelgti į Lietuvos valstybės padėtį, ekonominį išsivystymo lygį, asmenų gaunamas vidutines pajamas, teisingumo, protingumo ir sąžiningumo principus.

turtinės padėties laipsnio, kuris galėtų būti laikomas pakankamu, kad į jį būtų atsižvelgta. Teisės moksle sutinkama nuomonė, kad *į žalą padariusio asmens turtinę padėtį reikėtų atsižvelgti tik tais atvejais, jei ji iki žalos padarymo ar po jos atlyginimo būtų arba taptų sunkia ar labai komplikuota*⁵³⁷. Su tokia pozicija galima būtų sutikti tik iš dalies: manytina, kad sprendžiant klausimą dėl kompensacijos už neturtinę žalą dydžio, kaltininko turtinė padėtis turėtų būti analizuojama ir jos turėtų būti paisoma visais atvejais, tuo tarpu atsižvelgimo į ją laipsnis, t.y. vieta bei įtaka kompensacijos sumai turėtų priklausyti nuo aibės kitų – jau aukščiau paminėtų ir dar minėtų aplinkybių (pažeistos vertybės pobūdžio, atsakovo teisinės prigimties, sunkios finansinės būklės priežasčių ir pan.) kompleksinės jų analizės plotmėje, juo labiau, kad Civilinis kodeksas nediferencijuoja ir nekelia jokių papildomų sąlygų ar „reikalavimų“ turtinės padėties kriterijaus taikymo galimybei.

6. *Mažinant kompensacijos už neturtinę žalą dydį, turėtų būti įvertintos priežastys, dėl kurių atsakovo turtinė padėtis yra sunki, t.y. ištirtos aplinkybės, nulėmusios komplikuotą finansinę būklę, tų aplinkybių objektyvumas ir subjektyvumas, veikimo trukmė, o svarbiausia – ar sunki finansinė būklė buvo nulemta paties asmens veiklos ir kokios, ar vis dėlto, susiklostė nuo jo nepriklausančių veiksnių įtakoje. Pavyzdžiui, byloje A.G., V.G., R.G. v A.A.T.*⁵³⁸, kurioje buvo sprendžiamas tėvų, autoįvykyje netekusių nėščios dukters, patirtų dvasinių išgyvenimų kompensavimo klausimas, teismas atsižvelgė į tai, kad nors atsakovas formaliai ir neturėjo jokio turto, tačiau su sutuoktine išsiskyrė, turtą pasidalijo ir visą nekilnojamąjį turtą jai paliko būtent po teismo nuosprendžio baudžiamojoje byloje dėl šio autoįvykio priėmimo, t.y. žinodamas, kad ieškovų civilinis ieškinyš dėl neturtinės žalos atlyginimo vėliau bus nagrinėjamas civilinio proceso tvarka, ir būtent tai sąlygojo atsakovo turtinės padėties pablogėjimą, todėl priėjo išvada, jog šiuo atveju vertintina atsakovo turtinė padėtis, buvusi iki santuokos nutraukimo ir sutuoktinių turto padalijimo, o atsakovo prašymas sumažinti ieškovams priteistą 50000 Lt dydžio neturtinės žalos kompensaciją negali būti tenkinamas.

Manytina, kad analizuodamas šį atsakovo turtinės padėties aspektą, teismas turėtų įvertinti, ar konkrečiu atveju suinteresuotiems asmenims būtų įmanoma, perspektyvu ir tikslinga imtis vienokių ar kitokių teisinių priemonių ankstesnės už žalą atsakingo asmens turtinės padėties atkūrimui, jos pablogėjimą nulėmusių aktų

⁵³⁷ МАЛЕЙНА, išnaša 39. p. 52.

⁵³⁸ Lietuvos apeliacinio teismo 2007 m. sausio 29 d. nutartis c.b. Nr. 2A-116/2007.

neutralizavimui, pavyzdžiui, *Pauliano* ieškinio pagalba ginčyti sandorius, sąlygojusius turto sumažėjimą bei nemokumo būseną ir t.t.

7. Sprendžiant klausimą dėl kompensacijos už neturtinę žalą dydžio, *turi būti įvertinta, kokios yra žalą padariusio asmens galimybės, perspektyvos, pasirengimas ir noras pakeisti, pagerinti savo turtinę padėtį, kad pavyktų atlyginti neturtinę žalą nukentėjusiam asmeniui.*

Mūsų teismų praktikoje galima išvelgti, manytina, itin sveikintino, taip vadinamo *teismo sprendimo įvykdymo „sėkmingumo“ idėjos* taikymo užuomazgų, kuomet yra analizuojamas žalą padariusio asmens pajėgumas išmokėti teismo nuomone, teisingumą atitinkančią piniginę kompensaciją už kitam asmeniui suteiktą dvasinį bei fizinį skausmą, vertinamos atsakovo turtinės padėties kitimo perspektyvos ir t.t. Šiuo atveju įvertinama priteisiamos kompensacijos dydžio realaus gavimo, išieškojimo iš atsakovo tikimybė ir reikalaujama *tokios piniginės kompensacijos už neturtinę žalą, kuri realiai pasiektų nukentėjusį per protingą terminą*, kuri būtų aktuali nukentėjusiajam, kuria nukentėjusysis dar galėtų ir spėtų pasinaudoti, nukreipdamas teigiamų emocijų gavimui bei neigiamų pojūčių neutralizavimui. Pavyzdžiui, byloje *S.A.R., A.I.R. ir kt. v UAB „Ergo Lietuva“, M.K.*⁵³⁹ teismas, nustatydamas priteistinos iš atsakovės kiekvienam iš keturių ieškovų – pasiturinčių Šveicarijos piliečių, autoįvykio metu netekusių artimo žmogaus, neturtinės žalos kompensacijos dydį (po maždaug 13000 Lt), kaip tik ir atsižvelgė į tai, jog atsakovė dirba pagal verslo liudijimą, jos pajamos vidutiniškai sudaro 2500 Lt, ji neturi jokio nekilnojamojo turto bei išlaiko du nepilnamečius vaikus, tačiau yra darbingo amžiaus, gali laisvai pasirinkti darbą bei verslą, turi galimybę dirbti ir užsidirbti, o taip pat pareigą susirasti tokį darbą, kuris suteiktų galimybę atlyginti ieškovams nusikaltimu padarytą žalą, todėl turtinė padėtis negali būti esminis kriterijus nustatant priteistinos kompensacijos dydį. Byloje *V.R. v F.A.K.*⁵⁴⁰ apeliacinės instancijos teismas, per pusę sumažindamas pirmosios instancijos teismo nustatytą 8000 Lt kompensaciją autoįvykyje nukentėjusiam ieškovui tuo pagrindu, kad sveikatos sutrikdymas neturėjo jokių rimtesnių pasekmių jo profesinei veiklai ir kitoms gyvenimo sritims, taip pat pažymėjo, kad nors atsakovo turtinė padėtis nėra sunki, jo gaunamas darbo užmokestis yra pakankamas jam pragyventi ir išlaikyti butą, tačiau atsižvelgiant į teisingumo, protingumo kriterijus, pirmosios instancijos teismo priteista 8000 Lt

⁵³⁹ Vilniaus apygardos teismo 2006 m. gegužės 25 d. sprendimas c.b. Nr. 2-636-34/06.

⁵⁴⁰ LAT CBS teisėjų kolegijos 2006 m. sausio 4 d. nutartis c.b. Nr. 3K-3-9/2006.

suma jam yra itin reikšminga, nes jis yra sulaukęs pensinio amžiaus, jo poreikiai yra ne tik maitintis, išlaikyti butą, apmokėti komunalines paslaugas, bet ir gydytis nuo chroniškų ligų, įsigyti vaistų ir t.t., kas yra taip pat svarbu nustatant neturtinės žalos atlyginimo dydį. Byloje *A.S., I.S. v J.J.* nepaisant pakankamai rimtų sužalojimų ir sunkių pasekmių ieškovams, dėl atsakovo kaltės nukentėjusiems autoįvykyje, buvo priteistas 30000 Lt neturtinės žalos atlyginimas, atsižvelgiant į atsakovo kaltės formą (neatsargumą) ir į jo turtinę padėtį – nekilnojamojo turto neturėjimą, darbą už minimalų atlyginimą, mažametės dukters išlaikymą, o taip pat siekiant, kad atsakovas turėtų galimybę atlyginti žalą per protingą laikotarpį, nes priešingu atveju nebūtų patenkinti pagrįsti ieškovų lūkesčiai gauti adekvačią kompensaciją per kiek įmanoma trumpesnę laiką⁵⁴¹.

Pastarasis teismų praktikos pavyzdys leidžia išskirti dar vieną sudėtinį teismo sprendimo dėl neturtinės žalos atlyginimo efektyvumo aspekto reikalavimą: *teismas turi nustatyti tokį protingą kompensacijos už neturtinę žalą dydį, kad pats atsakovas būtų kuo labiau suinteresuotas kiek įmanoma operatyviau atlyginti neturtinę žalą.* Nepaisant vienokio ar kitokio savo padaryto pažeidimo ir prievolės „išpirkti“ kaltę prieš nukentėjusį, žalą padariusiam asmeniui taip pat turi būti išsaugoma galimybė dalyvauti turtiniuose santykiuose be itin neigiamų pasekmių, nes tik tuo atveju, kai atsakovas realiai galės sumokėti ieškovui teismo priteistą neturtinės žalos dydį ir bus suinteresuotas įvykdyti teismo sprendimą kaip įmanoma greičiau, operatyviau, o ieškovas realiai gaus iš atsakovo jam priteistą pinigų sumą, teismo sprendimu bus pasiekta protinga abiejų šalių interesų pusiausvyra.

8. *Atsakovo turtinės padėties analizė turi būti vykdoma neizoliuotai, bet neatsiejamai nuo kitų neturtinės žalos dydžio nustatymo kriterijų, viena vertus – švelninančių, „pakeliančių“ kaltininką teisingumo akivaizdoje, kita vertus – sustiprinančių neigiamą teisingumo nusistatymą jo atžvilgiu, kadangi tik kompleksinio visų konkrečioje situacijoje reikšmingų faktorių vertinimo išdavoje surasta neturtinės žalos atlyginimo suma yra pajėgi pretenduoti į adekvačią*

⁵⁴¹ Vilniaus apygardos teismo 2006 m. vasario 13 d. nutartis c.b. Nr. 2A-173-23/06. Taip pat žr. Lietuvos apeliacinio teismo 2008 m. gruodžio 8 d. nutartį c.b. *E.S., R.S. v N.S.*, Nr. 2A-637/2008, kurioje būtent tas faktas, jog atsakovas, sukėlęs skaudų sveikatos sužalojimą ieškovei autoįvykyje, pats yra dalinai darbingas, gauna itin mažas pajamas ir turi išlaikyti du nepilnamečius vaikus, kurių teisėti interesai stipriai nukentėtų, jeigu iš jų tėvo būtų priteista pirmosios instancijos teismo nustatyta 70000 Lt neturtinės žalos kompensacija, sąlygojo atlyginimo už neturtinę žalą sumažinimą iki 35000 Lt.

satisfakciją. Pavyzdžiui, byloje *O.R. v UAB "Lietuvos žinios"*⁵⁴² buvo konstatuota, kad nėra teisėto pagrindo mažinti ieškovei priteistą 8000 Lt neturtinės žalos atlyginimą vien tik dėl to, kad atsakovo įstatinis kapitalas, kuriuo remtasi apeliaciniame ir kasaciniame skunduose, yra mažas ir jo turtinė padėtis nėra gera, kadangi informacijos apie ieškovė privatų gyvenimą paskleidimas be sutikimo sukėlė jai ir jos nepilnamečiam sūnui itin didelius išgyvenimus, stresą, buvo stipriai pakenkta jos autoritetui visuomenėje. Taip pat ir byloje *L.G., v T.G., AB „Lietuvos draudimas"*⁵⁴³ apelianto, dėl itin didelio neatsargumo sunkiai sužalojusio ieškovės sveikatą autoįvykio metu, argumentai, jog pirmosios instancijos teismo priteista 70000 Lt neturtinės žalos kompensacija yra neprotinga, kadangi 26 metų atsakovas, atsižvelgiant į jo gaunamas pajamas, tik sulaukęs pensinio amžiaus baigtų išmokėti priteistą sumą, ir tokiu būdu būtų prarastos bet kokios galimybės jam tvarkytis savo asmeninį gyvenimą ir buitį, kažką pasiekti gyvenime ir pan., buvo atmesti, įvertinus ieškovei padarytos žalos mastą ir jos pasekmes: teismai akcentavo, kad po autoavarijos 36 metų ieškovė visiškai nebegali vaikščioti ir stovėti (gali judėti tik invalido vėžimėlyje), pilnai valdyti rankų, jai reikalinga nuolatinė kitų žmonių priežiūra, prognozė dėl pilno organizmo atsistatymo yra nepalanki, dėl patirtų sužalojimų ieškovė prarado net 75 procentus darbingumo, negali užsiimti profesine veikla, be to kenčia didelį fizinį skausmą, jaučia gilius dvasinius išgyvenimus bei patiria nepatogumus, todėl visi šie negrįžtamo pobūdžio sveikatos praradimai, visą likusį gyvenimą lydėsiantys fizinis nevisavertiškumas bei dvasinis diskomfortas, duoda pagrindą išvadai, kad teismo nustatytas 70000 Lt neturtinės žalos atlyginimo dydis yra teisingas ir negali būti mažinamas. Pagaliau ir byloje *P.D. v R.V., A.V., T.V., M.G., I.V., A.V.*⁵⁴⁴ Lietuvos Aukščiausias Teismas pripažino nepagrįstu neturtinės žalos atlyginimo dydžio sumažinimą dėl sunkios atsakovų turtinės padėties, o būtent dėl to, kad nusikalstamą veiką padarę atsakovai, būdami nepilnamečiais ir niekur nedirbančiais, neturinčiais jokio turto, nėra pajėgūs atlyginti visą neturtinę žalą ir didelės pinigines kompensacijos priteisimas gali sukelti jiems neigiamų turtinių pasekmių: tos aplinkybės, kad ieškovui tyčiniiais, brutaliais, smurtiniais susibūrusių į nusikalstamą grupuotę atsakovų veiksmais buvo padarytas itin sunkus kūno sužalojimas, sukėlęs skaudžių pasekmių, daug fizinio bei dvasinio

⁵⁴² LAT CBS teisėjų kolegijos 2003 m. sausio 13 d. nutartis c.b. Nr. 3K-3-41/2003.

⁵⁴³ Lietuvos apeliacinio teismo 2006 m. gruodžio 18 d. nutartis c.b. Nr. 2A-481/2006.

⁵⁴⁴ LAT CBS teisėjų kolegijos 2006 m. birželio 12 d. nutartis c.b. Nr. 3K-3-394/2006.

skausmo, o taip pat ir tai, kad atsakovai yra jauni ir darbingi asmenys, nulėmė teismo poziciją, jog atsakovų ir jų tėvų turtoinei padėčiai negali būti teikiamas prioritetas vaidmuo neturtinės žalos dydžio nustatymo procese.

Stebint tokias teismų praktikos realijas negalima nesutikti su vieno žymiausių neturtinės žalos instituto tyrinėtojų - Rusijos teisės mokslo atstovo prof. A. Erdelevskio pasakymu, kad jeigu teisingumas ir reikalauja atsižvelgti į kaltininko finansinę padėtį, tai ji jokių būdu negali apskritai paneigti bei pašalinti jo atsakomybę, ir verčiau turėtų būti traktuojama kaip savotiškas nuolankumas jam, tuo tarpu esant pažeidėjo tyčiai ir kitiems jį neigiamai apibūdinantiems požymiams, absoliučiai nėra galimas jo turtoinei padėties vertinimas, nes tai elementariausiai prieštarautų teisingumui ir sąžiningumui nukentėjusiojo atžvilgiu⁵⁴⁵. Pažymėtina, kad ir mūsų Civilinio kodekso 6.282 str. 3 d. neleidžia mažinti atlygintinos žalos dydžio, atsižvelgiant į žalą padariusio asmens sunkią turtoinę padėtį, jeigu, tarkim, tokia žala buvo padaryta tyčia⁵⁴⁶, ir tai tik dar labiau patvirtinta šio faktoriaus kompleksinio vertinimo kartu su kitais aktualiais veiksniais reikšmę.

Reziumuojant aukščiau pateiktas teismų praktikos bei teisės doktrinos vystomas nuostatas, o taip pat jų pagrindu siūlomas rekomendacijas atsakovo turtoinei padėties vertinimo klausimu, manytina, kad šis kriterijus iš esmės neturėtų būti ignoruojamas, visiškai atsisakant jo taikymo, tačiau tuo pačiu turėtų būti vertinamas itin atsargiai, t.y. tik nuodugniai ištyrus visas konkrečios bylos aplinkybes bei atkreipus dėmesį į paminėtus specifinius aspektus, o taip pat atsakius į klausimą, ar šio, iš dalies diskriminacinio orientyro realizavimas konkrečiu atveju gali būti pateisintas teisingumo, protingumo ir sąžiningumo principų įgyvendinimo poreikiu. Manytina, kad tiksliausia ir teisingiausia būtų laikytis požiūrio, jog tais atvejais, kuomet sunki atsakovo turtoinė padėtis harmoningai ir argumentuotai dera kartu su kitais neturtinės žalos dydžio nustatymo kriterijais, tokiais, kaip, pavyzdžiui, nesunkus teisės pažeidimas, tyčinės kaltės nebuvimas, ypatingų dvasinių išgyvenimų ieškovui nesukėlimas, sunkesnių padarinių tolimesniam nukentėjusiojo gyvenimui

⁵⁴⁵ ЭРДЕЛЕВСКИЙ, išnaša 39. p. 68.

⁵⁴⁶ Pažymėtina, kad teismų praktikoje ne visuomet yra paisoma šio draudimo, ir neretai net tyčinio, sąmoningo, piktybinio, iš anksto apgalvoto veikimo, sąlygojusio žalos atsiradimą, atvejais sunki tokią žalą sukėlusio ar už žalą atsakančio asmens turtoinė padėtis tampa pagrindu priteisti nukentėjusiajam mažesnę neturtinės žalos kompensaciją. Žr., pavyzdžiui, LAT CBS teisėjų kolegijos 2006 m. birželio 12 d. nutartis c.b. *P.D. v R.V., A.V., T.V., M.G., I.V., A.V.*, Nr. 3K-3-394/2006; LAT CBS teisėjų kolegijos 2001 m. gruodžio 17 d. nutartis c.b. *R.L. v V.A., J.A., UAB „TELE-3“*, Nr. 3K-3-1315/2001 ir kt.

nebuvimas, nuoširdus gailėjimasis ir siekimas atlyginti padarytą skriaudą, neturtinės žalos atlyginimo dydžio koregavimas jo mažinimo linkme galėtų būti pateisinamas, tačiau tais atvejais, kai padaromas itin sunkus savo pobūdžiu, kaltės forma, laipsniu, pasekmėmis bei pažeistos vertybės prigimtimi, pažeidimas, prioritetas turi būti teikiamas visgi kuo adekvatesniam nukentėjusiojo patirto fizinio ir dvasinio skausmo ir jo pasekmių kompensavimui, o noras palengvinti žalą padariusio asmens turtinę naštą turėtų pasitraukti į antrą planą ir negalėtų nusverti nukentėjusio asmens naštos, galimai lydėsiančios jį visą tolesnį gyvenimą.

Gausėjanti ir vis įvairiapusiškesne tampanti teismų praktika neturtinės žalos kompensavimo bylose verčia iškelti klausimą, ar pripažįstant didesnę ar mažesnę žalą padariusio asmens finansinės padėties įtaką priteistinos nukentėjusiajam kompensacijos už neturtinę žalą dydžiui, nevertėtų atsižvelgti ir į paties *nukentėjusiojo turtinę padėtį*, juo labiau, kad Civilinis kodeksas (CK 6.250 str. 2 d.) nekonkretizuoja, kurios iš deliktinio santykio šalies – neturtinę žalą sukėlusio ar ją patyrusio asmens – turtinės padėties turėtų būti paisoma kompensacijos dydžio nustatymo procese.

Iš tikrųjų, problema dėl galimumo atsižvelgti į nukentėjusiojo turtinę padėtį, į jo socialinį statusą visuomenėje bei kitas finansinio – ekonominio pobūdžio charakteristikas, yra labai opi bei aktuali jau vien dėl to, kad pretenzijas reiškiančių subjektų ratas neturtinės žalos atlyginimo bylose finansiniu aspektu yra labai platus ir apima įvairiausių visuomenės sluoksnius, pradedant nuo bedarbio ar pensininko, neteisėtai atleisto iš darbo ar tapusio nerūpestingos medikų praktikos auka, ir baigiant stambiais verslininkais bei didelio kapitalo juridiniais asmenimis, ginančiais savo dalykinę reputaciją.

Viena vertus, minėtoje Europos Tarybos Ministrų Komiteto rezoliucijoje Nr. 75 „Dėl fizinės žalos ir mirties nuostolių kompensavimo“⁵⁴⁷ teigiama, kad žalos dėl fizinių skausmų ir psichinių kančių atlyginimas turi būti apskaičiuojamas atsižvelgiant į jų intensyvumą ir trukmę, bet neatsižvelgiant į turtinę nukentėjusiojo padėtį. Nors kai kuriose šalyse nukentėjusio asmens turtinė padėtis iki šiol vertinama satisfakcijos tikslais, tačiau vis dėlto, ji dažniausiai laikoma diskriminaciniu

⁵⁴⁷ Compensation for Physical injury of death. Resolution Nr. (75) 7 adopted by the Committee of Ministers of the Council of Europe on 14 March 1975. Strasbourg, 1975.

kriterijumi, todėl paprastai reikšmės neturi ir yra eliminuojama iš teisės dėmesio nusipelnančių faktorių sąrašo.

Kita vertus, mokslinėje literatūroje sutinkama ir pakankamai kategoriška nuomonė, kad esant identiškiems savo esme, pobūdžiu ir pasekmėmis pažeidimams, ant skurdo ribos gyvenančiam ir socialiai remtinam asmeniui bei kelias stambias įmones valdančiam verslininkui ar milijoninį pelną gaunančiai bendrovei kad ir 10000 Lt neturtinės žalos kompensacijos suma turės nevienodą reikšmę, todėl kuo didesnės nukentėjusiojo pajamos, tuo didesnė suma turi būti išieškota jo naudai⁵⁴⁸. Teigiama, kad nors iš pirmo žvilgsnio pajamų ir turto proporcingumo principu pagrįsta neturtinės žalos kompensavimo sistema lyg ir grubiai pažeistų asmenų lygiateisiškumo principą ir dažniausiai būtų nepalanki žalą padariusiam asmeniui, tačiau būtinumą paisyti nukentėjusiojo turtinę padėtį diktuoja pati neturtinės žalos specifika. Pozicijai pagrįsti pasitelkiamas elementariausias pavyzdys. Tarkim, abu asmenys patyrė vienodo sunkumo sužalojimą ir dvasines kančias, vienodas neigiamas emocijas, tačiau vienas iš jų yra stambus verslininkas, gaunantis dideles pajamas, o kitas – bedarbis, kurio pajamų lygis yra minimalus. Neturtinės žalos kompensaciją suvokiant kaip galimybės patirti teigiamas emocijas išieškotos sumos pagalba suteikimą, natūralu, jog tam, kad pasiturintis asmuo gautų teigiamų emocijų, kurios sušvelnintų jo patirtą skausmą (pavyzdžiui, malonumą tokiam asmeniui galėtų suteikti naujo automobilio įsigijimas), ir tokiu būdu būtų pasiektas kompensacinis neturtinės žalos atlyginimo jo atžvilgiu efektas, yra būtina žymiai didesnė pinigų suma, negu mažai aprūpintam asmeniui, kuriam lygiai tokias pat teigiamas emocijas galėtų suteikti žymiai mažesnė pinigų suma (pavyzdžiui, tokį pat malonumą jam suteiktų naujų marškinių įsigijimas). Tokiu būdu abiem asmenims gali būti vienodu lygiu bei laipsniu kompensuoti jų patirti fiziniai ir dvasiniai išgyvenimai, nors tam tikslui skirtos sumos bus skirtingos, o tai ir leidžia daryti prielaidą, jog kompensacinės neturtinės žalos atlyginimo instituto paskirties bei visiško nuostolių atlyginimo principo realizavimo pasiekimo vardan reikėtų atsižvelgti į abiejų deliktinio santykio dalyvių, įskaitant ir nukentėjusįjį, materialinę padėtį.

Mūsų teismų praktikoje nėra vieningos pozicijos dėl nukentėjusiojo turtinės padėties įtakos atlyginimui už neturtinę žalą, nors dažniausiai šiam aspektui nėra

⁵⁴⁸ ПОДГРУША, В. Как компенсировать моральный вред богатому и бедному? *Юстиция Беларуси*. 2002, Nr. 4. [interaktyvus]. [Žiūrėta 2008 m. rugsėjo 1 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.justbel.info/2002-4/art15.htm>>.

skiriama jokio dėmesio, iš esmės susikoncentruojant tik ties žalą padariusio asmens finansinės būklės analize. Tik ne kartą minėtoje byloje *S.A.R., A.I.R. ir kt. v UAB „Ergo Lietuva“*, M.K.⁵⁴⁹ teismas, nustatydamas neturtinės žalos atlyginimo dydį, *inter alia* atsižvelgė ir į tai, kad ieškovai, kurių artimas žmogus žuvo autoįvykio metu, yra Šveicarijos piliečiai, žuvusiojo pajamos per mėnesį sudarė virš 22000 Lt, ieškovė (mirusiojo sutuoktinė) gauna iš draudimo bendrovės apie 8000 Lt dydžio našlės pensiją, jai taip pat paskirta apie 7500 Lt dydžio pensija iš Šveicarijos statybininkų sąjungos Personalo aprūpinimo fondo, be to apie 3750 Lt dydžio Konfederacijos maitintojo netekus pensija, taigi bendra jos gaunamų išmokų suma sudaro apie 19000 Lt per mėnesį, kas byloja apie gerą turtinę padėtį ir tolesnį finansinį aprūpinimą. Teismas pažymėjo, kad tokie aspektai, kaip šalies ekonominio gyvenimo rodikliai, bendras pragyvenimo lygis, vidutinės gyventojų pajamos ir pan., turi būti vertinami kompleksiskai su kitomis svarbiomis konkrečioje situacijoje aplinkybėmis – nagrinėjamos bylos atveju – su teisingumo, sąžiningumo ir protingumo kriterijais, taip pat atsakovės – Lietuvos pilietės - turtine padėtimi, kuri yra žymiai prastesnė nei ieškovų, ir tuo, jog apskritai ieškovų bei atsakovės šalių bendro pragyvenimo lygiai ženkliai skiriasi, todėl ieškovų reikalavimų patenkinimas pilna apimtimi (priteisimas kiekvienam po 120000 Lt) šią konkrečią situaciją apibūdinančių aplinkybių kontekste, atsižvelgiant į protingumo ir teisingumo kriterijus, yra negalimas, nors iš ieškovų pusės, lyginant jų pajamas su prašomu priteisti neturtinės žalos dydžiu, būtent tokio dydžio kompensacija atrodytų adekvati ir teisinga.

Taigi, šioje byloje buvo padarytas svarbus pastebėjimas, kad esant deliktiniam santykiui su tarptautiniu (užsienio) elementu - kuomet neturtinė žala yra padaroma kitos valstybės gyventojui, ir deliktinio teisinio santykio šalys yra skirtingų savo gyvenimo lygiais, išsivystymu ir kitais ekonominiais rodikliais valstybių subjektai - nustatant kompensacijos už neturtinę žalą dydį į visus šiuos faktorius - ginčo šalių gyvenimo lygio, gaunamų pajamų skirtingumus bei kitus ekonominio bei socialinio pobūdžio veiksnius – negali būti neatsižvelgiama, ir žalą padariusiam asmeniui, kurios valstybės pragyvenimo lygis yra žemesnis ir skurdesnis, negali būti uždėta našta kompensuoti tokią pinigų sumą, kuri pilnai atitiktų nukentėjusio asmens, kurio valstybės pragyvenimo lygį yra aukštesnis, turtinę padėtį.

⁵⁴⁹ Vilniaus apygardos teismo 2006 m. gegužės 25 d. sprendimas c.b. Nr. 2-636-34/06.

Vertinant minėtoje byloje teismo padarytas išvadas, o taip pat ir tolesnio aptariamo faktoriaus plėtojimo ir vystymo mūsų teismų praktikoje galimybes, vienos ar kitos pozicijos nukentėjusiojo turtinės padėties vaidmens kompensacijos už neturtinę žalą nustatymo mechanizme pasirinkimo tikslingumą, negalima nepastebėti, kad be jau pateikto, yra įmanomas ir radikaliai priešingas požiūris į nukentėjusiojo finansinės būklės reikšmę. Turtingas asmuo, net ir patyręs neleistiną įsiskverbimą į jo teises, galėtų apsiriboti kad ir simboline neturtinės žalos kompensacijos suma, kadangi jis ir taip turi pakankamai finansinių išteklių, ir priteista kompensacija apskritai gali neturėti jokio poveikio jo turtinei padėčiai, todėl svarbiausi jo pažeistų teisių gynimo būdai turėtų būti neturtiniai, tuo tarpu vargšą, ir taip gyvenimo nuskriaustą asmenį reikėtų užjausti ir išieškoti iš kaltininko adekvačią kompensaciją. Visgi, vargu, ar ir su tokia pozicija būtų galima pilnai sutikti. Tiek pasiturintis, tiek vargšas asmuo turi teisę pagrįstai tikėtis jo pažeisto intereso gynimo, o žalą padaręs asmuo privalo atsakyti už savo neteisėtais veiksmais padarytą žalą nepriklausomai nuo to, koks yra jo neteisėto pasikėsینimo objektu tapusio asmens piniginės storis.

Apibendrinant, vis dėlto norėtūsi pastebėti, kad tiek vienas, tiek ir kitas požiūris į aukos turtinės padėties reikšmę atlyginimo už neturtinę žalą nustatymo procese yra netobulas. Viena vertus, priteisus nukentėjusiajam kompensaciją visiškai abstrahuojantis nuo jo turtinės padėties, kyla grėsmė, kad jo patirtas fizinis skausmas ir dvasiniai išgyvenimai nebus pilnai kompensuoti, kadangi atlyginta pinigų suma nebus pajėgi pastarajam suteikti pakankamai teigiamų emocijų. Kita vertus, suabsoliutinus kompensacinę civilinės atsakomybės paskirtį ir suteikus nukentėjusiajam tokio dydžio kompensaciją, kuri atsižvelgiant į jo įprastą gyvenimo būdą, aplinką, individualius pomėgius ir įpročius, didžiąja dalimi priklausomus nuo finansinių galimybių, būtų pajėgi atlikti emocinės pusiausvyros ir fizinės gerovės atkūrimo šaltinio vaidmenį, iškiltų pavojus žalą padariusio asmens nubaudimui nepakeliamos turtinės naštos pavidalu, ypač jei pastarojo finansinės galimybės ženkliai skiriasi nuo nukentėjusiojo bei identifikuojamas stiprus turtinis atotrūkis tarp ginčo šalių. Be to, visais šiais atvejais į deliktinę situaciją įsiveltų taip vadinamas „atsitiktinumo“ elementas, kadangi identišką pažeidimą padarę ir identišką skausmą suteikę asmenys būtų priversti „sumokėti“ už savo poelgius nevienodai, t.y. priklausomai nuo atsitiktinio dalyko – aukos piniginės storio. Kad ir koks sudėtingas bebūtų, tačiau šiuo atveju yra būtinas protingo balanso tarp šių dviejų pozicijų, o tuo

pačiu ir neturtinės žalos atlyginimo tikslų – realaus patirto fizinio ir dvasinio skausmo kompensacinio efekto konkretaus nukentėjusiojo atžvilgiu iš vienos pusės, bei žalą padariusio asmens turtinių interesų paisymo, išvengiant jo nubaudo, o taip pat auklėjamojo jo atsakomybės poveikio, iš kitos pusės, – suradimas, tuo pačiu leidžiant kompensaciniam procesui, priklausomai nuo konkrečios situacijos aplinkybių, labiau pakrypti į vieną ar kitą pusę. Pateikti universalias taisykles bei rekomendacijas, kaip tokia pusiausvyra turėtų būti pasiekta, deja, neįmanoma, kadangi viskas priklauso nuo konkrečios situacijos ir aplinkybių, kurių visapusiškas įvertinimas, pagrįstas teisingumo ir protingumo kriterijais, ir turėtų privesti prie teisingo sprendimo.

4.2.9. Kiti neturtinės žalos atlyginimo dydžio nustatymo kriterijai ir „antikriterijai“

Atsižvelgiant į tai, kad tiek Civilinis kodeksas, tiek specialūs neturtinės žalos institutą paliečiantys bei civilinius teisinius santykius reglamentuojantys įstatymai nepateikia baigtinio kriterijų teisingos kompensacijos už neturtinę žalą nustatymui sąrašo, priklausomai nuo konkrečios deliktinės situacijos specifikos gali būti aktualu atsižvelgti ir į kitus, ankščiau dar nepaminėtus faktorius. Daugelyje bylų⁵⁵⁰ Lietuvos Aukščiausiasis Teismas yra pažymėjęs, kad neturtinės žalos atlyginimo dydis gali būti nustatomas, o tuo pačiu ir mažinamas atsižvelgiant į įstatyme numatytus kriterijus, o kadangi šių kriterijų sąrašas nėra baigtinis, *teismas gali vadovautis ir kitais konkrečioje byloje reikšmingais kriterijais, neprieštaraujančiais įstatymų dvasiai, imperatyvioms teisės normoms ir fundamentaliems teisės principams*, taikyti kuo daugiau šios žalos dydžio įvertinimo pinigais kriterijų. Byloje *V.M. v I.M., UADB „Ergo Lietuva“*⁵⁵¹, kurioje buvo sprendžiamas klausimas dėl autoįvykio metu netekusios sūnaus motinos patirtos neturtinės žalos kompensavimo, Aukščiausiasis Teismas netgi panaikino žemesnių instancijų teismų sprendimus tuo pagrindu, kad teismai neatsižvelgė į tai, jog CK 6.250 str. 2 d. normoje išvardytų kriterijų sąrašas

⁵⁵⁰ Pavyzdžiui, LAT CBS teisėjų kolegijos 2000 m. balandžio 19 d. nutartis c.b. *J.R. v LR Teisingumo ministerija ir Generalinė prokuratūra*, Nr. 3K-3-440/2000; LAT CBS teisėjų kolegijos 2003 m. kovo 26 d. nutartis c.b. *N.Ž. v UAB „Vilniaus troleibusai“*, Nr.3K-3-371/2003; LAT CBS teisėjų kolegijos 2006 m. rugsėjo 6 d. nutartis c.b. *A.Ž. v UAB „Ranga IV“*, Nr. 3K-3-450/2006; LAT CBS teisėjų kolegijos 2007 m. gegužės 28 d. nutartis c.b. *A.Š. įmonė v J.S.*, Nr. 3K-3-210/2007; ; LAT CBS teisėjų kolegijos 2008 m. liepos 8 d. nutartis c.b. *P.R.B., N.B. v V.Č., E.Č., UAB „If draudimas“*, Nr. 3K-3-357/2008; LAT CBS teisėjų kolegijos 2008 m. rugpjūčio 14 d. nutartis c.b. *Ž.Ž. v UAB „Ekstra žinios“*, Nr. 3K-3-393/2008.

⁵⁵¹ LAT CBS teisėjų kolegijos 2007 m. spalio 8 d. nutartis c.b. Nr. 3K-3-364/2007.

nėra baigtinis ir nesivadovavo kitais, negu jame numatytais, analogiško pobūdžio bylose teismų praktikos suformuotais kriterijais, o taip pat pabrėžė, jog teismas, siekdamas nustatyti kuo teisingesnę konkrečiu atveju atlygintinos neturtinės žalos dydį, turi taikyti kuo daugiau šios žalos dydžio įvertinimo pinigais faktorių, ir teismo sprendime turi būti ne tik įvardyti tie veiksniai, kuriais remdamasis teismas nustato priteistiną konkrečiu atveju neturtinės žalos dydį, tačiau ir argumentuotai pagrįstas kiekvieno iš jų taikymas nagrinėjamos bylos faktinėms aplinkybėms, atskleista jo reikšmė ir įtaka.

Apibendrinus teismų praktiką neturtinės žalos kompensavimo bylose, galima būtų identifikuoti tokius įstatyme nepaminėtus faktorius, kurie nors ir nebūdami universalūs, reikšmingi bei „populiarūs“ kiekvienoje neturtinės žalos patyrimo situacijoje, tačiau esant konkrečiam įvykiui gali būti aktualūs ir informatyvūs:

1) Neteisėtų atsakovo veiksmų padarymo ir/ar neturtinės žalos atsiradimo *vieta ir laikas arba kontekstas*, t.y. ta gyvenimiška situacija, kurioje buvo atsidūręs nukentėjusysis iki pažeidimo ar jo metu. Šie faktoriai, priklausomai nuo konkretaus atvejo, viena vertus, gali sustiprinti neigiamą aukos reakciją į jos atžvilgiu atliktus teisei priešingus veiksmus, paaštrinti jaučiamą skausmą, kančių laipsnį bei mastą, o kita vertus – atvirkščiai, emocinis smūgis, ištikęs asmenį konkrečioje aplinkoje bei konkrečiu momentu, gali būti ne toks skausmingas ir stiprus, kaip identiška nelaimė, įvykusi kitomis aplinkybėmis⁵⁵².

2) *Nukentėjusiojo bei žalą padariusio asmens ryšys*, t.y. šalis siejusio iki neturtinės žalos padarymo santykio pobūdis. Šiuo atveju yra kalbama ne apie neteisėto gyvybės atėmimo situacijas, kuriose tiesioginio nukentėjusiojo (mirusiojo) bei dvasinį skausmą jo netekus jaučiančio artimo asmens emocinio, dvasinio, psichologinio, ekonominio bei kitokio ryšio identifikavimas, tokio ryšio glaudumas ir

⁵⁵² Pavyzdžiui, byloje *J.Š. v B.G. ir E.G.* (Lietuvos apeliacinio teismo 2005 m. lapkričio 21 d. nutartis c.b. Nr. 2A-370/2005), kurioje ieškovės reikalavimas atsakovams – jos broliams dėl 100000 Lt neturtinės žalos atlyginimo buvo grindžiamas tuo, kad atsakovai per jų motinos laidotuves sumušė ieškovę (vėliau jie buvo nuteisti), dėl ko ši patyrė didelį fizinį skausmą, dvasinį sukrėtimą bei pažeminimą, pirmosios instancijos teismas, atsižvelgęs į tai, kad ieškovė dėl patirtų sužalojimų buvo nedarbinga tik trumpą laiką bei įvertinęs atsakovų turtinę padėtį, priteisė nukentėjusiajai 10000 Lt dydžio kompensaciją, tačiau apeliacinės instancijos teismas tokią sumą pripažino neatitinkančia teisingo ir sąžiningumo toje konkrečioje situacijoje kriterijų, ir ne tiek dėl sveikatos sutrikdymo pobūdžio bei laipsnio - ieškovė patyrė pakankamai skaudžius sumušimus, tame tarpe galvos smegenų sukrėtimą, šonkaulių sulaužymą, kiek atsižvelgiant į tai, jog nusikaltimą padarė ieškovės broliai, t.y. artimi giminaičiai, jų visų motinos laidotuvių metu, ir būtent tokio pažeidimo padarymo vieta bei momentas neabejotinai sustiprino ieškovės išgyvenimus, pažeminimo laipsnį, o tai savo ruožtu reikalauja didesnės - 20000 Lt piniginės satisfakcijos.

stiprumas tampa kertiniais faktoriais nustatant kompensaciją už neturtinę žalą, bet turimi omenyje kiti neturtinės žalos padarymo atvejai, kuomet teisingam bei adekvačiam jos atlyginimui gali būti tikslinga nustatyti, ar deliktinio teisinio santykio dalyvius anksčiau siejo kokie nors ryšiai - pavyzdžiui, artima ar tolima giminystė, svainystė, draugystė, meilė, ar šie asmenys buvo bendradarbiai, kaimynai, buvę sutuoktiniai ar kitokie pažįstami, o taip pat identifikuoti tarpusavio santykių pobūdį (geranoriški, priešiški ir pan.) bei trukmę. Manytina, kad pavyzdžiui, tuo atveju, kai asmens privatų gyvenimą liečiančios informacijos paviešinimu ar šmeižikiškų žinių paskleidimu neturtinę žalą sukelia artimas žmogus, kuriuo buvo pasitikėta, su kuriuo buvo dalinamasi gyvenimu, jausmais, paslaptimis ir pan., su kuriuo siejo nuoširdūs tarpusavio jausmai, iš kurio paprasčiausiai nebuvo tikėtasi kokio nors kenksmingo elgesio, asmens šokas bei išgyvenimai gali būti skausmingesni, negu tuo atveju, jeigu identiškus veiksmus atliktų visiškai svetimas ir nepažįstamas asmuo⁵⁵³.

3) *Neturtinės žalos padarymo priežastys ir tikslai*, t.y. žalą padariusio asmens motyvacija bei paskatos. Šie faktoriai tiesiogiai nulemia kaltės turinį bei formą ir leidžia spręsti apie galimą tokioje situacijoje nukentėjusiojo patirtą neturtinę žalą. Asmeninių neturtinių teisių bei kitų vertybių pažeidimas, daromas iš savanaudiškų paskatų, siekiant pasipelnymo, kito asmens įskaudinimo, keršto ar kitų negatyvių siekių (pavyzdžiui, informacijos apie asmens privatų gyvenimą paskleidimas sensaciniais tikslais, norint pasityčioti, pasipelninti), traktuotini kaip aplinkybės, lemiančios didesnę pažeidimo sunkumą bei neturtinės žalos, o tuo pačiu ir jos kompensacijos mastą⁵⁵⁴. Ir atvirkščiai, tarkim, siekis informuoti visuomenę apie aktualias problemas, pakviesti ją diskutuoti, problemų išsprendimui iniciatyvai ar kitoks kilnus informacijos apie privatų gyvenimą paskleidimo (kad ir neteisėto) tikslas, ir netgi neturtinės žalos padarymas siekiant „pamokyti“, atvesti į doros kelią negatyviomis moralinėmis savybėmis pasižymintį asmenį, kurio tendencingi ir tęstiniai veiksmai žalą padariusio asmens atžvilgiu ir paskatino jį nusižengti, pačiam „įvykdyti teisingumą“, sunkiai susiklosčiusios gyvenimo aplinkybės ir pan., gali įgyti ir, kaip rodo teismų praktika, neretai įgyja reikšmę priteistino neturtinės žalos

⁵⁵³ Žr. išnašą 552.

⁵⁵⁴ Pavyzdžiui, LAT CBS teisėjų kolegijos 2008 m. rugpjūčio 14 d. nutartis c.b. Ž.Ž. v UAB „Ekstra žinios“, UAB „Lietuvos rytas“ Nr. 3K-3-393/2008; Vilniaus apygardos teismo 2007 m. rugsėjo 25 d. nutartis c.b. J.G. v UAB „Naujasis aitvaras“, Nr. 2-49-831/07.

atlyginimo dydžio sumažinimui⁵⁵⁵, nors kai kurių teisės mokslo atstovų nuomone, visa neturtinės žalos padarymo „priešistorė“, kontekstas bei motyvas apskritai neturėtų dominti teisimą: „moralinės žalos dydis labiausiai priklauso būtent nuo padaryto pažeidimo pobūdžio, nukentėjusio asmens dvasinės būsenos, o ne nuo teisės pažeidėjo tikslų, atliekant minėtus veiksmus“⁵⁵⁶.

Kita vertus, žvelgiant į mūsų teismų sprendimuose sutinkamą neturtinės žalos kompensacijos dydžio motyvacinį pagrindimą, galima nesunkiai identifikuoti ir akivaizdžiai konkrečioje deliktinėje situacijoje netinkančius, konkretaus asmens patiriamam fiziniam skausmui ar emociniams išgyvenimams jokios įtakos neturinčius ir negalinčius turėti, o taip pat ir fundamentaliems teisės principams prieštaraujančius veiksnius, taip vadinamus „antikriterijus“.

Pavyzdžiui, nėra suprantama, kodėl byloje *R.S. v ŽŪB „Ancišķiai“*⁵⁵⁷ nustatant neturtinės žalos atlyginimo žuvusio dėl nelaimingo atsitikimo darbe darbuotojo sutuoktinei dydį, be kita ko, buvo atsižvelgta į žuvusiojo dukterų patirtus dvasinius išgyvenimus, t.y. *į trečiųjų asmenų neturtinę žalą*, nors dukterys nebuvo byloje bendraieškovėmis, neprisijungė prie motinos reikalavimo, ir motina neveikė kaip jų įstatyminė atstovė. Byloje *L.V. v UAB „Girteka“*⁵⁵⁸ Lietuvos Aukščiausiasis Teismas konstatavo, kad ne tik atsakovo kaltės forma, turtinė padėtis, bet ir ieškovo gautos savanoriško, socialinio ir transporto priemonės valdytojo civilinės atsakomybės *draudimo išmokos* yra privalomi neturtinės žalos nustatymo kriterijai, nors manytina, jog šie rodikliai, iš esmės charakterizuojantys faktinę ar potencialią turtinę nukentėjusiojo padėtį (papildomas įvairios kilmės bei prigimties pajamas, gautas vienokiu ar kitokiu pagrindu, paprastai - už imperatyvių draudimo įmokų mokėjimą), galėtų turėti didesnę reikšmę sprendžiant nebent turtinės žalos atlyginimo klausimą, tačiau vargu, ar šiems veiksniams būtų teisinga teikti tokį svarbų ir juo labiau privalomą vaidmenį neturtinės žalos kompensavimo procese, ypač atsižvelgiant į tai, jog, kaip jau buvo įrodinėjama ankstesnėse darbo dalyse⁵⁵⁹, socialinį draudimą reglamentuojantys įstatymai ir jų pagrindu mokamos socialinio draudimo išmokos iš esmės yra skirtos tik turtinių praradimų neutralizavimui, bet

⁵⁵⁵ Pavyzdžiui, LAT CBS teisėjų kolegijos 2003 m. spalio 20 d. nutartis c.b. *R.L. v UAB „Brolių Tomkų leidyba“*, Nr. 3K-3-1000/2003.

⁵⁵⁶ MEŠKAUSKAITĖ, išnaša 345. p. 254.

⁵⁵⁷ Lietuvos apeliacinio teismo 2005 m. kovo 1 d. nutartis c.b. Nr. 2A-102/2005.

⁵⁵⁸ LAT CBS teisėjų kolegijos 2006 m. spalio 2 d. nutartis c.b. Nr. 3K-3-525/06.

⁵⁵⁹ Žr. disertacijos 3.4.2. skirsnį „Neturtinė žalos kompensavimo problema veikiant valstybiniam socialiniam draudimui“.

jokiu būdu neapima neturtinės žalos ir negali turėti įtakos jos dydžiui (tą akcentuoja ir pats Lietuvos Aukščiausiasis Teismas⁵⁶⁰), taip pat ir savanoriško draudimo išmokos negali turėti jokios reikšmės kompensuojamai žalai, kadangi į atlygintinos žalos dydį neįskaitomos (CK 6.290 str. 2 d.). Bylose *L.Z., M.Z., V.Z., G.Z. v VšĮ Marijampolės ligoninė*⁵⁶¹ ir *O.K. v VšĮ „Naujininkų poliklinika“*⁵⁶² buvo pažymėta, kad nustatant kompensacijos už neturtinę žalą, padarytą sužalojus asmens sveikatą ar kitais panašiais atvejais (išskyrus privataus gyvenimo, atvaizdo neliečiamumo, garbės ir orumo pažeidimo situacijas) dydį, neturi būti atsižvelgiama į visuomenės informavimo priemonių susidomėjimą deliktiniu įvykiu, į visuomenės dėmesį jam, informacijos apie įvykį paviešinimą bei jo mastą. Iš tikrųjų, šis aspektas lyg ir negalėtų turėti tiesioginės įtakos sužaloto ar kitaip neleistinai fiziškai ar psichiškai paveikto asmens patirtų išgyvenimų laipsniui ir pobūdžiui, ir juo labiau – pačios neturtinės žalos atsiradimui, kurią iš esmės lemia neteisėti atsakovo veiksmai, nors, kita vertus, negalima ir visiškai eliminuoti prielaidos, jog esant didesniam ir įkyresniam visuomenės domėjimuisi asmens nelaimė, nukentėjusysis gali išgyventi stipresnes ir intensyvesnes neigiamas emocijas, kad ir dėl to, jog yra priverstas būti dėmesio centre, prisiminti įvykį, taikytis su kišimusi į jo vidų bei suvokti, kad jo vidinis pasaulis išeina už jo individualybės ribų, tampa žinomas, analizuojamas svetimų žmonių, dėl ko atgauti emocinę pusiausvyrą tampa sudėtingiau.

Nustatyti, ar kokia nors aplinkybė, kuri teismui gali pasirodyti reikšminga bei informatyvi patirtiems dvasiniams išgyvenimams ir fiziniam skausmui suvokti, iš tikrųjų yra verta susidomėjimo, o svarbiausia - neprieštarauja teisės imperatyvams, neperžengia jų dvasios ir nepatenka į „antikriterijaus“ kategoriją neretai yra problematiška, nes *skiriamoji riba tarp kriterijaus ir „antikriterijaus“ ne visada yra aiškiai matoma*, ką puikiai iliustruoja ne tik pateikti pavyzdžiai, bet ir ankščiau darbe paliesta neturtinę žalą patyrusio bei tokią žalą padariusio subjekto visuomeninės (socialinės) padėties, praktikuojamo gyvenimo būdo, asmens pasaulėžiūrą, vertybių sistemą atspindinčių bruožų bei kitų subjektyvių kriterijų vertinimo leistinumą problema. Vis dėlto, vertinant vienos ar kitos aplinkybės reikšmę neturtinės žalos atlyginimo procese, manytina, kad pačia bendriausia prasme reikėtų pradėti nuo

⁵⁶⁰ Pavyzdžiui, LAT CBS teisėjų kolegijos 2007 m. spalio 16 d. nutartis c.b. *V.S., A.S., I.S. v A.B., UAB „Ergo Lietuva“*, Nr. 3K-3-400/2007.

⁵⁶¹ LAT CBS teisėjų kolegijos 2005 m. balandžio 18 d. nutartis c.b. Nr.3K-3-255/2005.

⁵⁶² Lietuvos apeliacinio teismo 2007 m. lapkričio 19 d. nutartis c.b. Nr. 2A-510/2007.

esminio - „informatyvumo“ testo atlikimo: tiesiog būtina atsakyti į klausimą, ar ši aplinkybė gali ką nors pasakyti apie konkretaus asmens, pretenduojančio į piniginę kompensaciją, vidinius išgyvenimus bei fizines kančias arba apie neteisėtus veiksmus padariusį asmenį, kurio atžvilgiu ketinama taikyti turtinę atsakomybę, o jeigu taip - kokią būtent informaciją apie asmens patirtą fiziologinį bei psichologinį stresą jį gali suteikti, koku laipsniu gali prisidėti prie šių nematerialių išgyvenimų ir negatyvių padarinių suvokimo. Kitaip tariant, *neturtinės žalos vertinimo kriterijų sąrašas neturėtų būti plečiamas iki begalybės, pildant jį įstatyme nepaminėtais, bet pernelyg nutolusiais nuo neturtinės žalos prigimties faktoriais: būtina juos filtruoti ir susikoncentruoti tik ties keliais informatyviausiais ir iliustratyviausiais veiksniais, atskleidžiančiais vidinį emocinį žmogaus pasaulį bei jaučiamo skausmo mastą, o taip pat galinčiais pasitarnauti konkretaus kaltininko teisingam atsakomybės individualizavimui.*

4.2.10. Teisingumo, protingumo bei sąžiningumo principų taikymas nustatant neturtinės žalos atlyginimo dydį

Civilinis įstatymas vienareikšmiškai reikalauja, kad nustatydamas neturtinės žalos atlyginimo dydį, teismas visais atvejais vadovautųsi teisingumo, protingumo bei sąžiningumo principais, tai yra taikytų bendruosius, fundamentaliuosius civilinės teisės pradmenis. Naujausioje jurisprudencijoje akcentuojama, kad neturtinės žalos įvertinimas pinigais pripažintinas teisingu tik tada, jei konkrečiai nustatyta žalos atlyginimo pinigine išraiška atitinka sąžiningumo, teisingumo ir protingumo imperatyvus⁵⁶³. Vienoje bylų⁵⁶⁴ buvo netgi pažymėta, kad teisingumo, protingumo ir sąžiningumo principų taikymas įgyja ypatingą reikšmę būtent neturtinės žalos kompensavimo atvejais, kadangi pačios neturtinės žalos neįmanoma tiksliai įvertinti pinigais, t.y. ji savo prigimtimi yra neapibrėžta, todėl reikalauja tokių pat vertinamųjų kategorijų, kaip teisingumas ir protingumas, taikymo.

Manytina, kad šie baziniai principai, kuriais iš esmės remiasi visa civilinė įstatymleidystė bei jurisprudencija, kurių dvasia turi būti realizuojama kiekviename

⁵⁶³ Pavyzdžiui, LAT CBS teisėjų kolegijos 2008 m. spalio 20 d. nutartis c.b. L.V. v ŽŪB „Šiaulėnų statyba“, Nr. 3K-3-529/2008.

⁵⁶⁴ Lietuvos apeliacinio teismo 2007 m. rugsėjo 11 d. nutartis c.b. L.V. v UAB „Girteka“, Nr. 2A-400/2007.

teisės taikymo aktuose, neturėdami vieningo ir aiškiai apibrėžto turinio ir kiekvienu atveju įgydami skirtingą prasmę bei pasireiškimą, suteikia pakankamai plačią erdvę teismui sprendžiant konkrečią bylą dėl neturtinės žalos atlyginimo ir neretai *tampa įrankiu pasiekti ne tik teisinį, bet ir socialinį, moralinį teisingumą*, ypač jeigu nuoseklus ir formalus teisės normų paisymas konkrečioje deliktinėje situacijoje sukurtų neigiamą socialinį rezultatą ir iš esmės paneigtų teisingumą ne tiek teisine, kiek žmogiškąja prasme. Juk teisėtumas ne visada reiškia teisingumą ir sąžiningumą, ir tikriausiai būtent dėl to mūsų teisės doktrinoje netgi pasiūloma itin pažangi nuostata, leidžianti susiaurinti arba apskritai panaikinti teisės normos (tiek imperatyvios, tiek dispozityvios) taikymo galimybę, jeigu jos taikymas sukeltų aiškiai neteisingą, neprotingą arba nesąžiningą rezultatą⁵⁶⁵.

Tai, kad teisingumo, protingumo bei sąžiningumo principai yra įstatymų leidėjo išskirti kriterijų, į kuriuos atsižvelgiama nustatant kompensacijos už neturtinę žalą dydį, pabaigoje nėra atsitiktinis, bet, manytina, tikslingas ir apgalvotas žingsnis. Susipažinus su neturtinės žalos instituto taikymo praktika, nesunku pastebėti, kad iš esmės ir kiekvieno teismo sprendimo motyvuojamoje dalyje, dažniausiai – jos pabaigoje, kuomet yra apibendrinama teismo atlikta konkrečių neturtinės žalos kompensacijos dydžio nustatymo kriterijų analizė bei prieinama prie atitinkamos išvados, yra paminimi teisingumo, sąžiningumo bei protingumo principai, kaip sumuojantys situacijos bei kriterijų vertinimą, užbaigiantys atlyginimo už neturtinę žalą paieškos procesą postulatai.

Kad ir kokią didelę erdvę teismo nuožiūrai šie baziniai orientyrai besuteiktų, vis dėlto, bandant bent kiek iškristalizuoti jų turinį, tiek teisės doktrinos, tiek teismų praktikos analizės pagrindu, galima būtų nubrėžti tokias pagrindines jų interpretavimo bei taikymo neturtinės žalos kompensavimo atvejais gaires bei pasiūlyti tokias rekomendacijas.

1. Kaip jau buvo ne kartą akcentuota, fizinių bei psichinių kančių, kuriuos norima kompensuoti materialinių gėrių pagalba, gilumas, stiprumas ir kitos charakteristikos tiesiog objektyviai negali būti tiksliai išmatuotos ir įvertintos pinigais, kas neleidžia kalbėti apie jų kompensacijos sumos ekvivalentiškumą, nors ir yra keliamas reikalavimas, kad nukentėjusiajam priteisiama pinigų suma būtų adekvati patirtoms kančioms. Vis dėlto, pripažįstama, kad yra neteisinga ir

⁵⁶⁵ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Pirmoji knyga. Bendrosios nuostatos. Vilnius, 2001, p. 78.

neprotinga, jeigu, tarkim, esant kitoms identiškoms aplinkybėms (pavyzdžiui, vienodai žalą padariusio asmens kaltės formai ir laipsniui, ypatingesnių nukentėjusiojo individualių savybių nebuvimui, identiškai turtinei žalai ir pan.) yra priteisiama vienoda pinigų suma autoriui, kuris patyrė jo asmeninių neturtinių teisių į literatūros kūrinį pažeidimą, bei asmeniui, kuris jaučia galias kančias netekus artimo giminaičio arba asmeniui, kuris dėl nusikalstamų organizuotos grupuotės veiksmų (ginkluoto užpuolimo) visam gyvenimui apako, apkurto, prarado sveikatą. Tai reiškia, kad teisingumo ir protingumo reikalavimai visų pirma vertintini, kaip *nurodymas teismui*, turinčiam diskreciją ir laisvos nuožiūros teisę neturtinės žalos atlyginimo srityje, *atsižvelgti į protingą bei teisingą, o taip pat elementariausia logika pagrįstą atskirų kategorijų bylose priteisiamų kompensacijos sumų santykį, pirmiausia – įvertinant pažeistų vertybių reikšmingumą ir jų tarpusavio sąveiką bei atitinkamai diferencijuojant tokių vertybių pažeidimu sukeltai neturtinei žalai atlyginti tenkančias kompensacijas*. Akivaizdžiu protingumo principo pažeidimo šiuo aspektu pavyzdžiu galėtų būti mūsų teismų praktikoje pasitaikantys atvejai, kuomet artimo žmogaus netekties skausmo apimties artimiesiems priteisiamas net ir 10000 Lt nesiekiantis atlyginimas⁵⁶⁶ ar vyro neištikimybę, ilgalaikį žiaurų smurtinį elgesį kentusiai sutuoktinei, pasiryžusiai nutraukti santuoką, priteisiama tik 100 Lt dydžio neturtinės žalos kompensacija⁵⁶⁷, tarpu vos kelias valandas buvusiam sulaikytam, kad ir neteisėtai, asmeniui, nepatyrusiam jokių ženklesnių tokio įvykio padarinių, atlyginama net 20000 Lt⁵⁶⁸ ar daugiau.

2. Teisingumo, protingumo ir sąžiningumo principai neturtinės žalos atlyginimo bylose taip pat reikalauja, kad *kompensacijos už neturtinę žalą dydis būtų pamatuotas, adekvatus, pasvertas, neperžengiantis protingų rėmų, t.y. protingumo atitinkamose visuomenės ir konkretaus jos vieneto gyvenimo sąlygose ribų ir konteksto*. Šis aspektas pastaraisiais metais vis labiau pradedamas akcentuoti ir tampa itin aktualiu, stebint vis augantį nukentėjusių asmenų „apetitą“, nerealiais tempais didėjančias ieškinių dėl neturtinės žalos atlyginimo sumas, itin populiariu ir net

⁵⁶⁶ Pavyzdžiui, byloje *S.B. v UAB „If draudimas“*, *J.Dudovič PĮ* (LAT CBS teisėjų kolegijos 2005 m. sausio 5 d. nutartis c.b. Nr. 3K-3-2/2005) ieškovei, kurios sutuoktinis žuvo autoavarijoje, ir kuri patyrė didžiulių dvasinių išgyvenimų, kuriai sutriko miegas, poilsis, nuolatos lydi vienatvės skausmas, nevisavertiško gyvenimo jausmas, buvo priteista tik 8000 Lt neturtinės žalos atlyginimo.

⁵⁶⁷ Vilniaus miesto 1 apylinkės teismo 2008 m. balandžio 30 d. sprendimas c.b. *L.S. v E.S.*, Nr. 2-406-534/2008 (sprendimas šiuo metu apskūstas apeliacine tvarka).

⁵⁶⁸ Pavyzdžiui, LAT CSB teisėjų kolegijos 2007 m. birželio 26 d. nutartis c.b. *A.J. v Lietuvos valstybė*, Nr.3K-3-263/2007.

„madingu“ tampantį milijoninių kompensacijų reikalavimą bei rungtyniavimą dėl galimybės pretenduoti į rekordinį reikalavimą dėl neturtinės žalos atlyginimo. Tai jokių būdu nereiškia, kad į tokių svarbių prigimtinių vertybių, kaip tarkim, sveikata, gyvybė, laisvė ar garbė, pažeidimą turi būti žiūrima tarsi pro pirštus, bijant priteisti skaudų praradimą patyrusiam asmeniui kiek didesnę pinigų sumą, kad tik jis nepagrįstai nepasipelnytų kaltininko sąskaita. Natūralu ir tai, kad dvasinių ir fizinių kančių atlyginimo mechanizmas, kaip ir valstybės bei visuomenės gyvenimo sąlygos, negali būti statiškas, jis vystosi ir teismas, priteisdamas kompensaciją konkrečiai sprendimo priėmimo dienai, galėtų ir turėtų atsižvelgti ne tik į potencialią kančių tęstinumo galimybę, į susirūpinimą dėl būsimų išgyvenimų, bet ir į nuolat kintantį ekonominį valstybės gyvenimo lygį, artimiausias prognozes ir panašius daugiau globalinio pobūdžio faktorius, savotiškai verčiančius kelti atsakomybės už neturtinę žalą dydį, nes šiai dienai nustatyta kompensacija laikui bėgant gali nebeatitikti pasikeitusios teisinės ir visuomeninės realybės.

Kita vertus, nepaisant šių dalykų, yra būtina (tiek bendrai teisinei sąmonei, visuomenei, tiek konkrečiam jos nariui - nukentėjusiajam) suvokti, kad mūsų teisės sistema, bent jau kol kas, negali sekti ir „prilygti“ aukštesnio gyvenimo lygio Vakarų Europos, JAV bei kitų valstybių su žymiai toliau pažengusiomis ir išvystytomis ekonominėmis bei teisinėmis sistemomis, o taip pat ir neturtinės žalos kompensavimo mechanizmais, kurie asocijuojasi su milijoniniais ieškiniais dėl neturtinės žalos atlyginimo ir milijoninėmis ar šimtatūkstantinėmis kompensacijomis, praktikai⁵⁶⁹. Štai, tarkim, byloje *D.K. v UAB „Pejasta“*⁵⁷⁰, *D.Z. v UAB „Klaipėdos autobusų parkas“*⁵⁷¹ teismai atkreipė dėmesį į tai, kad nukentėjusiųjų reikalavimai priteisti iš atsakovų beveik pusės milijono ar milijono neturtinės žalos atlyginimą yra neprotingai dideli, prieštarauja teisingumo, protingumo ir sąžiningumo principams, kadangi juos patenkinus pilna apimtimi, būtų paneigta neturtinės žalos atlyginimo,

⁵⁶⁹ Pavyzdžiui, jei esant pačiam sunkiausiam bei skaudžiausiam asmens sveikatos sužalojimui, kuomet asmuo netenka 100 procentų darbingumo, iš esmės visam likusiam gyvenimui lieka paralyžiuotas, negali vaikščioti, sėdėti, jau nekalbant apie galimybes dirbti, mokytis, sukurti šeimą, kasdieniame gyvenime patiria didžiulius nepatogumus, jam būtina nuolatinė slauga ir priežiūra ir t.t., Didžiojoje Britanijoje paprastai priteisiama apie 300000 eurų, Vokietijoje – apie 500000 eurų (bei mėnesinės 1000 eurų išmokos), Prancūzijoje – apie 100000 eurų neturtinės žalos kompensacija, tai Lietuvoje bene didžiausia panašioje situacijoje priteista suma sudarė 290000 Lt (apie 84000 eurų). Žr. VAN DAM, C. *European Tort Law*. Oxford, 2006; LAT CBS teisėjų kolegijos 2007-06-29 nutartis c.b. *D.Z. v UAB „Klaipėdos autobusų parkas“*, Nr. 3K-3-298/2007.

⁵⁷⁰ Lietuvos apeliacinio teismo 2008 m. birželio 10 d. nutartis c.b. Nr. 2A-316/2008.

⁵⁷¹ LAT CBS teisėjų kolegijos 2007 m. birželio 29 d. nutartis c.b. Nr. 3K-3-298/07.

esančio tik kompensacija už patirtas kančias, bet ne prarastos vertybės ekvivalentu, esmė, paskirtis bei susiklosčiusi teismų praktika panašios kategorijos bylose.

Taigi, teisingumo ir protingumo principai turėtų tarnauti savotišku „sulaikančiuoju“ veiksmu ir pagalba teismui, motyvuojant atsisakymą patenkinti „neprotingai didelį“ ir nerealų pinigine prasme nukentėjusio asmens reikalavimą.

3. Naujausioje jurisprudencijoje⁵⁷² pažymima, kad *sąžiningumo, teisingumo ir protingumo maksimumų turinys formuojamas* ne tik objektyviau jų, kaip tam tikrų definicijų, suvokimo pagrindu, bet ir vertinamųjų jų elementų atskleidimu *remiantis teismų praktika konkrečiose bylose*. Tai reiškia, kad esminiai nukrypimai nuo atitinkamų teismų praktikos jau nustatytų neturtinės žalos kompensacijų dydžių, išskyrus atvejus, kai konkrečios bylos faktiniai bei kitokie ypatumai sudaro pagrindą teisiškai pagrįsti kitoki neturtinės žalos atlyginimo dydį per jam nustatyti taikytinus teisinius kriterijus (apie tai kalbama kiek žemiau), vertintini kaip neatitinkantys sąžiningumo, teisingumo ir protingumo principų. Kitaip tariant, teisingumo, protingumo ir sąžiningumo postulatų turinį nematerialios skriaudos atlyginimo procese *inter alia* sudaro reikalavimas sekti formuojama praktika, siekti kompensacinio nuoseklumo ir nuspėjamumo.

4. Kita vertus, šiuolaikinėje teisės doktrinoje yra pasisakoma už *teisės normos taikymo susiaurinimo ar net atsisakymo ją taikyti galimybę, jeigu tos normos realizavimas sukeltų aiškiai neteisingą, neprotingą arba nesąžiningą rezultatą*. Neturtinės žalos kompensavimo kontekste tai galėtų būti interpretuojama tokiu būdu, kad net ir tais atvejais, kai kompleksinis neturtinės žalos atlyginimo dydžio nustatymo kriterijų vertinimas reikalauja priteisti nukentėjusiajam santykinai nedidelę kompensacijos sumą, atsižvelgiant į konkrečios situacijos aplinkybes, kontekstą, „atmosferą“, gali būti daroma išvada, jog teisingumas ir sąžiningumas būtų akivaizdžiai pažeisti, jeigu nukentėjusiajam nebūtų suteikta kiek didesnė pinigine satisfakcija. Pavyzdžiui, būtent teisingumo, protingumo ir sąžiningumo principai byloje *L.K. v O.B.*⁵⁷³ „pareikalavo“ ieškovės patirtą dėl sveikatos sužalojimo neturtinę žalą įvertinti net 10000 Lt dydžio suma, nepaisant medicininio požiūriu nesunkaus sveikatos sutrikdymo, kadangi nukentėjusioji buvo jauna moteris, jai buvo padarytas veido subjaurojimas, kuris estetiniu požiūriu pakenkė išvaizdai ir niekada visiškai

⁵⁷² Pavyzdžiui, žr. LAT CBS teisėjų kolegijos 2008 m. spalio 20 d. nutartis c.b. *L.V. v ŽŪB „Šiaulėnų statyba“*, Nr. 3K-3-529/2008.

⁵⁷³ LAT CBS teisėjų kolegijos 2004 m. lapkričio 19 d. nutartis c.b. Nr. 3K-3-349/2004.

neišnyks, be to žalą padarė atsakovės psichiškai nesveika duktė, kuri negalėjo suvokti savo veiksmų prasmės ir jų valdyti, tačiau atsakovė nepasirūpino jos pripažinimu neveiksnia.

5. *Teisingumas, sąžiningumas ir protingumas savo esme yra ne tik teisinės kategorijos, bet ir labai gilų kitų socialinių normų (pavyzdžiui, moralės), tradicijų ir pan., - turinį savyje talpinantys fenomenai*, todėl taikant šiuos principus teisinėje plotmėje neretai tenka atsigręžti ir išigilinti būtent į šių visuomeninių normų prasmę ir tokiu būdu išeiti už išimtinai teisinio jų turinio ribų. Pavyzdžiui, nors byloje *O.A. v VŠĮ „Visagino pirminės sveikatos priežiūros“*⁵⁷⁴ ir buvo konstatuoti tam tikri ginekologės padaryti pažeidimai atliekant ieškovės nėštumo nutraukimo operacijas, tačiau teismas, nustatydamas neturtinės žalos kompensacijos dydį - 5000 Lt- *inter alia* pažymėjo, kad nėštumo nutraukimo procedūra jau pati savaime yra moters organizmą ir psichiką žalojantis faktorius, kuris žinomas kiekvienam protingam asmeniui, abortas buvo atliktas pačios ieškovės pageidavimu, jai pačiai atėjus į sveikatos priežiūros įstaigą, pačiai sąmoningai apsisprendus priimti natūraliai dėl nėštumo nutraukimo atsirandančias pasekmes, susijusias tiek su tikimybės pastoti ateityje ir pagimdyti vaikus sumažėjimu, tiek su kitomis natūraliomis nuo medikų (žmogiškojo faktoriaus) nepriklausančiomis pasekmėmis, todėl teisingumas, protingumas bei visuomenėje vyraujančios geros moralės principai šiuo konkrečiu atveju verčia žymiai mažinti ieškovės prašomą priteisti kompensaciją (110000 Lt).

Taip pat ir pakankamai neįprastoje savo deliktine situacija byloje *O.K. v VŠĮ „Naujininkų poliklinika“*⁵⁷⁵, kurioje buvo sprendžiamas neturtinės žalos, padarytos aplaidžiais ir nerūpestingais medikės veiksmais ieškovės ginekologinės apžiūros metu, kuomet nubrodinus ieškovės mergystės plėvę, ji buvo nesunkiai sužalota, atlyginimo klausimas, apeliacinės instancijos teismas, padidindamas pirmosios instancijos teismo priteistą 500 Lt kompensaciją iki 4500 Lt, pažymėjo, kad ieškovė buvo išauklėta religingoje konservatyvių pažiūrų šeimoje, kurioje skaistumas ikivedybiniuose santykiuose pripažįstamas vertybe, todėl jai, neturėjusiai lytinių santykių, pirmas vizitas pas gydytoją ginekologą jau pats savaime sukėlė jaudulį, todėl juo labiau šiam gydytojui netinkamai atlikus apžiūrą, atitinkamai išauklėta ir atitinkamas pažiūras bei gyvenimo būdą propaguojanti ieškovė patyrė ne trumpalaikį išgąstį, kaip nurodė pirmosios instancijos teismas, bet pakankamai ženklią neturtinę

⁵⁷⁴ Lietuvos apeliacinio teismo 2007 m. balandžio 25 d. nutartis c.b. Nr. 2A-159/07.

⁵⁷⁵ Lietuvos apeliacinio teismo 2007 m. lapkričio 19 d. nutartis c.b. Nr. 2A-510/2007.

žalą, tuo tarpu protingumo, teisingumo ir sąžiningumo principai, kuriais nesivadovavo pirmosios instancijos teismas, objektyviai reikalauja didesnės piniginės kompensacijos.

Taigi, ypatinga bei universalumu pagrįsta minėtų teisės principų svarba ir reikšmė, kaip rodo pateikti praktiniai pavyzdžiai, galėtų reikšti ne ką kita, kaip leidimą adekvačios kompensacijos už neturtinę žalą ieškančiam teismui nepaisyti jau suformuotų (įstatymo leidėjo ar teismų praktikos) neturtinės žalos atlyginimo dydžio nustatymo taisyklių, jeigu konkrečioje byloje, objektyviai ir subjektyviai individualioje (išskirtinėje) situacijoje tokių taisyklių taikymas akivaizdžiai pažeistų gerą moralę, papročius, teisingumo, sąžiningumo ir protingumo suvokimą bei jų turinį sudarantį ideologinį ir moralinį pagrindą.

Pabaigai norėtusi pažymėti, kad per teisingumo, sąžiningumo ir protingumo kriterijų prizmę turėtų būtų vertinama kiekviena be išimties neturtinės žalos kompensavimo situacija, kadangi šie teisiniai postulatai tarnauja kaip savotiška reglamentavimo priemonė greta pozityvios teisės normų. Būtent todėl itin kritiškai vertintinas, tarkim, kasacinio teismo pasakymas byloje *A.M., V.K. v VŠĮ „Šiaulių rajono pirminės sveikatos priežiūros centras“ ir kt.*⁵⁷⁶, kad žemesnių instancijų teismai, nustatydami neteisėtais medikų veiksmais padarytos neturtinės žalos atlyginimo dydį, be pagrindo rėmėsi teisingumo, protingumo ir sąžiningumo principais, kadangi egzistuoja aiški teisinė iškilusių bylos nagrinėjimo metu klausimų reglamentacija: gydytojo kaltės klausimu tiek teisės teorijoje, tiek teismų praktikoje yra įsitvirtinusi taisyklė reikalauti iš gydytojo maksimalaus atidumo ir rūpestingumo teikiant medicininės paslaugas, todėl vertinant medicinos darbuotojų kaltę, o kartu ir nustatant neturtinės žalos dydį ryšium su asmens pergyvenimais dėl gydytojų padarytų sužalojimų, CK 1.5 straipsnyje įtvirtintos principinės nuostatos neturėtų būti taikomos be svarbaus pagrindo. Vargu, ar su tokiu teismo išaiškinimu būtų galima visiškai sutikti jau vien dėl to, kad teisingumo, protingumo ir sąžiningumo principai be teisės spragų užpildymo ir kolizijų šalinimo, atlieka ir kitas svarbias – reglamentavimo bei teisės aiškinimo – funkcijas, kurios savo ruožtu įpareigoja tiek įstatymų leidėją, formuluojantį teisės normas, tiek teismą, jas taikantį, paisyti šių principų bet kurioje be išimties situacijoje, kiekviename teisiniame žingsnyje, net jeigu jis ir atrodo visiškai aišku.

⁵⁷⁶ LAT CBS teisėjų kolegijos 2004 m. spalio 4 d. nutartis c.b. Nr. 3K-3-511/2004.

4.2.11. Kompleksinio neturtinės žalos atlyginimo dydžio nustatymo kriterijų vertinimo svarba

Apibendrinant neturtinės žalos kompensavimo kriterijų analizę, jų turinio atskleidimą bei taikymo ypatumus, norėtusi akcentuoti du fundamentalius dalykus.

Viena vertus, tiek neturtinės žalos kompensacijos dydį mažinančios, tiek jį didinančios aplinkybės, tiek bendrieji, tiek individualieji fizines ir dvasines kančias įtakojantys faktoriai turi būti vertinami sistemiškai, visuomet ieškant protingos jų tarpusavio pusiausvyros ir balanso, pagrįsto teisingumo, protingumo ir sąžiningumo konkrečioje deliktinėje situacijoje reikalavimais. Kitaip tariant, nukentėjusiojo patirtų emocinių ir fizinių išgyvenimų nagrinėjimas bei jų piniginio kompensavimo paieškos procesas negali būti vienpusis, t.y. nukreiptas tik, tarkim, į neturtinės žalos pasekmių tolimesniam nukentėjusiojo gyvenimui ar tik į sunkios žalą padariusio asmens turtinės padėties tyrinėjimą: teismas turi išlikti neutralus visų informaciją apie patirtą skausmą suteikiančių faktorių atžvilgiu, nepalikdamas kokio nors iš jų be deramo dėmesio, arba priešingai – neleistinai nesusikoncentruodamas ties vieno ar kelių veiksnių nagrinėjimu. Kiekvieno iš aukščiau paminėtų ir konkrečiai situacijai tinkančių *neturtinės žalos faktorių detalaus „narpliojimo“ pabaigoje būtina tarsi „pakilti“ virš jų bei pažvelgti, kaip į sintetinę (organinę) visumą, kurioje sudėtinės detalės harmoningai papildo viena kitą ir pasiūlo natūralų rezultatą.* Lietuvos Aukščiausiasis Teismas savo praktikoje taip pat ne kartą yra akcentavęs, kad atskiri neturtinės žalos atlyginimo faktoriai neturi būti suabsoliutinami: neturi būti sureikšminamas nei vienas iš kriterijų, paimtas atskirai, nei grupė kriterijų, palankesnių didesniam ar mažesniam atlygintinos neturtinės žalos dydžio nustatymui, tačiau teismas, kompleksiskai įvertinęs jų visumą, turi argumentuoti ir paaiškinti aplinkybes, dėl kurių neturtinės žalos dydis gali būti nustatytas didesnis, o dėl kurių šios žalos atlyginimo dydis gali būti mažesnis⁵⁷⁷.

Kita vertus, integruotas požiūris į fizinę bei psichinę nukentėjusiojo savijautą apibūdinančius veiksnius nereiškia, kad atskirų kategorijų bylose, atsižvelgiant tiek į konkrečios deliktinės situacijos ypatumus, tiek į tokioje situacijoje patiriamo emocinio sukrėtimo ar fizinio skausmo specifiką, nėra *galima tam tikra šių veiksnių*

⁵⁷⁷ Pavyzdžiui, LAT CBS teisėjų kolegijos 2005 m. balandžio 27 d. nutartis c.b. A.S. v *savaitraštis „Laisvas laikraštis“*, UAB „Šilo bitė“ ir kt., Nr. 3K-3-280/2005; LAT CBS teisėjų kolegijos 2007 m. spalio 8 d. nutartis c.b. V.M. v I.M., UADB „Ergo Lietuva“, Nr. 3K-3-364/2007.

„hierarchija“, t.y. didesnio dėmesio tam tikram veiksmui, informatyviausiai pasakančiam apie neturtinę žalą, skyrimas, tuo pačiu išlaikant jo sąsają su kitais faktoriais. Negali būti toleruojamos situacijos, kuomet teismas ignoruoja vienokius ar kitokius neturtinę žalą atskleidžiančius veiksmus ar susikoncentruoja ties vieno ar kelių veiksmų vienpuse analize, tačiau yra galimas ir, manytina, visiškai pateisinamas didesnio svorio atitinkamam (atitinkamiems) neturtinę žalą atskleidžiančiam faktoriui suteikimas, jeigu būtent tos kategorijos bylose jis geriausiai ir išsamiausiai informuoja apie patirtą skausmą bei išgyvenimus. Tarkim, daugelyje atvejų žalą padariusio asmens turtinė padėtis figūruoja kompensacijos už neturtinę žalą nustatymo veiksmų kontekste, suteikiant jam tokią pat reikšmę, kaip ir kitiems faktoriams, tačiau tais atvejais, kai neturtinė žala yra padaroma dėl asmens sveikatos, kaip vienos iš labiausiai teisės ginamų vertybių, sužalojimo ar dėl asmens gyvybės atėmimo (juo labiau, jeigu tuo sukeliama itin sunkūs paradiniai, o kaltė pasireiškia tyčiniiais veiksmais), tai būtent pažeistos vertybės pobūdis, sveikatos sužalojimo ar gyvybės atėmimo pasekmės ir kaltės forma tampa esminiais kriterijais ir negali būti laikomi lygiaverčiais su kitais, tokiais kaip, tarkim, padarytos turtinės žalos dydis, ir juo labiau žalą padariusio asmens turtinė padėtis: kaltininko turtinė padėtis negali būti pagrindu žymiai mažinti jo atsakomybės mastą ar apskritai atleisti nuo civilinės atsakomybės už neturtinę žalą taikymo⁵⁷⁸. Plačiau apie *prima face* kai kurių kriterijų reikšmę atskirų kategorijų bylose kalbama kituose darbo skirsniuose, kuriuose gilinamasi į neturtinės žalos kompensacijos dydžio nustatymo specifiką aktualiausiose ir labiausiai paplitusiose situacijose.

⁵⁷⁸ Tai akcentuojama, pavyzdžiui, LAT CBS teisėjų kolegijos 2006 m. birželio 12 d. nutartyje c.b. *P.D. v R.V., A.V., T.V., M.G., I.V., A.V.* c.b. Nr. 3K-3-394/2006; LAT CBS teisėjų kolegijos 2003 m. kovo 26 d. nutartyje c.b. *N.Ž. v UAB "Vilniaus troleibusai"*, Nr.3K-3-371/2003; Lietuvos apeliacinio teismo 2007 m. spalio 22 d. nutartyje c.b. *K.D. v AB „Ukmergės gelžbetonai“*, Nr. 2A-461/2007.

4.3. SKIRSNIS. NETURTINĖS ŽALOS ATLYGINIMO DYDŽIO NUSTATYMO SPECIFIKA ATSKIRŲ KATEGORIŲ BYLOSE

Nors šiuo metu galiojantys civiliniai įstatymai suteikia nemažai teisinės erdvės neturtinės žalos atlyginimo institutui pasireikšti, apimdami pakankamai įvairialypį jo pagalba ginamų vertybių bei santykių spektrą, vis dėlto, didesnę dėmesį norėtusi skirti neturtinės žalos kompensavimo analizei esant aktualiausių, gausiausių savo praktika, o tuo pačiu ir svarbiausių kiekvienam asmeniui neturtinių vertybių – gyvybės, sveikatos, laisvės, privatumo, garbės, šeimos ryšių – pažeidimams, susisteminant esančią norminę ir praktinę medžiagą, atskleidžiant neturtinės žalos atlyginimo dydžio nustatymo ypatumus šiuose santykiuose, pateikiant koncentruotas rekomendacijas tolimesniam šio civilinių teisių gynimo būdo taikymui.

4.3.1. Neturtinės žalos atlyginimo dydžio nustatymo specifika sveikatos sužalojimo atvejais⁵⁷⁹

Nors Lietuvos Respublikos Konstitucijoje nėra tiesiogiai įtvirtinta asmens teisė į sveikatą, tačiau ši teisė savo esme ir turiniu, be jokios abejonės, laikytina neatimama asmenine, kiekvienam individui nuo gimimo priklausančia teise, o sveikata, kaip psichinės ir fizinės gerovės būseną, savo ruožtu yra suvokiama, kaip viena fundamentaliausių ir vertingiausių asmeninių neturtinių vertybių, kurios teisei apsaugai turėtų būti skiriamas ypatingas dėmesys, o jos pažeidimus patyrusiam asmeniui garantuojamas efektyvus teisinis atsiradusios turtinės ir neturtinės žalos atlyginimo mechanizmas.

Jeigu asmens, praradusio fizinę ar psichinę gerovę, pažeisti turtiniai interesai jau nuo seno buvo visokeriopai saugomi, atlyginant tokiam subjektui dėl sveikatos sužalojimo patirtą turtinę žalą, tai neturtinės žalos, atsiradusios ryšium su sveikatos sutrikdymu, kaip ir ryšium su gyvybės atėmimu, kompensavimas yra pakankamai naujas dalykas mūsų teisės sistemoje, iš esmės pradėtas vystyti ir tobulinti tik po naujojo Civilinio kodekso priėmimo⁵⁸⁰, kuris užtikrina asmenims, patyrusiems

⁵⁷⁹ Dauguma šiame skirsnyje analizuojamų klausimų, problemų ir aspektų aktualūs ir neturtinės žalos instituto taikymui gyvybės atėmimo atvejais, todėl nebus atkartojami ir tyrinėjami skirsnyje, susijusiame su kompensacijos dydžio nustatymo specifika gyvybės atėmimo situacijose.

⁵⁸⁰ Išimtį sudarytų tik moralinės žalos, padarytos sveikatos priežiūros paslaugas teikiančių institucijų veiksmams, joms pažeidus sveikatos priežiūros priimtinumą reikalavimus ir medicininę paslaptį,

sveikatos sužalojimą, teisę į neturtinės žalos atlyginimą (CK 6.250 str. 2 d.; 6.283 str.). Būtent įsigaliojus 2000 m. Civiliniam kodeksui teismus iš karto „užgriuvo“ nemažas skaičius bylų, kuriose ieškovai reiškė reikalavimus dėl neturtinės žalos atlyginimo (patirtos tiek iki, tiek ir po jo priėmimo), ir tai iš karto atskleidė šio instituto taikymo teismų praktikoje problematiškumą bei sudėtingumą. Iškilo ne tik bendro pobūdžio klausimai, kaip turėtų būti suvokiama pati neturtinė žala, kokia turėtų būti jos kompensavimo paskirtis, bet ir kaip šis teisinis fenomenas galėtų pasireikšti asmens sveikatos sutrikdymo situacijose, o svarbiausia - kaip turi būti nustatomas atlyginimo už patirtą neturtinę žalą dydis, kokie turėtų būti nagrinėjami bei vertinami civiliniame įstatyme įtvirtinti kriterijai, aktualūs tokio dydžio suradimui ir t.t.

Išanalizavus bei įvertinus Lietuvos teismų praktiką sveikatos sutrikdymo bylose, galima konstatuoti, kad neturtinės žalos kompensacijos dydžio nustatymo specifika jose pasireiškia tuo, jog teismas turi atsižvelgti ne tik į bendruosius LR CK 6.250 str. 2 d. įtvirtintus orientacinius kriterijus, tokius kaip žalos pasekmės, žalą padariusio asmens kaltė, jo turtinė padėtis, padarytos turtinės žalos dydis, bet ir į specifines, sveikatos sutrikdymo situacijose reikšmingas aplinkybes, tokias, kaip sveikatos sužalojimo laipsnis, patirtos traumos pobūdis, tiek atsiradusios dėl sveikatos sutrikdymo turtinės ir neturtinės pasekmės, tiek ir galintys ateityje atsirasti pasikeitimai įvairiose nukentėjusio asmens gyvenimo sferose (profesinėje, visuomeninėje, asmeninėje ir kt.) bei kitos aplinkybės, kurios turi tiesioginę įtaką fizinių ir dvasinių išgyvenimų mastui bei stiprumui, ir tuo pačiu yra pajėgios atlikti svarbų vaidmenį jų piniginio – kompensacinio ekvivalento nustatymo procese.

Būtų tikslinga detaliau aptarti kelis svarbiausius faktorius, pasižyminčius tam tikrais suvokimo bei realizavimo ypatumais būtent sveikatos sutrikdymo situacijose.

1. Jau vien tas faktas, kad neteisėtais kito asmens veiksmais yra padaroma žala asmens sveikatai, kaip vienai fundamentaliausių asmeninių neturtinių vertybių, sudaro pakankamą pagrindą priteisti santykinai didesnes pinigų sumas nukentėjusiems asmenims, lyginant su kompensacijų dydžiais kitų kategorijų bylose, nes to objektyviai reikalauja *pažeistos vertybės pobūdis*, jos vieta vertybių hierarchijoje. Juk neturtinė žala yra padaroma paveikiant skirtingus gėrius, turinčius didesnę ar mažesnę vertę asmeniui bei visuomenei apskritai, o tokios neatskiriamos

atlyginimo (iki 500 MMA) galimybė, kuri buvo numatyta LR Sveikatos sistemos įstatymo 91 str. (V.Ž. 1998, Nr. 112-3099).

nuo žmogaus ir jam nuo gimimo priklausančios vertybės, kaip sveikata, pažeidimu sukelti dvasiniai ir fiziniai išgyvenimai dažniausiai būna nepaprastai stiprūs ir skausmingi, todėl ir neturtinės žalos atlyginimo dydis aptariamose kategorijose bylose, kaip rodo vis gausėjančios teismų praktikos tendencijos, akivaizdžiai ir ženkliai skiriasi nuo neturtinės žalos kompensacijos dydžių kitų asmeninių neturtinių vertybių, tokių kaip tarkim, garbė, orumas, laisvė, privatus gyvenimas, atvaizdas ar vardas pažeidimo bylose, gerokai jį lenkdamas ir viršydamas.

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, kaip jau buvo minėta, yra pabrėžęs, kad neturtinės žalos atlyginimo dydžio nustatymui ir teisingam atlyginimui yra svarbu, į kokias vertybes buvo kėsintasi ir koku būdu jos buvo pažeistos, kadangi civilinėje teisėje galioja principas, jog kuo aiškesnė ir svarbesnė vertybė yra, tuo stipriau ji turėtų būti ginama: asmens sveikata yra viena svarbiausių, nesunkiai pažeidžiamų, ne visada atkuriamų ar neįmanomų atkurti vertybių, todėl turi būti itin saugoma, labiausiai teisės ginama⁵⁸¹, ir teismo sprendime turi būti išvardyti ir pasverti argumentai, dėl kurių žalos dydis gali būti nustatomas didesnis, ir motyvai, dėl kurių žalos atlyginimo dydis gali būti mažesnis, o tai savo ruožtu kaip tik ir priklauso nuo pažeistų vertybių (atitinkamai ir jų vietos daugiau ar mažiau pripažintoje vertybių sistemoje), atsiradusių pasekmių ir kitų kriterijų. Nepaisant to, kad, pavyzdžiui, byloje *A.M. v R.D., UAB „Baltijos realizacijos centras“*⁵⁸² apeliacinės instancijos teismas sumažino pirmosios instancijos teismo priteistą sunkiai sužalotam autoįvykio metu ieškovui neturtinės žalos kompensaciją nuo 60000 Lt iki 40000 Lt, nurodęs, jog žala buvo padaryta netyčiais veiksmais, veika nepripažinta nusikalstama, taip pat atsižvelgdamas į atsakovo turtinę padėtį, tačiau tuo pačiu pažymėjo, kad jeigu neturtinė žala padaryta dėl asmens sveikatos, kaip vienos iš labiausiai teisės ginamos vertybės, sužalojimo, o kaltė dėl sveikatos sužalojimo išreikšta tyčiais brutaliais veiksmais, tai šie neturtinės žalos dydžio nustatymo kriterijai yra esminiai ir nelaikytini lygiaverčiais su kitais, tokiais kaip padarytos turtinės žalos dydis ir jo atlyginimo aplinkybės, žalą padariusio asmens turtinę padėtį ir t.t.

2. Kitas svarbus veiksnys, turintis principinę reikšmę teisingai kompensacijai už patirtą fizinį bei emocinį skausmą surasti, yra asmens *sveikatos sužalojimo laipsnis, pakenkimo sveikatai pobūdis*. Teisės doktrinoje nurodoma, kad dėl sunkesnio

⁵⁸¹ Žr., pavyzdžiui, LAT CBS teisėjų kolegijos 2006 m. birželio 12 d. nutartis c.b. *P.D. v R.V., A.V., T.V., M.G., I.V., A.V.*, Nr. 3K-3-394/2006.

⁵⁸² LAT CBS teisėjų kolegijos 2007 m. birželio 26 d. nutartis c.b. Nr. 3K-3-263/2007.

sveikatos sutrikdymo atsiradę išgyvenimai turėtų būti proporcingai kompensuojami didesne pinigų suma, ir atvirksčiai. Šiomis adekvatumo principu pagrįstomis rekomendacijomis stengiamasi vadovautis ir teismų praktikoje. Pavyzdžiui, byloje *J.S. ir kt. v P.G., UAB "Lietuvos draudimas"*⁵⁸³ pirmosios instancijos teismas, nustatydamas neturtinės žalos, padarytos sveikatos sužalojimu autoįvykio metu, dydį kiekvienam iš ieškovų, vadovavosi būtent jiems padarytu sužalojimo laipsniu, kaip esminiu kriterijumi, nulemiančiu fizinių ir dvasinių kančių bei jų piniginio įvertinimo mastą: kadangi ieškovas J.S. nepatyrė jokio kūno sužalojimo, jo reikalavimas dėl 2000 Lt neturtinės žalos atlyginimo buvo atmestas; ieškovei – J.S. buvo priteista 500 Lt kompensacija, kadangi ji buvo nežymiai sužalota, be to, matydama sužalotus nepilnamečius vaikus, juos slaugydama, patyrė išgyvenimus, dvasinį skausmą; ieškovėms - nepilnametėms dukroms buvo priteista po 1000 Lt neturtinės žalos atlyginimo, kadangi jos patyrė lengvą sveikatos sutrikimą, fizinį skausmą bei dvasinius sukrėtimus dėl autoįvykio, vienai iš mergaičių buvo sulaužyta nosis ir jai galėjo likti veido subjaurojimas; ieškovui - seneliui buvo priteistas 4000 Lt neturtinės žalos atlyginimas, kadangi jis buvo sunkiau sužalotas, patyrė didelį fizinį skausmą, sukrėtimą, sumažėjo jo galimybės bendrauti, taip pat atsižvelgiant į jo senyvą amžių bei tai, kad atsakovas nesidomėjo jo sveikata, neparėmė nei materialiai, nei moraliai. Apeliacinės instancijos teismas iš esmės pritarė tokiam neturtinės žalos dydžio proporcingam paskirstymui atsižvelgiant į padaryto sužalojimo laipsnį, o taip pat į asmenines nukentėjusiųjų savybes, tačiau pastebėjo, kad pirmosios instancijos teismas nepakankamai diferencijavo neturtinės žalos dydį nepilnametėms mergaitėms, priteisdamas joms vienodą sumą ir nepaisydamas skirtingo jų sužalojimo laipsnio: kadangi vienai iš mergaičių buvo padarytas lengvas, nesukėlęs sveikatos sutrikimų, sužalojimas, o kitai – sužalojimas, sukėlęs rimtesnius sveikatos sutrikimus, dėl kurių ji buvo priversta gydytis ligoninėje, pirmajai mergeitei neturtinės žalos atlyginimo dydis buvo sumažintas iki 800 Lt.

Įdomiu teismų praktikos neturtinės žalos atlyginimo sveikatos sužalojimo atveju pavyzdžiu, kuomet sužalojimo laipsniui buvo suteiktas vienas prioritetinių vaidmenų neturtinės žalos dydžio nustatymo procese, galėtų būti ir byla *A.R. v VŠĮ „Vilniaus greitosios pagalbos universitetinė ligoninė“*⁵⁸⁴. Pirmosios instancijos teismas, konstatavęs neteisėtus gydytojų veiksmus, kurie pasireiškė tuo, kad anksčiau

⁵⁸³ Panevėžio apygardos teismo 2003 m. spalio 2 d. nutartis c.b. Nr. 2A-384/2003.

⁵⁸⁴ Vilniaus apygardos teismo 2005 m. sausio 26 d. nutartis c.b. Nr. 2A-39-345/05.

ieškovei gydantis šioje ligoninėje, į jos pilvo ertmę buvo įvestas 15 cm drenas, kurį buvo pamiršta išimti ir kuris buvo pastebėtas bei išimtas tik po metų, priteisdamas ieškovei 1500 Lt neturtinės žalos kompensaciją vadovavosi tuo, kad žaizda dėl palikto dreno atsivėrė tik praėjus metams, ir byloje nėra duomenų, kad komplikacijos būtų atsiradusios būtent dėl palikto dreno. Apeliacinės instancijos teismas padidino kompensaciją iki 10000 Lt ir pažymėjo, kad neturtinės žalos dydis šiuo atveju buvo nustatytas akivaizdžiai netinkamai, kadangi nebuvo atsižvelgta į tai, jog ieškovei padaryto sveikatos sužalojimo laipsnis buvo pakankamai aukštas: 15 cm drenas išbuvo ieškovės kūne daugiau kaip metus, po dreno išėmimo ieškovė dar gydėsi ligoninėje, kadangi žaizda, likusi pašalinus dreną, ilgai negijo, pūliavo, todėl nagrinėjamu atveju atsakovo neteisėtų veiksmų mastas buvo pakankamai didelis, o jų pasekmės buvo sunkios ir skausmingos. Labai panašioje savo esme byloje *E.J. v Vilniaus universiteto Onkologijos institutas*⁵⁸⁵, kurioje ieškovės reikalavimas dėl neturtinės žalos kompensavimo taip pat buvo grindžiamas tuo, kad jai gydantis Onkologijos institute ir atliekant operaciją dėl gydytojų nerūpestingumo organizme buvo palikta chirurginė adata, kuri buvo pastebėta tik po dviejų metų, o dėl svetimkūnio ieškovės sveikata labai pablogėjo, teismas priteisė nukentėjusiajai net 40000 Lt neturtinės žalos kompensaciją, motyvuodamas tuo, jog operacijos metu palikus adatą ieškovės kūne buvo pažeista jos teisė į kokybišką sveikatos priežiūrą, ji patyrė ir tebejaučia didelį fizinį skausmą, svetimkūnio buvimas sukėlė papildomas ligas, pablogino tiek fizinę, tiek emocinę savijautą, ieškovė buvo gydoma nuo depresijos, adatos pašalinimas, esant dabartinei sunkiai sveikatos būklei ir diagnozei, būtų pavojingas, tuo tarpu tolesnis ir taip jau ilgai trunkantis žinojimas apie adatos buvimą, jos palikimas organizme turi neigiamą įtaką ieškovės emocinei būklei, kuri išgyvena ir yra susirūpinusi dėl būsimų pasekmių.

Dažniausiai teismų praktikoje taikomu sveikatos sužalojimo laipsnio rodikliu, pagal kurį yra vertinamas patirtos traumos sunkumas, dėl jos atsiradusios pasekmės ir galimas neturtinės žalos mastas, yra asmens prarastas darbingumas (dažniausiai procentine išraiška). Pavyzdžiui, byloje *G.T. v AB "Lietuvos draudimas", A.U.*⁵⁸⁶ teismas, atsižvelgdamas į tai, kad po apysunkio kūno sužalojimo (kojos lūžimo) ieškovė pilnai atgavo darbingumą, nepatogumai buityje bei negalėjimas grįžti į darbą buvo laikino pobūdžio, patirti sužalojimai netrukdo tęsti gydytojos darbo, neturtinę

⁵⁸⁵ LAT CBS teisėjų kolegijos 2007 m. birželio 18 d. nutartis c.b. Nr. 3K-3-337/2007.

⁵⁸⁶ LAT CBS teisėjų kolegijos 2004 m. liepos 12 d. nutartis c.b. Nr. 3K-3-367/2004.

žalą įvertino 6000 Lt dydžio suma. Kita vertus, byloje *A.S. v AB "Panevėžio statybos trestas"*⁵⁸⁷ ieškovui, dėl nelaimingo atsitikimo darbe netekusiam 50 procentų darbingumo, ir dėl to kenčiančiam skausmus, turinčiam vaikščiojimo problemų, fizinių nepatogumų, negalinčiam išlaikyti trijų nepilnamečių vaikų, buvo priteista 10000 Lt neturtinės žalos atlyginimo. Byloje *N.Ch. v UAB "Club & Company"*⁵⁸⁸, kurioje ieškovė dėl nelaimingo atsitikimo darbe neteko 60 procentų darbingumo, po nelaimingo atsitikimo jai buvo atliktos trys operacijos, sunkiai vyko reabilitacijos procesas, dėl ko ji patyrė tiek fizines, tiek emocines kančias, teismas, atsižvelgdamas į šią dėl sveikatos sutrikdymo susiklosčiusią situaciją, o taip pat į tai, kad patirtos traumas pasekmės bus jaučiamos visą gyvenimą, atlygintinos neturtinės žalos dydį įvertino 15000 Lt suma. Pagaliau, byloje *D.M. v R.O., Lietuvos ir Rusijos draudimo UAB "Baltik garant"*⁵⁸⁹ teismai, atsižvelgdami į tai, kad ieškovei autoįvykio metu buvo padaryta itin sunki ir pavojinga gyvybei galvos trauma, atliktos kelios galvos operacijos, ieškovė buvo komos būsenoje, dėl ko atsirado ir depresinis sindromas, neatsistatė trumpalaikė atmintis, sutriko orientacija, atsirado nevisavertiškumo jausmas, baimė transportui, fizinis skausmas ir išsekimas, neturtinę žalą kompensavo 25000 Lt dydžio suma.

Pažymėtina, kad tiesioginė sveikatos sužalojimo laipsnio (pobūdžio) ir dėl jo patiriamų fizinių bei dvasinių kančių kompensacijos dydžio sąsaja ne visuomet "pasiteisina". Kadangi neretai net ir esant itin sunkiam, pavojingam gyvybei sveikatos sutrikdymui, fizinės ir dvasinės kančios gali būti nežymios, ir atvirkščiai, pakankamai lengvas medicininis požiūriu sveikatos sutrikimas gali sąlygoti stiprų dvasinį asmens sukrėtimą, lemti skaudžių ir ilgalaikių neturtinio pobūdžio padarinių atsiradimą, todėl vertinant tokį pakankamai objektyvų kompensacinį kriterijų, kaip sveikatos sužalojimo laipsnis, neišvengiamai būtina iširti ir tai, kokio stiprumo bei intensyvumo fizinis skausmas ar dvasiniai išgyvenimai buvo jaučiami konkrečiau nukentėjusiojo. Jau vien tas faktas, kad atskiriems asmenims, priklausomai nuo jų organizmo bei reakcijos į skausmą ypatumų, tam tikrų asmeninių savybių, charakterio bruožų ir aibės kitų faktorių yra būdingas mažesnis ar didesnis skausmo reakcijų lygis, verčia teismą kiekvienoje konkrečioje sveikatos sužalojimo situacijoje nuodugniai ir išsamiai išaiškinti bei teisingai įvertinti šias aplinkybes, ir, be jokios

⁵⁸⁷ LAT CBS teisėjų kolegijos 2004 m. birželio 7 d. nutartis c.b. Nr. 3K-3-358/2004.

⁵⁸⁸ LAT CBS teisėjų kolegijos 2003 m. lapkričio 5 d. nutartis c.b. Nr. 3K-3-1049/2003.

⁵⁸⁹ LAT CBS teisėjų kolegijos 2004 m. rugsėjo 29 d. nutartis c.b. Nr. 3K-3-475/2004.

abejonės, kompleksiskai pažvelgti į visus neturtinės žalos dydžiui nustatyti reikšmingus faktorius, neapsiribojant vien tik sužalojimo sunkumo analize. Kitaip tariant, nustatydamas asmens patirto sveikatos sužalojimo stiprumą, teismas neatsiejamai turi atsižvelgti ir į tokiu sužalojimu sukeltą fiziologinę ir psichologinę reakciją, t.y. į tai, kaip asmuo suvokė ir išgyveno į jį nukreiptus neteisėtus veiksmus, kaip „perėjo“ per tai, kokį fiziologinį ir emocinį pėdsaką nukentėjusiojo sąmonėje ir fiziniuose jutimuose paliko kaltininko elgesys. Šiuo atveju būtina turėti omenyje ir fizinius bei dvasinius išgyvenimus, kurie jaučiami dėl susirūpinimo neišvengiamai ateityje kiliančiais nepatogumais esant tęstiniam sveikatos sutrikdymui⁵⁹⁰.

Vis dėlto, pakenkimo asmens sveikatai laipsnis ir mastas, kaip vienas svarbiausių kriterijų kompensacijai už neturtinę žalą nustatyti, gali tapti puikia bei iliustratyvia teisine neturtinės žalos atlyginimo dydžių gradavimo, o tuo pačiu ir praktikos unifikavimo priemone, *inter alia* leidžiančia pastebėti gyvenimo realijų diktuojamas teismų praktikos sveikatos sužalojimo bylose evoliucijos bei tolesnio vystymosi kryptis. Apibendrinus paskutinių kelių metų teismų patirtį kompensuojant neturtinę žalą, negalima nepastebėti, kad dar prieš kelis metus nukentėjusiesiems buvusios priteistos piniginių atlygių už nematerialią skriaudą sumos jau nebegali atitikti šių dienų realijų, patenkinti žalą patyrusių asmenų interesų ir pretenduoti į adekvačią materialią satisfakciją: teismo sprendimo priėmimo metu atrodžiusios protinga, pakankama ir adekvačia kompensacija, kartais net itin „įžūliu“ ir pertekliniu nukentėjusiojo interesų patenkinimu, besiribojančiu su pasipelnymo siekiu bei piktnaudžiavimu nelaime, dabar šios sumos, kaip matyti iš žemiau pateiktos lentelės, kurioje apibendrinta 2005-2007 metų aukščiausių teismų praktika sveikatos sutrikdymo bylose (ją graduojant būtent pagal sveikatos sužalojimo laipsnį), duomenų⁵⁹¹, jau nėra pajėgios atlikti teisingo atlyginimo vaidmenį bei realizuoti kompensacinę atsakomybės funkciją, ir taip yra ne tiek dėl vis drąsesnių ieškovų piniginių pageidavimų ir pretenzijų ieškiniuose nurodymo, kiek dėl pasikeitusių

⁵⁹⁰ Turima omenyje teismų praktikos išvystyta *susirūpinimo dėl ateityje būsiančių išgyvenimų* kategorija, kaip sudėtinis atlygintinos neturtinės žalos elementas, apie kurį buvo kalbėta 1.1.3.2. darbo skirsnyje „Neturtinė žala „perspektyviaja“ prasme“.

⁵⁹¹ Buvo apžvelgtos ir apibendrintos įsiteisėjusios Lietuvos Aukščiausiojo Teismo bei Lietuvos apeliacinio teismo nutartys (sprendimai) civilinėse bylose dėl sveikatos sutrikdymų įvairiose situacijose (autoįvykis, nelaimingas atsitikimas darbe, nusikalstama veika, nerūpestingi medikų veiksmai ir pan.) padarytos neturtinės žalos atlyginimo, priimtos 2005-2007 metais. Teismų nutarčių ir sprendimų, kurių pagrindu sudaryta lentelė, šaltinis: Lietuvos Aukščiausiojo Teismo interneto svetainė [interaktyvi], prieiga per internetą < www.lat.lt >; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo biuletenis „Teismų praktika“, Nr. 23-25; Lietuvos teismų informacinės sistemos LITEKO duomenys; Informacinės sistemos „Infoplex/praktika“ duomenys.

gyvenimo sąlygų, gyvenimo „kainos“, lygio augimo, įvairiausios negatyvaus savo pobūdžiu ir variacijomis asmens fizinio ir dvasinio pasaulio palietimo grėsmės padidėjimo, *inter alia* turinčio betarpišką įtaką augančiam neturtinės žalos atlyginimo bylų skaičiui bei jose priteisiamoms pinigų sumoms.

Sveikatos sutrikdymo laipsnis	2005 m.	2006 m.	2007 m.	Idealizuota suma
Nesunkus sveikatos sutrikdymas (iki 20 % darbingumo netekimas, nežymūs, trumpalaikiai, nesunkiai išgydyti, ženklesnių pasekmių nesukėlę fizinės ir psichinės sveikatos sutrikimai)	5000 Lt ¹	_____	1000 Lt ⁸ - 10000 Lt ⁹	1000 Lt - 10000 Lt
Vidutinio sunkumo sveikatos sutrikdymas (20 % - 40 % darbingumo netekimas, tam tikros pasekmės profesinėje ir kt. gyvenimo sferose)	_____	_____	20000 Lt ¹⁰	10000 Lt - 30000 Lt
Sunkus sveikatos sutrikdymas (40 % - 80 % darbingumo netekimas, pavojingas gyvybei sužalojimas, visiškas ar dalinis regos, klausos, kalbos, vaisingumo netekimas, judėjimo ribotumas, smegenų veiklos sutrikimas ir pan.)	15000 Lt ²	25000 Lt ⁴ - 100000 Lt ⁵	6000 Lt ¹¹ - 65000 Lt ¹²	30000 Lt - 70000 Lt
Įtin sunkus sveikatos sutrikdymas (80 % - 100 % darbingumo netekimas, visiškas ar dalinis paralyžius, nepagydomos ligos, tęstinės, nepašalinamos pasekmės, nuolatinės slaugos ir pagalbos poreikis, kardinalus gyvenimo būdo pasikeitimas ir pan.)	200000 Lt ³	70000 Lt ⁶ - 75000 Lt ⁷	50000 Lt ¹³ - 290000 Lt ¹⁴	70000 Lt - 300000 Lt

1. LAT CBS teisėjų kolegijos 2005 m. balandžio 25 d. nutartis c.b. *A.D., A.D. v VšĮ Kauno 2-ji klinikinė ligoninė*, Nr. 3K-3-222/2005; 2. LAT CBS teisėjų kolegijos 2005 m. spalio 17 d. nutartis c.b. *S.S. v AB „Lietuvos draudimas“*, Nr. 3K-3-482/2005; 3. LAT CBS teisėjų kolegijos 2005 m. balandžio 18 d. nutartis c.b. *L.Z., M.Z., V.Z., G.Z. v VšĮ Marijampolės ligoninė*, Nr. 3K-7-255/2005; 4. LAT CBS teisėjų kolegijos 2006 m. rugsėjo 06 d. nutartis c.b. *A.Ž. v UAB „Ranga IV“*, Nr. 3K-3-450/06; 5. Lietuvos apeliacinio teismo 2006 m. balandžio 10 d. nutartis c.b. *V.P. v Mažeikių rajono Sedos Vytauto Mačernio vidurinė mokykla*, Nr. 2A-146/06; 6. Lietuvos apeliacinio teismo 2006 m. gruodžio 18 d. nutartis c.b. *L.G. T.G., AB „Lietuvos draudimas“*, Nr. 2A-481-06; 7. Lietuvos apeliacinio teismo 2006 m. lapkričio 24 d. nutartis c.b. *D.O. v Vilniaus miesto VPK*, Nr. 2A-408/06; 8. Lietuvos apeliacinio teismo 2007 m. kovo 13 d. nutartis c.b. *I.T. v UAB „Raminora“*, Nr. 2A-198/07; 9. Lietuvos apeliacinio teismo 2007 m. liepos 19 d. nutartis c.b. *S.M. v UAB „Yazaki W.T.Lietuva“*, Nr. 2A-351/07; 10. Lietuvos apeliacinio teismo 2007 m. balandžio 13 d. nutartis c.b. *M.Š. v UAB „Algesa“*, Nr. 2A-229/07; 11. LAT CBS teisėjų kolegijos 2007 m. vasario 19 d. nutartis c.b. *M.B., O.D.B., v J.P., N.J.*, Nr. 3K-3-51/07; 12. Lietuvos apeliacinio teismo 2007-03-27 nutartis c.b. *V.Č., UAB „Nordona“ v A.Š.*, Nr. 2A-217/2007; 13. LAT CBS teisėjų kolegijos 2007-04-18 nutartis c.b. *A.L. v UAB „Pajūrio mediena“*, Nr. 3K-3-157/2007; 14. LAT CBS teisėjų kolegijos 2007-06-29 nutartis c.b. *D.Z. v UAB „Klaipėdos autobusų parkas“*, Nr. 3K-3-298/2007.

Iš lentelės matyti, kad jeigu anksčiau net ir pakankamai sunkiam bei ilgalaikiam sveikatos sutrikdymui „sušvelninti“ priteisiamos kompensacijos nesiekė ir keliolikos tūkstančių litų, tai šiuo metu yra pakankamai sunku aptikti mažesnę, negu keliolikos tūkstančių litų piniginę satisfakciją nežymaus ir neskausmingo pažeidimo atveju (ypač kuomet yra kalbama apie neteisėtai, nepakankamai atsargiais ar rūpestingais medikų veiksmais padarytos neturtinės žalos atlyginimą). Pavyzdžiui, byloje *S.M. v UAB „Yazaki W.T.Lietuva“*⁵⁹² ieškovei, susirgusiai profesine liga dirbant atsakovo įmonėje, kuri neteko 5 procentų darbingumo, tačiau išsaugojo 95 procentus darbingumo, gali dirbti, nors ją ir kamuoja skausmai, ji sunkiai valdo ranką, jaučia nepatogumus, dažnai serga, buvo priteista 10000 Lt neturtinės žalos kompensacija. Turint omenyje tai, kad tokio dydžio neturtinės žalos atlyginimas keliais metais anksčiau buvo priteisiamas, pavyzdžiui, net 50 procentų darbingumo dėl nelaimingo atsitikimo darbe netekusiems darbuotojams⁵⁹³ bei kitais sunkesniais sveikatos sutrikdymo atvejais, galima kalbėti apie neturtinės žalos kompensacijų bylose dėl sveikatos sužalojimo didėjimo tendenciją, nors kaip parodė atliktas kompleksinis neturtinės žalos instituto nacionalinėje teisėje tyrimas, vis dėlto jų sumos bendrame neturtinės žalos atlyginimo, kaip civilinių teisių gynimo būdo, taikymo kontekste neatrodo pakankamos adekvačiam patirtos skriaudos pažeidus kone brangiausią nematerialią vertybę, kompensavimui bei oriai ir teisingai nukentėjusiojo satisfakcijai.

3. Itin svarbus bei aktualus neturtinės žalos atlyginimo dydžio sveikatos sutrikdymo bylose nustatymo bruožas, pastebimas naujausioje teismų praktikoje, yra prioritetinio ir sprendžiamojo vaidens ne tiek sveikatos sužalojimo pobūdžiui ir laipsniui, kiek *sveikatos sutrikdymo pasekmėms suteikimas*: jeigu neteisėtų veiksmų padariniai (įvertinti atlikus ankstesnėje darbo dalyje pasiūlytą pasekmių testą) yra susiję su dideliais asmens sveikatos pakitimais, rimtais pasikeitimais įvairiose asmeniui aktualiose gyvenimo srityse (profesinėje, visuomeninėje, šeimyninėje ir kt.), ilgalaikiais kentėjimais nuo fizinio ir dvasinio skausmo, būsimomis intervencijomis ar kitokiu poveikiu žmogaus kūnui dėl pasekmių šalinimo ateityje (būsimomis operacijomis, specialiomis procedūromis ir t.t.), o juo labiau, jeigu pasekmės apskritai

⁵⁹² Lietuvos apeliacinio teismo 2007 m. liepos 19 d. nutartis c.b. *S.M. v UAB „Yazaki W.T.Lietuva“*, Nr. 2A-351/07. Taip pat žr. LAT CBS teisėjų kolegijos 2008 m. vasario 26 d. nutartis c.b. Nr. 3K-3-129/2008.

⁵⁹³ Pavyzdžiui, LAT CBS teisėjų kolegijos 2004 m. birželio 7 d. nutartis c.b. *A.S. v AB „Panevėžio statybos trestas“*, Nr. 3K-3-358/2004.

negali būti pašalintos, tai tampa pagrindine didesnės piniginės kompensacijos priteisimo priežastimi. Naujausioje jurisprudencijoje⁵⁹⁴ pabrėžiama, kad *esminis neturtinės žalos atlyginimo kriterijus, sužalojus sveikatą, yra būtent sužalojimo pasekmės ir jų įtaka tolesniam nukentėjusiojo gyvenimui*. Tokiu principu vadovaujamosi ir daugelyje Vakarų Europos teisės sistemų: pavyzdžiui, Prancūzijoje nustatant neturtinės žalos atlyginimo dydį esminę reikšmę įgyja tai, ar sveikata gali būti sugrąžinta, ar ne: jeigu sveikatą galima grąžinti, teismai kompensuoja patirtą sužalojimo metu bei gydantis skausmą, taip pat asmens jaučiamus laikinus nepatogumus, o kai sveikata negali būti visiškai grąžinta, išskiriama bei kompensuojama nemažai specifinių atlygintinos žalos kategorijų, tokių kaip fiziologinė žala (atlyginama už sumažėjusias fizines, psichines ir intelektines funkcijas), etninė žala (jaučiama dėl socialinių ryšių praradimo), seksualinė žala (atlyginama sumažėjus seksualinėms ir reprodukcinėms funkcijoms ar jas praradus) ir pan.⁵⁹⁵.

Štai, pavyzdžiui, byloje *V.P., D.P. v Mažeikių rajono Sedos Vytauto Mačernio vidurinė mokykla*⁵⁹⁶ teismas, teikdamas prioritetą būtent sveikatos sutrikdymo pasekmėms, pilna apimtimi patenkino ieškovų reikalavimą dėl 100000 Lt piniginės kompensacijos už neturtinę žalą priteisimo, įvykus nelaimingam atsitikimui mokykloje, kurio metu ieškovas (moksleivis) technologijos pamokoje dėl neatsargių nusikalstamų mokytojo veiksmų grubiai pažeidžiant saugos reikalavimus, buvo sunkiai sužalotas, dėl patirtos traumos tapo aklas kairiąja akimi, neteko 45 procentų darbingumo, visam gyvenimui tapo invalidu. Ypatingas dėmesys svarstant ieškinių patenkinimo pilna apimtimi galimybę buvo skirtas būtent tai aplinkybei, kad nukentėjusysis nuo vaikystės tapo aklas kaire akimi, jo pasveikimo ir matymo prognozė yra bloga, nes operacija, kuri pagerintų regėjimą, negalima, baiminasi, kad ateityje dėl traumos gali visiškai apakti, būtina nuolatinė akių gydytojo kontrolė, jis priverstas nešioti specialius akinius, kurie paslepia subjaurotą akį, akiai nerimstant, atsiradus skausmams, sužalota akis gali būti pašalinta, t.y. nelaimingo įvykio pasekmės negali būti sumažintos ar pašalintos. Be to, įvykis kardinaliai pakeitė

⁵⁹⁴ Lietuvos apeliacinio teismo 2007 m. spalio 22 d. nutartis c.b. *K.D. v AB „Ukmergės gelžbetonis“*, Nr. 2A-461/07; LAT CBS teisėjų kolegijos 2007 m. sausio 2 d. nutartis c.b. *R.L., R.L. v A.J., UADK „Baltic Polis“*, Nr. 3K-3-131/2007; LAT CBS teisėjų kolegijos 2008 m. liepos 8 d. nutartis c.b. *P.R.B., N.B. v V.Č., E.Č., UAB „If draudimas“*, Nr. 3K-3-357/2008; Lietuvos apeliacinio teismo 2008 m. balandžio 1 d. nutartis c.b. *M.L. v K.P.*, Nr. 2A-259/2008 ir kt.

⁵⁹⁵ ROGERS, išnaša 86. p. 89-92.

⁵⁹⁶ Lietuvos apeliacinio teismo 2006 m. balandžio 10 d. nutartis c.b. Nr. 2A-146/2006.

ieškovo gyvenimo būdą: sumažėjo galimybės bendrauti, mokytis, lavintis, dirbti, sportuoti, tapti pilnaverčiu laimingu žmogumi, dėl sužalojimo nukentėjusysis nebegali skaityti knygų, žiūrėti televizorių, kenčia dvasines kančias. Būtent tokios skaudžios tiek fiziniu, tiek emociniu požiūriu pasekmės, iš esmės paženklusios visą likusį gyvenimą, sąlygojo ir atsakovo argumentų dėl sunkios turtinės padėties, geranoriškų pastangų padėti ieškovo šeimai, atmetimą ar bent jau didesnės reikšmės jiems nesuteikimą. Ši byla tampa įdomia bei išskirtine dar ir dėl to, kad joje teismas ieškovų reikalavimą dėl neturtinės žalos atlyginimo patenkino pilna apimtimi, t.y. pripažino visą prašomą priteisti pinigines kompensacijos sumą adekvačia, atitinkančia protingumo kriterijus, o tai itin retas mūsų teismų praktikoje atvejis⁵⁹⁷.

Kita vertus, ieškovo, sužaloto autoįvykio metu dėl to, kad atsakovas jį partrenkė bėgant kairiuoju važiuojamosios kelio dalies pakraščiu, reikalavimas dėl 30000 Lt neturtinės žalos atlyginimo byloje *V.R. v F.A.K.*⁵⁹⁸ buvo patenkintas iš dalies, priteisiant nukentėjusiajam „tik“ 8000 Lt kompensaciją, kadangi eismo įvykio pasekmės nebuvo sunkios: ieškovui buvo padarytas tik nesunkus sveikatos sutrikdymas, gydymo laikotarpis taip pat nebuvo itin ilgas, ieškovas yra visiškai darbingas, buvę sužalojimai neturėjo neigiamos įtakos jo profesinei veiklai; apeliacinės instancijos teismo kolegija dar labiau – net per pusę sumažino kompensacijos dydį, pridedama išvadą, jog eismo įvykio pasekmės nebuvo sunkios, ir ieškovas šiuo metu yra visiškai darbingas, dirba stiuardu stambioje aviakompanijoje, kurioje taikomi griežti sveikatos reikalavimai, buvę sveikatos sutrikdymai neturi jokios įtakos jo profesinei veiklai, todėl nesant neturtinės žalos pasekmių, ieškovo patirti dvasiniai išgyvenimai, fizinis skausmas, bendravimo apribojimas negali būti vertinami didesne negu 4000 Lt suma.

Vis dėlto, teismai ne visuomet tinkamai pasveria asmens patirto sveikatos sutrikdymo pasekmes ir jų įtaką neturtiniams išgyvenimams. Pavyzdžiui, byloje *A.S. v UAB "Panevėžio statybos trestas"*⁵⁹⁹, kurioje buvo sprendžiamas klausimas dėl neturtinės žalos dydžio nustatymo ieškovui patyrus nelaimingą atsitikimą darbe, kuomet ieškovas neteko didelės dalies darbingumo, kentė didelius skausmus, turi vaikščiojimo sunkumų, prarado galimybę sportuoti, bendrauti, mėgautis kitais

⁵⁹⁷ Dėl jau aukščiau darbe aptartų priežasčių teismai „baiminasi“ ir iš dalies nepagrįsto praturtėjimo prevencijos sumetimais paprastai vengia tenkinti ieškinius pilna apimtimi.

⁵⁹⁸ LAT CBS teisėjų kolegijos 2006 m. sausio 4 d. nutartis c.b. Nr. 3K-3-9/2006.

⁵⁹⁹ LAT CBS teisėjų kolegijos 2004 m. birželio 7 d. nutartis c.b. Nr. 3K-3-358/2004.

gyvenimo malonumais, yra priverstas lėšas skirti vaistams, dėl ko neturi galimybės gauti pakankamą uždarbį trims nepilnamečiams vaikams išlaikyti ir todėl jaučia didelę kaltę prieš šeimą, jam buvo priteista tik 10000 Lt dydžio kompensacija. Lyginant šią sumą su anksčiau aptartose bylose priteistomis kompensacijomis, o taip pat atkreipiant dėmesį į tai, kad šiose bylose nukentėjusiems padarytų sveikatos sužalojimų laipsnis, jų pasekmės, mastas, yra santykinai panašūs jau vien tuo aspektu, kad pakenkimai sveikatai buvo itin sunkūs bei sukėlė ilgalaikes, skaudžias pasekmes, negalima nesuabejoti teismo nustatyto 10000 Lt neturtinės žalos atlyginimo sunkaus sveikatos sutrikdymo situacijoje pakankamumu ir teisingumu.

Sunkiai paaiškinamu neturtinės žalos kompensacijos dydžio nustatymo kriterijū, o svarbiausia – sveikatos sužalojimo pasekmių, vertinimo pavyzdžiu galėtų būti ir byla *P.D. v R.V., A.V., T.V., M.G., I.V., A.V.*⁶⁰⁰, kurioje pirmosios instancijos teismas stipriai atsakovų grupuotės sužalotam ieškovui (mokyklos sargui) priteisė 15000 Lt neturtinės žalos atlyginimo. Nustatydamas tokio dydžio kompensaciją, teismas vadovavosi tuo, kad ieškovui buvo padarytas itin sunkus sveikatos sutrikdymas, smarkiai sužalota galva, jis kentė skausmą visą naktį, nes buvo užpultas mokykloje ir sumuštas bei surištas paliktas mokyklos persirengimo kambaryje, tik ryte pastebėtas bei nuvežtas į ligoninę. Atsižvelgta į tai, kad ieškovas buvo nuolat gydomas vaistais, kentė ne vieną operaciją, dėl padarytų sužalojimų ašaroja dešinioji akis, kairioji akis liko nejudri, iškreipta nosis apsunkina kvėpavimą, po operacijos atsirado nekritiška elgsena, buvo konsultuotas psichiatro, ilgą laiką gydomas stacionariai, ambulatoriškai bei reabilitacijos ligoninėje, ieškovas, būdamas pensininku, tapo trečios grupės invalidu, dėl ašarojančios akies neteko galimybės vairuoti automobilį. Vis dėlto, nepaisant šių ypatingai skaudžių sužalojimų bei jų sukeltų ilgalaikių pasekmių, pirmosios instancijos teismas tik iš dalies patenkino ieškinį, priteisdamas net mažiau negu pusę prašomos sumos, ir tokį savo sprendimą motyvuodamas tuo, kad nors atsakovai ir buvo nuteisti už tyčinį smurtinį nusikaltimą – apysunkį sveikatos sužalojimą, padarytą tyčia, esant kvalifikuojančioms aplinkybėms, tačiau beveik visi jie yra nepilnamečiai, savarankiškų pajamų neturi, niekur nedirba, jų tėvų turtinė padėtis yra bloga, dėl to labai didelės neturtinės žalos priteisimas gali sukelti jiems sunkių turtinių pasekmių. Apeliacinės instancijos teismas dar labiau sumažino priteistiną ieškovui kompensacijos sumą - iki 10000 Lt,

⁶⁰⁰ LAT CBS teisėjų kolegijos 2006 m. birželio 12 d. nutartis c.b. Nr. 3K-3-394/2006.

iš esmės dėl to, kad kai kurie atsakovai atlygino ieškovui padarytą turtinę žalą, tačiau vargu, ar tokią kompensaciją galima traktuoti kaip teisingą materialią satisfakciją.

Šiuo atveju galima būtų išvelgti tarsi tam tikrą teismų prieštaravimą jų pačių nustatytoms aplinkybėms. Viena vertus, pripažįstamas ypatingai žiauraus, grupinio, o svarbiausia - tyčinio smurtinio nusikaltimo sunkinančiomis aplinkybėmis padarymas, kurio sunkumą sustiprina sužalojimo padarymo aplinkybės, kontekstas, būdas, kuriuo buvo pasikėsinta į sveikatą, vieta, o taip pat ir asmens, prieš kurį buvo nukreiptas smurtas, bejėgiškumas, senyvas amžius. Kita vertus, prioritetas suteikiamas ne nuskriaustojo išgyventos tragedijos kompensavimui, teisingam jį ištikusių pasekmių įvertinimui, bet žalą padariusių asmenų amžiui ir turtinei padėčiai, „verčiantiems“ atlaidžiau ir švelniau pažvelgti į jų brutalius veiksmus. Be jokios abejonės, kompleksinio visų, įskaitant ir „nepalankių“ nuskriaustajam kriterijų vertinimo nustatant neturtinės žalos atlyginimo dydį svarba negali būti paneigta, tačiau šioje konkrečioje situacijoje, ypač turint omenyje minėtas sveikatos sužalojimo objekto savybes, kaltininkų daugumą, tyčią bei sužalojimo padarymo kontekstą, vargu, ar tokie faktoriai, kaip žalą padariusių asmenų turtinė padėtis ar pilnai suvokiančių savo veiksmus asmenų jaunas pilnametystės nesiekiantis amžius, galėtų pateisinti ypatingai sunkių sužalojimo pasekmių ignoravimą ar bent jau didesnės reikšmės joms nesuteikimą ir stipriai mažinti priteisiamą kompensaciją, juo labiau kad Civilinio kodekso 6.282 str. 3 d. leidžia sumažinti atlygintinos žalos dydį, atsižvelgiant į žalą padariusio asmens sunkią turtinę padėtį, išskyrus atvejus, kai žala padaryta tyčia.

Pažymėtina, kad Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, panaikindamas šiuos nelogiškus ir kompleksinio neturtinės žalos dydžio nustatymo kriterijų vertinimo bei jų taikymo specifikos atskirų kategorijų byloje reikalavimų neatitinkančius, o taip pat ir teismų praktikos tendencijas ignoruojančius teismų sprendimus bei padidindamas kompensaciją net keturis kartus (iki 40000 Lt), nurodė, jog tuo atveju, *kuomet neturtinė žala yra padaryta dėl asmens sveikatos, kaip vienos iš labiausiai teisės ginamų vertybių, sužalojimo, o kaltė dėl sveikatos sužalojimo išreikšta tyčiniiais smurtiniais brutaliais veiksmais, tai pastarieji neturtinės žalos dydžio nustatymo kriterijai yra esminiai ir nelaiikytini lygiaverčiais su kitais, tokiais kaip padarytos turtinės žalos dydis ir jos atlyginimo aplinkybės, žalą padariusio asmens turtinė padėtis ar kiti*. Kitaip tariant sveikatos sužalojimo pasekmės, kurios šioje byloje buvo itin sunkios ir skaudžios, atsakovų kaltė, kuri šiuo atveju pasireiškė smurtine

piktybine tyčia, pagaliau, pačios pažeistos vertybės – sveikatos – fundamentalumas ir ypatingos teisinės apsaugos užtikrinimo būtinumas, laikytini esminiais kriterijais kompensuojant sveikatos sužalojimu padarytą neturtinę žalą.

Taigi, tiek aukščiau paminėtų, tiek ir kitų teismų praktikos pavyzdžių analizė leidžia prabilti apie savotišką kriterijų hierarchiją neturtinės žalos kompensacijos esant sveikatos sužalojimui nustatymo procese, kuomet prioritetas vaidmuo teikiamas būtent pakenkimo sveikatai laipsniui ir rezultatui, t.y. jo padariniams.

4. Svarbiu tampa ir *sveikatos sužalojimo būdo* įvertinimas. Nustatant kompensacijos už neturtinę žalą dydį tikslinga išsiaiškinti, ar sveikata nebuvo sužalota itin žiauriai, sukeliant asmeniui didžiules kančias, sąmoningai tyčiojantis, grubiai kankinant. Teisinėje literatūroje akcentuojama, kad asmens žalojimas, akivaizdžiai siekiant sukelti kuo didesnę fizinę bei emocinę skausmą, itin pašaipus, žiaurus, antihumaniškas, ciniškas žalojimo būdas (deginimas gyvo, ilgalaikis maisto, vandens nedavimas ir pan.), ypač artimųjų akyse, ir kitos priemonės, dar labiau sustiprinančios tiek tiesioginio „kankinio“, tiek ir aplinkinių kančias, be jokios abejonės, negali likti neįvertintomis⁶⁰¹.

5. Nors apie probleminius *žalą padariusio asmens turtinės padėties* ir jos reikšmės kompensuojant neturtinę žalą aspektus jau buvo kalbėta ankstesnėse darbo skirsniuose, tačiau sveikatos sutrikdymo, o taip pat ir gyvybės atėmimo situacijose, šio bendrojo kriterijaus suvokimas bei realizavimas pasižymi savita specifika, reikalaujančia detalesnio aptarimo.

Visų pirma, reikėtų pradėti nuo bylos *N.Ž. v UAB "Vilniaus troleibusai"*⁶⁰², kuri apskritai laikytina savotišku Lietuvos teismų praktikos neturtinės žalos atlyginimo sveikatos sužalojimo atveju „atskaitos tašku“, nes kaip parodė vėlesnė teismų patirtis, - būtent šioje byloje teismų išvystytos neturtinės žalos atlyginimo, jos dydžio nustatymo kriterijų vertinimo taisyklės, o galiausiai ir teismo priteista piniginės kompensacijos suma tapo orientyru tiek kitiems teismams, kuriuos pradėjo aktyviai „atakuoti“ ieškiniai dėl neturtinės žalos atlyginimo sveikatos sužalojimo atvejais, tiek ir patiems nukentėjusiesiems, besikreipiantiems į teismą (svarstantiems tokio kreipimosi galimybę), kuriems atsirado galimybė daugiau ar mažiau numatyti, kokio dydžio reikalavimą atsakovams jie galėtų pareikšti ir kokia apimtimi tie reikalavimai galėtų būti patenkinti, kiek yra realus ir objektyviai galimas

⁶⁰¹ ЭРДЕЛЕВСКИЙ, išnaša 37. p. 76.

⁶⁰² LAT CBS teisėjų kolegijos 2003 m. kovo 26 d. nutartis c.b. Nr.3K-3-371/2003.

pageidaujamos turtinės kompensacijos priteisimas ir išieškojimas valstybės teismo mechanizmo pagalba. Šios bylos nagrinėjimo genezė skirtingų instancijų teismuose puikiai iliustruoja sisteminio bei kompleksinio neturtinės žalos dydžio nustatymo kriterijų vertinimo svarbą, šių kriterijų turinio ypatumus analizuojant būtent sveikatos sužalojimu sukeltą neturtinę žalą bei jos galimo piniginio įvertinimo problematiškumą.

Neturtinė žala, kuri aptariamoje byloje pasireiškė tuo, kad dėl eismo įvykio (troleibuso „ūsams“ nukritus ir sužalojus keleivę) ieškovė patyrė didelį fizinį skausmą, kančias bei neigiamus padarinius, kadangi buvo subjaurotas jos veidas, sutriko klausa, uoslė, regėjimas, orientacija, jaučiamas baimės transportui jausmas, vidinė depresija, nepasitikėjimas savo jėgomis, ieškovė neteko darbo, galimybių tobulėti profesinėje veikloje, negali skirti pakankamai dėmesio nepilnamečiui sūnui, pati reikalauja nuolatinės globos ir priežiūros, ieškovės buvo įvertinta 300000 Lt suma. Su tokiu nukentėjusios vertinimu pilna apimtimi sutiko pirmosios instancijos teismas, kuris atsižvelgė į patirto sužalojimo sunkumą, rimtus fizinius bei estetinius sveikatos ir išvaizdos pakenkimus, sukėlusius ir toliau tebesukeliančius skaudžius išgyvenimus bei dvasines kančias, ir ypač atkreipė dėmesį į dėl sužalojimo pasikeitusį ieškovės gyvenimo būdą: negalėjimą užsiimti profesine veikla, kūryba (ieškovė buvo pradedanti dailininkė), netektą pragyvenimo šaltinį, negalėjimą gyventi visavertį gyvenimą, tai yra ne tik į nukentėjusios dėl įvykio patirtas kančias, bet ir į galimas moralines traumas ateityje, o taip pat į asmenines ieškovės savybes - jauną amžių, turimą išsilavinimą, praktinę kūrybinę veiklą iki sužalojimo. Apeliacinės instancijos teismas ženkliai sumažino kompensacijos dydį - iki 50000 Lt, tokį savo sprendimą motyvuodamas iš esmės vieninteliu - sunkios atsakovo – visuomeninio transporto paslaugas teikiančios bendrovės - turtinės padėties faktoriumi.

Būtent ši situacija ir privertė teismų praktiką giliau paanalizuoti už žalą atsakingo asmens turtinės padėties reikšmę neturtinės žalos atlyginimo dydžio nustatymo procese esant skaudžiam pakenkimui asmens sveikatai bei pastūmė tolimesnėms diskusijoms šiuo klausimu, kurių rezultatu tapo pozicija dėl itin atsargaus šio kriterijaus taikymo sveikatos bei gyvybės pažeidimo situacijose, t.y. tik nuodugnai išanalizavus konkrečios bylos aplinkybes ir atsakius į klausimą, ar šio, iš dalies diskriminacinio, orientyro taikymas (sąlygojantis „nenaudingą“ ieškovui bylos išsprendimą) gali būti pateisintas teisingumo, protingumo ir sąžiningumo principų

įgyvendinimo poreikiu. Kitaip tariant, teismų praktikoje išsikristalizavo pozicija, jog tuo atveju, kai yra vienaip ar kitaip pažeidžiama viena fundamentaliausių ir brangiausių žmogaus vertybių – asmens sveikata (o taip pat ir gyvybė) – *žalą padariusio asmens turtinė padėtis negali būti lemiamu kriterijumi nustatant neturtinės žalos atlyginimo dydį, o esminis kriterijus, sužalojus sveikatą, turi būti sveikatos sužalojimo pasekmės (sužalojimo mastas) ir dėl to patirti dvasiniai bei fiziniai išgyvenimai*. Būtent todėl kasacinės instancijos teismas *N.Ž. v UAB "Vilniaus troleibusai"* byloje, pabrėždamas kompleksinio visų neturtinės žalos dydžiui nustatyti reikšmingų faktorių vertinimo svarbą, o tuo pačiu ir kalto dėl neturtinės žalos padarymo asmens turtinės padėties suvokimo specifiką, padidino kompensacijos sumą iki 114000 Lt, t.y. praktiškai paskaičiavo žemesniųjų instancijų teismų priteistų neturtinės žalos atlyginimo sumų vidurkį, *inter alia* pažymėdamas, jog šiuo atveju atsakovas yra pelno siekiantis juridinis asmuo, todėl visgi jo turtinė padėtis negali būti pagrindas žymiai mažinti atlygintinos neturtinės žalos dydį.

Byloje *L.Z., M.Z., V.Z., G.Z. v VšĮ Marijampolės ligoninė*⁶⁰³, kurioje ieškovai prašė priteisti iš atsakovo 1000000 Lt neturtinės žalos atlyginimo, kadangi ieškovei pagimdžius dvynukus, naujagimiai buvo paguldyti ant termoforų, užpildytų per karštu vandeniu, ir dėl to patyrė sunkių kūno sužalojimų (nudegimų), jiems buvo atliktos odos persodinimo operacijos, dėl ko jie patyrė didelį fizinį skausmą, jų tėvai išgyveno didelių psichinių sukrėtimų, buvo priversti gydytis, tėvas patyrė fizinį skausmą, nes buvo odos donoras ir t.t., apeliacinės instancijos teismas per pusę sumažino pirmosios instancijos teismo priteistą sužalotiems dvynukams 400000 Lt neturtinės žalos atlyginimą, atsižvelgdamas ne tik į sveikatos sužalojimų laipsnį, ieškovų patirtų fizinių ir dvasinių išgyvenimų pobūdį bei mastą, bet kartu įvertindamas ir atsakovo turtinę padėtį, kaip ir apskritai atsakovo, kaip juridinio asmens, rūšį bei specifiką: atsakovas yra ribotos civilinės atsakomybės viešasis juridinis asmuo, kurio tikslas tenkinti viešuosius interesus vykdant sveikatingumo veiklą, tai pelno nesiekianti, iš biudžeto bei privalomojo sveikatos draudimo fondo lėšų finansuojama įstaiga, kurios finansavimui skiriamos lėšos naudojamos tenkinti visų ligoninėje besigydančiųjų poreikius, todėl šiuo konkrečiu atveju sąžiningumo, teisingumo ir protingumo principai reikalauja atkreipti dėmesį į tai, kad priteisus iš atsakovo milijoninę sumą, nukentėtų daugelio kitų ligoninių interesai, jiems nebūtų suteikiamos visos reikiamos

⁶⁰³ LAT CBS teisėjų kolegijos 2005 m. balandžio 18 d. nutartis c.b. Nr.3K-3-255/2005.

paslaugos, nukentėtų bendra sveikatingumo veikla rajone. Tačiau teismas kartu pabrėžė, kad net ir įvertinus visas šias “viešojo intereso” paisymo aplinkybes, *žalą padariusio asmens turtinė padėtis negali būti lemiamu kriterijumi nustatant ir mažinant neturtinės žalos dydį, o esminis kriterijus yra sužalojimo pasekmės ir dėl to patirti dvasiniai išgyvenimai*. Tokia pozicija buvo ir tebėra toliau vystoma teismų praktikos, ir yra jau pakankamai giliai įsitvirtinusi⁶⁰⁴.

Taigi, įvertinus aukščiau išsakytus argumentus, galima būtų daryti išvadą, kad net ir itin sunki žalą padariusio asmens turtinė padėtis negali tapti veiksniumi, kuris leistų ir pateisintų ženklų neturtinės žalos kompensacijos dydžio sumažinimą ir juo labiau atsakomybės žalos atlyginimo forma netaikymą pakenkimo sveikatai ar gyvybei situacijose⁶⁰⁵. Tai jokių būdu nereiškia, kad ankstesnėse darbo dalyse išsakyti siūlymai bei idėjos taikyti, tarkim, kad ir minėtą „teismo sprendimo įvykdymo sėkmingumo testą“, reikalaujantį „nuolankiau“ pažvelgti į tolimesnį ekonominį – finansinį žalą padariusio asmens funkcionavimą ir egzistavimą, teisingumo ir sąžiningumo sumetimais negalėtų būti diegiamos ir sveikatos bei gyvybės atėmimo atvejais, tiesiog tokio testo realizavimo apimtis neišvengiamai turėtų būti siauresnė ir ribotesnė. Tai, manytina, galėtų būti paaiškinta tuo, kad subjektai, veikiantys būtent tose srityse, kuriose iškyla padidinta grėsmė kitų žmonių sveikatai ir gyvybei, turėtų prisiimti galimą negatyvią tiek turtinių, tiek ir neturtinių savo veiklos pasekmių atsiradimo riziką bei imtis priemonių jos sumažinimui ar likvidavimui, o tuo pačiu numatyti tam potencialias turtines išlaidas.

Kita vertus, nepaisant nebekvestionuotino teismų praktikos pripažinimo dėl būtinumo itin “atsargiai” vertinti atsakovo turtinę padėtį sveikatos sužalojimo bei gyvybės atėmimo situacijose, adekvataus ir nuoseklaus neturtinės žalos kompensavimo šių kategorijų bylose problema galutinai visgi lieka neišspręsta, kadangi lestinumas tik nežymiai mažinti nukentėjusiajam priteistinos kompensacijos už neturtinę žalą sumą, jeigu žalą padariusio asmens turtinė padėtis yra komplikauta, pats savaime užprogramuoja kitus diskursinius klausimus: pavyzdžiui, kaip reikėtų aiškinti tokią vertinamąją kategoriją, kaip “nežymus” atlygintinos neturtinės žalos

⁶⁰⁴ Žr., pavyzdžiui, LAT CBS teisėjų kolegijos 2004 m. spalio 4 d. nutartis c.b. A.M., V.K. v VŠĮ „Šiaulių rajono pirkinės sveikatos priežiūros centras“ ir kt., Nr. 3K-3-511/2004; Lietuvos apeliacinio teismo 2006 m. balandžio 10 d. nutartis c.b. V.P., D.P. v Mažeikių rajono Sedos Vytauto Mačernio vidurinė mokykla, Nr. 2A-146/2006; Lietuvos apeliacinio teismo 2008 m. rugpjūčio 5 d. nutartyje c.b. K.R., J.R. v Kėdainių lopšelis-darželis „Varpelis“, Nr. 2A-423/2008 ir kt.

⁶⁰⁵ Apie tai detalčiai kalbėta 4.2.8. disertacijos skirsnyje „Turtinė padėtis“.

dydžio mažinimas, t.y. ką reiškia mažinti priteistinos kompensacijos sumą „neženkliai“, „nedaug“, koks turi būti atspirties taškas mažinant kompensaciją ir pan. Pateikti vienintelio aiškaus ir universalaus atsakymo į šiuos klausimus, manytina, yra paprasčiausiai neįmanoma bent jau dėl to, kad kiekviena deliktinė neturtinės žalos patyrimo situacija yra labai individuali ir unikali, kiekvienoje iš jų „nežymaus“ mažinimo ribos būtų skirtingos, priklausomai nuo viso spektro kitų aktualių bylos aplinkybių, todėl belieka pasikliauti teismo teisingumo suvokimu, vidine sąmone ir protingu, o svarbiausia – kompleksiniu visų toje situacijoje išskylančių faktorių, *inter alia* vertinamųjų, įvertinimu.

6. Kalbant apie žalą padariusio asmens *kaltės*, kaip neturtinės žalos atlyginimo dydžio nustatymo kriterijaus, taikymo specifiką sveikatos sužalojimo bylose, reikėtų akcentuoti kelis esminius aspektus. Pirmiausia, nemažą ginčų šioje srityje dalį sudaro neteisėtai medicinos paslaugas teikiančių profesionalų – medikų, kuriems keliami didesni, reiklesni elgesio bei veiklos reikalavimai ir standartai, veiksmis padarytos žalos atlyginimas. Šiuo atveju, be jokios abejonės, turėtų būti vadovaujama specifiniu tokioms situacijoms neteisėtų veiksmų ir kaltės santykio suvokimu bei teismų praktikos išvystytu taip vadinamu „maksimalių pastangų“ principu, įpareigojančiu analizuoti už žalą atsakingo asmens veiksmų atitikimą keliamiems jo elgesio standarto reikalavimams, ir civilinę atsakomybę už neturtinę žalą taikyti net esant pačiai lengviausiai kaltės formai, t.y. bet kokiam neatidumui, nerūpestingumui, nedėmesingumui, nepakankamam profesinės pareigos atlikimui, profesinės etikos pažeidimui ir t.t. Į medikų kaltę, kaip vieną esminių kriterijų nustatant neturtinės žalos kompensacijos dydį, kaltės pobūdį, nedėmesingumo ir nerūpestingumo laipsnį bei kitus kaltę apibūdinančius požymius buvo atsižvelgta, pavyzdžiui, jau minėtoje nudegintų dvynukų byloje *L.Z., M.Z., V.Z., G.Z. v VšĮ Marijampolės ligoninė*⁶⁰⁶, kurioje *inter alia* buvo pabrėžta, jog naujagimių nepriežiūra, pasireiškusi juos padedant ir ilgesniam laikui paliekant ant karšto pagrindo, nuo kurio buvo gauti gyvybei pavojingi nudegimai, vertintini kaip aiškaus rūpestingumo neužtikrinimas, juo labiau, kad šiuo atveju kalbama apie bejėgius, apsisaugoti supančioje aplinkoje negalinčius asmenis, o tai savo ruožtu negali neturėti įtakos priteistinos nukentėjusiems asmenims kompensacijos dydžiui. Kita vertus, byloje *Č.B., V.B. v VšĮ*

⁶⁰⁶ LAT CBS teisėjų kolegijos 2005 m. balandžio 18 d. nutartis c.b. Nr.3K-3-255/2005.

„Kauno medicinos universiteto klinikos“⁶⁰⁷ buvo konstatuota, kad klaidingas ieškovo dukters ligos diagnozavimas nevertintinas kaip didelis neatsargumas, kadangi esminiai tyrimai ir stebėjimai, sudarantys pagrindą diagnozei dėl ligos ir tolesnio jos gydymo metodų buvo atlikti, o ta aplinkybė, kad nebuvo atlikti visi įmanomi tyrimai, kad gydytojas klydo diagnozuodamas, labiau remdamasis stebėjimo, o ne absoliučiai toje situacijoje galimais tyrimų duomenimis, nesudaro pagrindo vertinti kaltę kaip didelį neatsargumą, todėl ieškovams, dėl gydytojo padarytos diagnozavimo klaidos, neviseiško tyrimų atlikimo ir kitų medicininių klaidų netekusiems dukters, buvo priteista po 80000 Lt neturtinės žalos atlyginimo, nors esant didesniai neatsargumo laipsniui, jie galėtų pretenduoti ir į didesnę kompensaciją.

Kitas tiek sveikatos sutrikdymo, tiek ir gyvybės atėmimo bylose išvelgtinas kaltės, kaip neturtinės žalos dydžiui reikšmingo kriterijaus, taikymo aspektas yra susijęs su mišrios kaltės instituto taikymo dažnumu, ypač kuomet yra kalbama apie nelaimingus atsitikimus darbe, dėl kurių susižaloja darbuotojai, bei apie autoįvykius, kurių metu neatsargūs pačių nukentėjusiųjų veiksmai didesniu ar mažesniu mastu nulemia sveikatos sutrikdymą, tačiau apie mišrios kaltės instituto taikymo problematiką buvo jau plačiau kalbėta anksčiau⁶⁰⁸.

7. Apžvelgus neturtinės žalos, padarytos neteisėtu sveikatos sužalojimu, o taip pat ir gyvybės atėmimu, atlyginimo praktiką negalima nepastebėti dar vienos akivaizdžios tendencijos: esant nerūpestingiems ir aplaidiems medikų veiksams, pakenkusiems asmens sveikatai ar gyvybei, yra priteisiamos didesnės dvasinių bei fizinių kančių kompensavimo sumos, negu kitais sveikatos sutrikdymo atvejais, t.y. kuomet asmuo patiria sužalojimus autoįvykio, nelaimingo atsitikimo darbe metu, dėl kito asmens padaryto nusikaltimo ir pan.⁶⁰⁹. Nevienodas sveikatos pažeidimu sukeltų išgyvenimų kompensavimas priklausomai nuo *sužalojimo situacijos, vietos, konteksto, jį padariusių asmenų* ar kitų aplinkybių viena vertus, galėtų būti paaiškintas ta aplinkybe, jog tais atvejais, kuomet asmens sveikatai pakenkia pasitikėjimą keliantys bei fiduciarinių santykių pagrindu veikiantys profesionalai, kuriems asmens valia ir noru yra patikimas išgijimas, pas kuriuos einama pagalbos, į kuriuos sutelkiami lūkesčiai, kurių funkcija yra kardinaliai priešinga gautam

⁶⁰⁷ Lietuvos apeliacinio teismo 2005 m. birželio 10 d. nutartis c.b. Nr. 2A-231/05.

⁶⁰⁸ Žr. 4.2.5. disertacijos skirsnį „Kaltė“.

⁶⁰⁹ Tiesa, paskutiniu metu diferenciacijos laipsnis šioje srityje mažėja bei kompensaciniai skirtingumai pradeda nykti.

rezultatui - ne sveikatos sutrikdymas, bet jos atstatymas, kelio pablogėjimui užkirtimas, sutrikimų profilaktika, tuomet priešingo, negu buvo tikėtasi, efekto gavimas pacientui tampa itin skausmingu, dažnai visiškai netikėtu, netgi šokiruojančiu. Iš kitos pusės, ir kitose sveikatos sutrikdymo situacijose galima išvelgti tam tikrą „ikipažeidiminią“ kaltininko bei nukentėjusiojo ryšį, apspręstą tam tikrų lūkesčių vienas kito atžvilgiu: darbuotojas tikisi, kad jam bus sudarytos tinkamos, saugios ir sveikos darbo sąlygos, eliminuojančios nelaimingų atsitikimų darbe ar susirgimų profesinėmis ligomis riziką; transporto priemonės vairuotojas tikisi kitų eismo dalyvių atsargumo bei rūpestingumo ir pan. Būtent todėl sveikatos sužalojimo situacijose stebimas kompensacinių sumų diferencijavimas priklausomai nuo sveikatos sužalojimo vietos, konteksto, aplinkybių ar subjektų apunkina šios kategorijos bylų unifikavimą bei neturtinės žalos kompensacinių dydžių supanašėjimą. Tuo pačiu tolerancijos laipsnis stebint tokią realybę turėtų būti didesnis, kadangi neretai ženklų priteistinos nukentėjusiajam kompensacijos sumažinimą sąlygoja ne kas kita, o didelis paties nukentėjusiojo neatsargumas, kuris dažniausiai pasireiškia būtent nelaimingo atsitikimo darbe santykiuose (pavyzdžiui, darbuotojas elgiasi nepakankamai atidžiai ir apdairiai, darbo vietoje yra neblaivus ir pan.) bei eismo įvykių atvejais (nukentėjęs eismo dalyvis – pėstysis eina per važiuojamąją eismo juostą neleistinoje ir neapšviestoje vietoje, vairuotojas važiuoja neprisisegęs saugos diržo ir pan.), todėl į tai negali būti neatsižvelgiama kompensaciniame procese.

4.3.2. Neturtinės žalos atlyginimo dydžio nustatymo specifika gyvybės atėmimo atvejais

Kalbant apie neturtinės žalos kompensavimą neteisėto gyvybės atėmimo bylose ir turint omenyje glaudų šios kategorijos ginčų santykį su sveikatos sužalojimo situacijomis, suponuojantį panašių kompensacinių mechanizmų bei kriterijų dvasinių ir fizinių kančių atlyginimo sumai nustatyti taikymo poreikį⁶¹⁰, būtų tikslinga susikoncentruoti tiek ties vienu aktualiausių piniginės kompensacijos už dvasinius

⁶¹⁰ Pavyzdžiui, ankstesnėje darbo dalyje buvo akcentuota, kad tuo atveju, kai pažeidžiamos tokios fundamentalios kiekvienam asmeniui vertybės, kaip sveikata ir gyvybė, žalą padariusio asmens turtinė padėtis negali tapti lemiamu kriterijumi nustatant ir mažinant neturtinės žalos atlyginimo dydį, o esminiais veiksniais laikytini vertybės pažeidimo pasekmės ir dėl to patirti dvasiniai ir fiziniai išgyvenimai.

išgyvenimus, patiriamus dėl artimo žmogaus netekties, dydžio nustatymo aspektu, tuo pačiu atskleidžiančiu neturtinės žalos instituto taikymo šios kategorijos byloje specifiką apskirtai, lyginant su kitais fizinių bei moralinių kančių atlyginimo atvejais.

Kadangi šiuolaikinėje teisės doktrinoje artimo žmogaus mirties atveju nematerialios žalos kompensavimas dažniausiai yra aiškinamas, kaip atlygis už šeimos ryšių (saitų) netekimą (*loss of consortium*), nustatant neturtinės žalos atlyginimo dydį gyvybės atėmimo atvejais, greta kitų jau aptartų orientacinių kriterijų, į kuriuos būtina sistemiškai atsižvelgti, ir kuriuos plačiai vysto teismų praktika, ypatingas, ir manytina, prioritetas turi būti skiriamas *asmens, pareiškusio ieškinį dėl neturtinės žalos atlyginimo, bei mirusiojo asmens ryšio analizei*, išnagrinėjant jų tarpusavio santykių pobūdį, intensyvumą, kokybę, juos apibūdinantį giminystės laipsnį, bendro gyvenimo trukmę, taip pat realias galimybes susikurti ateityje panašias į prarastas šeimynines, draugystės ar kitokias reliacijas, visiškai ar bent iš dalies sukonstruoti panašaus bendravimo modelį, o taip pat kitas reikšmingas bei informatyvias aplinkybes, tiesiogiai ir betarpiškai nulemiančias psichinių ar net fizinių kančių dėl tokio ryšio praradimo, negrįžtamo nutrūkimo ir pasibaigimo mastą bei turinį. Tai reiškia, kad neteisėto gyvybės atėmimo, o taip pat ir sveikatos sužalojimo atvejais sprendžiant, ar tretieji asmenys – betarpiškai nuo neteisėtų kito subjekto veiksmų nukentėjusio asmens tėvai, vaikai, sutuoktiniai bei kiti artimieji turi teisę į neturtinės žalos atlyginimą ir koku būdu turi būti kompensuotas jų patirtas netekties skausmas, *vien objektyvaus kraujo ar santuokos ryšio konstatavimas neturėtų būti pakankamas*⁶¹¹: *esminis akcentas turi būti dedamas į glaudžios ir intensyvios emocinės, dvasinės sąsajos, nuolatinio, emociškai tvirto, nuoširdaus bei artimo ryšio tarp mirusiojo ir pretendento į piniginę kompensaciją identifikavimą.*

Pažymėtina, kad ne kartą minėta Europos Tarybos Ministrų Komiteto rezoliucija „Dėl psichinės žalos, sukeltos mirties, kompensavimo“⁶¹² taip pat numato, kad asmens mirties atveju teisę į neturtinės žalos atlyginimą turi mirusiojo sutuoktinis, vaikai, tėvai ar sužadėtinis, kartu pažymint, kad ji galima tik su sąlyga, jog aukščiau įvardyti asmenys su nukentėjusiuoju palaikė artimą šeimyninį ryšį jo mirties metu, draugiškus šeimyninius santykius iki pat jo mirties. Taip pat ir

⁶¹² Compensation for Physical Injury of Death. Resolution Nr. (75) 7 adopted by the Committee of Ministers of the Council of Europe on 14 March 1975. Strasbourg, 1975.

naujausiuose Europos deliktų teisę harmonizuojančiuose dokumentuose (pavyzdžiui, Europos deliktų teisės principuose) akcentuojama ypatingai artimo santykio su mirusiu asmeniu identifikavimo svarba, kaip neturtinės žalos atlyginimo trečiajam asmeniui sąlyga⁶¹³.

Tokia sąlyga atrodo logiška ir nesunkiai paaiškinama, kadangi realiame gyvenime tarp šeimos narių, kuriems įstatymas formaliai suteikia galimybę tikėtis piniginės kompensacijos (CK 6.284 str. 1 d.), gali susiklostyti labai įvairūs santykiai: vieni šeimos nariai dėl artimojo mirties gali patirti didžiausias kančias, kiti - išgyventi šiek tiek mažesnes emocijas, o treči iš viso gali likti abejingi giminaičio mirčiai, todėl negalima nesutikti, kad "jeigu santykiai su žuvusiuoju buvo blogi, neturtinės žalos atlyginimo dydis mažintinas arba gali būti visai atsisakoma ją atlyginti"⁶¹⁴.

Deja, žvelgiant į neturtinės žalos instituto taikymo patirtį Lietuvos teisėje, tenka konstatuoti, kad santykio tarp ieškovo ir mirusio asmens, tokio santykio glaudumo, intensyvumo bei kitų pagalbinių charakteristikų nagrinėjimui yra skiriamas nepakankamas dėmesys arba šių aspektų apskritai nėra paisoma, apsiribojant tik formaliu vienintelio kriterijaus – tam tikro įstatyme numatyto giminystės laipsnio (vaikai, tėvai), santuokos (kohabitacijos) ar išlaikymo fakto konstatavimu bei ignoruojant šią sąlygą atitinkančių asmenų bei gyvybės netekusio asmens emocinio ar kitokio ryšio egzistavimo, jo glaudumo, turinčių betarpišką įtaką patiriamiesiems pojūčiams bei dvasiniams išgyvenimams, o taip pat ir teisingos kompensacijos dydžio nustatymui, analizę. Skausmingus emocinius pojūčius ar net fizinius nepatogumus jautusio asmens ir tiesioginio nukentėjusiojo, į kurį buvo betarpiškai nukreipti žalą padariusio asmens veiksmai, tarpusavio santykių tyrinėjimų užuomazgų galima rasti tik nedaugelyje teismų praktikos gyvybės atėmimo bei sveikatos sužalojimo atvejais pavyzdžiui⁶¹⁵, kuomet teismai pripažino, kad ir su nukentėjusiuoju susijusiems asmenims taip pat gali būti padaryta rimta neturtinė žala, pasireiškianti dideliu neigiamu poveikiu, ir pirmiausia tai pasakytina apie asmenis,

⁶¹³ PETL 10:301 str. 2 d.; SGECC TortLiab 2:202 str. 1 d.

⁶¹⁴ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Antroji knyga. Asmenys. Vilnius, 2002. p. 395.

⁶¹⁵ Pavyzdžiui, LAT CBS teisėjų kolegijos 2002 m. rugsėjo 30 d. nutartis c.b. E.L. v Visagino pirminės sveikatos priežiūros centras, Nr. 3K-3-1108/2002; LAT CBS teisėjų kolegijos 2005 m. balandžio 18 d. nutartis c.b. L.Z., M.Z., V.Z., G.Z. v VšĮ Marijampolės ligoninė, Nr. 3K-7-255/2005; LAT CBS teisėjų kolegijos 2005 m. balandžio 25 d. nutartis c.b. A.D., A.D. v VšĮ Kauno 2-oji klinikinė ligoninė, Nr. 3K-3-222/2005; Lietuvos apeliacinio teismo 2008 m. rugpjūčio 5 d. nutartis c.b. K.R., v J.R. v Kėdainių lopšelis-darželis „Varpelis“, Nr. 2A-423/2008; Lietuvos apeliacinio teismo 2008 m. spalio 30 d. nutartis c.b. G.R., R.R., J.R. v UAB „Saukupa“, Nr. 2A-380/2008 ir kt.

kurie emociškai labai susiję su nukentėjusiuoju, kurių santykiai su nukentėjusiuoju yra labai glaudūs ir stiprūs, t.y. tėvus, vaikus, sutuoktinius, tuo tarpu ar santykiai iš tikrųjų yra glaudūs, turi būti sprendžiama kiekvienu konkrečiu atveju.

Jeigu mažamečių ir nepilnamečių vaikų, paprastai gyvenančių kartu su tėvais ir natūraliai itin stipriai su jais susijusių emocijų, dvasine, materialia prasme, ryšio su mirusiuoju glaudumas galėtų būti preziumuojamas, objektyviai suprantamas ir pakankamai lengvai konstatuojamas faktas, tai pilnamečių vaikų, ypač gyvenančių savarankiškai ir nepriklausomai nuo tėvų, kaip ir ne visada kartu gyvenančio sutuoktinio ryšys su mirusiuoju, jo pobūdis turėtų būti nuodugniau ir atidžiau vertinamas kiekvienoje konkrečioje neturtinės žalos patyrimo situacijoje, kadangi tai, be jokios abejonės, turi tiesioginę įtaką patiriamų dvasinių išgyvenimų stiprumui, intensyvumui, tad ir juos pajėgios kompensuoti sumos parinkimui. Pavyzdžiui, byloje *D.V. v J.R., AB "Lietuvos draudimas"*⁶¹⁶, *R.S. v UAB "Martono taksi"*⁶¹⁷ kaip tik ir buvo akcentuojama, kad teisę į neturtinės žalos atlyginimą turi ir žuvusiojo darbingi tėvai, kurie net patys išlaikė žuvusįjį, todėl neturtinės žalos atlyginimas nesietinas su asmens darbingumu, o priklauso nuo asmens santykių su žuvusiuoju. Pastarojoje byloje teismas pažymėjo, kad ieškovę ir autoįvykio metu žuvusią jos motiną siejo artimas ryšys, ieškovė gyveno kartu su motina viename bute, sužinojusi apie motinos mirtį, patyrė dvasinį sukrėtimą, didelį stresą, neteko moralinės ir materialinės paramos, tačiau tokie faktoriai, kaip neatsargus nusikaltimas, sunki atsakovo turtinė padėtis, gaunamos nedidelės pajamos, išlaikomų mažamečių vaikų buvimas, sąlygojo tik dalinį ieškinio patenkinimą - 5000 Lt neturtinės žalos kompensacijos priteisimą (nors vargu, ar tokia pinigų suma, ypač turint omenyje žalą padariusio asmens turtinės padėties vertinimo sveikatos sužalojimo bei gyvybės atėmimo byloje specifika, galėtų būti laikoma tinkama kompensacija). Kita vertus, byloje *E.K. v N.B.*⁶¹⁸ atsakovo nužudytos moters sūnui buvo priteista pakankamai nedidelė – 5000 Lt neturtinės žalos kompensacija teismui konstatavus, kad ieškovo santykiai su motina nebuvo artimi, sūnus paskutiniuosius penkerius metus apskritai retai su ja bendraudavo, byloje nebuvo įrodymų, kurie patvirtintų ieškovo rūpinimąsi motina, palaikant ją moraliai ar teikiant materialinę pagalbą, taip pat nenustatyta, jog būtų puoselėjami santykiai ar tradicijos šeimoje, bendraujama artimųjų ar giminaičių tarpe,

⁶¹⁶ LAT CBS teisėjų kolegijos 2005 m. kovo 9 d. nutartis c.b. Nr. 3K-174/2005.

⁶¹⁷ Vilniaus apygardos teismo 2005 m. rugsėjo 12 d. nutartis c.b. Nr. 2A⁴⁹-935/2005.

⁶¹⁸ Lietuvos apeliacinio teismo 2007 m. rugpjūčio 28 d. nutartis c.b. Nr. 2A-362/07.

ieškovas net nedalyvavo nei motinos sutuoktinio, nei jos pačios laidotuvėse. Pagaliau, itin teigiamai vertintina viena naujausių Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutarčių⁶¹⁹, kuria žemesnių instancijų teismų priimti sprendimai buvo panaikinti kaip tik tuo pagrindu, kad nors teismai ir pagrįstai atsižvelgė į tai, kad ieškovė dėl savo sūnaus žūties autoįvykyje patyrė sunkių išgyvenimų, nes sūnus gyveno kartu su ieškove, juos siejo glaudūs ryšiai, tačiau savo sprendimuose nepateikė jokių faktinių duomenų analizės bei vertinimo tuo aspektu, kiek artimi, tvirti ir nuoširdūs buvo ieškovės ir sūnaus santykiai, nenurodė argumentų, kodėl įvertinus šiuos santykius, ieškovės patirtiems neturtinio pobūdžio praradimams kompensuoti buvo pasirinkta būtent tokio dydžio (9500 Lt) pinigine satisfakcija.

Norėtusi tikėti, kad ši, dar pakankamai silpna, tačiau savo kelią jau skinanti praktika įsigilinti į kiekvieno iš ieškinį pareiškusių asmenų patirtų išgyvenimų pobūdį, priklausomai nuo jų siejusio su mirusiuoju ryšio, bus toliau vystoma, puoselėjama ir sulauks didesnio dėmesio, tapdama neatsiejama bei būtina kiekvienos neteisėto gyvybės atėmimo situacijos sprendimo dalimi.

Kita vertus, nors aukščiau pateiktuose teismų praktikos pavyzdžiuose ir galima rasti tam tikrų itin reikšmingų ir prasmingų minčių dėl mirusio asmens ir jo kraujo giminaičio ar sutuoktinio tarpusavio santykių, jų pobūdžio išsiaiškinimo svarbos, tačiau dažniausiai net ir nustatius, jog vienoks ar kitoks emocinis, kraujo ir kitoks ryšys tarp mirusio asmens ir pretendentų į neturtinės žalos atlyginimą egzistavo, vis dėlto tokio ryšio glaudumo, intensyvumo analizės, o svarbiausia - *neturtinės žalos atlyginimo dydžių diferencijavimo priklausomai nuo šio ryšio pobūdžio yra pasigendama*. Tokia situacija yra pastebima neturtinės žalos atlyginimo dėl sveikatos sužalojimo bylose, kai tenka tokią žalą kompensuoti sužalotojo artimiesiems⁶²⁰, tokia, manytina, ydinga praktika tęsiama ir gyvybės atėmimo bylose,

⁶¹⁹ LAT CBS teisėjų kolegijos 2007 m. spalio 8 d. nutartis c.b. *V.M. v I.M., UADB „Ergo Lietuva“*, Nr. 3K-3-364/2007.

⁶²⁰ Pavyzdžiui, vienoje aktualiausių ir reikšmingiausių teismų praktikai, jau anksčiau analizuotų kūdikių nudeginimo bylų *L.Z., M.Z., V.Z., G.Z. v VšĮ „Marijampolės ligoninė“*, tiek pirmosios instancijos teismas, priteisdamas dvynukų tėvams po 100000 Lt kiekvienam, tiek apeliacinės instancijos teismas, sumažindamas piniginių kompensacijų sumas iki 50000 Lt kiekvienam iš tėvų, tiek, pagaliau, ir kasacinės instancijos teismas, palikdamas galioti apeliacinės instancijos teismo nutartį, nediferencijavo kiekvieno iš tėvų patirtų ryšium su vaikų sužalojimu dvasinių išgyvenimų, netestavo ir neanalizavo kiekvieno iš jų išgyventų sukrėtimų pobūdžio, nors, tarkim, vertinant motinos patirtą dvasinį skausmą dėl kūdikių sužalojimo, galėtų būti keliamas klausimas, ar nebūtų tikslinga ir protinga atsižvelgti į ypatingą vaiko ir motinos dvasinį ir fiziologinį ryšį, natūraliai suponuojantį didesnius išgyvenimus ir kančias; vertinant tėvo patirtą žalą, būtų tikslinga atsižvelgti į tą aplinkybę, kad greta dvasinio ir psichologinio pobūdžio kančių bei išgyvenimų, kuriuos patyrė abu tėvai dėl savo vaikų nudegimų, vaikų tėvas, tapdamas jiems odos donoru, buvo priverstas patirti dar ir fizinį skausmą,

kuomet ieškinį dėl neturtinės žalos atlyginimo reiškiant iš karto keliems ieškovams, teismai visiems dažniausiai priteisia po vienodą piniginę kompensaciją. Pavyzdžiui, byloje *O.R., M.R., V.R., J.K. ir N.K. v VšĮ „Vilniaus universiteto Santariškių klinikos“*⁶²¹ dėl nerūpestingų medikų veiksmų mirusios pacientės sutuoktiniui, tėvams ir dukterims teismas priteisė lygiomis dalimis 120000 Lt (t.y. po 24000 Lt kiekvienam), nepasisakydamas ir nevertindamas kiekvieno iš ieškovų santykio su mirusiaja, patirtų dvasinių kančių lygio bei intensyvumo, nors šiuo atveju tikėtina, kad motinos ankstyvame amžiuje netekusių mažamečių mergaičių ir, tarkim, atskirai nuo mirusiosios gyvenusių jos tėvų, net kiekvieno iš šių asmenų atskirai, dvasinių išgyvenimų ryšium su jos netektimi mastas, atspalvis ir pobūdis, o taip pat pasekmės tolesniam gyvenimui gali labai ženkliai skirtis. Visiškai neatsižvelgta į kiekvieno iš nukentėjusių patirto skausmo pobūdį, intensyvumą bei ryšį su žuvusiuoju autoįvykio metu buvo ir byloje *V.S., A.S., I.S., v A.B., UADB „Ergo Lietuva“*⁶²², kadangi tiek žuvusio sutuoktinei, tiek abiem nepilnametėms dukterims buvo priteista po 20000 Lt neturtinės žalos atlyginimo, netgi nepaisant to, kad viena iš mergaičių dėl to paties autoįvykio patyrė dar ir sveikatos sužalojimą. Pagaliau, ir byloje *E.M., I.M. v AB „Kauno grūdai“, AB „Lietuvos draudimas“*⁶²³ ieškovams, kurių jauniausia mažametė duktė žuvo autoįvykio metu, buvo priteista 200000 Lt, nediferencijuojant, kokia dalimi priteista suma paskirstytina kiekvienam iš jų bei ignoruojant tą faktą, kad staigi vaiko mirtis įvyko ieškovės - motinos akyse, jai matant skaudžią avariją, kas verčia susimąstyti, ar jos patirtas šokas bei tuometiniai išgyvenimai savo intensyvumu ir aplinkybių, kuriomis įvyko nelaimė ir buvo sužinota apie dukters netektį, prasme neturėtų būti kompensuoti didesne, negu vaiko tėvui, pinigų suma, juo labiau, kad neturtinės žalos diferencijavimas sutuoktiniams gali turėti kad ir tą reikšmę, jog pagal Civilinio kodekso 3.89 str. 1 d. 6 p. lėšos, vieno sutuoktinio gautos kaip žalos atlyginimas ar kitokia kompensacija už žalą, padarytą dėl sveikatos sužalojimo, ir neturtinę žalą, esant įstatyminiam sutuoktinių turto režimui, yra laikomos ne bendrąja jungtine, bet asmenine sutuoktinių nuosavybe, o tai gali turėti

intervenciją į jo kūną, o dvasinių bei fizinių kančių patyrimas tuo pačiu metu, kelių neturtinių vertybių pažeidimas, kaip jau buvo minėta, traktuotini kaip neturtinę žalą ir jos piniginę kompensaciją didinantys veiksniai.

⁶²¹ LAT CBS teisėjų kolegijos 2004 m. vasario 18 d. nutartis c.b. Nr. 3K-3-16/2004.

⁶²² Lietuvos apeliacinio teismo 2007 m. vasario 26 d. nutartis c.b. Nr. 2A-181/2007; Pažymėtina, kad LAT CBS teisėjų kolegijos 2007 m. spalio 16 d. nutartimi c.b. Nr. 3K-3-400/2007 apeliacinės instancijos teismo nutartis buvo panaikinta, ir byla grąžinta nagrinėti iš naujo.

⁶²³ LAT CBS teisėjų kolegijos 2005 m. spalio 26 d. nutartis c.b. Nr. 3K-3-509/2005.

svarbą vienokiose ar kitokiose teisinėse situacijose (pavyzdžiui, nutraukiant santuoką, dalijant turta).

Manytina, kad su tokia, jau įprastu reiškiniu tampančia praktika neturėtų būti taikstomasi, kadangi reikalavimas identifikuoti bei kvalifikuoti itin subjektyvų ir unikalų emocinį ryšį tarp mirusio asmens ir kiekvieno iš jį gedinčių artimųjų, pretenduojančių į piniginę kompensaciją, bei būtinumas suvokti tiesioginę ir betarpišką dėl kito asmens netekties patiriamą skausmo intensyvumą ir masto priklausomybę nuo santykio su tuo asmeniu, yra ypatingai svarbus dėl to, kad piniginės kompensacijos nebūtų automatiškai priteisiamos nieko bendro neturintiems, visiškai neišgyvenantiems dėl kito asmens netekties asmenims vien tik dėl kraujo ar formalių santuokos (kohabitacijos) saitų arba, atvirkščiai, kad mirusiojo artimųjų skausmas nebūtų kompensuojamas neprotingai mažomis sumomis, neatitinkančiomis realiai patirtų konkrečioje deliktinėje situacijoje dvasinių praradimų masto.

Bendrame neturtinės žalos kompensacinį diferencijavimą ignoruojančios teismų praktikos kontekste galima būtų išskirti tik kelias bylas, kurios turėtų būti pastebėtos ir tapti sektiniais, toliau vystomais pavyzdžiais. Byloje *M.R., T.R., M.R., M.R., A.R. v Lietuvos Respublikos Seimo kanceliarija*⁶²⁴, kurioje žuvusio autoįvykio metu Seimo nario sutuoktinė, nepilnametės dukterys ir tėvai prašė kompensuoti jų patirtą neturtinę žalą (Seimo narys žuvo autoįvykio metu jį vežant darbo reikalais Seimo kanceliarijos darbuotojui - vairuotojui, kuris pripažintas kaltu baudžiamojo proceso tvarka dėl kelių eismo taisyklių pažeidimo), teismų priteistos skirtingos kiekvienai iš ieškovų grupių sumos, nors ir nedrąsiai, bet vis dėlto leidžia prabilti apie šiokias tokias neturtinės žalos gradavimo užuomazgas ir tikėtis, kad kompensuojant vidinį skausmą bus atsisakoma taip vadinamo „lygių dalių principo“, bet žvelgiama žymiai giliau. Šiuo atveju pirmosios instancijos teismo žuvusiojo tėvams buvo priteistos net tris kartus mažesnės kompensacijos (po 50000 Lt kiekvienam), negu nepilnametėms dukterims (joms buvo priteista po 150000 Lt), kaip tik apeliuojant į tai, kad nepaisant to, jog tėvai neteko jauno, darbingo ir jais besirūpinančio sūnaus, mirusiojo ryšys su dukterimis ir sutuoktine buvo ypatingai stiprus; žuvusiojo sutuoktinei buvo priteista beveik du kartus mažesnė pinigų suma negu dukterims (80000 Lt kompensacija). Nepaisant to, kad apeliacinės instancijos teismas, įvertinęs papildomas aplinkybes bei tuometinę teismų praktiką gyvybės atėmimo bylose,

⁶²⁴ Lietuvos apeliacinio teismo 2005 m. gegužės 17 d. nutartis c.b. Nr. 2A-138/2005.

sumažino kompensacijos dydžius (žuvusiojo sutuoktinei - nuo 80000 Lt iki 50000 Lt; dukterims - nuo 150000 Lt iki 70000 Lt kiekvienai; tėvams – nuo 50000 Lt iki 25000 Lt kiekvienam), bendra tendencija ir piramidinis principas, susivedantis į tai, kad didžiausios kompensacijos nusipelno tie asmenys, kuriems artimojo žūtis buvo skaudžiausia, buvo išlaikytas ir liko nepaliestas.

Taip pat ir byloje *H.Z., D.R. v UAB „Romelina“*⁶²⁵ būtent dėl nelaimingo atsitikimo darbe žuvusio darbuotojo motinai, o ne sūnui buvo priteista žymiai didesnė neturtinės žalos kompensacija (motinai – 60000 Lt, sūnui – 20000 Lt), teismui konstatavus, kad abiem ieškovams padaryta nevienoda neturtinė žala: kadangi žuvusiojo motina yra senyvo amžiaus, dėl neteisėtų atsakovo veiksmų ji neteko jai įvairiapusišką pagalbą teikusiai sūnaus, ieškovės sveikata po sūnaus mirties žymiai pablogėjo, tuo tarpu mirusiojo sūnus neįrodė sveikatos pablogėjimo dėl tėvo mirties, yra savarankiškas, jaunas ir darbingas asmuo, todėl motinos patirta neturtinė žala yra didesnė, negu sūnaus, jai sūnaus mirtis yra nepalyginamai skaudesnė netektis, negu mirusiojo sūnui, todėl turi būti kompensuota didesne pinigų suma. Kita vertus, byloje *G.B., P.J. v Z.J.*⁶²⁶ psichiškai nesveiko atsakovo nužudytos moters motinai, kuri būdama nedarbinga ir senyvo amžiaus, rūpinasi be tėvų globos likusiu mažamečiu anūku (nužudytosios sūnumi) buvo priteista 10000 Lt neturtinės žalos kompensacija, tuo tarpu be tėvų globos likusiam nužudytosios mažamečiam sūnui, netekusiam abiejų tėvų, patyrusiam dideles dvasines kančias, potrauminį stresą, nesaugumo jausmą, paveikusį jo tolesnį gyvenimą bei adaptaciją visuomenėje, kuris be kita ko, priverstas konsultuotis psichikos sveikatos centre, buvo priteista daugiau nei dvigubai didesnė – 25000 Lt neturtinės žalos kompensacija.

Aukščiau pateikti pavyzdžiai iliustruoja ne tik kiekvienos neturtinės žalos atlyginimo situacijos unikalumą, išskirtinumą ir būtinumą identifikuoti nepakartojamus kiekvieno iš nukentėjusių asmenų pojūčius, bet kartu parodo ir didesnio teismų praktikos unifیکavimo sunkumus, kadangi trukdo kurti ir taikyti kokius nors vienesnius standartus, nes tokie standartai dėl itin subjektyvių kiekvieno žmogaus vidinių išgyvenimų ir aibės kitų išorinių bei vidinių, objektyvių bei subjektyvių faktorių kitoje analogiškoje žalos padarymo situacijoje gali „nesuveikti“ ar paprasčiausiai sukelti teisingumo, protingumo ir sąžiningumo kriterijams priešingą rezultatą.

⁶²⁵ Lietuvos apeliacinio teismo 2006 m. liepos 27 d. nutartis c.b. Nr. 2A-299/06.

⁶²⁶ LAT CBS teisėjų kolegijos 2007 m. lapkričio 19 d. nutartis c.b. Nr. 3K-3-496/2007.

Kita vertus, žvelgiant į bendrą neturtinės žalos atlyginimo tretiesiems asmenims tiek sveikatos sužalojimo, tiek ir gyvybės atėmimo bylose kryptį, dvasią bei tendencijas, jas atspindinčius žemiau pateiktoje teismų praktiką gyvybės atėmimo atvejais apibendrinančioje lentelėje esančius duomenis⁶²⁷, galima būtų teigti, kad priteistinių neturtinės žalos kompensacijų gyvybės atėmimo bylose dydis galėtų būti *diferencijuojamas tokiu principu*: didžiausių atlyginimo sumų galėtų ir turėtų tikėtis tėvai, netekę mažamečių ar kartu su jais gyvenančių pilnamečių vaikų, taip pat mažamečiai bei nepilnamečiai mirusiojo vaikai, jau ankstyvame amžiuje visam tolimesniam gyvenimui praradę vieną ar abu tėvus, o taip pat sutuoktinis (partneris), su kuriais paprastai kartu gyvenama, kuriems mirusysis būna pats svarbiausias ar artimiausias žmogus, tuo tarpu mažesnės piniginės kompensacijos galėtų būti priteisiamos pilnamečio žuvusiojo tėvams, taip pat savarankiškai gyvenantiems pilnamečiams vaikams bei kitiems asmenims, tuo pačiu neeliminuojuant ir išimčių⁶²⁸ galimybes, jeigu tik konkrečioje situacijoje identifikuojamas glaudesnis emocinis ryšys ir stipresni netekties išgyvenimai.

Gyvybės atėmimas artimam ieškovui asmeniui	„Realios“ minimalios - maksimalios kompensacijų sumos	„Idealizuotos“ kompensacijų sumos
Gyvybės atėmimas nepilnamečiam vaikui	40000 Lt ¹ – 100000 Lt ²	40000 Lt – 100000 Lt
Gyvybės atėmimas pilnamečiam vaikui	7000 Lt ³ – 60000 Lt ⁴	20000 Lt - 60000 Lt
Gyvybės atėmimas tėvams	5000 Lt ⁵ – 70000 Lt ⁶	5000 Lt – 100000 Lt¹⁰
Gyvybės atėmimas sutuoktiniui	5000 Lt ⁷ – 50000 Lt ⁸	15000 Lt – 50000 Lt
Gyvybės atėmimas kitam giminaičiui ar artimam asmeniui	3000 Lt ⁹

⁶²⁷ Buvo apžvelgtos ir apibendrintos įsiteisėjusios Lietuvos Aukščiausiojo Teismo bei Lietuvos apeliacinio teismo nutartys (sprendimai) civilinėse bylose dėl gyvybės atėmimu padarytos neturtinės žalos atlyginimo, priimtose 2005-2007 metais. Teismų nutarčių ir sprendimų, kurių pagrindu buvo sudaryta lentelė, šaltinis: Lietuvos Aukščiausiojo Teismo interneto svetainė [interaktyvi], prieiga per internetą: < www.lat.lt >; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo biuletenis „Teismų praktika“, Nr. 23-25; Lietuvos teismų informacinės sistemos LITEKO duomenys, juos kiek „idealizavus“ (nurodomos dažniausiai teismų praktikoje priteisiamos kompensacijų už neturtinę žalą sumos, neatsižvelgiant į pavienius atvejus, iškrentančius iš bendro konteksto ir neatitinkančius bendrų tendencijų).

⁶²⁸ Pavyzdžiui, byloje *G.R., R.R., J.R. v UAB „Saukupa“* (Lietuvos apeliacinio teismo 2008 m. spalio 30 d. nutartis c.b. Nr. 2A-280/2008) dėl nelaimingo atsitikimo darbe žuvusiojo sutuoktinei buvo priteista didesnė, negu vaikams, neturtinės žalos kompensacija, *inter alia* teismui pažymėjus, kad sutuoktinės patirta psichologinė trauma, turėjusi įtakos sveikatos pablogėjimui, yra didžiulė, ir dvasines kančias, be kita ko, sudaro ir išgyvenimai dėl gyvenimo vienai, kai vaikai sukurs savo šeimas ir taps savarankiški.

Iš aukščiau pateiktos lentelės ryškėja ir kitas specifinis bei akivaizdžiai į akis krentantis neturtinės žalos atlyginimo gyvybės atėmimo bylose ypatumas – itin *plati priteisiamų kompensacijų už neturtinę žalą sumų amplitudė*, pradedant nuo kelių tūkstančių ir baigiant šimtą tūkstančių siekiančiomis sumomis, tiesa, beveik niekada neperžengiančiomis šios ribos.

Kitas įdomus neturtinės žalos instituto taikymo gyvybės atėmimo bylose bruožas yra tas, kad nepaisant gausių išimčių, vis dėlto, gyvybės atėmimo (kaip ir sveikatos sužalojimo) situacijose mažesnės savo dydžiu piniginės kompensacijos dažniausiai yra priteisiamos žuvusiųjų dėl nelaimingų atsitikimų darbe, profesinių ligų, ar autoįvykio, o didesnės – mirusių dėl medikų ar kitų profesionalų kaltės asmenų artimiesiems, ir visa tai atsispindi žemiau pateiktoje teismų praktiką apibendrinančioje lentelėje.

Autoįvykiai	Nelaimingi atsitikimai darbe, sąlygoti neteisėtų darbdavio veiksmų	Neteisėti medikų veiksmai	Nusikalstamos veikos ir kiti atvejai
Dažniausiai priteisiama apie 7000 Lt -15000 Lt kompensacija, išskyrus gyvybės atėmimo nepilnamečiams atvejus, kuomet kompensacijos jų tėvams būna didesnės ir siekia net 100000 Lt	Dažniausiai priteisiama apie 15000 Lt - 30000 Lt kompensacija, turint omenyje tą aplinkybę, kad kompensacijos beveik visuomet yra mažinamos, atsižvelgiant į mišrią kaltę	Dažniausiai priteisiama apie 40000 Lt – 80000 Lt kompensacija	Priteisiamos skirtingos kompensacijos, priklausomai nuo besikreipiančių asmenų giminystės ryšio su mirusiuoju bei kitų faktorių

1. LAT CBS teisėjų kolegijos 2005 m. lapkričio 28 d. nutartis c.b. *L.M. v V.J., UAB „Baltic Polis“*, Nr. 3K-3-626/2005; 2. LAT CBS teisėjų kolegijos 2005 m. spalio 26 d. nutartis c.b. *E.M., I.M. v AB „Kauno grūdai“*, Nr. 3K-3-509/2005; 3. LAT CBS teisėjų kolegijos 2005 m. balandžio 26 d. nutartis c.b. *M.J. v V.Č., UAB „Ergo Lietuva“*, Nr. 3K-3-159/2005; 4. Lietuvos apeliacinio teismo 2006 m. liepos 27 d. nutartis c.b. *H.Z., D.R. v UAB „Romelina“*, Nr. 2A-299/2006; 5. Lietuvos apeliacinio teismo 2007 m. rugpjūčio 28 d. nutartis c.b. *E.K. v N.B.*, Nr. 2A-362/2007; 6. Lietuvos apeliacinio teismo 2005 m. gegužės 17 d. nutartis c.b. *M.R., T.R., M.R. ir kt. v LR Seimo kanceliarija*, Nr. 2A-138/2005; 7. Lietuvos apeliacinio teismo 2007 m. rugsėjo 4 d. nutartis c.b. *R.K., K.K. v M.K., AB „Lietuvos draudimas“*, Nr. 2A-390/2007; 8. Lietuvos apeliacinio teismo 2005 m. gegužės 17 d. nutartis c.b. *M.R., T.R., M.R. ir kt. v LR Seimo kanceliarija*, Nr. 2A-138/2005; 9. Vilniaus apygardos teismo 2005 m. lapkričio 8 d. nutartis c.b. *G.D. v M.B.*, Nr. 2A-49-1092/2005 – neturtinės žalos kompensacija buvo priteista žuvusio eismo įvykyje berniuko močiutei, kuri vienintelė globojo, augino ir rūpinosi tėvų paliktu anūku. Lietuvos apeliacinio teismo 2005 m. rugsėjo 27 d. nutartimi c.b. *T.R. v P.B.*, Nr. 2A-290/2005 – kompensacija priteista nužudytojo sugyventinei, su kuria nukentėjęs gyveno ir susilaukė sūnaus. 10. Toks platus kompensacijos už neturtinę žalą netekus vieno ar abiejų iš tėvų diapazonas paaiškintinas tuo, kad paprastai teismų praktikoje mažamečiams ir nepilnamečiams vaikams, netekusiems santykinai jaunesnio amžiaus tėvų, yra ir turėtų būti priteisiamos žymiai didesnės piniginės kompensacijos, negu pilnamečiams, t.y. suaugusiems, savarankiškai (atskirai nuo tėvų) gyvenantiems, vyresnio amžiaus vaikams, netekusiems santykinai vyresnio amžiaus tėvų.

Tokią tendenciją galima būtų paaiškinti identiškomis, kaip ir sveikatos sutrikdymų praktikoje, priežastimis bei argumentais, tačiau, manytina, kad mirtį atnešusio *nelaimingo atsitikimo vieta, aplinkybės ir kontekstas, vis dėlto galėtų būti vertinami tik kaip šalutinis kriterijus* nustatant kompensacijos už neturtinę žalą dydį bendrame visų orientacinių faktorių kontekste: esminį vaidmenį turėtų vaidinti faktoriai, visų pirma orientuoti į mirusio asmens ir pretenduojančių į piniginę kompensaciją asmenų tarpusavio santykio, dėl jo netekties patirto skausmo bei pasekmių masto, o taip pat ir kitų nematerialių aspektų atskleidimą bei kompleksinį įvertinimą.

Be jokios abejonės, lentelėse yra pateikti tik „pliki“ skaičiai, kurie iš pirmo žvilgsnio parodo akis rėžiantį nevienodumą bei nenuoseklumą, tačiau tokią situaciją būtina suvokti dviem aspektais. Būtina turėti omenyje kiekvieno neturtinės žalos patyrimo atvejo individualumą, aplinkybių, konteksto, kuriame buvo padaryta žala, unikalumą bei aibę kitų išskirtinumą suteikiančių faktorių, kurie apsunkina vienos gyvybės atėmimo bylos „lyginimą“ su kita.

Kita vertus, net ir susitaikius su tokiu unifikavimo sunkumu ar net negalimumu, viso spektro individualių faktorių įtaka galėtų pateisinti nežymų priteistinių kompensacijų skirtingumą, bet ne tokius kardinalius nesutapimus esant labai panašioms neteisėtiems veiksams ir neturtinės žalos padarymo atvejams, kokie yra matomi mūsų teismų praktikoje. Pavyzdžiui, visiškai iškrentančia iš bendro neturtinės žalos atlyginimo esant artimo asmens gyvybės atėmimui praktikos konteksto atrodytą byla *A.R. ir B.R. v M.K., AB „Lietuvos draudimas“*⁶²⁹, kurioje nepaisant to, kad teismas nustatė, jog ieškovai dėl netikėtos abiejų savo nepilnamečių vaikų mirties, įvykusios tuo pačiu laiku, patyrė didžiulį sukrėtimą, neapsakomą dvasinį skausmą, stiprius neigiamus išgyvenimus, depresiją, sveikatos būklės pablogėjimą bei didelį šokią, po tokios nelaimės visam laikui prarado tolesnio gyvenimo džiaugsmą, ieškovų būtų apėmė neviltis, praradimo kartėlis, baimė ir nerimas senatvėje likti vienišiams, nebesulaukti artimųjų paramos, nebesitikėti materialinės ir dvasinės pagalbos, jiems buvo priteista tik 3000 Lt kompensacijos, t.y. po 1500 Lt už kiekvieno vaiko praradimą. Šis į jokių elementariausios logikos rėmus netelpantis, iš bendro, kad ir nevienodo teismų praktikos konteksto iškrentantis ieškovų patirtų emocinių kančių ir dvasinės būsenos nuvertinimas bei manymas, jog

⁶²⁹ Lietuvos apeliacinio teismo 2006 m. lapkričio 7 d. nutartis c.b. Nr. 2A-323/2006.

tokia suma galės tapti pakankama jų išgyvenimų satisfakcija, sušvelninti patirtą ir taip „vaizdingai“ teismo aprašytą skausmą, dar labiau išryškina neturtinės žalos instituto prasmės ir paskirties nesuvokimą, jo įgyvendinimo problematiškumą, nesugebėjimą įvertinti pažeistos vertybės svarbą kitų nematerialių gėrių kontekste ir suteikti nukentėjusiems asmenims tinkamą bei adekvačią teisinę apsaugą. Juk yra akivaizdu, kad gyvybės netekusio asmens artimiesiems gali būti padaryta rimta neturtinė žala ir didžiulis neigiamas poveikis, ilgalaikis stresas ir emocinis diskomfortas, ir artimo žmogaus netektis ypatingai neigiamai veikia būtent tuos asmenis, kuriuos su gyvybės netekusiuoju siejo ypač glaudūs fiziniai, emociniai, dvasiniai tarpusavio ryšiai – vaikus, tėvus, sutuoktinį, todėl nustačius tokio ryšio buvimą, neišvengiamai būtina kompensuoti tuos praradimus, ir ne bet kokia, o tik tokia suma, kuri būtų adekvati ir proporcinga pažeistai vertybei ir dėl jos pažeidimo atsiradusioms pasekmėms. Šiuo konkrečiu atveju net ta aplinkybė, kad vaikų žūtį nulėmė jų pačių didelis neatsargumas (itin rizikingas ir neatsakingas vieno iš žuvusiųjų motociklo vairavimas, viršijant leistiną vairavimo greitį, kas iš dalies sąlygojo tai, jog nebuvo galima suvaldyti transporto priemonę ir išvengti susidūrimo su atsakovo vairuojamu automobiliu), įvertinus ją kompleksiskai su visais kitais neturtinės žalos atlyginimo dydžio nustatymo kriterijais ir faktoriais, negali pateisinti tokio nepagrįsto ir neprotingo kompensacijos sumažinimo. Skaudžiai ir negrįžtamai visam gyvenimui dvasiškai sužlugdytų tėvų skausmas buvo bent iš dalies kompensuotas, apeliacinės instancijos teismui net apie 10 kartų, t.y. iki 40000 Lt, padidinus kiekvienam iš ieškovui priteistino neturtinės žalos atlyginimo dydį.

Apibendrinant ir reziumuojant šiuo metu išvelgtinas teismų praktikos tendencijas, o taip pat sugrįžtant prie bendrųjų neturtinės žalos atlyginimo dydžio apskaičiavimo rekomendacijų, galima teigti, kad nustatant piniginės kompensacijos už patirtą dėl artimo žmogaus netekties skausmą sumą, turi būti kompleksiskai įvertinami visi reikšmingi faktoriai ir aplinkybės, tuo pačiu turint omenyje konkrečios deliktinės gyvybės atėmimo situacijos specifiką. Manytina, kad *didesnį dėmesį neturtinės žalos vertinimo procese reikėtų skirti ne tiek gyvybės netekimo aplinkybėms, vietai ar kontekstui, kiek būdui, kuriuo tai buvo padaryta, žalą padariusio asmens kaltei, o svarbiausia – ryšio tarp mirusiojo ir į piniginę kompensaciją pretenduojančio asmens identifikavimui bei tarpusavio santykių pobūdžio, artumo ir gilimo analizei, o taip pat neteisėtų veiksmų pasekmėms, tuo*

pačiu nepamirštant teisingo gyvybės, kaip vienos fundamentaliausių asmeninių neturtinių vertybių, svarbos bei vietos kitų vertybių kontekste, suvokimo. Esant pretendentų į pinigines kompensacijas daugumai, turi būti išlaikomas diferencijuotas požiūris į kiekvieno iš jų santykį su mirusiuoju bei dėl tokių santykių praradimo patiriamą skausmą. Visa tai turi atsispindėti teismo procesinio sprendimo motyvacijoje ir išsamioje, kriterijų pusiausvyra ir sinteze pagrįstoje argumentacijoje.

4.3.3. Neturtinės žalos atlyginimo dydžio nustatymo specifika garbės ir orumo, privatumo ir kai kurių kitų asmeninių neturtinių vertybių, užtikrinančių asmens individualizaciją visuomenėje, pažeidimo atveju

Neturtinės žalos instituto garbės ir orumo, privataus gyvenimo bei atvaizdo neliečiamumo pažeidimo atvejais teisinio reglamentavimo ir praktinio taikymo patirtis yra pati didžiausia, seniausia (žvelgiant į laikotarpį nuo nepriklausomybės atkūrimo ir išsivadavimo iš sovietinės teisės postuluojamos asmeninių neturtinių vertybių bei jų gynimo būdų koncepcijos) bei turtingiausia, lyginant su kitomis dvasinių ir fizinių kančių kompensavimo situacijomis. Būtent ji ir praskynė kelią neturtinės žalos, kaip teisinės kategorijos, turinio suvokimui tiek apskritai, tiek analizuojamos kategorijos bylose, padėjo pagrindus šio naujo mūsų teisės sistemai teisinio fenomeno sampratos susiformavimui bei plėtojimui, o taip pat nubrėžė pagrindines neturtinės žalos kompensavimo, kaip civilinių teisių gynimo būdo, taikymo gaires - kaip tik tuo metu, kai šiuo klausimu apskritai dar nebuvo nei jokių doktrininų tyrinėjimų, nei gilesnių legislatyvinių bei taikymo tradicijų.

Kartu su LTSR Spaudos ir kitų masinės informacijos priemonių įstatymo⁶³⁰ priėmimu 1990 metų pradžioje ir po kelių mėnesių sekusiu senojo Civilinio kodekso papildymu 7 bei 7¹ straipsniais⁶³¹, mūsų civilinėje teisėje pradėjo formotis neturtinės, tuomet – moraline vadintos žalos atlyginimo, kaip asmens garbės ir orumo bei privataus gyvenimo neliečiamumo, gynimo būdo, užuomazgos⁶³². 1998 metais Aukščiausiojo Teismo Senato parengtas nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos

⁶³⁰ V.Ž., 1990, Nr. 7-163.

⁶³¹ LR Įstatymas Dėl LR Civilinio kodekso pakeitimo ir papildymo. V.Ž., 1990, Nr. 20-511.

⁶³² Pažymėtina, kad moralinės žalos atlyginimas buvo įmanomas tik vieninteliu iš teisės į privatą gyvenimą pažeidimo atveju – kai be asmens sutikimo buvo paskelbiama asmeninė informacija, nors vėliau tiek teisės doktrina, tiek teismų praktika išplėtė šios Civilinio kodekso normos aiškinimą ir kitų privatumo pažeidimo situacijų, įskaitant teisę į atvaizdą, atžvilgiu.

civilinio kodekso 7, 7¹ straipsnių ir Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymo taikymo teismų praktikoje nagrinėjant garbės ir orumo civilines bylas“ bei jį lydinti teismų praktikos apžvalga⁶³³, atsižvelgiant į mokslinių tyrinėjimų šiuo klausimu nacionalinėje teisėje trūkumą⁶³⁴, tapo neįkainojama paspirtimi tiek teismams, susidūrusiems su būtinybe aiškinti ir taikyti visiškai naują, ilgus dešimtmečius neigtą ir teisiškai nepripažintą, o tuo pačiu ir labai neįprastą, sunkiai suvokiamą, vangiai apčiuopiamą teisės institutą, tiek ir teisės mokslui, kuris turėjo patenkinti gausėjančios praktinės medžiagos sisteminimo bei akademinio įvertinimo poreikį, pristatyti moralinės žalos sampratą, pasiūlyti rekomendacijas tolesniam instituto plėtojimui ir tobulinimui. Šis nutarimas tapo savotišku kelrodžiu nagrinėjant ir kitų kategorijų bylas, kuriose įstatymų leidėjo valia galėjo būti reiškiami reikalavimai dėl moralinės žalos atlyginimo.

Prieš pradėdant kalbėti apie neturtinės žalos atlyginimo dydžio nustatymo specifiką šioje srityje, vertinti šiuo metu veikiančią teisinę reglamentavimą bei praktinio realizavimo realijas, būtina identifikuoti egzistuojančios situacijos susiformavimo priežastis, o tam tikslingiausia istoriniu aspektu pažvelgti į įstatymų leidėjo pozicijų moralinės žalos atlyginimo dydžio atžvilgiu kitimą bei piniginės kompensacijos evoliucijos etapus.

Tiek jau minėto 1990 metų Spaudos ir kitų masinės informacijos priemonių įstatymo pirminės redakcijos 33 straipsnis, tiek Civilinio kodekso 7¹ straipsnis, numatė, kad masinės informacijos priemonės, organizacijos ar asmenys, paskleidę tikrovės neatitinkančias žinias, taip pat informaciją be asmens sutikimo apie jo asmeninį gyvenimą, atlygina moralinę žalą, kurios dydį, išreikštą pinigais, nustato teismas, tačiau toks dydis kiekvienu atveju neturi viršyti 30000 rublių, kai žinios paskleistos masinės informacijos priemonių, ir 5000 rublių, kai jos paskleistos kitų organizacijų ir asmenų. Įvedus nacionalinę valiutą – litą ir 1992 metų spalio 29 dieną įsigaliojus Civilinio kodekso bei Spaudos ir kitų masinės informacijos priemonių įstatymo pakeitimams⁶³⁵, maksimalus moralinės žalos kompensacijos dydis buvo „pririštas“ prie minimalios mėnesinės algos (MMA), ir kiekvienu atveju negalėjo

⁶³³ Išnaša 63.

⁶³⁴ Vieninteliu moksliniu bandymu giliau pažvelgti į šios rūšies teisinius santykius buvo prof. V.Mikelėno straipsnis „*Asmens reputacijos gynimo lyginamoji analizė*“, paskelbtas mokslo darbų žurnale „*Teisė*“, 1995, 29 tomas, p. 71-106.

⁶³⁵ LR Įstatymas Dėl LR CK 7¹ straipsnio bei LR Spaudos ir kitų masinės informacijos priemonių įstatymo 33 straipsnio pakeitimo. V.Ž., 1992, Nr. 32-979.

viršyti 300 MMA, kai žinios paskleistos visuomenės informavimo priemonių, bei 30 MMA – kai jos paskleistos kitų organizacijų ir asmenų.

Kitas, pats ilgiausias ir turtingiausias savo taikymo patirtimi etapas prasidėjo taip pat po dviejų metų - 1994 m. birželio 11 d. įsigaliojus Civilinio kodekso 7 bei 7¹ straipsnių pakeitimams⁶³⁶, gyvavusiems iš esmės iki pat 2000 m. Civilinio kodekso priėmimo, kuomet ilgainiui buvo nustatyti tiek minimalūs – 500 Lt, tiek ir maksimalūs – 10000 Lt piniginės kompensacijos už neturtinę žalą rėmai, kuriuose galėjo varijuoti teismas, gindamas asmens garbę, orumą ir privatumą.

Tenka konstatuoti, kad moralinės žalos, padarytos visuomenės informavimo priemonių, atlyginimo dydžių reguliavimas, šiuo atveju itin glaudžiai susijęs su minėtomis Civilinio kodekso normomis, nuolat atsilikdavo nuo kodifikuoto įstatymo raidos, tuo sukeldamas šių dviejų norminių aktų kolizijas bei apsunkindamas asmens pažeistų teisių gynimo mechanizmą. Jeigu Civilinis kodeksas jau nuo 1994 metų vidurio neturtinės žalos atlyginimo dydį apribojo 10000 Lt suma, nedarydamas jokio skirtumo tarp situacijų, kuomet pažeidimus atlikdavo visuomenės informavimo priemonės bei atvejų, kuomet į asmenines neturtines vertybes kėsinosi kiti subjektai, tai Visuomenės informavimo įstatymo pakeitimai šia linkme buvo padaryti tik 1996 m. liepos 2 d. įstatymu⁶³⁷. Kita vertus, jame buvo įtvirtintas diferencijuotas moralinės žalos atlyginimas priklausomai nuo to, ar visuomenės informavimo priemonė paneigė melagingą informaciją bei atsiprašė, ar ne: pirmuoju atveju kompensacijos dydis buvo ribojamas 1000 Lt suma, o antruoju atveju – Civiliniame kodekse numatyta 10000 Lt riba. 2000 metų spalio 1 dieną įsigaliojus šio įstatymo straipsnių pakeitimams⁶³⁸, neturtinės žalos atlyginimo maksimumas žeminančios informacijos paneigimo bei atsiprašymo atveju buvo padidintas iki 3000 Lt (išskyrus tyčines asmens garbės ir orumo pažeidimo situacijas), tuo tarpu 10000 Lt riba visais kitais atvejais išliko nepakitusi, tiesa – tyčinio garbės ir orumo paniekimo atveju ji galėjo būti padidinta iki 5 kartų, nors visais atvejais negalėjo viršyti 5 procentų viešosios informacijos rengėjo ir (ar) platintojo metinių pajamų (54 straipsnis).

Tokio pobūdžio reglamentavimas, koks egzistavo ir evoliucionavo nuo pat nepriklausomybės atkūrimo ir 2000 m. Civilinio kodekso priėmimo kėlė ir tebekelia ne vieną probleminį klausimą, pirmiausia - verčia susimąstyti, kodėl neturtinės žalos

⁶³⁶ LR Įstatymas Dėl LR Civilinio kodekso pakeitimo ir papildymo. V.Ž., 1994, Nr. 44-805.

⁶³⁷ LR Visuomenės informavimo įstatymas. V.Ž., 1996, Nr. 71-1706.

⁶³⁸ LR Visuomenės informavimo įstatymo pakeitimo įstatymas. V.Ž. 2000, Nr. 75-2272.

atlyginimas buvo ribojamas aiškiais maksimaliomis, o vėliau ir minimaliomis pinigų sumomis, nuo ko priklausė būtent tokių sumų pasirinkimas.

Pirmiausia, kaip jau buvo akcentuota analizuojant neturtinės žalos instituto prigimtį, pirminiame šio instituto įsiliesimo į civilinę teisę etape būtent baudinei (represinei) funkcijai, susivedančiai į pažeidėjo nubaudimą tam tikra iš anksto pažeidėjui žinoma įstatyme numatyta pinigų suma, buvo teikiamas prioritetas vaidmuo. Vėliau nepaisant kai kurių įstatymų leidžiamosios valdžios atstovų iniciatyvų atsisakyti maksimalių moralinės žalos atlyginimo rėmų (nes teismų praktikoje buvo nuolat susiduriama su kompensacijų už moralinę žalą maksimumo peržengimo būtinumo individualioje situacijoje neleistinumo problema), akcentuojant, kad žmogaus dvasinis gyvenimas, emocinė depresija, reputacijos pablogėjimas, gero vardo praradimas negali būti išreikšti įstatyme įtvirtinta maksimalia atlyginimo pinigais suma⁶³⁹ (tokios iniciatyvos padažnėjo pradėjus rengti naujojo Civilinio kodekso projektą), vis dėlto „nenoras“ daryti esminių pokyčių šioje srityje ir atsisakyti neturtinės žalos atlyginimo ribų buvo stipresnis, apeliuojant į tai, kad dar nėra susiklosčiusi vieninga ir neprieštaringa 1964 m. Civilinio kodekso bei LR Visuomenės informavimo įstatymo taikymo praktika nagrinėjant garbės ir orumo gynimo civilines bylas, teismai dažnai neteisingai taiko šių įstatymų normas, todėl būtinas tam tikras pereinamasis laikotarpis iki bus priimtas Civilinio kodekso projektas, kai tiek Civiliniame kodekse, tiek LR Visuomenės informavimo įstatyme dar galėtų būti paliktas neturtinės žalos atlyginimo ribų reglamentavimas⁶⁴⁰. Vis dėlto, tokie argumentai vertintini kritiškai: manytina, atvirksčiai - neturtinės žalos atlyginimo dydžių nustatymo įstatyme atsisakymas, suteikiant teismui laisvą nuožiūrą ir diskreciją kiekvienoje neturtinės žalos patyrimo situacijoje parinkti teisingiausią nukentėjusiojo atžvilgiu piniginę kompensaciją dar iki 2000 m. Civilinio kodekso priėmimo, būtų puikus pasiruošimas jo sklandžiam taikymui, kadangi palaipsniui ugdytų teismų sąmonėje naują, pažangiosios užsienio teisės sistemose, turinčios gilesnę instituto taikymo patirtį, dominuojantį požiūrį į neturtinės žalos instituto paskirtį, vaduotų nuo įprastomis tapusių piniginių rėmų peržengimo baimės, kas yra

⁶³⁹ Pavyzdžiui, 1999 m. spalio 8 d. Aiškinamasis raštas LR Civilinio kodekso 7 ir 7(1) straipsnių pakeitimo įstatymo projektui Nr. 2068. [interaktyvus]. [Žiūrėta 2008 m. rugsėjo 1 d.]. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=87858&p_query=&p_tr2=>>.

⁶⁴⁰ LR Seimo Teisės ir teisėtvarkos komiteto 1999 m. gruodžio 3 d. išvada „Dėl Civilinio kodekso 7 ir 7(1) straipsnių pakeitimo įstatymo projekto (P-2068). [interaktyvus]. [Žiūrėta 2008 m. rugsėjo 1 d.]. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=91294&p_query=&p_tr2=>>.

svarbu kalbant ne tik apie asmens garbės, orumo ir privatumo gynimo atvejus, bet ir visas kitas bylų kategorijas, kuriose galimas neturtinės žalos kompensavimas. Kaip parodė laikas, būtent tokio „parengiamojo“ etapo, palaispnio požiūrio į neturtinės žalos institutą bei jo atliekamas funkcijas kitimo nebuvimas paliko neigiamą ir sunkiai įveikiamą pėdsaką teisės taikymo praktikoje.

Grįžtant prie įstatymleidystės raidos asmens garbės, orumo bei kitų asmeninių neturtinių vertybių gynimo neturtinės žalos atlyginimo forma bei žvelgiant į buvusį reguliavimą, galėtų būti keliami ir kiti, didžiaja dalimi – retoriniai klausimai: 1) kodėl kompensacijos už moralinę žalą dydis iš pradžių buvo siejamas su minimalia mėnesine alga, tarsi paliekant tam tikrą (tiesa, nežymią) jos kitimo ir koregavimosi priklausomai nuo bendrų šalies ekonominę padėtį atspindinčių rodiklių galimybę, o vėliau buvo nutarta pereiti prie fiksuotų, „stabilių“ sumų įtvirtinimo, tokiu būdu apsunkinant jų natūralios korekcijos tikimybę, darant neturtinės žalos kompensavimo mechanizmą itin nuspėjamą, turintį savyje baudinį, represinį atspalvį, eliminuojantį bet kokį stabdomąjį, prevencinį atsakomybės už neturtinės žalos asmeniui padarymą aspektą; 2) kodėl neturtinės žalos kompensavimo nukentėjusiajam asmeniui dydis priklausė nuo to, ar garbę, orumą ir privatumą pažeidė visuomenės informavimo priemonė, ar kitas fizinis ar juridinis asmuo (organizacija), t.y. kas paskatino už žalą atsakingų subjektų diferenciaciją, keliančią lygiateisiškumo principo pažeidimo grėsmę; 3) ar ta aplinkybė, kad visuomenės informavimo priemonės turi daugiau galimybių, instrumentų bei įrankių informacijos skleidimui kuo platesniam visuomenės narių ratui, didesnę informacijos srautų ir turinio kontrolės galią, o tuo pačiu ir palankesnes pasipelnymo iš savo veiklos galimybes, dėl ko joms turėtų tekti didesnė atsakomybė, galėtų būti laikoma tuo kertiniu argumentu, paskatinusiu pasirinkti būtent tokį neturtinės žalos atlyginimo dydžio klasifikavimo modelį. Atsakymų į šiuos klausimus suradimą tikriausiai vertėtų palikti savarankiškiems nuodugnesniems moksliniams – istorinio - teleologinio pobūdžio teisės aktų bei jų projektų tyrinėjimams, išeinantiems už šio darbo ribų. Pasakytina tik tai, kad šiuos diskursinius klausimus keliantis teisinis reguliavimas Visuomenės informavimo įstatyme išliko net iki 2006 m. pakeitimų⁶⁴¹, kurie pagaliau eliminavo neturtinės žalos atlyginimo piniginius rėmus bei išsivadavo nuo konkrečių dydžių fiksavimo, palikdami lakonišką, tačiau Civilinio kodekso dvasią atitinkančią normą, jog žala,

⁶⁴¹ LR Visuomenės informavimo įstatymo pakeitimo įstatymas, V.Ž. 2006, Nr. 82-3254.

atsiradusi dėl šio įstatymo pažeidimų, atlyginama Civilinio kodekso nustatyta tvarka (53 straipsnis), nors naujasis Civilinis kodeksas jau nuo įsigaliojimo 2001 metais buvo atsisakęs bet kokių neturtinės žalos kompensacijos dydžių suvaržymų visų kategorijų bylose, palikdamas diskreciją šiuo klausimu teismui.

Vis dėlto, galima drąsiai teigti, kad ilgą laiką egzistavusi Civilinio kodekso ir Visuomenės informavimo įstatymo kolizija neturtinės žalos atlyginimo dydžio aspektu, o svarbiausia – ilgalaikis neturtinės žalos atlyginimo už garbės ir privatumo pažeidimus dydžio ribojimas 10000 Lt suma ne tik *stabdė kompensacinio mechanizmo vystymąsi bei tobulėjimą šios kategorijos bylose, bet ir ilgai paliko negatyvų, ir, kaip rodo teisinės realijos, dar ilgai jaučiamą pėdsaką.*

Išanalizavus pakankamai gausią tiek garbės ir orumo, tiek ir privataus gyvenimo neliečiamumo gynimo teismų praktiką, nesunku pastebėti, kad 10000 Lt kompensacijos už neturtinę žalą riba, nors ir buvo *de jure* panaikinta 2000 m. Civilinio kodeksu, iki šiol *de facto* yra išlikusi bei giliai įsitvirtinusi teisinėje sąmonėje. Pats už save kalbantis faktas, kad tik išskyrus pavienius ir itin retus atvejus, kuomet yra pažeidžiama juridinio asmens dalykinė reputacija⁶⁴², itin grubiai, neįprastai ir piktybiškai sutrypiama fizinio asmens garbė ar niekingai įsiveržiama į jo privataus gyvenimo sferą, absoliučioje daugumoje asmenį visuomenėje individualizuojančių vertybių gynimo bylų peržengti 10000 Lt barjerą nėra drįstama. Iš dalies tai galėtų būti paaiškinta teisėjų (ypač vyresnės kartos), kaip pagrindinių teisės taikytojų, dar pakankamai sunkiai suvokiančių neturtinės žalos kategoriją ir skeptiškai priimančių jos „įkainojimo“ galimybę, bijančių pakeisti metų metais formuotą praktiką, kvalifikacijos ir mąstysenos problemų. Nemažos įtakos tam turi ir nepakankama pačios valstybės pagarba asmens privatumui, identitetui, o taip pat suvokimas, kad asmens garbė, orumas, privatus gyvenimas neužima tokios reikšmingos vietos bei „svorio“ bendrame nematerialių gėrių kontekste, kaip, tarkim, asmens sveikata ar gyvybė, nors, pavyzdžiui, kai kurių užsienio teisės mokslo atstovų nuomone, neturtinė žala, padaryta kai kuriais ypač jautriais privatumo pažeidimo atvejais (pavyzdžiui, atskleidus medicininę paslaptį, pavišinus informaciją apie itin sunkią ligą, taip pat įvaikinimo ar dirbtinio apvaisinimo paslaptį), prilygintina neturtinei žalai, atsirandančiai esant ne itin sunkiam sveikatos sužalojimui, kadangi tokio lygio pažeidimai neretai sąlygoja negrįžtamų ar net tragiškų pasekmių

⁶⁴² Pavyzdžiui, LAT CBS teisėjų kolegijos 2006 m. kovo 6 d. nutartis c.b. UAB „Simon Lowerse International Transport“ v UAB „Dinaka“, Nr. 3K-3-169/2006.

atsiradimą, kelia grėsmę šeimos gyvenimui ir pan.⁶⁴³. Manytina, kad būtent nuo teisinės sąmonės bei požiūrio į asmenį visuomenėje individualizuojančias vertybes pasikeitimo ir reikėtų pradėti susiklosčiusios kompensacinės stagnacijos įveikimą, kad teismų praktika įveiktų neleistinai ilgai ją persekiojantį šešėlį ir iš tikrųjų taptų pajėgi tinkamai ir realiai apginti gerą asmens vardą, privataus gyvenimo neliečiamumą nuo neleistino įsiskverbimo.

Pereinant prie kompensacijos už neturtinę žalą dydžio nustatymo aptariamos kategorijos bylose specifikos atskleidimo, visų pirma, reikėtų identifikuoti tuos individualiuosius faktorius, kurie tampa informatyviais ir svarbiais pagalbininkais suvokiant asmens patirtų išgyvenimų turinį bei ieškant adekvačios jų piniginės kompensacijos. Jau minėtame 1998 metų Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Senato nutarime buvo pažymėta, kad teismas, įvertindamas moralinę žalą pinigais, turi atsižvelgti į žalą padariusio asmens kaltę, jo elgesį po žinių paskleidimo, į neigiamą įtaką profesinei, visuomeninei veiklai ir kt., žinių paskleidimo būdą, formą, turinį, apimtį ir kitas turinčias reikšmės bylai aplinkybės (20 punktas). Teismų praktika šį aktualių kriterijų sąrašą detalizavo, vystė, papildydama jį tokiais veiksniais, kaip žeminančios ar privatų gyvenimą apimančios informacijos paskleidimo mastas bei laipsnis; teritorija; informaciją paskleidusio asmens individualios savybės bei charakteristikos; jo turtinė padėtis; nukentėjusiajam padarytos turtinės žalos dydis; įtaka ne tik profesinei veiklai, bet ir pasekmės šeimyniniam gyvenimui, poveikis sveikatos būklei, tolesnio gyvenimo įvairiose srityse perspektyvoms ir pan.

Apie sisteminio visų šių kriterijų taikymo, jų kompleksinės analizės kiekvienoje be išimties neturtinės žalos instituto taikymo situacijoje jau buvo kalbėta, tokio integruoto požiūrio daugiau ar mažiau stengiamasi laikytis ir teismų praktikoje, tačiau tuo pačiu turėtų būti nepamirštama giliau panagrinėti kiekvieną iš integracinę visumą sudarančių elementų ir jų aiškinimo specifiką.

1. Melagingos arba privatų asmens gyvenimą paliečiančios *informacijos paplitimo mastas bei laipsnis* laikytinas vienu fundamentaliausių ir daugiausia duomenų apie neteisėtų veiksmų pasekmes, apie tikėtiną nukentėjusio asmens psichinę ir emocinę būseną, kitokius pasikeitimus nematerialioje gyvenimo sferoje suteikiančių šaltinių. Jis atsiskleidžia per asmenų, susipažinusių ar turėjusių potencialią galimybę susipažinti su paskleistais duomenimis skaičių, o tai dažniausiai

⁶⁴³ ЭРДЕЛЕВСКИЙ, išnaša 37. p. 88.

priklauso nuo visuomenės informavimo priemonės, kurioje yra paskelbiami šie duomenys, platinimo teritorijos, tiražo, stambumo, potencialios auditorijos rato arba asmens, paskleidusio tokią informaciją, veikimo lauko. Galėtų būti preziumuojama, kad paniekinančio turinio žinioms tapus prieinamoms ir pasiekiamoms didesniai pašalinių asmenų skaičiui, nuomonę žinių objekto atžvilgiu pakeitus (dažniausiai neigiama linkme) platesnei žmonių grupei, nukentėjęs asmuo patiria skausmingesnius išgyvenimus, daugiau nepatogumų, jam gali būti žymiai sunkiau atstatyti jo sumenkintą reputaciją visuomenės ir savo paties akyse, negu tuo atveju, kai informaciją sužino vos keletas ar tik vienas pašalinis subjektas. Pavyzdžiui, byloje *J.J. v UAB "Lietuvos rytas" ir dienraščio "Laikinoji sostinė" redakcija*⁶⁴⁴ būtent nedidelis dienraščio "Laikinoji sostinė" tiražas, tai, kad šis dienraštis nėra respublikinis, sąlygojo ieškinio patenkinimą tik iš dalies, priteisiant ieškovei, kurios teisė į atvaizdą buvo pažeista be sutikimo patalpinant jos nuotrauką, 5000 Lt žalos atlyginimo iš reikalaujamų 10000 Lt; kita vertus, byloje *L.T. v V.R.*⁶⁴⁵, kurioje neturtinės žalos atlyginimo reikalavimas buvo grindžiamas tuo, kad atsakovas dėl neaiškių priežasčių nuolat šmeiždavo ir skusdavo ieškovę teisėsaugos ir valdžios institucijoms, skleisdavo tikrovės neatitinkančias žinias, būtent platesnis su žiniomis susipažinusių asmenų ratas - asmenys, tiriantys atitinkamus skundus, kaimynai, artimieji, sąlygojo ir didesnę neturtinės žalos įvertinimą - 3000 Lt, nors pagrindas nekelti šio dydžio iki ieškovės reikalautos 10000 Lt sumos buvo tas, jog skunduose skleidžiamos žinios nuolat besikartodavo, jos pasiekdavo pakankamai pastovų ir ribotą tų pačių subjektų ratą.

Vis dėlto, teismai ne visuomet yra nuoseklūs vertindami informacijos platinimo mastą ir jo įtaką neturtinei žalai: neretai net ir esant pakankamai plačiam žinių paskleidimo laipsniui, dideliame su jomis susipažinusių asmenų skaičiui, nustatoma tik labai kukli ar net simbolinė neturtinės žalos pinigine išraiška, o tai kelia praktikos vienodumo ir nuspėjamumo užtikrinimo problemą. Pavyzdžiui, byloje *B.Y. v A.S.*⁶⁴⁶ net ir konstatavęs, kad šmeižikiškos žinios apie ieškovą buvo pateiktos visoje respublikos teritorijoje platinamame laikraštyje, be to buvo papildomai patalpintos informaciniuose lapeliuose, teismas apsiribojo tuo metu įstatyme įtvirtinto minimalaus 500 Lt neturtinės žalos atlyginimo priteisimu nukentėjusiajai. Kita vertus,

⁶⁴⁴ LAT CBS teisėjų kolegijos 1999 m. birželio 23 d. nutartis c.b. Nr. 3K-3-356/1999.

⁶⁴⁵ LAT CBS teisėjų kolegijos 2000 m. gruodžio 13 d. nutartis c.b. Nr. 3K-3-1360/2000.

⁶⁴⁶ LAT CBS teisėjų kolegijos 2003 m. rugsėjo 22 d. nutartis c.b. Nr. 3K-3-515/2003.

byloje *S.M. v UAB "Lietuvos žinios"*⁶⁴⁷ tiek pirmosios, tiek apeliacinės instancijos teismai ieškovės reikalavimą dėl 10000 Lt neturtinės žalos atlyginimo esant grubiam teisės į privataus gyvenimo neliečiamumą pažeidimui patenkino beveik pilna apimtimi, priteisdami 9500 Lt. Teismai vadovavosi tuo, kad ieškovės, II grupės invalidės amputuota koja nuotrauka, kurioje ji pavaizduota tik su maudymosi kostiumėliu, buvo patalpinta dienraštyje be jos sutikimo, ji patyrė didžiulį dvasinį skausmą, tuo tarpu pagrindas sumažinti reikalaujamą sumą 500 Lt buvo atsakovo atsiprašymas, kilnus informacijos apie ieškovę publikavimo tikslas (siekis informuoti visuomenę apie neįgaliųjų asmenų integravimąsi į pilnavertį gyvenimą) bei nedidelis laikraščio tiražas, maža jo kaina. Vis dėlto akivaizdu, kad teismai, nors ir pateikdami visą eilę aplinkybių, sudarančių pagrindą sumažinti neturtinės žalos kompensaciją, tarp jų ir nedidelį duomenų paplitimo mastą, tik nežymiai ją sumažina, palikdami sumą, faktiškai artimą maksimaliam pagal ginčo santykiams taikyto 1964 m. Civilinį kodeksą 10000 Lt atlyginimui ir tuo pažeisdami proporcingumo principą, todėl kasacinės instancijos teismas, kompleksiškai įvertinęs visą spektrą tiek kompensaciją didinančių, tiek ir mažinančių aplinkybių, sumažino neturtinės žalos atlyginimą iki 5000 Lt.

Pastarasis pavyzdys leidžia teigti, kad sprendžiant klausimą dėl asmeniui priteistinos kompensacijos už neturtinę žalą, negalima pamiršti to, jog kiekvienas garbės ir orumo sumenkinimo ar privataus gyvenimo neliečiamumo sutrypimo atvejis yra labai individualus, unikalus, ir konkrečios bylos aplinkybės gali būti tokios, kad ir 500 Lt ar dar mažesnė kompensacija, nepaisant didelės žinių paskleidimo apimties, masto ir teritorijos, bus daugiau negu adekvati ir teisinga (pavyzdžiui, jei nukentėjusysis paskleidimo nesureikšmina ir nelaiko tai dideliu savo garbės sumenkinimu, visiškai nepergyvena dėl šio fakto, o tik siekia visuomenės informavimo priemonės atsiprašymo ar paneigimo ir pan.). Būtent todėl aukščiau paminėtų bylų kritika yra daugiau „santykinė“: visuomet būtina įsigilinti į kiekvienu konkrečiu atveju susiformuojantį faktorių, įtakančių dvasinę asmens būseną bei informuojančių apie jo patirtą neturtinę žalą, kompleksą, o ne susikoncentruoti ties viena ar keliomis aplinkybėmis.

⁶⁴⁷ LAT CBS teisėjų kolegijos 2000 m. gruodžio 11 d. nutartis c.b. Nr. 3K-3-1343/2000.

2. Svarstant, kokia pinigų suma galėtų atlikti adekvačios kompensacijos už patirtą moralinę skriaudą vaidmenį, manytina, kad aptariamoms kategorijoms bylose ypatingas dėmesys turėtų būti skiriamas ne tik vienokios ar kitokios informacijos paplitimo apimčiai ir mastui, su ja susipažinusių asmenų skaičiui, publikacijos tiražui ir panašioms kiekybinio pobūdžio aspektams, bet ir kokybiniam požymiui, o būtent su paskleistomis žiniomis susipažinusių *asmens sudėčiai* - auditorijai, kuriai buvo adresuota informacija, jos apibūdinimui pagal profesiją, išsilavinimą, o svarbiausia – pagal santykį su asmeniu, esančiu informacijos objektu ar netgi pagal adresatų dorovines charakteristikas, pasaulėžiūrą bei kitokius „turininguosius“ bruožus. Šis „informacijos gavėjo“ faktorius, manytina, yra nepelnytai nuvertinamas mūsų teismų praktikoje, ir jam nėra skiriama pakankamai dėmesio⁶⁴⁸, nors iš tikrųjų duomenys apie auditoriją, kuriai buvo skirtos žeminančios nukentėjusių ar privataus turinio žinios, galėtų tapti vertingu šaltiniu, padedančiu nustatyti tiek padarytos žalos pasekmes, tiek ir nukentėjusio asmens patirtų išgyvenimų gilumą.

Užsienio teisės mokslo atstovų darbuose, skirtuose asmeninių neturtinių vertybių gynimo problematikai, pažymima, kad „neturtinės žalos kompensacija turėtų būti didesnė, jeigu asmenys, gavę informaciją, yra šeimos nariai, kiti giminaičiai, draugai, kaimynai, bendradarbiai, tai yra subjektai, betarpiškai pažeidantys nukentėjusių“⁶⁴⁹. Su tokia pozicija negalima nesutikti, nes daugiau ar mažiau artimesniu ryšiu su nukentėjusiuoju susijusių subjektų, su kuriais yra vienaip ar kitaip susiduriama įvairiose gyvenimo srityse, kurie yra šalia, kurie supa, kurių nuomonė gali būti svarbi, kurie rūpi ir patys rūpinasi, reakcija sužinojus negatyvią ar intymią informaciją apie jiems pažeidimą, su jais bendraujanti, dirbanti, gyvenanti ar kitaip susijusį asmenį gali ženkliai paveikti tiek jų, tiek paties informacijos objekto psichinę būseną ar net fizinę gerovę, neretai pakeisti tolimesnius tarpusavio santykius ar sukelti kitokias nepageidaujamas pasekmes. Šis aspektas ypač aštriai pasireiškia asmens privataus gyvenimo ir atvaizdo neliečiamumo pažeidimo situacijose, kuomet intymių dalykų, sąmoningai ar nesąmoningai slepiamų nuo artimųjų, kolegų bei kitų asmenų,

⁶⁴⁸ Išimtį sudaro pavieniai atvejai, pavyzdžiui, LAT CBS teisėjų kolegijos 2001 m. gegužės 14 d. nutartis c.b. *B.N., V.N., G.S., M. S. v A.B.*, Nr.3K-3-557/2001; taip pat LAT CBS teisėjų kolegijos 2000 m. rugsėjo 13 d. nutartis c.b. *S.K. v UAB „Naujasis aitvaras“* Nr. 3K-807/2000, kurioje populiariame laikraštyje paskelbus privataus pobūdžio informaciją apie netradicinę ieškovo seksualinę orientaciją bei jo nuotrauką, nustatant priteistinos neturtinės žalos kompensacijos dydį buvo atsižvelgta į tai, jog didžioji potencialių dienraščio skaitytojų dalis neigiamai žiūri į homoseksualios orientacijos žmones, o tai neabejotinai didina ieškovo dvasinius išgyvenimus.

⁶⁴⁹ МАЛЕЙНА, išnaša 39. p. 151.

paviešinimas gali negrįžtamai traumuoti asmens psichiką, sugriauti daugiau ar mažiau sklandų gyvenimą (šeimoje, darbinėje aplinkoje, visuomeninėje plotmėje) ar kitaip destruktiviai jį paveikti. Asmeninio turinio informacijos paskleidimas nors ir ne mažam, bet visiškai svetimų, indiferentiškų nukentėjusiajam asmenų ratui paprastai tokio „efekto“ ir tokių neigiamų padarinių nesukelia, ir visa tai negali būti ignoruojama ieškant adekvačios piniginės kompensacijos.

3. Vertinant nukentėjusio asmens patirtų išgyvenimų mastą, dėl žinių paskleidimo reputacijos pablogėjimo laipsnį ar kitų patirtų pasekmių sunkumą ypatingo dėmesio nusipelno pačios paskleistos *informacijos pobūdžio ir turinio* analizė. Šio elemento nagrinėjimui tiek teisės moksle, tiek ir teismų praktikoje yra skiriama žymiai daugiau dėmesio, negu ankščiau paminėtam faktoriui. Tiek 1998 m. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Senato nutarime, apibendrinusiame iki tol susiklosčiusią teismų praktiką, tiek ir vėlesnėse bylose, tiek ir negausioje nacionalinėje doktrinoje šiuo klausimu⁶⁵⁰ yra svarstoma, kokios žinios gali būti laikomos žeminančiomis, niekinančiomis, kad galima būtų konstatuoti garbės ir orumo pažeidimą, kokio turinio informacija gali būti priskirta privataus gyvenimo sričiai, ir visa tai yra svarbu sprendžiant, ar tokio turinio duomenų paviešinimas galėjo sukelti neigiamas emocijas, kokio laipsnio išgyvenimai dėl to buvo patirti ir kaip jie galėtų būti kompensuoti. Adekvačios kompensacijos už padarytą neturtinę žalą nustatymo prasme, yra *svarbu įvertinti melagingos informacijos „žeminimo“, asmens paniekinimo aplinkinių akyse laipsnį*, betarpiškai įtakojantį ir negatyvių psichinių potyrių mastą. Natūralu, kad, tarkim, melagingos informacijos pateikimas apie nusikaltimo, administracinės teisės pažeidimo padarymą ar kitokį teisei priešingą, amoralų, netinkamą elgesį buityje, šeimyniniame gyvenime, bendrųjų gyvenimo taisyklių, papročių, nusistovėjusių ir vyraujančių visuomenėje reikalavimų nepaisymą, apie darbinių, profesinių pareigų neatlikimą, nekompetentingumą, užsiėmimą „nešvarių“ verslu, nesąžininga ūkinė-komercine veikla, skolos negrąžinimą ir panašios itin destruktivaus turinio informacijos paskleidimas, neretai paženklintis ir pakeičiantis tolesnį gyvenimą, pakertantis žmonių pasitikėjimą, „nusipelno“ didesnės piniginės kompensacijos. Pavyzdžiui, būtent paskleistos apie ieškovą žinios byloje *R.L. v V.A., J.A., UAB*

⁶⁵⁰ Pavyzdžiui, MIKELĖNAS, V. Asmens reputacijos gynimo lyginamoji analizė. *Teisė. Mokslo darbai*. 1995, 29 tomas, p. 71-106; MIKELĖNAS, V. Teisė į privatų gyvenimą ir jos gynimas. In *Asmeninės neturtinės teisės ir jų gynimas*. Vilnius. 2001; MEŠKAUSKAITĖ, L. *Žiniasklaidos teisė*. Vilnius, 2004.

„TELE-3“⁶⁵¹, kurios pavaizdavo jį kaip nesveiko, maniakiško, iškrypėliško ir nusikalstamo elgesio žmogų, seksualiai išnaudojantį savo mažametį vaiką, „keistai“ su juo besielgiantį, buvo teismo pripažintos itin žeminančiomis, nes atsakovas prarado gerą vardą, buvo stipriai pažemintas visuomenės akyse, kadangi tokio turinio informacija visuomenėje suprantama vienareikšmiškai ir protingam, moraliam žmogui sukelia neigiamą nuomonę apie asmenį. Kita vertus, analizuojant šį faktorių kartu su kitomis reikšmingomis teisingam neturtinės žalos atlyginimo nustatymui aplinkybėmis apie atsakovės nedarbingumą, sunkią turtinę padėtį, nežeminantį kitos paskleistos informacijos pobūdį, taip pat ir paties ieškovo netinkamą ir provokuojantį elgesį, tapusį įvykusio konflikto bei jo paaštrėjimo priežastimi, teismo priteista 1500 Lt kompensacija atrodytų pakankamai adekvačia.

Reikėtų pažymėti, kad kiekvienas asmuo, priklausomai nuo individualių savybių ir charakterio ypatumų, pavyzdžiui, jautrumo laipsnio, emociingumo, gali labai skirtingai suvokti tiek paskleistos apie jį informacijos negatyvumo laipsnį, tiek ir skirtingai išgyventi patį įvykį. Natūralu, kad tie patys žodžiai vienam asmeniui gali pasirodyti grubiausiu įžeidimu ir aukščiausios nepagarbos išraiška, o kitam gali neturėti tokio poveikio, ir į visą tai negali būti neatsižvelgiama nustatant neturtinės žalos kompensacijos dydį. Kita vertus, vertindami paskleistų teiginių pobūdį, teismai visais atvejais turi vadovautis ne subjektyvia ieškovo ar atsakovo nuomone, bet objektyviais kriterijais, ypatingą dėmesį skirdami moralės, paprotinėms, bendražmogiškosioms nuostatoms, atspindinčioms visuomenėje susiklosčiusių vertybių sistemą, požiūrį į gėrį, blogį, "orientuojantis į protingo žmogaus, skiriančio įžeidimo ir pažeminimo jausmą nuo sveiko humoro, nors ir kandaus, jausmo"⁶⁵². Nors šie reikalavimai gali pasirodyti vienas kitam prieštaraujančiais ir įveliančiais į tam tikrą painiavą, tačiau yra būtina suvokti, kad gindamas asmens garbę ir orumą „įstatymas siekia apsaugoti interesus asmens, kuris normaliai, bet ne ypač jautriai ar smulkmeniškai suvokia apie jį skleidžiamus duomenis ir iš keleto galimų žodžio ar žodžių junginio prasmų mato tik neigiamąjį atspalvį“⁶⁵³, o tai reiškia, kad žmogaus hiperjautrumas, ypatingas pergyvenimas dėl smulkiausių nesklaidumų, perdėtas jausmingumas negali turėti įtakos nustatant, ar apie asmenį paskleista informacija yra

⁶⁵¹ LAT CBS teisėjų kolegijos 2001 m. gruodžio 17 d. nutartis c.b. Nr. 3K-3-1315/2001.

⁶⁵² Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Pirmoji knyga. Bendrosios nuostatos. Vilnius, 2002, p. 68.

⁶⁵³ MEŠKAUSKAITĖ, išnaša 345. p. 264.

žeminančio pobūdžio, nes toks testas, kaip minėta, atliekamas vadovaujantis vidutinio jautrumo, normalaus, protingo žmogaus standartu. Kita vertus, sprendžiant klausimą dėl konkretaus asmens patirtus išgyvenimus paskleidus žeminančiomis pripažintas žinias, galinčios kompensuoti pinigų sumos nustatymo, į tokius asmeniui būdingus psichologinius bruožus, kaip ypatingas jausmingumas, jautrumas, organizmo reakcijos į nelaimę, skausmą, nemalonumą ypatumai, kaip sudėtinus nukentėjusiojo asmenybę apibūdinančius elementus, galima ir, manytina, būtina atsižvelgti, kad civilinės atsakomybės taikymas neturtinės žalos atlyginimo forma pasiektų esminį – kompensacinį – tikslą⁶⁵⁴.

Kalbant apie privataus gyvenimo bei atvaizdo neliečiamumo pažeidimo situacijas, tai paskleistos informacijos ar neteisėtai panaudoto atvaizdo pobūdis, o būtent jos *privatumo, intymumo, slaptumo laipsnis ir turinys* tampa vertingu šaltiniu, padedančiu suvokti neigiamų išgyvenimų mastą bei surasti teisingą jų kompensaciją. Pavyzdžiui, byloje *Ž.Ž. v UAB „Ekstra žinios“, UAB „Lietuvos rytas“*⁶⁵⁵ teismai pažymėjo, kad sprendžiant dėl neturtinės žalos priteisimo už teisės į privataus gyvenimo pažeidimą, kai apie asmens privatą gyvenimą paskelbiama per visuomenės informavimo priemones, vertintina ir paskelbtos informacijos reikšmė visuomenei, tai yra ar ši informacija yra susijusi su visuomenės gyvenimu ir ar jos žinojimas yra grindžiamas viešuoju interesu.

Manytina, kad tais atvejais, kuomet nesant teisėto visuomenės intereso ir paties asmens sutikimo, dideliu mastu paviešinama informacija apie sunkią sveikatos būklę, sergimą pavojingomis visuomenei ar sunkiomis ligomis (pavyzdžiui, AIDS, psichiniais susirgimais), taip pat viešai neprieinama informacija apie turimą turtą, pinigines lėšas, jų dydį, arba kuomet patalpinamos itin intymios nuotraukos, kuriose užfiksuotos asmeninio gyvenimo detalės, turinčios teisę į slaptumą ir neliečiamumą visuomenės atžvilgiu, ir ypač jei tuo sukeliamos nepageidautinos pasekmės, tuomet asmens patiriamas šokas, išgyvenimai būna stipresni bei intensyvesni, tad nusipelnantys didesnės kompensacijos. Pavyzdžiui, byloje *G.B. v UAB „Lietuvos rytas“*⁶⁵⁶, kurioje reikalavimas dėl neturtinės žalos atlyginimo buvo grindžiamas tuo, kad atsakovas savo leidiniuose paskelbė informaciją apie ieškovės sergimą AIDS be

⁶⁵⁴ Apie deliktinio santykio šalių asmenybę, kaip neturtinės žalos kompensacijos dydžio nustatymo kriterijų žr. 4.2.6. disertacijos skirsnyje „Asmenybės bruožai ir charakteristikos“.

⁶⁵⁵ LAT CBS teisėjų kolegijos 2008 m. rugpjūčio 14 d. nutartis c.b. Nr. 3K-3-393/2008.

⁶⁵⁶ LAT CBS teisėjų kolegijos 2003 m. sausio 15 d. nutartis c.b. Nr. 3K-3-90/2003.

jos sutikimo, pirmosios instancijos teismas, priteisdamas 30000 Lt, rėmėsi tuo, kad straipsnis apie ieškovės privatų gyvenimą buvo išspausdintas dienraščio pirmajame puslapyje kaip dienos sensacija, siekiant padidinti numerio perkamumą, paskelbtos žinios paplito plačiai, skelbdamas informaciją atsakovas siekė neigiamų pasekmių ar sąmoningai leido joms atsirasti (veikė tyčia), dėl ko ieškovė patyrė didelę moralinę traumą; apeliacinės instancijos teismas sumažino neturtinės žalos dydį iki 10000 Lt, kadangi priešingai negu pirma instancija, nenustatė tyčios, tiesiogiai nukreiptos į ieškovės asmenį, siekiant ją sumenkinti ir įžeisti, fakto, tačiau priteisė tuo metu maksimaliai įmanomą kompensaciją, be kita ko atsižvelgdamas ir į paskleistų duomenų pobūdį. Taip pat ir byloje *O.R. v UAB „Lietuvos žinios“*⁶⁵⁷, kurioje ieškovės reikalavimas dėl neturtinės žalos atlyginimo buvo grindžiamas tuo, kad atsakovo leidžiamame dienraštyje be jos sutikimo buvo paviešinti faktai apie jos privatų gyvenimą - sūnaus gimimą - bei išspausdintos nuotraukos, tai buvo daroma sistemingai, nuolat kartojant tas pačias asmeninio gyvenimo detales, teismas, priteisdamas 8000 Lt kompensaciją pažymėjo, jog neturtinės žalos atlyginimo dydis priklauso nuo paskleistų žinių poveikio asmeniui ir visuomenei, teiginiuose esančios informacijos turinio, o kadangi nagrinėjamu atveju buvo paskleista itin asmeninė informacija didelio tiražo stambiame laikraštyje, ieškovė dėl atsakovo paskelbtų jos privataus gyvenimo duomenų patyrė dvasinį skausmą, buvo pakenkta jos autoritetui visuomenėje, pergyvenimus ir stresą patyrė ir jos sūnus, tai sudarė pagrindą didesnės kompensacijos priteisimui.

4. Vertinant paskleistos apie asmenį melagingos informacijos turinį ir jos paskleidimu sukeltų neturtinių pasekmių pobūdį, neišvengiamai reikia atkreipti dėmesį ir į *informacijos paskleidimo formą bei būdą*, t.y. į duomenų pristatymo visuomenei vietą, kontekstą bei panašius aspektus, kurie tampa ypatingai aktualūs, kuomet duomenys pateikiami visuomenės informavimo priemonėse – spaudoje, eteryje, interneto portaluose ir pan. Manytina, kad, tarkim, tuo atveju, kai žeminančio turinio ar privatų gyvenimą liečianti informacija, asmens atvaizdas pateikiami pirmame dienraščio puslapyje, centrinėje, iš karto matomoje vietoje, skelbiant juos kaip pagrindinę naujieną, to leidinio numerio „vinį“, sensaciją, turinčią tikslą suintriguoti skaitytojus, pritraukti bei prikaustyti potencialių informacijos adresatų dėmesį būtent prie jos, yra padaroma didesnė neturtinė žala: asmuo, suvokdamas, kad

⁶⁵⁷ LAT CBS teisėjų kolegijos 2003 m. sausio 13 d. nutartis c.b. Nr. 3K-3-41/2003.

duomenys apie jį paviešinami itin „skambiai“, kad juos gali pastebėti didesnis pašalinių subjektų skaičius, žymiai stipriau ir skausmingiau išgyvens šį atsitikimą. Tenka tik apgailestauti, kad šiam labai svarbiam ir informatyviu aspektui nepelnytai yra skiriama pakankamai mažai dėmesio pagrindžiant vienokios ar kitokios neturtinės žalos kompensacijos sumos teisingumą.

5. Tokių asmeninių neturtinių vertybių, kaip privatumas, atvaizdas, garbė ir orumas, gynimo atvejais itin svarbus vaidmuo patirtų dvasinių išgyvenimų satisfakcijos nustatyme tenka žalą padariusio asmens *elgesiui po žalos padarymo*, požiūriui bei nuomonei apie savo elgesį, nusistatymui nukentėjusiojo atžvilgiu, savo veiksmų suvokimui bei vertinimui. Tai galėtų būti paaiškinta tuo, kad garbės ir orumo, privatumo pažeidimo situacijose, skirtingai nei kitų neturtinės žalos patyrimo atveju, svarbią, o tam tikrais atvejais - prioritetinę reikšmę įgyja ne tiek turtiniai pažeistų teisių gynimo metodai, kiek neturtinės satisfakcijos suteikimo priemonės, tokios kaip viešas pažeidimo padarymo konstatavimas ir pripažinimas, atsiprašymas, šmeižikiškos informacijos paneigimas ar kiti į prarastos garbės, gero vardo, teigiamo visuomenės vertinimo atkūrimą nukreipti veiksmai, neretai suteikiantys nukentėjusiam asmeniui žymiai didesnę, negu pinigai, satisfakciją ir taip sumažinantys jo psichines kančias. Be to, tokių asmeninių neturtinių teisių ir vertybių, kaip privatus gyvenimas, asmens garbė ir orumas pažeidimo atveju neturtinės žala dažniausiai nėra tokia akivaizdi, kaip, tarkim, sveikatos sužalojimo ar gyvybės atėmimo situacijose, todėl būtent pažeidimo rimtumas ir žalą padariusio asmens kaltė bei elgesys turi svarbesnę reikšmę nustatant žalos dydį tokio pobūdžio bylose⁶⁵⁸.

Pozityvus bei efektyvus neturtinių teisių gynimo būdų realizavimas galėtų pateisinti neturtinės žalos atlyginimo, kaip civilinių teisių gynimo būdo, nustūmimą tarsi į antrą planą. Tai reiškia, kad nustačius, jog žalą padaręs asmuo ėmėsi vienokių ar kitokių pozityvių veiksmų po pažeidimo padarymo – pavyzdžiui, paneigė tikrovės neatitinkančias žinias, atsiprašė, savo noru visiškai ar iš dalies atlygino turtinę ar/ir neturtinę žalą arba kitais aktyviais į nukentėjusįjį nukreiptais veiksmais išreiškė savo

⁶⁵⁸ Tai buvo pažymėta ir LAT CBS teisėjų kolegijos 2008 m. rugpjūčio 14 d. nutartyje c.b. Ž.Ž. v UAB „Ekstra žinios“, Nr. 3K-3-393/2008.

apgailėstavimą, norą sušvelninti padarytas kančias, pašalinti iškilusias pasekmes, piniginės kompensacijos už neturtinę žalą dydis galėtų būti mažesnis, ir atvirkščiai⁶⁵⁹.

Šiuo atveju itin svarbu nustatyti, kiek operatyviai visa tai buvo padaryta, koku mastu, kiek aktyviai ir „nuoširdžiai“ stengiamasi ištaisyti padarytą skriaudą, kiek šie veiksmai atitinka padaryto pažeidimo pobūdį ir yra jam adekvatūs, kokių iš tikrųjų motyvų bei paskatų vedamas žalą padaręs asmuo nutarė pakeisti savo nusistatymą nukentėjusio asmens atžvilgiu ir savo veiksmais paneigti ankstesnį elgesį. Pažymėtina, kad LR Visuomenės informavimo įstatyme ilgą laiką netgi buvo įtvirtintas neturtinės žalos atlyginimo dydžio ribojimas 3000 Lt (dar ankstesnėje straipsnio redakcijoje - 1000 Lt) suma, jei viešosios informacijos rengėjas paskelbia žinių paneigimą bei atsiprašo ieškovo, šio ribojimo buvo laikomasi teismų praktikoje, ir dabar, jau nesant jokių piniginių suvaržymų, teismai vis dėlto pakankamai palankiai žiūri į neleistinos informacijos platintojų pozityvaus elgesio po žalos padarymo apraiškas, tiesa, beveik niekada nesiaiškindami tikrųjų tokio elgesio motyvų.

6. Į žalą padariusio asmens turtinę padėtį ir jos, kaip pagalbinio neturtinės žalos kompensacijos dydžiui surasti kriterijaus, taikymo problematiką tiek apskritai, tiek ir į jo vertinimo ypatumus fundamentaliausių asmeninių neturtinių vertybių gynimo bylose jau buvo gilinamasi ankstesnėse darbo dalyse. Kalbant apie garbės ir orumo, o taip pat ir privataus gyvenimo bei asmens atvaizdo, kaip vienu dažniausiai pažeidžiamų vertybių gynimo situacijas, galimybės koreguoti neturtinės žalos atlyginimo dydį priklausomai nuo žalą padariusio informacijos skleidėjo finansinio pajėgumo, kuri iliustruoja, tarkim, laikraščio, žurnalo, informacinio leidinio, televizijos kanalo, radijo stoties, interneto portalo stambumo laipsnis, užimama vieta bei įtaka bendroje visuomenės informavimo priemonių rinkoje, tiražas, įstatinis kapitalas, turimas turtas, iš reklamos gaunamos pajamos bei kiti ekonominiai ir

⁶⁵⁹ Pavyzdžiui, LAT CBS teisėjų kolegijos 2002 m. lapkričio 13 d. nutartyje c.b. R.Č. v UAB „Žeimenos krantai“, Nr. 3K-3-1349/2002, buvo akcentuota, kad melagingų žinių paneigimo faktas yra teisiškai reikšmingas faktorius nustatant neturtinės žalos kompensacijos dydį, kadangi savanoriškas, operatyvus ir adekvatus melagingos informacijos paneigimas, kaip padarytos skriaudos suvokimas ir ištaisyimas bei asmens geros valios išraiška, vertintini kaip pagrindas neturtinės žalos atlyginimo dydžiui sumažinti. Kita vertus, Lietuvos apeliacinio teismo 2008 m. kovo 4 d. nutartyje c.b. Ž.Ž. v UAB „Ekstra žinios“, UAB „Lietuvos rytas“, Nr. 2A-205/2008, būtent tas faktas, kad atsakovai – visuomenės informavimo priemonės, nevykdė nutarties dėl laikinųjų apsaugos priemonių taikymo, uždraudžiančios skelbti informaciją apie privatų ieškovo gyvenimą, ir nepakeitė kitą dieną ketinto leisti laikraščio turinio, tapo vienu iš kriterijumi apsisprendžiant teismui dėl kompensacijos dydžio. Šioje byloje apeliacinės instancijos teismas padidino pirmosios instancijos teismo priteistą 10000 Lt kompensaciją iki 25000 Lt sumos, tiesa, kasacinis teismas 2008 m. rugpjūčio 14 d. nutartimi (LAT CBS teisėjų kolegijos nutartis c.b. Nr. 3K-3-393/2008) tokį sprendimą panaikino, palikdamas pirmosios instancijos teismo nustatytą neturtinės žalos atlyginimo sumą.

socialiniai rodikliai, įvertinimas tampa itin aktualiu, o tuo pačiu ir pakankamai prieštarinai vertinamu klausimu.

Šio neturtinės žalos atlyginimo dydžio faktoriaus reikšmė bei realizavimo svarba garbės, orumo, privatumo gynimo situacijose yra itin akcentuojama doc. L.Meškauskaitės moksliniuose darbuose bei veikloje⁶⁶⁰, pažymint, kad informacijos skleidėjo turtinis pajėgumas, stambumas turėtų tapti vienu esminių veiksmų, sprendžiant klausimą dėl teisingos satisfakcijos nukentėjusiam asmeniui suteikimo, o tuo pačiu siekiant prevencinės bei auklėjamosios funkcijų visų visuomenės informavimo priemonių, ypač sistemingai pažeidžiančių asmeniui brangias vertybes, realizavimo. Anot mokslininkės, priešingu atveju, t.y. pasiliekant ties šiuo metu teismų praktikoje įsitvirtinusių kompensacijų už dvasinę skriaudą, sukeltą deformacijos ar privataus gyvenimo detalių paviešinimo, dydžiais, vos siekiančiais 10000 Lt, kalbėti apie stambių visuomenės informavimo priemonių, turinčių milijonines auditorijas ir atitinkamai milijonines pajamas, pažabojimą, auklėjimą, privertimą gerbti asmeninį žmogaus gyvenimą bei jo identitetą, tampa itin sudėtinga. Tokiai savo nuostatai pagrįsti docentė dažniausiai pasitelkia dvi iliustratyvias Lietuvos Aukščiausiąjį Teismą pasiekusias bylas dėl itin grubaus AIDS liga sergančių asmenų teisių į privataus gyvenimo neliečiamumą pažeidimo, įtakingiausiam Lietuvos dienraščiui paviešinant jų diagnozę, duomenis apie sveikatos būklę, dėl ko pastariesiems buvo padaryta didžiulė neturtinė žala (gilus dvasinis sukrėtimas, psichologinė trauma, visuomeninis atstūmimas, vengimas bei pažeminimas, bendravimo galimybių sumažėjimas ir pan.)⁶⁶¹. Nukentėjusiems asmenims šiose situacijose iš dienraščių leidžiančios įmonės buvo priteista po 10000 Lt, tačiau „turint omenyje, kad šios bendrovės įstatinis kapitalas bylos nagrinėjimo metu sudarė 337754700 Lt, galima teigti, kad teismų praktikoje nepakankamai atsižvelgiama į visuomenės informavimo priemonių turtinę padėtį [...], todėl vargu, ar galima sutikti, kad teismai šios kategorijos bylose tinkamai vykdo neturtinės žalos nustatymo

⁶⁶⁰ MEŠKAUSKAITĖ, L. *Žiniasklaidos teisė*. Vilnius, 2004; Pranešimas „*Teisės į privatų asmens gyvenimą gerbimas ir užtikrinimas – vienas svarbiausių teisinės valstybės požymių*“, skaitytas Lietuvos teisininkų draugijos organizuotame Lietuvos teisininkų kongrese „Lietuvos valstybė - nepriklausoma demokratinė respublika: dabartis ir perspektyvos“, vykusiame 2005 m. gegužės 13-14 dienomis Vilniaus universitete; Pranešimas „*Visuomenės informavimo priemonių atsakomybė už garbės ir orumo pažeidimus bei reputacijos sumenkinimą. Praktinės gynimo problemos.*“, skaitytas konferencijoje „Teisinės tematikos publikacijos Lietuvos visuomenės informavimo priemonėse: kokybės standartai ir problemos“, vykusioje 2007 m. kovo 29 d. LR Teisingumo ministerijoje ir kt.

⁶⁶¹ LAT CBS teisėjų kolegijos 2002 m. balandžio 24 d. nutartis c.b. *L.A. v UAB „Lietuvos rytas“*, Nr. 3K-3-577/2002; LAT CBS teisėjų kolegijos 2003 m. sausio 15 d. nutartis c.b. *G.B. v UAB „Lietuvos rytas“*, Nr.3K-3-90/2003.

nuostatas, įtvirtintas naujojo Civilinio kodekso 6.250 straipsnio 2 dalyje, kadangi priteisiamos neturtinės žalos sumos bei skiriamos baudos nesulaiko finansiškai stiprių visuomenės informavimo priemonių nuo neskelbtinos informacijos platinimo, o teismų bei žurnalistų savitvarkos institucijų sprendimai paprasčiausiai ignoruojami⁶⁶². Mokslininkė taip pat pritaria (nors, manytina, nevisiškai pagrįstai, ypač turtinės žalos atribojimo nuo neturtinės žalos aspektu) ir kai kurių kitų teisės doktrinos atstovų (pavyzdžiui, D.Mikelėnienės ir prof. V.Mikelėno)⁶⁶³ nuomonei, kad „atlygintinos neturtinės žalos dydis turi būti lygus pajamoms, kurias atsakovas gavo iš teismo neteisėta pripažintos veikos, lėmusios neturtinę žalą, arba net didesnis už gautąsias pajamas – toks vertinimas visiškai atitinka nuostatą, jog iš neteisėtos veikos negali būti pelnomasi“⁶⁶⁴.

Iš tikrųjų su autorės pastebėjimais neįmanoma nesutikti, ypač šiuolaikinės spaudos, televizijos bei kitų informavimo priemonių neribotos ir mažai ką paisančios laisvės, nevaržomo vystimosi dabartinėje visuomenėje sąlygomis, kuomet stambiausiems šalies informacijos skleidėjams netgi labiau finansiškai apsimoka sumokėti priteistas už padarytus pažeidimus sumas (kaip minėta, retai kada siekiančias ir 10000 Lt), o po to toliau laisvai talpinti bei skleisti žmogaus orumą ir asmeninį neliečiamumą pažeidžiančius duomenis. Tokiomis sąlygomis yra užprogramuojama vis dažnėjanti, įžūlėjanti ir kaskart skaudesnes pasekmes sukelianti asmens privatumo, reputacijos praradimo grėsmė, kadangi iš esmės *tampa pateisinamas finansinės naudos iš neteisėtos veikos gavimas*, tad būtinumas tokią situaciją vienokiais ar kitokias teisiniais instrumentais žaboti, mažinti, švelninti, bent iš dalies eliminuoti, kaip niekad yra akivaizdus.

Pažymėtina, kad daugelyje šiuolaikinių tiek kontinentinės, tiek precedentinės teisinės sistemos Vakarų Europos valstybių (pavyzdžiui, Austrijoje, Vokietijoje, Didžiojoje Britanijoje) būtent grubių asmens garbės, orumo, privatumo bei atvaizdo pažeidimų situacijose, ypač jeigu tokius pažeidimus padaro visuomenės informavimo priemonės, teismai yra linkę teikti prioritetinę reikšmę informacijos paskleidimo mastui bei ją paskleidusios kompanijos finansiniai padėčiai, ir priteisti nukentėjusiems asmenims pakankamai dideles kompensacijas (netgi didesnes, negu,

⁶⁶² MEŠKAUSKAITĖ, išnaša 345, p. 244-245.

⁶⁶³ MIKELĖNIENĖ, išnaša 13.

⁶⁶⁴ MEŠKAUSKAITĖ, L. Žiniasklaidos pažeistų asmens teisių gynimo būdai. *Teisės problemos*. 2005/1 (47), p. 82.

tarkim, sveikatos sužalojimo atvejais)⁶⁶⁵. Tokiose bylose yra ypatingai akcentuojama prevencinės civilinės atsakomybės neturtinės žalos atlyginimo forma funkcijos realizavimo reikšmė, o taip pat „šešėlinis“ baudinis poveikis informacijos skleidėjui, ir netgi pateisinamas kiek didesnės, negu įprasta, kompensacijos nukentėjusiesiems priteisimas iš stambių bei įtakingų informacijos skleidėjų, kad tokiu būdu bent iš dalies būtų užkirstas kelias pažeidimų recidyvui⁶⁶⁶. Pavyzdžiui, Didžiosios Britanijos teisinėje praktikoje, kuomet yra akivaizdu, kad atsakovui buvo finansiškai naudingiau padaryti pažeidimą, o po to už jį „sumokėti“, praktikuojamas taip vadinamų baudinių nuostolių (*punitive damages*) priteisimas, turint tikslą pamokyti atsakovą, jog delikto padarymas „neapsimoka“. Įdomu tai, kad plačiai praktikuojamo žymiai didesnių piniginių kompensacijų asmens garbės ir orumo bei privatumo pažeidimo atvejais, negu kitų, atrodytų – žymiai svarbesnių asmeninių neturtinių vertybių (gyvybės, sveikatos) paniekinimo situacijose, priteisimo problema buvo iškelta netgi Vokietijos Federaliniame Konstituciniame Teisme, į kurį kreipėsi trijų vaikų autoįvykyje netekę ir didžiulį dvasinį bei psichinį skausmą patyrę tėvai, nepatenkinti jiems priteistu atlyginimu už neturtinę žalą (motinai buvo priteista 35800 eurų, tėvui – 20500 eurų), kuris buvo mažesnis, negu teisės į privatų gyvenimą ar garbę ir orumą pažeidimo praktikoje (kur priteisiama netgi iki 100000 eurų). Vis dėlto, Vokietijos Konstitucinis Teismas konstatavo, kad skirtingas paminėtų situacijų vertinimas gali būti pateisintas keliais aspektais, kurių esminis – prevencinio efekto atsakovo atžvilgiu siekis: itin didelė neturtinės žalos kompensacija gali užkirsti kelia neleistinam kito asmens privatumo panaudojimui komerciniais ar kitais savanaudiškais tikslais ateityje, tuo tarpu toks prevencinis efektas eismo įvykių atvejais negali būti pasiektas, ypač dėl to, kad neturtinę žalą čia paprastai atlygina ne tiesioginiai delikventai, o jų draudimo kompanijos⁶⁶⁷.

Be jokios abejonės, vienaip turėtų būti vertinamos tos situacijos, kuomet yra kalbama apie vietinį, rajoninį, nedidelį ir pakankamai ribotą adresatą turtinį leidinį, kuriam ir kelių tūkstančių litų neturtinės žalos atlyginimas gali tapti skaudžiu

⁶⁶⁵ Žr. plačiau, pavyzdžiui, VAN DAM, išnaša 123. p. 303-304.

⁶⁶⁶ Žr. plačiau *Unification of Tort Law: Damages*. (ed. U.Magnus). European Centre of Tort and Insurance Law. Kluwer law international. 2001. p. 185-186. Kita vertus, itin greito kompensacijų už neturtinę žalą dydžių augimo tendencija šios kategorijos byloje yra itin aršiai kritikuojama, pavyzdžiui, Belgijos teisės doktrinoje, akcentuojant simbolinę neturtinės žalos atlyginimo dydžio, kaip ir neturtinės žalos instituto apskritai esmę, nepagrįsto nukentėjusiojo praturėjimo visuomenės informavimo priemonių, kurių gautos pajamos paprastai būna žymiai didesnės, nei patirtos neturtinės skriaudos mastas, sąskaita neleistinumą. Žr. plačiau ROGERS, išnaša 86. p. 52-55.

⁶⁶⁷ VAN DAM, išnaša 123. p. 305.

finansiniu smūgiu, pastumiančiu link nemokumo būsenos ir bankroto ribos, tačiau identišką sumą priteisimas iš stambaus respublikinio leidinio, galinčio pasigirti plačia auditorija, leidžiamo visos valstybės mastu didžiausiais tiražais, pastarajam gali pasirodyti tik „mažu krustelėjimu, iš kurio gauta nauda bus žymiai didesnė, nei patirti kaštai“⁶⁶⁸. Būtent todėl, norom nenorom, peršasi išvada, kad neturtinės žalos atlyginimo sumos tokiais atvejais turėtų būti kiek įmanoma adekvatesnės ir proporcingesnės visuomenės informavimo priemonės finansiniam pajėgumui, tuo pačiu ir galiai formuoti bei paveikti visuomenės nuomonę, nes priešingu atveju garbės ir orumo, asmens privatumo neliečiamumo problema niekada taip ir nebus išspręsta, o auklėjamasis bei prevencinis atsakomybės už neturtinės žalos padarymą aspektai, kurie yra ypatingai svarbūs bei aktualūs būtent aptariamose kategorijose bylose, teliks utopinėmis deklaracijomis.

Norėjęsi pažymėti, kad byloje *J.G. v UAB „Naujasis aitvaras“*, kurioje buvo ginami antstolės garbė ir orumas, atsakovui viename didžiausių šalies dienraščių paskelbus melagingą turinio informaciją, kurioje antstolė buvo apibūdinta kaip nekompetentinga, pažeidinėjanti teisės aktus bei blogai atliekanti savo funkcijas pareigūnė, privedusi skolininką vykdomojoje byloje prie savižudybės, t.y. padariusi sunkią nusikalstamą veiką, pirmosios instancijos teismo priteista 100000 Lt dydžio neturtinės žalos kompensacija tapo rekordine teismų praktikoje šios kategorijos bylose, savotišku lūžiu bei rimtu bandymu žengti svarbų žingsnį už stereotipinio 10000 Lt barjero, tebeveikiančio ir tebevaržančio teismo rankas, ribų⁶⁶⁹. Teismo mestas „iššūkis“ tolesnei asmeninių neturtinių vertybių, ypač grubiai pažeidžiamų stambių informacijos skleidėjų, gynimo raidai, neabejotinai vertintinas teigiamai, juo labiau, kad priteista suma buvo pagrįsta motyvuota bei kompleksine visų jau aukščiau paminėtų orientacinių kriterijų analize⁶⁷⁰. Deja, nepaisant motyvuota argumentacija

⁶⁶⁸ MEŠKAUSKAITĖ, išnaša 345, p. 245.

⁶⁶⁹ Vilniaus m. 2 apylinkės teismo 2007 m. gegužės 3 d. sprendimas c.b. Nr. 2-521-294/2007.

⁶⁷⁰ Paskleistų melagingų žinių pobūdis buvo akivaizdžiai žeminantis, kadangi ieškovė buvo kaltinama savo veiksmais pastūmėjusi asmenį nusizudyti, t.y. nusikalstamos veikos padarymu; ieškovės, kaip antstolės darbas, buvo apibūdintas kaip amoralus, nekompetentingas, sumenkinant antstolio profesiją; straipsnis buvo išspausdintas kaip didžiausia sensacija per du laikraščio puslapius, anonsuojamas pirmajame laikraščio puslapyje antrašte „Antstolių verslas: netekę pastogės tėvai žudosi, vaikai išmetami į gatvę, o kažkas dalijasi pinigais“, įvardijamas laikraštyje kaip „numerio vinis“; laikraštis pristatomas kaip populiariausias, didžiausias ir skandalingiausias Lietuvos dienraštis, turintis labai didelį tiražą, straipsnis buvo perspausdintas vienoje interneto svetainių; atsakovo elgesys po straipsnio paskelbimo buvo negatyvus – nebuvo dedamos pastangos taikiam konflikto išsprendimui, atsisakyta paskelbti paneigimą, nebuvo paisoma Lietuvos žurnalistų ir leidėjų etikos komisijos, pripažinusios, jos straipsnyje antstolės veika aprašyta „per aštriai“, sprendimo; itin žeminančios informacijos paskleidimas sukėlė sunkias pasekmes ieškovei: jo pagrindu buvo atliktas neeilinis antstolės veiklos

paremto pirmosios instancijos teismo sprendimo, visgi pažiūrėti, ar tokia suma ir motyvacija būtų akceptuota ir kitų, pirmiausia – aukštesnės instancijos teismų, bent jau šiuo konkrečiu atveju, nepavyko, kadangi atsakovui apskundus šį sprendimą apeliacine tvarka, apeliacinio proceso metu šalys sudarė taikos sutartį, ir teismui neliko nieko kita, kaip tik panaikinti minėtą sprendimą ir bylą nutraukti⁶⁷¹, netiriant ir nevertinant jo teisėtumo ir pagrįstumo, nors kita vertus, šalių taikos sutartyje užfiksuota kompensacijos už neturtinę žalą ieškovei suma – 35000 Lt, kad ir būdama konkrečių santykio šalių konkrečioje situacijoje įvairiais motyvais pagrįsto susitarimo, o ne teismo atlikto situacijos vertinimo, išdava, yra pakankamai ženkliai bendrame neturtinės žalos atlyginimo garbės ir orumo pažeidimo atveju kontekste ir leidžia kalbėti apie šio tokį (nors ir plačios teisinės visuomenės nepastebėtą) poslinkį iš mirties taško, kad ir tuo aspektu, jog apeliacinės instancijos teismas, tvirtindamas tokią taikos sutartį, neišvelgė joje jokio prieštaravimo imperatyvioms teisės aktų normoms, teisės principams, o taip pat šalių teisėms bei teisėtiems interesams.

Vis dėlto, jeigu ir toliau absoliučioje daugumoje atvejų garbę ir orumą praradusio, privataus gyvenimo atskleidimą visuomenei patyrusio asmens teisės ir interesai bus taip neadekvačiai ginami, jeigu ir toliau bus bijoma peržengti nuo seno nusistovėjusius piniginius barjerus, jau seniai nebeatitinkančius šiuolaikinių visuomenės egzistavimo sąlygų, o svarbiausia – nebegalinčius pažaboti dažnai ir elementarios etikos bei padorumo nepaisančią žodžio laisvę, galima numanyti, kad jau 1997 m. prasidėjusi ir tebesitęsianti bylų dėl tokių asmeninių neturtinių vertybių, kaip garbė, orumas, privatus gyvenimas, laisvė, mažėjimo tendencija taps dar akivaizdesnė. Ji sąlygojama toli gražu ne gerėjančios situacijos asmeninių vertybių teisinės apsaugos srityje, jos efektyvumo ir mažėjančio pažeidimų skaičiaus, bet daugiau psichologinio ir socialinio – teisinio pobūdžio priežasčių: tiesiog garbės ir orumo, neleistinumo kištis į asmeninį gyvenimą pažeidimų atvejais žmonės vis labiau nusivilia teisingumu, ir ne tik dėl to, kad bylų nagrinėjimas tęsiasi ilgus metus bei

patikrinimas, kurio metu jokių neteisėtų antstolės veiksmų, sudarančių pagrindą drausmės bylai kelti, nebuvo nustatyta, ieškovė gavo grasinančias žinutes iš anoniminių šaltinių, po straipsnio buvo gydoma ambulatoriškai, dėl visko labai išgyveno jos sūnus ir t.t.; pagaliau, atsakovo tikslas yra tenkinti privačius interesus, gauti ekonominę naudą iš savo veiklos, bendrovės įstatinis kapitalas viršija ketvirtį milijono, iš jo finansinės veiklos dokumentų matyti, kad pagrindinės veiklos pinigų srautai yra daugiau negu 16 milijonų, o grynasis pelnas daugiau nei 2 milijonai, todėl prašoma priteisti neturtinės žalos suma atitinka atsakovo turtinę padėtį ir neprieštaruja sąžiningumo bei protingumo kriterijams.

⁶⁷¹ Vilniaus apygardos teismo 2007 m. rugsėjo 25 d. nutartis c.b. Nr. 2-49-831/07.

reikalauja tiek materialinių, tiek moralinių kaštų, o pirmiausia dėl to, jog kompensacijos už neturtinę žalą dydis iki 2001 m. liepos 1 d. buvo ribojamas, priteisiamos piniginės kompensacijos dažniausiai būdavo labai nedidelės, o dabartinis Civilinis kodeksas ir jo taikymo praktika, į kuriuos buvo dedamos visos viltys, padėties beveik nepakeitė arba pakeitė ją nežymiai, iš esmės tik kiek tai liečia juridinio asmens dalykinės reputacijos sampratos ir jos gynimo koncepcijos išvystymą, bet ne efektyvią fizinio asmens identitetą bei savastį sudarančių vertybių teisinę apsaugą.

Apibendrinant visus aukščiau analizuotus ir neturtinės žalos kompensacijos dydžiui garbės ir orumo, privataus gyvenimo neliečiamumo bei kitų asmeninių neturtinių vertybių, individualizuojančių subjektą visuomenėje, pažeidimo bylose įtakos turinčius faktorius, o taip pat reziumuojant specifinius jų taikymo aspektus, darytina išvada, kad ypatingą dėmesį šios kategorijos bylose reikėtų skirti tokiems specifiniams kriterijams, kaip melagingų arba privatų gyvenimą liečiančių duomenų paplitimo mastas ir laipsnis, asmenų, susipažinusių ar turėjusių potencialią galimybę susipažinti su paskleistais duomenimis, skaičius ir sudėtis, paskleistos informacijos pobūdis ir turinys, duomenų paskleidimo ar kitokio asmens teisių pažeidimo forma ir būdas, žalą padariusio asmens elgesys po žalos padarymo. Esant akivaizdžiam, piktybiškam, sistemingam, tęstiniam, finansinės naudos siekimu bei gavimu pagrįstam teisių pažeidimui, žalą padariusio asmens turtinė padėtis prevencinio – auklėjamojo civilinės atsakomybės poveikio pasiekimo tikslais galėtų pateisinti didesnės, negu įprasta, piniginės kompensacijos priteisimą nukentėjusiajam.

4.3.3.1. Neturtinės žalos atlyginimo viešiesiems asmenims garbės ir orumo, privataus gyvenimo ir atvaizdo pažeidimo atvejais ypatumai

Atskiro dėmesio bei savarankiško aptarimo reikalauja tam tikra specifika neturtinės žalos kompensavimo prasme pasižyminčios viešo asmens garbės ir orumo, privataus gyvenimo bei atvaizdo pažeidimo situacijos. Teisės moksle galima aptikti pakankamai daug darbų ir tyrinėjimų, kuriuose gilinamasi į viešo asmens (tiek *ex officio*, tiek laikinojo) koncepciją, civilinio teisinio statuso ypatumus, kurie pačia bendriausia prasme apeliuoja į būtinumą atsižvelgti į šiai grupei priklausančių asmenų užimamą padėtį įvairiose valstybės, visuomenės, sociumo apskritai gyvenimo sferose,

suvokti, kad tokie asmenys kelia didesnį visuomenės susidomėjimą, dėl ko visuomenė yra suinteresuota ir turi teisėtą lūkestį gauti platesnę ir išsamesnę, įvairiapusiškesnę informaciją apie juos. Kiek išsiskverbimams į asmeninę žinomą visuomenės, politikos, verslo, kultūros, meno sričių atstovų erdvę ar jų elgesio kritika, viešas aptarimas yra leistini ir pateisintini, kokias asmeninio gyvenimo detales visuomenė gali pagrįstai tikėtis sužinoti ar kiek aštriai diskutuoti apie jo veiklą, kitaip tariant - kaip pasiekti teisingą pusiausvyrą tarp dviejų konstitucinio lygmens teisių – visuomenės teisės žinoti, gauti bei skleisti informaciją, o tuo pačiu ir visuomenės informavimo priemonių pareigos tokią informaciją pateikti iš vienos pusės, bei asmens, kaip skleidžiamos informacijos objekto, privataus gyvenimo, atvaizdo neliečiamumo, laisvės, garbės ir orumo gerbimo, iš kitos pusės, yra už šio darbo tyrimo objekto ribų. Neturtinės žalos kompensavimo, kaip vieno iš asmens (nepriklausomai nuo to, ar jis atitinka viešajam subjektui keliamus kriterijus, ar ne) pažeistos teisės gynimo būdų, prasme yra svarbu tiesiog pavaizduoti šios teisinės priemonės taikymo specifiką, lyginant su „įprastais“ asmeninių neturtinių vertybių pažeidimo atvejais.

Kelių ryškesnių teismo precedentų pagrindu, teismų praktikoje buvo sukonstruota aiški ir nepajudinama pozicija, postuluojanči, kad *svarbiausiu viešo asmens pažeistų teisių gynimo būdu turėtų būti garbę ir orumą žeminančių žinių paneigimas, neleistina informaciją paskleidusio asmens atsiprašymas ar kiti neturtiniai teisiniai mechanizmai, tuo tarpu neturtinės žalos atlyginimas, ir ypač tokio atlyginimo dydis, negali ir neturi atlikti dominuojančio vaidmens*. Jau bylose *V.Ž. v UAB "Lietuvos rytas"*⁶⁷², *G.V. v UAB "Respublikos leidiniai"*⁶⁷³ buvo praskintas kelias reikšmingoms tolesnei teismų praktikos raidai išvados: nepaisant konstatavimo, kad laikraščiuose paskelbtos žinios ir neatitiko tikrovės bei žemino ieškovų, kaip žymių politikos ir visuomenės veikėjų, garbę ir orumą, tačiau tokių nukentėjusiųjų, kuriems taikytini viešojo asmens standartai, dėl neteisėtų atsakovo veiksmų patirtus dvasinius išgyvenimus turėtų kompensuoti simbolinė pinigų suma (pirmosios bylos atveju – 500 Lt; antrosios bylos atveju – 600 Lt). Tai, kad viešieji asmenys turi būti nuosaikesni spaudos atžvilgiu, kad viešųjų asmenų kritikos ribos yra platesnės, o asmeninio gyvenimo apsaugos apimtis siauresnė, lyginant su privačiais subjektais, buvo akcentuota ir byloje *Š.Č. v Tauragės rajono meras ir UAB*

⁶⁷² LAT CBS teisėjų kolegijos 2000 m. vasario 24 d. nutartis c.b. Nr. 3K-3-130/2000.

⁶⁷³ LAT CBS teisėjų kolegijos 2000 m. lapkričio 15 d. nutartis c.b. Nr. 3K-3-1197/2000.

"*Tauragės kurjeris*"⁶⁷⁴, kurioje *inter alia* buvo pažymėta, kad viešo asmens gyvenimo aspektai yra labiau pastebimi, kelia visuomenei susirūpinimą ir norą gauti išsamesnę informaciją, sukelti diskusiją, todėl pagrindiniu viešo asmens pažeistų teisių gynimo būdu laikytina ne turtinė, o moralinė satisfakcija: reikšmingas jau pats teismo pripažinimas, kad turi būti ginama viešo asmens garbė ir orumas, viešas konstatavimas, jog buvo padarytas šių vertybių pažeidimas, kuris jau pats savaime pakankamai kompensuoja profesinius netekimus ir kitokią žalą, tuo tarpu *neturtinės žalos dydis nėra ir neturi būti svarbus*. Žemesnių instancijų teismų, nepagrįstai suteikusių didelę reikšmę ieškovo profesijai ir statusui, šioje byloje priteistos 5000 Lt neturtinės žalos kompensacijos sumažinimas iki „tradicine“ tapusios 500 Lt simbolinės kompensacinės „taksos“ dar labiau patvirtina, kad bylose, kuriose sprendžiamas viešo asmens teisių gynimo klausimas, prioritetas teikiamas neturtinių vertybių apsaugai ne piniginės kompensacijos pagalba, o kitų, t.y. nematerialių gynimo būdų, tokių kaip teisių pažeidimo pripažinimas, įpareigojimas paneigti žinias ir pan., naudojimui⁶⁷⁵.

Kitaip tariant, spendžiant dviejų konstitucinių vertybių – asmens garbės ir orumo, privataus gyvenimo bei atvaizdo neliečiamumo bei teisės skleisti informaciją, reikšti nuomonę – koliziją, pirmenybė turėtų būti teikiama pastarajai, o tai savo ruožtu reiškia, jog informacijos skleidėjams turi būti suteiktos palankios sąlygos tinkamam jų pareigų vykdymui, tuo pačiu – turi būti eliminuota rizika ir baimė, jog kiekvieną kartą pateikiant visuomenei informaciją apie aktualius įvykius ar rūpimų asmenų gyvenimą, tektų skaudžiai finansiškai nukentėti⁶⁷⁶.

Kita vertus, ginant viešo asmens teises siauresne apimtimi, kiek tai liečia piniginės kompensacijos priteisimą, reikėtų atkreipti dėmesį į kelias, manytina, itin svarbias sąlygas, apie kurias jurisprudencija neretai pamiršta.

Pirma, manytina, kad mažesnės kompensacijos už neturtinę žalą priteisimas galėtų būti pateisinamas tik įsitikinus *informacijos skleidėjo sąžiningumu*, t.y. tik nepiktybiškai veikiančių, destruktivumu neužsiimančių, sensacijų, pasityčiojimų ir

⁶⁷⁴ LAT CBS teisėjų kolegijos 2001 m. gegužės 14 d. nutartis c.b. Nr. 3K-3-529/2001.

⁶⁷⁵ Taip pat žr. LAT CBS teisėjų kolegijos 2002 m. rugsėjo 23 d. nutartis c.b. *V.Z. v UAB "Kauno laikraščio redakcija"*, Nr. 3K-3-1044/2002; LAT CBS teisėjų kolegijos 2000 m. vasario 24 d. nutartis c.b. *V.Ž. v UAB "Lietuvos rytas"*, Nr. 3K-3-130/2000; LAT CBS teisėjų kolegijos 2006 m. spalio 11 d. nutartis c.b. *A.Š. v L.J., E.J.*, Nr. 3K-3-507/2006; LAT CBS teisėjų kolegijos 2002 m. vasario 11 d. nutartis c.b. *K.J.J. v UAB „Klaipėdos laikraščio redakcija“*, Nr. 3K-3-261/2002 ir kt.

⁶⁷⁶ Žr. plačiau, pavyzdžiui, LAT CBS teisėjų kolegijos 2005 m. balandžio 27 d. nutartis c.b. *A.S. v savaitraštis „Laisvas laikraštis“*, *UAB „Šilo bitė“ ir kt.*, Nr. 3K-3-280/2005; LAT CBS teisėjų kolegijos 2003 m. birželio 11 d. nutartis c.b. *A.S. v UAB "Rinkos aikštė"*, Nr. 3K-3-687/2003 ir kt.

sąmoningų grubių įžeidinėjimų nesiekiančių informacijos skleidėjų atžvilgiu⁶⁷⁷. Įžvelgus tyčinio įžeidimo tikslą, nesiėmimą visų įmanomų priemonių ketinamos skleisti informacijos teisingumui ir atitikimui tikrovei, taip pat asmens sutikimo privačios informacijos paskleidimui buvimui patikrinti, didesnės kompensacijos už neturtinę žalą priteisimas būtų ne tik galimas, bet ir būtinas. Pavyzdžiui, byloje *A.K. v UAB „Joneda“*⁶⁷⁸, kurioje ieškovo reikalavimas dėl 15000 Lt kompensacijos priteisimo buvo grindžiamas tuo, kad atsakovui priklausančiame laikraštyje buvo išspausdinta melaginga informacija apie ieškovą, kuri suformavo neigiamą ieškovo, kaip verslininko, įvaizdį, kadangi straipsnyje jis buvo pristatytas, kaip nesąžiningas skolininkas, negražinantis skolų kreditoriams, nemokantis mokesčių valstybei, pavadintas kvailiu, sukčiumi ir pan., teismas, priteisdamas nukentėjusiajam 5000 Lt dydžio kompensaciją, visiškai pagrįstai pažymėjo, jog nors ieškovas ir yra žymus verslininkas ir todėl turi būti palankesnis kritikai, o pirmenybė turi būti teikiama jo garbę ir orumą žeminančių ir tikrovės neatitinkančių žinių paneigimui, tačiau atsakovo straipsnis buvo itin nekorektiškas, neetiškas, atsakovas sąmoningai ir tendencingai keletą mėnesių iš eilės skleidė apie ieškovą akivaizdžiai įžeidžiančias, žeminančias bei tikrovės neatitinkančias žinias, turėdamas tikslą ne informuoti visuomenę, bet iš savanaudiškų paskatų, nevykdė Lietuvos žurnalistų ir leidėjų komisijos sprendimo⁶⁷⁹.

Antra, aukščiau pateiktos nuostatos, finansiškai „skriaudžiančios“ viešuosius asmenis piniginės kompensacijos už pažeistą privatų gyvenimą ar garbę ir orumą prasme, neturėtų būti taikomos tuo atveju, kai viešasis asmuo laikinai ar apskritai *netenka tokio savo statuso* arba veikia tose gyvenimo srityse, kuriose viešo asmens standartas netaikytinas. Pavyzdžiui, byloje *B.G. v UAB "Veidas"*⁶⁸⁰ teismai konstatavo, kad nors ieškovas ir yra žinomas visuomenei žmogus, tačiau tai nėra

⁶⁷⁷ Ši mintis buvo akcentuojama, pavyzdžiui, LAT CBS teisėjų kolegijos 2006 m. sausio 30 d. nutartyje c.b. *L.P. v A.M.P.*, Nr. 3K-3-65/2006 ir kt.

⁶⁷⁸ LAT CBS teisėjų kolegijos 2007 m. kovo 16 d. nutartis c.b. Nr. 3K-3-113/2007.

⁶⁷⁹ LAT CBS teisėjų kolegijos 2006 m. sausio 30 d. nutartyje c.b. *L.P. v A.M.P.*, Nr. 3K-3-65/2006, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas taip pat akcentavo, kad viešojo asmens kritika yra leidžiama, tačiau ji nėra absoliuti, o vertinant, ar leistinos ribos buvo peržengtos, būtina vadovautis proporcingumo siekiamam teisiniam tikslui ir šių teisinių gėrių pusiausvyros principais, todėl priėjo prie išvados, jog nagrinėjamos bylos atveju atsakovė, apkaltinusi ieškovą antivalstybine veikla, turinčia nusikaltimų požymių, buvo nesąžininga, tad sprendžiant dviejų konstitucinių vertybių – asmens garbės ir orumo bei teisės skleisti informaciją – koliziją, pirmenybė šiuo atveju teiktina asmens garbės ir orumo gynimui, o tuo pačiu ir didesnės piniginės kompensacijos priteisimui. Kita vertus, nepaisant tokios išvados, žemesnių instancijų teismų priteista neturtinės žalos atlyginimo suma – 3000 Lt, buvo palikta nepakeista.

⁶⁸⁰ LAT CBS teisėjų kolegijos 2001 m. gegužės 30 d. nutartis c.b. Nr. 3K-3-560/2001.

asmuo, galintis spręsti visuomenei ar jos daliai svarbius klausimus, todėl ginčo nuotrauka, išspausdinta be ieškovo sutikimo, nėra informacija apie privataus gyvenimo aplinkybę, turinčią visuomeninę reikšmę, tad jam turi būti priteista tinkama bei adekvati „įprastomis sąlygomis“ dvasinių išgyvenimų kompensavimo suma – 5000 Lt.

Trečia, sprendžiant klausimą dėl neturtinės žalos viešajam asmeniui atlyginimo, būtina įvertinti ir galimą paties nukentėjusiojo kaltę dėl jam atsiradusių neigiamų pasekmių. Neretai politikai, verslininkai, pramogų verslo atstovai įvairių priežasčių ir paskatų (sieksio pelnyti didesnę populiarumą, palankumą, praplėsti elektoratą, gauti turtinę naudą ir t.t.) vedami patys pateikia vienokią ar kitokią informaciją, kuri vėliau tampa palankia dirva publikacijoms, laidoms visuomenės informavimo priemonėse, dėl kurių vėliau iš esmės ir yra reiškiami ieškiniai su pinigineis pretenzijomis. Tiek viešas, tiek bet kuris kitas asmuo, pats viešai kalbėjęs apie intymius savo gyvenimo dalykus, vėliau neturėtų piktintis dėl to, kad jo pasakyta informacija bus plačiai svarstoma, aptarinėjama. Manytina, kad tokiu atveju vertėtų pripažinti didesnę ar mažesnę paties nukentėjusiojo neatsargumą bei atitinkamai mažinti priteistinos kompensacijos dydį. Tenka apgailestauti, kad apžvelgus teisminių ginčų šioje srityje masę, praktiškai neįmanoma aptikti atvejų, kuomet teismai būtų gilinęsi į šį aspektą, bandę išsiaiškinti viešo asmens, kurio garbė, orumas, privatumas ar kitos vertybės buvo neleistinais paliestos, vaidmenį ir indėlį į tokią situaciją.

Pabaigai norėtusi pastebėti, kad nepaisant to, jog teismų praktika neturtinės žalos atlyginimo viešajam asmeniui dydžio klausimu yra pakankamai aiški ir nuosekli, vis dėlto klausimas dėl jos siūlomo požiūrio į viešo asmens patiriamų dvasinių išgyvenimų, emocinių kančių, nepatogumų, gero vardo praradimo kompensavimą lieka pakankamai opus, bet jau teorinių pasvarstymų lygmenyje, juo labiau, kad toks požiūris nėra itin plačiai paplitęs kitose valstybėse, kur vyrauja priešinga pozicija, kuomet viešiesiems subjektams, apie kuriuos publikuojama melaginga ar privatų gyvenimą liečianti informacija, yra priteisiamos netgi didesnės piniginės kompensacijos, negu neviešiesiems asmenims. Viešasis asmuo, galėdamas tikėtis tik simbolinio neigiamų psichinių potyrių kompensavimo, tuo pačiu galėtų kelti lygiateisiškumo, nediskriminacinio požiūrio, lygiavertės neturtinės žalos kompensavimo vienoda suma, visiško žalos atlyginimo principo, imperatyviai įtvirtinto civiliniuose įstatymuose, kiekvienoje deliktinėje situacijoje realizavimo

būtinumo ir galbūt nepagrįsto ar tik iš dalies pagrįsto šių principų ignoravimo problemas. Kita vertus, šioje situacijoje tenka paaukoti turtinius viešo asmens interesus ir suteikti prioritetą teisėtam visuomenės poreikiui gauti informaciją apie viešą asmenį, jo veiklą, ją analizuoti, savotiškai stebėti tuos asmenis, kurie atlieka vienokią ar kitokią jai naudingą funkciją. Pagaliau, negalima nepaminėti ir kone esminio momento: jeigu viešiesiems asmenims dėl jų atliekamos veiklos neišvengiamai ir nuolat ar periodiškai, bet žymiai dažniau, nei kitiems subjektams, patenkantiems į informacijos skleidėjų akiratį, neturtinė žala būtų atlyginama kiekvieną kartą ir pilna apimtimi, iškiltų reali grėsmė spaudos laisvei, kadangi visuomenės informavimo priemonės, nenorėdamos patirti didesnių išlaidų, susijusių su neturtinės žalos atlyginimu, tiesiog bijotų ir vengtų atlikti savo tiesioginę funkciją - operatyviai informuoti visuomenę apie tai, kas vyksta viešųjų asmenų veiklos sferoje, todėl šiuo atveju nebelieka nieko kito, kaip „susitaikyti“ su susiformavusiu ir tebefunkcionuojančiu neturtinės žalos instituto taikymo viešųjų asmenų atžvilgiu mechanizmu, kuris galbūt nėra visiškai tobulas, bet suteikia sąžiningiems informacijos skleidėjams daugiau ar mažiau palankias sąlygas tinkamam jų pareigų vykdymui, tuo pačiu – iš dalies eliminuoja riziką ir baime, jog kiekvieną kartą pateikiant visuomenei informaciją apie aktualius įvykius ar rūpimų asmenų gyvenimą, tektų skaudžiai finansiškai nukentėti. Iš kitos pusės, tai nereiškia, kad taip vadinamos „simbolinės“ neturtinės žalos atlyginimo sumos neturėtų būti veikiamos bendrų kompensacijų už neturtinę žalą didėjimo tendencijų ir kintant tiek teisinei, tiek visuomeninei erdvei apskritai, išlikti nepakitusiomis.

4.3.4. Neturtinės žalos, padarytos neteisėtais ikiteisminio tyrimo pareigūnų, prokuroro, teisėjo ir teismo veiksmais, atlyginimo dydžio nustatymo specifika

Atsakomybės už neturinę žalą, atsiradusią dėl neteisėtų ikiteisminio tyrimo pareigūnų, prokuroro, teisėjo ir teismo veiksmų, civilinis teisinis reglamentavimas nuolat vystėsi ir evoliucionavo, įstatymų leidėjui koreguojant tai vieną, tai kitą neturtinės žalos atlyginimo šios kategorijos bylose aspektą. Iš pradžių šiuos teisinius santykius reguliavo 1964 m. Civilinio kodekso nuostatos (484, 486 straipsniai), kaip specialiosios normos deliktinės atsakomybės srityje, įtvirtinusios greta turtinės, ir moralinės žalos atlyginimo galimybę. 1997 metais įsigaliojęs specialus LR Žalos,

padarytos neteisėtais kvotos, tardymo, prokuratūros ir teismo veiksmais, atlyginimo įstatymas⁶⁸¹ ne tik nustatė turtinės ir moralinės žalos atlyginimo teismine tvarka pagrindus, asmenis, galinčius tikėtis tokios žalos kompensavimo, žalos atlyginimo sąlygas bei tvarką, bet ir aiškiai apibrėžė galimos piniginės kompensacijos už patirtą moralinę skriaudą dydį, apribodamas jį maksimalia 10000 Lt riba, o taip pat pateikė pavyzdinį kriterijų, svarbių tokios kompensacijos nustatymui, sąrašą. Įsigaliojus 2000 m. Civiliniam kodeksui, pagrindiniu šiuos santykių kategorijos reguliavimo šaltiniu tapo specialiosios CK 6.272 straipsnio normos, kurios dar kurį laiką konkuravo su minėto įstatymo nuostatomis, apibrėžiančiomis neturtinės žalos atlyginimo dydį, kol pastarasis, įsigaliojus LR Žalos, atsiradusios dėl valdžios institucijų neteisėtų veiksmų, atlyginimo įstatymui⁶⁸², skirtam neturtinės žalos atlyginimui ne teismo tvarka⁶⁸³, neteko galios.

Reikėtų pažymėti, kad kilusios 2000 m. Civilinio kodekso bei specialaus įstatymo, galiojusio iki 2002 m. vidurio, nuostatų dėl neturtinės žalos atlyginimo dydžio kolizijos įveikimo problema buvo ne vieną kartą keliami teismų praktikoje, tačiau, deja, visuomet sprendžiama Civilinio kodekso nenaudai. Pavyzdžiui, byloje *P.M. v LR Teisingumo ministerija, Generalinė prokuratūra*⁶⁸⁴, kurioje buvo svarstoma, ar specialiaame įstatyme nustatytą maksimalią 10000 Lt ribą galima būtų peržengti pasiremiant Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija⁶⁸⁵, laiduojančia teisę į teisingą nuostolių atlyginimą. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas pažymėjo, kad Konvencija įpareigoja valstybes savo nacionaliniuose įstatymuose numatyti tik žalos atlyginimo galimybę asmenims, kurie buvo neteisėtai kalinami ar nuteisiami, tačiau pati nenustato žalos atlyginimo dydžių, pavesdama šį klausimą sureguliuoti būtent nacionalinei teisei, todėl šiuo atveju nei tarptautine teise, nei tarptautinių teismų (*inter alia* Europos Žmogaus Teisių Teismo) praktika neturtinės žalos dydžio nustatymo srityje negalima remtis. Taip pat ir kitose bylose⁶⁸⁶ nukentėjusių asmenų reikšti prašymai kreiptis į Konstitucinį Teismą su

⁶⁸¹ V.Ž., 1997, Nr. 104-2618; neteko galios nuo 2002 m. birželio 7 d.

⁶⁸² V.Ž., 2002, Nr. 56-2228.

⁶⁸³ Nesant ginčo, kuomet yra krepiamasi į LR Teisingumo ministeriją dėl ne didesnės, negu 5000 Lt neturtinės žalos kompensacijos gavimo, reglamentavimui.

⁶⁸⁴ LAT CBS teisėjų kolegijos 2003 m. sausio 27 d. nutartis c.b. Nr.3K-3-150/2003.

⁶⁸⁵ LR įstatymas Dėl Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos ratifikavimo. V.Ž., 1995, Nr. 40-987.

⁶⁸⁶ Pavyzdžiui, LAT CBS teisėjų kolegijos 2001 m. spalio 22 d. nutartis c.b. *S.V. v LR Teisingumo ministerija, LR Generalinė prokuratūra, Vidaus reikalų ministerija*, Nr. 3K-3-970/2001; LAT CBS teisėjų kolegijos 2005 m. vasario 28 d. nutartis c.b. *M.B. v Lietuvos valstybė*, Nr. 3K-3-51/2005;

tikslu nustatyti, ar specialaus įstatymo nuostatos, fiksuojančios maksimalų neturtinės žalos kompensacijos dydį, neprieštarauja Konstitucijai (30 str. 2 d.) bei raginimai nepaisyti įstatyminių ribų, buvo ignoruojami, ir tik Konstituciniam Teismui 2006 metais pripažinus moralinės žalos atlyginimo dydį ribojančias LR Žalos, padarytos neteisėtais kvotos, tardymo, prokuratūros ir teismo veiksmais, atlyginimo įstatymo nuostatas antikonstitucinėmis⁶⁸⁷, buvo padėtas galutinis taškas tiek šio, tiek ir kitų specialių įstatymų bei Civilinio kodekso kolizijos sprendimų problemoje: teismas pažymėjo, kad nors įstatymų leidėjas, įstatymu reguliuodamas santykius, susijusius su asmeniui padarytos materialinės ir (arba) moralinės žalos atlyginimu, turi tam tikrą diskreciją, kiek jos neriboja Konstitucija, tačiau pagal Konstituciją jis neturi laisvės nustatyti kokių nors minimalių ribų, kurių nesiekianti valstybės institucijų, pareigūnų neteisėtais veiksmais asmeniui padaryta žala būtų neatlyginama, kaip ir neturi konstitucinių įgaliojimų nustatyti kokių nors maksimalių atlygintinos žalos dydžių, kurie suvaržytų teismą ir neleistų priteisti teisingo atlyginimo už asmens patirtą materialinę ir (arba) moralinę žalą, kadangi tokiais atvejais žala būtų visiškai ar iš dalies neatlyginta ir būtų apriboti teismo konstituciniai įgaliojimai vykdyti teisingumą, o tai savo ruožtu reikštų konstitucinės žalos atlyginimo sampratos nepaisymą, nukrypimą nuo konstitucinių teisingumo ir teisinės valstybės principų.

Pereinant prie detalesnio neturtinės žalos kompensavimo šios kategorijos bylose ypatumų tyrinėjimo, ne itin gausios, bet vis dėlto, pakankamai nuoseklios teismų praktikos analizė leidžia išskirti kelis esminius ir tuo pačiu specifinius neturtinės žalos instituto taikymo šioje srityje aspektus, kurie *inter alia* parodo, kad nagrinėjamu atveju turime reikalą su institutu, jungiančiu savyje civilinės ir baudžiamosios teisės elementus⁶⁸⁸.

Neturtinės žalos atlyginimo dėl neteisėtų teisėsaugos ir teisingumo vykdymo institucijų ir jų pareigūnų veiksmų, kurie šiuo atveju yra suvokiami, kaip tam tikri baudžiamoji, administracinio ar civilinio procesų pažeidimai, padaryti priimant sprendimą asmenį sulaikyti, suimti, paskirti administracinį areštą, kardomąją ar kitą

Lietuvos apeliacinio teismo 2004 m. lapkričio 29 d. nutartis c.b. *I.K. v Lietuvos valstybė*, Nr. 2A-309/2004 ir kt.

⁶⁸⁷ LR Konstitucinio teismo nutarimas „Dėl LR Žalos, padarytos neteisėtais kvotos, tardymo, prokuratūros ir teismo veiksmais, atlyginimo įstatymo 3 straipsnio (2001 m. kovo 13 d. redakcija) 3 dalies ir 7 straipsnio (2001 m. kovo 13 d. redakcija) 7 dalies atitikties LR Konstitucijai“. V.Ž., 2006, Nr. 90-3529.

⁶⁸⁸ Žalos, padarytos baudžiamajame, administraciniame ar civiliniame procesuose, atlyginimas civiline tvarka jokių būdu nėra šių procesų, kuriuose anksčiau dalyvavo ieškovas, tęsinys, o savarankiškas civilinis procesas dėl žalos atlyginimo.

procesinės prievartos priemonę, nuteisti ir t.t., specifika pasireiškia tuo, kad greta tradicinių kriterijų teismai turi atsižvelgti bei kompleksiskai įvertinti tam tikrus šiai bylų kategorijai aktualius, informatyviausiai patiriamo streso, nepatogumų mastą bei intensyvumą galinčius nubrėžti faktorius, kurių kiekvienas reikalauja detalesnio aptarimo.

1. Neteisėto asmens sulaikymo, suėmimo, nuteisimo ar kitų prievartos priemonių taikymo bei apskritai viso ikiteisminio ir teismo proceso *trukmė*. Šis veiksnys tampa kertiniu aptariamos kategorijos bylose, kaip ir kitais teisės į laisvę, nevaržomą judėjimą bei galimybę disponuoti savimi savo paties nuožiūra apribojimo atvejais, patenkančiais į Civilinio kodekso 2.26 straipsnio veikimo sferą, dėl to, kad paprastai yra padaromas trunkamasis, tęstinis pažeidimas, ir būtent nuo laisvės apribojimo ar kitokių į asmenį nukreiptų suvaržymų periodo, jų laikotarpio tiesiogiai priklauso ir asmens prarastų turtinių ir neturtinių galimybių mastas, patirtų neigiamų emocijų apimtis, laipsnis bei pobūdis. Pavyzdžiui, byloje *K.R. v Lietuvos Respublika*⁶⁸⁹ Lietuvos Aukščiausiasis Teismas netgi pasiūlė pakankamai įdomų neturtinės žalos kompensacijos dydžio nustatymo metodą, paremtą būtent asmens atžvilgiu taikytų prievartinių priemonių trukmės skaičiavimu: padidindamas pirmosios instancijos teismo ieškovei priteistą 3000 Lt dydžio kompensaciją iki 8000 Lt, kasacinės instancijos teismas *inter alia* vadovavosi tuo, kad ieškovė buvo neteisėtai nuteista 8 mėnesius, o jos nuteisimo metu šalies vidutinis mėnesinis darbo užmokestis sudarė apie 1000 Lt, todėl jai priteistina 8000 Lt kompensacija neturtinei žalai atlyginti⁶⁹⁰.

Didėjant bylų, kuriose faktinį reikalavimo dėl neturtinės žalos kompensavimo pagrindą sudaro nepagrįstai ilga baudžiamojo ar civilinio procesų trukmė ir atitinkamai teisės į operatyvių bylos išnagrinėjimą per įmanomai trumpiausią laiką pažeidimas skaičiui, o kartu stebint tokiose bylose priteisiamų neturtinės žalos atlyginimo sumų augimo tendenciją (tam tikra dalimi nulemtą nukentėjusiesiems palankios Europos Žmogaus Teisių Teismo praktikos bylose prieš Lietuvą), būtent neteisėtų valstybinių prievartinių mechanizmų ir procesų asmens atžvilgiu laikas neišvengiamai tampa centriniu veiksniumi apsisprendžiant dėl tinkamos kompensacijos

⁶⁸⁹ LAT CBS teisėjų kolegijos 2005 m. lapkričio 23 d. nutartis c.b. Nr. 3K-3-604/2005.

⁶⁹⁰ Kiek toks metodas yra teisingas ir tinkamas, ypač turint omenyje tai, kad tuo metu galiojusiam įstatymui aiškiai ribojant neturtinės žalos atlyginimo dydį 10000 Lt suma, asmeniui gaunant kad ir 1000 Lt darbo užmokestį, bet būnant sulaikytam daugiau nei 10 mėnesių, tokio metodo pritaikymas pasiektų aklavietę, dar bus svarstoma kitoje darbo dalyje, kurioje bus vertinamos įvairių matematiniais bei kitais tiksliais skaičiavimais pagrįstų metodikų taikymo galimybės neturtinės žalos atlyginimo dydžio nustatymo procese.

sumos. Pavyzdžiui, byloje *A.N. v. Lietuvos valstybė*⁶⁹¹ ieškovei, kuriai 1998 metais buvo pareikšti kaltinimai, ir baudžiamasis procesas truko iki 2004 metų, baudžiamąją bylą nutraukus dėl patraukimo baudžiamojon atsakomybėn senaties, ir per visą šį laiką ieškovės atžvilgiu neatlikus jokių procesinių veiksmų, buvo priteista 15000 Lt dydžio neturtinės žalos kompensacija, konstatavus nepagrįstai ilgą proceso trukmę, per kurią ieškovei buvo taikoma kardomoji priemonė, turto areštas, o taip pat nustačius neigiamas baudžiamojo persekiojimo pasekmes (nukentėjusioji, turinti 2 mažamečius vaikus, praktiškai 6 metus buvo nušalinta nuo darbo, neturėjo pajamų, ir visa tai sukėlė jai ir jos šeimai emocinę depresiją, reputacijos pablogėjimą, bendravimo galimybių sumažėjimą, daug nepatogumų bei neigiamų išgyvenimų).

2. Asmens atžvilgiu *taikytų priemonių pobūdis, rūšis, skaičius*, laisvės bei kitų teisių suvaržymų laipsnis; pareikšto įtarimo ir kaltinimo sunkumas; paskirtos nuobaudos, bausmės ar kitų sankcijų rūšis ir dydis. Šie kriterijai, savo esme būdami pakankamai objektyvūs, kaip ir procesinių prievartos priemonių (plačiaja prasme) taikymo trukmė, tampa fundamentaliais informaciniais rodikliais, bylojančiais apie galimus konkretaus asmens konkrečioje situacijoje patirtus nematerialius išgyvenimus bei pradimus, todėl teismų yra pakankamai plačiai analizuojami ir vertinami.

3. Kita vertus, nepakankamas dėmesys yra skiriamas, manytina, tokių reikšmingų neturtinės žalos turinio atskleidimui faktorių, kaip neteisėto laisvės apribojimo, *laikymo nelaisvėje sąlygų bei aplinkos* analizei. Natūralu, kad ilgalaikis asmens kalinimas be aštriausių psichologinio pobūdžio išgyvenimų beveik visuomet yra susijęs ir su vienokiais ar kitokiais fiziniais nepatogumais bei kančiomis, be kita ko, sąlygotais tokio įkalinimo sąlygų, dažnai neatitinkančių sveikatos apsaugai, higienai ir kitus keliamus reikalavimus, taip pat įkalinimo aplinkos, į konfliktus linkusios kitų kalinių masės ir pan.⁶⁹². Mokslinėje literatūroje akcentuojama tokių aplinkybių, neabejotinai veikiančių asmens psichinę būseną, paisymo svarba, laikant, kad, tarkim, diskomfortinės bei orumą žeminančios asmens nepagrįsto laikymo nelaisvėje sąlygos, nustatytos kameros ploto vienam kaliniui normatyvų nesilaikymas, pasityčiojimų iš kitų kalinamų asmenų pusės buvimo faktas bei kiti baudžiamojo proceso ar bausmių vykdymo reikalavimų pažeidimai, veikiantys

⁶⁹¹ LAT CBS septynių teisėjų kolegijos 2007 m. vasario 6 d. nutartis c.b. Nr. 3K-7-7/2007.

⁶⁹² НАРИЖСКИЙ, С. Компенсация морального вреда пострадавшим от судебно следственных ошибок. *Российская юстиция*. 1997, Nr. 10, p. 40.

asmens psicho-emocinę savijautą, negali būti ignoruojami apsisprendžiant dėl piniginio atlygio⁶⁹³.

4. Informacijos apie bylos iškėlimą, joje priimtus nukentėjusiojo atžvilgiu procesinius sprendimus bei taikytas priemones *paskleidimo faktas ir mastas*. Pavyzdžiui, byloje *R.K. v Lietuvos valstybė*⁶⁹⁴ teismai, nustatydami kompensacijos už netesėtą suėmimą bei nepagrįstai ilgą baudžiamojo proceso trukmę dydį, nemažai dėmesio skyrė tam faktui, kad ieškovo, dirbusio policijos komisaru, reputacijos pablogėjimą lėmė daugkartiniai neigiami atsiliepimai apie jį žiniasklaidoje, kuriems sprendžiamos reikšmės turėjo neįprastai pradėtas ieškovo baudžiamasis persekiojimas, padidintas visuomenės susidomėjimas įvykiu.

5. Neturtinės žalos *pasekmės* ir įtaka profesinei, dalykinei, visuomeninei veiklai, šeimyniniam, asmeniniam gyvenimui, atsiliepimas geram vardui, reputacijai. Šie faktoriai taip pat reikalauja išskirtinio dėmesio, kadangi neteisėtai asmens atžvilgiu taikant pačias griežčiausias prievartos priemones (administracines, baudžiamąsias), įtraukiant jį į baudžiamąjį, administracinį ar kitokį procesą, susijusį su sunkiausių, pavojingiausių ir grubiausių teisės pažeidimų padarymu, susiejant asmens vardą su šiomis veikomis, dažniausiai yra ilgainiui suteršiamas bei pažeidžiamas geras vardas, sumenkinama garbė, pakenkiama visuomeniniam vertinimui (kolegų, artimųjų, draugų tarpe), išreiškiama nepagarba asmenybei, paliekamas sunkiai pašalinamas neigiamas pėdsakas įvairiose gyvenimo srityse, todėl būtent aptariamoms kategorijoms byloje, kaip niekur kitur, moralinės žalos kompensavimas turi būti paremtas pagarbos asmens garbei ir orumui principu bei orientuotas į šių neigiamų padarinių suglaistymą⁶⁹⁵. Vis dėlto, Lietuvos teismų praktikos analizė rodo, kad šie asmens patirtas kančias apibūdinantys aspektai nėra itin plačiai ir giliai tyrinėjami nustatant kompensacijos dydį, o tik paminimi tarp kitų faktorių, prioritetinį vaidmenį teikiant asmens atžvilgiu taikyti priemonių pobūdžiui, trukmei bei pareikštų įtarimų ir kaltinimų sunkumui, nors, manytina, ankstesnėje darbo dalyje pasiūlytas neturtinės žalos pasekmių testas, būdamas universalus pobūdžio, kuo labiausiai tiktų ir

⁶⁹³ МАЛЕИНА, išnaša 39. p. 188.

⁶⁹⁴ LAT CBS teisėjų kolegijos 2007 m. spalio 22 d. nutartis c.b. Nr. 3K-3-417/2007.

⁶⁹⁵ ВЕРТЕННИКОВА, Е.В. Принципы компенсации морального вреда, причиненного незаконными деяниями сотрудников правоохранительных органов и суда в уголовном судопроизводстве России. *Право: теория и практика*. 2003, Nr. 6. [interaktyvus]. [Žiūrėta 2008 m. rugsėjo 1 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.yurclub.ru/docs/pravo/0603/12.html>>.

neturtinės žalos kompensavimo esant neteisėtiems teisėsaugos institucijų veiksams, atvejams.

6. Greta individualiųjų neturtinės žalos kompensacijos dydžio nustatymo kriterijų, taip pat ir bendrųjų asmens patirtus išgyvenimus apibūdinančių faktorių turinys bei taikymas aptariamose kategorijose bylose pasižymi tam tikra specifika, ir šia prasme pirmiausia norėtųsi detaliau pakalbėti ne tik apie neturtinės žalos pasekmių, bet ir apie *kaltės* reikšmę kompensaciniam mechanizmui, atkreipiant dėmesį ne tiek į teisėsaugos bei teisingumo vykdymo institucijų kaltę, į kurią dažniausiai nėra detaliau gilinamasi (dėl griežtosios valstybės atsakomybės), kiek į paties nukentėjusio asmens kaltę, pasireiškiančią tuo, kad jis ikiteisminio tyrimo, bylos nagrinėjimo teisme arba administracinio teisės pažeidimo bylos teisenos metu save apkalbinėja, slapstosi ar kitaip kliudo nustatyti tiesą ir tokiu būdu prisideda prie žalos atsiradimo bei didėjimo, kas verčia sumažinti jam tenkančią pinigine kompensaciją už patirtus išgyvenimus. Štai, tarkim, byloje *J.R. v LR Teisingumo ministerija ir LR Generalinė prokuratūra*⁶⁹⁶ pirmosios instancijos teismas ieškovo reikalavimą dėl 6500 Lt neturtinės žalos atlyginimo atmetė, konstatavęs, kad ieškovo sulaikymą ir suėmimą nulėmė išimtinai jo pateis prisipažinimas padarius nusikaltimą (nors vėliau ieškovas buvo išteisintas), savęs apkalbinėjimu ieškovas sukliudė nustatyti tiesą, todėl prarado teisę į kompensaciją, tačiau apeliacinės instancijos teismas ieškinį iš dalies patenkino, priteisdamas 2000 Lt kompensaciją ir pažymėdamas, jog vertinant, ar asmens veiksmai atima iš jo teisę į žalos atlyginimą, būtina atsižvelgti ne vien į jo prisipažinimą, kaip savotišką kaltę, sudarančią pagrindą priteistinos žalos mažinimui, bet ir į kitas aplinkybes, pirmiausia - į ikiteisminio tyrimo pareigūnų elgesį, jų veiklos efektyvumą, darbo kokybę, t.y. jų kaltę dėl nepagrįsto suėmimo ar kitų priemonių taikymo. Jau vien faktas, kad pareigūnai šiuo konkrečiu atveju neišaiškino kitų bylos aplinkybių, įrodančių, jog teismas padarė klaidą nuteisdamas kaltinamąjį, yra pakankamas pagrindas teigti, kad nukentėjusiojo kaltės nustatant tiesą byloje nebuvo, o tai, kad ieškovas prisipažino įvykdęs nusikaltimą, save apkalbinėjo tik pirminėse ikiteisminio tyrimo stadijose, apklausiant jį kaip įtariamąjį, atimtų iš jo teisę į neturtinės žalos dėl neteisėto sulaikymo, atlyginimą, tačiau ta aplinkybė, jog vėlesnėse proceso stadijose jis neigė savo kaltę, neatima iš jo teisės į neturtinės žalos dėl neteisėto suėmimo ir nuteisimo atlyginimą. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas šiuo

⁶⁹⁶ LAT CBS teisėjų kolegijos 2001 m. kovo 27 d. nutartis c.b. Nr. 3K-3-155/2001.

atveju manė esant būtina padidinti kompensaciją dvigubai, t.y. iki 4000 Lt, kadangi nepaisant savęs apkalbėjimo fakto, ieškovas vis dėlto buvo neteisėtai nuteistas už sunkaus nusikaltimo padarymą, jam buvo paskirta net 15 metų laisvės atėmimo bausmė, o laisvės atėmimo vietoje nuo apkaltinamojo nuosprendžio priėmimo dienos iki išteisinamojo nuosprendžio priėmimo dienos jis praleido net 26 mėnesius.

Taigi, sprendžiant klausimą dėl neturtinės žalos atlyginimo dydžio sumažinimo paties nukentėjusio asmens kaltės pagrindu ir nuostolių paskirstymo doktrinos taikymo galimybių, būtina nuodugniai analizuoti visų aplinkybių visumą, neiškeliant vien tik savęs apkalbėjimo ar kitų nukentėjusiojo kaltę apibūdinančių faktų: tuo atveju, kai savęs apkalbinėjimas nėra vienintelis faktorius, sutrukęs nustatyti tiesią byloje ir sąlygojęs nepagrįstą poveikio priemonių pritaikymą ar neteisėto nuosprendžio priėmimą, o yra tik viena iš aplinkybių, prisidėjusių prie žalos, dėl kurios kaltos ir teisėsaugos institucijos, atsiradimo ar ją padidinusi, asmuo išsaugo teisę į patirtų dvasinių sukrėtimų kompensavimą.

Pažymėtina ir tai, kad būtinumas įvertinti nuostolių paskirstymo doktrinos (Civilinio kodekso 6.248, 6.259, 6.282 straipsniai) taikymo galimybę nustatant neturtinės žalos atlyginimo dydį egzistuoja visuomet, nes ši doktrina ne tik padeda pasiekti tam tikrą pusiausvyrą, kuo teisingiau įvertinti visų veiksnių, įtakojuusių neturtinės žalos atsiradimą, visumą ir jų vaidmenį, bet kartu reikalauja, kad pats nukentėjęs asmuo elgtųsi apdairiai, atsargiai, protingai, savo veiksmais nesukeltų žalos ar nepadidintų kito subjekto padarytos žalos, kadangi priešingu atveju jo elgesys vertinamas kaip paties nukentėjusiojo didelis neatsargumas ir viena iš neturtinės žalos atsiradimo ar jos padidėjimo priežasčių, leidžiančių proporcingai paskirstyti atsiradusius nuostolius tarp šalių, o tam tikrais atvejais ir apskritai atmesti reikalavimą dėl neturtinės žalos atlyginimo.

7. Nors apie neturtinę žalą padariusiojo ir ją patyrusiojo *asmenybės charakteristikas* ir bruožus, kaip pakankamai subjektyvų neturtinės žalos kompensacijos dydžio nustatymo kriterijų, jau buvo kalbėta ankstesnėje darbo dalyje, tačiau šio faktoriaus taikymo leistinumo būtent aptariamose kategorijose bylose, klausimas, t.y. kuomet žala padaroma asmenims, įtariamais ar kaltinamiems sunkiausių teisės pažeidimų padarymu, kurių atžvilgiu taikomos pačios griežčiausios valstybės poveikio priemonės, kurie įtraukiami į baudžiamuosius, administracinius ir kitus procesus, tiek teisės doktrinoje, tiek teismų praktikoje sprendžiamas itin

kontraversiškai. Negalima paneigti to fakto, kad į prievartinio valstybės mechanizmo veikimo sferą dažniausiai patenka neigiamai teisės atžvilgiu nusiteikę, linkę ją pažeisti ar jau buvę pažeidę asmenys, t.y. negatyviomis dorovinėmis, psichologinėmis, moralinėmis nuostatomis, antisocialia pasaulėžiūra pasižymintys asmenys. Atskiruose teismų praktikos pavyzdžiuose, o taip pat ir mokslinėje literatūroje sutinkamas siūlymas visiškai abstrahuotis nuo tokių subjektų asmenybės vertinimo nustatant priteistinos jiems piniginės kompensacijos sumą negalėtų būti pateisinamas, kadangi, manytina, vis gi daugiau tiesos turi taip vadinamam *personaliniam* teisingumui pritariančių šalininkų argumentai. Juk, pavyzdžiui, tuo atveju, kai į teisėsaugos institucijų akiratį patenka asmuo, kuris anksčiau ne vieną kartą atliko teisėtai paskirtą bausmę laisvės atėmimo forma, yra tikėtina, jog tokio asmens dvasinės kančios, susijusios su įkalinimo aplinka, neišvengiamu kontaktu su atitinkamo kontingento atstovais ir pan., bus mažesnės, negu asmens, kuriam laisvė buvo atimta pirmą kartą, t.y. kuris į tokią aplinką su jai būdinga atmosfera bei žmonėmis anksčiau niekada nebuvo patekęs⁶⁹⁷. Todėl ignoruoti šias aplinkybes tiek gilinantį į konkretaus subjekto neturtinės žalos turinį, tiek ieškant adekvataus jos atlyginimo, reikštų ignoruoti kompensacinę civilinės atsakomybės taikymo paskirtį, sąmoningai nepastebėti svarbaus asmens patirtus dvasinius išgyvenimus ir neigiamus potyrius apibūdinančio rodiklio, be kurio įsivaizdavimas apie neturtinę žalą ir jos mastą būtų nepilnas, neišbaigtas, neišsamus, paviršutiniškas.

Kitas dalykas, kurį norėtusi pažymėti apibendrinant neturtinės žalos instituto taikymo praktiką aptariamose kategorijos bylose, yra tas, kad su šiais teisiniais santykiais susijusios bylos ilgą laiką pasižymėjo ir vis dar pasižymi pakankamai aukštu stabilumo, nuoseklumo ir prognozuotumo laipsniu, lyginant su neretai chaotiška kitų kategorijų bylose stebima dvasinių ir fizinių kančių kompensavimo patirtimi, ir ypač kiek tai liečia priteisiamų kompensacijų už neturtinę žalą sumas. Kelių teismo precedentų⁶⁹⁸ pagrindu buvo ne tik sukonstruota neteisėtų veiksmų samprata, turtinės ir neturtinės žalos atlyginimo pagrindai bei jo nustatymo kriterijai,

⁶⁹⁷ ЭРДЕЛЕВСКИЙ, išnaša 37. p. 84.

⁶⁹⁸ LAT CBS teisėjų kolegijos 2001 m. sausio 29 d. nutartis c.b. *P.N. v LR Teisingumo ministerija*, Nr. 3K-3-34/2001; LAT CBS teisėjų kolegijos 2001 m. kovo 27 d. nutartis c.b. *J.R. v LR Teisingumo ministerija, LR Generalinė prokuratūra*, Nr. 3K-3-155/2001; LAT CBS teisėjų kolegijos 2001 m. kovo 12 d. nutartis c.b. *V.G. v LR Teisingumo ministerija*, Nr.3K-3-301/2001; LAT CBS teisėjų kolegijos 2001 m. sausio 10 d. nutartis c.b. *R.P. v LR Teisingumo ministerija, LR Generalinė prokuratūra*, Nr.3K-3-75/2001 ir kt.

bet tuo pačiu ir iškristalizuoti atlyginimų dydžiai (vidutiniškai nuo 3000 Lt iki 5000 Lt), ilgainiui nusistovėję teismų praktikoje.

Pavyzdžiui, byloje *V.V. v Teisingumo ministerija, Generalinė prokuratūra*⁶⁹⁹ teismas, iš dalies tenkindamas ieškovo reikalavimą dėl maksimaliai įmanomos 10000 Lt dydžio kompensacijos, priteisė pusę prašomos sumos, t.y. 5000 Lt, motyvuodamas tuo, kad ieškovas buvo kaltinamas sunkaus nusikaltimo padarymu, jam taikyta griežčiausia kardomoji priemonė, ilgai tęsėsi teisminis bylos nagrinėjimas, informacija apie baudžiamąją bylą buvo ne kartą viešai skelbiama publikacijomis centriniuose dienraščiuose, tačiau sulaikymas ir suėmimas buvo trumpalaikiai, jie nebuvo neteisėti, asmuo, nors ir neteisėtai, tačiau buvo nuteistas už nesunkų nusikaltimą, paskirta bausmė, kurios vykdymas buvo atidėtas, nebuvo didelė. Byloje *R.P. v LR Teisingumo ministerija, LR Generalinė prokuratūra*⁷⁰⁰ ieškovui, kurio atžvilgiu priimtas apkaltinamasis teismo nuosprendis buvo panaikintas apeliacine tvarka, buvo priteista 4000 Lt dydžio kompensacija, kadangi nusikaltimas, kuriuo ieškovas buvo apkaltintas, nepriskiriamas prie sunkių, jam paskirtos bausmės nebuvo griežtos, nebuvo duomenų apie informacijos apie ieškovo nuteisimą ir suėmimą paskleidimą visuomenėje. Tiek byloje *I.K. v Lietuvos valstybė*⁷⁰¹, tiek byloje *A.B. v Lietuvos Respublika*⁷⁰² ieškovams buvo priteista po 3000 Lt. Pirmuoju atveju buvo vadovaujama tuo, kad dėl baudžiamojo persekiojimo, ikiteisminio tyrimo pareigūnų ir teismo veiksmų, o būtent neteisėto ieškovės nuteisimo, ji patyrė stresą bei išgyvenimus, tačiau nebuvo sulaikyta, suimta ar kitaip apribota jos laisvė, buvo paskirtas tik rašytinis pasižadėjimas neišvykti iš nuolatinės gyvenamosios vietos, ieškovė buvo kaltinama įvykdžiusi nesunkų nusikaltimą ir nuo baudžiamosios atsakomybės atleista, veikai praradus pavojingumą, nors vėliau ir išteisinta, byloje nėra duomenų, kad informacija apie ieškovės patraukimą baudžiamojon atsakomybėn ir nuteisimą būtų paskleista visuomenėje. Antruoju atveju santykinai nedidelės patirtų dvasinių išgyvenimų kompensacijos ieškovui, kuriam buvo iškelta baudžiamoji byla, tačiau vėliau priimtas išteisinamasis nuosprendis, konstatavus nusikaltimo sudėties nebuvimą, priteisimas buvo sąlygotas tos aplinkybės, kad paties ieškovo elgesys sulaikymo metu (ginčijantis ir net išviliant į muštynes su pareigūnais) vertintinas

⁶⁹⁹ LAT CBS teisėjų kolegijos 2002 m. kovo 27 d. nutartis c.b. Nr. 3K-3-537/2002.

⁷⁰⁰ LAT CBS teisėjų kolegijos 2001 m. sausio 10 d. nutartis c.b. Nr.3K-3-75/2001.

⁷⁰¹ Lietuvos apeliacinio teismo 2004 m. lapkričio 29 nutartis c.b. Nr. 2A-309/2004.

⁷⁰² Lietuvos apeliacinio teismo 2003 m. gegužės 19 d. nutartis c.b. Nr. 2A-172/2003.

kaip didelis neatsargumas, dėl kurio padidėjo žala. Byloje *S.V. v LR Teisingumo ministerija, LR Generalinė prokuratūra, Vidaus reikalų ministerija*⁷⁰³ ieškovo reikalavimas dėl 500000 Lt moralinės žalos atlyginimo už neteisėtą baudžiamosios bylos jo atžvilgiu iškėlimą, apkaltinamojo nuosprendžio, kuris vėliau buvo panaikintas, priėmimą buvo patenkintas iš dalies, priteisiant jam taip pat santykinai nedidelę – tik 1000 Lt dydžio kompensaciją, kadangi ieškovas buvo pripažintas kaltu už nesunkų nusikaltimą, paskirtos pagrindinės laisvės atėmimo bausmės laikas buvo vieneri metai, bausmės vykdymas buvo atidėtas, teismo nuosprendis net nebuvo pradėtas vykdyti, teismo klaida buvo ištaisyta per trumpą laiką (neteisėtas nuteisimas truko vos du mėnesius), ir nors ieškovas buvo išteisintas nesant jo veikoje nusikaltimo sudėties, tačiau vertėsi veikla, kuri buvo laikoma administracinės teisės pažeidimu, pats savo aktyviais veiksmais prisidėjo prie gero vardo sumenkinimo, kuriuo iš esmės ir buvo grindžiamas reikalavimas dėl neturtinės žalos atlyginimo.

Kita vertus, žvelgiant į tolesnę, t.y. jau 2000 m. Civilinio kodekso pagrindu besiformavusią ir tebesiformuojančią teismų praktiką, į akis krenta tai, jog kaip ir garbės, orumo, privataus gyvenimo neliečiamumo, įvairių intelektinės nuosavybės objektų pažeidimais, taip ir teisėsaugos institucijų veiksmais baudžiamojo, administracinio bei civilinio procesų srityse asmeniui padarytos moralinės skriaudos atlyginimo atvejais, ilgesnį ar trumpesnį laiką *teisės normose figūravę skaičiai, net ir oficialiai jų atsisakius, dar ilgainiui išliko ir tebėra išlikę teisinėje sąmonėje*, o taip pat betarpiškai nuo jos priklausančioje šių normų realizavimo praktikoje. Aptariamoms kategorijoms teisiniuose ginčiuose aiškaus įstatyminio moralinės žalos atlyginimo maksimalaus dydžio „šešėlis“ yra itin ryškus, akivaizdus ir pakankamai sunkiai įveikiamas: maksimalią įstatymų leidėjo siūlytą 10000 Lt ribą, net ir esant itin grubiems asmens, patekusio ikiteisminio tyrimo institucijų, prokuratūros ar teismo veikimo sferon, teisių (pirmiausia, teisės į laisvę, fizinį neliečiamumą) pažeidimams, pakankamai retai išdrįsdama peržengti. Net ir pripažindami nesuvaržytą įstatymu teismo laisvę bei diskreciją nustatyti dvasines ir fizines kančias pajėgią kompensuoti pinigų sumą, teismai vis dėlto *de facto* laviruoja būtent anksčiau galiojusiuose įstatymuose figūravusiuose rėmuose. Išimtį galėtų sudaryti tik pavieniai, bet tuo pačiu ir ne itin vykę bandymai išeiti už teisėjo sąmonėje tvirtai išlikusio piniginio barjero ribų.

⁷⁰³ LAT CBS teisėjų kolegijos 2001 m. spalio 22 d. nutartis c.b. Nr. 3K-3-970/2001.

Viena vertus, negalima atmesti tam tikrų teigiamų tokios situacijos momentų. Kaip jau buvo akcentuota, minimos rūšies teisiniuose ginčiuose yra užtikrinamas žymiai aukštesnis, lyginant su kitomis neturtinės žalos kompensavimo bylų kategorijomis, teismų praktikos stabilumas, nuspėjamumas, prognozuotumas. Be to, negalėjimas priteisti nukentėjusiam asmeniui kiek didesnę piniginę kompensaciją iš dalies galėtų būti „pateisintas“ ir būtinumu atsižvelgti į pažeistos vertybės (šiuo atveju – asmens judėjimo, bendravimo laisvės, fizinio neliečiamumo) svarbą bendrame asmeninių neturtinių vertybių kontekste. Būtų nelogiška ir neteisinga asmenims, susirgusiems neišgydomomis ligomis darbe, patyrusiems fizinį skausmą dėl savo sveikatos sužalojimo autoįvykio metu ar didžiulį dvasinį sukrėtimą dėl artimiausio žmogaus netekties suteikti mažesnę materialiąja prasme apsaugą, negu asmenims, kurie nors ir buvo įtraukti į valstybės prievartinį mechanizmą, tačiau tapę reabilituoti, dažniausiai nebejaučia kokių nors ženklesnių pasekmių, o jeigu ir jaučia, tai tos neigiamos pasekmės ir jautimai savo mastu, intensyvumu paprastai negali būtų laikomi negrįžtamai paženklusiais visą tolesnį asmens gyvenimą tokiu mastu, kad jis netektų prasmės ir nebūtų jokios galimybės atsigaivinti ir pradėti jį iš naujo (kaip yra, tarkim, netekus artimo žmogaus ar visam gyvenimui praradus sveikatą). Tokiu būdu kompensacinių sumų, priteisiamų atskirų savo svoriu bei reikšmė vertybių pažeidimui padarytai žalai atlyginti, santykis turėtų būti išlaikomas.

Kita vertus, bendros pakankamai greitais tempais augančios kompensacijų už neturtinę žalą sumų didėjimo tendencijos, sąlygotos viso spektro politinių, ekonominių, socialinių, psichologinių ir kitų, dažniausiai nuo dalyvaujančių procese asmenų nepriklausančių faktorių, kontekste, „stovėjimas“ vienoje vietoje, piniginis sąstingis, neturtinės žalos kompensavimo sumų stagnacija (trunkanti jau daugiau negu dešimtmetį) taip pat negalėtų būti toleruojama. Būtent todėl teigiamai vertintini pavienių teismų žingsniai išeiti už 10000 Lt barjero arba priteisti jam artimą sumą net ir nesant pačiam grubiausiai, bet vis dėlto, pakankamai skaudžiam asmens laisvės neliečiamumo ir autonomiškumo pažeidimui. Štai, tarkim byloje *A.K. v Lietuvos Respublika*⁷⁰⁴ ieškovo reikalavimas dėl neturtinės žalos atlyginimo, grindžiamas neteisėtu nuteisimu ir laisvės atėmimu, bei tuo, kad apie jo atžvilgiu priimtą apkaltinamąjį teismo nuosprendį teisėjas davė interviu laikraščiu ir televizijos korespondentams, apie ieškovą buvo plačiai paskleista informacija spaudoje, rodomi

⁷⁰⁴ Lietuvos apeliacinio teismo 2005 m. liepos 12 d. nutartis c.b. Nr. 2A-270/05.

televizijos reportažai, kas sukėlė didelį psichologinį smūgį jam pačiam ir jo šeimai, buvo patenkintas priteisus 10000 Lt dydžio kompensaciją. Sprendimą teismas motyvavo tuo, kad apkaltinamasis nuosprendis ieškovo atžvilgiu egzistavo daugiau negu pusę metų, informaciją apie iškeltą bei nagrinėtą baudžiamąją bylą spauda ir televizija turėjo iki apkaltinamojo nuosprendžio paskelbimo ir t.t. Turint omenyje tai, kad esant panašioms aplinkybėms aukščiau paminėtose bylose nukentėjusiesiems asmenims buvo priteisiamos mažiausiai per pusę kuklesnės pinigų sumos, negalima nepastebėti šiokių tokių įsitvirtinusio stereotipinio teismų nusistatymo „pralaužymo“ užuomazgų.

Iš kitos pusės, kai kurie teismų praktikos pavyzdžiai leidžia suabejoti ir kiek sunerinti, ar minėtos stagnacijos įveikimas galės vykti tinkamai ir teisingai. Štai, tarkim byloje *A.J. v Lietuvos valstybė*⁷⁰⁵ pirmosios instancijos teismas dėl neteisėto sulaikymo ieškovo patirtus nepatogumus ir pažeminimą kompensavo 1000 Lt suma, atsižvelgdamas į tai, kad ieškovas buvo sulaikytas tik nepilnas tris valandas, sulaikymas jam nesukėlė jokių sunkių pasekmių, ir nors, kaip teigė ieškovas, dienraštyje „Laikinoji sostinė“ išspausdinti straipsniai apie ieškovo ir jo bendrininkų sulaikymą su nevisai tikslia informacija turėjo įtakos jo, kaip verslininko reputacijos pablogėjimui, tačiau ieškovas nesikreipė į teismą dėl pažeistos garbės ir orumo gynimo, o valstybė negali ir neturi prisiimti pareigos atlyginti žalą, pasireiškusią verslininko reputacijos pablogėjimu. Apeliacinės instancijos teismas padidino neturtinės žalos kompensaciją net iki 20000 Lt, iš esmės niekaip nemotyvuodamas tokio kardinalaus žingsnio, o tik konstatuodamas, jog nukentėjusiajam buvo padaryta didelė žala, bei apsiribodamas abstrakčiais bendrateoriniais teiginiais apie tai, kad neturtinės žalos atlyginimo srityje visiško žalos atlyginimo principas objektyviai negali būti taikomas visa apimtimi, todėl teismo pareiga yra nustatyti teisingą kompensaciją už patirtus neturtinio pobūdžio išgyvenimus. Teismas šiuo atveju taip ir nepaaiškino, kodėl vos tris valandas trūkusių sulaikymu ieškovui padarytą žalą jis laiko „didele“ ir mano esant būtina ją kompensuoti net 20 kartų didesne pinigų suma, ypač turint omenyje tai, kad tokio dydžio kompensacijų tas pats teismas nedrįsta priteisti net tiems asmenims, kurie tuo pat metu patyrė visą kompleksą griežčiausių baudžiamąjo persekiojimo priemonių – tiek sulaikymą, tiek suėmimą, tiek nuteisimą,

⁷⁰⁵ LAT CBS teisėjų kolegijos 2007 m. birželio 26 d. nutartis c.b. Nr. 3K-3-263/2007.

tiesiogiau – realios laisvės atėmimo bausmės atlikimą⁷⁰⁶. Įdomu tai, kad ir Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, palikdamas tokią kompensacijos už neturtinę žalą sumą nepakeistą tik nurodė, jog apeliacinės instancijos teismas „tinkamiau ir teisingiau“ atsižvelgė į šiai bylų kategorijai specifinius kriterijus, tačiau taip pat nepateikė savo pritarimo motyvų.

Nesuprantamas ir neargumentuotas atrodo ir apeliacinės instancijos teismo neturtinės žalos atlyginimo padidinimas nuo 2000 Lt iki 20000 Lt byloje *R.M. v Lietuvos Respublika*⁷⁰⁷. Teismas iš esmės nepaaiškino tokio savo apsisprendimo, o tik nurodė, kad pirmosios instancijos teismo priteista suma yra „pernelyg maža“ ieškovui padarytai moralinei žalai atlyginti, tuo tarpu ieškovo prašoma priteisti milijoninė suma yra neadekvati, todėl „visiškai pakankama“ yra 20000 Lt suma. Vis dėlto, reikšmingi neturtinės žalos atlyginimo dydžiui nustatyti kriterijai apeliacinės instancijos teismo nebuvo analizuojami, dešimteriopas kompensacijos padidinimas taip ir liko nemotyvuotas, apsiribojant abstrakčiais teorinio pobūdžio pasakymais apie tai, kad materialinis atlygis asmeniui negali atstoti patirtos dvasinės skriaudos, ir moralinės žalos pinigais atlyginti neįmanoma. Su tokiu kompensacijos dydžiu už neteisėtą ieškovo suėmimą, kaip ir aukščiau paminėtos bylos atveju, sutiko Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, neturtinės žalos atlyginimo padidinimo būtinumą iš esmės motyvuodamas esminiu – didelių turtinių ir profesinių praradimų – buvimu ir tuo, jog kadangi ieškovas neįrodė konkretaus ir aiškaus jo patirtos turtinės žalos dydžio, jam bent jau priteistina neturtinės žalos kompensacija.

Tai, kad Lietuvos apeliaciniame teisme pradėdama formuoti neturtinės žalos kompensacijos didinimo iki 20000 Lt sumos tendencija, jokių būdu neteigiant, jog visais atvejais tai daroma nepagrįstai, patvirtina ir kitos bylos⁷⁰⁸, tuo tarpu viena didžiausių neturtinės žalos atlyginimo sumų šiai dienai (40000 Lt) buvo priteista byloje *R.K. v Lietuvos valstybė*⁷⁰⁹, kurioje ieškovo reikalavimas dėl 500000 Lt

⁷⁰⁶ Pavyzdžiui, Lietuvos apeliacinis teismas 2007 m. rugsėjo 10 d. nutartyje c.b. *A.S. v Lietuvos Respublika*, Nr. 2A-386/2007, konstatavęs tiek ieškovo sulaikymo, tiek suėmimo, tiek ir nušalinimo nuo pareigų neteisėtumą, priteisė nukentėjusiajam „tik“ 7000 Lt dydžio kompensaciją.

⁷⁰⁷ LAT CBS teisėjų kolegijos 2007 m. gegužės 8 d. nutartis c.b. Nr. 3K-3-196/2007. Faktinės bylos aplinkybės ir žemesnių instancijų teismų sprendimų esmę žr. disertacijos 4.2.7. skirsnyje „Turtinė žala“.

⁷⁰⁸ Pavyzdžiui, Lietuvos apeliacinio teismo 2007 m. birželio 5 d. nutartis c.b. *G.D. v Lietuvos valstybė*, Nr. 2A-13/07; Lietuvos apeliacinio teismo 2007 m. rugsėjo 10 d. nutartis c.b. *D.K. v Lietuvos valstybė*, Nr. 2A-382/2007; Lietuvos apeliacinio teismo 2007 m. spalio 30 d. nutartis c.b. *A.P. v Lietuvos valstybė*, Nr. 2A-536/2007; Lietuvos apeliacinio teismo 2008 m. balandžio 30 d. nutartis c.b. *A.R. v Lietuvos valstybė*, Nr. 2A-308/2008.

⁷⁰⁹ LAT CBS teisėjų kolegijos 2007 m. spalio 22 d. nutartis, Nr. 3K-3-417/2007.

neturtinės žalos atlyginimo buvo grindžiamas neteisėtu sulaikymu, kardomųjų priemonių, suvaržiusių jo laisvę bei galimybes, paskyrimu, o svarbiausia – neproporcingai ilga baudžiamojo proceso, užsibaigusio išteisinamuoju teismo nuosprendžiu, trukme⁷¹⁰. Pirmosios instancijos teismas, pripažinęs, kad iš tikrųjų dėl ikiteisminio tyrimo pareigūnų neveikimo, aplaidumo ir nekompetentingumo buvo pažeista ieškovo teisė į teisingą procesą ir teismą per protingą, įmanomai trumpiausią laiką (baudžiamasis procesas truko net 8 metus, per kuriuos buvo suvaržytos ieškovo judėjimo galimybės), ieškovas buvo nepagrįstai atleistas iš tarnybos, priteisė net 161787,84 Lt dydžio neturtinės žalos kompensaciją, kas tapo fenomenaliu ir beprecedenčiu atveju. Nustatydamas būtent tokią materialią satisfakciją, teismas vadovavosi tuo, kad ieškovas buvo jaunas darbingo amžiaus žmogus, dirbo policijos komisaru, buvo vedęs, augino tris mažamečius vaikus, iki suėmimo per keturiolika tarnybos metų nė karto nebuvo baustas, charakterizuojamas teigiamai, tiek sulaikymas, tiek ir suėmimas, įvykę ieškovo ir jo šeimos vasaros atostogų metu, buvo netikėti, staigūs, sukėlė šoką ir pažeminimą, o nepagrįstai ilgai trukęs nekokybiškas kardomasis kalinimas atskyrė ieškovą nuo šeimos, darbo, daugkartiniai neigiami atsiliepimai žiniasklaidoje sąlygojo ieškovo reputacijos pablogėjimą, ir t.t. Pakankamai neįprastos dydžio prasme sumos pasirinkimą teismas, kaip ir kai kuriais aukščiau minėtais atvejais, pagrindė matematiniais skaičiavimais: kadangi visas neteisėto baudžiamojo persekiojimo laikotarpis sudarė 96 mėnesius (8 metus), tuo tarpu ieškovo gautas vidutinis darbo užmokestis buvo 1685,29 Lt per mėnesį, būtent padauginus šias abi sumas ir buvo gautas toks neturtinės žalos kompensacijos skaičius.

Be jokios abejonės, įvertinus ikiteisminio tyrimo įstaigų ir pareigūnų veiksmų nagrinėjamoje situacijoje neteisėtumą, jų pobūdį, ieškovo patirtų nepatogumų bei išgyvenimų mastą, pasekmes ir kitas pakankamai išsamiai pirmosios instancijos teismo analizuotas aplinkybes, reikšmingas neturtinės žalos atlyginimo dydžio nustatymui, negalima nesutikti su tuo, kad iš tikrųjų grubiai pažeidus ieškovo teisę į teisingą procesą (galų gale užsibaigusį visišku ieškovo reabilitavimu), jam buvo padaryta didelė moralinė skriauda, ir neturtinės žalos instituto taikymo paskirtis reikalautų priteisti teisingą kompensaciją, nevaržant jos dydžio. Šioje situacijoje ir

⁷¹⁰ Didesnė – 50000 Lt – kompensacija už neturtinę žalą buvo priteista Lietuvos apeliacinio teismo 2008 m. liepos 17 d. nutartimi c.b. *A.B. v Lietuvos Respublika*, Nr. 2A-194/2008, konstatavus neteisėtą ieškovo nuteisimą, suėmimo taikymą bei nepagrįstai ilgą proceso trukmę.

Lietuvos apeliacinio teismo „propaguojamos“ 20000 Lt ar net didesnės piniginės kompensacijos priteisimas atrodytų sąžininga ir adekvačia satisfakcija. Kita vertus, padaryta emocinė ir dvasinė žala turi būti kompensuojama visuomet atsižvelgiant į pažeistos vertybės vietą kitų vertybių sistemoje: jau vien tas faktas, kad esant pačių svarbiausių ir fundamentaliausių žmogui asmeninių neturtinių vertybių, tokių kaip gyvybė ar sveikata, pažeidimams mūsų teismų praktikoje priteisiamos kompensacinės sumos dažniausiai neviršija ir vieno šimto tūkstančių litų, o neretai kaip tik ir sudaro 20000 Lt⁷¹¹, kalbėti apie neturtinės žalos atlyginimo adekvatumą teisės į operatyvų baudžiamosios bylos išnagrinėjimą pažeidimo kontekste šioje konkrečioje byloje tampa pakankamai problematiška ir sudėtinga. Būtent todėl apeliacinės instancijos teismas visiškai pagrįstai sprendė, kad pirmosios instancijos teismas be pagrindo nustatė neturtinės žalos dydį, iš esmės atitinkantį išimtinai nuostolių dėl negautų pajamų (apskaičiuotų remiantis vidutiniu ieškovo darbo užmokesčiu) sumą, kuri yra pernelyg didelė ir neatitinka teisingumo, protingumo, sąžiningumo principų bei teismų praktikos šios kategorijos bylose, todėl kompensaciją sumažino iki 40000 Lt.

Taigi, stebint tokius ne visuomet pateisinamus ir teisiškai pagrįstus, o tuo pačiu ir probleminius aspektus išryškinančius teismų bandymus didinti priteisiamas kompensacijas už neturtinę žalą aptariamose kategorijos bylose, kyla grėsmė, kad staigūs, pernelyg kardinalūs, ir svarbiausia, nemotyvuoti piniginių sumų šuoliai, sąlygoti ne tik bendros visose bylose dėl neturtinės žalos atlyginimo priteisiamų sumų didėjimo tendencijos, bet ir sunkiai pateisinamo turtinės žalos įvėlimo į neturtinės žalos atlyginimo mechanizmą, gali neleistinai išdaryti visą iki tol buvusią sklandžią ir nuoseklią praktiką bei paversti neturtinės žalos kompensavimo mechanizmą šios kategorijos bylose tokiu pat chaotišku ir nenuspėjamu, kaip, tarkim, sveikatos sužalojimo ar gyvybės atėmimo atvejais. Kompensacinių neturtinės žalos sumų augimas pernelyg greitais tempais, visų pirma, kelia pavojų pažeistų vertybių, ginamų neturtinės žalos institutu, tarpusavio santykiui, kadangi sugriaunama jų tarpusavio „hierarchija“, ir fundamentalios kiekvienam asmeniui gerybės tampa mažiau apsaugotos, nes kompensacijas už jų pažeidimu sukeltą žalą lenkia ne už tokių svarbių teisių pažeidimą priteisiami atlyginimai. Kitaip tariant, neturėtų būti

⁷¹¹ Pavyzdžiui, Lietuvos apeliacinio teismo 2007 m. rugsėjo 25 d. nutartis c.b. *R.J., T.P., R.P. v UAB „Vilniaus autobusai“*, ADB „*Reso Europa*“, Nr. 2A-405/2007; LAT CBS teisėjų kolegijos 2005 m. lapkričio 28 d. nutartis c.b. Nr. 3K-3-626/05; LAT CBS teisėjų kolegijos 2005 m. balandžio 26 d. nutartis c.b. Nr. 3K-7-159/2005; LAT CBS teisėjų kolegijos 2005 m. kovo 9 d. nutartis c.b. Nr. 3K-3-174/2005; LAT CBS teisėjų kolegijos 2005 m. vasario 14 d. nutartis c.b. Nr. 3K-3-86/2005 ir kt.

toleruojamos situacijos, kuomet artimo žmogaus netekties skausmo apimties artimiesiems priteisiamos net ir 10000 litų nesiekiančios kompensacijos⁷¹², tuo tarpu vos kelias valandas buvusiam sulaikytam, kad ir neteisėtai, asmeniui, nepatyrusiam jokių ženklesnių tokio veiksmo padarinių, būtų atlyginama net 20000 Lt⁷¹³ ar daugiau.

Manytina, kad atsiplėšimas nuo nusistovėjusios neturtinės žalos atlyginimo sumų praktikos, išsilaisvinimas iš senosiose ir jau nebegaliojančiose teisės normose buvusių kompensacinių rėmų, kad ir koks būtinas ir nekvestionuotinas jis bebūtų, bent jau šios kategorijos bylose, vis dėlto turėtų būti vykdomas itin apgalvotai, nuosekliai ir laipsniškai. *Visų pirma*, turi būti atsižvelgiama į kompensacinių dydžių vystimąsi, evoliuciją ir tendencijas kitų vertybių gynimo atvejais. *Antra*, esminis dėmesys kompensaciniame procese turi būti skiriamas tokių faktorių, kaip neteisėto proceso ir jo metu taikytų asmens laisvės bei kitokių apribojimų trukmė, pobūdis, laipsnis, pareikšto įtarimo ir kaltinimo sunkumas, paskirtos nuobaudos, bausmės ar kitų sankcijų rūšis ir dydis, informacijos apie procesą paskleidimo faktas ir mastas, o taip pat neturtinės žalos pasekmės profesinei, dalykinei, visuomeninei veiklai, šeimyniniam, asmeniniam gyvenimui, analizei.

4.3.5. Neturtinės žalos atlyginimo dydžio nustatymo specifika šeimos bylose

Įstatymų leidėjo valia šeimos teisės reguliuojamuose santykiuose, kurie, kad ir kaip bebūtų paradoksalu, kone labiausiai ir glaudžiausiai yra susiję su vidiniu žmogaus pasauliu, jo emocijomis, jausmais, psichologinio pobūdžio potyriais bei dvasiniais išgyvenimais, neturtinės žalos instituto veikimo sritis yra pakankamai kukli⁷¹⁴, kadangi jis realiai taikomas iš esmės vieninteliu – santuokos nutraukimo dėl kito sutuoktinio kaltės (CK 3.70 str. 2 d.) – atveju, nors hipotetinė (iki šiol nė karto nerealizuota) neturtinės žalos kompensavimo, kaip civilinės teisinės sankcijos,

⁷¹² Pavyzdžiui, LAT CBS teisėjų kolegijos 2005 m. sausio 5 d. nutartimi c.b. *S.B. v UAB „If draudimas“*, *J.Dudovič PĮ*, Nr. 3K-3-2/2005, ieškovei, kurios sutuoktinis žuvo autoavarijoje, ir kuri patyrė didžiulių dvasinių išgyvenimų, kuriai sutriko miegas, poilsis, nuolatos lydi vienatvės skausmas, nevisavertiško gyvenimo jausmas, buvo priteista 8000 Lt neturtinės žalos atlyginimo.

⁷¹³ Pavyzdžiui, LAT CBS teisėjų kolegijos 2007 m. birželio 26 d. nutartis c.b. *A.J. v Lietuvos valstybė*, Nr.3K-3-263/2007.

⁷¹⁴ Manytina, kad tai iš dalies galėtų būti paaiškinta šeimos narių siekiu esant galimybei, išspęsti kilusius konfliktus ne teisės, bet moralės, etikos, religijos ir kitų socialinių normų pagalba.

galimybė yra numatyta ir esant viešo susitarimo tuoktis pažeidimui (CK 3.11 str. 3 d.).

Civilinio kodekso 3.70 str. 2 d. numato, kad nutraukiant santuoką dėl sutuoktinio kaltės, kitas sutuoktinis turi teisę reikalauti iš kalto dėl santuokos nutraukimo sutuoktinio atlyginti neturtinę žalą, padarytą dėl santuokos nutraukimo (išskyrus atvejus, kai santuoka nutraukiama dėl abiejų sutuoktinių kaltės). Ši pakankamai lakoniška teisės norma reikalauja sisteminio Civilinio kodekso taikymo, t.y. būtinumo atsižvelgti į jo šeštosios knygos civilinei atsakomybei reguliuoti skirtas nuostatas, tiek atskleidžiančias neturtinės žalos turintį, tiek nubrėžiančias pagrindines jos atlyginimo dydžio nustatymo kryptis. Vienoje iš nedaugelio santuokos nutraukimo bylų, kuriose buvo keliamas neturtinės žalos kompensavimo nukentėjusiam sutuoktiniui klausimas⁷¹⁵, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas kaip tik pažymėjo, kad trečioje Civilinio kodekso knygoje, o būtent 3.70 str. 2 d. nėra apibrėžti neturtinė žala ir jos piniginio įvertinimo kriterijai, todėl sprendžiant klausimą dėl neturtinės žalos, susijusios su santuokos nutraukimu, priteisimo, kartu su CK 3.70 straipsniu taikomos ir CK 6.250 straipsnyje įtvirtintos teisės normos.

Aiškinant CK 3.70 str. 2 d. normą lingvistiniu (gramatiniu) aspektu, pirmiausia gali kilti klausimas, kokios būtent neturtinės žalos atlyginimo galėtų tikėtis sutuoktinis: ar išgyvenimų, patiriamų būtent dėl paties santuokos nutraukimo fakto, ištuokos proceso teisme ir su tuo susijusių įvykių, ar išgyvenimų, jaučiamų dėl kalto sutuoktinio elgesio, pasireiškusio vienokiais ar kitokias turtinių ir/ar neturtinių sutuoktinio pareigų pažeidimais ir tapusio santuokos iširimo priežastimi, t.y. paskatinusio nevilties apimtą sutuoktinį kreiptis į teismą dėl jos nutraukimo? Manytina, įstatymų leidėjas visgi turėjo omenyje būtent pastarąjį neturtinės žalos turinio aspektą, kadangi dviejų asmenų buvimo santuokoje metu paprastai formuojasi ir vyksta tęstiniai procesai, jaučiami emociniai išgyvenimai ar net fizinės kančios, kurias sąlygoja vieno iš sutuoktinių poelgiai, kurie galų gale turi būti nutraukti ir kompensuoti, tuo tarpu pirmoji neturtinės žalos turinio aiškinimo pozicija turėtų būti atmesta, kadangi bet koks teismo procesas jau pats savaime, kaip taisyklė, yra susijęs su atitinkamais rūpesčiais, nepatogumais ir sukelia jame dalyvaujančiam asmeniui didesnę ar mažesnę stresą, yra daugiau neigiamą, nei teigiamą, atspalvį turintis vyksmas, ir šeimos bylos šia prasme niekuo nesiskiria nuo kitų bylų, nėra ypatingos ir

⁷¹⁵ LAT CBS 2006 m. gegužės 29 d. nutartis c.b. *I.M. v A.M.*, Nr. 3K-3-357/2006.

dėl to reikalaujančios išskirtinio reglamentavimo papildomų teisinių gynybos instrumentų įtvirtinimo forma.

Lietuvos teisės doktrinos svarstymų ir tyrinėjimų neturtinės žalos atlyginimo santuokos nutraukimo atveju tematika sunku aptikti, Lietuvos teismų praktika šiuo aspektu taip pat yra dar pakankamai negausi: galima paminėti tik vieną kitą neturtinės žalos instituto taikymo pavyzdį, todėl tendencijų šioje srityje išvelgimas, kaip ir tolesnių dvasinių sutuoktinio kančių, patiriamų dėl santuokos iširimo, kompensavimo vystimosi prognozavimas yra pakankamai sudėtingas, tačiau įmanomas, o svarbiausia – būtinas dalykas, kad ir dėl aptariamų kategorijų bylų aktualumo.

Neturtinės žalos, jaučiamos dėl santuokos nutraukimo, atlyginimo gaires pirmą kartą buvo pabandyta nubrėžti (pastebėtina, kad ne itin sėkmingai) byloje *G.L. v A.L.*⁷¹⁶, kurioje ieškovė prašė nutraukti santuoką dėl sutuoktinio kaltės, pasireiškusios tuo, kad atsakovas skyrė šeimai nepakankamai laiko ir dėmesio, nenorėjo bendrauti su vaikais, ieškovė iš esmės viena rūpinosi ir vaikais, ir buitimi, atsakovas buvo šturkštus, įžeidinėjo ir žemino sutuoktinę, vėliau tapo jai neištikimas. Tiek pirmosios, tiek apeliacinės instancijos teismai ieškovės reikalavimą dėl 10000 Lt neturtinės žalos atlyginimo apskritai atmetė, konstatuodami abiejų sutuoktinių kaltę dėl santuokos iširimo, tuo tarpu kasacinės instancijos teismas nurodė, kad šiuo atveju nėra jokių esminių ieškovės, kaip sutuoktinės, pareigų pažeidimų, ir nustatęs, jog santuoka iširo dėl atsakovo kaltės, ieškovės patirtą neturtinę žalą kompensavo 1000 Lt suma. Deja, nei pačios neturtinės žalos buvimo fakto, nei jos turinio, nei priteistos kompensacijos dydžio, jo pasirinkimui įtakos turėjusių orientacinių kriterijų bei aplinkybių teismas neanalizavo, taip ir palikdamas atviru klausimą, kodėl ieškovės patirtiems dvasiniams išgyvenimams atlyginti pakaktų tokios santykinai nedidelės pinigų sumos. Būtent todėl yra pakankamai sunku vertinti šio kasacinės instancijos teismo nustatyto neturtinės žalos atlyginimo dydžio teisingumą, adekvatumą bei optimalumą, ir apskritai vargu, ar šią vieną pirmųjų santuokos nutraukimo bylų, kuriose buvo iškeltas neturtinės žalos atlyginimo nuskriaustajam sutuoktiniui klausimas, būtų galima laikyti informatyviu ir juo labiau sektinu pavyzdžiu, kuriuo galėtų vadovautis teismai, sprenddami panašias bylas.

Kita vertus, kaip parodė tolesnė neturtinės žalos instituto taikymo santuokos nutraukimo situacijose patirtis, būtent šioje byloje teismo pasirinkta 1000 Lt suma

⁷¹⁶ LAT CBS teisėjų kolegijos 2004 m. spalio 27 d. nutartis c.b. Nr. 3K-3-580/2004.

tapo savotišku atspirties tašku, orientyru, tam tikra baze esant „įprastinei“ santuokos iširimo situacijai (kai kalto sutuoktinio elgesys pasireiškia nesirūpinimu šeima, abejingumu vaikams, santuokine neištikimybe, žiauriu bei amoraliu elgesiu). Pavyzdžiui, byloje *I.M. v A.M.*⁷¹⁷ ieškovės dvasiniai išgyvenimai buvo kompensuoti 2000 Lt suma, atsižvelgiant į tai, kad santuoka iširo dėl jos sutuoktinio agresyvaus, priešiško ir žiauraus elgesio su dukterimi, prieš kurią buvo naudotas fizinis smurtas, už ką atsakovas netgi buvo nuteistas laisvės atėmimo bausme; į tai, kad atsakovė net ir po šių įvykių siekė išsaugoti šeimą, pakeisti dėl vaikų auklėjimo šeimoje susiklosčiusią konfliktinę situaciją, tačiau tolesnis atsakovo smurtas prieš vaiką, kelerius metus šeimoje tvyrojusi įtampa sukėlė jai, kaip motinai, didelius dvasinius išgyvenimus ir paskatino kreiptis į teismą. Byloje *G.K. v V.K.*⁷¹⁸ ieškovei taip pat buvo priteista tik 2000 Lt kompensacija, atsižvelgiant į tai, kad santuoka, kuri truko 24 metus, buvo nutraukta dėl atsakovo kaltės, kadangi jis pažeidė savo, kaip sutuoktinio moralines pareigas, nesirūpino šeima, jos turtu, nepilnametės dukters auklėjimu bei priežiūra, nebendravo su vaikais, paliko šeimą, visas pareigas perleisdamas ieškovei, artimai bendravo su kita moterimi⁷¹⁹.

Pavienių teismų bandymai peržengti tokią pakankamai nedidelę kompensacinę ribą, motyvuojant tai santuokos nutraukimo situacijos išskirtinumu, ypatingai grubiu santuokinių pareigų pažeidimu ir pan., vis dėlto nebuvo labai vaisingi, kadangi paprastai nagrinėjant ginčus apeliacine tvarka, kompensacijos didele apimtimi būdavo sumažinamos, kad nebūtų nukrypstama nuo Aukščiausiojo Teismo suformuotos pirmose tokio pobūdžio bylose pozicijos. Pavyzdžiui, pakankamai abejotinu ir sunkiai pateisinamu atrodo neturtinės žalos atlyginimo dydžio sumažinimas per pusę (nuo 10000 Lt iki 5000 Lt) byloje *S.B. v R.B.*⁷²⁰. Pirmosios instancijos teismas, konstatavęs santuokos iširimo dėl ieškovo kaltės faktą ir vadovaudamasis tuo, kad ieškovas smurtavo prieš sutuoktinę, ir nors baudžiamoji byla dėl atsakovės sveikatos sutrikdymo buvo nutraukta kaltinamajam ir nukentėjusiajai susitaikius bei kaltinamajam sumokėjus 2000 Lt turtinės ir neturtinės žalos atlyginimą, pažymėjo, kad ši aplinkybė nepaneigia tęstinio fizinio ir moralinio

⁷¹⁷ LAT CBS teisėjų kolegijos 2006 m. gegužės 29 d. nutartis c.b. Nr. 3K-3-357/2006.

⁷¹⁸ LAT CBS teisėjų kolegijos 2007 m. kovo 23 d. nutartis c.b. Nr. 3K-3-140/2007.

⁷¹⁹ Taip pat žr. Vilniaus apygardos teismo 2006 m. rugpjūčio 23 d. nutartis c.b. *A.K. v Š.K.*, Nr. 2A-50-758/06; LAT CBS teisėjų kolegijos 2008 m. balandžio 7 d. nutartis c.b. *S.L. v I.L.*, Nr. 3K-3-207/2008 ir kt.

⁷²⁰ LAT CBS teisėjų kolegijos 2007 m. gegužės 2 d. nutartis c.b. Nr. 3K-3-177/2007.

skausmo atsakovei padarymo, smurto jos atžvilgiu naudojimo fakto bei atsakovo kaltės dėl santuokos iširimo, suponuojančio dvasinių išgyvenimų kompensavimo didesne, o būtent 10000 Lt pinigų suma, būtinybę. Apeliacinės instancijos teismas atsakovės patirtų kančių kompensacijos sumos sumažinimą iki 5000 Lt motyvavo tuo, kad byloje nėra duomenų, jog ieškovas būtų žiauriai sumušęs atsakovę ir ekspertai būtų konstatavę sunkų ar nežymų sveikatos sutrikdymą, be to ieškovas pirmą kartą panaudojo smurtą prieš žmoną ir atlygino jai neturtinę žalą, santuoka netruko ir dešimties metų, be to į teismą dėl santuokos nutraukimo kreipėsi ne atsakovė, o ieškovas; su tokiu įvertinimu sutiko ir kasacinės instancijos teismas⁷²¹.

Vis dėlto, apeliacinės instancijos teismo argumentai šiuo atveju vertintini kritiškai: sunkaus kūno sužalojimo padarymo baudžiamojoje byloje konstatavimo nebuvimas dar nereiškia, kad toks kūno sužalojimas nebuvo atsakovei padarytas, tai nepaneigia galimo ankstesnio tęstinio tiek fizinio, tiek psichologinio smurto atsakovės atžvilgiu naudojimo fakto; ta aplinkybė, kad santuoka netruko 10 metų, o truko 9 metus taip pat negalėtų reikšti, jog dėl to atsakovės dvasiniai išgyvenimai yra menkesni, kadangi devynerių metų gyvenimo santuokoje laikas yra pakankamai ilgas; besikreipiančio į teismą dėl santuokos nutraukimo asmuo – ar tai būtų smurtavęs, t.y. kaltas dėl jos nutraukimo sutuoktinis, ar nukentėjęs sutuoktinis, šiuo atveju apskritai neturėtų vaidinti jokios reikšmės, kitaip tariant santuokos nutraukimo proceso teisme inicijavimas jokiū būdu negali turėti neigiamos įtakos kompensacijai ar tapti prieš besikreipiantį į teismą asmenį nukreipta aplinkybe.

Kita vertus, pakankamai įdomioje byloje *A.B. v I.B.*⁷²² identiškas pinigine prasme neturtinės žalos atlyginimo dydžio sumažinimas, motyvuotas sunkia atsakovės turtine padėtimi ir būtinumu apsaugoti nepilnamečių vaikų interesus, atrodytų kur kas lokiškesnis ir labiau pagrįstas. Šioje byloje reikalavimą dėl neturtinės žalos atlyginimo ieškovas grindė tuo, kad sužinojo, jog dukra, kurią jis laikė sava, mylėjo ir augino, iš tikrųjų yra ne jo, o kaimyno vaikas, ir šis faktas jam sukėlė šoką bei dvasinį sukrėtimą. Pirmosios instancijos teismas, priteisdamas ieškovui 10000 Lt neturtinės žalos atlyginimą, atsižvelgė į tai, kad santuoka buvo

⁷²¹ Tokia pat jau tradicine tampanti 5000 Lt dydžio neturtinės žalos kompensacija buvo priteista ieškovėms ir kitose bylose: žr. LAT CBS teisėjų kolegijos 2007 m. gruodžio 3 d. nutartis c.b. *B.U. v J.U.* Nr. 3K-3-532/2007; Vilniaus apygardos teismo 2006 m. vasario 23 d. nutartis c.b. *R.S. v Ž.S.*, Nr. 2A-159-492/06; LAT CBS teisėjų kolegijos 2007 m. spalio 23 d. nutartis c.b. *V.Z. v D.Z.*, Nr. 3K-3-463/2007; LAT CBS teisėjų kolegijos 2008 m. vasario 20 d. nutartis c.b. *R.B. v A.B.*, Nr. 3K-3-128/2008 ir kt.

⁷²² Vilniaus apygardos teismo 2005 m. vasario 8 d. nutartis c.b. Nr. 2A-92/2005.

nutraukta dėl atsakovės kaltės, tačiau jos turtinė padėtis (nekilnojamojo turto neturėjimas, buto nuoma, nedidelis darbo užmokestis ir t.t.) yra sunki, ji išlaiko du nepilnamečius vaikus, todėl ieškovo reikalavimas negali būti patenkintas didesne apimtimi. Apeliacinės instancijos teismas priteistą sumą sumažino pusiau, suteikęs esminę reikšmę būtent pastarajam - atsakovės turtinės padėties – aspektui: kadangi išmokėdama ieškovui kompensaciją už neturtinę žalą, atsakovė prarastų galimybę užtikrinti savo nepilnametėms dukroms būtinas gyvenimo ir vystymosi sąlygas, todėl atsižvelgiant į jos turtinę padėtį, taip pat kalbę, neturtinės žalos atlyginimo pasekmes, į tai, kad visos išlaidos, susijusios su dukrų auginimu, yra vien atsakovės rūpestis, taip pat atsižvelgiant į vaikų interesus, priteistas neturtinės žalos atlyginimo dydis buvo sumažintas iki 5000 Lt. Šioje išskirtinėje santuokos nutraukimo situacijoje galima būtų pasitelkti ir dar vieną neturtinės žalos atlyginimo dydžio sumažinimą galintį pateisinti argumentą: ieškovas, auginamas mergaitę kaip savo, ją mylėdamas, rūpindamasis, vis dėlto per visus tuos metus patyrė ir daug teigiamų emocijų, kurias tik gali patirti mylintis savo vaiką tėvas, ir šių emocijų bei pozityvių jausmų negalėtų ir neturėtų perbraukti bei užgožti vien tik kraujo ryšio su auginta mergaite nebuvimo faktas. Pažymėtina, kad panašioje savo fabula byloje *L.N. v S.N.*⁷²³, kurioje atsakovo priešiškinio reikalavimas dėl neturtinės žalos atlyginimo taip pat buvo grindžiamas santuokinės neištikimybės ir tuo, kad ji būdama santuokoje su atsakovu, pagimdė vaiką nuo kito vyro, ir atsakovas tą vaiką augino kaip savo, o sužinojęs apie nebuvimo vaiko tėvu faktą, patyrė didžiulį sukrėtimą, teismas priteisė atsakovui dar mažesnę - tik 3000 Lt dydžio kompensaciją, taip pat iš esmės atsižvelgdamas į ieškovės, auginančios du nepilnamečius vaikus bei gaunančios tik 500 Lt darbo užmokestį, turtinę padėtį ir būtinumą paisyti nepilnamečių vaikų interesų, kurie, pilnai patenkinus atsakovo reikalavimą, būtų pažeisti.

Apibendrinant ne itin gausią teismų praktiką kompensuojant neturtinę žalą santuokos nutraukimo situacijose, o taip pat nesant jokių gilesnių teisės doktrinos tyrinėjimų šioje srityje, galima būtų padaryti tokias išvadas ir pateikti tokias rekomendacijas, kurios būtų naudingos tolimesniam neturtinės žalos atlyginimo mechanizmo vystymuisi.

⁷²³ Vilniaus apygardos teismo 2007 m. vasario 21 d. nutartis c.b. Nr. 2A-30-156/07.

Pirma, neturtinė žala santuokos nutraukimo atveju turėtų būti suprantama, kaip dėl neteisėtų ir/ar amoralių sutuoktinio veiksmų, kuriais pasireiškė jo santuokinių pareigų pažeidimas bei kaltė ir kurie sąlygojo santuokos iširimą, atsiradę ir kito sutuoktinio jaučiami dvasiniai išgyvenimai, kančios, psichinis ar net fizinis skausmas, moralinis sukrėtimas, psichologinis smūgis, emocinė depresija, nepatogumai, atsiradę dėl santuokos iširimo ir sutuoktinio (artimo žmogaus) praradimo, pažeminimas tiek paties sutuoktinio, kitų šeimos narių, tiek aplinkinių akyse, garbės ir orumo sumenkinimas, sutuoktinio vertės sutrypimas, reputacijos pablogėjimas, visuomeninio vertinimo pasikeitimas ir kiti neigiami nematerialaus pobūdžio jutimai bei pasikeitimai darbinėje, visuomeninėje, šeimyninėje, dvasinėje gyvenimo sferose.

Antra, nustatant neturtinės žalos nukentėjusiam sutuoktiniui kompensacijos dydį, turi būti nuodugniai bei kompleksiškai tiriami, analizuojami bei vertinami visi faktoriai, informuojantys apie sutuoktinio patirtą moralinę skriaudą, jos mastą bei intensyvumą, ypatingą dėmesį skiriant žemiau pateiktiems specifiniams kriterijams.

1) *Sutuoktinio kaltė*, jos laipsnis, pasireiškimo formos, santuokinių pareigų pažeidimo pobūdis. Šiuo atveju turi būti aiškinamasi, ar santuokinių pareigų pažeidimas pasireiškė nelojalumu, nepagarba kitam sutuoktiniui, nenoru įveikti šeimą užgriuvusias kliūtis ir sunkumus, prisitaikyti prie kito sutuoktinio asmenybės, žengti link kompromisinių sprendimų priėmimo, egoizmu, abejingumu, pasyvumu sprendžiant šeimoje susikūrusią konfliktinę situaciją, ar vis dėlto kaltė pasireiškė grubesniais ir žymiais skausmingesniais tiek emociškai, tiek fizine prasme aspektais, natūraliai galinčiais sukelti didesnius išgyvenimus: sutuoktinio ir vaikų palikimu, nesirūpinimu šeima, užkraunant visą buitines, turto tvarkymo, vaikų auginimo, auklėjimo, materialaus išlaikymo bei moralinio palaikymo našta kitam sutuoktiniui; žiauriu, agresyviu, smurtiniu elgesiu su sutuoktiniu, vaikais ir kitais šeimos nariais, t.y. vienkartinio ar ilgalaikio, tęstinio fizinio ar/ir psichologinio smurto, melo, įžeidimų naudojimu; piktnaudžiavimu alkoholiu, narkotinėmis, psichotropinėmis medžiagomis ar kitų neigiamų įpročių, kenkiančių šeimos interesams, turėjimu; santuokine neištikimybe, vaikų su kitu partneriu turėjimu ir pan. Ne mažiau svarbu yra identifikuoti *prielaidas ir priežastis*, sąlygojusias tokį netinkamą sutuoktinio elgesį, paskatinusias iš esmės pažeisti pareigas kito sutuoktinio bei šeimos narių atžvilgiu.

2) Santuokinių pareigų *pažeidimo trukmė*, periodiškumas. Šiuo atveju būtina nustatyti, kiek seniai ir kiek ilgai trunka netinkamas sutuoktinio elgesys, sukeltis kitam sutuoktiniui neturtinius išgyvenimus, kiek ilgai pastarasis yra priverstas kęsti nepateisinamą elgesį, gyventi įtampoje, taikstyti su nepagarba.

3) Nustatant neturtinės žalos atlyginimo dydį, nemažas dėmesys turi būti skiriamas pačios *santuokos trukmei*, preziumuojant, kad ilgą laiką trukusios santuokos, susiejusios sutuoktinius paprastai itin glaudžiu visomis prasmėmis ryšiu (netgi tam tikro laipsnio dvasine, emocine, fizine, materialine priklausomybe), iširimas sukelia žymiai skaudesnius išgyvenimus ir emocines kančias, negu neseniai sudarytos santuokos pasibaigimas, kuomet sutuoktiniai gali būti mažiau vienas prie kito prisirišę. Kita vertus, būtina turėti omenyje ir tai, kad iki formalaus santuokos sudarymo momento sutuoktiniai gali būti tam tikrą (neretai nemažą) laiko tarpą gyvenę kartu šeimyninį gyvenimą, identišką santuokiniam (t.y. gyvenę neįregistruotoje ar registruotoje partnerystėje ar kitomis bendro gyvenimo formomis), todėl vertinant tarpusavio prisirišimo laipsnį, turintį tiesioginės įtakos dėl ryšio nutrūkimo patiriamam emociniam skausmui, reikėtų atsižvelgti ne vien tik į formalią santuokos, kaip įstatymų nustatyta tvarka įforminto susitarimo, trukmę, bet į realų šeimos santykių egzistavimo laikotarpį.

4) Sutuoktinių *vaikų* turėjimas, jų skaičius, amžius, prisirišimo prie tėvų laipsnis, santuokos nutraukimo priežasčių ir paties šeimos iširimo fakto poveikis jų psichinei būklei, tolesniam gyvenimui. Pastarojo aspekto analizei turėtų būti skiriamas ypatingas dėmesys, ypač atsižvelgiant į tai, kad civilinis įstatymas nenumato neturtinės žalos atlyginimo vaikui, kenčiančiam dėl tėvų išsiskyrimo bei įprastu tapusio gyvenimo šeimoje pasikeitimo ar kitų su tėvų ištuoka susijusių problemų atsiradimo, atlyginimo galimybės, o nukentėjusio sutuoktinio dvasinių kančių turinį natūraliai gali sudaryti ir išgyvenimai dėl jo vaikų patiriamo streso, sąlygoto šeimos iširimo fakto.

5) Dėl santuokos nutraukimo atsiradusios neigiamos *pasekmės* nukentėjusiajam sutuoktiniui įvairiose jo gyvenimo srityse: pavyzdžiui, pablogėjusi fizinės ir psichinės sveikatos būklė, sumažėjęs darbingumas, savęs vertinimas, žlugęs pasitikėjimas savo jėgomis, abejingumas, neigiami padariniai darbinei, profesinei veiklai, prarastos karjeros siekimo galimybės, darbas, pareigos, studijų nutraukimas, taip pat santuokos nutraukimo poveikis santykiams su artimaisiais, draugais, pažįstamais ir kitais

aplinkiniais, įtaka sutuoktinio reputacijai bei vertinimui žmonių, su kuriais bendraujama, tarpe, pagaliau - materialinės ir moralinės paspirties netekimas ir pan.

6) Nukentėjusio sutuoktinio *perspektyvos* užmegzti santuokinį ar jam artimą ryšį ateityje, t.y. reali tikimybė sukonstruoti santykius, panašius į tuos, kurie subyrėjo dėl kito sutuoktinio kaltės, taip pat to sutuoktinio noras, nusistatymas šiuo atžvilgiu (kiek santuokos iširimasis paveikė jo tikėjimą meile, santuokine laime ir pan.).

7) Individualios nukentėjusio ir kalto sutuoktinių *savybės bei asmeninės charakteristikos* (amžius, lytis, išsilavinimas moralinės nuostatos, pasaulėžiūra ir t.t.), apie kurias jau buvo kalbėta ankstesnėje darbo dalyje ir nuo kurių tiesiogiai priklauso jaučiamų išgyvenimų pobūdis bei mastas. Šiuo atveju ypatingas dėmesys turėtų būti skiriamas tokiems demografiniams ir socialiniams faktoriams, kaip ankstesnių santuokų buvimo faktas, jų iširimo priežastys ir kitos aplinkybės, kurios suteiktų naudingos informacijos tiek apie kalto, tiek apie nukentėjusio sutuoktinių patirtus dėl ištuokos dvasinius išgyvenimus, jų mastą bei intensyvumą.

8) Tiek nukentėjusio, tiek kalto dėl santuokos nutraukimo sutuoktinių *turtinė padėtis*. Kaip parodė aukščiau pateikti teismų praktikos pavyzdžiai, nustatant neturtinės žalos atlyginimo dydį paprastai tenka pasverti kelias vertybes, o būtent atsakyti į klausimą, ar neturtinės žalos priteisimas iš kalto dėl santuokos nutraukimo sutuoktinio, pabloginantis pastarojo turtinę padėtį ir tampantis jam finansine našta, tuo pačiu neapsunkintų kitos jo pareigos - materialiai išlaikyti nepilnamečius vaikus, kuriai vis dėlto turėtų būti teikiamas prioritetas, vykdymo.

Pabaigai norėtusi pažymėti, kad nepaisant to, jog šiuo metu teismų praktikoje egzistuojantis neturtinės žalos atlyginimo dydžių santuokos nutraukimo bylose pastovumas ir santykinis priteisiamų kompensacijų vienodumas bei nuspėjamumas ir galėtų būti vertinami teigiamai, kadangi tokiu būdu yra užtikrinamas sklandus bei prognozuojamas kompensacinis mechanizmas, o tuo pačiu palengvinamas teismų, apeliuojančių į jau esamus precedentus, darbas, tačiau vis dėlto, reikėtų palaipsniui koreguoti tokią praktiką ir didinti šios kategorijos bylos priteisiamas kompensacijas už neturtinę žalą. Visų pirma, tokį poreikį lemia pats šeimos santykių pobūdis, suponuojantis juose dalyvaujančių pačių artimiausių žmonių dideles emocijas kančias, rimtus psichologinio pobūdžio patyrius, kurie negali būti ignoruojami. Juk kai nemalonių pojūčių, streso, psichologinės traumos, apgaulės bei išdavystės šaltiniu tampa artimas žmogus, giminė, patiriama neturtinė žala dažniausiai būna žymiai

didesnės, reikšmingesnė, sunkiau suglaistoma, tad reikalaujanti didesnės kompensacijos. Kadangi žvelgiant į šiuo metu įsitvirtinusias kompensacines sumas, neperžengiančias ir simboliniu galinčio pasirodyti 5000 Lt barjero, o juo labiau lyginant jas su kitose, ne tokiose dramatiškose ir ne tokias skausmingas pasekmes sukeliančiose situacijose priteisiamais neturtinės žalos atlyginimų dydžiais (ypač turint omenyje šeimos bei šeimyninių santykių, kaip svarbios kiekvienam asmeniui konstitucinės vertybės, pobūdį), kalbėti apie teisingą, protingą ir adekvačią sunkiai ir skaudžiai nuskriausto sutuoktinio apsaugą tampa labai problematika ir iš esmės neįmanoma.

4.4. SKIRSNIS. ORIGINALIŲ METODIKŲ, PAGRĮSTŲ TIKSLIAIS SKAIČIAVIM AIS IR KIT AIS OBJEKT YVIAIS METODAIS, TAIKYMO GALIMYB Ė NUSTATANT NETURTIN ĖS ŽALOS ATLYGINIMO DYDĮ

Neturtinės žalos, kaip teisinės kategorijos bei civilinės atsakomybės sąlygos identifikavimo sudėtingumas, jos atlyginimo dydžio nustatymo problematiškumas, jokių objektyvių kompensacijos apskaičiavimo metodų įstatyme nebuvimas verčia teisės mokslą, o kartais ir dažnai jį lenkiančią teismų praktiką ieškoti konstruktyvių bei efektyvių šių problemų įveikimo būdų, pasiūlyti tokį aiškų, o svarbiausia - objektyviais kriterijais paremtą ir tuo pačiu nesudėtingą piniginės kompensacijos už fizines bei psichines kančias dydžio nustatymo mechanizmą, kuris minimizuotų subjektyvumo elementą, glūdinčią neturtinės žalos prigimtyje, patikimai suveiktų kiekvienu atveju ir būtų pajėgus užtikrinti unifikuotą, nuoseklų bei nuspėjamą neturtinės žalos atlyginimo procesą. Net ir atlikus lyginamuosius įvairių valstybių teismų praktikoje priteisiamų kompensacijų už neturtinę žalą dydžių tyrimus⁷²⁴, buvo pripažinta, kad egzistuoja didžiuliai teisės sistemų skirtingumai, o tuo pačiu ir poreikis vienodinti bei harmonizuoti įvairius neturtinės žalos instituto reguliavimo ir

⁷²⁴ Pavyzdžiui, 1990 metais D.McIntosh ir M.Holmes atliko lyginamąjį Europos Sąjungos valstybių teismų praktikoje dažniausiai priteisiamų sveikatos sužalojimo bylose kompensacijų tyrimą – žr. MCINTOSH, D.; HOLMES, M. *Personal Injury Awards in EC Countries, and Industry Report*. London, 1990; 1993 m. Didžiosios Britanijos prof. W.Pfeningstrofo vadovaujama grupė atliko lyginamąjį Europos šalių ir JAV praktikoje sveikatos sužalojimo bylose priteisiamų neturtinės žalos kompensacijų tyrimą – žr. PFENNIGSTORF, W.; HARDCOVER. *Personal Injury Compensation: a Comparative Study of Liability Law and Compensation Schemes in Ten Countries and the United States*. Insurance Research Council. London, 1993; 2001 metais Europos deliktų ir draudimo teisės centras parengė lyginamąją neturtinės žalos instituto reguliavimo bei taikymo svarbiausiose Europos jurisdikcijose studiją – *Damages for Non-Pecuniary Loss in a Comparative Perspective* (ed. W.V.Rogers). European Centre of Tort and Insurance Law. Wien NewYork: Springer, 2001.

taikymo aspektus, įskaitant atlygintinas neturtinės žalos sumas Europos šalyse, sumažinti jų atotrūkį bei sukurti veiksmingą, nediskriminuojančią ir prognozuojamą neturtinės žalos kompensacijų dydžių nustatymo metodiką.

Akivaizdu, kad tuo atveju, jeigu Lietuvoje funkcionuotų vienintelė teismo sudėtis (tarkim, specializuotas teismas ar teisėjų kolegija), kuri nagrinėtų visas bylas dėl neturtinės žalos atlyginimo, praktikos nuspėjamumas ir apibrėžtumas būtų nesunkiai užtikrinami: priimdamas savo pirmą sprendimą, toks teismas tarsi pats sau nusibrėžtų atskaitos tašką - nerašytą bazinį kompensacijos už neturtinę žalą dydžio atitinkamoje situacijoje lygį, kuriuo vadovaudamasis konstruotų visą neturtinės žalos atlyginimo sistemą. Tačiau tokia situacija nei Lietuvoje, nei užsienio teisės sistemose, bent jau dabartinės teisinės realybės sąlygomis, yra praktiškai neįmanoma, o tai savo ruožtu verčia arba sukurti tam tikrą nerašytą bazinį neturtinės žalos atlyginimo dydžio lygį ir juo paremtą kompensacinių sumų nustatymo vienokiose ar kitokiose deliktinėse situacijose metodiką, kuriais būtų visuotinai vadovaujamosi, arba ieškoti kokių nors kitų tikslesnių neturtinės žalos atlyginimo dydžio apskaičiavimo kelių. Juk atliktas neturtinės žalos kompensavimo Lietuvos teismų praktikoje tyrimas rodo, kad vis dėlto vienokie ar kitokie civiliniuose įstatymuose figūruojantys bei teismų praktikos vystomi orientaciniai neturtinės žalos atlyginimo sumos nustatymo kriterijai, didžiąja dalimi – vertinamosios kategorijos, suteikiančios plačią erdvę jų subjektyviam interpretavimui, deja, dažnai nėra pakankami neturtinės žalos instituto taikymo palengvinimui.

4.4.1. Lietuvos teismų praktikos patirtis

Siekiant minimizuoti „neapčiuopiamumo“ elementą, glūdintį neturtinės žalos kompensavime, ir surasti objektyvius bei tikslius jos atlyginimo dydžio nustatymo kelius, pirmiausia į pagalbą galima būtų pasitelkti tikslius mokslus - matematiką, logiką ir pan. bei jų siūlomas metodikas, pritaikant jas socialinio mokslo – teisės – problemoms spręsti, ir tokių pavienių (tiesa – ne visada itin sėkmingų ir kiek su logika besikertančių) pačių elementariausių aritmetinių skaičiavimų taikymo pavyzdžių galima aptikti netgi mūsų teismų praktikoje.

Visų pirma, kiekybinis neturtinės žalos instituto taikymo aspektas, norom – nenorom verčiantis atlikti tam tikras (net pačias elementariausias) aritmetines operacijas, pasireiškia tais atvejais, kuomet sprendžiant reikalavimą dėl neturtinės žalos atlyginimo yra identifikuojama *mišri žalą padariusio ir žalą patyrusio asmens kaltė* ir iškyla būtinumas proporcingai kaltės laipsniui (dažniausiai išreiškiamam procentine forma) paskirstyti materialią atsakomybę už neturtinę žalą naštą⁷²⁵.

Antra, aritmetika į pagalbą neretai pasitelkiama ir tais atvejais, kuomet neturtinė žala atsiranda dėl *kelių savarankiškų vertybių*, į kurias nukreipiami neteisėti veiksmai, pažeidimo arba dėl neteisėto *kelių asmenų poelgio* to paties nukentėjusiojo atžvilgiu. Pirmuoju atveju paprastai yra vadovujamasi visiškai pagrįstu principu, kad esant keliems pažeidimams to paties asmens atžvilgiu, dėl jų atsiradusios neturtinės žalos kompensacijos dydis turėtų būti nustatomas už kiekvieną jų (nors, be jokios abejonės, neįmanoma ir net nebūtina diferencijuoti asmens jaučiamą fizinį skausmą ar dvasinius išgyvenimus, „išskirstant“ juos kiekvienam iš pažeidimų), o ta aplinkybė, kad nukentėjusiajam yra padaryti du ar daugiau pažeidimų (pažeistos kelios vertybės), tampa svarbiu veiksniu teismui priteisti didesnę piniginę kompensaciją⁷²⁶. Antruoju gi atveju, kai kalbama apie *kelių asmenų* padarytos neturtinės žalos atlyginimą, pozicijų šioje srityje kolizija buvo galutinai išspręsta Lietuvos Aukščiausiajam Teismui konstatavus, kad, tarkim, keletui asmenų paskelbiant bendrą asmens garbę ir orumą žeminantį pareiškimą, ši publikacija vertintina, kaip vienas neturtinės žalos padarymo aktas, atliktas keleto asmenų, o ne kaip atskiri neturtinės žalos darymo aktai, už kurių kiekvienas pasirašęs publikaciją asmuo atsako dalimis. Kita vertus, ta aplinkybė, kad neturtinę žalą nukentėjusiajam padaro keli asmenys, gali būti pripažinta vienu iš kriterijų, turinčiu įtakos neturtinės žalos kompensacijos dydžiui, nes pagal CK 6.250 str. 2 d. teismas gali išeiti už Civiliniame kodekse pateiktą

⁷²⁵ Plačiau apie tai buvo kalbėta disertacijos 4.2.5. skirsnyje „Kaltė“.

⁷²⁶ Pavyzdžiui, byloje *L.A. v UAB "Lietuvos rytas"* (LAT CBS teisėjų kolegijos 2002 m. balandžio 24 d. nutartis c.b. Nr. 3K-3-577/2002), kurioje atsakovo neteisėti veiksmai pasireiškė tiek tikrovės neatitinkančių ir žeminančių ieškovo garbę ir orumą žinių paskleidimu, tiek informacijos apie jo asmeninį gyvenimą paskelbimu be pastarojo sutikimo, nukentėjusiajam buvo priteistas maksimaliai pagal 1964 m. Civilinį kodeksą įmanomas 10000 Lt neturtinės žalos atlyginimas. Kadangi 2000 m. Civilinis kodeksas teismo ir suinteresuotų neturtinės žalos kompensavimu asmenų jau nebesaisto jokiais pinigineis ribomis, galimybės nustatyti iš tikrųjų teisingą ir adekvačią kompensaciją esant kelių vertybių pažeidimui yra žymiai didesnės. Žr., pavyzdžiui, LAT CBS teisėjų kolegijos 2006 m. lapkričio 6 d. nutartis c.b. *N.K. v UAB „TV grupė“, UAB „Laisvas ir nepriklausomas kanalas“*, Nr. 3K-3-569/2006.

kriterijų sąrašo ribų, ir tai pilnai tenkintų teisingumo, protingumo ir sąžiningumo principų reikalavimus⁷²⁷.

Kita vertus, ne visi teismų praktikoje pasitaikantys matematinių skaičiavimų pritaikymo neturtinės žalos kompensavimo bylose bandymai yra pagrįsti, ir šiuo aspektu reikėtų paminėti kelias bylų kategorijas, kuriose teismai, manytina, gana netinkamai taiko matematinius metodus: garbės ir orumo, privataus gyvenimo neliečiamumo, autorių teisių gynimo bylos bei neteisėtais teisėsaugos institucijų veiksmais padarytos neturtinės žalos kompensavimo situacijos.

Štai pavyzdžiui, vienoje iš senesnių bylų Kėdainių rajono apylinkės teismas⁷²⁸, įpareigodamas atsakovą paneigti 4 melagingus ir ieškovo garbę bei orumą žeminančius teiginius, priteisė pastarajam 4000 Lt neturtinės žalos kompensaciją - po 1000 Lt už kiekvieną teiginį. Byloje *R.Š. v UAB "Faris"*⁷²⁹, kurioje buvo sprendžiamas autoriaus asmeninių neturtinių teisių pažeidimu padarytos neturtinės žalos atlyginimo klausimas, 7000 Lt kompensacijos dydį teismas argumentavo tuo, kad atsakovas 14 kartų pažeidė ieškovo, kaip nuotraukos autoriaus, teisę į vardą, todėl kiekvieną neteisėtą nuotraukos patalpinimą laikraštyje įvertinus 500 Lt suma, t.y. minimalia neturtinės žalos suma pagal santykiams taikytiną 1964 m. Civilinį kodeksą, bei padauginus ją iš 14, gaunamas kompensuotinos neturtinės žalos atlyginimo dydis. Savo faktinėmis aplinkybėmis panašioje byloje *R.P. v Sauliaus ir Lino Žukų leidinio „Baltos lankos“ redakcija*⁷³⁰ pirmosios instancijos teismas, vadovaudamasis tuo, kad atsakovo leidinyje pažeidžiant ieškovo, kaip nuotraukų autoriaus, asmenines neturtines teises, buvo išspausdinti 36 jo autoriniai darbai, priteisė po 1000 Lt už kiekvieną iš šių darbų, viso – 36000 Lt; apeliacinės instancijos teismas šią sumą sumažino iki 18000 Lt, atitinkamai kiekvienos iš nuotraukų patalpinimu sukeltą neturtinę žalą kompensuodamas 500 Lt suma⁷³¹. Bylose *S.R. v Lietuvos valstybė*⁷³²

⁷²⁷ LAT CBS teisėjų kolegijos 2006 m. vasario 22 d. nutartis c.b. A.S., M.V., V.J. v A.J., S.K., J.K., S.D., E.V., V.K. ir kt., Nr. 3K-3-142/2006. Aplinkybė, kad neturtinę žalą padarė keletas asmenų, bendrai paskleisdami tikrovės neatitinkančias žinias, yra pagrindas pagal kreditoriaus reikalavimą taikyti solidariją, bet ne dalinę atsakomybę, nes žala padaryta bendrais veiksmais, ir prievolės solidarumas yra preziumuojamas.

⁷²⁸ Kėdainių rajono apylinkės teismo sprendimas c.b. Nr. 2-319/97.

⁷²⁹ LAT CBS teisėjų kolegijos 2000 m. balandžio 5 d. nutartis c.b. Nr. 3K-3-415/2000.

⁷³⁰ LAT CBS teisėjų kolegijos 2004 m. balandžio 19 d. nutartis c.b. Nr. 3K-3-208/2004.

⁷³¹ Taip pat ir byloje *R.P. v IĮ "Mano žvaigždė"* (LAT CBS teisėjų kolegijos 2002 m. gruodžio 18 d. nutartis c.b. Nr. 3K-3-1591/2002) apeliacinės instancijos teismas, panaikindamas pirmosios instancijos teismo sprendimą, kuriuo kūrinio autoriui už jo teisės į vardą pažeidimu padarytą neturtinę žalą buvo priteista 10000 Lt dydžio kompensacija, bei padidindamas ją iki 21000 Lt vadovavosi tuo, kad atsakovo išleistame leidinyje nenurodant autoriaus vardo buvo panaudotos 7 ieškovo padarytos nuotraukos, o kiekvienos iš nuotraukų sukeltos neturtinės žalos dydį įvertinus 3000 Lt, ieškoviui

bei *V.G. v Lietuvos valstybė*⁷³³ ieškovai kompensaciją už neturtinę žalą, padarytą jų neteisėtu sulaikymu ir suėmimu, reikalavo paskaičiuoti kiekvieną neteisėto laisvės suvaržymo parą įvertinant 2 MGL, kuriems pagal Baudžiamąjį kodeksą yra prilyginama viena arešto para, ir pastarojoje byloje pirmosios instancijos teismas, paskatintas tokios ieškovo pasiūlytos matematinės formulės, iš dalies patenkino ieškovo reikalavimą dėl 667920 Lt neturtinės žalos atlyginimo bei atlikęs tam tikrus skaičiavimus, priteisė 101325 Lt dydžio kompensaciją, nors ir nepaaiškino, kodėl įvertino neturtinę žalą būtent tokia suma, kaip būtent apskaičiavo priteisto atlyginimo dydį⁷³⁴.

Vis dėlto, vargu, ar tokiems periodiškai teismų praktikoje taikomiems kiekybiniais skaičiavimams būtų galima pritarti, nes net ir iš pirmo žvilgsnio atrodydami pakankamai logiškais, jie gali „nesuveikti“ kitose iš esmės panašiose situacijose ir privesti prie aklovietės, elementariam teisingumui ir protingumui prieštaraujančio rezultato, ypač jeigu neturtinės žalos kompensacijos dydis ribojamas atitinkamam santykiui taikytino civilinio įstatymo. Įdomu, kaip elgtųsi teismas tuo atveju, jei, tarkim, žeminančio pobūdžio teiginių ar neteisėto autoriaus kūrinio panaudojimo atveju, jo įvertintų kad ir 1000 Lt suma už vieną, skaičius viršytų dešimt - ar teismas tuomet taikytų matematinius proporcijos išvedimo metodus ir bandytų nustatyti vieno teiginio "kompensacinę kainą", neišeinant už 1964 m. CK ar specialiuose įstatymuose užfiksuotos maksimalios neturtinės žalos atlyginimo ribos (10000 Lt ar kt.) ir tokiu būdu prieitų iki absurdo, kuomet esant vis didesniam asmens garbę ir orumą žeminančių teiginių ar kūrinių panaudojimo skaičiui, kiekvieno iš jų sukkelto dvasinio skausmo pinigine "vertė" mažėtų?

Manytina, kad metodas, kuriuo stengiamasi matematiškai įvertinti kiekvieną neteisėtų veiksmų epizodą ar neturtinę žalą sukėlusį elementą (teiginį, kūrinį, laisvės atėmimo dieną), yra netinkamas taip pat ir 2000 m. Civilinio kodekso, nebefiksuojančio jokių minimalių ir/ar maksimalių neturtinės žalos atlyginimo dydžio

priteistina būtent 21000 Lt suma. Tiesa, šiuo atveju Lietuvos Aukščiausias Teismas panaikino apeliacinės instancijos teismo nutartį ir paliko galioti pirmosios instancijos teismo sprendimą, konstatavęs, kad būtent šis teismas tinkamai įvertino neturtinę žalą visų aplinkybių kontekste.

⁷³² LAT CBS teisėjų kolegijos 2006 m. kovo 22 d. nutartis c.b. Nr. 3K-3-215/2007.

⁷³³ LAT CBS teisėjų kolegijos 2008 m. liepos 8 d. nutartis c.b. Nr. 3K-3-364/2008.

⁷³⁴ Apeliacinės instancijos teismas sumažino ženkliai teismų praktiką šios kategorijos bylose viršijančią bei protingumo ir teisingumo principų neatitinkančią kompensacijos sumą iki 10000 Lt, pabrėždamas ieškovo siūlomos ir teismų praktikoje neįteisintos neturtinės žalos dydžio nustatymo formulės, o taip pat ir neargumentuoto pirmosios instancijos teismo priteisto atlyginimo dydžio nepagrįstumą.

rėmų, taikymo kontekste. Be jokios abejonės, teismas, nustatydamas kompensacijos už neturtinę žalą dydį, turėtų atsižvelgti į padaryto pažeidimo pobūdį, jo turinį, trukmę ir mastą, kuriuos *inter alia* nusako, tarkim, paskleistų apie asmens privatų gyvenimą teiginių skaičius, neteisėto nuotraukos patalpinimo apimtis ar neteisėto laisvės atėmimo laikotarpis, kaip reikšmingus orientacinius kriterijus, tačiau tai nesuponuoja būtinumo atlikti kokius nors tikslius apskaičiavimus ir savarankiškai įvertinti kiekvieną iš deliktinio santykio epizodų ar aspektų, nes asmens jaučiami emociniai išgyvenimai, sudarydami kompleksinę psichinių jutimų visumą, paprasčiausiai negali būti skaidomi ir dalinami į, tarkim, dėl konkretaus žeidžiančio teiginio ar konkrečios laisvės atėmimo dienos patirtus išgyvenimus, o po to sumuojami. Būtent todėl norėtųsi išskirti Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartį⁷³⁵, kurioje buvo pažymėta, kad *neturtinės žalos atlyginimo dydis turi priklausyti nuo paskleistų žeminančio turinio (ar privatų asmenų gyvenimą liečiančių) žinių poveikio asmeniui ir visuomenei, kaltės, turtinės padėties ir kitų faktorių, o ne nuo tokių teiginių skaičiaus*. Ir iš tikrųjų, deliktinių epizodų skaičius, sąveikoje su kitomis faktinėmis aplinkybėmis, tik informuoja apie padaryto pažeidimo mastą ir dėl to sukeltų psichinių išgyvenimų laipsnį, stiprumą, intensyvumą, tačiau pats savaime negali tapti savarankišku kompensacijos už neturtinę žalą dydžio nustatymo matmeniu.

Kadangi aukščiau pristatyti kiek objektyvesnių neturtinės žalos dydžio nustatymo būdų taikymo atvejai mūsų teismų praktikoje yra pavieniai ir iš esmės kritikuotini, tuo tarpu jokių detalesnių Lietuvos Aukščiausiojo Teismo rekomendacijų ar išaiškinimų, kaip ir gvildenimų šiuo klausimu nacionalinėje teisės doktrinoje taip pat nėra⁷³⁶, būtų tikslinga apžvelgti kelis pagrindinius užsienio šalių teisės moksle bei jurisprudencijoje sutinkamus objektyviomis, iš dalies tiksliųjų mokslų siūlomomis metodikomis pagrįstus standartizuotus neturtinės žalos kompensacijos sumų nustatymo modelius, įvertinant jų privalumus, trūkumus, taikymo efektyvumą, o taip pat integravimo į mūsų teisės sistemą galimybes.

⁷³⁵ LAT CBS teisėjų kolegijos 2003 m. sausio 13 d. nutartis c.b. *O.R. v UAB „Lietuvos žinios“*, Nr. 3K-41/2003

⁷³⁶ Išskyrus doc. A.Rudzinsko pasiūlytą neturtinės žalos, padarytos nusikalstama veika, dydžio apskaičiavimo formulę, paremtą baudžiamajame įstatyme numatytų bausmių santykiu, kuri analizuojama disertacijos 4.4.5. skirsnyje „Paskirtos bausmės metodas“. Plačiau žr. Rudzinskas A. Nusikalstant padarytos moralinės (neturtinės) žalos apskaičiavimo metodikos problemos. *Jurisprudencija*, 1999, T. 12(4), p. 41-46.

4.4.2. Teismo naudojami tarifai

Užsienio valstybėse, neturtinės žalos atlyginimą praktikuojančiose dešimtmečiais (ar net šimtmečiais) ir netgi priklausančiose skirtingoms teisinėms sistemoms (pavyzdžiui, Didžiojoje Britanijoje, Austrijoje, Belgijoje, Prancūzijoje, Vokietijoje), jau yra susiklosčiusi pakankama teismų praktika neturtinės žalos kompensavimo srityje, nustatanti teismui tam tikras ribas, kurių laikydamasis, jis daugiau ar mažiau savo nuožiūra gali apskaičiuoti konkrečiu atveju priteistinos piniginės satisfakcijos dydį. Siekiant didesnio aiškumo, tikslumo, prognozuotumo, priteisiamų kompensacijų dydžių sistematizacijos, teismų praktikos apibendrinimo pagrindu sudaromos taip vadinamos *tarifų lentelės* arba taip vadinami „*teisminiai tarifai*“ (*judicial tariffs*), „nurodomieji tarifai“ (*indicative tariffs*) ir panašiai, nurodant atitinkamais neturtinės žalos patyrimo atvejais (dažniausiai susijusiais tik su asmens sveikatos sužalojimu ar gyvybės atėmimu) įprastai priteisiamas ar minimalias/maksimalias neturtinės žalos kompensacijų sumas. Tokių rekomendacinio pobūdžio lentelių sudarymo bei tarifų nustatymo principai nėra tapatūs, ir jie skiriasi tiek savo detalumo laipsniu, tiek ir kompensacinių sumų fiksavimo principais.

Pavyzdžiui, *Belgijoje* nustatomas orientacinis vienos dienos, praleistos gydymo įstaigoje, „kainos“ tarifas, taikomas sveikatos sužalojimo bylose, kurios diferencijuojamas pagal sveikatos sutrikdymų sunkumą, arba pateikiami tam tikri fiksuoto dydžio tarifai, esant artimo giminaičio netekimui, kurie graduojami pagal giminystės laipsnį, bendro gyvenimo su mirusiuoju faktą ir pan. Tokie „nurodomieji tarifai“ (*indicative tariffs*) atlieka atspirties taško vaidmenį apskaičiuojant galutinę konkrečiu atveju nukentėjusiajam priteistiną neturtinės žalos atlyginimo sumą⁷³⁷.

Didžiojoje Britanijoje, kurios neturtinės žalos kompensavimo sistema pasižymi ypač dideliu standartizacijos bei prognozuotumo laipsniu (kuo yra labai didžiuojamasi)⁷³⁸, sveikatos sužalojimo situacijos yra diferencijuojamos pagal sunkumą ir pasekmes, o bendroje suvestinėje tarifų lentelėje įvardijamos minimalios bei maksimalios įprastai teismų priteisiamos kompensacijų už neturtinę žalą sumos

⁷³⁷ Žr. ROGERS, išnaša 86, p. 34; *Compensation for Personal Injury in a Comparative Perspective*. (ed. B.A.Koch; H.Koziol). European Centre of Tort and Insurance Law. Wien NewYork: Springer, 2003, p. 69-75.

⁷³⁸ Jis iš dalies užtikrinamas tuo, kad skirtingai nuo daugelio kitų Europos valstybių, Anglijoje bylas dėl neturtinės žalos atlyginimo sprendžia tik pakankamai ribota teisėjų grupė (ypač kalbant apie aukštesnių instancijų teismus).

(*judicial tariffs*), tuo pačiu paliekant teismui pakankamai plačią laisvę savo nuožiūra nustatyti galutinį neturtinės žalos atlyginimo dydį, atsižvelgiant ne tik į ankstesnius teismo precedentes panašiose bylose, bet taip pat į infliaciją šalyje, kainų indeksų pokyčius, kitus ekonominio - fiskalinio pobūdžio svyravimus valstybėje, o svarbiausia – į konkrečios bylos aplinkybes, laikantis principo, jog dviejų identiškų bylų paprasčiausiai nėra ir negali būti⁷³⁹. Jurisprudencijoje vadovaujamosi tam tikromis publikuojamomis bei periodiškai atnaujinamomis teismų praktikoje priteistų neturtinės žalos kompensacijų sumų suvestinėmis, pavyzdžiui, Teisminių studijų tarybos (*The Judicial Studies Board*) jau kelis dešimtmečius leidžiamais leidiniais *Guidelines for the Assessment of General Damages in Personal Injury Cases* (žemiau pateiktos ištraukos) ar *Current Law* arba *Kemp and Kemp* leidyklų leidžiamu leidiniu *The Quantum of Damages*⁷⁴⁰.

⁷³⁹ Plačiau apie teisminių tarifų sistemą Didžiojoje Britanijoje žr., pavyzdžiui, ROGERS, išnaša 86. p. 66-69; BURROWS, A. *Remedies for Tort and Breach of Contract*. Oxford, 2004. p. 271-274.

⁷⁴⁰ *Guidelines for the Assessment of General Damages in Personal Injury Cases*. The Judicial Studies Board. London, 1994. Pateikiamos tik tam tikros ištraukos, siekiant pavaizduoti bendrą tokių suvestinių sudarymo principą. Reikėtų turėti omenyje, kad lentelėje yra pateikti duomenys už 1994 metus, todėl dabartinė situacija jau yra pakitusi. Pavyzdžiui, 2003 metų duomenimis, kompensacijos už paralyžių sudaro jau 267000-333000 eurų; aklumą – 225000 eurų; rankos netekimą – apie 92000 eurų; visišką kurtumą – 83000 eurų ir t.t. Plačiau žr. *Compensation for Personal Injury in a Comparative Perspective* (ed. B.A.Koch; H.Koziol). European Centre of Tort and Insurance Law. Wien NewYork: Springer, 2003, p. 95-96.

Pažymėtina, kad Kemp and Kemp leidžiamose rinkiniuose *The Quantum of Damages* (Pavyzdžiui, KEMP & KEMP. *The Quantum of Damages. In Personal Injury and Fatal Accident Claims*. Volume 1. Volume 2. Volume 3. (ed. A.MCI. David, KEMP. London, 1992) yra koncentruota forma susisteminta aktualiausia teismų praktika bylose dėl sveikatos sužalojimų bei gyvybės atėmimų, pateikiant reprezentatyviausių teismo precedentų ištraukas, juos paaiškinant, komentuojant bei detalizuojant; pateikiama medicininio – teisinio pobūdžio informacija (pavyzdžiui, įvairių žmogaus kūno organų apibrėžimai, esminiai bruožai ir pan.), kuri gali būti svarbi teismui suvokiant asmens sveikatai (kūnui) padaryto sužalojimo rūšį, pobūdį, laipsnį, klasifikuojant sveikatos sutrikdymo bei gyvybės atėmimo atvejus, o tuo pačiu ir graduojant priteisiamas kompensacijas; pateikiamos suvestinės lentelės, kuriose nurodomos minimalios ir maksimalios teismų priteistos vienokiu ar kitokiu sveikatos sužalojimo ar gyvybės atėmimo atveju kompensacijų sumos, o taip pat išplėstinės lentelės, kuriose įvardijamos visos atitinkamai kategorijai priskirtinos bylos (pavyzdžiui, gyvybės atėmimo bylos klasifikuojamos į bylas dėl vyro, žmonos, tėvo (motinos), suaugusio vaiko, mažamečio vaiko (kūdikio) gyvybės atėmimo) bei nurodoma kiekvienoje iš jų priteista neturtinės žalos kompensacijos suma, kas neabejotinai palengvina tiek teismo, tiek ir visų kitų suinteresuotų asmenų darbą.

Sužalojimo pobūdis ir laipsnis	Kompensacijos dydis (svarais sterlingais)
Paralyžius	80000 - 125000
Galvos traumos:	
a) itin rimtas smegenų sutrikimas	105000 - 125000
b) vidutinio sunkumo smegenų sutrikimas	17500 - 95000
c) lengvas smegenų sutrikimas	5500 - 17500
d) lengvas galvos sužalojimas	1000 - 5000
e) epilepsija	25000 - 55000
Psichiatrinė žala:	
a) bendra psichiatrinė žala	500 - 45000
b) post-trauminis stresas	1500 - 35000
Jutimų sutrikimai:	
a) visiškas aklumas	125000
dalinis aklumas	5000 - 65000
b) kurtumas	3000 - 52500
c) skonio ir kvapo pojūčių praradimas	8000 - 16000
Vidaus organų pažeidimai:	
a) plaučių sužalojimai bei ligos	5250 - 47500
b) krūtinės sužeidimai	1000 - 52500
c) reprodukcinės sistemos sutrikimai:	55000
jauno vyro impotencija	10000 - 12500
šeimą turinčio vyro impotencija	45000 - 60000
moters nevaisingumas	7500 - 15000
šeimą turinčios moters nevaisingumas	
Ortopediniai sužeidimai:	
a) abiejų kojų netekimas	95000 - 105000
b) abiejų rankų netekimas	85000 - 95000
c) vidutinio piršto netekimas	6500
kitų pirštų netekimas	9000
nykščio netekimas	1500 - 22500
Veido sužalojimai:	
a) nosies lūžis	800 - 7500
b) dantų lūžis	500 - 4500
c) veido subjaurojimas moteriai	1500 - 37500
d) veido subjaurojimas vyrui	750 - 25000
Plaukų pažeidimai	1750 - 5000

Pavyzdžiui, šiuo metu teismuose laikomasi pozicijos, kad didžiausia priteistina kompensacijos už neturtinę žalą suma esant pačiam rimčiausiam teisės pažeidimui, o būtent sunkiausiai asmens sveikatos sutrikdymui turėtų sudaryti 333000 eurų⁷⁴¹, nors ir sunku paaiškinti, kodėl buvo pasirinktas būtent toks limitas, spėjama, tiesiog intuityviai, ir teisinėje literatūroje periodiškai diskutuojama dėl jos adekvatumo ir pagrįstumo. Kita vertus, dar 1999 metais tyrimą neturtinės žalos kompensavimo srityje atlikusi Teisės komisija (*Law Commission*) siūlė dar labiau didinti ypač sunkių sveikatos sutrikdymų situacijose priteisiamas kompensacija – 1,5 ar net 2 kartus⁷⁴².

Prancūzijoje ir Vokietijoje itin svarbus vaidmuo yra suteikiamas ankstesniems teismo precedentams bei jų standartizacijai, ir konkrečioje situacijoje apskaičiuojant neturtinės žalos atlygį, pirmiausia atsispiriama nuo ankstesniuose teismų sprendimuose priteistų sumų, kurios vėliau adaptuojamos prie individualios deliktinės situacijos⁷⁴³. Turint omenyje tą aplinkybę, kad bėgant laikui ir keičiantis visuomeninio gyvenimo sąlygoms, vystantis infliacijai bei kintant kitiems ekonominio-fiskalinio pobūdžio rodikliams, ankščiau teismų priteistos pinigų sumos gali nebeatitikti pasikeitusių realiųjų, Vokietijoje tokiais atvejais taikomas taip vadinamas Šnaiderio/Šelcnero metodas, pagal kurį kompensacijų, priteistų ankstesnėse bylose dydžiai indeksuojami taikant pasikeitusį vartojimo kainų indeksą⁷⁴⁴. Kita vertus, greta ankstesnių teismo precedentų, atsižvelgiama ir į gausios teismų praktikos apibendrinimo pagrindu tam tikrų privačių subjektų leidžiamuose leidiniuose nurodytus „teisminius tarifus“ (*baremes d'indemnisation* – Prancūzijoje; *Schmerzensgeldtabellen* - Vokietijoje)⁷⁴⁵, kurie rengiami tiek visiems nacionaliniams

⁷⁴¹ Kompensacijos už kitus pažeidimus, nukreiptus prieš asmenį, yra graduojamos atsispiriant nuo šio maksimumo, priklausomai nuo pažeidimo sunkumo, tęstinumo, pažeistos vertybės reikšmingumo ir kitų aplinkybių.

⁷⁴² Žr. plačiau *Compensation for Personal Injury in a Comparative Perspective*. (ed. B.A. Koch; H.Koziol) European Centre of Tort and Insurance Law. SpringerWienNewYork, 2003. P. 95-96; *Unification of Tort Law: Damages* (ed. U.Magnus). European Center of Tort and Insurance Law. Kluwer law international. 2001, p. 61-62. Tuo pačiu pažymėtina, kad Didžiojoje Britanijoje karts nuo karto pasigirsta siūlymai apskritai atsisakyti teisminių tarifų sistemos, taip pat atsisakyti idėjos sukurti įstatyminių tarifų sistemą, teigiant, kad ji „politizuotų“ neturtinės žalos atlyginimo mechanizmą, būtų pernelyg nelanksti, apsunkintų neturtinės žalos kompensacijos nustatymą esant kelių rūšių sužalojimams, nepagrįstai graduotų situacijas pagal nukentėjusiųjų amžių, tikėtiną gyvenimo trukmę ir pan. Plačiau žr. *Damages for personal injury: non-pecuniary loss* (1999). Law Commission report Nr. 287. [interaktyvus]. [Žiūrėta 2008 m. rugsėjo 1 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.lawcom.gov.uk/docs/lc257.pdf>>.

⁷⁴³ ROGERS, išnaša 86, p. 100-101; 117.

⁷⁴⁴ ЭРДЕЛЕВСКИЙ, išnaša 106, p. 60-61; ЭРДЕЛЕВСКИЙ, А. Компенсация морального вреда в Германии. *Законность*. 1997, Nr. 7, p. 46.

⁷⁴⁵ Pavyzdžiui, vokiečių mokslininko Dr. Klaus Kuntz išleistame leidinyje „*Schmerzensgeld. Sammlung von Entscheidungen*“ susisteminta visa neturtinės žalos kompensavimui reikalinga teisinė

teismams, tiek išimtinai apeliacinės instancijos teismams. Pažymėtina, kad Prancūzijos Kasacinis teismas (*Cour de cassation*), nors ir nedraudžia vadovautis tokiais tarifais, tačiau reguliariai atkreipia teismų dėmesį į tai, jog tarifų sistema gali atlikti ne ką didesnę, negu nežymų pagalbinį vaidmenį nematerialios žalos kompensavimo mechanizme, o vienintelis iš tikrųjų priimtinas bei tinkamas būdas yra atsigręžimas į ankstesnius teismo precedentus bei jų pritaikymas konkrečiai situacijai⁷⁴⁶. Nepaisant rekomendacinio tarifų lentelių vaidmens Vokietijoje, vis dėlto pripažįstama, kad nors jie ir prisideda prie teismų praktikos standartizacijos, tačiau tam tikru laipsniu sumažina teismų veikimo laisvę, kadangi kuo labiau teismo priteista kompensacijos už neturtinę žalą suma „atitolsta“ nuo standarto, tuo daugiau motyvacijos ir argumentacijos reikalaujama tokio teismo sprendimo pagrindimui⁷⁴⁷.

Siekdama užkirsti kelią „jurisprudencinei anarchijai“, kuomet kiekvienas teisėjas, nustatydamas kompensacijos už neturtinę žalą dydį, vadovaujasi savo paties kriterijais, Italijoje Mokslinė neturtinės žalos tyrimo grupė Pizoje (*The Research Group on Danno alla Salute of Pisa*), bendradarbiaudama su Italijos Nacionalinių Tyrimų Taryba, parengė orientacinę kompensacinių sumų lentelę (*Tabellazione Indicativa Nazionale – TIN*), kuri turėjo atlikti teismų praktikos unifikavimo bei prognozavimo užtikrintojo vaidmenį. Ši sistema buvo akceptuota kelių teismų ir pakankamai teigiamai sutikta teisės doktrinos atstovų⁷⁴⁸, o nuo 2001 metų ji netgi privalomai taikoma apskaičiuojant dėl eismo įvykių atsiradusią nežymią neturtinę žalą⁷⁴⁹. Kita vertus, mokslinėje literatūroje pažymima, kad yra svarbus ne tiek minėtų tarifų lentelių sistemos taikymas teismuose, kiek Italijos Aukščiausiojo Teismo pripažinimas, jog siekiant atlyginti *danno biologico* (neturtinę žalą, atsiradusią dėl sveikatos sužalojimo), teismas apskritai gali vadovautis tam tikru nustatytu bei standartizuotu kriterijumi, užtikrinančiu teismų praktikos lankstumą bei prisitaikymą

medžiaga: aktualios teisės normos (ištraukos iš teisės aktų) bei reikšmingiausių teismo precedentų bylose dėl neturtinės žalos atlyginimo ištraukos, nurodant tiek faktines bylų aplinkybes, tiek teismų priteistų kompensacijų sumas; taip pat pateikiamos apibendrinančios teismų praktiką „teisminių tarifų“ suvestinės. Žr. KUNTZ, K. *Schmerzensgeld. Sammlung von Entscheidungen*. Aktualisierungslieferung Dezember 2004. Luchterhand, 2005.

⁷⁴⁶ *Unification of Tort Law: Damages*. (ed. U.Magnus). European Centre of Tort and Insurance Law. Kluwer law international. 2001. p. 81.

⁷⁴⁷ MARKESINIS, B.; COESTER, M.; ALPA, G.; ULLSTEIN, A. *Compensation for Personal Injury in English, German and Italian law*. A Comparative Outline. Cambridge, 2005, p. 67.

⁷⁴⁸ ROGERS, išnaša 86. p. 146-147.

⁷⁴⁹ *Compensation for Personal Injury in a Comparative Perspective* (ed. B.A. Koch; H.Kozioł). European Centre of Tort and Insurance Law. Wien NewYork: Springer, 2003, p. 206-207.

prie konkrečios bylos aplinkybių - kriterijumi, atliekančiu „vidutinio“ sutrikimo parametro vaidmenį⁷⁵⁰.

Ispanijoje kompensuojant eismo įvykiu padarytą žalą asmens sveikatai bei gyvybei taip pat yra taikoma tarifų sistema, tačiau ji apima tik labai siaurą teisiųjų ginčų dėl neturtinės žalos atlyginimo masę, be to, standartizuotoje lentelėje pateikiamas tarifas – tai vientisa suma, skirta tiek turtinės, tiek neturtinės žalos kompensavimui, neskirstant ir nedetalizuojant, kokia jos dalis nukreipiama į materialių, o kokia – į nematerialių praradimų neutralizavimą, kas savo ruožtu apsunkina šios sistemos analizę bei vertinimą. Ispanijos teisės doktrinoje ji taip pat pakankamai plačiai kritikuojama, pažymint, kad tokiu būdu nėra užtikrinamas visiško nuostolių atlyginimo principo realizavimas turtinės žalos kompensavimo atžvilgiu, neretai didelė žala lieka neįvertinta, o nežymi žala atlyginama neprotingai didele pinigų suma, todėl siūloma bent jau turtinės žalos atlyginimo dydį nustatyti ne pagal tarifų lenteles, o pagal faktą, t.y. konkrečios bylos aplinkybes, tarifų sistemą paliekant išimtinai neturtinės žalos kompensavimui palengvinti⁷⁵¹.

Taigi, kaip matyti, net ir kontinentinės teisinės sistemos jurisdikcijose nustatant kompensacijos už neturtinę žalą dydį faktiškai yra taikomas teismo precedento principas, ir pačios neturtinės žalos prigimties sąlygotus jos kompensavimo sunkumus pakankamai ilgai ir sėkmingai bandoma spręsti sisteminio požiūrio į ankstesnę teismų praktiką pagalba.

Nors pastaraisiais metais Lietuvos teismų praktika neturtinės žalos kompensavimo bylose tampa „kokybiškesnė“ ir informatyvesnė, vis dėlto tenka pripažinti, kad bent jau kol kas dar negalima pasigirti tokiu jos nuoseklumo ir pakankamumo lygiu (išskyrus pavienes bylų dėl neturtinės žalos atlyginimo kategorijas, kuriose kompensacijų už neturtinę žalą dydžiai jau yra išsikristalizavę ir pasiekę pakankamai aukštą stabilumo laipsnį), kuris leistų daryti tam tikras apibendrinamąsias išvadas bei identifikuoti aiškesnius neturtinės žalos atlyginimo sumų, į kuriuos būtų galima orientuotis, etalonus. Tai puikiai iliustruoja žemiau pateiktoje lentelėje nurodytos minimalios ir maksimalios (arba vienintelės) aukščiausių instancijų Lietuvos teismų 2005-2007 metais priimtose nutartyse figūruojančios kompensacijų už neturtinę žalą sumos bylose dėl sveikatos

⁷⁵⁰ Ten pat, p. 88-89.

⁷⁵¹ Išnaša 747, p. 272-281; ROGERS, išnaša 86, p. 209-220.

sužalojimų⁷⁵². Sudaryti tokią detalią sveikatos sutrikimų klasifikaciją, kokia yra naudojama, tarkim, Didžiosios Britanijos teisėje, objektyviai neįmanoma dėl dar pakankamai nedidelio teismų praktikos, o taip pat ir sveikatos pažeidimų, figūruojančių mūsų jurisprudencijoje, rūšių kiekio, todėl pateikiamas žymiai stambesnis sveikatos sutrikimų klasifikavimas⁷⁵³:

Sveikatos sutrikdymo laipsnis/ Kompensacijos suma	2005 m.	2006 m.	2007 m.
Nesunkus sveikatos sutrikdymas (iki 20 % darbingumo netekimas, nežymūs, trumpalaikiai, nesunkiai išgydyti, ženklėsių pasekmių nesukelę fizinės ir psichinės sveikatos sutrikimai)	5000 Lt	_____	1000 Lt - 10000 Lt
Vidutinio sunkumo sveikatos sutrikdymas (20 % - 40 % darbingumo netekimas, tam tikros pasekmės profesinėje ir kt. gyvenimo sferose; nemalonūs prisiminimai apie įvykį; tęstinio pobūdžio kančios, turinčios pakankamai aiškias laiko ribas)	_____	_____	20000 Lt
Sunkus sveikatos sutrikdymas (40 % - 80 % darbingumo netekimas, pavojingas gyvybei sužalojimas, dalinis regos, klausos, kalbos, vaisingumo netekimas, judėjimo ribotumas, smegenų veiklos sutrikimas, rimta žala asmens psichikai, reikalaujanti specialistų pagalbos; neprognozuojama sutrikimų trukmė ir pan.)	15000 Lt	25000 Lt - 100000 Lt	6000 Lt - 65000 Lt
Itin sunkus sveikatos sutrikdymas (80 % - 100 % darbingumo netekimas, visiškas ar dalinis paralyžius, visiškas regos, klausos, kalbos, vaisingumo netekimas, nepagydomos ligos, tęstinės, nepašalinamos pasekmės, nuolatinės slaugos ir pagalbos poreikis, kardinalus gyvenimo būdo pasikeitimas, asmenybės transformavimas, psichikos liga ir pan.)	200000 Lt	70000 Lt - 75000 Lt	50000 Lt - 290000 Lt

⁷⁵² Buvo apibendrintos įsiteisėjusios Lietuvos Aukščiausiojo Teismo bei Lietuvos apeliacinio teismo nutartys (sprendimai) civilinėse bylose dėl sveikatos sutrikdymais įvairiose situacijose (autoįvykiai, nelaimingi atsitikimai darbe, nerūpestingi medikų veiksmai, nusikalstamos veikos ir pan.) padarytos neturtinės žalos atlyginimo, priimtos 2005-2007 metais. Ši bylų kategorija buvo pasirinkta dėl jos didžiausio aktualumo ir iliustratyvaus teismų praktikos nevienodumo bei nenuoseklumo, o svarbiausia – atsižvelgiant į tai, kad ir aukščiau pristatytos užsienio jurisdikcijose funkcionuojančios tarifų sistemos iš esmės yra skirtos būtent sveikatos sužalojimo (kartais – ir gyvybės atėmimo) atvejams; laikotarpis pasirinktas atsižvelgiant į tai, kad neturtinės žalos atlyginimą, kaip pažeistų civilinių teisių gynimo būdą, sveikatos sužalojimo atvejams iš esmės pradėta taikyti tik įsigaliojus 2000 m. Civiliniam kodeksui, ir pirmųjų jo veikimo metų (2001-2004 m.) teismų praktika šios kategorijos bylose buvo itin neinformatyvi; Teismų nutarčių ir sprendimų, kurių pagrindu buvo sudaryta lentelė, šaltinis: Lietuvos Aukščiausiojo Teismo interneto svetainė [interaktyvi], prieiga per internetą: <www.lat.lt>; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo biuletenis „Teismų praktika“, Nr. 23-25; Lietuvos teismų informacinės sistemos LITEKO duomenys.

⁷⁵³ Taip pat žr. disertacijos 4.3.1. skirsnyje „Neturtinės žalos atlyginimo dydžio nustatymo specifika sveikatos sužalojimo atvejais“ pateiktą lentelę ir joje darytas nuorodas į atitinkamas teismų nutartis (sprendimus).

Žvelgiant į lentelėje pateiktus duomenis bei juos vertinant, reikėtų turėti omenyje, kad kiekviena neturtinės žalos patyrimo situacija yra unikali, joje figūruoja visuma individualių aplinkybių, į kurias atsižvelgiama nustatant neturtinės žalos atlyginimo dydį (pavyzdžiui, didelis paties nukentėjusiojo kaltės laipsnis, sąlygojantis mažesnės kompensacijos priteisimą), kurių kompleksinis vertinimas priveda prie atitinkamo, ne visada kitoje panašioje situacijoje galinčio „suveikti“ rezultato. Be to, sveikatos sutrikdymų priskyrimas prie vienokios ar kitokios grupės yra pakankamai santykinis ir subjektyvus, ypač atsižvelgiant į tai, kad tam tikrose bylose nėra aiškiai pasisakoma apie netekto darbingumo procentą ar sveikatos sužalojimo mastą ir panašiai. Pagaliau, lentelėje apibendrinta tik aukščiausių instancijų teismus pasiekusi bylų masė, neatsižvelgiant į žemesnių instancijų teismų praktiką.

Kita vertus, nepaisant visų šių didesnės ar mažesnės paklaidas lemiančių faktorių, iš lentelės matyti, kad teismų praktika sveikatos sužalojimo bylose vis dėlto yra pakankamai prieštaringa, nenuspėjama, nenuosekli, o tuo pačiu ir greitai besikeičianti⁷⁵⁴, laviruojanti plačiame kompensacinių sumų diapazone, todėl bent jau šiame neturtinės žalos instituto teisinės evoliucijos etape būtų labai sunku iškristalizuoti minimalų, vidutinį ar maksimalų kompensacijos už neturtinę žalą dydį, kaip tam tikrą „teisminį tarifą“, į kurį galėtų orientuotis teismai, nors šios tokios apytikrės sumos joje ir galėtų būti išvelgtos, o jas kiek „idealizavus“ ir suapvalinus, manytina, neturtinės žalos atlyginimo dydžių suvestinė galėtų atrodyti taip :

Sveikatos sutrikdymo laipsnis	„Idealizuotos“ kompensacijos ribos
Nesunkus sveikatos sutrikdymas	1000 Lt - 10000 Lt
Vidutinis sveikatos sutrikdymas	10000 Lt - 30000 Lt
Sunkus sveikatos sutrikdymas	30000 Lt – 70000 Lt
Itin sunkus sveikatos sutrikdymas	70000 Lt - 300000 Lt

⁷⁵⁴ Pavyzdžiui, prieš kelis metus skaudžiausių dvasinių išgyvenimų ar nepakeliamo fizinio skausmo patyrimo atvejais priteistos sumos jau nebeatitinka naujausių poreikių ir tendencijų, jų kontekste atrodo itin menkos, netgi simbolinės, priteistinos nebent nežymių emocinių bei fizinių sužalojimų situacijose.

Lygiai tokiu pat principu galima būtų sudaryti bazinę unifikuotą neturtinės žalos kompensacijų dydžių, priteistų ir kitų kategorijų bylose suvestinę, apibendrinančią 2005-2007 metų laikotarpio Lietuvos teismų praktiką:

Teisės pažeidimo pobūdis	Teisės norma	„Reali“ minimali - maksimali kompensacijos suma*	„Idealizuota“ minimali - maksimali kompensacijos suma*
Gyvybės atėmimas nepilnamečiams vaikams	CK 6.284 str.	40000 Lt ¹ – 100000 Lt ²	40000 Lt – 100000 Lt
Gyvybės atėmimas pilnamečiams vaikams	CK 6.284 str.	7000 Lt ³ – 60000 Lt ⁴	20000 Lt - 60000 Lt
Gyvybės atėmimas tėvams	CK 6.284 str.	5000 Lt ⁵ – 70000 Lt ⁶	10000 Lt – 50000 Lt**
Gyvybės atėmimas sutuoktiniui	CK 6.284 str.	5000 Lt ⁷ – 50000 Lt ⁸	20000 Lt – 60000 Lt
Nesunkus sveikatos sutrikdymas	CK 6.283 str.	1000 Lt – 10000 Lt	1000 Lt – 10000 Lt
Vidutinio sunkumo sveikatos sutrikdymas	CK 6.283 str.	~ 20000 Lt	10000 Lt – 30000 Lt
Sunkus sveikatos sutrikdymas	CK 6.283 str.	6000 Lt – 100000 Lt	30000 Lt – 70000 Lt
Itin sunkus sveikatos sutrikdymas	CK 6.283 str.	50000 Lt - 290000 Lt	70000 Lt – 300000 Lt
Neteisėti ikiteisminio tyrimo pareigūnų, prokuroro, teisėjo ir teismo veiksmai	CK 6.272 str.	1000 Lt ⁹ - 40000 Lt ¹⁰	5000 Lt – 20000 Lt***
Fizinio asmens teisės į atvaizdą, privatų gyvenimą, garbės ir orumo pažeidimas	CK 2.22 str., 2.23 str., 2.24 str.	500 Lt ¹¹ – 10000 Lt ¹²	500 Lt – 10000 Lt
Viešo fizinio asmens teisės į atvaizdą, privatų gyvenimą, garbės ir orumo pažeidimas	CK 2.22 str., 2.23 str., 2.24 str.	500 Lt ¹³ – 5000 Lt ¹⁴	500 Lt- 5000 Lt
Juridinio asmens teisės į pavadinimą, dalykinės reputacijos pažeidimas	CK 2.42 str., 2.24 str.	10000 Lt ¹⁵ - 20000 Lt ¹⁶	10000 Lt -20000 Lt
Santuokos nutraukimas dėl sutuoktinio kaltės	CK 3.70 str. 2 d.	1000 Lt ¹⁷ – 5000 Lt ¹⁸	1000 Lt - 5000 Lt
Autorių asmeninių neturtinių teisių pažeidimas	LR AGTĮ 80 str.	500 Lt ¹⁹ – 18000 Lt ²⁰	500 Lt - 20000 Lt

* Stulpelyje „reali“ neturtinės žalos kompensacijos suma yra pateiktos minimalios ir maksimalios faktiškai teismų priteistos neturtinės žalos atlyginimų sumos, apibendrinus visas atitinkamos kategorijos bylas, tuo tarpu stulpelyje „idealizuota“ neturtinės žalos kompensacijos suma nurodomos dažniausiai teismų praktikoje priteisiamos minimalios ir maksimalios neturtinės žalos atlyginimų sumos, neįtraukiant pavienių, iš bendro konteksto iškrentančių ir bendrų tendencijų neatitinkančių bylų, kuriose buvo iš esmės nukrypta nuo dominuojančios pozicijos.

** Reikėtų turėti omenyje, kad nepilnamečiams vaikams, netekusiems tėvų, priteisiamos didesnės piniginės kompensacijos, negu pilnamečiams, t.y. suaugusiems, savarankiškai (atskirai nuo tėvų) gyvenantiems, vyresnio amžiaus vaikams, netekusiems tėvų.

*** Didesnės piniginės kompensacijos priteisiamos konstatavus nepagrįstai ilgą baudžiamojo ar civilinio procesų trukmę, t.y. teisės į teismą per protingą terminą pažeidimą.

1. LAT CBS teisėjų kolegijos 2005 m. lapkričio 28 d. nutartis c.b. *L.M. v V.J., UAB „Baltic Polis“*, Nr. 3K-3-626/2005; 2. LAT CBS teisėjų kolegijos 2005 m. spalio 26 d. nutartis c.b. *E.M., I.M. v AB „Kauno grūdai“*, Nr. 3K-3-509/2005; 3. LAT CBS teisėjų kolegijos 2005 m. balandžio 26 d. nutartis c.b. *M.J. v V.Č., UAB „Ergo Lietuva“*, Nr. 3K-3-159/2005; 4. Lietuvos apeliacinio teismo 2006 m. liepos 27 d. nutartis c.b. *H.Z., D.R. v UAB „Romelina“*, Nr. 2A-299/2006; 5. Lietuvos apeliacinio teismo 2007 m. rugpjūčio 28 d. nutartis c.b. *E.K. v N.B.*, Nr. 2A-362/2007; 6. Lietuvos apeliacinio teismo 2005 m. gegužės 17 d. nutartis c.b. *M.R., T.R., M.R. ir kt. v LR Seimo kanceliarija*, Nr. 2A-138/2005; 7. Lietuvos apeliacinio teismo 2007 m. rugsėjo 4 d. nutartis c.b. *R.K., K.K. v M.K., AB „Lietuvos draudimas“*, Nr. 2A-390/2007; 8. Lietuvos apeliacinio teismo 2005 m. gegužės 17 d. nutartis c.b. *M.R., T.R., M.R. ir kt. v LR Seimo kanceliarija*, Nr. 2A-138/2005; Lietuvos apeliacinio teismo 2005 m. rugsėjo 27 d. nutartis c.b. *T.R. v P.B.*, Nr. 2A-290/2005; 9. Pavyzdžiui, LAT CBS teisėjų kolegijos 2007 m. birželio 26 d. nutartis c.b. *A.J. v Lietuvos valstybė*, Nr. 3K-3-263/2007; Lietuvos apeliacinio teismo 2007 m. rugsėjo 10 d. nutartis c.b. *D.K. v Lietuvos valstybė*, Nr. 2A-382/2007; LAPT 2007 m. lapkričio 30 d/ nutartis c.b. *A.P. v Lietuvos valstybė*, Nr. 2A-536/2007; 10. LAT CBS teisėjų kolegijos 2007 m. spalio 22 d. nutartis c.b. *R.K. v Lietuvos valstybė*, Nr. 3K-3-417/2007; 11. LAT CBS teisėjų kolegijos 2007 m. spalio 12 d. nutartis c.b. *G.T. v UAB „Klaipėdos“ laikraščio redakcija*, Nr. 3K-3-411/2007; 12. LAT CBS teisėjų kolegijos 2007 m. kovo 13 d. nutartis c.b. *V.P. v UAB „Lietuvos rytas“*, Nr. 3K-3-90/2007; 13. LAT CBS teisėjų kolegijos 2006 m. spalio 11 d. nutartis c.b. *A.Š. v L.J., E.J.*, Nr. 3K-3-507/2006; 14. LAT CBS teisėjų kolegijos 2007 m. gegužės 16 d. nutartis c.b. *A.K. v UAB „Joneda“*, Nr. 3K-3-113/2007; 15. Lietuvos apeliacinio teismo 2007 m. spalio 15 d. nutartis c.b. *UAB „Verslo žinios“, R.B., V.N. v UAB „Naujasis aitvaras“*, Nr. 2A-286/2007; 16. LAT CBS teisėjų kolegijos 2006 m. kovo 6 d. nutartis c.b. *UAB „Simon Lownerse International Transport“ v UAB „Dinama“*, Nr. 3K-3-169/2006; 17. LAT CBS teisėjų kolegijos 2004 m. spalio 27 d. nutartis c.b. *G.L. v A.L.*, Nr. 3K-3-580/2004; 18. Vilniaus apygardos teismo 2007 m. vasario 8 d. nutartis c.b. *B.U. v J.U.*, Nr. 2A-92/2005; 19. Lietuvos apeliacinio teismo 2005 m. gegužės 16 d. nutartis c.b. *G.A. v UAB „Naujasis aitvaras“*, Nr. 2A-206/2005; 20. LAT CBS teisėjų kolegijos 2004 m. balandžio 19 d. nutartis c.b. *R.Paknys v Sauliaus ir Lino Žukų leidinio „Baltos lankos“ redakcija*, Nr. 3K-3-208/2004.

Taigi, įvertinus teisminių tarifų mechanizmo funkcionavimo principus bei taikymo daugelyje užsienio teisės sistemų patirtį, o taip pat pripažinus iš esmės įmanomu jo egzistavimą ir nacionalinėje teisinėje plotmėje, manytina, kad teismų praktiką apibendrinančios ir „šlifuojančios“ suvestinės (lentelės), kurios būtų periodiškai atnaujinamos ir koreguojamos, galėtų tapti nors ir neformaliu, tačiau pakankamai naudingu (bent jau praktine prasme) ir efektyviu orientacinio - rekomendacinio pobūdžio kelrodžiu, tam tikru lanksčiu atspirties tašku Lietuvos teismams, nuo kurio galėtų būti pradedamas kompensacijos už neturtinę žalą konkrečiu atveju nustatymo procesas. Teismų praktikos apibendrinimas bei didesnio ar mažesnio detalumo unifikacinių lentelių sudarymas bei koregavimas galėtų būti atliekamas atitinkamų mokslinių institucijų, atliekančių teisinio pobūdžio tyrimus, mokslininkų grupių ar pavienių doktrinos atstovų, taip pat ir privačių struktūrų ar subjektų (pavyzdžiui, užsiimančių teismų praktikos sistematizacija, apibendrinimu, informacinių jos sistemų kūrimu, teisinės literatūros leidyba ir pan.) iniciatyva.

Manytina, kad būtent įvertinus esamą teismų praktikos masę bei poreikius parengta suvestinė, atspindėdama pakankamai ilgo laikotarpio realijas ir tendencijas, leistų prognozuoti galimas neturtinės žalos instituto tolesnio vystymosi kryptis, o svarbiausia – prisidėtų prie teismų praktikos unifikavimo bei nuoseklumo skatinimo, o taip pat šiuo metu kai kuriose bylų kategorijose stebimo chaotiškumo minimizavimo (eliminavimo). Tai jokia būdu nereiškia, kad neturtinės žalos atlyginimas turėtų būti suvedamas išimtinai į tarifo pritaikymą: be jokios abejonės, esminis vaidmuo tektų konkrečios situacijos aplinkybėms ir specifikai, leidžiančiai nukrypti nuo standarto, o taip pat laisvai ir nevaržomai nepriklausomo teismo nuožiūrai, pagrįstai teisingumo, protingumo bei sąžiningumo kriterijų pritaikymu unikaliam ginčui spręsti, tačiau tam tikro pradinio rekomendacinio standarto egzistavimas galėtų žymiai palengvinti teisingos kompensacijos suradimo procesą.

4.4.3. Baudžiamųjų sankcijų dydis

Kadangi tiek Civilinis kodeksas, tiek specialūs įstatymai dažniausiai pateikia tik nebaigtinį neturtinės žalos atlyginimo dydžio nustatymo kriterijų sąrašą, teisinėje literatūroje keliama diskusija, ar nustatant piniginės kompensacijos už fizinį bei dvasinį skausmą sumą, nevertėtų atsižvelgti ir į baudžiamuosiuose įstatymuose

įtvirtintas sankcijas, taikomas už tam tikrų ir civilinės teisės saugomų objektų pažeidimą bei kompensuoti neturtinę žalą suma, atitinkančia ar labai artima už identišką ar labai panašią nusikalstamą veiką numatyta bausmei, pirmiausia - baudai, kaip piniginei sankcijai, tuo tarpu nusikalstamų veikų, už kurias numatytos kitokios bausmės, atveju – sumai, gautai „konvertavus“ tokią bausmę į baudą. Ypač didelė reikšmė baudžiamosios teisės siūlomoms sankcijoms yra teikiama Rusijos teisės moksle, kur kaip orientyras teismams yra netgi sudaromos specialios moralinės žalos atlyginimo atvejų ir kompensacinių sumų lentelės, kurios yra pagrįstos ne teismų praktika, kaip anksčiau minėtos teisminių tarifų sistemos, bet bausmėmis už atitinkamus nusikaltimus⁷⁵⁵.

Svarstant panašaus metodo pritaikymo mūsų teisės sistemoje galimybes, be abejo, pirmiausia reikėtų žvilgtelti į LR Baudžiamąjį kodeksą ir jame sukonstruotą nusikalstamų veikų bei bausmių už jas sistemą. *Visų pirma*, į akis iš karto krenta tai, kad neturtinės žalos instituto taikymui civiline teisine prasme iš esmės yra aktuali tik labai nedidelė nusikalstamų veikų dalis: tai nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai žmogaus gyvybei, sveikatai, laisvei, garbei ir orumui bei privataus gyvenimo neliečiamumui, t.y. veikos, nukreiptos prieš asmenį, kurių objektu yra tam tikros nematerialios ir civilinės teisės saugomos vertybės, tuo tarpu visa likusi gausi masė baudžiamosios teisės pažeidimų (pavyzdžiui, nusikalstamos veikos Lietuvos valstybės nepriklausomybei, teritorijai, konstitucinei santvarkai, asmens lygiateisiškumui ir sąžinės laisvei, ekonomikai, socialinėms teisėms, finansų sistemai, valstybės tarnybai, visuomenės saugumui, netgi labiausiai paplitę nusikaltimai nuosavybei ir pan.), su kuriais savo pavojingumu, saugotinių vertybių reikšmingumu, o taip pat ir bausmėmis yra lyginamos prieš asmenį nukreiptos nusikalstamos veikos, nėra svarbi civiliniam teisiniam neturtinės žalos kompensavimo mechanizmui. Tuo atveju, kai baudžiamojoje teisėje nėra numatytas konkretus deliktinis atvejis, anot nagrinėjamo metodo taikymo šalininkų, reikėtų taikyti analogiją, prilyginant deliktą panašiai nusikalstamai veikai, galinčiai sukelti panašaus stiprumo bei intensyvumo fizinį ir dvasinį skausmą (pavyzdžiui, vartotojų teisių pažeidimo atveju, siūloma atsižvelgti į nusikalstamas veikas nuosavybei bei turtingoms teisėms ir interesams). Visgi abejotina, ar tai būtų teisinga. Juk civilinėje teisėje figūruoja pernelyg daug situacijų, kuriose galimas neturtinės žalos patyrimas ir kurių atžvilgiu baudžiamoji

⁷⁵⁵ Žr. plačiau ЭРДЕЛЕВСКИЙ, išnaša 37.

teisė yra visiškai indiferentiška, o bandyti tas situacijas „pritempti“ prie savo esmės pavojingiausių ir labiausiai ne tiek individui, kiek pačiai valstybei rūpimų teisės pažeidimų bei gilintis į už jas taikomas sankcijas, būtų ne tik sudėtinga, bet ir itin subjektyvu, o tam tikrais atvejais, apskritai neįmanoma ir netikslinga. Jeigu kalbant apie asmens garbės ir orumo pažeidimą dar būtų galima nesunkiai praveisti „paralelę“ su atitinkamais nusikaltimais ir baudžiamaisiais nusižengimais asmens garbei ir orumui (šmeižimas, įžeidimas), tai nustatyti, kokią nusikalstamą veiką ir bausmės už ją „atitiktų“, tarkim, santuokos nutraukimo dėl kito sutuoktinio kaltės, sandorio pripažinimo negaliojančiu dėl apgaulės, turizmo paslaugų sutarties pažeidimo ar kiti neturtinės žalos patyrimo atvejai, būtų itin problematiška.

Antra, vertinti baudžiamojoje teisėje numatytas sankcijas, kaip absoliučius ar bent jau apytikrius orientyrus, kurie pasakytų, į kokio dydžio piniginę kompensaciją reiktų orientuotis atlyginant neturtinę žalą civilinėje teisėje, būtų neteisinga ir dėl to, kad baudžiamosios teisinės sankcijos yra laipsniuojamos pagal veikos pavojingumą, tuo tarpu civilinėje teisėje, kurioje akcentuojama privataus teisinio intereso ir privačių teisių apsauga, visiškai bet kokios žalos, nepriklausomai nuo jos atsiradimo priežastimi tapusių veikslių pobūdžio, atlyginimas, apskritai nėra vykdoma deliktų klasifikacija pagal pavojingumo laipsnį ar kitus panašius kriterijus, kaip ir neegzistuoja jokia civilinių teisinių sankcijų sunkumo klasifikacija.

Tačiau svarbiausiu argumentu, paneigiančiu atsižvelgimo į baudžiamosios teisės siūlomas sankcijas už atitinkamų nusikalstamų veikų padarymą galimumą ir tikslumą, būtų skirtingas aptariamų teisinės atsakomybės rūšių pobūdis ir funkcijos, o taip pat netapatumas suinteresuotas teisinių sankcijų taikymu subjektas⁷⁵⁶. Netgi tas faktas, kad šiuolaikinėje teisinėje plotmėje pamažu blanksta viešąją ir privatinę teisę skirianti riba, visiškai neeliminuoja nuostatos, jog taikant baudžiamąją atsakomybę prioritetą teikiamas nubaudimo (represinei) funkcijai, pareiškiančiai asmens ir jo padaryto nusikaltimo pasmerkimo valstybės vardu, atpildu teisės pažeidėjui už jo padarytą itin pavojingą visai visuomenei ir valstybei veiką, neigiamu poveikiu teisės pažeidėjui, per tam tikrų asmeninių ar turtinių įpareigojimų jam

⁷⁵⁶ Plačiau apie baudžiamosios atsakomybės sampratą, bruožus ir funkcijas žr., pavyzdžiui, *Baudžiamoji teisė. Bendroji dalis. Vadovėlis*. Vilnius, 1998; DRAKŠAS, R. Baudžiamosios atsakomybės sampratos formulavimo problemos Lietuvoje. *Teisė. Mokslo darbai*. 2003, Nr. 47; LASTAUSKIENĖ, G. Požiūrio į teisinę atsakomybę paieška. *Jurisprudencija*. 2001, T. 19 (11), p. 168-175 ir kt.

taikymą⁷⁵⁷, tuo tarpu civilinė atsakomybė visą dėmesį sutelkia ties betarpišku padarytos žalos kompensavimu, jos pašalinimu ir neutralizavimu, pažeistų teisių, teisinių interesų ir iki pažeidimo egzistavusios teisinės būsenos atkūrimu, bei tuo, kad asmuo, padaręs žalą, ją efektyviai atlygintų, pasiūlydamas atitinkamą prarastos vertybės ekvivalentą ar kitokią kompensacinį instrumentą, o ne atsiskaitinėtų prieš nukentėjusį asmenį už savo veiklą ar būtų baudžiamas prieš visuomenę. Be to, pinigine sankcija baudžiamojoje teisėje yra realizuojama būtent asmenį pasmerkusios valstybės, kuri tiesiogiai jokio realaus fizinio ar dvasinio skausmo, emocijų praradimų tikraja (ne filosofine ar abstrakčiaja) to žodžio prasme nejaučia, naudai, tuo tarpu civilinei teisei atsakomybei svarbiausia yra privataus subjekto, kurio gyvenime įvyko nelaimė ir kuris priverstas vienaip ar kitaip su ja tvarkytis, satisfakcija, kai pinigai, tapdami savotišku skriaudos neutralizavimo instrumentu, atitenka tiesioginiam nukentėjusiajam. Būtent todėl iš esmės skirtingus tikslus „propaguojančių“ teisės šakų sankcijos, būdamos nevienodos teisinės orientacijos, negali ir neturi būti gretinamos, konstruojamas pagal identiškus modelius, lyginamos ar orientuojamos viena į kitą.

Pagaliau, net ir pripažinus leistinu baudžiamųjų teisinių sankcijų poveikį neturtinės žalos kompensacijos dydžiui, reikėtų turėti omenyje, kad ne visos mums aktualios nusikalstamos veikos užtraukia pinigine bausmę, t.y. baudą, tuo tarpu kitų – ne prieš turtinę sferą nukreiptų bausmių „konvertavimas“ į pinigus ne visuomet yra realiai įmanomas, o jeigu ir įmanomas – tai itin sudėtingas, kadangi yra susijęs su atitinkamų matematinių skaičiavimų, neretai galinčių privesti prie absurdiško ir jokios realios naudos civiliniam teisiniam neturtinės žalos kompensavimo mechanizmui neturinčio rezultato. Tą akivaizdžiai iliustruoja žemiau pateikta lentelė, kurioje pabandyta susisteminti kodifikuotame baudžiamajame įstatyme numatytų bausmių už aktualiausius neturtinės žalos instituto taikymui civilinėje teisėje nusikaltimus bei jų pinigines išraiškos duomenis^{758, 759}.

⁷⁵⁷ ЦИШКОВСКИЙ, Е.А. *Юридическая ответственность в механизме правового регулирования*. Ученые записки. Сборник научных трудов института государства и права. Выпуск 2. Москва, 2001.

⁷⁵⁸ Kadangi ne už visas nusikalstamas veikas yra numatyta bausmė – bauda (kad ir kaip alternatyvi bausmė), kitos bausmės buvo „konvertuotos“ į baudą vadovaujantis BK 65 str. 1 d. numatytais bausmių keitimo kitomis bausmėmis taisyklėmis, apeinant dvigubo bausmių keitimo draudimą bei neleistinumą keisti su laisvės atėmimus susijusias bausmes į baudą atvejus.

⁷⁵⁹ Pagal LR 2008 metų valstybės biudžeto ir savivaldybių biudžetų finansinių rodiklių patvirtinimo įstatymą (V.Ž., 2007, Nr. 132-5356) 2008 metais minimalus gyvenimo lygis yra 130 Lt per mėnesį vienam Lietuvos Respublikos gyventojui (8 str.).

Nusikalstama veika	Nusikalstamos veikos „atitikmuo“ civilinėje teisėje	Bausmės dydis	Piniginė bausmės išraiška, kaip galima kompensacija už neturtinę žalą: maksimumas – minimumas bei vidurkis
Nužudymas (BK 129 str. 1 d.)	Gyvybės atėmimas (CK 6.284 str.)	Laisvės atėmimas nuo 7 iki 15 metų	664300 Lt – 1423500 Lt (1 laisvės atėmimo diena prilyginama 1 arešto parai, kuri savo ruožtu prilyginama 2 MGL (260 Lt) dydžio baudai (BK 65 str. 1 d.) Vidurkis: 1043900 Lt
Nužudymas sunkinančiomis aplinkybėmis (BK 129 str. 2 d.)	Gyvybės atėmimas, esant neturtinę žalą didinantiems faktoriams (CK 6.284 str.): pvz., tyčinei kaltei, žiauriam gyvybės atėmimo būdai, itin skaudžioms pasekmėms artimajam, neigiamai kaltininko asmenybei, didelei turtinei žalai.	Laisvės atėmimas nuo 8 iki 20 metų ar iki gyvos galvos	759200 Lt – 1898000 Lt Vidurkis: 1328600 Lt
Neatsargus gyvybės atėmimas (BK 130 str.)	Neatsargus gyvybės atėmimas (CK 6.284 str.)	Areštas ar laisvės atėmimas iki 4 metų	3900 Lt (minimali arešto trukmė yra 15 parų (BK 49 str.), o 1 arešto para prilyginama 2 MGL dydžio baudai (BK 65 str. 1 d.) – 379600 Lt Vidurkis: 191750 Lt
Sunkus sveikatos sutrikdymas (BK 135 str.): nukentėjęs neteko regos, klausos, kalbos, vaisingumo, nėštumo ar kitaip buvo sunkiai suluošintas, susirgo sunkia nepagydoma ar ilgai trunkančia liga, realiai gresiančia gyvybei ar stipriai sutrikdančia žmogaus psichiką, arba prarado didelę dalį profesinio ar bendro darbingumo, arba buvo nepataisomai subjaurotas nukentėjusio asmens kūnas	Sunkus sveikatos sutrikdymas (CK 6.283 str.): didelis darbingumo netekimo procentas, pavojingas gyvybei sužalojimas, dalinis ar visiškas regos, klausos, kalbos, vaisingumo netekimas, paralyžius, judėjimo ribotumas, smegenų veiklos sutrikimas ir pan.	Laisvės atėmimas iki 10 metų	23400 Lt (minimali laisvės atėmimo trukmė yra 3 mėnesiai (BK 50 str.) – 949000 Lt Vidurkis: 486200 Lt

Sunkus sveikatos sutrikdymas sunkinančiomis aplinkybėmis (BK 135 str. 2 d.)	Itin sunkus sveikatos sužalojimas (CK 6.283 str.): beveik 100 % darbingumo netekimas, visiškas ar dalinis paralyžius, nepagydomos ligos, tęstinės, nepašalinamos pasekmės, nuolatinės slaugos ir pagalbos poreikis, kardinalus gyvenimo būdo pasikeitimas ir pan.	Laisvės atėmimas nuo 2 iki 12 metų	189800 Lt – 1138800 Lt Vidurkis: 664300 Lt
Sunkus sveikatos sutrikdymas dėl neatsargumo (BK 137 str.)	Sunkus sveikatos sužalojimas dėl neatsargumo (CK 6.283 str.)	Areštas ar laisvės atėmimas iki 3 metų	3900 Lt – 284700 Lt Vidurkis: 144300 Lt
Nesunkus sveikatos sutrikdymas (BK 138 str.)	Nesunkus sveikatos sužalojimas (CK 6.283 str.): nedidelis darbingumo netekimo procentas, nežymūs, trumpalaikiai, nesunkiai išgydomi, ženklesnių pasekmių įvairiose gyvenimo sferose nesukėlę fizinės ir psichinės sveikatos sutrikimai ir pan.	Laisvės apribojimas ar areštas ar laisvės atėmimas iki 3 metų	11700 Lt (minimali laisvės apribojimo trukmė yra 3 mėn. (BK 48 str.), o 1 laisvės apribojimo diena prilyginama 1 MGL dydžio baudai (BK 65 str. 1 d.) – 284700 Lt Vidurkis: 148200 Lt
Nesunkus sveikatos sutrikdymas dėl neatsargumo (BK 139 str.)	Nesunkus sveikatos sužalojimas dėl neatsargumo (CK 6.283 str.)	Viešieji darbai ar bausmė ar laisvės apribojimas ar areštas ar laisvės atėmimas iki 1 metų	Iki 9750 Lt (baudos dydis už neatsargų nusikaltimą sudaro iki 75 MGL (BK 47 str. 3 d.))
Neteisėtas laisvės atėmimas (BK 146 str.)	Asmens teisės į laisvę, kūno neliečiamumą ir vientisumą pažeidimas (CK 2.25 str., 2.26 str.), neteisėti ikiteisminio tyrimo, prokuratūros, teismo veiksmai baudžiamojo proceso metu (CK 6.272 str.): neteisėtas kardomųjų priemonių pritaikymas, neteisėtas nuteisimas, laisvės atėmimo bausmės atlikimas ir pan.	Bauda ar areštas ar laisvės atėmimas iki 3 metų	Iki 13000 Lt (baudos dydis už nesunkų nusikaltimą sudaro iki 100 MGL (BK 47 str. 3 d.))
Šmeižimas (BK 154 str. 1 d.)	Garbės ir orumo pažeidimas (CK 2.24 str.)	Bauda ar laisvės apribojimas ar areštas ar laisvės atėmimas iki 1 metų	Iki 13000 Lt
Informacijos apie privatų asmens gyvenimą atskleidimas (BK 168 str. 1 d.)	Privataus gyvenimo neliečiamumo pažeidimas (CK 2.22 str., 2.23 str.)	Viešieji darbai, bausmė, laisvės apribojimas, areštas ar laisvės atėmimas iki 3m.	Iki 13000 Lt

Iš lentelės matyti, kad nepiniginių baudžiamųjų teisinių sankcijų išraiškos pinigais sumos, būdamos dirbtinai gautos, iš tikrųjų negali tapti orientyru kompensacijos už neturtinę žalą dydžiui nustatyti. Kaip jau buvo akcentuota, nepiniginių bausmių „konvertavimas“ į pinigines yra sunkiai įgyvendinamas dalykas (neaišku, koku protingumo kriterijų atitinkančiu būdu transformuoti laisvės atėmimo, arešto, laisvės apribojimo, ir juo labiau – laisvės atėmimo iki gyvos galvos ar viešųjų darbų bausmės į baudą), o net ir pabandžius tai padaryti pagal baudžiamajame įstatyme įtvirtintas bausmių keitimo taisykles, gaunamas pakankamai abstraktus ir iš esmės civilinei teisei, ypač atsižvelgiant į susiklosčiusią ir besivystančią teismų praktiką neturtinės žalos kompensavimo byloje, neaktualus, jokios praktinės naudos neatnešantis rezultatas⁷⁶⁰. Be to, turėdamas galimybę varijuoti pakankamai plačiuose baudžiamosios teisinės sankcijos rėmuose ir pasirinkdamas vienokią ar kitokią bausmę, t.y. individualizuodamas atsakomybės procesą konkretaus asmens atžvilgiu, teismas paprastai atsižvelgia į tokius faktorius, kurie nepatenka į neturtinės žalos atlyginimo dydžio nustatymo kriterijų sąrašą (baudžiamąją atsakomybę sunkinančių ir lengvinančių aplinkybių bei savotiško jų analogo civilinėje teisėje - neturtinės žalos kompensacijos dydį mažinančių ir didinančių kriterijų - katalogai tik iš dalies sutampa ir toli gražu nėra identiški savo turiniu, pobūdžiu, teisine orientacija ir paskirtimi).

Atsižvelgiant į aukščiau išdėstytus argumentus, galima būtų daryti išvadą, kad baudžiamosios teisės siūlomos bausmės ir jų dydžiai už nusikalstamas veikas, „artimas“ civiliniams deliktams, vis dėlto negali būti taikomos, kaip absoliutus neturtinės žalos atlyginimo dydžio nustatymo matas. Manytina, kad *baudžiamosios teisės sankcijos, jų tarpusavio santykis* (kad ir atspindėtas aukščiau pateiktoje lentelėje piniginių bausmių išraiškos forma) *galėtų atlikti nebent pagalbinį vaidmenį vertinant pažeistos vertybės pobūdį, kaip vieną iš neturtinės žalos kompensacijos dydžio nustatymo kriterijų, t.y. sprendžiant apie vertybės, į kurią buvo pasikėsinta, svarbą, jos reikšmę ir vietą kitų vertybių sistemoje, o taip pat nustatant tokios vertybės pažeidimu galimai sukulto dvasinio ar/ir fizinio skausmo laipsnį*. Tarkim, pačių griežčiausių bausmių taikymas tais atvejais, kai yra kėsinamasi į asmens

⁷⁶⁰ Pavyzdžiui, kompensacijų už neturtinę žalą sumos tik itin retais atvejais vos siekia 300000 Lt, jau nekalbant apie milijonines sumas; paprastai teismų praktikoje asmenims, tiesiogiai patyrusiems sveikatos sužalojimą, priteisiamos didesnės pinigines kompensacijos, negu artimojo netekusiems giminaičiams ir pan.

gyvybę, sveikatą, laisvę, seksualinį neliečiamumą, ir žymiai švelnesnių bausmių įtvirtinimas už garbės, orumo ar privataus gyvenimo neliečiamumo pažeidimus galėtų tapti papildomu argumentu motyvuojant didesnės/mažesnės neturtinės žalos atlyginimo sumos konkrečiu atveju priteisimą. Juk natūralu, kad įvairios, ypač konstitucinio lygmens, vertybės (gyvybė, sveikata, laisvė, privatumas ir pan.) yra ginamos įvairių teisės šakų pagalba, o pati griežčiausia atsakomybės forma, kurią taiko valstybė už pasikėsinimą į šias gėrybes, yra bausmė, todėl protinga būtų manyti, kad "maksimalių baudžiamojo įstatymo normų sankcijų santykis objektyviausiai atspindi teisės saugomų vertybių visuomeninį reikšmingumą, ir tikslinga būtų panaudoti šį santykį neturtinės žalos atlyginimo dydžio nustatymui"⁷⁶¹, tačiau suteikti šiam aspektui prioritetinį vaidmenį, nepagrįstai didelę įtaką ir absoliutaus neturtinės žalos atlyginimo mato funkciją, manytina, būtų teisinga.

4.4.4. „Preziumuojama“ ir „tikroji“ neturtinė žala

Kita vertus, aukščiau padarytos išvados nereiškia, kad baudžiamosios teisinės sankcijos, tam tikra dalimi atspindinčios teisės saugomo objekto vertingumą, bei šių sankcijų tarpusavio santykio analizės pagrindu vienaip ar kitaip gauti duomenys negalėtų būti įpinami bei kompleksiskai naudojami kitose metodikose kompensacijai už neturtinę žalą nustatyti, kaip sudėtiniai jų elementai greta kitų svarbių veiksnių. Būtent tokiu principu buvo sukurta originali, labai plačiai Rusijos teisės moksle gvildenama žymaus teisės doktrinos atstovo prof. A.M.Erdelevskio *preziumuojamos* neturtinės (moralinės) žalos teorija bei jos pagrindu veikianti *tikrosios* moralinės žalos atlyginimo dydžio nustatymo metodika⁷⁶². Įvertinęs bausmių už atitinkamų nusikalstamų veikų padarymą dydžius, mokslininkas nustatė *preziumuojamos* neturtinės žalos, kuri padaroma konkrečia nusikalstama veika, mastą ir kompensacijos sumą⁷⁶³. *Preziumuojama* neturtinė žala suprantama, kaip kančios, kurias turėtų patirti "vidutinis", "normaliai" reaguojantis į jo atžvilgiu atliktus neteisėtus veiksmus žmogus, ir kurios atspindi visuomeninį neteisėtos veikos

⁷⁶¹ ЭРДЕЛЕВСКИЙ, išnaša 37. p.62.

⁷⁶² Plačiau apie šią metodiką žiūrėti – ЭРДЕЛЕВСКИЙ, išnaša 37, p. 62-71; ЭРДЕЛЕВСКИЙ, išnaša 106, p. 193-200.

⁷⁶³ Kadangi neturtinė žala gali būti sukelta ir kitais neteisėtais, bet nenusikalstamais veiksmais, autorius tokiu atveju siūlo dydį, kuris, jo nuomone, yra artimas identiškoms dėl panašaus nusikaltimo patirtos neturtinės žalos atveju.

įvertinimą⁷⁶⁴. Preziuruojamos neturtinės žalos dydis daromas priklausomas ne tik nuo baudmės, numatytos baudžiamajame įstatyme, bet ir nuo tam tikro pastovaus, nors ir periodiškai kintančio rodiklio - minimalios mėnesinės algos (MMA). Kadangi *preziuruojama* moralinė žala, atspindėdama įprastinį visuomeninį neteisėto poelgio vertinimą, atlieka tik atspirties taško ir bazinio orientyro vaidmenį, konkrečioje situacijoje, atsižvelgiant į individualias reikšmingas aplinkybes, nuo *preziuruojamos* neturtinės žalos dydžio gali būti nukrypstama viena ar kita linkme, tokiu būdu gaunant *tikrosios* (galutinės) neturtinės žalos atlyginimo sumą. Konstruodamas *preziuruojamos* neturtinės žalos dydžių lentelę, autorius savo nustatytą už sunkų sveikatos sutrikdymą, lydimą tiek fizinių kančių, tiek dvasinio skausmo, 720 MMA ribą⁷⁶⁵ įvertina koeficientu 1, ir visiems kitiems neturtinės žalos patyrimo atvejams koeficientus nustato atsispirdamas būtent nuo šio etalono.

Žemiau pateiktoje prof. A.M.Erdelevskio lentelėje nurodomi kai kurie aktualiausi ir dažniausiai pasitaikantys neturtinės žalos patyrimo atvejai (nors originalioje A.M. Erdelevskio lentelėje jų yra daugiau); prie lentelės, siekiant sudaryti geresnį išsivaizdavimą, pridedamas stulpelis, kuriame nurodoma apytikslė *preziuruojamos* neturtinės žalos atlyginimo dydžio suma litais, esant dabartinei 800 Lt dydžio MMA⁷⁶⁶, nors jokių būdu negalima teigti, kad tas dydis iš tikrųjų yra objektyvus ir tinkamas, kadangi nėra aišku, kokio dydžio mėnesinis atlyginimas yra labiausiai skatinamas mūsų valstybės, tad už pagrindą imamas MMA; kita vertus, sekant prof. A.M.Erdelevskio logika, koeficientu „1“ žymėti 10 metų labiausiai valstybės skatinamą asmens darbo užmokestį, galima būtų preziumuoti, kad labiausiai mūsų valstybės skatinamas yra šiuo metu egzistuojantis vidutinis darbo užmokestis (VDU), tad paskutiniame stulpelyje pateikiami galimi, manytina racionalesni,

⁷⁶⁴ Pažymėtina, kad panašios „vidutinio“ žmogaus koncepcijos laikomasi ir kai kuriose užsienio teisės sistemose, tarkim, Austrijos teisės doktrinoje, teigiant, kad esminis klausimas nustatant neturtinės žalos kompensacijos dydį – kiek pinigų protingam žmogui su vidutine ir normalia emocine, socialine ir kultūrine patirtimi reikėtų, norint įgyti neturtines vertybes, kurios, atsižvelgiant į vyraujančią socialinį požiūrį, kompensuotų patirtus neigiamus išgyvenimus. *European Tort Law 2003*. Tort and Insurance Yearbook (ed. H.Koziol; B.C.Steiner). European Centre of Tort and Insurance Law. Springer, 2004, p. 52.

⁷⁶⁵ Tai fizinio asmens 10 metų darbo užmokestis esant mėnesiniam 6 MMA atlyginimui, labiausiai stimuliuojamam ir skatinamam valstybės.

⁷⁶⁶ LR Vyriausybės 2007 m. gruodžio 17 d. nutarimas Nr. 1368 „Dėl minimaliojo darbo užmokesčio didinimo“. Jame nustatyta, kad nuo 2008 m. sausio 1 d. minimalioji mėnesinė alga Lietuvoje sudaro 800 Lt.

preziuruojamos neturtinės žalos dydžiai, gauti atsispiriant nuo VDU (t.y. 10 metų Lietuvos VDU laikant koeficiento „1“ atitikmeniu)⁷⁶⁷:

Teisės pažeidimo pobūdis	Preziuruojamos neturtinės žalos kompensacijos dydis			
	Koeficientas	MMA skaičius	Suma, Lt (nuo MMA)	Suma, Lt (nuo VDU)
gyvybės atėmimas artimajam giminaičiui	0,30	216	172800	80525
sunkus sveikatos sutrikdymas, lydimas didelio fizinio skausmo, žiaurumo ir pasityčiojimo	1	720	576000	268416
sunkus sveikatos sutrikdymas	0,80	576	460800	214733
vidutinio sunkumo sveikatos sutrikdymas	0,30	216	172800	80525
lengvas sveikatos sutrikdymas	0,03	24	19200	8052
užkrėtimas venerine liga	0,05	36	28800	13421
užkrėtimas AIDS	0,50	360	288000	134208
išžagginimas	0,60	432	345600	161050
išžagginimas, sukėlęs sunkų sveikatos sutrikdymą ar užkrėtimą AIDS	1,50	1080	864000	402624
asmens garbę ir orumą žeminančių žinių paskleidimas, privataus gyvenimo neliečiamumo pažeidimas	0,03	24	19200	8052
asmens garbę ir orumą žeminančių žinių paskleidimas, privataus gyvenimo neliečiamumo pažeidimas visuomenės informavimo priemonėse	0,05	36	28800	13421
autoriaus ir išradėjo asmeninių neturtinių teisių pažeidimas	0,20	144	115200	53683
neteisėtas patraukimas baudžiamojon atsakomybėn	0,50	360	28800	134208
neteisėtas nuteisimas	0,40	288	230400	107366
neteisėtas sulaikymas	0,20	114 (dienai)	91200	53683
neteisėtas laisvės atėmimas	0,30	216 (dienai)	172800	80525
neteisėtas kitoks laisvės apribojimas	0,40	288 (dienai)	230400	107366
žmogaus pagrobimas, sukėlęs sunkų ar vidutinį sveikatos sutrikdymą	1,50	1080	864000	402624

⁷⁶⁷ Vadovaujantis LR Statistikos departamento prie LR Vyriausybės duomenimis, antrąjį 2008 metų ketvirtį vidutinis mėnesinis bruto darbo užmokestis šalies ūkyje sudarė 2236,80 Lt. LR Statistikos departamento prie LR Vyriausybės interneto svetainė. Prieiga per internetą: < www.stat.gov.lt >.

Atsižvelgiant į tokį preziumuojamos neturtinės žalos atlyginimo dydžio pasiskirstymą, autorius siūlo *tikrosios*, t.y. individualizuotos ir pritaikytos konkrečiam atvejui neturtinės žalos dydžio apskaičiavimo formulę: $D = d \cdot f_v \cdot i \cdot c \cdot (1 - f_s)$, kur

D – *tikrosios* neturtinės žalos kompensacijos dydis;

d - *preziumuojamos* neturtinės žalos kompensacijos dydis;

f_v - žalą padariusio asmens kaltės laipsnis (nuo 0 iki 1, kur 0,25 - paprastas neatsargumas; 0,5 - didelis neatsargumas; 0,75 – netiesioginė tyčia; 1 – tiesioginė tyčia);

i - individualių nukentėjusiojo ypatumų koeficientas (nuo 0 iki 2) ;

c - atsižvelgimo į reikšmingas aplinkybes koeficientas (nuo 0 iki 2);

f_s - nukentėjusiojo kaltės laipsnis (nuo 0 iki 1, kur 0,5 - didelis neatsargumas).

Žvelgiant į pakankamai sudėtinga ir grioždiška iš pirmo žvilgsnio galinančią pasirodyti prof. A.M.Erdelevskio siūlomą neturtinės žalos kompensacijos dydžio nustatymo metodiką, galima būtų išskirti tiek stipriąsias, tiek ir silpnąsias jos puses.

Viena vertus, universalios formulės egzistavimas ir jos visuotinis taikymas galėtų tapti pakankamai efektyviu įrankiu vienodinant teismų praktiką neturtinės žalos kompensavimo bylose, užtikrinant tiek jos stabilumą bei nuspėjamumą (taikomi pastovūs *preziumuojamos* neturtinės žalos rodikliai - koeficientas ir atitinkamas MMA dydis), tiek ir jos dinamiškumą (priklausomai nuo įvairių ekonominių, socialinių ir kitokių šalies gyvenimo rodiklių periodiškai kinta prie jų prisitaikantis MMA dydis). Teisingos kompensacijos už neturtinę žalą nustatymui naudojami pakankamai objektyvūs kriterijai. Be to, *preziumuojamos* neturtinės žalos atlyginimo dydžiai žymiai labiau atitinka protingumo kriterijus ir tampriau priartėja prie teismų praktikos realijų, negu aukščiau pateiktos „plikų“ baudžiamųjų teisinių sankcijų už atitinkamas nusikalstamas veikas piniginės išraiškos sumos. Pagaliau, preziumuojamos neturtinės žalos taisyklė leidžia sušvelninti ar visiškai eliminuoti etinę – psichologinę patirtų kančių bei išgyvenimų aprašymo problemą nukentėjusiajam, kai įrodinėdamas patirtos žalos pobūdį ir sunkumą, nukentėjusysis neretai patiria „antrinę“ moralinę žalą dėl užplūstančių neigiamų prisiminimų apie nemalonią jį traumavusią situaciją, o taip pat dėl būtinumo intymiais asmeniniais patyrimais dalintis su kitais subjektais, „atverti savo sielą“⁷⁶⁸.

⁷⁶⁸ БУДЯКОВА, išnaša 59. p. 20-21.

Kita vertus, žvelgiant į *preziumuojamos* neturtinės žalos dydžių lentelę, galėtų būti pasvarstyta, ar dinaminiam neturtinės žalos kompensavimo aspektui užtikrinti nebūtų tikslingiau pasirinkti ne MMA dydį, o kitus taip pat periodiškai kintančius statistinius rodiklius, tokius, kaip tarkim minimalų gyvenimo lygį (MGL) su kuriuo beje, Lietuvoje yra siejamos baudžiamosios teisinės sankcijos (baudos už nusikalstamas veikas), arba dar logiškiau - vidutinį šalies gyventojų darbo užmokestį (VDU), atspindintį „vidutinio“, „normalaus“ gyventoją, pagal kurį ir yra nustatoma „įprastinė“, „normali“ emocinė bei fizinė reakcija į neteisėtus veiksmus (t.y. *preziumuojama* neturtinė žala), gaunamas pajamas. Juk nustatyti, į kokio dydžio asmens mėnesines pajamas orientuoja valstybė, yra pakankamai sudėtinga, tuo tarpu VDU daugiau ar mažiau patikimai atspindi „vidutinio“ asmens etalonui būdingas mėnesines pajamas. Kadangi šie rodikliai kinta nevienodais tempais ir yra veikiami nors ir panašių, tačiau neidentiško spektro socialinių, ekonominių, fiskalinių ir kitų faktorių, prieš pasirenkant tinkamiausią atskaitos tašką *preziumuojamai* neturtinei žalai nustatyti, reikėtų juos giliau ir nuodugniau ištyrinėti bei pasverti, o tam yra būtinos žinios ne tik teisės, bet ir ekonomikos, finansų bei kitose srityse.

Neabejotinai teigiamai vertintina ta aplinkybė, kad metodika leidžia pakankamai diferencijuotai pažvelgti tiek į vertybes, kurių pažeidimu sukeliama neturtinė žala, tiek į pačių pažeidimų pobūdį, o taip pat įvertinti papildomus neturtinės žalos kompensacijos sumai aktualius faktorius. Kita vertus, faktas, kad *tikrosios* neturtinės žalos atlyginimo dydžio formulėje yra savarankiškai išskiriami tik tam tikri rodikliai, o būtent kaltė ir nukentėjusiojo asmenybės ypatumai, visiems kitiems kriterijams (pavyzdžiui, patirtų išgyvenimų pobūdžiui, neturtinės žalos pasekmėms, šalių turtinei padėčiai, turtinei žalai, pažeidimo laikui ir kontekstui ir pan.) suteikiant mažesnę reikšmę ir tokiu būdu ribojant jų poveikį galutiniam kompensacijos dydžiui, juos tarsi „diskriminuojant“ prieš autoriaus pasirinktus subjektyvius faktorius, leidžia išvelgti kompleksinio (sisteminio) visų orientacinių neturtinės žalos atlyginimo dydžio nustatymo kriterijų vertinimo bei vienodos reikšmės jiems suteikimo reikalavimų, taip akcentuojamų tiek teisės moksle, tiek ir teismų praktikoje, ignoravimą. Jau buvo minėta, kad „privilegiuota“, kiek didesnė ar, atvirkščiai – mažesnė įtaka galėtų būti suteikta tik tam tikriems faktoriams, kurie yra skirtingi priklausomai nuo bylos dėl neturtinės žalos atlyginimo kategorijos: pavyzdžiui, neturtinės žalos atlyginimo dydžio nustatymo sveikatos

sutrikdymo situacijose esminį vaidmenį įgyja sveikatos sužalojimo pasekmės ir dėl to patirti dvasiniai ir fiziniai išgyvenimai; santuokos nutraukimo dėl sutuoktinio kaltės atvejais pagrindinis dėmesys skiriamas sutuoktinio pareigų pažeidimo pobūdžiui, jo kaltės pasireiškimo formoms bei trukmei ir pan. Būtent todėl pilnai pritarti metodikos autoriaus siūlomam tik tam tikrų (juo labiau – itin subjektyvių) asmens fizines bei dvasines kančias atspindinčių faktorių išskyrimui, būtų neteisinga.

Žvelgiant į prof. A.M.Erdelevskio sukurtą *preziumuojamos* bei *tikrosios* neturtinės žalos kompensacijos nustatymo metodiką, neramumą kelia dar ir tas momentas, kad visgi kompensacinės sumos nustatymo procesas yra išpaudžiamas į tam tikrus rėmus, nes tampa įmanoma apskaičiuoti maksimaliai leistiną neturtinės žalos atlyginimo vienu ar kitu atveju sumą. Anot teorijos autoriaus, *tikrosios* neturtinės žalos atlyginimo dydis neturi pernelyg nutolti nuo *preziumuojamos* neturtinės žalos dydžio ir gali pastarąjį viršyti ne daugiau 4 kartų (kompensacijos mažinimas yra įmanomas iki 100 procentų, t.y. visiškai jos atsisakant). Nepaisant tam tikrų teigiamų tokių ribojimų aspektų (siekis neužkrauti žalą padariusiam asmeniui ir jo įpėdiniams nepakeliamos finansinės naštos ir pan.), visgi jie galėtų reikšti ne ką kitą, o žingsnį atgal - į tuos pakankamai sunkiai užmirštamus ir įveikiamus laikus, kuomet civilinis įstatymas aiškiai apibrėžė neperžengtiną minimalias ir/ar maksimalias moralinės žalos atlyginimo ribas, kurios iš esmės apsunkindavo teisingumo bei kompensacinės civilinės atsakomybės paskirties įgyvendinimą konkrečioje situacijoje, kaip ir apskritai stabdė neturtinės žalos instituto vystimąsi.

Rusų teisės doktrinoje pakankamos kritikos sulaukia ir mokslininko nustatyti *preziumuojamos* neturtinės žalos vienokioje ar kitokioje situacijoje dydžiai: pavyzdžiui, teigiama, kad neteisinga asmens patirtą dėl neteisėto patraukimo baudžiamojon atsakomybėn žalą vertinti 360 MMA, tuo tarpu dėl neteisėto nuteisimo – tik 288 MMA, kadangi asmuo, kuris tapo ne tik ikiteisminio tyrimo, bet ir teismo klaidos auka, neabejotinai patiria gilesnius ir stipresnius išgyvenimus⁷⁶⁹.

Pagaliau, *preziumuojamos* ir *tikrosios* neturtinės žalos atlyginimo dydžio nustatymo mechanizmo realizavimas galėtų kelti ir tam tikrų praktinio pobūdžio sunkumų: teismams kiltų būtinumas atlikti pakankamai sudėtingus matematinius skaičiavimus, nuolat sekti statistinius šalies rodiklius ir jų pasikeitimus, savo ruožtu sąlygojančius metodikos koregavimo būtinumą; reikėtų kompetentingo subjekto

⁷⁶⁹ ЛЕВИНОВА, Т. Возмещение морального вреда незаконно привлеченным к уголовной ответственности. *Российская юстиция*. 2000, № 9, p. 40.

(teismai, mokslo įstaigos ar kitos institucijos), kuris nuolat peržiūrėtų ir operatyviai koreguotų *preziumuojamos* neturtinės žalos lentelės duomenis priklausomai nuo baudžiamųjų ir civilinių įstatymų pakeitimų (naujų neturtinės žalos atlyginimo atvejų atsiradimo ar jų išnykimo, baudžiamųjų sankcijų pasikeitimo ir t.t.), visuomeninio teisės pažeidimų vertinimo, ekonominio pobūdžio rodiklių valstybėje, pagaliau – teismų praktikos ir teisės doktrinos diktuojamų tendencijų ir pan.; šios pakankamai neįprastos metodikos įgyvendinimą varžytų ir teisinė sąmonė, neturtinės žalos, kaip tokios, suvokimo problemos, nenoras dar labiau apsunkinti ir taip pakankamai sudėtingo instituto įgyvendinimą.

Be abejo, kritikuoti kažkieno sukurtą originalų sudėtingos problemos sprendimo variantą yra žymiai lengviau, negu pasiūlyti naują, tobulesnę neturtinės žalos kompensacijos dydžio apskaičiavimo metodą, todėl jau vien tas faktas, kad prof. A.M.Erdelevskis, atlikęs gausius bei itin vertingus mokslinius neturtinės žalos instituto tyrimus, pabandė sukonstruoti unikalią sistemą, leidžiančią pakankamai „tiksliai“ apskaičiuoti iš esmės jokio piniginio ekvivalento, ekonominės išraiškos bei objektyvesnių identifikavimo būdų neturinčią žalą, yra didžiulis indėlis į neturtinės žalos instituto vystymąsi. Vertinant gi metodikos praktinio pritaikymo galimybes tiek aukščiau paminėtų momentų, tiek dabartinio neturtinės žalos instituto evoliucijos etapo mūsų teisės sistemoje, tiek teismų sąmonės (vis dar tebebandančios išsivaduoti iš sovietinės ir postsovietinės teisinės ideologijos ir jos nusistatymo neturtinės žalos instituto atžvilgiu) kontekste, pasakyti, kad ji būtų sėkmingai akceptuota, praktikuojama, atneštų teigiamą rezultatą, būtų pernelyg drąsu, juo labiau, kad ji, nors ir sulaukdama doktrinos palaikymo, nėra akceptuota ir realiai taikoma savo „gimtinėje“, t.y. Rusijos teismų praktikoje.

4.4.5. Paskirtos bausmės metodas

Pakankamai įdomi, taip pat baudžiamosios teisės sankcijomis už atitinkamas nusikalstamas veikas paremta, tačiau ties kitokiais akcentais susikoncentruojanti neturtinės žalos atlyginimo dydžio apskaičiavimo metodika dar 1998 metais (dar galiojant 1961 m. LR Baudžiamajam kodeksui bei LR Baudžiamojo proceso kodeksui su juose įtvirtina nusikaltimų ir bausmių už jas sistema) buvo pasiūlyta mūsų

nacionalinėje teisės doktrinoje, o būtent doc. A.Rudzinsko moksliniuose darbuose⁷⁷⁰. Tai bene vienintelis Lietuvos teisės moksle neturtinės žalos institutą liečiantis, tiesa – tik nusikalstama veika, už kurią jau yra paskirta konkreti bausmė, padarytai neturtinei žalai atlyginti, pasiūlymas. Įsigilinęs į turtinės ir neturtinės žalos, padarytos baudžiamosios teisės pažeidimais, atlyginimo problematiką, mokslininkas siūlo moralinės žalos atlyginimo apskaičiavimo formulę⁷⁷¹, susidedančią iš, jo nuomone, svarbiausių tokiai žalai įvertinti elementų sandaugos: $Ms = Sd \times Kn \times Bd$, kur

Ms – atlygintinos moralinės žalos suma litais;

Sd – moralinės skriaudos dydis litais, kuris lygus $Kk \times 100$ VDU;

Kk - nusikaltimą padariusio asmens kaltės laipsnis, priklausantis nuo kaltės rūšies ir nusikalimo pavojingumo; tai nekintamas dydis;

100 VDU – 100 vidutinių darbo užmokesčių; tai kintamas dydis, priklausantis nuo kintančios socialinės – ekonominės padėties ir darantis neturtinės žalos apskaičiavimo metodiką lanksčią;

Kn – nukentėjusiojo kaltė, kuri apskaičiuojama : $0 \leq Kn \leq 1$, ir skirta kompensuojamai moralinei žalai sumažinti, esant viktimologiniams nukentėjusiojo veiksams (kai nėra nukentėjusiojo kaltės, laikoma, jog koeficientas lygus 1, tuo tarpu esant kaltei teismo nuožiūra šis koeficientas mažinamas);

Bd – bausmės dydis, kuris apskaičiuojamas tokiu būdu:

Bd = [skirta teisėjo bausmė : 20 (maksimalus galimas laisvės atėmimas pagal atitinkamą BK str.)] arba

[pataisos darbų be laisvės atėmimo trukmė : 10]

[baudos dydis : 0,0001].

Bausmės dydžio elementas, anot formulės autoriaus, neturtinės žalos dydžio apskaičiavimo formulėje buvo paimtas dėl to, kad skiriant bausmę yra atsižvelgiama ne tik į padaryto nusikaltimo pobūdį, jo pavojingumo laipsnį, kaltininko asmenybę, bet ir į bylos aplinkybes, lengvinančias arba sunkinančias atsakomybę, o tai yra svarbu nustatant moralinės žalos dydį. Iš tikrųjų, konkrečiam kaltininkui paskirtos bausmės elementas formulėje yra vertingas ir leidžia labiau, negu prof.

⁷⁷⁰ RUDZINSKAS, A. Nusikalstant padarytos moralinės (neturtinės) žalos apskaičiavimo metodikos problemos. *Jurisprudencija*. 1999, T. 12(4), p. 41-43; RUDZINSKAS, A. *Nusikalstama veika padarytos žalos atlyginimo materialiniai ir procesiniai teisiniai aspektai*. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01 S). Mykolo Romerio universitetas. Vilnius, 2001.

⁷⁷¹ Pažymėtina, kad ji buvo kuriama galiojant 1961 m. Baudžiamajam kodeksui ir joje įtvirtintai bausmių sistemai.

A.M.Erdelevskio pasiūlytos metodikos atveju, individualizuoti civilinę atsakomybę, nustatant konkrečioje situacijoje tinkamiausią ir teisingiausią kompensacijos už moralinę skriaudą sumą. Kita vertus, doc. A.Rudzinskas, kaip ir A.M.Erdelevskis, prioritetinį vaidmenį neturtinės žalos atlyginimui turinčių faktorių kontekste taip pat teikia kaltei, nepalikdamas galimybės kiek plačiau ar bent jau lygiagrečiai pasireikšti kitiems kompensacinės sumos įvertinimo kriterijams, ir ypač tiems, kurie nėra imami domėn skiriant bausmę už nusikaltimą (pavyzdžiui, neturtinės žalos pasekmėms, santykio šalių turtinei padėčiai, pagaliau – teisingumo, protingumo ir sąžiningumo principams). Tačiau pagrindinis mokslininko pasiūlytos formulės minusas, manytina, yra itin siauros jos taikymo galimybės. Formule iš esmės gali būti naudojama tik baudžiamojo proceso rėmuose ar civiliniame procese tik jeigu neturtinę žalą sukėlusio asmens padarytas deliktas kartu reiškia ir nusikalstamą veiką, už kurią kaltininkas buvo patrauktas baudžiamojon atsakomybėn ir realiai nubaustas. Tuo tarpu kaip elgtis kitais atvejais, kai asmenį apskritai atsisakoma traukti baudžiamojon atsakomybėn, kai asmuo atleidžiamas nuo atsakomybės ar nuo bausmės, kai kaltininko atžvilgiu taikoma ne bausmė, o baudžiamojo poveikio priemonės ir pan., nėra aišku. Pagaliau, formulės egzistavimo ir realizavimo galimumui paneigti galėtų būti panaudojami ir kiti jau minėti argumentai, susiję su baudžiamosios teisinės atsakomybės esme, paskirtimi ir specifika.

4.4.6. Draudimo kompanijų metodikos

Kai kuriose valstybėse teismai, nustatydami kompensacijos už neturtinę žalą dydį, naudojami draudimo kompanijų aktuarijų ar kitų subjektų parengtais žalos apskaičiavimo kriterijais ir metodikomis, kaip neturtinės žalos atlyginimo sumų prognozavimo bei standartizavimo priemonėmis. Pavyzdžiui, Švedijoje nustatant neturtinės žalos kompensacijų esant sveikatos sutrikdymams eismo įvykiuose sumas, naudojamos pusiau oficialios institucijos - Eismo įvykių tarnybos (*Trafikskadenamnden*) parengtos lentelės, pagal kurias draudimo kompanijos nesunkių sveikatos sužalojimų atvejais apskaičiuoja draudimo išmokų dydžius; atskaitos tašku tampa tam tikra bazinė vieno gydymosi nuo sužalojimų mėnesio suma (pirmuosius tris gydymosi mėnesius ji didesnė), kuri gali būti koreguojama (padidinama 10-50 procentų) priklausomai nuo konkrečios bylos aplinkybių, tuo

tarpu esant ilgalaikiams (tęstiniais) sveikatos sutrikdymams, kompensacijos graduojamos pagal sveikatos sužalojimų laipsnį (priklausomai nuo netekto darbingumo lygio (nuo 0 iki 100 procentų)⁷⁷².

Lietuvoje tokios praktikos, kaip ir pačių draudimo kompanijų visuotinai jų veikloje taikomų metodikų nėra, o jei ir egzistuotų - vargu, ar apskritai joms galėtų būti naudingos teismui, visų pirma, dėl skirtingos institutų prigimties, tikslų bei specifikos, o būtent sutartinio draudiko atsakomybės už neturtinę žalą pobūdžio ir jos ribotumo tiek atlygintinos žalos rūšimi, tiek ir jos dydžiu, taip pat dėl pakankamai siauro draudimo teisinių santykių, kurie galėtų būti aktualūs įvairiausių kategorijų bylas sprendžiantiems teismams, spektro.

Žvelgiant į aktualiausius ir dažniausiai pasitaikančius - neturtinės žalos kompensavimo esant transporto priemonės valdytojų privalomajam civilinės atsakomybės draudimui - atvejus, tai LR Vyriausybės 2004 m. birželio 23 d. nutarimu patvirtintos Eismo įvykio metu padarytos žalos nustatymo ir išmokos mokėjimo taisyklės⁷⁷³ numato, kad atlygintinos neturtinės žalos dydį nustato pats draudikas, atsižvelgdamas į nukentėjusiam trečiajam asmeniui padarytos žalos pasekmes, jo patirtų sužalojimų sunkumą, nepatogumus dėl sužalojimų, į nukentėjusiojo patirtų fizinių ir dvasinių kančių pobūdį, individualias savybes (amžius, profesija ir kt.), žalą padariusio asmens kaltę, padarytos žalos asmeniui dydį ir pan. (12 punktą), t.y. iš esmės į tuos pačius kriterijus, kuriuos analizuoja ir teismai, sprenddami reikalavimą dėl neturtinės žalos atlyginimo. Tokiu būdu draudimo išmokos už neturtinę žalą, padarytą sveikatos sutrikdymu ar gyvybės atėmimu, dydžio nustatymas lieka paties draudiko prerogatyva, ir teisės norminiuose aktuose nėra nustatytos jokios metodikos (formulės, procentinės lentelės ar pan.), pagal kurias draudikai apskaičiuotų draudimo išmokos sumą ir kurią pagal analogiją ar bent jau veikimo principus galėtų perimti teismai, tuo tarpu išsiaiškinti, kokiais principais ir būdais vadovaujasi kiekviena iš draudimo kompanijų, priimdama sprendimą dėl atitinkamo dydžio draudimo išmokos nukentėjusiajam išmokėjimo, yra problematiška. LR Transporto priemonių draudikų biuro taryba, siekdama draudimo išmokų už neturtinę žalą dydžių nustatymo procesą padaryti operatyvesnį ir objektyvesnį, 2005 m. kovo 1 d. posėdyje protokolu Nr. 64

⁷⁷² ROGERS, išnaša 86, p. 320-321.

⁷⁷³ LR Vyriausybės nutarimas Nr. 795 „Dėl Eismo įvykio metu padarytos žalos nustatymo ir išmokos mokėjimo taisyklių patvirtinimo“, V.Ž., 2004, Nr. 100-3718.

patvirtino Eismo įvykiuose padarytos žalos asmeniui administravimo metodiką⁷⁷⁴, kurioje *inter alia*, numatyta, kad mirties dėl draudiminio įvykio atveju yra atlyginama visa LR Transporto priemonių valdytojų privalomojo civilinės atsakomybės draudimo įstatyme (tuo metu galiojusioje redakcijoje) įtvirtinta maksimali 500 eurų (1726,40 Lt) draudimo išmokos už neturtinę žalą suma; esant sunkiam sveikatos sutrikdymo laipsniui – taip pat iki 100 procentų draudimo išmokos (1726,40 Lt); esant nesunkiam sveikatos sutrikdymo laipsniui – iki 50 procentų (iki 862 Lt); esant nežymiam sveikatos sutrikdymui, fizinio skausmo sukėlimui – iki 10 procentų (iki 172 Lt) šios sumos⁷⁷⁵, tačiau ši metodika yra tik Biuro vidaus teisės aktas, reglamentuojantis žalų ir išmokų dydžių nustatymą bei jų mokėjimą, kai tokią žalą pagal įstatymą privalo atlyginti Biuras, todėl ji nėra privaloma Lietuvoje veikiančioms draudimo bendrovėms (net nėra publikuota jokiame oficialiame leidinyje), kurios, kaip jau buvo minėta, pačios (kiekviena savaip) nustatinėja asmeniui padarytos žalos ir draudimo išmokos už ją dydį, o net jei ir būtų privaloma – abejotina, ar ji galėtų būti pagal analogiją taikoma teismų veikloje – jau vien dėl to, kad civiliniai įstatymai nebenumato jokių maksimalių/minimalių neturtinės žalos atlyginimo dydžio sumų, kurios atliktų atskaitos taško ar savotiško vertės mato vaidmenį.

4.4.7. Alternatyvios neturtinės žalos kompensavimo sistemos

Bandant objektyvizuoti kompensacijos už neturtinę žalą dydžio nustatymo procesą ir surasti aiškesnius jos apskaičiavimo būdus, eliminuojančius nevienodumo bei nenuspėjamumo elementus, būtų tikslinga atsigręžti ne tik į draudimo teisinių santykių rėmuose veikiančius, bet ir į kitus Lietuvoje taikomus, dažniausiai – specifinę santykių sritį apimančius asmens patirtų fizinių bei dvasinių kančių atlyginimo mechanizmus bei teisinius instrumentus.

⁷⁷⁴ Kadangi ši metodika yra tik rekomendacinio pobūdžio vidaus teisės aktas, nepaskelbtas jokiame oficialiame leidinyje, yra sunku nurodyti oficialų jos šaltinį; metodika buvo gauta betarpiškai kreipusis į LR Transporto priemonių draudimų biuro Teisės departamentą.

⁷⁷⁵ Metodikoje taip pat nurodoma, kad netekus 100 procentų darbingumo, mokama iki 1726,40 Lt draudimo išmokos už neturtinę žalą, o nustačius kitokį darbingumo netekimo laipsnį – proporcingai mažesnė pinigų suma; metodikoje numatyta, kad kūno subjaurojimo, už kurį taip pat asmuo gali tikėtis neturtinės žalos kompensacijos, mastas vertinamas praėjus metams po eismo įvykio, ir išmokos dydis priklauso nuo išlikusių randų ploto ir randų klasifikacijos; esant abipusei eismo įvykio dalyvių kaltei atlyginama 50 % apskaičiuotos neturtinės žalos.

Šiuo aspektu tampa aktualus LR Smurtiniais nusikaltimais padarytos žalos kompensavimo įstatymas⁷⁷⁶, kuris leidžia svarstyti, ar jame numatytos neturtinės žalos, padarytos smurtiniais nusikaltimais, kompensacijų sumos bei jų gradavimo pagal nusikalstamas veikas principai, atspindintys valstybės (įstatymų leidėjo) poziciją, negalėtų tapti savotišku orientyru ir teismams, sprendžiantiems reikalavimus dėl panašiais veiksmais padarytos nematerialios skriaudos atlyginimo. Pagal šį įstatymą iš specialaus Nukentėjusių nuo nusikaltimų asmenų fondo smurtinių nusikaltimų⁷⁷⁷ aukoms esant atitinkamoms sąlygoms (nustatytas smurtinio nusikaltimo buvimo faktas; juo padaryta žala neatlyginta; per nustatytą terminą pateiktas prašymas kompensuoti žalą ir pan.) išmokamos tokios neturtinės žalos kompensacijos (6 str. 3 d.): gyvybės atėmimo atveju – 30 MGL (3900 Lt); sunkaus sveikatos sutrikdymo ar pasikėsینimo į seksualinio apsisprendimo laisvę ar neliečiamumą atveju – 20 MGL (2600 Lt); nesunkaus sveikatos sutrikdymo atveju – 10 MGL (1300 Lt)⁷⁷⁸.

Lyginant šias neturtinės žalos kompensacijų sumas su bylose dėl svarbiausių ir fundamentaliausių konstitucinio lygmens asmeninių neturtinių vertybių – gyvybės, sveikatos, laisvės – pažeidimo teismų priteisiamais atlyginimais, į akis iš karto krinta akivaizdus skirtumas ir disproporcija, nes realiai nukentėjusiesiems atlyginama kelis dešimtis ar net šimtus kartų daugiau, todėl aptariamame įstatyme užfiksuoti dydžiai atrodo neatitinkantys teisingumo bei protingumo reikalavimų, toli gražu nepajėgūs tapti efektyvios ar net dalinės „restitucijos“ priemonėmis. Tačiau esminė įstatyme numatytų sumų netinkamumo teisminei neturtinės žalos kompensavimo mechanizmui priežastis yra ta, kad pasirinkti neturtinės žalos atlyginimo dydžiai yra aiškiai fiksuoti, vienareikšmiški ir visiems vienodi, o tai reiškia, kad jie visiškai neatspindi konkretaus nukentėjusiojo ar jo artimųjų patirtų kančių, atsiriboją nuo bet kokio deliktinės situacijos individualizavimo. Vargu, ar galima teigti, kad šios sumos galėtų pretenduoti net į *preziumuojamos* neturtinės žalos, atspindinčios „vidutinio“,

⁷⁷⁶ V.Ž., 2005, Nr. 85-3140.

⁷⁷⁷ Smurtinių nusikaltimų laikoma apysunkio, sunkaus ar labai sunkaus nusikaltimo požymių turinti veika, kuria buvo tyčia atimta žmogaus gyvybė ar sunkiai ar nesunkiai sutrikdyta sveikata, arba pasikėsinta į žmogaus seksualinio apsisprendimo laisvę ir neliečiamumą (2 str. 1 d.).

⁷⁷⁸ Jeigu nukentėjusiajam asmeniui neturtinė žala padaryta keliais smurtiniais nusikaltimais, kurie sudaro idealiąją nusikaltimų sutaptį, neturtinė žala kompensuojama tik už sunkiausią iš šių nusikaltimų (6 str. 4 d.); jeigu teisę į kompensaciją turi daugiau negu vienas asmuo, kompensuojama neturtinė žala dalijama lygiomis dalimis visiems šiems asmenims (6 str. 7 d.); kompensacija mažinama, jeigu asmuo gavo ar turi teisę gauti laidojimo pašalpą ar kitas kompensacijas, mokamas iš valstybės biudžeto, VSDF biudžeto ir pan. (6 str. 5 d.).

„normalaus“ žmogaus jaučiamą patyrus smurtinį pasikėsinimą, emocinį bei fizinį skausmą, kompensacijos sumą. Reikėtų suvokti, kad tai yra tiesiog savotiška valstybės, prisiėmusios kito asmens padarytos žalos atlyginimo našta, paramos forma smurtinių nusikaltimų aukoms, kurios negali tikėtis realaus ir efektyvaus skriaudos atlyginimo iš tiesioginio kaltininko, todėl šiuo atveju tokiai paramai jokių būdu nėra ir negali būti keliami visiško nuostolių atlyginimo ar kompensacinės funkcijos realizavimo tikslai, o paprasčiausiai vadovaujamosi principu, jog nuskriaustajam „kažkiek yra geriau, negu nieko“, tuo pačiu suvokiant, kad dažniausiai šios išmokos bus neprotingai mažos ir akivaizdžiai nepakankamos patirtiems išgyvenimams sušvelninti, o tam tikrais atvejais – atvirkščiai, kompensacija atiteks ne itin nukentėjusiam asmeniui, ir tik išimtiniais atvejais ji pilnai ir adekvačiai atlygins nematerialią skriaudą. Rengiant šio įstatymo projektą buvo tikėtasi, kad atveju, kai turtinės ir neturtinės žalos kompensavimo našta teks valstybei, nebus daug, ir tai taps tik išimtimi iš bendro neturtinės žalos atlyginimo mechanizmo.

Pažymėtina ir tai, kad į įstatymo veikimo sferą patenka tik labai siauras teisės pažeidimų, nukreiptų tik prieš kelias vertybes (gyvybę, sveikatą ir seksualinio apsisprendimo laisvę) ir tik tam tikru būdu (smurtiniu) spektras, o įstatyme nustatyto dydžio neturtinės žalos kompensacijos išmokamos tik specifiniais atvejais, esant ypatingoms sąlygoms ir tik specialioms įstatyme numatytiems subjektams (pakankamai siauram nukentėjusiųjų ratui - tik betarpiškai nukentėjusiesiems, o gyvybės atėmimo atveju – tik jų sutuoktiniams ir išlaikytiniams), iš specialiai šiam tikslui įsteigto fondo, specialia tvarka (sprendimą priima fondą administruojanti LR Teisingumo ministerija).

Atsižvelgiant į šiuos argumentus, manytina, kad tikėtis „pagalbos“ iš aukščiau paminėto specialiam tikslui skirto įstatymo ir vertinti jame užfiksuotus aiškius vienkartinis pinigines kompensacijos už neturtinę žalą dydžius kaip rekomenduotinus teismų praktikai, nevertėtų.

Pastangos objektyvizuoti ir suvienodinti neturtinės žalos kompensavimo procesą dedamos ir reformuojant pacientų teisių bei žalos sveikatai atlyginimo sistemą, ir šiuo aspektu detalesnio aptarimo reikalauja rengiamo LR Pacientų teisių ir žalos sveikatai atlyginimo įstatymo pakeitimo projektas, kuriuo *inter alia*, siekiama sureguliuoti tiek turtinės, tiek ir neturtinės žalos, padarytos sveikatos priežiūros įstaigų pacientų

sveikatai, atlyginimą⁷⁷⁹. Esminiu diskursiniu klausimu tampa projekto 23 straipsnyje įtvirtinta nuostata, kad atlyginant pacientui padarytą žalą Civilinio kodekso nustatyta tvarka ir įvertinant neturtinės žalos piniginę išraišką, be Civilinio kodekso 6.250 str. 2 d. numatytų kriterijų, taip pat atsižvelgiama į neturtinės žalos įvertinimo pinigais rekomendacijas, kurias tvirtina Vyriausybė, atsižvelgdama į Sveikatos apsaugos ministerijos, pacientų teisių gynimo organizacijų ir Lietuvos draudikų asociacijos pateiktus siūlymus.

Nors vieną vertus, tokios rekomendacijos ir galėtų daugiau ar mažiau prisidėti prie kompensacinių sumų už patirtą nematerialią skriaudą medicininių paslaugų teikimo sferoje suvienodinimo, kompensacinio proceso prognozuotumo ir nuspėjamumo užtikrinimo, tačiau, kita vertus, labai abejotina tiek tokias rekomendacijas įgaliotos teikti institucijos kompetencija tai daryti, tiek tokių rekomendacijų teisėtumas, galia, reikšmė bei reali nauda. Juk nei Civilinio kodekso 6.250 str. 2 d., nei jokios kitos civilinių įstatymų nuostatos neįpareigoja teismą, sprendžiantį klausimą dėl neturtinės žalos atlyginimo, atsižvelgti į vykdomosios valdžios ar kitos institucijos (plačiąja prasme) siūlymus, nustatytas metodikas ar rekomendacijas ir pan. Priešingu atveju tai reikštų valdžių atirbojimo, jų funkcinio pasiskirstymo, teismų nepriklausomumo tiek nuo įstatymų leidžiamosios, tiek ir nuo vykdomosios valdžių poveikio, kitų įstaigų, organizacinių, komercinių – ūkiniu struktūrų, juridinių ir fizinių asmenų įtakos, laisvos ir nevaržomos teismo nuožiūros, paremtos jo vidiniu įsitikinimu bei teisine sąmone, taip pat ir kitų pamatinių principų pažeidimą, o svarbiausia – nedviprasmiškai Civiliniame kodekse įtvirtintos teismo diskrecijos, ribojamos tik atitinkamais kriterijais bei teisingumo, protingumo ir sąžiningumo imperatyvais, padėti galutinę tašką nematerialios žalos atlyginimo procese⁷⁸⁰, paneigimą. Būtent todėl klausimas, ar apskritai Vyriausybė galėtų teikti kokias nors (kad ir neprivalomojo pobūdžio) rekomendacijas dėl neturtinės žalos atlyginimo dydžio, ir juo labiau, parengtas atsižvelgiant į kitų – tiek viešuosius interesus atstovaujančių, tiek ir privačius interesus jungiančių subjektų (šiuo atveju – Sveikatos apsaugos ministerijos, draudimo bendroves, pacientus vienijančių organizacijų ir kt.) siūlymus, išlieka itin opus.

⁷⁷⁹ LR Pacientų teisių ir žalos sveikatai atlyginimo įstatymo pakeitimo įstatymo projektas (naujausia redakcija) Nr. XP-2817. [interaktyvus]. [Žiūrėta 2008 m. rugsėjo 1 d.]. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=313089&p_query=&p_tr2=>>.

⁷⁸⁰ Apie tai detalai kalbama disertacijos 4.1.3. skirsnyje „Bendrieji neturtinės žalos atlyginimo dydžio nustatymo principai, gairės ir probleminiai klausimai“.

Naujausioje jurisprudencijoje akcentuojama, kad priteisiant neturtinės žalos atlyginimą, vadovaujamosi teisingo žalos atlyginimo koncepcija, besiremiančia *įstatymo ir teismų praktikos suformuluotais vertinamaisiais subjektyvaus ir objektyvaus pobūdžio kriterijais*, leidžiančiais kuo teisingiau atlyginti asmeniui padarytą žalą, atkurti pažeistų teisių pusiausvyrą ir suponuojančiais pareigą preciziškai įvertinti konkrečios bylos aplinkybes⁷⁸¹. Tokio išaiškinimo kontekste LR Pacientų teisių ir žalos sveikatai atlyginimo įstatymo pakeitimo projektu siūlomas „netiesioginis“ į neturtinės žalos kompensavimo procesą įtraukiamų subjektų rato išplėtimas, įpareigojant atsižvelgti į jų rekomendacijas, nustatytas neaiškių principų ir veiksmų pagrindų bei įformintas poįstatyminiu teisės aktu, atrodytų ydingas.

Aptariamoms įstatymo projekto nuostatos nelogiškumą parodo ir ta aplinkybė, kad analizuojama norma, įtvirtindama pareigą atsižvelgti į Civilinio kodekso 6.250 str. 2 d. numatytus kriterijus bei LR Vyriausybės patvirtintas neturtinės žalos įvertinimo rekomendacijas, nekalba apie būtinumą atsižvelgti į Lietuvos teismų praktiką atitinkamos kategorijos bylose. Kadangi iš siūlomos formuluotės nėra aišku, koku būdu ir koku pagrindu pati LR Vyriausybė rengs kompensacinių sumų rekomendacijas, kokie faktoriai turės įtakos vienokiam ar kitokiam neturtinės žalos atlyginimo dydžio pasiūlymui, manytina, kad teismų praktikos ir jos reikšmės kompensacijos už neturtinę žalą sumos nustatymo procese, ignoravimas (nepaminėjimas) yra nepagrįstas. Kita vertus, jeigu LR Vyriausybės rekomenduojami neturtinės žalos įvertinimo pinigais dydžiai bus nustatomi sekant bei vadovaujantis teismų praktika, keltinas klausimas, ar apskritai yra tikslingas jų parengimas: teismai ir taip saistomi ankstesnių precedentų. Šiuo atveju logiškesnis ir efektyvesnis būtų daugelyje užsienio jurisdikcijų pasiteisinusios, jau aukščiau analizuotos teismo naudojamų tarifų sistemos, pagrįstos apibendrinamojo - rekomendacinio pobūdžio teismų praktikos suvestinių rengimu, kūrimas bei naudojimas, o ne žingsnis atgal, įstatymų leidėjui teisės aktuose fiksuojant konkrečius neturtinės žalos kompensacinių dydžių rėmus, stabdančius tiek instituto vystimąsi apskritai, tiek teisingumo pasiekimą konkrečioje situacijoje.

Atsižvelgiant į šiuos argumentus, teigti, kad įstatymo projekte glūdinti užmoja objektyvizuoti neturtinės žalos įvertinimo pinigais procesą žalos pacientų sveikatai padarymo atvejais, vykdomosios valdžios institucijos, bendradarbiaujant su kitais

⁷⁸¹ LAT CBS teisėjų kolegijos 2008 m. rugpjūčio 14 d. nutartis c.b. Ž.Ž. v UAB „Ekstra žinios“, Nr. 3K-3-393/2008.

subjektais parengtų kompensacinių dydžių rekomendacijų forma, galėtų palengvinti neturtinės žalos atlyginimo sumų nustatymą, negalima: tokia iniciatyva bei pasirinkta forma yra iš esmės teisiškai ydinga, tad jos reikėtų atsisakyti.

4.4.8. Gautų pajamų skaičiavimas

Kai kuriose kontinentinės teisinės sistemos valstybėse (pavyzdžiui, Italijoje, Ispanijoje) kompensacijos už neturtinę žalą dydį bandoma susieti su iš neteisėtų veiksmų atsakovo gautų pajamų suma, t.y. nematerialios žalos atlyginimą nustatant pagal pajamas, kurias kaltininkas gavo iš savo neteisėtos veikos, nulėmusios tą neturtinę žalą, arba net pagal didesnę sumą, ir tokiu būdu žymiai palengvinant bei maksimaliai objektyvizuojant kompensacinį mechanizmą. Kaip jau buvo minėta anksčiau, tokį neturtinės žalos atlyginimo dydžio apskaičiavimo metodą siūloma taikyti ir Lietuvos teismų praktikoje garbės ir orumo, teisės į privataus gyvenimo neliečiamumą bei atvaizdą pažeidimo bylose, kuomet neturtinė žala atsiranda dėl stambių ir įtakingų pelno siekiančių bei jį gaunančių informacijos skleidėjų veiksmų⁷⁸².

Nors viena vertus, toks požiūris ir atitinka nuostatą, kad iš neteisėtos veikos jokių būdu negali būti pelnomasi, tačiau visgi manytina, kad prieš tą neteisėtą pelnyimąsi reikėtų naudoti kitus teisinius instrumentus, pavyzdžiui, turtinės žalos atlyginimo institutą, iš neteisėtų veiksmų gautą naudą pripažįstant nukentėjusiojo patirtais nuostoliais (CK 6.249 str. 2 d.), kaltininko nepagrįstu praturtėjimu (CK 6.242 str.) ir pan. Neturtinės žalos institutas neturėtų tapti pagalbine ar „subsidiaria“ priemone, naudojama nesant pagrindo ar galimybės nukentėjusiajam atlyginti turtinę žalą, pasireiškusią būtent kaltininko gautos naudos ar kitokiu pavidalu, ką iš esmės ir yra bandoma padaryti taikant aptariamą metodą. Neturtinė žala netalpina savyje jokio materialaus – ekonominio prado, todėl ir jos kompensavimas negali ir neturi tapti materialios – ekonominės žalos atlyginimo priemone ar dar blogiau - alternatyva. Pagaliau, neturtinė žala dažniausiai yra patiriama tokiose situacijose, kuriose apskritai negalima kalbėti apie kokį nors žalą padariusio asmens pasipelnymą ar pajamų

⁷⁸² Žr. plačiau išnašą 336. Taip pat žr. disertacijos 4.3.3. skirsnį „Neturtinės žalos atlyginimo dydžio nustatymo specifika garbės ir orumo, privataus gyvenimo neliečiamumo ir kai kurių kitų asmeninių neturtinių vertybių, užtikrinančių asmens individualizaciją visuomenėje, pažeidimo bylose“.

gavimą bei tokias pajamas apskaičiuoti (pavyzdžiui, sveikatos sužalojimo, gyvybės atėmimo, santuokos nutraukimo ir panašūs atvejai).

Deja, mūsų teismų praktikoje pasitaiko pavyzdžių, kuomet neturtinės žalos institutą kaip tik ir yra bandoma panaudoti realiai patirtiems ar tik potencialiems turtiniams praradimams kompensuoti, tiesiog, skirtingai nuo užsienio jurisdikcijų, mūsų teismai apeliuoja ne į atsakovo iš neteisėtų veiksmų gautą turtinę naudą, bet į nukentėjusiojo negautas pajamas, kurios, kaip ir pažeidėjo gauta turtinė nauda, vadovaujantis CK 6.249 str. 1 d., patenka į turtinės žalos kategoriją⁷⁸³. Pavyzdžiui, byloje *G.Š. v UAB „(duomenys neskelbtini)“*⁷⁸⁴ profesine liga susirgusiai ieškovei priteistą 160000 Lt neturtinės žalos atlyginimą pirmosios instancijos teismas motyvavo tuo, kad nukentėjusiajai tikslinga atlyginti pusę tos sumos, kurią ji būtų uždirbusi pas atsakovą iki pensijos, skaičiuojant nuo jos vidutinio darbo užmokesčio. Byloje *K.R. v Lietuvos Respublika*⁷⁸⁵ žemesnių instancijų teismų priteistos 3000 Lt dydžio neturtinės žalos, padarytos neteisėtu nuteisimu, kompensacijos padidinimą iki 8000 Lt kasacinės instancijos teismas motyvavo tuo, kad ieškovė buvo neteisėtai nuteista ir laikoma laisvės atėmimo vietoje 8 mėnesius, o jos nuteisimo metu šalies vidutinis mėnesinis darbo užmokestis sudarė apie 1000 Lt, todėl padauginus nelaisvėje praleistus mėnesius iš potencialaus nukentėjusiosios negauto darbo užmokesčio už tą laikotarpį ir buvo nustatytas neturtinės žalos atlyginimo dydis. Identiškus savo principu skaičiavimus buvo bandoma atlikti ir byloje *R.K. v Lietuvos valstybė*⁷⁸⁶, kurioje pripažinęs ieškovo teisės į teisingą baudžiamąjį procesą ir teismą per protingą laiką pažeidimą, pirmosios instancijos teismas jam priteisė 161787,84 Lt dydžio neturtinės žalos kompensaciją, tokią, iš pirmo žvilgsnio neįprastą sumą (juk dažniausiai neturtinės žalos atlyginimo dydis išreiškiamas apvaliomis sumomis, ir juo labiau be centų) argumentuodamas tuo, jog visas neteisėto ir nepateisinamai ilgo baudžiamojo persekiojimo laikotarpis truko 96 mėnesius (8 metus), tuo tarpu ieškovo

⁷⁸³ Civilinio kodekso VI knygos „Prievolių teisė“ komentare nurodoma, kad atsakovo gauta nauda iš esmės ir yra nukentėjusiojo negautos pajamos. *Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė I*. Vilnius, 2003, p. 342.

⁷⁸⁴ Lietuvos apeliacinio teismo 2008 m. lapkričio 13 d. nutartis c.b. Nr. 2A-41/08. Pažymėtina, kad apeliacinės instancijos teismas šį sprendimą pakeitė ir sumažino kompensacijos sumą iki 100000 Lt.

⁷⁸⁵ LAT CBS teisėjų kolegijos 2005 m. lapkričio 23 d. nutartis c.b. Nr. 3K-3-604/2005.

⁷⁸⁶ LAT CBS teisėjų kolegijos 2007 m. spalio 22 d. nutartis c.b. Nr. 3K-3-417/2007.

iki tol gautas vidutinis darbo užmokestis sudarė 1685,29 Lt per mėnesį, todėl padauginus šias sumas ir buvo gautas toks neturtinės žalos kompensacijos skaičius⁷⁸⁷.

Vis dėlto pritarti tokiam požiūriui dėl jau aukščiau išsakytų argumentų būtų klaidinga. Pirmosios bylos atveju teismo pasirinkto neturtinės žalos kompensacijos apskaičiavimo būdo netinkamumą paryškina dar ir ta aplinkybė, kad ginčo santykiams taikytas LR Žalos, padarytos neteisėtais kvotos, tardymo, prokuratūros ir teismo veiksmais, atlyginimo įstatymas neturtinės žalos atlyginimo dydį tuo metu ribojo maksimalia 10000 Lt suma, todėl jeigu būtų ir toliau sekama tokia logika, kiekvieną neteisėto laisvės apribojimo mėnesį vertinant 1000 Lt (ar kitokiu netekto darbo užmokesčio dydžiu) „taksa“, būtų neaišku, kaip elgtųsi teismas tuo atveju, jeigu nukentėjusioji praleistų nelaisvėje daugiau negu 10 mėnesių⁷⁸⁸. Tačiau svarbiausia yra turėti omenyje neturtinės žalos prigimtį bei atlyginimo paskirtį kompensuoti ne turtinį, o emocinį, dvasinį ir fizinį praradimą, o taip pat tai, kad neturtinės žalos atlyginimas yra autonomiškas civilinių teisių gynimo būdas, kuris gali būti taikomas nepriklausomai nuo turtinės žalos padarymo (sekant tokiu metodu, neaišku, kaip reiktų elgtis tais atvejais, kai dėl neteisėtų veiksmų turtinė žala apskritai neatsiranda). Taigi, atsižvelgiant į šiuos aspektus, darytina išvada, kad kaltininko padarytos turtinės žalos (nukentėjusiojo negautų pajamų ar kaltininko gautos turtinės naudos pavidalu), kuri ir taip gali būti sėkmingai kompensuota pilnai realizuojant visiško nuostolių atlyginimo principą, vertinimui turėtų būti teikiamas tik šalutinis, pagalbinis, bet toli gražu ne esminis vaidmuo neturtinės žalos kompensavimo procese⁷⁸⁹: turtinės žalos mastas ir jos matematinė išraiška galėtų figūruoti tik kaip vienas iš argumentų pagrindžiant didesnės ar mažesnės kompensacijos už neturtinę žalą parinkimą, ir tik tuo atveju, jeigu jis harmoningai ir logiškai dera (sintezuoja) su kitais kaltininko atsakomybę didinančiais ar mažinančiais faktoriais, tačiau negali tapti pagrindiniu nematerialios žalos įvertinimo matu ar apskaičiavimo metodu.

⁷⁸⁷ Lietuvos apeliacinis teismas šį sprendimą pakeitė ir sumažino neturtinės žalos kompensaciją iki 40000 Lt, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas nutartį paliko pasikeistą.

⁷⁸⁸ Šiuo atveju, matyt, susiklostytų absurdiška, kiek ankščiau darbe kritikuota garbės ir orumo bei autorių asmeninių neturtinių teisių gynimo byloje buvusi paplitusi situacija, kuomet kiekvienos neteisėto baudžiamojo persekiojimo dienos „vertė“, esant vis ilgesnei jo trukmei, mažėtų.

⁷⁸⁹ Žr. disertacijos 4.2.7. skirsnį „Turtinė žala“.

4.4.9. Apibendrinimas

Apibendrinant pristatytas didesniu ar mažesniu objektyvumo laipsniu pasižyminčias kompensacijos už neturtinę žalą dydžio nustatymo metodikas, sistemas bei principus, reziumuojant identifikuotas stipriąsias ir silpnąsias jų puses, galima būtų daryti išvadą, kad bene priimtinausias ir racionaliausias dabartinio neturtinės žalos instituto funkcionavimo Lietuvos teisėje etape variantas būtų stebėti teismų praktikos realijas, išvelgti joje tendencijas ir jų pagrindu konstruoti rekomendacinio – orientacinio pobūdžio suvestines (lenteles), kuriose atsispindėtų įprastai teismų priteisiamos minimalios, maksimalios ar/ir vidutinės kompensacinės sumos, o taip pat pasitelkus žinias ne tik teisės, bet ir kitų socialinių mokslų srityse, daryti atitinkamas prognozes, pavyzdžiui, prognozuoti, kokių procentu galėtų kasmet ar kas kelis metus (kitą laikotarpį) didėti/mažėti priteisiamų neturtinės žalos atlyginimų dydžiai, kaip galėtų pasikeisti jų tarpusavio santykis ir pan. Atliktas užsienio jurisprudencijų tyrimas parodė, kad būtent rekomendacinio pobūdžio teisminių „tarifų“ sistema tampa pakankamai sėkminga bei efektyvia papildoma teismų praktikos standartizavimo bei unifikavimo, o taip pat ir prognozuotumo užtikrinimo priemone, kas dabartinėmis neturtinės žalos instituto funkcionavimo mūsų teisės sistemoje sąlygomis, stebint joje nenuoseklumą ir netgi tam tikro laipsnio chaotiškumą, yra itin aktualu.

Nepaisant kitų neturtinės žalos kompensacijos dydžio apskaičiavimo metodų įvairovės tiek metodologinio pagrindo, tiek veikimo principų, tiek atspirties taškų ir dedamų akcentų aspektais, vis dėlto juose galima išvelgti daugiau neigiamų, negu teigiamų dalykų, ir būdami dirbtinai sukurti bei „pritempti“ prie neturtinės žalos instituto poreikių, jie iš tikrųjų nėra pajėgūs spręsti šio civilinių teisių gynimo būdo problemų.

Deja, negalima kalbėti apie universalus, kiekvienu atveju patikimai galinčio suveikti, efektyvus, prieinamo, aiškaus, o svarbiausia - logiškai bei teisiškai pagrįsto neturtinės žalos atlyginimo suradimo varianto egzistavimą. Abejotina, ar apskritai koks nors tiksliais skaičiavimais paremtas dvasinių kančių, ašarų, skausmo bei nelaimės piniginės išraiškos ir adekvačios jų piniginės kompensacijos nustatymo būdas galėtų būti išrastas. Tą sąlygoja, pirmiausia, neturtinės žalos prigimtis, iš esmės nepriimanti jokių matematinių tikslumų ir kelianti ko gero, retorinį, klausimą - kaip išmatuoti pinigais tai, kas lyg ir yra neišmatuojama, neturi materialios išraiškos,

nepriklauso apčiuopiamam fiziniam pasauliui. Atsakymas į šį klausimą visuomet bus tik santykinio pobūdžio. Skiriamuoju neturtinės žalos požymiu ir yra tai, kad padaryti nuostoliai negali būti įvertinti pinigais, ir šiuo atveju nėra kalbama vien tik apie tokios žalos įrodinėjimo problematiškumą, kuris dažnai egzistuoja ir turtinės žalos atlyginimo atveju: negalėjimas įvertinti neturtinę žalą yra tarsi jos prigimtinis bruožas, išplaukiantis iš jos esmės. Deja, kol kas nėra, ir vargu, ar kada nors bus išrastas patikimas būdas įsiskverbti į kito žmogaus psichiką ir pasakyti, ką jis iš tikrųjų jaučia bei išgyvena, „neįmanoma surasti asmeninių savybių transformavimo į pinigus, t.y. asmenybės garbės piniginio įvertinimo mastelį (modelį, formulę), kuris nuolat suveiktų ir nesudarytų sąlygų teismų savivalei“⁷⁹⁰. Kitaip tariant, žmogaus fizinis ir dvasinis skausmas negali būti išmatuotas, kaip tarkim, neblaivumo laipsnis alkotesteriu. Absoliutaus matematinio tikslumo neretai neįmanoma pasiekti ir atlyginant turtinę žalą (pavyzdžiui, būna sudėtinga nustatyti negautų pajamų dydį), todėl toks reikalavimas juo labiau negali būti keliamas tais atvejais, kuomet yra kalbama apie tokį neapčiuopiamą fenomeną, kaip dvasiniai individo išgyvenimai ar fiziniai jutimai. Su tuo iš esmės sutinkama ne tik teisės doktrinoje, bet ir mūsų teismų praktikoje: vienoje bylų⁷⁹¹ buvo pažymėta, kad tiesiog nėra metodo, kuriuo remiantis būtų galima įvertinti, kokia suma turi būti atlyginta, nėra formulės, kaip nustatyti neturtinę žalą, nes jos tiksliai įvertinti neįmanoma, ir įstatymai numato tik piniginę kompensaciją, kuria siekiama kiek įmanoma tiksliau kompensuoti nukentėjusiojo patirtą dvasinį ir fizinį skausmą.

Atsižvelgiant į šiuos argumentus, darytina išvada, kad teismų praktika bylose dėl asmens fizinio skausmo ar dvasinių išgyvenimų kompensavimo turėtų būti orientuojama į *jurisprudencijos santykio su matematika atsisakymą*: teisė neturi būti siejama su matematika, priartinama ir gretinama prie jos ar kitų tikslųjų mokslų ir jų siūlomų metodikų, „tiesė turi atsiskirti nuo metafizinių aukštumų ir kiek tik įmanoma glaudžiau priartėti prie realaus gyvenimo, realiai susiklostančių visuomeninių santykių, socialinių klausimų ir visuomenės poreikių“, t.y. vadovautis ne aritmetiniais ar metafiziniais, o bendrasocialiniais kriterijais⁷⁹². Juk, pavyzdžiui, net ir pačios civilinės teisės rėmuose egzistuoja procesai (bylų kategorijos), kuriuose teismas

⁷⁹⁰ БЕЛЯЦКИН, išnaša 1, p. 64.

⁷⁹¹ Lietuvos apeliacinio teismo 2006 m. balandžio 24 d. nutartis c.b. *D.P. v D.D., UAB DK „Baltic Polis“*, Nr. 2A-161/2006.

⁷⁹² БЕЛЯЦКИН, išnaša 1, p. 66.

privalo reikalauti iš ieškovo kategoriško bei absoliutaus prašomos priteisti sumos dydžio pagrindimo leistiniais įrodymais, ir jų nesant – atsisakyti tenkinti reikalavimą, bei procesai, kuriuose tokie įrodymai tiesiog objektyviai negali būti pateikti, nes jų nėra, bet tam, kad akivaizdžiai nukentėjęs asmuo neliktų be jokios teisinės apsaugos, jam atlyginama teisingumo principo bei laisvos nešališko ir kompetentingo organo (teismo) nuožiūros pagrindu nustatyta kompensacija (prie pastarųjų kaip tik ir priskirtini iš neturtinės žalos atlyginimo teisinių santykių kylantys ginčai). Šiuo atveju būtent laisva ir „sveika“ teismo nuožiūra, apie kurią netiesiogiai kalba civiliniai įstatymai (*inter alia* CK 6.250 str. 2 d.), tampa vienu svarbiausių faktorių vertinant patirtos neturtinės žalos mastą bei įstatyme įtvirtintus, teismų praktikos išvystytus bei teisės doktrinos rekomenduojamus pagalbinius kriterijus, tuo tarpu tikslios matematinės formulės ar kitokie skaičiavimai neleistinai apribotų tokią teismo nuožiūrą ir nepateisinamai suvaržytų jos pasireiškimo galimybes.

REKOMENDACIJOS TEISMAMS SPRENDŽIANT BYLAS DĖL NETURTINĖS ŽALOS ATLYGINIMO

1. Tiek teismų procesiniuose sprendimuose, tiek teisingumo vykdymo veikloje apskritai turi būti atsisakoma termino *moralinė žala* vartojimo, apibūdinant ne turtui padarytą žalą. Siekiant terminologinio, o svarbiausia – teisinio tikslumo bei nuoseklumo, vartotinas žymiai taisyklingesnis terminas, apibrėžiantis asmens fizinius bei dvasinius išgyvenimus ar kitokius negatyvius nematerialaus pobūdžio pasikeitimus, sąlygotus neteisėtų kito asmens veiksmų – *neturtinė žala*.

2. Atsižvelgiant į detalesnio neturtinės žalos instituto norminio reglamentavimo bei praktinio taikymo tradicijų Lietuvoje nebuvimą, o taip pat į teisės doktrinos vakuumą šioje srityje, Lietuvos Aukščiausiajam Teismui būtų tikslinga parengti teismų praktiką bylose dėl neturtinės žalos atlyginimo *apibendrinantį informacinio pobūdžio dokumentą (apžvalgą)*, kuris talpindamas savyje ir tam tikrus rekomendacinius išaiškinimus, palengvintų neturtinės žalos instituto suvokimą tiek apskritai, tiek specifinių teisinių santykių kontekste, taip pat prisidėtų prie teismų praktikos vienodinimo, efektyvesnio neturtinės žalos atlyginimo, kaip civilinių teisių gynimo būdo, realizavimo.

3. Mokslinėms institucijoms, atliekančioms teisinio pobūdžio tyrimus, mokslininkų grupėms ar pavieniams teisės doktrinos atstovams, taip pat privatiems subjektams (užsiimantiems teisės, *inter alia* teismų praktikos, sistematizacija, teisės informacinių sistemų kūrimu, teisinės literatūros leidyba ir pan.) siūlytina rengti bei leisti teismų praktiką bylose dėl neturtinės žalos atlyginimo apibendrinančias *suvestines* (lenteles), kuriose atsispindėtų atitinkamais neturtinės žalos patyrimo atvejais įprastai teismų priteisiamos kompensacinės sumos (vidurkis, minimumas ar/ir maksimumas), jas periodiškai atnaujinti bei koreguoti, atsižvelgiant į besikeičiantį neturtinės žalos instituto teisinį reguliavimą, jo taikymo teismų praktikoje vystymosi kryptis, tendencijas bei poreikius. Tokia iniciatyva galėtų tapti nors ir neformaliu, tačiau itin naudinga orientacinio - rekomendacinio pobūdžio kelrodžiu, tam tikru lankščiu atspirties tašku Lietuvos teismams, o tuo pačiu ir pagalbine teismų praktikos nuoseklumo skatinimo priemone.

4. Kiekviename procesiniame sprendime byloje dėl neturtinės žalos atlyginimo teismas turi *motyvuoti bei išsamiai argumentuoti* daromas išvadas tiek, kiek tai susiję su neturtinės žalos, kaip civilinės atsakomybės sąlygos, buvimu apskritai, tiek su priteisiamos kompensacijos už neturtinę žalą dydžiu. Teismo sprendime turi būti išvardyti, aptarti, pasverti bei įvertinti kriterijai, kuriais remiamasi nustatant priteistiną neturtinės žalos kompensaciją, argumentuotai pagrįstas kiekvieno iš šių kriterijų taikymas bylos faktinėms aplinkybėms, atskleista jo reikšmė bei įtaka, pateikti motyvai, dėl kurių neturtinės žalos atlyginimo dydis nustatomas didesnis ar mažesnis, o ne apsiribojama „sausu“ civiliniame įstatyme įtvirtintų bendro pobūdžio neturtinės žalos dydžio nustatymo kriterijų citavimu ar „pseudoargumentacija“.

5. Nustatydamas kompensacijos už neturtinę žalą dydį esant itin skausmingam (tiek fizine, tiek dvasine prasme) asmeninių neturtinių ar turtinių vertybių pažeidimui, o svarbiausia – ilgalaikėms, sunkiai įveikiamoms ar apskritai neįmanomoms ateityje pašalinti tęstinio pobūdžio nematerialioms pasekmėms, teismas nukentėjusiojo patirtą neturtinę žalą turėtų vertinti ir „*perspektyviaja*“ prasme, t.y. nustatyti tokį neturtinės

žalos atlyginimą, kuris adekvačiai ir teisingai kompensuotų ne tik jau patirtą ir/ar tebejaučiamą skausmą, bet kompensuotų ir išgyvenimus bei susirūpinimą dėl realių ir neišvengiamai ateityje būsiančių ar kilsiančių nepatogumų, rūpesčių ar kitų neigiamų kito subjekto poelgio padarinių. Vieninteliame neturtinės žalos kompensavimo procese (civiliniame ar baudžiamajame) teismas turėtų įvertinti nukentėjusio asmens kančių intensyvumą, tęstinumą, kaip neteisėti žalą padariusio subjekto veiksmams paveiks tolimesnį gyvenimą, kokios emocinės ir fizinės kančios bei nepatogumai dėl to bus patirti ateityje.

6. Teismas turėtų atsisakyti tenkinti reikalavimą dėl neturtinės žalos atlyginimo, jeigu asmeniui padaryta skriauda yra *mažareikšmė*, minimali, pareiškianti tik nežymiais fiziniiais jutimais ar trumpalaikiais, momentiniais, ženklesnių pėdsakų nepaliekančiais nuotaikų pasikeitimais, susierzinimais, išgyvenimais, rūpesčiais ar nemalonumais. Žalą padariusio asmens civilinė atsakomybė neturtinės žalos atlyginimo forma turėtų būti taikoma tik tada, kai nukentėjusiojo patirtas stresas, išgyvenimai ir nepatogumai yra pakankamai stiprūs, intensyvūs, ženklūs tiek laiko, tiek masto prasme, o jo palikimas be turtinių teisinės apsaugos priemonių pažeistų teisingumo ir sąžiningumo principus.

7. Nors taikant civilinę atsakomybę už neturtinę žalą, visų pirma, turi būti stengiamasi kiek įmanoma teisingiau bei adekvačiau kompensuoti nukentėjusiajam padarytą žalą, sušvelninti jo patirtas kančias, neutralizuoti negatyvius išgyvenimus bei neteisėtų veiksmų pasekmes, o taip pat suteikti galimybę įgyti materialius ar/ir nematerialius gėrius, t.y. nukreipti pinigines lėšas į moralinį ar materialinį pasitenkinimą bei teigiamas emocijas galinčius atnešti dalykus, tačiau tuo atveju, kuomet kalbama apie itin grubų, tyčinių, piktybinių, sisteminių ar turtinės naudos siekimu pagrįstą fundamentalių asmeninių vertybių (sveikatos, gyvybės, privataus gyvenimo neliečiamumo, garbės ir orumo ir pan.) pažeidimą, sviri reikšmė turėtų būti teikiama *prevencinei* neturtinės žalos kompensavimo paskirčiai, kurios įgyvendinimo konkrečioje situacijoje sumetimais gali būti pateisinamas ir didesnės, negu įprasta, piniginių kompensacijų iš žalą padariusio asmens priteisimas.

8. Neturtinės žalos kompensavimas turi būti suvokiamas kaip savarankiškas, autonomiškas ir nepriklausomas, o ne kaip alternatyvus ar subsidarius pažeistų civilinių *teisių gynimo būdas*. Turtinės žalos buvimas nėra nei neturtinės žalos požymis, nei neturtinės žalos kompensavimo sąlyga.

9. Turėtų būti pripažįstama teisės į neturtinės žalos atlyginimą *perėjimo* tretiesiems asmenims galimybė - tiek sandorio pagrindu, tiek paveldėjimo keliu - tais atvejais, kai ji yra apibrėžta konkrečios deliktinio santykio šalių sutartos ar teismo priteistos kompensacinės sumos pavidalu, o taip pat pripažįstama teisės į neturtinės žalos atlyginimą paveldėjimo galimybė tais atvejais, kai tokia teisė, nors ir nėra galutinai neapibrėžta, tačiau tiesioginis nukentėjusysis yra aiškiai išreiškęs valią ją realizuoti bei ėmęsis aktyvių veiksmų turtinei teisei atsirasti, t.y. – kreipęsis į teismą, ir yra nustatyta pakankamai duomenų tiek tokios teisės egzistavimui, tiek ir konkrečiam piniginiam pavidalui apibrėžti.

10. Spręsdami reikalavimą dėl neturtinės žalos atlyginimo, teismai turėtų vadovautis principu, kad vien tik atitinkamos teisės pažeidimas (neteisėtų veiksmų buvimas) *automatiškai nereiškia* ir neturtinės žalos padarymo, todėl nesant įstatyme

įtvirtintos neturtinės žalos prezumpcijos, kompensacija už neturtinę žalą turėtų būti priteisiama tik tuo atveju, kai yra nustatytas bei įrodytas tokios žalos patyrimo faktas. Įrodinėjimo pareiga tenka reikalavimą dėl neturtinės žalos atlyginimo reiškiančiam asmeniui.

11. Nustatydamas neturtinės žalos, kaip civilinės atsakomybės sąlygos, fakto buvimą, teismas turėtų plačiau ir dažniau praktikuoti psichologinių, psichiatrinių ar kitokių teismo medicinos *ekspertizių* skyrimą, ir neturtinės žalos vertinimo procese teikti prioritetą ne tiek itin aukštu subjektyvumo laipsniu pasižymintiems nukentėjusiojo paaiškinimams ar liudytojų parodymams, kiek objektyviai įrodomajai medžiagai – teismo ekspertų išvadoms, medicininio pobūdžio dokumentams ir kitiems rašytiniams įrodymams.

12. Teisingo neturtinės žalos instituto ribų suvokimo tikslais išskirtinos dvi teisinių santykių dėl neturtinės žalos atlyginimo *kategorijos*: (i) atvejai – nusikaltimai, sveikatos sužalojimai, gyvybės atėmimai - kuomet neturtinė žala atlyginama visada, t.y. visais atvejais, nepriklausomai nuo to, ar jos kompensavimo galimybę dar numato kokia nors kita teisės norma (CK 6.250 str. 2 d.), bei (ii) atvejai, kuomet neturtinė žala atlyginama tik jeigu jos kompensavimo galimybę įtvirtina konkreti teisės norma (įstatymas). Kita vertus, tai, kad neturtinė žala atlyginama visais atvejais, kai ji padaryta dėl nusikaltimo, asmens gyvybės atėmimo ar sveikatos sužalojimo, nereiškia, jog jos kompensavimui pakanka vien tik paties nusikaltimo, gyvybės atėmimo ar sveikatos sužalojimo fakto, nes ir tokiais atvejais būtinas visų civilinės atsakomybės sąlygų, *inter alia* neturtinės žalos, identifikavimas.

13. Civilinio kodekso 6.250 str. 2 d. nuostata, kad neturtinė žala atlyginama įstatymo numatytais atvejais, aiškintina kaip nuoroda į *visus* Lietuvos Respublikoje galiojančius įstatymus, o ne tik į patį Civilinį kodeksą.

14. Civilinio kodekso 6.250 str. 2 d. nuostata, kad neturtinė žala atlyginama visais atvejais, kai ji padaryta dėl *nusikaltimo*, aiškintina kaip apimanti bet koki baudžiamosios teisės pažeidimą, t.y. nusikalstamą veiką, numatytą baudžiamajame įstatyme – tiek nusikaltimą, tiek baudžiamąjį nusižengimą.

15. Tais pačiais neteisėtais atsakovo veiksmais padaryta neturtinė žala turėtų būti kompensuota *tik baudžiamojo arba tik civilinio* proceso tvarka, eliminuojant šių dviejų procesų vyksmo lygiagrečiai ar paeiliui galimybę. Nusikalstama veika padaryta neturtinė žala, kuri buvo atlyginta pagal baudžiamojoje byloje pareikštą civilinį ieškinį, negali būti iš naujo kompensuojama atskiro civilinio proceso tvarka, ir atvirkščiai.

16. Sprendžiant reikalavimą dėl neturtinės žalos įvykus nelaimingam atsitikimui darbe ar susirgus profesine liga atlyginimo *socialiniu draudimu* apdraustam asmeniui, būtina turėti omenyje, kad socialinį draudimą nuo nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų reglamentuojantys įstatymai yra skirti tik prarastų pajamų, t.y. turtinės žalos kompensavimui reglamentuoti, todėl Civilinio kodekso 6.283 str. 4 d. bei 6.284 str. 4 d. numatytos išlygos taikytinos tik turtinės žalos atlyginimo apimtims, o tai reiškia, kad žalą padaręs asmuo gali būti atleidžiamas nuo pareigos atlyginti turtinę žalą, tačiau jis nėra atleidžiamas nuo pareigos kompensuoti neturtinę žalą.

17. Atsižvelgdamas į konkrečiu atveju aktualias aplinkybes, tokias kaip žalą padariusio asmens turtinė padėtis, mokumas, pajamų gavimo periodiškumas ir pastovumas, turimo turto sudėtis, nukentėjusio asmens nuomonė, jo turtiniai ir neturtiniai poreikiai, o taip pat įvertinęs trečiųjų asmenų teises ir interesus bei kitus reikšmingus faktorius, teismas galėtų priteisti nukentėjusiajam ne piniginę kompensaciją patirtai neturtinei žalai atlyginti, bet tam tikrą *turtą*, kurio vertė atitiktų pinigų sumą, kuri būtų pajėgi tapti tinkama ir adekvačia kompensacija.

18. Atsižvelgdamas į konkrečiu atveju aktualias aplinkybes, tokias kaip pažeistos vertybės ir jos pažeidimu sukeltų išgyvenimų pobūdis, neturtinės žalos pasekmės, žalą padariusio asmens turtinė padėtis, pajamų gavimo periodiškumas ir pastovumas, turimo turto sudėtis, nukentėjusio asmens turtiniai ir neturtiniai poreikiai, jo nuomonė, o taip pat į kitus reikšmingus faktorius, teismas išimtiniais sveikatos sužalojimo bei gyvybės atėmimo atvejais galėtų priteisti nukentėjusiajam neturtinės žalos atlyginimą ne vienkartinę pinigų suma, bet *periodinių mokėjimų* forma.

19. Esant Civilinio kodekso, suteikiančio teismui laisvę nustatyti piniginės kompensacijos už neturtinę žalą dydį, bei kitų įstatymų, įtvirtinančių konkrečius ar minimalius/maksimalius neturtinės žalos atlyginimo dydžius, *kolizijai*, prioritetas turėtų būti teikiamas Civiliniam kodeksui.

20. Neturtinės žalos atlyginimo atveju objektyviai neįmanomas visiško nuostolių atlyginimo principo, įtvirtinto Civilinio kodekso 6.251 str. ir 6.263 str. 2 d., realizavimas, todėl nustatydamas kompensacijos už neturtinę žalą dydį, teismas turėtų vadovaujantis kitu - *adekvatumo (atitikimo)* principu, reiškiančiu, kad kompensacijos dydis turi atitikti padarytos žalos dydį (už didesnę neturtinę žalą priteistina didesnė kompensacija, ir atvirkščiai).

21. Tais atvejais, kuomet nustatomas fundamentaliausių asmeniui neturtinių vertybių – gyvybės, sveikatos, laisvės - pažeidimas, taip pat siekiant prevencinio – auklėjamojo atsakomybės neturtinės žalos atlyginimo forma poveikio ir teismas įsitikina, jog nukentėjęs asmuo dėl tam tikrų objektyvių ar subjektyvių priežasčių (pavyzdžiui, išsilavinimo, teisinio išprusimo stokos, kvalifikuotos teisinės pagalbos nebuvimo, netinkamo atstovavimo ar pan.) konkrečioje situacijoje rodo kaltininkui neadekvatų ir nepateisintą „atleidumą“ bei savo paties nepajėgumą adekvačiai įvertinti jo atžvilgiu padaryto pažeidimo mastą, pobūdį, laipsnį, nesiorientavimą ar nepakankamą orientavimąsi teisiniame situacijos kontekste, jis galėtų *peržengti* ieškinyje nurodytą, kaip pageidaujama, atlyginimo už neturtinę žalą sumą bei priteisti nukentėjusiajam didesnę kompensaciją.

22. Nustatydamas kompensacijos už neturtinę žalą dydį, teismas turėtų įvertinti neteisėtais atsakovo veiksmais pažeistos *vertybės pobūdį*, t.y. išsiaiškinti, į kokią asmeninę neturtinę ar turtinę vertybę buvo pasikėsinta, kokia jos vieta ir reikšmė sociume vyraujančioje bei paties individo pripažįstamoje vertybių sistemoje, bei vadovautis principu, kad kuo aukštesnė ir svarbesnė vertybė yra, tuo stipriau ji turėtų būti ginama. Atsižvelgiant į tai, kad asmens gyvybė, sveikata, fizinis bei dvasinis neliečiamumas yra fundamentaliausios prigimtinės neturtinės vertybės, kurių pažeidimu sukeliama dvasiniai ir fiziniai išgyvenimai paprastai būna ypatingai stiprūs

ir skausmingi, tai sudaro pagrindą priteisti nukentėjusiajam santykinai didesnę piniginę kompensaciją, negu kitų vertybių pažeidimo atvejais.

23. Jeigu nukentėjusiojo atžvilgiu yra padaryti *keli pažeidimai* (pažeistos kelios vertybės), tai sudaro pagrindą priteisti jam didesnę piniginę kompensaciją už neturtinę žalą. Jeigu tam tikras pažeidimas padaromas *keleto asmenų*, tai vertintina kaip vienas neturtinės žalos padarymo aktas, atliktas keleto asmenų, o ne kaip atskiri neturtinės žalos padarymo aktai, už kurį kiekvienas asmuo atsako dalimis. Ta aplinkybė, kad neturtinę žalą nukentėjusiajam padaro keli asmenys, gali būti pripažinta vienu iš veiksnių, turinčių įtakos neturtinės žalos kompensacijos dydžiui.

24. *Baudžiamosios teisės sankcijų*, numatytų už tam tikrų ir civiliniam teisiniam neturtinės žalos kompensavimo mechanizmui aktualių nusikalstamų veikų padarymą, bei jų tarpusavio santykis galėtų būti pagalbiniais faktoriumi vertinant pažeistos vertybės pobūdį, t.y. sprendžiant apie vertybės, į kurią buvo pasikėsinta, svarbą, jos reikšmę ir vietą kitų vertybių kontekste bei nustatant tokio masto vertybės pažeidimu galimai sukeltos dvasinio ar/ir fizinio skausmo laipsnį.

25. Nustatydamas kompensacijos už neturtinę žalą dydį, teismas turėtų vadovautis principu, kad aukštesnio *laipsnio*, masto, stiprumo bei intensyvumo fiziniai ir dvasiniai išgyvenimai kompensuoti didesne pinigų suma, ir atvirkščiai – ne tokio stipraus sukrėtimo, mažesnio intensyvumo nepatogumams atlyginti turi būti skiriama mažesnė pinigų suma, o tais atvejais, kai padaryta skriauda pasireiškia tik nežymiais, trumpalaikiais, momentiniais, smulkiomis, vienkartiniais bei ženklensiu pėdsakų nepaliekančiais fiziniais jūtimais ar emociniais nemalonumais, reikalavimą dėl piniginės kompensacijos už juos priteisimo reikėtų atmesti.

26. *Neturtinės žalos pobūdis* nelaikytinas neturtinės žalos atlyginimo dydžiui įtaką turinčiu kriterijumi, tačiau į jį gali būti atsižvelgiama identifikuojant asmens patirtą neturtinę žalą bei atskleidžiant jos turinį.

27. Nustatydamas kompensacijos už neturtinę žalą dydį, teismas kiekvienu atveju turėtų atlikti *neturtinės žalos pasekmių testą*, o būtent įvertinti neteisėtų atsakovo veiksmų bei dėl jų patirtų fizinių ir dvasinių išgyvenimų įtaką nukentėjusiojo profesinei ir darbinei veiklai; gebėjimui mokytis, įgyti, įsisavinti bei tobulinti žinias, visokeriopai pažinti supantį pasaulį; pasekmes visuomeninei ir su darbu nesusijusiai laisvalaikio veiklai; įtaką šeimyniniam bei asmeniniam gyvenimui, santykiams su aplinkiniais, bendravimo įgūdžiams; taip pat pasekmes tolimesnei nukentėjusiojo psichinei ir fizinei savijautai, asmenybei, vidiniam pasauliui, vertybių sistemai, gyvenimo kokybei ir t.t.

28. Į neturtinę žalą padariusio asmens *kaltę*, jos formą, laipsnį, kaip reikšmingą faktorių teisingam neturtinės žalos atlyginimui, pagrįstam kompensacinės bei prevencinės (auklėjamosios) neturtinės žalos instituto paskirties pusiausvyra, atsakomybės neturtinės žalos atlyginimo forma individualizavimu bei teisingumo principo realizavimu, nustatyti, teismas turėtų atsižvelgti visais atvejais, net jeigu kaltė nėra civilinės atsakomybės sąlyga.

29. Esant *mišriai kaltei*, teismas nukentėjusiajam priteistinos kompensacijos už neturtinę žalą sumą turėtų mažinti proporcingai jo kaltei, tačiau atsispiriant ne nuo pastarojo ieškinyje ar pretenzijoje žalą padariusiam asmeniui nurodytos, kaip pageidaujamos, dvasinių ir fizinių kančių kompensacijos sumos, bet atlyginimo už neturtinę žalą mažinimą suvokiant abstrakčiai, kaip apskritai galimybę teismui, įvertinus reikšmingus kriterijus, priteisti nukentėjusiajam mažesnę pinigų sumą, lyginant su ta „hipotetine“ suma, kuri, teismo nuomone, būtų priteista nesant nukentėjusiojo kaltės.

30. Asmens gyvybės atėmimo bylose neturėtų būti atsižvelgiama į *mirusiojo kalbę*, kaip pagrindą neturtinės žalos kompensacijos mažinimui pagal CK 6.828 str. 2 d., kadangi neturtinė žala kompensuojama jo artimiesiems, ir būtent jie laikytini nukentėjusiais. Ieškant teisingo atlygio už jų pačių patirtus išgyvenimus, vertinant tokių išgyvenimų mastą, laipsnį, intensyvumą, visi reikšmingi orientaciniai kriterijai (ryšys su mirusiuoju, tokio ryšio pobūdis, intensyvumas, artimojo netekties pasekmės tolimesniam gyvenimui, turtinės žalos dydis t.t.) analizuotini būtent jų, o ne mirusiojo, atžvilgiu. Kita vertus, į žuvusiojo kalbę bei jo indėlį į žalos atsiradimą galėtų būti atsižvelgiama ne per mišrios kaltės institutą, kompensacijos dydžio mažinimo pagrindu įvardijant CK 6.282 str. 2 d., tačiau apskritai vertinant visus kitus kriterijus, įtakojančius neturtinės žalos atlygį, o būtent analizuojant atsakovo atliktų neteisėtų veiksmų pobūdį bei mastą, kuris esant mirusiojo kaltei, yra mažesnis, tyrinėjant pačią deliktinę situaciją, žalos padarymo aplinkybes, kontekstą, vietą, pagaliau, atsižvelgiant į teisingumo, protingumo ir sąžiningumo principus, kurie tam tikrais atvejais bus pažeisti, jeigu skaudžiausių ir lemtingiausių dvasinių išgyvenimų kompensavimo našta pilna apimtimi bus uždėta žalą padariusiam asmeniui.

31. Nustatydamas neturtinės žalos atlyginimo dydį, teismas turėtų atsižvelgti į nukentėjusiojo, o taip pat ir į žalą padariusiojo *asmenybę*, ją apibūdinančius ir jos turinį sudarančius individualius bruožus ir požymius (demografinius, profesinius, medicininius, psichologinius, etinius ir t.t.) bei teikti vienodą reikšmę tiek objektyviesiems, tiek ir subjektyviesiems neturtinės žalos kompensacijos dydžio nustatymo kriterijams, jeigu tik jie suteikia vertingą informaciją apie konkretaus asmens konkrečioje situacijoje patirtą skausmą, jo mastą, lygį bei intensyvumą.

32. Neturtinė žala turėtų būti kompensuojama ir tiems asmenims, kurie dėl įvairių priežasčių (psichikos ar kitos ligos bei defekto, neveiknumo, nepakankamo išsivystymo, jauno amžiaus ir pan.) negali suvokti jų atžvilgiu atliktų veiksmų. Tokiais atvejais neturtinės žalos atlyginimas nukreipiamas ne tiek į fizinio ar dvasinio skausmo sušvelninimą bei satisfakcijos nukentėjusiajam suteikimą, kiek kompensuojama apskritai žmogaus asmenybei ir orumui akivaizdžiai padaryta žala, t.y. žala, atsiradusi dėl asmenybės paniekimo, įžeidimo, destruktijos, pasityčiojimo iš bejėgiškos būklės asmens, sutrypto ir sugadinto gyvenimo, o svarbiausia - atimtų iš tokio asmens galimybių, kurių įvertinimui turėtų būti teikiamas prioritetinis vaidmuo nustatant atlyginimo dydį.

33. Nustatant atlyginimo už neturtinę žalą dydį, neteisėtais veiksmais padarytai *turtinei žalai* bei jos dydžiui turėtų būti teikiamas tik šalutinis (pagalbinis), bet ne esminis vaidmuo ar absoliutaus tikslaus kompensacijos dydžio mato reikšmė. Neturtinės žalos atlyginimo institutas nelaikytinas „atsargine“ ar subsidiaria turtinių praradimų kompensavimo priemone, nesant galimybės tiesiogiai atlyginti turtinę žalą.

34. Vertindamas žalą padariusio asmens *turtinę padėtį* ir jos įtaką kompensacijos už neturtinę žalą dydžiui, teismas turėtų atsižvelgti į neteisėtais veiksmais pažeistos vertybės pobūdį, prigimtį ir vietą kitų vertybių kontekste; į padaryto pažeidimo sunkumą bei jo pasekmes; į žalą padariusio asmens prigimtį (fizinis ar juridinis) bei rūšį (viešas ar privatus juridinis asmuo); į tai, ar žalą padariusio asmens civilinė atsakomybė yra apdrausta; į priežastis, dėl kurių žalą padariusio asmens turtinė padėtis yra sunki; į žalą padariusio asmens galimybes, perspektyvas, pasirengimą ir norą pakeisti (pagerinti) savo turtinę padėtį bei kitus reikšmingus faktorius.

35. Nustatydamas kompensacijos už neturtinę žalą dydį, teismas turėtų įvertinti situaciją teismo *sprendimo įvykdymo sėkmingumo aspektu*, o būtent įvertinti, kokios yra realios žalą padariusio asmens galimybės, perspektyvos, pasirengimas ir noras pakeisti (pagerinti) savo turtinę padėtį, kad būtų atlyginta nukentėjusiajam padaryta neturtinė žala. Turi būti siekiama nustatyti tokią pinigines kompensacijos sumą, kurią, viena vertus, pats atsakovas būtų suinteresuotas kiek įmanoma operatyviau atlyginti, ir kuri, kita vertus, realiai pasiektų nukentėjusį per protingą terminą, būtų aktuali nukentėjusiajam, kuria nukentėjusysis dar galėtų ir spėtų pasinaudoti, nukreipdamas ją teigiamų emocijų gavimui bei neigiamų pojūčių neutralizavimui.

36. Vertindamas neturtinę žalą patyrusio asmens *turtinę padėtį* ir sprenddamas klausimą dėl galimos jos įtakos kompensacijos už neturtinę žalą dydžiui, teismas turėtų siekti protingo balanso tarp dviejų neturtinės žalos atlyginimo tikslų - realaus kompensacinio efekto už patirtą fizinį ir dvasinį skausmą, reikalaujančio, kad priteista kompensacija būtų pajėgi suteikti pakankamai teigiamų emocijų nukentėjusiajam, atkurti jo pažeistą psichofizinę pusiausvyrą bei gerovę, atsižvelgiant į įprastą gyvenimo būdą, aplinką, individualius pomėgius ir įpročius, iš vienos pusės, bei žalą padariusio asmens interesų paisymo, auklėjamojo jo atsakomybės poveikio, išvengiant nubaudimo bei „atsitiktinumo“ elementų deliktiniame santykiyje, iš kitos pusės.

37. Kadangi civiliniuose įstatymuose numatytų neturtinės žalos atlyginimo dydžio nustatymo kriterijų sąrašas nėra baigtinis, teismas gali atsižvelgti ir į kitus aktualius faktorius, neprieštaraujančius imperatyvioms teisės normoms, civilinių įstatymų dvasiai bei fundamentaliems teisės principams, taikydamas „*informatyvumo*“ testą, t.y. įvertindamas, ar atitinkama aplinkybė suteikia informaciją apie asmens, pretenduojančio į pinigines kompensacijas, vidinius išgyvenimus bei fizines kančias, apie neteisėtus veiksmus padariusį asmenį, kurio atžvilgiu ketinama taikyti turtinę atsakomybę, o jeigu taip - kokią būtent informaciją ji talpina, koku laipsniu prisideda prie nematerialių išgyvenimų ir negatyvių padarinių suvokimo. Neturtinės žalos vertinimo kriterijų sąrašas neturėtų būti plečiamas iki begalybės, pildant jį pernelyg nutolusiais nuo neturtinės žalos prigimties faktoriais: būtina tam tikra atranka (selekcija) ir koncentravimasis ties informatyviausiais ir iliustratyviausiais veiksniais, atskleidžiančiais vidinį žmogaus pasaulį bei jaučiamo skausmo mastą, o taip pat padedančiais individualizuoti atsakomybę konkrečiau kaltininko atžvilgiu.

38. Nustatydamas kompensacijos už neturtinę žalą dydį, teismas visais atvejais turėtų vadovautis *teisingumo, protingumo ir sąžiningumo principais*, kurie reikalauja atsižvelgti į protingą bei teisingą, o taip pat elementariausia logika pagrįstą atskirų kategorijų bylose priteisiamų neturtinės žalos kompensacijos sumų santykį, nusakomą, pirmiausia, per pažeistų vertybių tarpusavio sąveiką ir reikšmingumą. Šie pamatiniai principai taip pat reikalauja, kad kompensacijos už neturtinę žalą dydis būtų pamatuotas ir adekvatus, t.y. neperžengiantis protingumo atitinkamose visuomenės ir konkretaus jos vieneto gyvenimo sąlygose ribų ir konteksto, taip pat ir sekantis susiklosčiusia teismų praktika. Talpindami savyje gilų kitų socialinių normų (moralės, papročių, tradicijų ir pan.) turinį, jie tampa vertingais įrankiais pasiekti ne tik teisinį, bet ir socialinį, moralinį teisingumą, ypač jeigu formalus teisės normų paisymas konkrečioje situacijoje sukurtų neigiamą ne tik teisinį, bet ir socialinį rezultatą, iš esmės paneigtą teisingumą.

39. Nustatydamas neturtinės žalos kompensacijos dydį *sveikatos sužalojimo* bylose, teismas turėtų atsižvelgti į tokias specifines, sveikatos sutrikdymo situacijose reikšmingas aplinkybes, kaip sveikatos sužalojimo laipsnis, patirtos traumos pobūdis, tiek atsiradusios dėl sveikatos sutrikdymo turtinės ir neturtinės pasekmės, tiek ir galintys ateityje atsirasti pasikeitimai įvairiose nukentėjusiojo gyvenimo sferose (profesinėje, visuomeninėje, asmeninėje) bei kitus faktorius, kurie turi tiesioginę įtaką fizinių ir dvasinių išgyvenimų mastui ir stiprumui. Esminis vaidmuo kompensuojant sveikatos sužalojimu padarytą neturtinę žalą turėtų būti teikiamas sveikatos sužalojimo pasekmėms, atsakovo kaltei, o taip pat neteisėtais veiksmais pažeistos vertybės – sveikatos – fundamentalumo ir ypatingos teisinės apsaugos užtikrinimo būtinumo suvokimui.

40. Nustatydamas neturtinės žalos atlyginimo dydį *gyvybės atėmimo* atvejais, teismas esminį dėmesį turėtų skirti asmens, pareiškusio ieškinį, bei mirusio asmens tarpusavio santykių analizei, o būtent ištirti jų tarpusavio ryšio pobūdį, kokybę, intensyvumą, nuoširdumą, pastovumą, juos apibūdinantį giminystės laipsnį, bendro gyvenimo trukmę, realias nukentėjusiojo galimybes susikurti ateityje panašias į prarastas šeimynines, draugystės ar kitokias reliacijas, visiškai ar bent iš dalies sukonstruoti panašaus bendravimo modelį, o taip pat kitas reikšmingas bei informatyvias aplinkybes. Reikalavimą dėl artimo žmogaus gyvybės atėmimu padarytos neturtinės žalos atlyginimo reiškiant keliems asmenims, priteisiamų neturtinės žalos kompensacijų dydis turėtų būti diferencijuojamas priklausomai nuo kiekvieno iš šių asmenų ryšio su mirusiuoju pobūdžio ir dėl tokio ryšio praradimo patiriamo netekties skausmo, o ne laikantis „lygių dalių“ principo.

41. Tais atvejais, kai neturtinė žala atsiranda dėl tokių fundamentalių prigimtinių asmeninių neturtinių vertybių, kaip asmens sveikata ir gyvybė, pažeidimo, sunki žalą padariusio asmens *turtinė padėtis* negali tapti pagrindu žymiai mažinti priteistinos nukentėjusiajam kompensacijos už neturtinę žalą dydį, o juo labiau atsisakyti tenkinti pastarojo reikalavimą.

42. Kompensacijos už neturtinę žalą, atsiradusią dėl asmens sveikatos sužalojimo ar gyvybės atėmimo, neturėtų būti *diferencijuojamos* priklausomai nuo sveikatos sužalojimo ar gyvybės atėmimo vietos, konteksto, aplinkybių ar atsakingu subjektu (pavyzdžiui, nuo to, ar asmens sveikata buvo sužalota autoįvykyje, dirbant darbą darbovietėje ar gydantis sveikatos priežiūros įstaigoje).

43. Nustatydamas kompensacijos už neturtinę žalą dydį *garbės ir orumo*, privataus gyvenimo neliečiamumo bei kitų asmeninių neturtinių vertybių, individualizuojančių subjektą visuomenėje, pažeidimo byloje, teismas turėtų ypatingą dėmesį skirti tokiems specifiniams faktoriams, kaip melagingų arba privatų gyvenimą liečiančių duomenų paplitimo mastas ir laipsnis; asmenų, susipažinusių ar turėjusių potencialią galimybę susipažinti su paskleistas duomenimis, skaičius ir sudėtis; paskleistos informacijos pobūdis ir turinys; duomenų paskleidimo ar kitokio asmens teisių pažeidimo forma ir būdas; žalą padariusio asmens elgesys po žalos padarymo. Esant akivaizdžiam, piktybiškam, sistemingam, tęstiniam, finansinės naudos siekimu bei gavimu pagrįstam teisių pažeidimui, žalą padariusio asmens turtinė padėtis prevencinio – auklėjamojo civilinės atsakomybės poveikio pasiekimo tikslais galėtų pateisinti didesnės, negu įprasta, piniginės kompensacijos priteisimą nukentėjusiajam.

44. Sprendžiant klausimą dėl neturtinės žalos, padarytos *viešo asmens* garbės ir orumo, privatumo bei kitų jį visuomenėje individualizuojančių asmeninių neturtinių vertybių pažeidimu, atlyginimo, turėtų būti vadovaujama principu, kad svarbiausi viešo asmens pažeistų teisių gynimo būdai yra neturtiniai, tuo tarpu neturtinės žalos kompensavimas, ir ypač tokios kompensacijos dydis, negali ir neturi atlikti dominuojančio vaidmens. Kita vertus, simbolinė neturtinės žalos kompensacija viešajam asmeniui galėtų būti priteista tik tuo atveju, jeigu nustatoma, kad žalą padaręs asmuo veikė sąžiningai, veikė tose srityse, kuriose nukentėjusiajam taikytinas viešo asmens standartas, o taip pat įvertinus paties nukentėjusiojo kaltę dėl jam atsiradusios žalos.

45. Nustatydamas neturtinės žalos, padarytos neteisėtais *ikiteisminio tyrimo pareigūnų, prokuroro, teisėjo ir teismo veiksmais*, atlyginimo dydį, teismas turėtų atsižvelgti į tokius specifinius faktorius, kaip neteisėto baudžiamojo, administracinio ar civilinio proceso, jo metu taikytų asmens laisvės bei kitokių apribojimų (sulaikymo, suėmimo, laisvės atėmimo) ir prievartos priemonių trukmė, pobūdis, laipsnis, rūšis ir skaičius; pareikšto įtarimo ir kaltinimo sunkumas, paskirtos nuobaudos, bausmės ar kitų sankcijų rūšis ir dydis; asmens laikymo nelaisvėje sąlygos bei aplinka; informacijos apie procesą, jame priimtus procesinius sprendimus bei taikytas priemones paskleidimo faktas ir mastas; asmeninės žalą patyrusio asmens charakteristikos; taip pat neturtinės žalos pasekmės profesinei, dalykinei, visuomeninei veiklai, šeimyniniam, asmeniniam gyvenimui (ypač įtaka geram vardui ir reputacijai).

46. Nustatydamas neturtinės žalos kompensacijos dydį *santuokos nutraukimo* byloje, teismas ypatingą dėmesį turėtų skirti tokiems specifiniams kriterijams, kaip sutuoktinio kaltės dėl santuokos iširimo laipsnis ir jos pasireiškimo formos; santuokinių pareigų pažeidimo trukmė ir periodiškumas; santuokos (bendro gyvenimo kartu) trukmė; vaikų turėjimas, jų skaičius, amžius, prisirišimo prie tėvų laipsnis bei šeimos iširimo fakto poveikis jų psichinei būklei ir tolimesniam gyvenimui; neigiamos santuokos nutraukimo pasekmės nukentėjusiajam sutuoktiniui, įskaitant jo perspektyvas ateityje užmegzti santuokinį ar jam artimą ryšį; individualios tiek nukentėjusio, tiek kalto dėl santuokos iširimo sutuoktinių savybės, taip pat jų turtinė padėtis bei kitų prievolių, išplaukiančių iš šeimos teisinių santykių (pavyzdžiui, pareigos išlaikyti vaiką), buvimas.

IŠVADOS

Atlikus visapusišką neturtinės žalos instituto suvokimui aktualių teisės aktų, teismų praktikos bei mokslinės literatūros tyrimą, o taip pat atsižvelgiant į iškeltus darbo tikslus, pateiktinos tokios pagrindinės išvados.

1. Išanalizavus neturtinės žalos sąvoką istoriniu, lingvistiniu, lyginamuoju, o svarbiausia – turininguoju aspektais, įvertinus neturtinės žalos sampratos reguliavimo bei jos aiškinimo Lietuvos teismų praktikoje patirtį, o taip pat šiuolaikines užsienio teisės sistemose stebimas ne turtui padarytos žalos suvokimo tendencijas, darytina išvada, kad *neturtinė žala turėtų būti suprantama kuo platesne - tiek turinio, tiek ir laiko aspektais - prasme – kaip bet kokie negatyvūs asmens sąmonėje vykstantys (psichofiziniai) ir/ar sąveikoje su aplinka pasireiškiantys (išoriniai), įprastų rūpesčių ir nemalonumų ribas peržengiantys nepalankūs asmeniui neturtinio pobūdžio pasikeitimai (dvasiniai išgyvenimai, fizinės kančios, gyvenimo kokybės pablogėjimas ir t.t.), atsiradę dėl neteisėtų kito subjekto veiksmų ir neturintys tikslaus materialaus (piniginio, turtinio, ekonominio) įvertinimo būdo bei ekvivalento.*

Tik visų paminėtų neturtinės žalos sampratos aspektų bei požymių visuma leidžia užtikrinti teisingą šio teisinio fenomeno suvokimą, turintį principinę reikšmę sklandžiam instituto funkcionavimui, kadangi nuo to, kas yra sutalpinama į neturtinės žalos sąvoką, kokia apimtimi ji aiškinama, kokie neigiami pasikeitimai priskiriami neturtinės žalos kategorijai, kaip nubrėžiama riba tarp jos bei kitų destruktivių pokyčių, priklauso neturtinės žalos kompensavimo, kaip savarankiško ir nepriklausomo (o ne alternatyvaus ar subsidiarus) pažeistų civilinių teisių gynimo būdo, įgyvendinimas apskritai.

2. Neturtinės žalos instituto reglamentavimo ir taikymo Lietuvos teisėje realijų bei tendencijų analizė leidžia daryti išvadą, kad *viena racionaliausių ir logiškiausių materialinių teisinių priemonių, nukreiptų į neturtinės žalos fakto nustatymo bei įrodinėjimo palengvinimą, galėtų būti įstatyminis neturtinės žalos prezumpcijos įtvirtinimas, kai tokia žala padaroma dėl nusikalstamos veikos, asmens sveikatai ar dėl asmens gyvybės atėmimo (Civilinio kodekso 6.250 str. 2 d.).*

Toks sprendimas geriausiai atspindėtų civilinių įstatymų leidėjo ketinimus, taip pat ikūnytų prieštaringos teismų praktikos kompromisą bei užtikrintų realią skaudžiausiai nukentėjusių asmenų teisių apsaugą. Šiuo metu nesant įstatyminio

neturtinės žalos prezumpcijos įtvirtinimo, sprendžiant klausimą dėl neturtinės žalos atlyginimo, reikėtų vadovautis principu, kad vien atitinkamos teisės pažeidimas (neteisėtų veiksmų buvimas) automatiškai nereiškia neturtinės žalos padarymo, todėl kompensacija už neturtinę žalą gali būti priteisiama tik tuo atveju, kai yra nustatytas bei įrodytas tokios žalos patyrimo faktas.

3. Atliktas tyrimas, visų pirma – nacionalinės jurisprudencijos realiųjų bei tendencijų kontekste, parodė, kad *ženklus neturtinės žalos atlyginimo atveju išplėtimas bei radikalesni neturtinės žalos instituto ribų pokyčiai, bent jau dabartiniame jo funkcionavimo Lietuvos civilinėje teisėje etape, būtų per ankstyvi. Tik įveikus konceptualias neturtinės žalos kompensavimo, kaip civilinių teisių gynimo būdo, taikymo problemas esant „klasikinių“ asmeninių neturtinių (taip pat ir turtinių) vertybių pažeidimams, galima būtų mąstyti apie instituto veikimo sferos išplėtimą, specifiškesnio teisinio reguliavimo įdiegimą bei žengti kitus žingsnius atsisakymo nuo jo išimtinumo koncepcijos link.*

Prieš pradėdant vykdyti neišvengiamą neturtinės žalos instituto ribų plėtimo procesą, tuo pačiu suteikiant platesnę diskreciją teismams, kurie savo ruožtu būtų subrendę iki pažangesnio bei liberalesnio neturtinės žalos instituto traktavimo, turėtų būti atsižvelgta į nacionalinio civilinių įstatymų leidėjo pasirinkimą sekti daugelio užsienio teisės sistemų pozicija laiduoti neturtinės žalos kompensavimą ne visais atvejais (taip pat ne visiems asmenims), o tik skausmingiausiai išgyvenamose situacijose, kuomet yra pasikėsinama į jokių abejonių dėl savo svarbos ir reikšmės žmogui nekeliančias vertybes. Taip pat vertėtų turėti omenyje ir ryškėjančią Lietuvos teismų praktikos tendenciją atsisakyti kompensuoti menkaisiais bei neišvengiamai kasdieniame gyvenime pasitaikančiais jaudinančiais įvykiais, nemalonumais ir nepatogumais sukeltą stresą. Pagaliau, turi būti nuodugnai išanalizuotas valstybės ekonominis pajėgumas, visuomeninis poreikis, socialinio visuomenės brandumo laipsnis ir kiti „neteisiniai“ faktoriai, atspindintys jos pasirengimą priimti didesnę kompensacinę našta.

4. Apibendrinus nacionalinės teismų praktikos bylose dėl neturtinės žalos atlyginimo masę, o taip pat įvertinus teisės mokslo pozicijas, darytina išvada, kad *apie efektyvų šio civilinių teisių gynimo būdo realizavimą galima kalbėti tik tada, kai asmens patirto fizinio ir dvasinio skausmo bei kitų neigiamų neturtinio pobūdžio pasekmių kompensacijos dydžio nustatymo procesas yra pagrįstas kompleksiniu tiek*

bendrų - tiek specialių (individualių), tiek objektyvių – tiek subjektyvių, tiek kompensaciją didinančių - tiek ir jų mažinančių orientacinių kriterijų įvertinimu, viena vertus - siekiant teisingos, protingos ir sąžiningos jų tarpusavio pusiausvyros, kita vertus - atsižvelgiant į jų aiškinimo bei taikymo specifiką atskirų kategorijų teisiniuose santykiuose.

5. Atliktas neturtinės žalos atlyginimo, kaip civilinių teisių gynimo būdo, tyrimas parodė, kad siekiant efektyvaus bei nuoseklaus jo realizavimo, *kompensacijos dydžio nustatymo mechanizmas visais atvejais turi būti paremtas teisingu civilinės atsakomybės už neturtinę žalą funkcijų suvokimu, visiško nuostolių atlyginimo principo realizavimo negalimumo, adekvatumo (atitikimo) principo įgyvendinimo poreikio, o taip pat neturtinės žalos, kaip bendrųjų nuostolių, kurių dydis neįrodinėjamas, bet nustatomas pagal įstatyme numatytus bei teismų praktikos išvystytus orientacinius kriterijus, įsisąmoninimu.*

6. Įvertinus tiek nacionalinėje, tiek užsienio teisės doktrinoje siūlomas, o taip pat jurisprudencijoje taikomas *objektyvias, tiksliais matematiniais skaičiavimais, iš anksto žinomą rezultatą garantuojančiais mechanizmais ir principais (formulėmis) paremtas neturtinės žalos kompensacijos dydžio nustatymo metodikas, galima daryti išvadą, kad jos, vis dėlto, negali būti naudojamos dvasinių ir fizinių kančių atlyginimo sumai surasti .*

Kita vertus, tai nepaneigia vienokių ar kitokių objektyvesnių rekomendacinio pobūdžio priemonių, nukreiptų į neturtinės žalos kompensavimo proceso palengvinimą, teismų praktikos chaotiškumo bei nenuoseklumo eliminavimą, didesnio stabilumo užtikrinimą, o taip pat į jos tolesnio vystymosi kryptį prognozavimą, taikymo galimybės apskritai. Vienas priimtinausių bei racionaliausių būdų galėtų būti teismų praktiką apibendrinančių orientacinio – rekomendacinio pobūdžio *suvestinių (lentelių)*, kurios atspindėtų įprastai atitinkamų kategorijų bylose dėl neturtinės žalos atlyginimo priteisiamas kompensacijas, rengimas.

7. Įvertinus neturtinės žalos kompensavimo instituto funkcionavimo Lietuvos teisės sistemoje realijas, o taip pat jo taikymo užsienio jurisdikcijose patirtį bei tendencijas, galima teigti, kad šiuolaikinėmis valstybės ir visuomenės gyvenimo sąlygomis, bendrame teisiniame kontekste yra būtinas tiek psichologinis, tiek realus – praktinis išsivadavimas iš senuosiuose ir jau nebegaliojančiuose civiliniuose įstatymuose ilgą laiką figūravusių neturtinės žalos atlyginimo rėmų, tapusių ir

tebesančių rimta tiek teisingumo pasiekimą konkrečioje situacijoje varžančia, tiek neturtinės žalos instituto vystymąsi apskritai stabdančia priežastimi. Tam yra *tikslinga nuosekliai didinti atskirų kategorijų bylose (pirmiausia, sveikatos sužalojimo, gyvybės atėmimo, garbės ir orumo, privatumo pažeidimo atvejais bei šeimos teisiniuose santykiuose) priteisiamas neturtinės žalos kompensacijų sumas, kompleksiskai įvertinant teisės ginamų vertybių tarpusavio santykį, jų apsaugos mechanizmų vystymosi tendencijas, pagaliau, laikantis teisingumo ir protingumo principų reikalavimų*. Manytina, neturtinės žalos instituto funkcionavimas bei išsivystymas mūsų teisės sistemoje dar toli gražu nėra tiek pažengęs, kad galima būtų sekti, tarkim anglo – saksų teisinės tradicijos valstybių, kuriose priteisiamos kone didžiausios kompensacijos, doktrinos raginimu siekti „ribotu bei paprastu šaltakraujiškumu pagrįsto“⁷⁹³ fizinių ir dvasinių kančių atlyginimo.

Pabaigai norėtusi pažymėti, kad nepaisant gausybės darbe iškeltų, o taip pat ir jame nepaliestų neturtinės žalos instituto reguliavimo bei taikymo problemų, teorinių ir praktinių sunkumų jų įveikimo kelių paieškose, o taip pat suvokimo, jog iš tikrųjų teisinis neturtinės žalos kompensavimo mechanizmas niekada nepajėgs nutrinti bei suglaistyti žmogaus skausmą, vis dėlto „nuleisti rankas“ bei atsisakyti reaguoti į šį skausmą būtų daug amoraliau, ypač žvelgiant į ilgametę ir net ilgaamžę teisės sistemų, taikančių šį mechanizmą, patirtį. Ši patirtis byloja apie tai, kad neturtinės žalos institutas, būdamas itin giliai įaugęs į teisinę praktiką ir teisinę savimonę, atlieka ypatingai svarbią funkciją, ir ne tiek pripažindamas kito asmens poelgio netinkamumą ar suteikdamas paguodą esant realiai patirtai skriaudai, kiek pripažindamas asmens orumą ir išreiškdamas jam pagarbą. Dar XX amžiaus pradžioje išsakyta mintis, kad neturtinės žalos atlyginime iš tikrųjų glūdi altruizmas, aukščiausio lygmens humanizmas, moralė bei pagarba asmenybei ir pačiai didžiausiai vertybei - vidiniam žmogaus pasauliui⁷⁹⁴, nepraranda ir niekada nepraras savo aktualumo, tapdama nekvestionuotina dogma bei ideologiniu tolimesnio neturtinės žalos instituto tobulinimo bei tyrinėjimo kelrodžiu.

⁷⁹³ ALLEN, D. *Damages in Tort*. London, 2000, p. 193.

⁷⁹⁴ БЕЛЯЦКИН, išnaša 1, p. 62.

ŠALTINIŲ IR LITERATŪROS SĄRAŠAS

Lietuvos Respublikos teisės aktai

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija. Valstybės žinios, 1992, Nr. 33-1014.
2. Lietuvos Respublikos įstatymas „Dėl Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos, jos ketvirtojo, septintojo ir vienuoliktojo protokolų ratifikavimo“. Valstybės žinios, 1995, Nr. 40-987.
3. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. Valstybės žinios, 2000, Nr. 74-2263.
4. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas. Valstybės žinios, 2002, Nr. 36-1340.
5. Lietuvos Respublikos darbo kodeksas. Valstybės žinios, 2002, Nr. 64-2569.
6. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. Valstybės žinios, 2000, Nr. 89-2741.
7. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas. Valstybės žinios, 2002, Nr. 37-1341.
8. Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos civilinis kodeksas. Valstybės žinios, 1964, Nr. 19-138 (neteko galios).
9. Lietuvos Respublikos 2008 metų valstybės biudžeto ir savivaldybių biudžetų finansinių rodiklių patvirtinimo įstatymas. Valstybės žinios, 2007, Nr. 132-5356.
10. Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatymas. Valstybės žinios, 2000, Nr. 85-2566.
11. Lietuvos Respublikos advokatūros įstatymas. Valstybės žinios, 2004, Nr. 50-1631.
12. Lietuvos Respublikos antstolių įstatymas. Valstybės žinios, 2002, Nr. 53-2042.
13. Lietuvos Respublikos asmens duomenų teisinės apsaugos įstatymas, Valstybės žinios, 1996, Nr. 29-692.
14. Lietuvos Respublikos autorių teisių ir gretutinių teisių įstatymas. Valstybės žinios, 1999, Nr. 50-1598.
15. Lietuvos Respublikos biomedicininį tyrimų etikos įstatymas. Valstybės žinios, 2000, Nr. 44-1247.
16. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas. Valstybės žinios, 2000, Nr. 74-2262.

17. Lietuvos Respublikos dizaino įstatymo VIII skirsnio pakeitimo bei papildymo ir įstatymo priedo papildymo įstatymas. Valstybės žinios, 2006, Nr. 72-2669.
18. Lietuvos Respublikos įstatymas „Dėl LR Civilinio kodekso pakeitimo ir papildymo“. Valstybės žinios, 1994, Nr. 44-805.
19. Lietuvos Respublikos įstatymas „Dėl LR Civilinio kodekso pakeitimo ir papildymo“. Valstybės žinios, 1990, Nr. 20-511.
20. Lietuvos Respublikos įstatymas Dėl LR CK 71 straipsnio bei LR Spaudos ir kitų masinės informacijos priemonių įstatymo 33 straipsnio pakeitimo. Valstybės žinios, 1992, Nr. 32-979.
21. Lietuvos Respublikos krašto apsaugos sistemos organizavimo ir karo tarnybos įstatymas. Valstybės žinios, 1998, Nr. 49-1325.
22. Lietuvos Respublikos moterų ir vyrų lygių galimybių įstatymas. Valstybės žinios, 1998, Nr.112-3100.
23. Lietuvos Respublikos nelaimingų atsitikimų darbe socialinio draudimo įstatymas. Valstybės žinios, 1999, Nr. 110-3207.
24. Lietuvos Respublikos notariato įstatymas. Valstybės žinios, 1992, Nr. 28-810.
25. Lietuvos Respublikos pacientų teisių ir žalos sveikatai atlyginimo įstatymas. Valstybės žinios, 1996, Nr. 102-2317.
26. Lietuvos Respublikos patentų įstatymo VII skirsnio pakeitimo bei papildymo ir įstatymo priedo papildymo įstatymas. Valstybės žinios, 2006, Nr. 72-2668.
27. Lietuvos Respublikos politinių partijų įstatymas. Valstybės žinios, 1990, Nr. 29-692.
28. Lietuvos Respublikos prekių ženklų įstatymas. Valstybės žinios, 1993, Nr. 21-507.
29. Lietuvos Respublikos prekių ženklų įstatymo X skirsnio ir 56 straipsnio pakeitimo bei papildymo bei įstatymo priedo papildymo įstatymas. Valstybės žinios, 2006, Nr. 72-2670.
30. Lietuvos Respublikos psichikos sveikatos priežiūros įstatymas. Valstybės žinios, 1996, Nr. 53-1290.
31. Lietuvos Respublikos smurtiniais nusikaltimais padarytos žalos kompensavimo įstatymas. Valstybės žinios, 2005, Nr. 85-3140.
32. Lietuvos Respublikos sveikatos sistemos įstatymas. Valstybės žinios, 1994, Nr. 63-1231.

33. Lietuvos Respublikos transporto priemonių savininkų ar valdytojų civilinės atsakomybės privalomojo draudimo įstatymas. Valstybės žinios, 2001, Nr. 56-1977.
34. Lietuvos Respublikos vartotojų teisių gynimo įstatymas. Valstybės žinios, 1994, Nr. 94-1833.
35. Lietuvos Respublikos viešojo administravimo įstatymas. Valstybės žinios, 1999, Nr. 60-1945.
36. Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymas. Valstybės žinios, 1996, Nr. 71-1706.
37. Lietuvos Respublikos žalos atlyginimo dėl nelaimingų atsitikimų darbe ar susirgimų profesine liga laikinasis įstatymas. Valstybės žinios, 1997, Nr. 67-1656.
38. Lietuvos Respublikos žalos, atsiradusios dėl valdžios institucijų neteisėtų veiksmų, atlyginimo įstatymas. Valstybės žinios, 2002, Nr. 56-2228.
39. Lietuvos Respublikos žalos, padarytos neteisėtais kvotos, tardymo, prokuratūros, teismo veiksmais atlyginimo įstatymas. Valstybės žinios, 1997, Nr. 104-2618 (neteko galios).
40. Lietuvos TSR spaudos ir kitų masinės informacijos priemonių įstatyme. Valstybės žinios, 1990, Nr. 7-163 (neteko galios nuo 1996 m. liepos 26 d.).
41. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas Nr. 1100 „Dėl transporto priemonių savininkų ir valdytojų civilinės atsakomybės privalomojo draudimo taisyklių ir tipinių paprastosios, pasienio ir grupinės civilinės atsakomybės privalomojo draudimo sutarčių draudimo liudijimų (polisų) firmų patvirtinimo“. Valstybės žinios, 2001, Nr. 80-2791 (neteko galios nuo 2004 m. birželio 30 d.).
42. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas Nr. 1368 „Dėl minimaliojo darbo užmokesčio didinimo“. Valstybės žinios, 2007, Nr. 137-5592.
43. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas Nr. 795 „Dėl Eismo įvykio metu padarytos žalos nustatymo ir išmokos mokėjimo taisyklių patvirtinimo“. Valstybės žinios, 2004, Nr. 100-3718.

Lietuvos Respublikos teisės aktų projektai ir jų parengiamoji medžiaga

1. LR Pacientų teisių ir žalos sveikatai atlyginimo įstatymo pakeitimo įstatymo projektas (naujausia redakcija) Nr. XP-2817. [interaktyvus]. Prieiga per internetą:
<http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=313089&p_query=&p_tr2=>.
2. Lietuvos Respublikos transporto priemonių valdytojų civilinės atsakomybės privalomojo draudimo įstatymo pakeitimo įstatymo projektas XP -1973, pateiktas 2007 m. kovo 15 d. Lietuvos Respublikos Seimo Biudžeto ir finansų komiteto [interaktyvus]. Prieiga per internetą:
<http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=297285&p_query=&p_tr2=>.
3. Pagrindinio komiteto (Biudžeto ir finansų komiteto) 2007 m. gegužės 5 d. išvada Nr. 17 “Dėl LR Transporto priemonių valdytojų civilinės atsakomybės privalomojo draudimo įstatymo pakeitimo įstatymo projekto Nr. XP - 1973 [interaktyvus]. Prieiga per internetą:
<http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=296713&p_query=&p_tr2=>.
4. Lietuvos Respublikos Seimo Teisės ir teisėtvarkos komiteto 1999 m. balandžio 27 d. išvada „Dėl Civilinio kodekso 483 straipsnio papildymo ir šio kodekso papildymo 501(1) straipsnio įstatymo projekto P-993“. [interaktyvus]. Prieiga per internetą:
<http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=79021&p_query=teis%EBs%20ir%20teis%EBtvarkos&p_tr2=2>.
5. 1999 m. spalio 8 d. Aiškinamasis raštas LR Civilinio kodekso 7 ir 7(1) straipsnių pakeitimo įstatymo projektui Nr. 2068, pateikė Stasiulevičius Alfredas Henrikas [interaktyvus]. Prieiga per internetą:
<http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=87858&p_query=&p_tr2=>.
6. Lietuvos Respublikos Seimo Teisės ir teisėtvarkos komiteto 1999 m. gruodžio 3 išvada „Dėl Civilinio kodekso 7 ir 7(1) straipsnių pakeitimo įstatymo projekto (P-2068)“. [interaktyvus]. Prieiga per internetą:

http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=91294&p_query=&p_tr2=>.

7. 1999 m. gruodžio 9 d. Pasiūlymas Lietuvos Respublikos Seimui (pateikė Lietuvos Respublikos Seimo narė Nijolė Oželytė) „Dėl LR Civilinio kodekso 7(1) str. 1 d. papildymo įstatymo projekto Nr. P-2068“. [interaktyvus]. Prieiga per internetą:

http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=91926&p_query=&p_tr2=>.

Europos Sąjungos, tarptautinės ir užsienio valstybių teisės aktai

1. 2005 m. gegužės 11 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2005/14/EB, iš dalies keičianti Tarybos direktyvas 72/166/EEB, 84/5/EEB, 88/357/EEB ir 90/232/EEB bei Europos Parlamento ir Tarybos direktyvą 2000/26/EB, susijusias su motorinių transporto priemonių valdytojų civilinės atsakomybės draudimu [interaktyvus]. Prieiga per internetą:

http://www3.lrs.lt/pls/inter1/dokpaieska.showdoc_l?p_id=50904&p_query=&p_tr2=2>.

2. Belgijos Civilinis kodeksas. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://lexinter.net/LOTWVers4/CCIVB/index.htm> >.
3. Lenkijos Civilinis kodeksas [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://www.kodeks.wirt.pl/index.php?kc> >.
4. Italijos Civilinis kodeksas. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: www.unicam.it/ssdici/codice.html >.
5. Ispanijos Civilinis kodeksas. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: http://noticias.juridicas.com/base_datos/Privado/cc.html >.
6. Prancūzijos Civilinis kodeksas. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: http://www.lexinter.net/ENGLISH/civil_code.htm >.
7. Šveicarijos Civilinis kodeksas. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://www.admin.ch/ch/f/rs/2/210.fr.pdf> >.
8. Vokietijos Civilinis kodeksas. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: http://www.gesetze-im-internet.de/englisch_bgb/englisch_bgb.html >.

9. Rusijos Federacijos Civilinis kodeksas. [interaktyvus]. [Žiūrėta 2008 m. rugsėjo 1 d.]. Prieiga per internetą: <www.cis-legal-reform.org/civil-code/russia/gkrf-1-rus.htm>.
10. Principles of European Tort Law. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://civil.udg.es/tort/principles>>.
11. Council of Europe. Compensation for Physical Injury of Death. Resolution Nr. (75) 7 adopted by the Committee of Ministers of the Council of Europe on 14 March 1975. Strasbourg, 1975.
12. Pasaulio sveikatos organizacijos Konstitucija. [interaktyvus]. [Žiūrėta 2008 m. rugsėjo 1 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.searo.who.int/LinkFiles/About_SEARO_const.pdf>.

Specialioji literatūra

1. ALLEN, D. *Damages in Tort*. London, 2000.
2. ANDRIULIS, V.; MAKSIMAITIS, M.; PAKALNIŠKIS, V.; PEČKAITIS, J.S.; ŠENAVIČIUS, A. *Lietuvos teisės istorija*. Vilnius, 2002.
3. BARRIE, P. *Personal Injury Law. Liability, Compensation and Procedure*. Second Edition. Oxford, 2005.
4. BITANS, A. The Role of Non-Pecuniary (Moral) Damages is Expected to Grow. *Dienas business (Daily Business)/Saldo*, Nr. 7(34), 2006.
5. BRUGGEMEIER, G. *Common Principles of Tort Law. A Pre-Statement of Law*. BIICL, 2004.
6. BURROWS, A. *Remedies for Torts and Breach of Contract*. Third edition. Oxford, 2004.
7. CAREY, D. *Personal Injury Litigation*. London, 1995.
8. *Children in Tort Law. Part II. Children as Victims* (ed. M.Martine – Pasals). European Centre of Tort and Insurance Law. Wien NewYork: Springer, 2006.
9. CIRTAUTIENĖ, S. Juridinio asmens teisės į neturtinės žalos atlyginimą kitimo tendencijos civilinės teisės derinimo kontekstu. In *Šiuolaikinės civilinės teisės raidos tendencijos ir perspektyvos*. Mokslinių straipsnių rinkinys (red. V.Mizaras). Vilnius: Justitia, 2007, p. 22-38.
10. CIRTAUTIENĖ, S. Neturtinės žalos atlyginimas kaip civilinių teisių gynimo būdas. Vilnius: Justitia, 2008.

11. CIRTAUTIENĖ, S. Neturtinės žalos atlyginimo tretiesiems asmenims galimybės sveikatos sužalojimo ir gyvybės atėmimo atveju. *Justitia*, 2006, Nr. 2 (60), p. 30-39; Nr. 3 (61).
12. CIRTAUTIENĖ, S. *Šiuolaikinė neturtinės žalos atlyginimo, kaip civilinių teisių gynimo būdo, koncepcija*. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01 S). Mykolo Romerio universitetas. Vilnius, 2008.
13. *Civil Liability for Pure Economic Loss*. United Kingdom Comparative Law Series. Volume 16 (ed. E.K. Banakas), Kluwer Law International, 1996.
14. *Civilinė teisė*. Vadovėlis. Kaunas: Vija, 1997.
15. *Clerk and Lindsell on Torts*. Nineteenth edition. London, 2006.
16. COMANDE, G. *Towards a global model of adjudicating personal injury damages: bringing Europe and the United States*. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=878131>.
17. *Compensation for Personal Injury in Sweden and other Countries* (ed. C. Oldertz; E. Tidfelt), Stockholm, 1988.
18. *Compensation for Personal Injury in a Comparative Perspective*. European Centre of Tort and Insurance Law (ed. B.A.Koch; H.Koziol), Wien NewYork: Springer, 2003.
19. *Damages for Non-Pecuniary Loss in a Comparative Perspective* (ed. W.V.H. Rogers), European Centre of Tort and Insurance Law. Wien NewYork: Springer, 2001.
20. *Damages for Personal Injury: Non-Pecuniary Loss (1999)*. Law Commission Report Nr. 287. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://www.lawcom.gov.uk/docs/lc257.pdf>>.
21. DEAKIN, S.; JOHNSTON, A.; MARKESNIS, B. *Markesinis and Deakin's Tort Law*. Fifth Edition. Oxford, 2003.
22. *European Tort Law 2003*. Tort and Insurance Law Yearbook (ed. H.Koziol; B.C. Steininger), Wien NewYork: Springer, 2004.
23. *European Tort Law 2005*. Tort and Insurance Law Yearbook (ed. H.Koziol; B.C. Steininger), Wien: Springer, 2006.
24. *European Tort Law. Eastern and Western Perspectives* (ed. M.Bussani). Bern, 2007.

25. GAIDYTĖ, G. Privataus gyvenimo neliečiamumo teisės prigimtis ir šios teisės socialinių ribų problema. In *Teisinės minties šventė - 2002*. Konferencijų medžiaga. Vilnius, 2002.
26. GERVEN, W.; LEVER, J.; LAROUCHE, P.; BAR, C; VINEY, G. *Cases, Materials and Text on National Supranational and International Tort Law – Scope of Protection*. Oxford, 1998.
27. *Guidelines for the Assessment of General Damages in Personal Injury Cases*. The Judicial Studies Board. London, 1994.
28. HARPWOOD, V. *Modern Tort Law*. Fifth Edition. London, 2003.
29. Hoge Raad. Judgment of 22 February 2002 – on compensation for psychiatric injury and emotional distress suffered by close relatives. *European Review of Private Law* 2, 2003.
30. *International Personal Injury Compensation*. Sourcebook (ed. D.Campbell), London, 1996.
31. JONES, M. *Medical Negligence*. London, 2003.
32. JOVAIŠAS, K. Autorių teisių apsauga ir gynimas. *Teisės problemos*. 2005, Nr. 4 (50).
33. JUSTICKIS, V. *Bendroji ir teisės psichologija*. Vilnius, 2003.
34. JUSTICKIS, V. Specialių psichologijos žinių taikymo teisėje ribos. *Jurisprudencija*. 2005, Nr. 66(58), p. 120-129.
35. JUZUKONIS, S. Civilinis ieškinyš baudžiamajame procese: nukentėjusiojo ir civilinio ieškovo santykis. *Jurisprudencija*. 2002, T. 24(16), p. 133-146.
36. Kemp & Kemp. *The Quantum of Damages*. In *Personal Injury and Fatal Accident Claims*. Volume 1 (ed. A.M. David), London, 1992.
37. KONTAUTAS, T. *Lietuvos draudimo sutarčių teisė: teoriniai ir praktiniai aspektai*. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01 S). Vilniaus universitetas. Vilnius, 2006.
38. KOVALENKO, A.G. Subjektyvaus faktoriaus įtaka teisėjų įsitikinimui. In *Teisė į teisminę gynybą ir jos realizavimo praktiniai aspektai*. Vilnius, 2006. p. 375-388.
39. KUNTZ, K. *Schmerzensgeld. Sammlung von Entscheidungen*. Aktualisierungslieferung Dezember 2004. Luchterhand, 2005.
40. LAYCOCK, D. *The Death of the Irreparable Injury Rule*. Oxford, 1991.

41. LASTAUSKIENĖ, G. Požiūrio į teisinę atsakomybę paieška. *Jurisprudencija*. 2001, T. 19 (11). p. 168-175.
42. *Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras*. I-IV dalys (1-220 straipsniai). Vilnius, 2003.
43. *Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras*. Vilnius, 2001.
44. *Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras*. Antroji knyga. Asmenys. Vilnius, 2002.
45. *Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras*. Pirmoji knyga. Bendrosios nuostatos. Vilnius, 2002.
46. *Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras*. Šeštoji knyga. Prievolių teisė (I). Vilnius, 2003.
47. *Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras*. Trečioji knyga. Šeimos teisė. Vilnius, 2002.
48. Lietuvos Respublikos Konstitucijos komentaras (I dalis). *Valstybė ir teisė*. Mokslinis - praktinis žurnalas. 2000, Nr. 4-6, p. 100-106.
49. LUNTZ, H. *Assesment of Damages for Personal Injury and Death*. Third edition. Sydney, 1990.
50. MARKESNIS, B.; COESTER, M.; ALPA, G.; ULLSTEIN, A. *Compensation for Personal Injury in English, German and Italian Law*. A Comparative Outline. Cambridge, 2005.
51. MARKESNIS, B.S.; UNERATH, H. *The German Law of Torts*. A Comparative Treatise. Oxford and Portland, Oregon, 2002.
52. MCGREGOR, H. *McGregor on Damages*. London, 2003.
53. McINTOSH, D.; HOLMES, M. *Personal Injury Awards in EC Countries, and Industry Report*. London, 1990.
54. MEŠKAUSKAITĖ, L. Žiniasklaidos pažeistų asmens konstitucinių teisių gynimo būdai. *Jurisprudencija*. 2005, T. 64(56), p. 114-123.
55. MEŠKAUSKAITĖ, L. *Žiniasklaidos teisė*, Vilnius, 2004.
56. MIKELĖNAS, V. Asmens reputacijos gynimo lyginamoji analizė. *Teisė. Mokslo darbai*. 1995, Nr. 29, p. 71-106.
57. MIKELĖNAS, V. *Civilinės atsakomybės problemos: lyginamieji aspektai*. Vilnius, 1995.

58. MIKELĖNAS, V. Pareiga motyvuoti teismo sprendimus – viena iš asmens konstitucinės teisės į teisminę gynybą garantijų. In *Teisė į teisminę gynybą ir jos realizavimo praktiniai aspektai*. Vilnius, 2006, p. 87-95.
59. MIKELĖNAS, V. Teisė į privatų gyvenimą ir jos gynimas. In *Asmeninės neturtinės teisės ir jų gynimas*. Vilnius, 2001.
60. MIKELĖNIENĖ, D.; MIKELĖNAS, V. Neturtinės žalos kompensavimas. *Justitia*. 1998, Nr. 2, p. 2-5; 23-25; Nr. 3, p. 6-9; 25.
61. MIZARAS, V. *Autorių teisės: civiliniai gynimo būdai*. Vilnius, 2003.
62. MIZARAS, V. Neturtinės žalos atlyginimas už autorių ir atlikėjų teisių pažeidimą. *Teisė. Mokslo darbai*. 2003, Nr. 47, p. 90-102.
63. MUNKAN, J. *Damages for Personal Injuries and Death*. Tenth edition. London, Dublin, Edinburgh, 1996.
64. MYLLANY, N.J.; HANDFORD, P.R. *Tort Liability for Psychiatric Damage*. Sydney, 1993.
65. NAPIER, M.; WHEAT, H. *Recovering Damages for Psychiatric Injury*. London, 1995.
66. NEKROŠIUS, V. Kai kurie civilinio proceso teisės klausimai Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo doktrinoje. *Teisė. Mokslo darbai*. 2007, Nr. 63, p. 76-88.
67. *Non-Contractual Liability Arising out of Damage Caused to Another*. Study Group on a European Civil Code. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: < http://www.sgecc.net/media/downloads/updatetortlawarticles_copy.doc >.
68. *Personal Injury Compensation. A Comparative Analysis of the major European Jurisdictions* (ed. W. Pfennigstorf). London, 1993.
69. PFENNIGSTORF, W.; HARDCOVER. *Personal Injury Compensation: a Comparative Study of Liability Law and Compensation schemes in ten Countries and the United States*. Insurance Research Council. London, 1993.
70. POSNER, R.A. *Jurisprudencijos problemos*. Vilnius, 2004.
71. *Principles of European tort law: Text and Commentary*. European Group on Tort Law. Wien, 2005.
72. *Redress for Non-Material Damage*. 1st Colloquy on European Law Held at King's College. Council of Europe. London 21-25 July 1969. Strasbourg, 1970.

73. REISINGER, W. The Significance to the Insurance Industry of Damages for Non-Pecuniary loss. In *European Tort Law 2001*. European Centre of Tort and Insurance Law. Wien, 2002. p. 237-244.
74. RUDZINSKAS, A. Neturtinės žalos atlyginimo klausimai naujajame Civiliniame kodekse. *Jurisprudencija*. 2002, T. 28(20), p. 119-123.
75. RUDZINSKAS, A. Neturtinės žalos samprata bei jos kompensavimo problemos civilinėje ir baudžiamojo proceso teisėje. *Jurisprudencija*. 2001, T. 21(13), p. 69-79.
76. RUDZINSKAS, A. Neturtinės žalos, atsiradusios dėl nesutartinių prievolių, atlyginimo klausimai. *Jurisprudencija*. 2003, T. 37(29), p. 73-78.
77. RUDZINSKAS, A. Nusikalstama veika padarytos žalos atlyginimas: lyginamieji aspektai. *Justitia*. 2001, Nr. 3, p. 15-17; 28-29.
78. RUDZINSKAS, A. *Nusikalstama veika padarytos žalos atlyginimo materialiniai ir procesiniai teisiniai aspektai*. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01 S). Mykolo Romerio universitetas. Vilnius, 2001.
79. RUDZINSKAS, A. Nusikalstant padarytos moralinės (neturtinės) žalos apskaičiavimo metodikos problemos. *Jurisprudencija*. 1999, T. 12(4), p. 41-46.
80. STATSKY, W.P. *Torts. Personal Injury Litigation*. Third edition. West Publishing Company, 1995.
81. SZPUNAR, A. *Zadośćuczynienie za szkodę niemajątkową*. Bydgoszcz, 1999.
82. *Terrorism, Tort Law and Insurance. A Comparative Survey* (ed. B.A.Koch). European Centre of Tort and Insurance Law. Wien New York: Springer, 2004.
83. *Towards a European Civil Code. Reflections on the Codification of Civil Law in Europe* (ed. G.Barret; L.Bernardeau), ERA, 2002.
84. *Unification of Tort Law: Damages* (ed. U.Magnus). European Centre of Tort and Insurance Law. Kluwer law international, 2001.
85. *Unification of Tort Law: Liability for Damage Caused by Others* (ed. J.Spier). European Centre of Tort and Insurance Law. The Hague/London/New York, 2003.
86. VAIŠVILA, A. *Teisės teorija*. Vilnius, 2000.
87. VAN DAMM, C. *European Tort Law*. Oxford, 2006. p. 306.

88. VASILIAUSKAS, J.; RUDZINSKAS, A. Nusikalstama veika padarytos žalos atlyginimo problema. *Jurisprudencija*. 2000, T. 17(9), p. 67-71.
89. VILEITA, A. *Lietuvos Respublikos autorių teisių ir gretutinių teisių įstatymo komentaras. Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodekso 214(10) straipsnio komentaras*. Vilnius, 2002.
90. VILEITA, A. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Penktoji knyga. Paveldėjimo teisė (1). *Justitia*. 2003, Nr. 1-2.
91. WEIZ, T. *An Introduction to Tort Law*. Oxford, 2006.
92. БЕЛЯЦКИН, С.А. *Возмещение морального (неимущественного) вреда*. Москва, 1996.
93. БЕСПАЛОВ, И. Возмещение вреда, причиненного жизни и здоровью ребенка. *Российская юстиция*. 1998, Nr. 10.
94. БУДЯКОВА, Т. Индивидуальные особенности потерпевшего как критерий степени нравственных и физических страданий. *Российская юстиция*. 2003, Nr. 2, p. 15-16.
95. БУДЯКОВА, Т.П. *Индивидуальность потерпевшего и моральный вред*. Санкт-Петербург, 2005.
96. БЫКОВ, В. Компенсация морального вреда не может восстановить доброе имя. *Российская юстиция*. 2002, Nr. 4.
97. ВЕРТЕННИКОВА, Е.В. Принципы компенсации морального вреда, причиненного незаконными деяниями сотрудников правоохранительных органов и суда в уголовном судопроизводстве России. *Право: теория и практика*. 2003, Nr. 6. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://www.yurclub.ru/docs/pravo/0603/12.html>>.
98. ВОДЕНКОВ, В. ШИРОКОВ, В. Компенсация морального вреда. *Российская юстиция*. 1996, Nr. 7.
99. ГАВРИЛОВ, Е. Как определить размер компенсации морального вреда? *Российская юстиция*. 2000, Nr. 6, p. 22-28.
100. ГОРШЕНКОВ, Г.Г. Превентивный эффект компенсации морального вреда. *Российская юстиция*. 2006, Nr. 5, p.19-20.
101. *Гражданское право. Обязательное право*. Учебник. Часть 2. Москва, 1998.

102. *Гражданское право. Учебник. Том I и II* (ред. С.А. Суханов), Москва, 2000.
103. *Гражданское право. Учебник. Часть 1*. Москва, 1998.
104. *Гражданское право. Учебник. Часть 2*. Москва, 1998.
105. *Гражданское право. Часть первая (institutiones)* (ред. А.Г.Каплин; А.И. Масляева), Москва, 2000.
106. ЕРОФЕЕВА, А.С. Возмещение морального вреда в связи с повреждением здоровья: правовые проблемы и пути совершенствования законодательства. *Российское право в Интернете*, 2005(03). [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://rli.consultant.ru/magazine/2005/03/civillaw/art1>>.
107. КАЗАНЦЕВ, В. Возмещение морального вреда. *Российская юстиция*, 1996, Nr. 5, p. 46-49.
108. КАЛИНИНА, А.М. УСОВ А.И. Комплексный характер судебной экспертизы по гражданским делам о компенсации морального вреда. *Российское право в Интернете*. 2006, Nr. 03. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://rli.consultant.ru/magazine/2006/03/civil_law/art1/index.html>.
109. ЛЕВИНОВА, Т. Возмещение морального вреда незаконно привлеченным к уголовной ответственности. *Российская юстиция*. 2000, Nr. 9, p. 39-42.
110. МАЛЕИН, И.С. О моральном вреде. *Государство и право*. 1993, Nr. 3, p. 32-39.
111. МАЛЕИНА, М.И. *Личные неимущественные права граждан. Понятие, осуществление, защита*. Москва, 2000.
112. МАМИЛОВА, Е.Г. *Возмещение вреда, причиненного смертью кормильца*. Комментарий судебной практики. Выпуск 2 . Москва, 1999.
113. МАРУСИН, И.С. Возмещение морального вреда в новом Гражданском кодексе РФ. *Правоведение*. 1997, Nr. 1.
114. НАРИЖСКИЙ, С. ГОЛУБЕВ, К. Компенсация морального вреда при нарушении имущественных прав гражданина. *Российская юстиция*. 2001, Nr. 4, p. 20-22.

115. НАРИЖСКИЙ, С. Компенсация морального вреда пострадавшим от судебно следственных ошибок. *Российская юстиция*. 1997, № 10, р. 38-41.
116. ПОГУДИНА, М. В. К вопросу о компенсации морального вреда. *Вестник ТИСБИ*. 2001, № 4. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://law.edu.ru/magazine/document.asp?magID=4&magNum=4&magYear=2001&articleID=1217472>>.
117. ПОДГРУША, В. Как компенсировать моральный вред богатому и бедному? *Юстиция Беларуси*, 2002, № 4. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://www.justbel.info/2002-4/art15.htm>>.
118. *Право*. Учебник (ред. Н.А. Теплова; М.В. Малинкович), Москва, 1998.
119. РОМАНЕНКО О. Роль адвоката в доказывании по делам о возмещении морального вреда, причиненного преступлением. *Беларусская юстиция*. 2000, № 4. [interaktyvus]. Prieiga per internetą <<http://justbel.info/2000-4/art10.htm>>.
120. РОМАНОВ, В.В. *Юридическая психология*. Москва, 1998.
121. СМИРНОВ, В.Т. СОБЧАК, А.А. *Общее учение о деликтных обязательствах в советском гражданском праве*. Ленинград, 1983.
122. СТЕПАНОВ, М.А. Доказывание по гражданским делам о возмещении морального вреда. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. *Правовая Россия*. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://www.law.edu.ru/book/book.asp?bookID=125281>>.
123. УСКОВ, В. Как компенсировать моральный вред богатому и бедному? *Российская юстиция*. 2000, № 12, р. 25.
124. ШЕЛЮТТО, М.Л. *Судебная практика по делам защиты чести и достоинства*. Комментарий судебной практики. Выпуск 5 . Москва, 1999.
125. ШЕРШЕНЕВИЧ, Г.Ф. *Учебник русского гражданского права*. Москва, 1995.

126. ШЕФФЕР, В. Э. Возмещение морального вреда при страховании ответственности. *Виртуальный клуб юристов*. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://www.yurclub.ru/docs/insurance/article7.html>>.
127. ЭРДЕЛЕВСКИЙ, А.М. Критерии и метод оценки размера компенсации морального вреда. *Государство и право*. 1997, Nr. 4, p. 5-12.
128. ЭРДЕЛЕВСКИЙ, А.М. Компенсация морального вреда в Германии. *Законность*. 1997, Nr. 7, p. 44-50.
129. ЭРДЕЛЕВСКИЙ, А.М. Компенсация морального вреда третьим лицам. Переход и зачет права на компенсацию, *Законность*. 1998, Nr. 2, p. 16-21.
130. ЭРДЕЛЕВСКИЙ, А.М. Компенсация морального вреда. Анализ законодательства и судебной практики. Москва, 2000.
131. ЭРДЕЛЕВСКИЙ, А.М. *Моральный вред и компенсация за страдания. Научно-практическое пособие*. Москва, 1998.
132. ЭРДЕЛЕВСКИЙ, А.М. Моральный вред: Соотношение с другими видами вреда. *Российская юстиция*, 1998 Nr. 6, p. 19-21.
133. ЭРДЕЛЕВСКИЙ, А.М. Споры о компенсации морального вреда. *Российская юстиция*. 1997, Nr. 2, p. 37-40.

Teismų praktika

1. Konstitucinio Teismo 2006 m. rugpjūčio 19 d. nutarimas „Dėl LR Žalos, padarytos neteisėtais kvotos, tardymo, prokuratūros ir teismo veiksmis, atlyginimo įstatymo 3 straipsnio (2001 m. kovo 13 d. redakcija) 3 dalies ir 7 straipsnio (2001 m. kovo 13 d. redakcija) 7 dalies atitikties LR Konstitucijai“. *Valstybės žinios*, 2006, Nr. 90-3529.
2. LR Konstitucinio Teismo 2006 m. rugsėjo 21 d. nutarimas “Dėl Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatymo 85 straipsnio 3 dalies (2000 m. rugsėjo 19 d. redakcija), 139 straipsnio 2, 3 dalių (2000 m. rugsėjo 19 d. red.), Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 306 straipsnio (2004 m. liepos 8 d. red.), 308 straipsnio (2006 m. birželio 1 d. red.) 2 dalies (2002 m. kovo 14 d. red.), 324 straipsnio 12, 13 dalių (2002 m. kovo 14 d. red.), 377 straipsnio (2004 m. liepos 8 d. red.) 9 dalies (2002 m. kovo 14

d. red.), 448 straipsnio 7 dalies (2002 m. kovo 14 d. red.), 454 straipsnio 5, 6 dalių (2002 m. kovo 14 d. red.), 460 straipsnio 4, 5 dalių (2002 m. kovo 14 d. red.), Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 268 straipsnio 3 dalies (2002 m. vasario 28 d. red.), 285 straipsnio 2, 5 dalių (2002 m. vasario 28 d. red.), 286 straipsnio 1 dalies (2002 m. vasario 28 d. red.), 288 straipsnio 4 dalies (2002 m. vasario 28 d. red.), 289 straipsnio 2 dalies (2002 m. vasario 28 d. red.), 303 straipsnio 2 dalies (2002 m. vasario 28 d. red.), 320 straipsnio 2 dalies (2002 m. vasario 28 d. red.), 325 straipsnio 2, 3 dalių (2002 m. vasario 28 d. red.), 358 straipsnio 2, 3 dalių (2002 m. vasario 28 d. red.) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, taip pat dėl pareiškėjo - Seimo narių grupės prašymo ištirti, ar Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 119 straipsnio 2 dalies 1 punktas (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 119 straipsnio 5 dalis (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 120 straipsnio (2003 m. sausio 21 d. redakcija) 1 punktas (2002 m. sausio 24 d. redakcija), Lietuvos Respublikos Prezidento 2003 m. vasario 19 d. dekretas Nr. 2067 "Dėl apygardos teismo teisėjo įgaliojimų pratęsimo", Lietuvos Respublikos Prezidento 2003 m. birželio 18 d. dekretas Nr. 128 "Dėl apygardų teismų skyrių pirmininkų skyrimo" ta apimtimi, kuria nustatyta, kad Vilniaus apygardos teismo teisėjas Konstantas Ramelis skiriamas šio teismo civilinių bylų skyriaus pirmininku, neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijai". Valstybės žinios, 2006, Nr. 102-3957.

3. LR Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymo 62 straipsnio 1 dalies 2 punkto, 69 straipsnio 4 dalies (1996 m. liepos 11 d. redakcija), Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 11 straipsnio 3 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 96 straipsnio 2 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. Valstybės žinios, 2006, Nr. 36-1292.
4. Konstitucinio Teismo 2000 m. birželio 30 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos žalos, padarytos neteisėtais kvotos, tardymo, prokuratūros ir teismo veiksmais, atlyginimo įstatymo 3 straipsnio 1 dalies ir 4 straipsnio 1 dalies 1 punkto atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. Valstybės žinios, 2000, Nr. 54-1587.

5. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Teisėjų Senato 1998 m. gegužės 15 d. nutarimas Nr. 1 "Dėl Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 7, 7¹ straipsnių ir Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymo taikymo teismų praktikoje nagrinėjant garbės ir orumo civilines bylas". Lietuvos Aukščiausiojo Teismo biuletenis "Teismų praktika", 1998, Nr. 9.
6. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Teisėjų Senato 1997 m. sausio 16 d. nutarimas Nr. 2 „Dėl įstatymų taikymo teismų praktikoje, nagrinėjant civilines bylas dėl atlyginimo žalos, padarytos sužalojus asmenį, kitaip pakenkus jo sveikatai arba atėmus gyvybę“. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo biuletenis "Teismų praktika", 1996, Nr. 5-6.
7. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2008 m. liepos 3 d. „Teisės normų, reguliuojančių nusikalstama veika padarytos žalos atlyginimą, taikymo baudžiamosiose bylose apžvalga“. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo biuletenis „Teismų praktika“, 2008, Nr. 29.
8. Lietuvos Vyriausiojo Administracinio Teismo (toliau – LVAT) teisėjų kolegijos 2003 m. vasario 12 d. nutartis administracinėje byloje (toliau - a.b.) *V.Z. v Vilniaus miesto savivaldybė, Finansų ministerija*, Nr.A4-164-03.
9. LVAT teisėjų kolegijos 2002 m. spalio 18 d. nutartis a.b. *A.S. v Lukiškių tardymo izoliatorius-kalėjimas*, Nr. A6-816-2002.
10. LVAT teisėjų kolegijos 2001 m. gruodžio 12 d. nutartis a.b. *V.D. v Ignalinos rajono žemės ūkio skyrius*, Nr. A4-1051-01.
11. LVAT teisėjų kolegijos 2001 m. gruodžio 19 d. nutartis a.b. *Z.B. v Žemėtvarkos ir teisės departamentas prie LR Žemės ūkio ministerijos*, Nr. A4-1083/2001.
12. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo (toliau – LAT) Civilinių bylų skyriaus (toliau – CBS) teisėjų kolegijos 2008 m. gruodžio 10 d. nutartis civilinėje byloje (toliau - c.b.) *D.G., V.G. v AB „Achema“*, Nr. 3K-3-556/2008.
13. LAT CBS išplėstinės teisėjų kolegijos 2008 m. lapkričio 17 d. nutartis c.b. *Vilniaus miesto Vyriausiasis policijos komisariatas, Policijos departamentas prie Vidaus reikalų ministerijos v P.S.*, Nr 3K-7-496/2008.
14. LAT CBS teisėjų kolegijos 2008 m. spalio 21 d. nutartis c.b. *E.Š. v Lietuvos advokatūra*, Nr. 3K-3-502/2008.

15. LAT CBS teisėjų kolegijos 2008 m. spalio 20 d. nutartis c.b. *L.V. v ŽŪB „Šiaulėnų statyba“*, Nr. 3K-3-529/2008.
16. LAT CBS teisėjų kolegijos 2008 m. rugsėjo 29 d. nutartis c.b. *Z.R.K. v O.M.*, Nr. 3K-3-423/2008.
17. LAT CBS teisėjų kolegijos 2008 m. rugpjūčio 14 d. nutartis c.b. *Ž.Ž. v UAB „Ekstra žinios“*, Nr. 3K-3-393/2008.
18. LAT CBS teisėjų kolegijos 2008 m. liepos 8 d. nutartis c.b. *P.R.B., N.B. v V.Č., E.Č., UAB „If draudimas“*, Nr. 3K-3-357/2008.
19. LAT CBS teisėjų kolegijos 2008 m. liepos 8 d. nutartis c.b. *V.G. v Lietuvos valstybė*, Nr. 3K-3-364/2008.
20. LAT CBS teisėjų kolegijos 2008 m. vasario 27 d. nutartis c.b. *R.J., T.P., R.P. v ADB „Reso Europa, UAB „Vilniaus autobusai“*, Nr. 3K-3-150/2008.
21. LAT CBS teisėjų kolegijos 2008 m. vasario 26 d. nutartis c.b. *S.M. v UAB „Yazaky W.T. Lietuva“*, Nr. 3K-3-129/2008.
22. LAT CBS teisėjų kolegijos 2008 m. vasario 20 d. nutartis c.b. *R.B. v A.B.*, Nr. 3K-3-128/2008.
23. LAT CBS teisėjų kolegijos 2008 m. sausio 2 d. nutartis c.b. *J.U., R.U., S.U., M.U v UAB „Evera“*, Nr. 3K-3-79/2008.
24. LAT CBS teisėjų kolegijos 2008 m. balandžio 7 d. nutartis c.b. *S.U., G.U., D.U., A.U., A.U. v D.N., Lietuvos valstybė, UADK „PZU Lietuva“, UAB „Martono taksi“*, Nr. 3K-3-215/2008.
25. LAT CBS teisėjų kolegijos 2008 m. balandžio 7 d. nutartis c.b. *S.L. v I.L.*, Nr. 3K-3-207/2008.
26. LAT CBS teisėjų kolegijos 2008 m. balandžio 7 d. nutartis c.b. *G.M. v UAB „Volnata“, AAS „Gjensidige Baltic“*, Nr. 3K-3-205/2008.
27. LAT CBS teisėjų kolegijos 2007 m. vasario 6 d. nutartis c.b. *A.N. v Lietuvos valstybė*, Nr. 3K-7-7/2007.
28. LAT CBS teisėjų kolegijos 2007 m. vasario 19 d. nutartis c.b. *M.B., O.D.B. v J.P., N.J.*, Nr. 3K-3-51/2007.
29. LAT CBS teisėjų kolegijos 2007 m. spalio 9 d. nutartis c.b. *UAB „Legrona“ v Lietuvos Respublika*, Nr. 3K-3-376/2007.
30. LAT CBS teisėjų kolegijos 2007 m. spalio 23 d. nutartis c.b. *V.Z. v D.Z.*, Nr. 3K-3-463/2007.

31. LAT CBS teisėjų kolegijos 2007 m. spalio 22 d. nutartis c.b. *R.K. v Lietuvos valstybė*, Nr. 3K-3-417/2007.
32. LAT CBS teisėjų kolegijos 2007 m. spalio 16 d. nutartis c.b. *V.S., A.S., I.S., v A.B., UADB „Ergo Lietuva“*, Nr. 3K-3-400/2007.
33. LAT CBS teisėjų kolegijos 2007 m. spalio 12 d. nutartyje civilinėje byloje *J.N. v T.M., V.M.*, Nr. 3K-7-304/2007.
34. LAT CBS teisėjų kolegijos 2007 m. spalio 12 d. nutartis c.b. *G.T. v UAB „Klaipėdos“ laikraščio redakcija*, Nr. 3K-3-411/2007.
35. LAT CBS teisėjų kolegijos 2007 m. sausio 30 d. nutartis c.b. *E.Š. v Lietuvos advokatūra*, Nr. 3K-3-26/2007.
36. LAT CBS teisėjų kolegijos 2007 m. sausio 2 d. nutartis c.b. *R.L., R.L. v A.J., UADK „Baltic Polis“*, Nr. 3K-3-131/2007.
37. LAT CBS teisėjų kolegijos 2007 m. rugsėjo 21 d. nutartis c.b. *D.E. v UAB „Transmėja“*, Nr. 3K-3-348/2007.
38. LAT CBS teisėjų kolegijos 2007 m. lapkričio 6 d. nutartis c.b. *A.Š. v Kauno miesto savivaldybė, Lietuvos valstybė*, Nr. 3K-3-469/2007.
39. LAT CBS teisėjų kolegijos 2007 m. lapkričio 26 d. nutartis c.b. *UAB „Elektros tinklo paslaugos“ v V.Š.*, Nr. 3K-3-517/2007.
40. LAT CBS teisėjų kolegijos 2007 m. lapkričio 19 d. nutartis c.b. *G.B., P.J. v Z.J.*, Nr. 3K-3-496/2007.
41. LAT CBS teisėjų kolegijos 2007 m. kovo 23 d. nutartis c.b. *G.K. v V.K.*, Nr. 3K-3-140/2007.
42. LAT CBS teisėjų kolegijos 2007 m. kovo 16 d. nutartis c.b. *A.K. v UAB „Joneda“*, Nr. 3K-3-113/2007.
43. LAT CBS teisėjų kolegijos 2007 m. kovo 13 d. nutartis c.b. *V.P. v UAB „Lietuvos rytas“*, Nr. 3K-3-90/2007.
44. LAT CBS teisėjų kolegijos 2007 m. gruodžio 3 d. nutartis c.b. *B.U. v J.U.*, Nr. 3K-3-532/2007.
45. LAT CBS teisėjų kolegijos 2007 m. gruodžio 21 d. nutartis c.b. *Š.Č. v Audito kokybės kontrolės komitetas prie Lietuvos auditorių rūmų, Lietuvos auditorių rūmai*, Nr. 3K-3-582/2007.
46. LAT CBS teisėjų kolegijos 2007 m. gegužės 8 d. nutartis c.b. *R.M. v Lietuvos Respublika*, Nr. 3K-3-196/2007.

47. LAT CBS teisėjų kolegijos 2007 m. gegužės 28 d. nutartis c.b. *A.Š. įmonė v J.S.*, Nr. 3K-3-210/2007.
48. LAT CBS teisėjų kolegijos 2007 m. gegužės 2 d. nutartis c.b. *S.B. v R.B.*, Nr. 3K-3-177/2007.
49. LAT CBS teisėjų kolegijos 2007 m. birželio 29 d. nutartis c.b. *D.Z. v UAB „Klaipėdos autobusų parkas“*, Nr. 3K-3-298/2007.
50. LAT CBS teisėjų kolegijos 2007 m. birželio 26 d. nutartis c.b. *A.M. v R.D., UAB „Baltijos realizacijos centras“*, Nr. 3K-3-263/2007.
51. LAT CBS teisėjų kolegijos 2007 m. birželio 26 d. nutartis c.b. *A.J. v Lietuvos valstybė*, Nr. 3K-3-263/2007.
52. LAT CBS teisėjų kolegijos 2007 m. birželio 18 d. nutartis c.b. *E.J. v Vilniaus universiteto Onkologijos institutas*, Nr. 3K-3-337/2007.
53. LAT CBS teisėjų kolegijos 2007 m. balandžio 18 d. nutartis c.b. *A.L. v Lietuvos ir Kanados UAB „Pajūrio mediena“*, Nr. 3K-3-157/2007.
54. LAT CBS teisėjų kolegijos 2007 m. balandžio 11 d. nutartis c.b. *K.M. leidykla „Briedis“, M.B., V.J., R.M., A.L. v J.K. leidykla „Saulabrolis“, UAB „Arlila“, S.D.*, Nr. 3K-3-48/2007
55. LAT CBS teisėjų kolegijos 2006 m. vasario 6 d. nutartis c.b. *T.V. v V.A., M.P., Kelmės rajono 1-ojo notarų biuro notarė N.B.*, Nr. 3K-3-88/2006.
56. LAT CBS teisėjų kolegijos 2006 m. vasario 22 d. nutartis c.b. *A.S., M.V., V.J. v A.J., S.K., J.K., S.D., E.V., V.K. ir kt.*, Nr. 3K-3-142/2006.
57. LAT CBS teisėjų kolegijos 2006 m. spalio 6 d. nutartis c.b. *J.A. v UAB DK „PZU Lietuva“*, Nr. 3K-3-531/2006.
58. LAT CBS teisėjų kolegijos 2006 m. spalio 30 d. nutartis c.b. *Z.J. v UAB „Rejona“* Nr. 3K-3-540/2006.
59. LAT CBS teisėjų kolegijos 2006 m. spalio 2 d. nutartis c.b. *L.V. v UAB „Girteka“*, Nr. 3K-3-525/2006.
60. LAT CBS teisėjų kolegijos 2006 m. spalio 11 d. nutartis c.b. *A.Š. v L.J., E.J.*, Nr. 3K-3-507/2006.
61. LAT CBS teisėjų kolegijos 2006 m. sausio 4 d. nutartis c.b. *V.R. v F.A.K.*, Nr. 3K-3-9/2006.
62. LAT CBS teisėjų kolegijos 2006 m. sausio 30 d. nutartyje c.b. *L.P. v A.M.P.*, Nr. 3K-3-65/2006.

63. LAT CBS teisėjų kolegijos 2006 m. sausio 11 d. nutartis c.b. *M.S. v L.P.*, Nr. 3K-3-25/2006.
64. LAT CBS teisėjų kolegijos 2006 m. rugsėjo 6 d. nutartis c.b. *A.Ž. v UAB „Ranga IV“*, Nr. 3K-3-450/2006.
65. LAT CBS teisėjų kolegijos 2006 m. rugsėjo 18 d. nutartis c.b. *A.L., D.J., J.J. v UADB „Ergo Lietuva“*, Nr. 3K-3-484/2006.
66. LAT CBS teisėjų kolegijos 2006 m. rugsėjo 11 d. nutartis c.b. *N.N. v UAB „Lietuva Statoil“*, Nr. 3K-3-465/2006.
67. LAT CBS teisėjų kolegijos 2006 m. lapkričio 7 d. nutartis c.b. *V.V. v UAB „Žemaitijos deguonis“*, Nr. 3K-3-575/2006.
68. LAT CBS teisėjų kolegijos 2006 m. lapkričio 6 d. nutartis c.b. *N.K. v UAB „TV grupė“, UAB „Laisvas ir nepriklausomas kanalas“*, Nr. 3K-3-569/2006.
69. LAT CBS teisėjų kolegijos 2006 m. kovo 6 d. nutartis c.b. *UAB „Simon Lowerse International Transport“ v UAB „Dinama“*, Nr. 3K-3-169/2006.
70. LAT CBS teisėjų kolegijos 2006 m. kovo 22 d. nutartis c.b. *S.R. v Lietuvos valstybė*, Nr. 3K-3-215/2007.
71. LAT CBS išplėstinės teisėjų kolegijos 2006 m. balandžio 11 d. nutartyje c.b. *O.V. v UAB DK „PZU Lietuva“*, Nr. 3K-7-115/2006.
72. LAT CBS teisėjų kolegijos 2006 m. gegužės 17 d. nutartis c.b. *K.R. v Lietuvos Respublika*, Nr. 3K-3-337/2006.
73. LAT CBS teisėjų kolegijos 2006 m. gegužės 29 d. nutartis c.b. *I.M. v A.M.*, Nr. 3K-3-357/2006.
74. LAT CBS teisėjų kolegijos 2006 m. birželio 12 d. nutartis c.b. *P.D. v R.V., A.V., T.V., M.G., I.V., A.V.*, Nr. 3K-3-394/2006.
75. LAT CBS teisėjų kolegijos 2005 m. vasario 14 d. nutartis c.b. *A.A., G A. v N.J., AB „Lietuvos draudimas“*, Nr. 3K-3-85/2005.
76. LAT CBS teisėjų kolegijos 2005 m. vasario 14 d. nutartis c.b. *A.A., G. A. v N. J., AB „Lietuvos draudimas“*, Nr. 3K-3-85/2005.
77. LAT CBS teisėjų kolegijos 2005 m. vasario 21 d. nutartis c.b. *T.K. v Vilniaus miesto savivaldybė, AB Vilniaus gelžbetoninių konstrukcijų gamykla, AB „Markučiai“*, Nr. 3K-3-103/2005.

78. LAT CBS teisėjų kolegijos 2005 m. spalio 26 d. nutartis c.b. *E. M., I. M. v AB „Kauno grūdai“, AB „Lietuvos draudimas“*, Nr. 3K-3-509/2005.
79. LAT CBS teisėjų kolegijos 2005 m. spalio 17 d. nutartis c.b. *S.S. v AB „Lietuvos draudimas“*, Nr. 3K-3-482/2005.
80. LAT CBS teisėjų kolegijos 2005 m. spalio 10 d. nutartis c.b. *E.M., I.M. v AB „Kauno grūdai“, AB „Lietuvos draudimas“*, Nr. 3K-3-509/2005.
81. LAT CBS teisėjų kolegijos 2005 m. sausio 5 d. nutartis c.b. *S.B. v UAB „If draudimas“, J.Dudovič Pl*, Nr. 3K-3-2/2005.
82. LAT CBS teisėjų kolegijos 2005 m. rugsėjo 12 d. nutartis c.b. *T.L. v Lietuvos Respublika*, Nr. 3K-3-390/2005.
83. LAT CBS teisėjų kolegijos 2005 m. lapkričio 28 d. nutartis c.b. *L.M. v V.J., UAB „Baltic Polis“*, Nr. 3K-3-626/2005.
84. LAT CBS teisėjų kolegijos 2005 m. lapkričio 28 d. nutartis c.b. *L.M. v V. J., UAB DK “Baltic Polis”*, Nr. 3K-3-626/2005.
85. LAT CBS teisėjų kolegijos 2005 m. lapkričio 23 d. nutartis c.b. *K.R. v Lietuvos Respublika*, Nr. 3K-3-604/2005.
86. LAT CBS teisėjų kolegijos 2005 m. lapkričio 21 d. nutartis c.b. *J.V. v K.N.*, Nr. 3K-3-588/2005.
87. LAT CBS teisėjų kolegijos 2005 m. lapkričio 16 d. nutartis c.b. *S.B. v R.A.*, Nr. 3K-3-579/2005.
88. LAT CBS teisėjų kolegijos 2005 m. kovo 9 d. nutartis c.b. *M.V. v AB „Lietuvos draudimas“*, Nr. 3K-3-174/2000.
89. LAT CBS teisėjų kolegijos 2005 m. kovo 9 d. nutartis c.b. *D.V. v J.R., AB “Lietuvos draudimas”*, Nr. 3K-174/2005.
90. LAT CBS teisėjų kolegijos 2005 m. kovo 16 d. nutartis c.b. *A.D., P.E.D. v Lietuvos valstybė*, Nr. 3K-3-152/2005.
91. LAT CBS teisėjų kolegijos 2005 m. gruodžio 5 d. nutartis c.b. *J.E. v R.Čeičio pieno surinkimo įmonė, UAB DK „PZU Lietuva“*, Nr. 3K-3-634/2005.
92. LAT CBS teisėjų kolegijos 2005 m. gruodžio 5 d. nutartis c.b. *J.E. v UAB DK „PZU Lietuva“*, Nr. 3K-3-634/2005.
93. LAT CBS teisėjų kolegijos 2005 m. gruodžio 28 d. nutartis c.b. *K.R. v Lietuvos valstybė*, Nr. 3K-3-664/2005.

94. LAT CBS teisėjų kolegijos 2005 m. balandžio 27 d. nutartis c.b. A.S. v *savaitraštis „Laisvas laikraštis“*, UAB „Šilo bitė“ ir kt., Nr. 3K-3-280/2005.
95. LAT CBS teisėjų kolegijos 2005 m. balandžio 26 d. nutartis c.b. M.J. v V.Č., UAB „Ergo Lietuva“, Nr. 3K-3-159/2005.
96. LAT CBS teisėjų kolegijos 2005 m. balandžio 25 d. nutartis c.b. A.D., A.D. v *VšĮ Kauno 2-ji klinikinė ligoninė*, Nr. 3K-3-222/2005.
97. LAT CBS teisėjų kolegijos 2005 m. spalio 17 d. nutartis c.b. S.S. v AB „Lietuvos draudimas“, Nr. 3K-3-482/2005.
98. LAT CBS teisėjų kolegijos 2005 m. balandžio 25 d. nutartis c.b. A.D., A.D. v *VšĮ Kauno 2-ji klinikinė ligoninė*, Nr. 3K-3-222/2005.
99. LAT CBS teisėjų kolegijos 2005 m. balandžio 18 d. nutartis c.b. L.Z., M.Z., V.Z., G.Z. v *VšĮ Marijampolės ligoninė*, Nr.3K-3-255/2005.
100. LAT CBS teisėjų kolegijos 2004 m. vasario 18 d. nutartis c.b. O.R., M.R., V.R., J.K., N.K. v *VšĮ „Vilniaus universiteto ligoninės Santariškių klinikos“*, Nr. 3K-3-16/2004.
101. LAT CBS teisėjų kolegijos 2004 m. spalio 4 d. nutartis c.b. A.M., V.K. v *VšĮ „Šiaulių rajono pirminės sveikatos priežiūros centras“ ir kt.*, Nr. 3K-3-511/2004.
102. LAT CBS teisėjų kolegijos 2004 m. spalio 27 d. nutartis c.b. G.L. v A.L., Nr. 3K-3-580/2004.
103. LAT CBS teisėjų kolegijos 2004 m. sausio 12 d. nutartis c.b. G.B. v *LR Krašto pasaugos ministerija*, Nr.3K-3-31/2004.
104. LAT CBS teisėjų kolegijos 2004 m. rugsėjo 8 d. nutartis c.b. A.Č. v *Lietuvos valstybė*, Nr. 3K-3-421/2004.
105. LAT CBS teisėjų kolegijos 2004 m. rugsėjo 29 d. nutartis c.b. D.M. v R.O., *Lietuvos ir Rusijos draudimo UAB „Baltik garant“*, Nr. 3K-3-475/2004.
106. LAT CBS teisėjų kolegijos 2004 m. liepos 12 d. nutartis c.b. G.T. v AB „Lietuvos draudimas“, A.U., Nr. 3K-3-367/2004.
107. LAT CBS teisėjų kolegijos 2004 m. lapkričio 17 d. nutartis c.b. G.G. v UADB „Balticums draudimas“, Nr. 3K-3-633/2004.
108. LAT CBS teisėjų kolegijos 2004 m. lapkričio 19 d. nutartis c.b. L.K. v O.B., Nr. 3K-3-349/2004.

109. LAT CBS teisėjų kolegijos 2004 m. kovo 15 d. nutartis c.b. *L.K. v UAB „Ieva“*, Nr. 3K-3-197/2004.
110. LAT CBS teisėjų kolegijos 2004 m. birželio 7 d. nutartis c.b. *A.S. v AB „Panevėžio statybos trestas“*, Nr. 3K-3-358/2004.
111. LAT CBS teisėjų kolegijos 2004 m. balandžio 19 d. nutartis c.b. *R.P. v Sauliaus ir Lino Žukų leidinio „Baltos lankos“ redakcija*, Nr. 3K-3-208/2004.
112. LAT CBS teisėjų kolegijos 2004 m. vasario 11 d. nutartis c.b. *K.L. v LR Sveikatos apsaugos ministerija*, Nr. 3K-3-110/2004.
113. LAT CBS teisėjų kolegijos 2003 m. vasario 24 d. nutartis c.b. *T.G. v R.Š., UAB "Brolių Tomkų leidyba"*, Nr. 3K-3-294/2003.
114. LAT CBS teisėjų kolegijos 2003 m. vasario 23 d. nutartis c.b. *R.Č., A.K. v A.R.*, Nr.3K-3-211/2000.
115. LAT CBS teisėjų kolegijos 2003 m. spalio 20 d. nutartis c.b. *R.L. v UAB „Brolių Tomkų leidyba“*, Nr. 3K-3-1000/2003.
116. LAT CBS teisėjų kolegijos 2003 m. sausio 27 d. nutartis c.b. *P.M. v Lietuvos Respublika, Teisingumo ministerija, Generalinė prokuratūra*, Nr.3K-3-150/2003.
117. LAT CBS teisėjų kolegijos 2003 m. sausio 20 d. nutartis c.b. *V.G. v LR Generalinė prokuratūra, Lietuvos kariuomenės krašto apsaugos savanorių pajėgos, Specialiųjų tyrimų tarnyba, Teisingumo ministerija, Valstybinė mokesčių inspekcija prie Finansų ministerijos*, Nr.3K-3-61/2003.
118. LAT CBS teisėjų kolegijos 2003 m. sausio 15 d. nutartis c.b. *G.B. v UAB "Lietuvos rytas"*, Nr.3K-3-90/2003.
119. LAT CBS teisėjų kolegijos 2003 m. sausio 13 d. nutartis c.b. *O.R. v UAB "Lietuvos žinios"*, Nr. 3K-3-41/2003.
120. LAT CBS teisėjų kolegijos 2003 m. rugsėjo 22 d. nutartis c.b. *B.Y. v A.S.*, Nr.3K-3-515/2003.
121. LAT CBS teisėjų kolegijos 2003 m. rugsėjo 15 d. nutartis c.b. *V.V. v AB "Autrolis"*, Nr. 3K-3-814/2003.
122. LAT CBS teisėjų kolegijos 2003 m. lapkričio 5 d. nutartis c.b. *N.Ch. v UAB „Club & Company“*, Nr. 3K-3-1049/2003.
123. LAT CBS teisėjų kolegijos 2003 m. kovo 26 d. nutartis c.b. *N.Ž. v UAB „Vilniaus troleibusai“*, Nr. 3K-3-371/2003.

124. LAT CBS teisėjų kolegijos 2003 m. kovo 24 d. nutartis c.b. *I.J. v AB "Vilniaus laivų gamykla"*, Nr. 3K-3-391/2003.
125. LAT CBS teisėjų kolegijos 2003 m. kovo 21 d. nutartis c.b. *M.G. v UAB "Respublikos leidiniai"* Nr. 3K-3-337/2003.
126. LAT CBS teisėjų kolegijos 2003 m. gruodžio 8 d. nutartis c.b. *R.V., D.L.V. v VšĮ Kauno 2-oji klinikinė ligoninė, VšĮ Kauno klinikinė infekcinė ligoninė, Sveikatos apsaugos ministerija*, Nr. 3K-3-1180/2003.
127. LAT CBS teisėjų kolegijos 2003 m. birželio 2 d. nutartis c.b. *R.Š. v D.B.*, Nr. 3K-3-653/2003.
128. LAT CBS teisėjų kolegijos 2003 m. birželio 11 d. nutartis c.b. *A.S. v UAB „Rinkos aikštė“*, Nr. 3K-3-687/2003.
129. LAT CBS teisėjų kolegijos 2002 m. vasario 12 d. nutartis c.b. *L.K. v G.B., UAB "Julvita", UAB "Abigus"*, Nr. 3K-7-417/2002.
130. LAT CBS teisėjų kolegijos 2002 m. vasario 11 d. nutartis c.b. *K.J. v UAB „Klaipėdos laikraščio redakcija“*, Nr. 3K-3-261/2002.
131. LAT CBS teisėjų kolegijos 2002 m. sausio 8 d. nutartis c.b. *A.Z. individualioji įmonė "Visaza" v Utenos apskrities valstybinės mokesčių inspekcijos Visagino skyrius*, Nr.3K-3-520/2002.
132. LAT CBS teisėjų kolegijos 2002 m. sausio 30 d. nutartis c.b. *V.M. v A.G., SP AB "Aušra"*, Nr.3K-3-189/2002.
133. LAT CBS teisėjų kolegijos 2002 m. rugsėjo 30 d. nutartis c.b. *E.L. v Visagino pirminės sveikatos priežiūros centras*, Nr.3K-3-1108/2002.
134. LAT CBS teisėjų kolegijos 2002 m. rugsėjo 23 d. nutartis c.b. *V.Z. v UAB "Kauno laikraščio redakcija"*, Nr. 3K-3-1044/2002.
135. LAT CBS teisėjų kolegijos 2002 m. lapkričio 13 d. nutartis c.b. *R.Č. v UAB "Žeimenos krantai"*, Nr. 3K-3-1349/2002.
136. LAT CBS teisėjų kolegijos 2002 m. kovo 27 d. nutartis c.b. *V.V. v LR teisingumo ministerija, LR Generalinė prokuratūra*, Nr. 3K-3-537/2002.
137. LAT CBS teisėjų kolegijos 2002 m. gruodžio 18 d. nutartis c.b. *R.P v D.Jasinskienės įmonė "Mano žvaigždė"*, Nr. 3K-3591/2002.
138. LAT CBS teisėjų kolegijos 2002 m. gegužės 13 d. nutartis c.b. *G.G. v AB "Alkesta", UAB DK "Lindra", UAB "Alytaus melioracija"*, Nr. 3K-3-723/2002.

139. LAT CBS teisėjų kolegijos 2002 m. birželio 24 d. nutartis c.b. *A.B. v D.M.*, Nr.3K-3-920/2002.
140. LAT CBS teisėjų kolegijos 2002 m. balandžio 24 d. nutartis c.b. *L.A. v UAB "Lietuvos rytas"*, Nr. 3K-3-577/2002.
141. LAT CBS teisėjų kolegijos 2001 m. spalio 22 d. nutartis c.b. *S.V. v LR Teisingumo ministerija, LR Generalinė prokuratūra, Vidaus reikalų ministerija*, Nr. 3K-3-970/2001.
142. LAT CBS teisėjų kolegijos 2001 m. spalio 11 d. nutartis c.b. *V.T. v LR Aplinkos ministerijos Klaipėdos regiono departamento Pakrančių apsaugos tarnyba*, Nr. 3K-3-688/2001.
143. LAT CBS teisėjų kolegijos 2001 m. sausio 31 d. nutartis c.b. *M.V. v UAB „Vilniaus televizija“*, Nr. 3K-3-121/2001.
144. LAT CBS teisėjų kolegijos 2001 m. sausio 29 d. nutartis c.b. *P.N. v LR Teisingumo ministerija*, Nr. 3K-3-34/2001.
145. LAT CBS teisėjų kolegijos 2001 m. sausio 10 d. nutartis c.b. *R.P. v LR Teisingumo ministerija, LR Generalinė prokuratūra*, Nr.3K-3-75/2001.
146. LAT CBS teisėjų kolegijos 2001 m. rugsėjo 5 d. nutartis c.b. *K.D. v B.M.*, Nr. 3K-3-747/2001.
147. LAT CBS teisėjų kolegijos 2001 m. kovo 27 d. nutartis c.b. *J.R. v LR Teisingumo ministerija, LR Generalinė prokuratūra*, Nr. 3K-3-155/2001.
148. LAT CBS teisėjų kolegijos 2001 m. kovo 21 d. nutartis c.b. *A.Š. v V.J.M.*, Nr. 3K-3-331/2001.
149. LAT CBS teisėjų kolegijos 2001 m. kovo 12 d. nutartis c.b. *V.G. v LR Teisingumo ministerija*, Nr.3K-3-301/2001.
150. LAT CBS teisėjų kolegijos 2001 m. gegužės 28 d. nutartis c.b. *J.D., J.B., V.B., A.A. v Š.V., J.N., V.M.* , Nr. 3K-3-615/2001.
151. LAT CBS teisėjų kolegijos 2001 m. gegužės 14 d. nutartis c.b. *S.Č. v Tauragės rajono meras, UAB "Tauragės kurjeris"* , Nr. 3K-3-529/2001.
152. LAT CBS teisėjų kolegijos 2001 m. gegužės 14 d. nutartis c.b. *B.N., V.N., G.S., M. S. v A.B.*, Nr.3K-3-557/2001.
153. LAT CBS teisėjų kolegijos 2001 m. gegužės 30 d. nutartis c.b. *B.G. v UAB "Veidas"*, Nr. 3K-3-560/2001.

154. LAT CBS teisėjų kolegijos 2000 m. rugsėjo 13 d. nutartis c.b. *S.K. v UAB „Naujasis aitvaras“* Nr. 3K-807/2000.
155. LAT CBS teisėjų kolegijos 2000 m. vasario 24 d. nutartis c.b. *V.Ž. v UAB "Lietuvos rytas"*, Nr. 3K-3-130/2000.
156. LAT CBS teisėjų kolegijos 2000 m. spalio 9 d. nutartis c.b. *J.P. v UAB „Ekstra“ žurnalas*, Nr. 3K-3-956/2000.
157. LAT CBS teisėjų kolegijos 2000 m. spalio 19 d. nutartis c.b. *B.K. v UAB "Respublikos leidiniai"*, Nr.3K-3-964/2000.
158. LAT CBS teisėjų kolegijos 2000 m. lapkričio 15 d. nutartis c.b. *G.V. v UAB „Respublikos leidiniai“*, Nr. 3K-3-1197/2000.
159. LAT CBS teisėjų kolegijos 2000 m. gruodžio 13 d. nutartis c.b. *L.T. v V.R.*, Nr.3K-3-1360/2000.
160. LAT CBS teisėjų kolegijos 2000 m. gruodžio 11 d. nutartis c.b. *S.M. v UAB "Lietuvos žinios"*, Nr. 3K-3-1343/2000.
161. LAT CBS teisėjų kolegijos 2000 m. balandžio 5 d. nutartis c.b. *R.Š. v UAB "Faris"*, Nr.3K-3-415/2000.
162. LAT CBS teisėjų kolegijos 2000 m. balandžio 19 d. nutartis c.b. *J.R. v LR Teisingumo ministerija ir Generalinė prokuratūra*, Nr. 3K-3-440/2000.
163. LAT CBS teisėjų kolegijos 1999 m. birželio 23 d. nutartis c.b. *J.J. v UAB "Lietuvos rytas"*, Nr. 3K-3-356/1999.
164. LAT CBS teisėjų kolegijos 1999 m. balandžio 26 d. nutartis c.b. *A.Z. v Visagino miesto valstybinė mokesčių inspekcija*, Nr. 3K-3-92/1999.
165. Lietuvos apeliacinio teismo 2008 m. gruodžio 16 d. nutartis c.b. *G.D., A.D. v Kauno Senamiesčio pradinė mokykla*, Nr. 2A-466/2008.
166. Lietuvos apeliacinio teismo 2008 m. gruodžio 8 d. nutartis c.b. *R.S., E.S. v N.S.*, Nr. 2A-637/2008.
167. Lietuvos apeliacinio teismo 2008 m. lapkričio 13 d. nutartis c.v. *G.Š. v UAB „(duomenys neskelbtini)“*, Nr. 2A-41/2008.
168. Lietuvos apeliacinio teismo 2008 m. lapkričio 11 d. nutartis c.b. *J.B., V.B., A.B. v UAB „Vingės statyba“*, Nr. 2A-397/2008.
169. Lietuvos apeliacinio teismo 2008 m. spalio 30 d. nutartis c.b. *G.R., R.R., J.R. v UAB „Saukupa“*, Nr. 2A-380/2008.

170. Lietuvos apeliacinio teismo 2008 m. spalio 20 d. nutartis c.b. *A.T., J.A.P. v Lietuvos valstybė*, Nr. 2A-525/2008.
171. Lietuvos apeliacinio teismo 2008 m. spalio 16 d. nutartis c.b. *E.B. v VšĮ „Vilniaus greitosios pagalbos universitetinė ligoninė“, UAB „Balžio rimtis“*, Nr. 2A-410/2008.
172. Lietuvos apeliacinio teismo 2008 m. spalio 14 d. nutartis c.b. *O.G. v Lietuvos Respublikos Krašto apsaugos ministerija*, Nr. 2A-533/2008.
173. Lietuvos apeliacinio teismo 2008 m. spalio 13 d. nutartis c.b. *L.P., R.P. v UAB „VSA Vilnius“*, Nr. 2A-490/2008.
174. Lietuvos apeliacinio teismo 2008 m. spalio 6 d. nutartis c.b. *A.D. v VšĮ „Panevėžio apskrities ligoninė“*, Nr. 2A-365/2008.
175. Lietuvos apeliacinio teismo 2008 m. rugsėjo 15 d. nutartis c.b. *D.M., R.B. v A.K.*, Nr. 2A-215/2008.
176. Lietuvos apeliacinio teismo 2008 m. rugsėjo 12 d. nutartis c.b. *T.D. v UAB „(duomenys neskelbtini)“*, Nr. 2A-485/2008.
177. Lietuvos apeliacinio teismo 2008 m. rugpjūčio 5 d. nutartį c.b. *K.R., J.R. v Kėdainių lopšelis-darželis „Varpelis“*, Nr. 2A-423/2008.
178. Lietuvos apeliacinio teismo 2008 m. liepos 17 d. nutartis c.b. *A.B. v Lietuvos Respublika*, Nr. 2A-194/2008.
179. Lietuvos apeliacinio teismo 2008 m. birželio 10 d. nutartis c.b. *D.K. v UAB „Pejasta“*, Nr. 2A-316/2008.
180. Lietuvos apeliacinio teismo 2008 m. birželio 3 d. nutartis c.b. *V.M, I.M., S.M. v AB „Lietuvos geležinkeliai“*, Nr. 2A-353/2008.
181. Lietuvos apeliacinio teismo 2008 m. balandžio 30 d. nutartis c.b. *A.R. v Lietuvos valstybė*, Nr. 2A-308/2008.
182. Lietuvos apeliacinio teismo 2008 m. vasario 8 d. nutartis c.b. *A.B., T.P. v Šiaulių miesto savivaldybės administracija*, Nr. 2A-154/2008.
183. Lietuvos apeliacinio teismo 2008 m. sausio 22 d. nutartis c.b. *VSDV Vilkaviškio rajono skyrius v V.P.*, Nr. 2A-70/2008.
184. Lietuvos apeliacinio teismo 2008 m. kovo 12 d. nutartis c.b. *I.P. v VšĮ Kėdainių ligoninė*, Nr. 2A-11/2008.
185. Lietuvos apeliacinio teismo 2008 m. balandžio 1 d. nutartis c.b. *M.L. v K.P.*, Nr. 2A-259/2008.

186. Lietuvos apeliacinio teismo 2007 m. vasario 22 d. nutartis c.b. *V.M. v D.D.S.*, Nr. 2-127/2007.
187. Lietuvos apeliacinio teismo 2007 m. spalio 30 d. nutartis c.b. *A.P. v Lietuvos valstybė*, Nr. 2A-536/2007.
188. Lietuvos apeliacinio teismo 2007 m. spalio 15 d. nutartis c.b. *UAB „Verslo žinios“, R.B., V.N. v UAB „Naujasis aitvaras“*, Nr. 2A-286/2007.
189. Lietuvos apeliacinio teismo 2007 m. sausio 29 d. nutartis c.b. *A.G., V.G., R.G. v A.A.T.*, Nr. 2A-116/2007.
190. Lietuvos apeliacinio teismo 2007 m. sausio 2 d. nutartis c.b. *V.M. v I.M., UAB DK „Ergo Lietuva“*, Nr. 2A-92/2007.
191. Lietuvos apeliacinio teismo 2007 m. rugsėjo 4 d. nutartis c.b. *R.K., K.K. v M.K., AB „Lietuvos draudimas“*, Nr. 2A-390/2007.
192. Lietuvos apeliacinio teismo 2007 m. rugsėjo 25 d. nutartis c.b. *R.J., T.P., R.P. v UAB „Vilniaus autobusai“, ADB „Reso Europa“*, Nr. 2A-405/2007.
193. Lietuvos apeliacinio teismo 2007 m. rugsėjo 18 d. nutartis c.b. *N.E., I.E. v UAB „Foldas“*, Nr. 2A-394/2007.
194. Lietuvos apeliacinio teismo 2007 m. rugsėjo 10 d. nutartis c.b. *D.K. v Lietuvos valstybė*, Nr. 2A-382/2007.
195. Lietuvos apeliacinio teismo 2007 m. rugpjūčio 31 d. nutartis c.b. *S.B. v UAB „Šalmesta“*, Nr. 2A-376/2007.
196. Lietuvos apeliacinio teismo 2007 m. rugpjūčio 28 d. nutartis c.b. *E.K. v N.B.*, Nr. 2A-362/2007.
197. Lietuvos apeliacinio teismo 2007 m. liepos 5 d. nutartis c.b. *N.R. v UAB „Agrobiznis“*, Nr. 2A-370/2007.
198. Lietuvos apeliacinio teismo 2007 m. liepos 31 d. nutartis c.b. *M.V. v VšĮ „Vilniaus universiteto būstas“*, Nr. 2A-352/2007.
199. Lietuvos apeliacinio teismo 2007 m. lapkričio 19 d. nutartis c.b. *O.K. v VšĮ „Naujininkų poliklinika“*, Nr. 2A-510/2007.
200. Lietuvos apeliacinio teismo 2007 m. kovo 27 d. nutartis c.b. *V.Č., UAB „Nordona“ v A.Š.*, Nr. 2A-217/2007.
201. Lietuvos apeliacinio teismo 2007 m. kovo 13 d. nutartis c.b. *I.T. v UAB „Raminora“*, Nr. 2A-198/07.

202. Lietuvos apeliacinio teismo 2007 m. gegužės 31 d. nutartis c.b. *S.R. v. S.G. įmonė*, Nr. 2-339/2007.
203. Lietuvos apeliacinio teismo 2007 m. birželio 5 d. nutartis c.b. *G.D. v Lietuvos valstybė*, Nr. 2A-13/07.
204. Lietuvos apeliacinio teismo 2007 m. birželio 20 d. nutartis c.b. *M.B. v V.V., M.Ž.*, Nr. 2A-218/2007.
205. Lietuvos apeliacinio teismo 2007 m. birželio 20 d. nutartis c.b. *M.B. v V.V., M.Ž.*, Nr. 2A-218/2007.
206. Lietuvos apeliacinio teismo 2007 m. balandžio 25 d. nutartis c.b. *O.A. v VšĮ „Visagino pirminės sveikatos priežiūros“*, Nr. 2A-159/07.
207. Lietuvos apeliacinio teismo 2007 m. balandžio 13 d. nutartis c.b. *M.Š. v UAB „Algesa“*, Nr. 2A-229/07.
208. Lietuvos apeliacinio teismo 2006 m. vasario 21 d. nutartis c.b. *A.T., J.A.P. v Lietuvos valstybė, V.J.*, Nr. 2A-93/2006.
209. Lietuvos apeliacinio teismo 2006 m. spalio 30 d. nutartis c.b. *G.G., G.G. v UAB „Rietavo veterinarinė sanitarija“, UAB „If draudimas“*, 2A-355/2006.
210. Lietuvos apeliacinio teismo 2006 m. spalio 23 d. nutartis c.b. *Z.R., J.R. v VšĮ „Vilniaus universiteto ligoninės Santariškių klinika“*, Nr. 2A-443/2006.
211. Lietuvos apeliacinio teismo 2006 m. liepos 27 d. nutartis c.b. *H.Z., D.R. v UAB „Romelina“*, Nr. 2A-299/2006.
212. Lietuvos apeliacinio teismo 2006 m. liepos 18 d. nutartis c.b. *N.Č., E.Č. v AB „Kasyba“*, Nr. 2A-296/2006.
213. Lietuvos apeliacinio teismo 2006 m. liepos 18 d. nutartis c.b. *D.Ž., S.P. v V.M.*, Nr. 2A-32-690/2006.
214. Lietuvos apeliacinio teismo 2006 m. lapkričio 7 d. nutartis c.b. *A.R. ir B.R. v M.K., AB „Lietuvos draudimas“*, Nr. 2A-323/2006.
215. Lietuvos apeliacinio teismo 2006 m. lapkričio 24 d. nutartis c.b. *D.O. v Vilniaus m. Vyriausiasis policijos komisariatas*, Nr. 2A-408/2006.
216. Lietuvos apeliacinio teismo 2006 m. gruodžio 18 d. nutartis c.b. *L.G. v T.G., AB „Lietuvos draudimas“*, Nr. 2A-481/2006.
217. Lietuvos apeliacinio teismo 2006 m. balandžio 24 d. nutartis c.b. *D.P. v D.D., UAB DK „Baltic Polis“*, Nr. 2A-161/2006.

218. Lietuvos apeliacinio teismo 2006 m. balandžio 10 d. nutartis c.b. *V.P., D.P. v Mažeikių rajono Sedos Vytauto Mačernio vidurinė mokykla*, Nr. 2A-146/2006.
219. Lietuvos apeliacinio teismo 2005 m. rugsėjo 27 d. nutartis c.b. *T.R. v P.B.*, Nr. 2A-290/2005.
220. Lietuvos apeliacinio teismo nutartis 2006 m. spalio 30 d. nutartis c.b. *T.T. v UAB „Lelija“, VSDFV Vilniaus skyrius*, Nr. 2A-384/2006.
221. Lietuvos apeliacinio teismo 2005 m. liepos 12 d. nutartis c.b. *A.K. v Lietuvos Respublika*, Nr. 2A-270/05.
222. Lietuvos apeliacinio teismo 2005 m. lapkričio 21 d. nutartis c.b. *J.Š. v B.G. ir E.G.*, Nr. 2A-370/2005.
223. Lietuvos apeliacinio teismo 2005 m. kovo 1 d. nutartis c.b. *R.S. v ŽŪB Anciškiai*, Nr. 2A-102/2005.
224. Lietuvos apeliacinio teismo 2005 m. gruodžio 6 d. nutartis c.b. *R.S. v VSDFV Raseinių skyrius, VĮ „Raseinių miškų urėdija*, Nr. 2A-331/2005.
225. Lietuvos apeliacinio teismo 2005 m. gruodžio 6 d. nutartis c.b. *Č.O., R.O. v K.S.*, Nr. 2A-337/2005.
226. Lietuvos apeliacinio teismo 2005 m. gruodžio 29 d. nutartis c.b. *A.M. v Lietuvos valstybė*, Nr. 2A-135/2005.
227. Lietuvos apeliacinio teismo 2005 m. gegužės 17 d. nutartis c.b. *M.R., T.R., M.R. ir kt. v LR Seimo kanceliarija*, Nr. 2A-138/2005.
228. Lietuvos apeliacinio teismo 2005 m. gegužės 16 d. nutartis c.b. *G.A. v UAB „Naujasis aitvaras*, Nr. 2A-206/2005.
229. Lietuvos apeliacinio teismo 2005 m. gegužės 16 d. nutartis c.b. *D.P. v UAB DK „Baltic Polis”, D.D.*, Nr. 2A-202/2005.
230. Lietuvos apeliacinio teismo 2005 m. birželio 10 d. nutartis c.b. *Č.B., V.B. v VšĮ „Kauno medicinos universiteto klinikos*, Nr. 2A-231/05.
231. Lietuvos apeliacinio teismo 2004 m. lapkričio 29 d. nutartis c.b. *I.K. v Lietuvos valstybė*, Nr. 2A-309/2004.
232. Lietuvos apeliacinio teismo 2003 m. gegužės 19 d. nutartis c.b. *A.B. v Lietuvos respublika*, Nr. 2A-172/2003.
233. Kauno apygardos teismo 2005 m. kovo 8 d. sprendimas c.b. *Č.B., V.B. v VšĮ „Kauno medicinos universiteto klinikos*, Nr. 2-354-378/2005.

234. Vilniaus apygardos teismo 2008 m. rugpjūčio 22 d. sprendimas c.b. *S.P. v Lietuvos respublika, Vilniaus m. savivaldybės administracija, VšĮ Vilniaus m. Antakalnio poliklinika, R.L.*, Nr. 2-1512-392/08
235. Vilniaus apygardos teismo 2007 m. rugsėjo 25 d. nutartis c.b. *J.G. v UAB „Naujasis aitvaras“*, Nr. 2-49-831/07.
236. Vilniaus apygardos teismo 2007 m. rugsėjo 20 d. nutartis c.b. *T.R. v UAB „Lietuvos žinios“*, Nr. 2A-852/07.
237. Vilniaus apygardos teismo 2007 m. vasario 21 d. nutartis c.b. *L.N. v S.N.*, Nr. 2A-30-156/07.
238. Vilniaus apygardos teismo 2006 m. vasario 23 d. nutartis c.b. *R.S. v Ž.S.*, Nr. 2A-159-492/06.
239. Vilniaus apygardos teismo 2006 m. vasario 13 d. nutartis c.b. *A.S., I.S. v J.J.*, Nr. 2A-173-23/06.
240. Vilniaus apygardos teismo 2006 m. rugpjūčio 23 d. nutartis c.b. *A.K. v Š.K.*, Nr. 2A-50-758/06.
241. Vilniaus apygardos teismo 2006 m. liepos 4 d. sprendimas c.b. *J.J. v VšĮ „Druskininkų ligoninė“*, Nr. 2-1306-45/2006.
242. Vilniaus apygardos teismo 2006 m. liepos 11 d. nutartis c.b. *N.P. v E.S., ADB „Reso Europa“*, Nr. 2-924-36/06.
243. Vilniaus apygardos teismo 2006 m. gegužės 25 d. sprendimas c.b. *S.A.R., A.I.R. ir kt. v UAB „Ergo Lietuva“*, *M.K.*, Nr. 2-636-34/06.
244. Vilniaus apygardos teismo 2005 m. vasario 8 d. nutartis c.b. *A.B. v I.B.*, Nr. 2A-92/2005.
245. Vilniaus apygardos teismo 2005 m. sausio 26 d. nutartis c.b. *A.R. v VšĮ „Vilniaus greitosios pagalbos universitetinė ligoninė“*, Nr. 2A-39-345/05.
246. Vilniaus apygardos teismo 2005 m. rugsėjo 21 d. nutartis c.b. *A.D.G. v antstolis V.Stungurys*, Nr. 2A-29-923/05.
247. Vilniaus apygardos teismo 2005 m. rugsėjo 12 d. nutartis c.b. *R.S. v UAB „Martono taksi“*, Nr. 2A-49-935/2005.
248. Vilniaus apygardos teismo 2005 m. lapkričio 8 d. nutartis c.b. *G. D. v M. B.*, Nr. 2A-49-1092/2005.
249. Vilniaus apygardos teismo 2005 m. gegužės 30 d. nutartis c.b. *V.M. v UAB „Eura“*, Nr. 2-218-44/2005.

250. Vilniaus apygardos teismo 2005 m. birželio 2 d. sprendimas c.b. *J.T., E.T., D.T.*, v *AB „Kasyba“, UAB DK „PZU Lietuva“*, Nr. 2-479-39/2005.
251. Panevėžio apygardos teismo 2004 m. vasario 10 d. nutartis c.b. *A.S.* v *AB "Panevėžio statybos trestas"*, Nr. 2A-710/2004.
252. Panevėžio apygardos teismo 2003 m. spalio 2 d. nutartis c.b. *J.S., P.S., S.S., J.S., M.S., G.S.* v *P.A.G., AB "Lietuvos draudimas"*, Nr. 2A-384/2003.
253. Vilniaus miesto 1 apylinkės teismo 2008 m. balandžio 30 d. sprendimas c.b. *L.S.* v *E.S.*, Nr. 2-406-534/2008.
254. Vilniaus miesto 4 apylinkės teismo 2005 m. lapkričio 2 d. nutartis c.b. *A.S., I.S.* v *J.J.*, Nr. 2-947-04/2005.

AUTORĖS MOKSLINIŲ PUBLIKACIJŲ DISERTACIJOS TEMA SĄRAŠAS

1. VOLODKO, R. Neturtinės žalos dydžio nustatymo sveikatos sužalojimo bylose ypatumai remiantis Lietuvos teismų praktika. *Teisė. Mokslo darbai*. 2007, Nr. 63, p. 116-133.
2. VOLODKO, R. Subjekto, turinčio teisę į neturtinės žalos atlyginimą, nustatymo problematika bei jo asmeninių savybių įtaka neturtinės žalos atlyginimo dydžiui remiantis Lietuvos teismų praktika. In *Šiuolaikinės civilinės teisės raidos tendencijos ir perspektyvos*. Mokslinių straipsnių rinkinys (red. V.Mizaras). Vilnius, 2007, p. 88-111.
3. VOLODKO, R. Draudiko pareigos kompensuoti neturtinę žalą nustatymo problema esant transporto priemonės valdytojo civilinės atsakomybės draudimui. *Teisė. Mokslo darbai*. 2008, Nr. 66(2), p. 112-126.
4. VOLODKO, R. Neturtinės žalos identifikavimo ir įrodinėjimo problemos. *Justitia*. 2008, Nr. 2 (68), p. 25-35.